

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Διοικητικό Συμβούλιο της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας

Αλίκη ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ

Πέτρος ΚΑΚΚΑΛΗΣ

Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ

Ειρήνη ΦΕΡΕΤΗ

Λάμπρος ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ

Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ

Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ

Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Πρόεδρος

Αντιπρόεδρος

Γεν. Γραμματέας

Ταμίας

Ειδ. Γραμματέας

Μέλος

Μέλος

Μέλος

Μέλος

Επιτροπή Έκδοσης

Ιάκωβος ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ

Αντώνης ΜΑΓΓΑΝΑΣ

Άγγελος ΤΣΙΓΚΡΗΣ

Διευθυντής Έκδοσης

Αναπλ. Δ/ντής Έκδοσης

Επιμελητής Έκδοσης

Επιστημονική Επιτροπή

Στέργιος ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, *Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Αντώνης ΑΣΤΡΙΝΑΚΗΣ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης*

Χριστίνα ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Δημήτρης ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών*
- *Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας, Παρίσι*

Αφροδίτη ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Νέστωρ ΚΟΥΡΑΚΗΣ, *Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Έφη ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Αλίκη ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Γιάννης ΠΑΝΟΥΣΗΣ, *Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Θράκης*

Καλλιόπη ΣΠΙΝΕΛΛΗ, *Νομικό Τμήμα, Πανεπιστήμιο Αθηνών*

Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστήμιο Ρέντιγκ*

Φωτεινή ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ, *Τμήμα Ψυχολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Αγλαΐα ΤΣΗΤΣΟΥΡΑ, *Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Βρυξελλών -*

Συμβούλιο της Ευρώπης Στρασβούργο

Ανθοζωή ΧΑΪΔΟΥ, *Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο: Καθηγητής Ιάκωβος Φαρσεδάκης

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Λεωφ. Συγγρού 136, 17671 Αθήνα, Τηλ.: 9298044, Fax: 9223690, 9223678

ISSN: 1105-8188

Εικόνα εξωφύλλου:

Οι κολαζόμενοι: Ο Τριγμός των οδόντων, 1332/3. Εκκλησία Ασίνου-Κύπρος

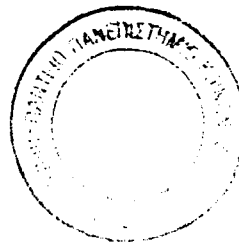
The sinners: The Gnashing of the teeth, 1332/3. Asinon Church-Cyprus

Les pêcheurs à l'enfer: Le Grincement des dents, 1332/3. Eglise d'Asinon-Chypre

20 ΙΟΥΝ. 2001

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Πίνακας Περιεχομένων

Editorial	9
<i>Ιάκωβος Φαρσεδάκης</i>	
Τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής από διεθνή συγκριτική σκοπιά	11
<i>Günther Kaiser, Μετάφραση: Ε. Λαμπροπούλου</i>	
Πρώτες βοήθειες σε μία οξεία κρίση μιας χρόνιας ασθένειας	46
<i>Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου:</i>	
Βασικές αρχές για τον ρόλο των Δικηγόρων	54
<i>Στέργιος Αλεξιάδης</i>	
Το Προεμμηνορυσιακό σύνδρομο και η γυναικεία εγκληματικότητα	67
<i>Ευγένιος Τριβιζάς</i>	
Πρόσφατες αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά που αφορούν θεμελιώδη δικαιώματα στην ποινική διαδικασία	113
<i>Αντώνης Μαγγανάς</i>	
Η σοβαρή νεανική παραβατικότητα μπορεί να αντιμετωπισθεί με τη θανατική ποινή; Η εμπειρία των Η.Π.Α.	141
<i>Αντώνης Μαγγανάς</i>	
Μία πρόσφατη δυσκολία για τα θύματα ενδοικογενειακής βίας. Η περίπτωση του άρθρου 309 ΠΚ	157
<i>Αντώνης Μαγγανάς</i>	
Αδυναμία του δικαιοϋικού μηχανισμού να επιλύσει προβλήματα ευθανασίας ή ποιός θα αναλάβει την ευθύνη της απόφασης; Η υπόθεση Rodriguez	163
<i>Αντώνης Μαγγανάς</i>	

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Η αποτίμηση του «χαρακτήρα» του δράστη σεξουαλικού αδικήματος στον Καναδά: Η αντίστροφη μέτρηση έχει αρχίσει;	182
<i>Αντώνης Μαγγανάς</i>	
Μία εμπειρική προσέγγιση του εγκλήματος της ληστείας	193
<i>Αντωνή Μαγγανά, Μ. Κατσαρέα, Μ. Παγκαλίδου, Α. Πασσαρη</i>	
Χορήγηση Μεθαδόνης στους χρήστες Ηρωίνης και προστασία των προσωπικών τους πληροφοριών	209
<i>Χριστίνα Ζαραφωνίτου</i>	
Προσδιορισμός ανομικών παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν στη χρήση Ναρκωτικών	220
<i>Ιωάννα Περαυτζάκη-Καρατζόγλου</i>	
Το έγκλημα του βιασμού στα Δικαστικά Συμβούλια υπό το πρίσμα της παραδοσιακής της κριτικής και της πραγματικής οργανιστικής θεώρησης	241
<i>Μαρία Κρανιδιώτη</i>	
Το έγκλημα του βιασμού: Η διαδικασία και τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία	254
<i>Αγγελος Τσιγκρής</i>	
Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον τύπο: Τα προλεγόμενα μιας έρευνας	285
<i>Βάσω Αρτινοπούλου</i>	
Φυλακή και τοπική κοινωνία: Από τη Σωφρονιστική μεταρρύθμιση στα τοπικά κοινωνικά δίκτυα	307
<i>Γιώργος Νικολόπουλος</i>	
Αποφυλακισθέντες και οικογένειες αποφυλακισθέντων: Κώδικες εκτίμησης εγκληματικότητας και επικινδυνότητας ενός ατόμου	326
<i>Γρηγόρης Λάζος</i>	
Βιβλιοκρισίες – Βιβλιοπαρουσιάσεις	342
Εγκληματολογικά Χρονικά	441
Ξενόγλωσσο Τμήμα	491

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

A PUBLICATION OF THE HELLENIC SOCIETY OF CRIMINOLOGY

Table of Contents

Editorial	9
<i>James Farsedakis</i>	
Human rights and prison sentence from an international comparative point of view	11
<i>Günther Kaiser, Translation: E. Lambropoulou</i>	
Emergency measures in a crisis of a long-term illness	46
<i>Alice Yotopoulos-Marangopoulos</i>	
Fundamental principles on the role of lawyers	54
<i>Stergios Alexiadis</i>	
The pre-menstrual syndrome and female criminality	67
<i>Eugene Trivizas</i>	
Recent decisions of the Canadian Supreme Court concerning basic human rights in criminal procedure	113
<i>Anthony Manganas</i>	
Is the death penalty a solution for the serious juvenile delinquency: The U.S. case	141
<i>Anthony Manganas</i>	
Additional problems for the victims of intra-familial violence: The case of Article 309 of the Canadian Penal Code	157
<i>Anthony Manganas</i>	
The difficulty of the judicial system to resolve problems of euthanasia: The Rodriguez case	163
<i>Anthony Manganas</i>	

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

The evaluation of the character of the author of a sexual crime in Canada	182
<i>Anthony Manganas</i>	
The crime of robbery: An empirical approach	193
<i>Anthony Manganas, N. Katsarea, M. Pagalidou, A. Passaris</i>	
The granting of methadone to heroin users and the protection of their personal records	209
<i>Christina Zarafonitou</i>	
Anomic factors which could lead to the use of drugs	220
<i>Ioanna Perantzaki-Karatzoglou</i>	
Court council decisions on rape examined from the traditional, critical and pragmatic perspectives	241
<i>Maria Kranidioti</i>	
The crime of rape: The process and stages through which a victim decides whether to report the offence to the police	254
<i>Angelos Tsigris</i>	
The social representations of rape through the newspapers: Prolegomena of a research	285
<i>Vasso Artinopoulou</i>	
The prison and local society: From the reform of the penitentiary to local social networks	307
<i>George Nikolopoulos</i>	
Released prisoners and their families: Evaluation codes of criminality and dangerousness	326
<i>Gregory Lazos</i>	
Book Reviews	342
Criminological Chronicle	441
English & French Language Section	491

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

PUBLICATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

Conseil d' Administration de la Société Hellénique de Criminologie

Alice YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS	<i>Président</i>
Stergios ALEXIADIS	<i>Vice-Président</i>
Pierre KAKKALIS	<i>Secrétaire Général</i>
Nestor KOURAKIS	<i>Trésorier</i>
Irène FERETI	<i>Secrétaire</i>
Jacques FARSEDAKIS	<i>Membre</i>
Lambros KARAMBELAS	<i>Membre</i>
Antoine MANGANAS	<i>Membre</i>
Kalliopi SPINELLI	<i>Membre</i>

Editorial Committee

Jacques FARSEDAKIS	<i>Directeur de la Rédaction</i>
Antoine MANGANAS	<i>Directeur Associé</i>
Angelos TSIGRIS	<i>Rédacteur en chef</i>

Comité Scientifique

Stergios ALEXIADIS, *Département of Law, Université de Thessaloniki*
Antoine ASTRINAKIS, *Département de Sociologie, Université de Crète*
Anthozoe CHAIDOU, *Département de Sociologie, Université Panteion*
Dimitri KALOGEROPOULOS, *Faculté de Droit, Université de Bruxelles -
Centre National de la Recherche Scientifique, Paris*
Aphrodite KOUKOUTSAKI, *Département de Sociologie, Université Panteion*
Nestor KOURAKIS, *Département de Droit, Université d' Athènes*
Efi LAMBROPOULOU, *Département de Sociologie, Université Panteion*
Alice MARANGOPOULOS, *Département de Sociologie, Université Panteion*
Jean PANOUSSIS, *Département de Droit, Université de Thrace*
Kalliopi SPINELLI, *Département de Droit, Université de Athènes*
Eugène TRIVIZAS, *Département de Sociologie, Université de Reading*
Fotini TSALIKOGLU, *Département de Sociologie, Université Panteion*
Aglaia TSITSOURA, *Faculté de Droit, Université de Bruxelles -
Conceil de l' Europe, Strasbourg*
Christine ZARAFONITOU, *Département de Sociologie, Université Panteion*

Section de Criminologie, Département de Sociologie,
Université des Sciences Sociales et Politiques Panteion
Avenue Syngrou 136, GR-17671 Athènes, Tél.: 9298044, Fax: 9223690, 9223678

ISSN: 1105-8188

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

PUBLICATION DE LA SOCIÉTÉ HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

Table des Matières

Editorial	9
<i>Jacques Farsedakis</i>	
Les droits de l' homme dans le cadre de l' exécution de la peine privative de liberté d' un point de vue comparatif	11
<i>Günther Kaiser, Traduction: E. Lambropoulou</i>	
Secours immédiats à une crise intense d' une maladie chronique	46
<i>Alice Yotopoulos-Marangopoulos</i>	
Principes fondamentaux pour le rôle des avocats	54
<i>Stergios Alexiadis</i>	
Le syndrome prémenstruel et la criminalité féminine	67
<i>Eugène Trivizas</i>	
Quelques décisions récentes de la Cour Suprême du Canada touchant les droits fondamentaux au cours de la procédure pénale	113
<i>Antoine Manganas</i>	
Peut - on appliquer la peine capitale dans le cas de la délinquance juvénile grave?	141
<i>Antoine Manganas</i>	
Une difficulté supplémentaire pour les victimes de la violence intra-familiale	157
<i>Antoine Manganas</i>	
La difficulté du mécanisme juridique à résoudre des problèmes touchant l' euthanasie ou qui va prendre la responsabilité de la décision?	163
<i>Antoine Manganas</i>	

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

L' évaluation de la «moralité» de l' accusé d' un crime sexuel au Canada	182
<i>Antoine Manganas</i>	
Une approche empirique du crime de vol qualifié	193
<i>Antoine Manganas, N. Katsarea, M. Pagalidou, A. Passaris</i>	
Procuration de méthadone aux usagers de l' héroïne et protection de leurs informations personnelles	209
<i>Christine Zarafonitou</i>	
Désignation des facteurs anoniques qui pourraient conduire à l' usage des drogues	220
<i>Ioanna Perantzaki-Karatzoglou</i>	
Le crime du viol aux conseils judiciaires, sous l' angle de trois modèles theoriques: Du traditionnel, du critique et du pragmatique-instrumental	241
<i>Maria Kranidioti</i>	
Le crime du viol: Le processus et les stades de prise de decision par la victime pour dénoncer le crime à la police	254
<i>Angelos Tsigris</i>	
Les représentations sociales du viol dans la presse: Prolegomena d' une recherche	285
<i>Vasso Artinopoulou</i>	
Prison et société locale: De la réforme pénitentielle aux réseaux sociaux locaux	307
<i>George Nikolopoulos</i>	
Ex-prisonniers et familles d' ex-prisonniers; Codes d' évaluation de criminalité et de dangerosité d' un individu	326
<i>Gregoire Lazos</i>	
Recension Bibliographique	342
Chronique Criminologique	441
Section en langue anglaise et française	491

Στον παρόντα τόμο της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας περιλαμβάνονται πολλά και ποικίλα θέματα, όλα ενδιαφέροντα. Στα δημοσιευόμενα άρθρα αναπτύσσονται προβληματισμοί, άξιοι πιστεύω να τύχουν προσοχής. Τα ζητήματα που αφορούν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον χώρο της ποινικής δικαιοσύνης, την αντεγκληματική πολιτική, τις φυλακές, τα ναρκωτικά, αλλά και θέματα που αφορούν διάφορες μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς είναι πάντοτε επίκαιρα.

Σχετικά με τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, ο G. Kaiser επισημαίνει τα υπάρχοντα προβλήματα προστασίας τους, κατά την έκταση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, ενώ ο Α. Μαγγανάς αναλύει αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά που αναφέρονται σ' αυτά, αλλά κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας. Σε άλλο σημείο ο ίδιος συγγραφέας εξετάζει το πρόβλημα της θανατικής ποινής που εξακολουθεί να εφαρμόζεται στις Η.Π.Α. σε ανηλίκους παραβάτες του ποινικού νόμου. Η προστασία των προσωπικών πληροφοριών των χρηστών ηρωίνης στους οποίους χορηγείται μεθαδόνη αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης από την Χρ. Ζαραφωνίτου, ενώ η Ι. Περαντζάκη - Καρατζόγλου ερευνά τους πιθανούς ανομικούς παράγοντες που οδηγούν στη χρήση ναρκωτικών. Συναφές προς τη θεματική των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι και το άρθρο του Στ. Αλεξιάδη που αναλύει την απόφαση του 7ου Συνεδρίου των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη του εγκλήματος που αναφέρεται στις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τον ρόλο των δικηγόρων.

Αναφορικά με τις φυλακές, δημοσιεύονται τρία άρθρα, ιδιαίτερα διαφωτιστικά. Η Α. Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, με αφορμή τις ταραχές που, κατά καιρούς, παρατηρούνται στις φυλακές μας, αναλύει τους λόγους δημιουργίας τους και προτείνει λύσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των φυλακών. Ο Γ. Νικολόπουλος, μπροστά στα αδιέξοδα στα οποία έχει οδηγήσει η χρήση της φυλακής, προτείνει τον δραστικό περιορισμό της ποινικής παρέμβασης και την ανάπτυξη κοινωνικών δικτύων στήριξης του κοινωνικά ευάλωτου πληθυσμού, σε τοπική βάση, ενώ ο Γρ. Λάζος μελετά τους κώδικες εκτίμησης της εγκληματικότητας και της επικινδυνότητας, όπως αυτοί έχουν διαμορφωθεί στους αποφυλακισθέντες και στις οικογένειές τους.

Σχετικά με τις ειδικότερες μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς και την κοινωνική αντίδραση σ' αυτές, πολύ ενδιαφέροντα εί-

ναι όσα αναφέρονται από τον Ε. Τριβιζά, σχετικά με το προεμμηνορυσιακό σύνδρομο και τη γυναικεία εγκληματικότητα, από τον Α. Μαγγανά για την αποτίμηση της προσωπικότητας του δράστη σεξουαλικού αδικήματος, από τον Α. Τσιγκρή για τη διαδικασία και τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος βιασμού για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία, από τη Μ. Κρανιδιώτη για την αντιμετώπιση του εγκλήματος του βιασμού από τα Δικαστικά Συμβούλια, από την Β. Αρτινοπούλου για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον τύπο, από τους Α. Μαγγανά, Μ. Κατσαρέα, Μ. Παγγαλίδου και Α. Πάσσαρη για το έγκλημα της ληστείας. Το αρθρογραφικό τμήμα της επιθεώρησης συμπληρώνεται από τις συμβολές του Α. Μαγγανά που αφορούν προβλήματα ευθανασίας και ενδοοικογενειακής βίας.

Ο τόμος περιλαμβάνει όπως πάντα, ένα ειδικό τμήμα που αναφέρεται στις δραστηριότητες της Ελληνικής Εταιρίας Εγκληματολογίας, των υπηρεσιών του Ο.Η.Ε., του Συμβουλίου της Ευρώπης και άλλων διεθνών οργανώσεων που ασχολούνται με τα εγκληματικά ζητήματα. Αναφέρεται, επίσης, στις νέες εκδόσεις και περιλαμβάνει ικανό αριθμό βιβλιοκρισιών.

Ελπίζουμε και η παρούσα έκδοση να ικανοποιήσει τους αναγνώστες μας και να τους προσφέρει πλούσιο υλικό για τους δικούς τους προβληματισμούς.

Ιάκωβος Φαρσεδάκης

Τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής από διεθνή συγκριτική σκοπιά

GÜNTHER KAISER,

*Καθηγητή Εγκληματολογίας στο Παν/μιο της Ζυρίχης
Επιτίμου Καθηγητή Εγκληματολογίας στο Παν/μιο του Freiburg
i.Br., Διευθυντή του Ινστιτούτου Max-Planck
για αλλοδαπό και διεθνές Ποινικό Δίκαιο¹*

Μετάφραση-Απόδοση: ΕΦΗ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ
Επίκουρη Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Παν/μίου

Το άρθρο αναφέρεται στους κρατούμενους και τους υποδίκους ως φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επισημαίνει ότι ακόμη και σήμερα η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι συνδεδεμένη με πολλά προβλήματα.

Ειδικότερα, στο άρθρο εξετάζονται ζητήματα διάρκειας των ποινών και ιδίως η αόριστης διάρκειας στερητική της ελευθερίας ποινή και η ισόβια κάθειρξη, προσδιορίζονται οι κίνδυνοι παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση της κράτησης και της προφυλάκισης, στην περίπτωση συμφόρησης των φυλακών και της χρήσης της απομόνωσης, και οι κίνδυνοι που ενέχει η άποψη περί προστασίας της κοινωνίας με την αχρήστευση των δραστών όπως επίσης και τα προβλήματα από την ιδιωτικοποίηση των φυλακών.

Το άρθρο αναφέρεται επίσης σε ζητήματα σχεδιασμού, οργάνωσης και εκτέλεσης της ελευθερίας ποινής· τέλος εξετάζονται ζητήματα που σχετίζονται με την επαφή των κρατούμενων με τον έξω κόσμο, με την εργασία, την εκπαίδευσή τους, την άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων και τη διατήρηση των δεσμών με την οικογένειά τους.

Επισημαίνεται τέλος η αποφασιστική συμβολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής.

1. Με βάση το κείμενο της εισήγησης η οποία παρουσιάστηκε την 2. 4.1993 στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

I. Το Πρόβλημα

1. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ως γνωστόν εκείνα τα βασικά δικαιώματα, τα οποία διαθέτει κάθε άνθρωπος, ακριβώς λόγω αυτής της ιδιότητάς του, ανεξαρτήτως υπηκοότητας ή ένταξης σε κάποια συγκεκριμένη ομάδα. Δικαιώματα που αφορούν την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι για παράδειγμα το δικαίωμα της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της ανάπτυξης της προσωπικότητας, της ισότητας, της ελευθερίας της θρησκευτικής συνειδήσεως, της πληροφόρησης, της προστασίας του γάμου και της οικογένειας, το δικαίωμα για δικαστική ακρόαση και παροχή εννόμου προστασίας, το δικαίωμα του αναφέρεσθαι και οι εγγυήσεις για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι άξια σεβασμού για όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως εθνικότητας, φύλου, γλώσσας και θρησκείας.

2. Οι κρατούμενοι και οι υπόδικοι είναι και αυτοί φορείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ισχύουν για όλα τα ελεύθερα άτομα. Εδώ και περίπου διακόσια χρόνια -ξεκινώντας από τις πρώτες διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις πρώτες προσπάθειες για τη μεταρρύθμιση της σύγχρονης στερητικής της ελευθερίας ποινής- έχει διατυπωθεί η άποψη ότι και οι κρατούμενοι απολαμβάνουν προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.² Ακριβώς αυτό το μεγάλο διάστημα εξέλιξης και η παραδοχή ότι ακόμη και σήμερα η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ένα ευαίσθητο θέμα, υποδηλώνουν ότι με την υλοποίησή τους είναι συνδεδεμένα πολλά προβλήματα. Σύμφωνα με έρευνες και αναφορές ανεξάρτητων οργανώσεων γνωστών ως μη κυβερνητικών οργανώσεων (οι ονομαζόμενες NGO's: Non-Governmental Organizations, διευκρίνηση τ.μ.) οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων δεν είναι ασυνήθιστο φαινόμενο, σε μερικές δε περιοχές του κόσμου αποτελούν καθημερινό γεγονός. Γι' αυτό αναρωτιέται κανείς εάν μπορούν να υπάρξουν τελικά εγγυήσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων.

3. Ο σκεπτικισμός ως προς την προαναφερθείσα κατάσταση είναι ακόμη περισσότερο δικαιολογημένος, καθόσον με τον εγκλεισμό στη φυλακή προσβάλλεται ένα βασικό ανθρώπινο δικαίωμα όπως η ελευθερία. Επομένως, η κατάργηση του ποινικού δικαίου και η κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής την οποία υποστηρίζουν οι σύγχρονες καταργησικές απόψεις, συνδέονται άμεσα με τον προβληματισμό που αφορά την στέρηση της ελευθερίας. Επειδή όμως τα περισσότερα κράτη, σχεδόν χωρίς καμιά εξαίρεση, διατηρούν την στέρηση της ελευθε-

2. Ούτω v. *Wagnitz, H.B.*: Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. 1. τόμ. Halle 1791, IV.

ρίας είτε με την μορφή της κράτησης από την αστυνομία, είτε με την προφυλάκιση, ή με την φυλάκιση, είτε με την χρήση μέτρων ασφαλείας, παρέχεται η δυνατότητα χρήσης του πρακτικού και νομικού ελέγχου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4. Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα, η σημασία και η προστασία τους από το σύστημα του ποινικού κοινωνικού ελέγχου ανήκουν από παλιά στην ημερήσια διάταξη της διεθνούς συζήτησης. Η συζήτηση όμως περιορίζεται στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και ιδίως στο ποινικό δικονομικό δίκαιο,³ και παραμελείται τις περισσότερες φορές η εξέταση της σημασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών και των μέτρων ασφαλείας.

5. Το ίδιο ισχύει και για τις νεότερες απόψεις περί ιδιωτικοποίησης των φυλακών καθώς επίσης για την κράτηση και την προφυλάκιση.⁴ Βε-

3. Όσον αφορά αυτό το σημείο *Trechsel, St.*: Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention im Strafrecht. ZStW 101 (1989), 819-837 (819 με περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές). Το 1987 στην Ημερίδα του Innsbruck για θέματα συγκριτικού δικαίου συζητήθηκαν προβλήματα που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα μόνον από ποινική και ποινικοδικονομική οπτική, πρβλ. επ' αυτού *Kühl, K.*: Der Einfluß der Europäischen Menschenrechtskonvention auf das Strafrecht und Strafverfahrensrecht der Bundesrepublik Deutschland. ZStW 100 (1988), 406-443, 601-644. Ο Baratta εφιστά την προσοχή στο ότι η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής δεν συμπεριλήφθηκε στην συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, *Baratta, A.*: Prinzipien des minimalen Strafrechts. Eine Theorie der Menschenrechte als Schutzobjekte und Grenze des Strafrechts. Στο: G. Kaiser, H. Kury, H.-J. Albrecht (εκδ.): Kriminologische Forschung in den 80er Jahren. Projektberichte aus der Bundesrepublik Deutschland. Freiburg 1988, 513-542 (517). Βλ. ακόμη την επισκόπηση για τις ευρωπαϊκές συνταγματικές αρχές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στον *Frohwein, J.A.*: Die Herausbildung europäischer Verfassungsprinzipien, στον τιμητικό τόμο για την 70η επέτειο των γενεθλίων του W. Maihofer. Frankfurt/M. 1988, 149-158 (σσ. 152 επ.), *Delmas-Marty, M.*: Justice pénale et droits de l' homme. Le Courrier du CNRS. Dossiers Scientifiques No. 75/1990, σσ. 70 επ., πρβλ. εκτός των προηγούμενων τα παραδείγματα από την πράξη που εκτίθενται από τον *Bernhardt, R.*: Grundrechtsschutz unter der Europäischen Menschenrechtskonvention. Στο: Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft 1990, 99-118 (109-118), καθώς και την απαρίθμηση πιθανών προσβολών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σύμφωνα με το άρ. 5 ΕΣΑΔ, για τις οποίες υπάρχουν αντιρρήσεις: *Van Dijk, P., van Hoof, J.H.*: Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Deventer et al. 1990, 2η έκδ., 227-231, *Sommermann, K.P.*: Der Schutz der Menschenrechte im Rahmen des Europarats. Speyer 1990, 2η έκδ., σσ. 2 επ.

4. Πρβλ. επ' αυτού π.χ. την έρευνα του *Logan, Ch.*: Private Prisons. Cons and Pros. New York κ.α. 1990, ο οποίος σε κανένα σημείο της ανάλυσής του για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών δεν διαβλέπει κίνδυνο παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατούμενων, βλ. επίσης *Machacek, R.*: Die Untersuchungshaft in Europa. KrimSozBibli 18 (1991), 17-25. άλλες παραπομπές πιο κάτω στην υποσημ. 63.

βαίως σ' αυτές τις μορφές στέρησης της ελευθερίας, όπως επίσης και στις περιπτώσεις εισαγωγής σε ψυχιατρικό κατάστημα επικινδύνων ψυχασθενών εγκληματιών ή σε ίδρυμα αποτοξίνωσης εξαρτημένων ατόμων από ναρκωτικές ουσίες, υπάρχουν ιδιαιτερότητες. Ωστόσο τα ερωτήματα που τίθενται είναι ουσιαστικά τα ίδια σχεδόν με εκείνα τα οποία αφορούν την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Έτσι δικαιολογείται η γενικά ενιαία οπτική για το πρόβλημα.⁵

6. Ως γνωστόν το άρ. 5 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (εφεξής: ΕΣΑΔ, τ.μ.) προσδιορίζει τις περιπτώσεις και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η στέρηση της ελευθερίας. Στο άρθρο αναγνωρίζεται το κατ' αρχήν επιτρεπτόν της στέρησης της ελευθερίας η οποία επιβάλλεται από το κράτος για μια σειρά σημαντικών λόγους.⁶ Ακόμη κι αν οι ουσιαστικές προϋποθέσεις της στέρησης της ελευθερίας δεν είναι ιδιαίτερα επαρκείς, πάντως δεν έρχονται σε σύγκρουση με το άρ. 3 της ΕΣΑΔ. Επομένως, λαμβανομένων υπόψη των εγγυήσεων για τη στέρηση της ελευθερίας, η εκτέλεση της ποινής από μόνη της, δηλαδή η ίδια η στέρηση της ελευθερίας, δεν συνιστά μιαν απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση.

Η άποψη, ότι οι στερητικές της ελευθερίας ποινές αποτελούν την τελευταία λύση αντιμετώπισης της εγκληματικότητας και πρέπει να διαρκούν μόνον τον απολύτως απαραίτητο χρόνο, έχει γενική αποδοχή. Στην πράξη όμως υπάρχουν ακόμη μεγάλες διαφορές τόσο ως προς την διάρκεια όσο και ως προς τη συχνότητα της επιβολής και εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Αυτό φαίνεται και από την αντιστοιχία

5. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λαμβάνεται υπόψη σε μικρότερο βέβαια βαθμό κατά την εκτέλεση των εξωιδρυματικών, περιοριστικών της ελευθερίας κυρώσεων (π.χ. εντατική επίβλεψη, κοινωφελής εργασία και ηλεκτρονική παρακολούθηση κατά την κράτηση στην οικία του καταδικασθέντα). Αυτό το θέμα όμως δεν θα αναλυθεί εδώ, πρβλ. *International Penal and Penitentiary Foundation: Standard Minimum Rules for the Implementation of Non-custodial Sanctions and Measures Involving Restriction of Liberty*. Groningen Meeting 8-12 October 1988. Bonn 1989, του ιδίου: *The Elaboration of Standard Minimum Rules for Non-institutional Treatment*. Proceedings of the 6th International Colloquium of the IPPF, Poitiers/France, 3-6 October 1987. Bonn 1989, αναλυτικότερα Kaiser, G.: *Zweckstrafrecht und Menschenrechte*. Schweizerische Juristenzeitung 80 (1984), 329-342 (338), για την «ηλεκτρονική παρακολούθηση» βλ. Schmidt, A.K.: *Electronic monitoring of offenders increases*. National Institute of Justice Reports No. 212/1989, 289-301 (σσ. 299 επ. με βιβλιογραφικές παραπομπές), ειδικά για την Αγγλία και την Ουαλία Nee, C.: *Electronic Monitoring in England and Wales*. Some Key Issues. Home Office Research Bulletin 29 (1990), 28-31, για τις ΗΠΑ Clear, Y.R., Cole, G.F.: *American Corrections*. Pacific Grove/Ca. 1990, 2η έκδ., 120-122, 270-272, γενικά Schöch, H.: *Empfehlen sich Änderungen und Ergänzungen bei den strafrechtlichen Sanktionen ohne Freiheitsentzug? Gutachten*, München 1992, Teil C.

6. Ούτω επίσης BVerfGE 22, 219.

των κρατουμένων στον πληθυσμό, η οποία στη δυτική Ευρώπη κυμαίνεται από 40 έως 115 ανά 100.000 κατοίκους, συμπεριλαμβανομένης δε της ανατολικής Ευρώπης η διακύμανση είναι περίπου διπλάσια.⁷

Η κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής,⁸ η οποία υποστηρίζεται ιδίως από την πλευρά του Καταργισμού, δεν εξασφαλίζει οπωσδήποτε τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή άλλων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό αφορά και σύγχρονες στερητικές της ελευθερίας ποινές.⁹ Μόνον υπερβολικά μακροχρόνιες ή σκληρές στερητικές της ελευθερίας ποινές προσκρούουν στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.¹⁰ Σε κάθε περίπτωση όμως πρέπει να εξασφαλίζονται οι βασικές προϋποθέσεις της ατομικής και κοινωνικής ύπαρξης.¹¹

Το εναπομένον τμήμα της ελευθερίας των κρατουμένων παρά την φυλάκισή τους αφορά το είδος της ποινής (π.χ. ημιελεύθερη διαβίωση, ισό-

7. Βλ. Prison Information Bulletin December 1988, 22, June 1992, 28 επ., *Kubiak, J.*: Veranderingen binnen de strafrechtssystemen van de Oosteuropese staten. Στο: Perestrojka en strafrecht. Justitiële Verkenningen 15 (1989), 4, 8-20 (13), *Lammich, S.*: Demokratisierung und Strafrecht in Ungarn. JZ 1990, 182-184, του ιδίου: Perestrojka und Strafrecht in der UdSSR. Entwicklung des Strafrechts, der Strafrechtspraxis und der Kriminalität seit 1985. Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 286-293 (σσ. 289 επ.), *Clear/Cole* (υποσ. 5) σσ. 167 επ., *Kaiser, G.* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch*: Strafvollzug - Ein Lehrbuch. Heidelberg 1992, σσ. 31 επ., *Adler, F., Mueller, G.O.W., Laufer, W.S.*: Criminology. New York κ.α. 1991, σσ. 453 επ.
8. *Kaiser, G.*: Abolitionismus - Alternative zum Strafrecht. Στο: *W. Küper* (εκδ.): Τιμητικός τόμος για την 70η επέτειο των γενεθλίων του K. Lackner. Berlin κ.α. 1987, 1027-1046, *Schumann, K., Steinert, H., Voß, M.* (εκδ.): Vom Ende des Strafvollzugs im internationalen Vergleich. ZfStVo 38 (1989), 323-333 (324, 328 με περαιτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές), *Quensel, St.*: Gefängnisse abschaffen - eine abolitionistische Perspektive? Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 336-343.
9. Κριτικά κυρίως *Weber, H.-M.*: Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe. Monatsschrift für Kriminologie 73 (1990), 65-81 (81 με περαιτέρω παραπομπές), επίσης *Huussen, A.H.Jr.*: Deprivation of Liberty: a bourgeois alternative to corporal punishment? στο: The Centenary of the Deprivation of Liberty in the Netherlands (Symposium). Report Groningen April 15-18, 1986, 13-26, *Müller-Dietz* (υποσημ. 8), 324, 329 με παραπομπές, βλ. επίσης υποσημ. 69.
10. Art. 3 EHRC, BVerfGE 1, 332, *Nipperdey, H.-C.*: Die Würde des Menschen. Στο: *F. Neumann, H.-C. Nipperdey, U. Scheuner* (εκδ.): Die Grundrechte, τόμ. 2, Berlin 1954, 1-50 (15), συνοπτικά για ζητήματα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας Stern (υποσημ. 13), παρ. 58.
11. BVerfGE 45, 187 (228), *Benda, E.*: Die Menschenwürde. Στο: *E. Benda* κ.ά. (εκδ.): Handbuch des Verfassungsrechts. Berlin κ.α. 1983, 107-128 (117), *Schultz, H.*: Gewaltdelikte als Schutz der Menschenwürde im Strafrecht. Στον τιμητικό τόμο για τον W. Maihofer (υποσημ. 2), 517-527 (σσ. 518 επ.), εσχάτως όσον αφορά τα βασανιστήρια και την μεταχείριση η οποία σέβεται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια *Machacek* (υποσημ. 4), 143-151.

βια κάθειρξη), τις δυνατότητες διαμόρφωσης του χώρου τους, του ελεύθερου χρόνου τους και χρήσης των προσωπικών αντικειμένων που έχουν τη δυνατότητα να κατέχουν.¹² Ως εκ τούτου ο κρατούμενος υπόκειται μόνον στους νομικά προβλεπόμενους περιορισμούς της ελευθερίας του. Στο μέτρο που ο νόμος δεν περιέχει κάποια ιδιαίτερη ρύθμιση, δεν επιτρέπεται να επιβληθούν στον κρατούμενο άλλοι περιορισμοί παρά μόνον εκείνοι που είναι απαραίτητοι για τη διατήρηση της ασφάλειας ή την αποτροπή μιας σοβαρής διατάραξης της ηρεμίας της φυλακής.

7. Προβλήματα πιθανόν να υπάρχουν όσον αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της ισόβιας κάθειρξης και της στερητικής της ελευθερίας ποινής αόριστης διάρκειας. Επ' αυτού εκφράζεται έντονος προβληματισμός όχι μόνον από τους ανθρώπους της πράξης, αλλά και από τους επιστήμονες.¹³ Βεβαίως η εθνική νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της χώρας (ενν. της ΟΔΓ, δ.τ.μ.) σε συμφωνία με την κυρίαρχη νομική άποψη αποκρούει την πιθανότητα παραβίασης των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, εφόσον υπάρχει ένα δικαιικά καθορισμένο σύστημα χορήγησης της υφ' όρον απόλυσης.¹⁴ Τα ευρωπαϊκά όργανα για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν έχουν ασχοληθεί ευθέως μέχρι σήμερα με την προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περίπτωση της ισόβιας κάθειρξης. Εντούτοις, από ορισμένες αποφάσεις οι οποίες έχουν δημοσιευθεί συνάγεται ότι, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο πιέζει για μια εντονότερη περιοδική έρευνα των λόγων στέρησης της ελευθερίας ώστε να εξασφαλισθεί η δυνατότητα στους κρατούμενους να αναζητήσουν πάλι την ελευθερία τους μετά την καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη.¹⁵

8. Επιφυλάξεις εκφράζονται επίσης όσον αφορά τις στερητικές της ελευθερίας ποινές αόριστης διάρκειας, οι οποίες φθάνουν μέχρι την βασική απόρριψή τους. Έτσι υπάρχει από τη μια πλευρά αβεβαιότητα των κρατουμένων για τις μελλοντικές προοπτικές τους στην περίπτωση επιβολής μιας αόριστης στερητικής της ελευθερίας ποινής, και από την άλ-

12. Παραπομπές από τον *v. Münch, I.: Die Grundrechte des Strafgefangenen*. JZ 1958, 73-76, για τη σημερινή κατάσταση στο δίκαιο *Niebler, E.: Die Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts zum Strafvollzug*. Στον τιμητικό τόμο για τον *W. Zeidler*, τόμ. 2, Berlin κ.α. 1987, 1567-1588 (1583), για την κατάσταση στην Ελβετία βλ. τις αποφάσεις του Ελβετικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 4.4.1973, BGE 99 Ia, 262 (σσ. 267 επ.), και της 30.6.1976, BGE 102 Ia, 279 (σσ. 283 επ.).

13. Πρβλ. *Walter, M.: Strafvollzug*. Stuttgart κ.α. 1991, 44, *Weber, H.-M.: Die Abschaffung der lebenslangen Freiheitsstrafe über Tatschuld und positive Generalprävention*. MschrKrim 73 (1990), 65-81.

14. Π.χ. BVerfGE 45, 187.

15. Παραπομπές από τον *Jung, H.: Sanktionensysteme und Menschenrechte*. Bern κ.α. 1992, 83.

λη, οι αόριστες ποινές φαίνονται δυσανάλογες προς τη βαρύτητα της πράξης. Για την αντιστοιχία ανάμεσα στη βαρύτητα της πράξης και στην αυστηρότητα της ποινής επιβάλλεται να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένα δικαιοπολιτικά κριτήρια. Είναι φυσικό, οι προϋποθέσεις για το επιτρέπτον και τη συνέχιση της επιβολής στερητικών της ελευθερίας ποινών αόριστης διάρκειας να αυξάνονται όσο πιο μακρόχρονη είναι η φυλάκιση.¹⁶ Στο μέτρο που επιθυμεί κάποιος τη διατήρηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών αόριστης διάρκειας, πρέπει να προσφέρει εγγυήσεις ότι σε χρονικά σταθερές περιόδους θα εξετάζεται εάν οι προϋποθέσεις που επέβαλαν την στέρηση της ελευθερίας υφίστανται ακόμη. Αυτά τα ζητήματα προσπαθούν να αντιμετωπίσουν μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στην Ελβετία και στη Γερμανία για την εισαγωγή διανοητικά ασθενών και επικινδύνων παραβατών σε ιδρύματα και φυλακές, θέτοντας χρονικούς περιορισμούς και προβλέποντας μια τέτοια παραμονή μόνον σε ορισμένα βαριά εγκλήματα.

9. Αυτά τα κριτήρια μπορούν να ισχύσουν πολύ περιορισμένα και στην ισόβια κάθειρξη, η οποία αποτελεί στην πραγματικότητα μια στερητική της ελευθερίας ποινή αόριστης διάρκειας. Σ' αυτή την περίπτωση οι εθνικές νομοθεσίες προβλέπουν τη δυνατότητα απόλυσης υπό όρους μετά την πάροδο επτά, δέκα ή δεκαπέντε ετών. Βεβαίως στις περιπτώσεις που υπάρχει ανασφάλεια ως προς την πρόγνωση της μελλοντικής συμπεριφοράς παραμένει πρακτικά μια στερητική της ελευθερίας ποινή αόριστης διάρκειας, χωρίς να μπορεί να προβλεφθεί το ανώτατο όριο.

II. Τα θεμέλια, οι τρόποι και τα κίνητρα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

10. Όπως δείχνει η ιστορική αναδρομή για την επικράτηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, η προστασία τους εξαρτάται απ' αυτό που η γερμανική νομική θεωρία ονομάζει «αρχή του κράτους δικαίου». Η επικράτηση της αρχής, κυρίως μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, δεν εισήγαγε μόνον μια νέα άποψη για τη δικαιοκή μορφή των σχέσεων εξουσίας, αλλά κατέστησε σαφές ότι για την εκτέλεση της ποινής δεν αρκούν πλέον κανονισμοί και διοικητικές πράξεις. Η επέμβαση του δικαίου δεν εμποδίζεται πια από τους τοίχους της φυλακής μπροστά από τους οποίους σταματούσε παραδοσιακά το ενδιαφέρον του νομοθέτη. Στην Ευρώπη εκδηλώνεται με μια μεγάλη και μακροχρόνια κίνηση για τη δημιουργία και τη μεταρρύθμιση των σωφρονιστικών κωδίκων και με την αναγνώριση της δικαιοκής θέσης των κρατουμένων, γεγονός που συνιστά το πρώτο βήμα διασφάλισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη φυλακή.

16. Έτσι περίπου BVerfGE 70, 297 (σσ. 311 επ.).

Μέχρι πρόσφατα τα δικαιώματα των κρατούμενων μπορούσαν να περιορισθούν με μίαν απλή απόφαση της διοίκησης. Ενώ στις ΗΠΑ ακολουθείτο το δόγμα του «κάτω τα χέρια!» (*Hands-off- Doctrine*),¹⁷ στην ΟΔΓ οι επεμβάσεις δικαιολογούνταν με τη ειδική σχέση εξουσίας στην οποία υπόκεινται οι κρατούμενοι και που μπορεί να παρέχει ικανοποιητική βάση για τις επεμβάσεις στα δικαιώματά τους.¹⁸ Μετά την απόφαση του Ανώτατου Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου¹⁹ επικράτησε τη δεκαετία του '80 η από παλαιότερα υποστηριζόμενη άποψη²⁰ ότι επέμβαση στα δικαιώματα των κατηγορουμένων επιτρέπεται μόνον μέσω ή επί τη βάσει τυπικού νόμου. Ως εκ τούτου δεν αρκούν επεμβάσεις στηριζόμενες αποκλειστικά σε διοικητικές αποφάσεις.

Γι' αυτό σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη υπάρχουν νόμοι, που ρυθμίζουν τις ποινές και τα μέτρα ασφαλείας καθώς και τη δικαιοκή θέση των κρατούμενων.²¹ Αυτοί οι νόμοι δεν περιορίζονται γενικώς σε απαγορεύσεις της προσβολής της αξιοπρέπειας των κρατούμενων, αλλά καθορίζουν επιπλέον τη θέση, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους. Προσδιορίζουν δηλαδή αυτό που σύμφωνα με τις σημερινές απόψεις ανταποκρίνεται στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και στην ανθρώπινη εκτέλεση των στερητικών της ελευθερίας ποινών.²² Πέραν τούτων επισημαίνεται ότι είναι σκόπιμο οι εθνικές νομοθετικές ρυθμίσεις²³ στο θέμα των ανθρωπίνων

17. Εν' αυτού *Clear/Cole* (υποσημ. 5), 476, *Dijulio, J.* (εκδ.): *Courts, Corrections and the Constitution. The Impact of Judicial Intervention on Prisons and Jails.* New York κ.α. 1990, σσ. 3 επ.

18. Για την γερμανική θεωρία βλ. αντί άλλων *Hesse, K.*: *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland.* Heidelberg 1990, 17η έκδ., Rdn. 321 επ., επίσης *Niebler* (υποσημ. 12), 1570, *Morlock, M.*: *Strafvollzug und Grundrechte.* Στο: *G. Bemmman, I. Manoledakis* (εκδ.): *Probleme des staatlichen Strafens unter besonderer Berücksichtigung des Strafvollzugs.* Deutsch-Griechisches Symposium Komotini 1989. Baden-Baden 1989, 45-56 (σσ. 45 επ.).

19. BVerfGE 33,1.

20. *Calliess, R.-P., Müller-Dietz, H.*: *Strafvollzugsgesetz.* München 1986, 4η έκδ. Εισαγωγή Rdn.22 με παραπομπές.

21. *Kaiser, G.*: *Strafvollzug im internationalen Vergleich.* Στον τόμο για την μνήμη της *H. Kaufmann.* Berlin κ.α. 1986, 599- 621 (599 επ., 602 επ.), τελευταία *van Zyl Smit, D., Dünkel, F.* (εκδ.): *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Conditions.* Deventer 1991.

22. Για την «ανθρωπιστικότερη μεταχείριση» πρβλ. *Böhm, A.*: *Die Entwicklung des Strafvollzugs und des Sanktionensystems von 1945 bis in die Gegenwart.* Στο: *M. Busch, E. Krämer* (εκδ.) *Strafvollzug und Schuldproblematik.* Pfaffenweiler 1988, 39- 50 (45).

23. Πρβλ. επίσης υποσημ. 21 με παραπομπές.

δικαιωμάτων²⁴ να «ερμηνεύονται» και να εφαρμόζονται υπό το φώς των διεθνών συμβάσεων άσχετα προς την εσωκρατική τους ισχύ. Αυτό πρέπει να ισχύει ανεξαρτήτως της συστηματικής διάταξης των ρυθμίσεων, οι οποίες ως γνωστόν διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

11. Η εν λόγω κίνηση ενισχύεται από απόψεις για τη δημιουργία ενός διεθνούς δικαίου εκτέλεσης των ποινών, διότι είναι σαφές ότι δεν επαρκούν οι θεσμικά, τοπικά και εθνικά καθορισμένες ρυθμίσεις για την εκτέλεση των ποινών. Αν και οι διεθνείς προσπάθειες για την εναρμόνιση της εκτέλεσης της ποινής με το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ξεκινούν από τη δεκαετία του '20²⁵ και τερματίζονται επιτυχώς με τη δημιουργία των Ελαχίστων Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων από τα Ηνωμένα Έθνη, η εφαρμογή τους υστερεί πολύ. Πρώτη η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις βασικές ελευθερίες και στη συνέχεια τα αντίστοιχα όργανα ελέγχου στο Στρασβούργο με τις αποφάσεις τους επέδρασαν δημιουργικά προτείνοντας ενιαία ευρωπαϊκά κριτήρια. Το σύστημα του Στρασβούργου για την συλλογική προστασία των ατομικών δικαιωμάτων ανέπτυξε τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια μian απρόβλεπτη για τη δεκαετία του '60 δυναμική. Η αποτελεσματικότητά του δεν συγκρίνεται με κανένα άλλο τοπικό ή διεθνές σύστημα προστασίας,²⁶ ούτε ακόμη και με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.

12. Η βασική ρύθμιση της ΕΣΑΔ βρίσκεται στο άρ. 3 το οποίο εξασφαλίζει την προστασία των κρατουμένων από τα βασανιστήρια και τις απάνθρωπες ή ταπεινωτικές ποινές.²⁷ Από άποψη περιεχομένου οι νέες ρυθμίσεις περιλαμβάνουν οργανωτικές και δικονομικές ασφαλιστικές δικλίδες για την αποτροπή και τον έλεγχο των προσβολών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.²⁸ Το Συμβούλιο της Ευρώπης στη διαφωτιστική του

24. Feest, J. στο *Alternativ-Kommentar zum StVollzG*, Neuwied κ.α. 1990, 3η έκδ. εισαγωγικά για το άρ. 1, 6.

25. Για την ιστορική εξέλιξη των βασικών αρχών *Council of Europe: European Prison Rules*. Strasbourg 1987, 72 επ. και Walsmsley, C.: *Implementing International Prison Standards*. Home Office Research Bulletin 29 (1990), 47-51.

26. Έτσι *Sommermann* (υποσημ. 3), σσ. 2 επ.

27. Επ' αυτού αναλυτική παρουσίαση της νομολογίας από τους *van Dijk, van Hoof* (υποσημ. 3), σσ. 226 επ.

28. *Spielmann, A.*: Pour un contrôle efficace de l' application pratique des règles minima pour le traitement des détenus. *Revue de Droit pénal et de criminologie* 65 (1985), 529-547 (529, σσ. 537 επ.), *Council of Europe* (υποσημ. 25), 29, *Bolle, P.H.*: Über verfassungs- und allgemeinrechtliche Bestimmungen des Freiheitsentzuges in der Schweiz. Requiem für die verblichenen Mindestgrundsätze. Στο: *Der Strafvollzug in der Schweiz* 1988, 42-59 (43-46), *Tulkens, H.H.*: The Concept of Treatment in the European Prison Rules. *Prison Information Bulletin*, June 1988, σσ. 8 επ., *Doleisch, W.*: Kritische Gedanken zu den neuen Europäi-

αναφορά για την Σύμβαση εναντίον των βασανιστηρίων τονίζει ότι, απαγορεύεται η εφαρμογή βάνανουσας, απάνθρωπης και ταπεινωτικής μεταχείρισης ή ποινής τόσο με βάση το εσωτερικό δίκαιο των χωρών όσο και με βάση διεθνείς συμβάσεις. Η εμπειρία δείχνει πάντως ότι υπάρχει ανάγκη για την χρήση ευρύτερων και αποτελεσματικότερων μέτρων ελέγχου σε διεθνές επίπεδο, και κυρίως, για την αύξηση της προστασίας των ατόμων τα οποία έχουν στερηθεί την ελευθερία τους. Οι αναφορές για τις συνθήκες κράτησης 18 χωρών που συντάχθηκαν μετά από επίσκεψη σε αυτές και οι υπάρχουσες αναφορές για τρία έτη της Επιτροπής κατά των βασανιστηρίων, η οποία συμπληρώνει το υφιστάμενο σύστημα επίβλεψης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ανθρώπινα δικαιώματα, δείχνουν επίσης πόσο δικαιολογημένη ήταν η άποψη και η ανάγκη για εξωτερικό έλεγχο με την καθιέρωση ενός ειδικού συστήματος επισκέψεων από αρμόδιους γι' αυτόν τον σκοπό φορείς. Πρέπει δε να ληφθεί υπόψη ότι όλα αυτά δεν έχουν σχέση ούτε στο ελάχιστο με την μερική μόνον εφαρμογή των διεθνών Ελαχίστων Κανόνων κατά την εκτέλεση της ποινής, τη μεγάλη διάρκεια της διαδικασίας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (εφεξής: ΕΕΑΔ) και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, καθώς επίσης και τις περιορισμένες προοπτικές επιτυχίας των προσφυγών για παραβιάσεις. Οι νέες προσπάθειες για τη μεταρρύθμιση της λειτουργίας αυτών των οργάνων πρέπει να έχουν ως στόχο να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητά τους.²⁹

III. Εφαρμογή και έλεγχος μέσω της νομολογίας και των διεθνών οργάνων

13. Η νομολογία δεν μας δίνει πληροφορίες για τα νευραλγικά σημεία της καθημερινότητας στις φυλακές. Από τις διαδικασίες που έχουν κινηθεί με πρωτοβουλία των κρατουμένων φαίνεται ποιά είναι τα θέματα που τους απασχολούν. Επομένως γίνεται αντιληπτό, κατ' εξοχήν μέσω των προσφυγών και της νομολογίας, εάν και κατά πόσον τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν αντικείμενο σεβασμού και εάν εξασφαλίζεται η προστασία τους.

schen Gefängnisregeln (European Prison Rules). ZfStVo 38 (1989), 35-37, Trechsel, St.: Report on «Human rights of persons deprived of their liberty». Στο: Council of Europe - 7th International Colloquy on the European Convention on Human Rights, Copenhagen κ.α. Strasbourg 1990, 7 επ., 19-23. Για τους «Minimum Rules for the Treatment of Prisoners» Walmsley (υπόσημ. 25), σσ. 47 επ.

29. Βλ. το *Draft to the European Convention on Human Rights concerning certain rights of persons deprived of their liberty of the Committee of Experts for the Development of Human Rights*. Strasbourg 1992.

14. Λόγω της διεθνούς τους σημασίας, και ιδίως της ευρωπαϊκής διάστασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι αποφάσεις της ΕΕΑΔ και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον.³⁰ Αυτό δεν σημαίνει ότι χώρες στις οποίες η δικαιοσύνη λειτουργεί ανεξάρτητα και οι κρατούμενοι έχουν την δυνατότητα να προσφύγουν στα δικαστήρια, δεν ανταποκρίνονται ήδη σ' ένα υψηλό και ίσως κιόλας πολύ υψηλό επίπεδο όσον αφορά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Οι σοβαρότερες προσβολές στα ανθρώπινα δικαιώματα γίνονται μάλλον εκεί που κανένα δικαστήριο και κανένας φορέας ελέγχου δεν μπορεί να ρίξει φώς στην καθημερινότητα των κρατουμένων.

15. Πάντως η ΕΕΑΔ μέσα σε δεκαπέντε χρόνια αποδέχθηκε μόνον τέσσερις προσφυγές κρατουμένων ως βάσιμες. Σε σχέση μ' αυτό επισημάνθηκε ότι ο τρόπος με τον οποίο απορρίφθηκαν οι προσφυγές δημιούργησε πρώτον απογοήτευση, και δεύτερον έδειξε ότι δεν υπάρχουν σταθερά κριτήρια αντιμετώπισής τους.³¹ Γι' αυτόν τον λόγο δεν παρατηρούνται σοβαρές πρωτοβουλίες για την μεταρρύθμιση της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής από τις αποφάσεις της ΕΕΑΔ μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, ή κι αν εμφανίσθηκαν επικρίθηκαν. Εν τω μεταξύ όμως άλλαξε η κατάσταση. Η ανύπαρκτη σημασία των προσφυγών δεν προκύπτει αναγκαστικά από τον μικρό ρόλο που έχουν αυτές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα ανθρώπινα δικαιώματα όσον αφορά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής και των μέτρων ασφαλείας. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ύπαρξη διεθνούς ελέγχου της εκτέλεσης της ποινής μπορεί να λειτουργήσει προληπτικά σε ομοσπονδιακό επίπεδο και σε επίπεδο κρατιδίων. Πέραν τούτων μπορούν επίσης μεμονωμένες διαδικασίες να έχουν ευρεία απήχηση επειδή είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικές.³²

16. Αναφέρθηκε ήδη ότι το Σύστημα του Στρασβούργου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμπληρώθηκε το 1989 με τις δραστηριότητες της Επιτροπής εναντίον των βασανιστηρίων. Όπως αναμε-

30. Μια διαφορετική ανάλυση σχετικών αποφάσεων όσον αφορά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής υπάρχει στον *Reynaud, A.: Human Rights in Prisons. Strasbourg 1986.* 54-113.

31. Πρβλ. *Kaiser* (υποσημ. 5), 334, αναλυτικότερα *Ganter, H.-G.: Die Spruchpraxis der Europäischen Kommission für Menschenrechte auf dem Gebiet des Strafvollzugs. Bonn 1974,* 184, 188. *Mikaelsen, L.: European Protection of Human Rights. Alphenaan den Rijn 1980,* σσ. 20 επ., *Zellick, G.: Human Rights and the Treatment of Offenders. Στο: Andrews, J.A. (εκδ.): Human Rights in Criminal Procedure. A Comparative Study. The Hague κ.α. 1982,* 375-416 (σσ. 375 επ.). εσχάτως *Müller-Dietz* (υποσημ. 8), 325.

32. Έτσι και *Walter* (υποσημ. 13), 274.

νόταν, η Επιτροπή αφοσιώθηκε στον εντοπισμό γεγονότων («fact finding mission»), δηλαδή κυρίως σε περιπτώσεις οι οποίες συνιστούν σύμφωνα με το άρθρο 3 ΕΣΑΔ που αφορά τα βασανιστήρια, απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση. Επειδή ο κύριος στόχος της Επιτροπής είναι η αποτροπή τέτοιων παραβιάσεων, βασίζεται σε κριτήρια τα οποία συνάγονται από τις ρυθμίσεις των ευρωπαϊκών Βασικών Αρχών για την εκτέλεση της ποινής. Με άλλα λόγια, οι προσβολές των ευρωπαϊκών Αρχών υποδηλώνουν ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα κινδυνεύουν και ότι παραβιάζονται. Η Επιτροπή εναντίον των βασανιστηρίων δεν περιορίζεται μόνον στον έλεγχο της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής υπό στενή έννοια, αλλά επεκτείνεται στην κράτηση, στην προφυλάκιση, στην αναγκαστική εισαγωγή σε ίδρυμα του ψυχικά ασθενούς και στα συλληφθέντα άτομα που έχουν ζητήσει πολιτικό άσυλο.

17. Επειδή ο κίνδυνος παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην αρχή κάθε σύλληψης είναι ιδιαίτερα μεγάλος -αδιάφορο εάν πρόκειται για απλή κράτηση, προφυλάκιση ή για φυλάκιση-, η Επιτροπή εναντίον των βασανιστηρίων αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε τρία δικαιώματα των συλλαμβανόμενων από την αστυνομία προσώπων:³³ στο δικαίωμα του ατόμου να ειδοποιηθεί ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του ή της οικογένειάς του για τη σύλληψη, στο δικαίωμα να συμβουλευθεί δικηγόρο και τέλος στο δικαίωμα να εξετασθεί από έναν γιατρό της επιλογής του και μάλιστα ανεξάρτητα από το εάν έχει προηγηθεί ανάλογη εξέταση από ιατρό της αστυνομίας.

Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής εναντίον των βασανιστηρίων τα προαναφερθέντα δικαιώματα συνιστούν θεμελιώδεις ασφαλιστικούς μηχανισμούς για την προστασία των συλληφθέντων προσώπων, οι οποίοι θα πρέπει να τίθενται σε λειτουργία από την πρώτη στιγμή της σύλληψης της. Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να γνωστοποιούνται στα συλλαμβανόμενα άτομα όλα τα δικαιώματά τους. Η δυνατότητα νομικής υποστήριξης από δικηγόρο κατόπιν ελεύθερης προσωπικής επιλογής δεν πρέπει να περιορίζεται στην απλή επαφή, αλλά και στην πραγματοποίησή της σε συνθήκες που εξασφαλίζουν την εμπιστευτικότητα της συνομιλίας. Περιλαμβάνει επίσης το βασικό δικαίωμα της παρουσίας δικηγόρου κατά την αστυνομική ανάκριση. Η ιατρική εξέταση των ατόμων που κρα-

33 Πρβλ. *Second General Report on the Activities of the Committee for the Prevention of Torture, Inhuman and Degrading Punishment or Treatment (CPT)*. Strasbourg 1992, 7, βλ. κατά τα άλλα Cassese, A.: *Written Communication on «The International control concerning persons deprived of their liberty»*. Στο: Council of Europe - *Seventh International Colloquy on the European Convention on Human Rights*. Strasbourg 1990, 1-10, επίσης Kaiser, G.: *Die europäische Antifolterkonvention als Bestandteil internationalen Strafverfahrens- und Strafvollzugsrechts*. SchwZStR 108 (1991), 213-231, Evans, M., Morgan, R.: *The European Convention for the Prevention of Torture: Operational Practice*. The International and Comparative Law Quarterly 41 (1992), 590-614.

τούνται από την αστυνομία πρέπει να πραγματοποιείται κατά τέτοιο τρόπο ώστε οι αστυνομικοί να μην μπορούν να έχουν άμεση γνώση των αποτελεσμάτων της. Πέραν τούτων πρέπει τα αποτελέσματα κάθε εξέτασης και τα πορίσματά της να διατυπώνονται εγγράφως από τον γιατρό και να είναι προσβάσιμα στον δικηγόρο του κατηγορουμένου. Επίσης, πρέπει να υπάρχουν σαφείς κανόνες και κατευθυντήριες αρχές για την μορφή και τον τρόπο της αστυνομικής ανάκρισης. Η πραγματοποίηση μιας συνοπτικής αναφοράς για κάθε ένα άτομο που βρίσκεται υπό αστυνομική κράτηση θα συμπλήρωνε το σύστημα προστασίας των συλληφθέντων. Κατά τα άλλα θα πρέπει τα κελιά των αστυνομικών κρατητηρίων να έχουν επαρκή φωτισμό και εξαερισμό όπως επίσης καθαρά στρώματα και κλινοσκεπάσματα. Ακόμη, θα πρέπει να υπάρχουν οι δυνατότητες για την προσωπική καθαριότητα και την ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών των κρατουμένων σε αξιοπρεπείς συνθήκες σύμφωνα με τους κανόνες της υγιεινής. Το μέγεθος των κελιών δεν πρέπει να είναι μικρότερο από τα επτά τετραγωνικά μέτρα. Θα πρέπει να παρέχεται τουλάχιστον ένα πλήρες γεύμα καθημερινά, ενώ η περιποίηση και η διατροφή να πραγματοποιείται τον κατάλληλο χρόνο.

18. Όσον αφορά την στερητική της ελευθερίας ποινή η Επιτροπή υπογραμμίζει την ανάγκη για μια αποτελεσματική και ταχεία διαδικασία προσφυγής σε περίπτωση παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα πρέπει επίσης να πραγματοποιούνται έλεγχοι στα σωφρονιστικά καταστήματα και στους χώρους κράτησης από ανεξάρτητες προσωπικότητες σε τακτά χρονικά διαστήματα. Η συμφόρηση των φυλακών συνιστά ένα ακόμη πρόβλημα, το οποίο θεωρείται στενά συνδεδεμένο σχετικό με όσα αναφέρθηκαν, διότι επηρεάζει τη συνολική οργάνωση του σωφρονιστικού καταστήματος σε όλους τους τομείς εργασίας και διαβίωσης. Η Επιτροπή δίνει ιδιαίτερη σημασία επίσης στον εγκλεισμό του κρατουμένου σε ατομικό κελί και στην απομόνωση. Ο εγκλεισμός του ατόμου μόνου του στο κελί (*solitary confinement*) για μεγάλο χρονικό διάστημα συνιστά υπό ορισμένες προϋποθέσεις απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση. Κατ' αναλογία και οι διαρκείς μεταγωγές ενός κρατουμένου από την μια φυλακή στην άλλη μπορεί να έχουν αρνητικές ψυχολογικές και βιολογικές συνέπειες. Πέραν τούτων, ο κρατούμενος θα έχει δυσκολίες να διατηρήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις σχέσεις με την οικογένειά του. Επίσης και εδώ μπορεί τελικά οι διαρκείς μεταγωγές να οδηγήσουν σε μιαν απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση.³⁴ Η Επιτροπή βλέπει δυνατότητες αλλαγής προς το καλύτερο μέσω και της κατάλληλης εκπαίδευσης και επιμόρφωσης του σωφρονιστικού προσωπικού, πράγμα που το τονίζει ιδιαίτέρως.

19. Σύμφωνα με την «αποστολή εντοπισμού πραγματικών γεγονότων» (fact finding mission) της Επιτροπής σε πολύ λίγες περιπτώσεις έχει αποδειχθεί να γίνεται χρήση βασανιστηρίων από την πλειοψηφία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως κρέμασμα από τα χέρια και τα πόδια (το λεγόμενο παλαιστινιακό κρέμασμα), ηλεκτροσόκ, κτύπημα στα πέλματα (φάλαγγα), παραμονή στο σκοτάδι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στις περισσότερες χώρες πάντως (π.χ. στην Γαλλία και την Αυστρία) έχουν διαπιστωθεί μόνον περιστασιακά κακοποιήσεις από αστυνομικούς. Στην περίπτωση του *Tomas* εναντίον της Γαλλίας το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είχε να αποφασίσει και για τις κακοποιήσεις που υπέστη ο ενάγων εντός διαστήματος 48 ωρών που διήρκεσε η κράτησή του στην αστυνομία. Ο *Tomas* μπόρεσε να προσκομίσει ιατρική βεβαίωση και το Δικαστήριο αναγνώρισε την παραβίαση του άρ. 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα επιδικάζοντάς του αποζημίωση.³⁵

20. Στις ευρωπαϊκές χώρες η προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πιθανή όχι μόνον κατά την κράτηση στην αστυνομία αλλά και κατά την προφυλάκιση, η οποία εφαρμόζεται ευρέως στην Ευρώπη και δίνει συχνά αφορμές για κριτική. Έτσι στην περίπτωση *Tomas* που μόλις προαναφέραμε, κατακρίθηκε η μεγάλη διάρκεια της προφυλάκισης. Ο *Tomas* παρέμεινε λόγω δυσκολιών της έρευνας πέντε χρόνια και επτά μήνες σε γαλλικές φυλακές για υποδίκους. Εξαιτίας της μακρόχρονης παραμονής του στην φυλακή το Δικαστήριο του επιδίκασε αποκατάσταση της βλάβης. Παρόμοιες περιπτώσεις είναι γνωστές και από άλλες χώρες: η μεγάλη διάρκεια της προφυλάκισης κατακρίνεται γενικώς.³⁶ Σύμφωνα με τη άποψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα η παραμονή του ατόμου σε κελί χωρίς την ύπαρξη άλλου προσώπου για μεγάλο διάστημα, ιδίως κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης, δεν είναι σκόπιμη.³⁷ Η απόλυτη ψυχολογική απομόνωση η οποία συνοδεύεται από την κοινωνική απομόνωση μπορεί να προκαλέσει σοβαρές βλάβες στην προσωπικότητα του ατόμου, αποτελεί δε μια μορφή μεταχείρισης η οποία δεν είναι δικαιολογημένη ούτε από λόγους ασφαλείας ούτε από κάποιους άλλους λόγους.³⁸ Σε σχέση μ' αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η κοινωνική επανένταξη ως σκοπός της ποινής πλήττεται σημαντικά, αφού ο κρατούμενος κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης δεν μπορεί να παίρνει άδειες ή να του χορηγούνται μέτρα που χαλαρώνουν την ένταση της στέρησης της ελευθερίας (άδειες, έξοδοι κλπ.). Πρέπει να αναλογι-

35. Απόφαση της 27.8.1992 (Series A Nr. 241-A).

36. Έτσι *Schöch*, H. στο *Kaiser*, G. κ.ά. (υποσημ. 7), 4, 166 επ., επίσης *Machacek* (υποσημ. 4), 17.

37. *EMRK*, EuGRZ 1990, 87 επ.

38. *EMRK*, EuGRZ 1992, 583 (588).

σθεί κανείς ότι τελικά κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης σπάνια λαμβάνεται μέριμνα για τον συλληφθέντα. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο η φροντίδα στις περιπτώσεις που η ανθρώπινη μοναξιά είναι έντονη και έχει χαθεί η ελπίδα, είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ούτε και οι ευρωπαϊκοί Θεμελιώδεις Κανόνες προβλέπουν άμεση βοήθεια για τον προφυλακισθέντα. Προσδιορίζουν απλώς ότι πρέπει να εκπληρώνονται κάποιες βασικές προϋποθέσεις, χωρίς όμως να επηρεάζουν τελικά την έντονα αμφισβητούμενη διάρκεια της προφυλάκισης.³⁹

IV. Ευαίσθητοι τομείς και προβληματικές περιοχές

A. Ανθρώπινα δικαιώματα και ο σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής

21. Ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας δεν εκφράζεται μόνον με τις προσπάθειες για την αποφυγή των αρνητικών συνεπειών από τη στέρηση της ελευθερίας, αλλά και με τον προσδιορισμό του σκοπού της εκτέλεσης της ποινής.

22. Για μεγάλο διάστημα ως σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής εθεωρείτο η βελτιωτική μεταχείριση ή η κοινωνική επανένταξη του ατόμου. Η ιδέα της κοινωνικής επανένταξης κυριάρχησε μέχρι σήμερα διεθνώς αφενός λόγω της επιρροής των Ελάχιστων Κανόνων των Ηνωμένων Εθνών και της Νέας Κοινωνικής Άμυνας, και αφετέρου εξαιτίας της πρόόδου στον τομέα της ψυχοθεραπείας και της θεραπείας της συμπεριφοράς. Ο σκοπός της κοινωνικής επανένταξης συμπεριλήφθηκε το 1966 στην Διεθνή Σύμβαση για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα, το 1976 τέθηκε σε ισχύ, και το 1978 ενσωματώθηκε στο νέο ισπανικό Σύνταγμα. Πρόδρομοι αυτής της ιδέας ήταν η Ολλανδία, η Δανία και η Σουηδία. Η ιδέα της βελτιωτικής μεταχείρισης επηρέασε την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή των (τότε) σοσιαλιστικών χωρών, αλλά και το σωφρονιστικό δίκαιο της Αυστρίας, της Ελβετίας και της ΟΔΓ, και λιγότερο έντονα την μεταχείριση των κρατουμένων στην Αγγλία και την Γαλλία.⁴⁰

23. Παρά τον ανθρωπιστικό της χαρακτήρα η βελτιωτική μεταχείριση δέχθηκε έντονη κριτική από τη δεκαετία του '70. Οι αντιρρήσεις οι οποίες αναφέρονται στην περιορισμένη αποτελεσματικότητα του μοντέλου δεν μας ενδιαφέρουν σ' αυτό σημείο, διότι εδώ δεν εξετάζουμε την επι-

39. Επ' αυτού *Machacek* (υποσημ. 4), 21 επ., ο οποίος επισημαίνει ότι στους Ευρωπαϊκούς Θεμελιώδεις Κανόνες περιέχονται μόνον εννέα θεμελιώδεις αρχές για τους υποδίκους σε αντίθεση με ογδόντα εννέα αρχές που αφορούν τους κρατουμένους.

40. *Kaiser* (υποσημ. 21), 604.

τυχία ή την αποτυχία της κοινωνικής επανένταξης κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής,⁴¹ αλλά κυρίως το νομικά επιτρεπτό τέτοιων προσπαθειών και τις πιθανές επιδράσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτό είναι ιδιαίτερα σαφές στην περίπτωση της μεταχείρισης εναντίον της θέλησης του ατόμου. Αν και σύμφωνα με τη γερμανική άποψη δεν υπάρχει καμιά σύγκρουση ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην κοινωνική επανένταξη, το αντίθετο μάλιστα, αφού η κοινωνική επανένταξη είναι προϊόν σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και η υλοποίησή της αποτελεί συνταγματική απαίτηση,⁴² δεν μπορούν να παραγνωρισθούν ορισμένες ανεπιθύμητες ή ανεπιτρεπτες επιδράσεις στα ατομικά δικαιώματα των κρατουμένων.

24. Θα πρέπει λοιπόν να θεωρήσουμε ότι υπάρχει παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όταν δεν εφαρμόζεται η αναγκαία μεταχείριση, ή όταν εφαρμόζεται ενάντια στην θέληση του κρατουμένου ή όταν ο κρατούμενος αρνείται τη σύμπραξή του σ' αυτήν. Το παλαιό και ουσιαστικά διαχρονικό αίτημα ήδη από τον καιρό των σωφρονιστικών καταστημάτων του Amsterdam να μην αντιμετωπίζεται το κακό εκδικητικά, αλλά να υποκινείται το άτομο, ακόμη και μέσω της τιμωρίας, προς το καλό,⁴³ δημιουργεί προβλήματα. Επικρατεί γενικά η τάση, να υπάρχει δικαίωμα του ατόμου στη μεταχείριση, αλλά και δικαίωμα να μην υποβληθεί σ' αυτήν.⁴⁴ Εντούτοις υπάρχουν εξαιρέσεις, οι οποίες σε πολύ οξείες κατα-

41. *Thornton, D.M.*: Treatment Effects on Recidivism: A Reappraisal of the «nothing works» Doctrine. Στο: *MacGurk, B. κ.ά.* (εκδ.): *Applying Psychology to Imprisonment: Theory and Practice*. London 1987, 181-190, *Kaiser, G.*: *Kriminologie*. Heidelberg 1988, 2η έκδ., σσ. 266 επ., σσ. 895 επ., *Schüler-Springorum, H.*: *Die Resozialisierung des normalen erwachsenen Straftäters*. Στον τιμητικό τόμο για τον *W. Maihofer* (υποσημ. 3), 503-515 (507), *Cullen, F.T., Gendreau, P.*: *The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: Reconsidering the «Nothing Works» Debate*. Στο: *L. Goodstein, D.L. McKenzie*: *The American Prison. Issues in Research and Policy*. New York et al. 1989, 23-44, *Kratcosky, P.C.*: *Correctional Counseling and Treatment*. Illinois 1989, 2η έκδ., σσ. 12 επ., *Kerner*, στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 3), σσ. 379 επ., 403.

42. BVerfGE 35: 202 (235), 40: 276 (283 επ.), 45: 187 (σσ. 238 επ.). Απ' αυτό η νομολογία συνάγει μέτρα περιοριστικά των βασικών δικαιωμάτων, π.χ. τη δυνατότητα του περιορισμού της ελευθερίας της τέχνης, πρβλ. *OLG Hamm Zeitschrift für Strafvollzug* 38 (1989), 374.

43. *Schöch* στο: *Kaiser/Kerner/Schöch* (υποσημ. 7), 63.

44. BVerfGE 10: 302, 22: 180 (219 επ.), 35: 202 (235 επ.), 40: 276 (284 επ.), *Kaiser, G.*: *Befinden sich die kriminalrechtlichen Maßregeln in der Krise?* Heidelberg 1990, 28. Για την κατάσταση των ονομαζόμενων «criminal patients» στην Φινλανδία, κατάσταση η οποία χρειάζεται ανάλυση, πρβλ. *Tokala, J.-P.*: *Mental Patients, Criminal Patients and Due Process: Problems of law and legal policy in involuntary treatment*. Στο: *Research Report Summaries* 1989, εκδ. από *The National Research Institute of Legal Policy*. Helsinki 1990, 3-5.

στάσεις καθιστούν αναγκαίες τις επεμβάσεις, όπως για παράδειγμα την αναγκαστική σίτιση.⁴⁵ Ιδιαίτερα δε σε κάποιες ειδικές ομάδες κρατουμένων όπως στους εξαρτημένους από ναρκωτικές ουσίες, τους ψυχικά ασθενείς ποινικούς παραβάτες, οι οποίοι δεν έχουν κρίση για τις ανάγκες της ασθένειάς τους, οι αποφάσεις είναι πολύ δύσκολες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις που η επιχειρούμενη μεταχείριση παρελκύεται ή εμποδίζεται από την συμβατική εκτέλεση της ποινής ή όταν ο κρατούμενος αρνείται την σύμπραξή του, η πίεση η οποία του ασκείται είναι πολύ μεγάλη. Γι' αυτό αμφισβητείται το κατά πόσον η επιτευχθείσα σύμφωνη γνώμη του κρατουμένου αποτελεί «ελεύθερη» απόφαση. Σύμφωνα με την άποψη της ΕΕΑΔ η εξαναγκαστική μεταχείριση δεν παραβιάζει το άρ. 3 ΕΣΑΔ εάν κρίνεται αναγκαία από την ιατρική επιστήμη και ανταποκρίνεται στους κανόνες της.⁴⁶

25. Δεν θα πρέπει να υπάρχει κανένας ενδοιασμός ως προς τα ανθρώπινα δικαιώματα, όταν ένας εξαρτημένος από ναρκωτικές ουσίες παραβάτης πρέπει να αποφασίσει ενώπιον του δικαστηρίου για το εάν θα συμμετάσχει οικειοθελώς σε πρόγραμμα αποτοξίνωσης ή εφόσον αρνηθεί εάν το δικαστήριο θα διατάξει την εισαγωγή του σε ίδρυμα αποτοξίνωσης ή θα εκτίσει μαζί με το μέτρο ασφαλείας του εγκλεισμού και την επιβληθείσα στερητική της ελευθερίας ποινή. Η παρακίνηση για θεραπεία κάτω από τη δαμόκλειο σπάθη της μερικής έκτισης της ποινής και της «ψυχολογικής πίεσης» μπορεί να θεωρείται λανθασμένη ή αναποτελεσματική για την επιτυχία των μέτρων ασφαλείας,⁴⁷ δεν παραβιάζονται όμως τα ανθρώπινα δικαιώματα, διότι μπορεί ο κρατούμενος να λάβει μian απόφαση που θα είναι παρόλα αυτά προς όφελός του.

26. Αν και όλα όσα γίνονται για την μεταχείριση του κρατουμένου αποσκοπούν στο «καλό» του, η σύμφωνη γνώμη του είναι απαραίτητη. Γι' αυτό οι σωφρονιστικές αρχές δεν μπορούν ελεύθερα και κατά τη δική τους κρίση να δίνουν τα προσωπικά στοιχεία του κρατουμένου. Ο περιορισμός ισχύει ιδιαίτερα για την παροχή ορισμένων πληροφοριών στην αστυνομία (κατάλογοι κρατουμένων),⁴⁸ στους επιστήμονες για έρευνες αξιολόγησης ή στις στατιστικές υπηρεσίες,⁴⁹ Στην Γερμανία η παροχή των σχετικών

45. Rinke, W.: Therapeutische Zwangsmaßnahmen bei Maßregelvollzug im Psychiatrischen Krankenhaus. NStZ 1988, 10-15 (11, 15). Kaiser (υπόσημ. 44), 28.

46. EKMR, EuGRZ 1992, 583, 587.

47. Βλ. τις παραπομπές από τον Kaiser (υπόσημ. 44), σσ. 26 επ.

48. Kerner, H.-J.: Zugang des Forschers zu aggregierten Daten und Karteien. Στο: Jehle, J.M. (εκδ.): Datenzugang und Datenschutz in der kriminologischer Forschung. Wiesbaden 1987, 201-228 (212).

49. Kerner, H.-J.: Amtliche Datensammlung in der Strafrechtspflege: Bundesrepublik Deutschland. Στο: Jehle, J.-M. (εκδ.): Datensammlung und Akten in der Strafrechtspflege. Wiesbaden 1989, 13-44 (40), για την Ελβετία Besozzi, C.: Amtliche

στοιχείων ρυθμίζεται με νόμο. Ως εκ τούτου δεν αρκεί μια απλή διοικητική πράξη⁵⁰ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Η αξιοπρέπεια του ατόμου, το δικαίωμα της προσωπικότητας και το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των ατομικών του στοιχείων, επιβάλλουν την προστασία των δεδομένων κατά την εκτέλεση των ποινών και των μέτρων ασφαλείας.⁵¹ Κατά συνέπεια, από τις αποφάσεις της ΕΕΑΔ αναγνωρίζεται ότι η συγκέντρωση και αποθήκευση προσωπικών δεδομένων είναι σημαντική για τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι καταχρήσεις σ' αυτόν τον τομέα αντιμετωπίζονται ως προσβολή του άρ. 8 της ΕΣΑΔ και απαιτούν ειδική δικαιολόγηση.⁵²

27. Αυτός, ο υπό το φως των δικαιωμάτων του ανθρώπου νέος προσδιορισμός της δικαικής κατάστασης του κρατουμένου, επιδρά στην εμπειρική έρευνα για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, και μάλιστα τόσο στην ενδοϋπηρεσιακή δικαστική έρευνα όσο και στην ανεξάρτητη επιστημονική έρευνα.⁵³ Για να μην υπάρχουν προβλήματα κατά τη διεξαγωγή της, ο Γερμανός νομοθέτης προβλέπει ειδική ερευνητική ρήτρα η οποία εξυπηρετεί και τα συμφέροντα του κρατουμένου. Σύμφωνα με αυτήν, η εμπειρική έρευνα μπορεί να χρησιμοποιεί και να αξιολογεί προσωπικά δεδομένα των κρατουμένων εάν είναι σύμφωνος ο ίδιος ο κρατούμενος ή εάν υπάρχει σοβαρό δημόσιο συμφέρον και δεν παραβιάζεται το συμφέρον του κρατουμένου το οποίο είναι άξιο προστασίας.⁵⁴

28. Για τον έλεγχο της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ευρώπη προβλέπουν τον σχεδιασμό της

Datensammlungen in der Strafrechtspflege. Die Situation in der Schweiz. Στο: Jehle, ό.π., 109-138, για την Αυστρία πρβλ. Godl, W.: Amtliche Datensammlungen in der Strafrechtspflege. Die Situation in Österreich. Στο: Jehle, ό.π. 93-108.

50. Π.χ. Nr. 5 του Vollzugsgeschäftsordnung der Bundesrepublik Deutschland abgedruckt in Strafvollstreckung, Strafvollzug, Strafregister. München 1983, 7η έκδ.

51. Stollenberg, K.: Legislаторische Erwägungen zum Datenschutz in der kriminologischen Forschung. Στο: Jehle (υποσημ. 48), 178-197 (183), Kaiser στο: Kaiser/Kerner/Schöch (υποσημ. 7), 0.

52. EKMR, EuGRZ 8(1981), 120, και EuGRZ 9(1982), 537.

53. Steinhilper, G.: Glanz und Elend justizinterner Forschung. Στο: Jehle (υποσημ. 48), 351-366 (356). Για την νομοθετική επιταγή ύπαρξης ενός συγκεκριμένου σκοπού κατά την επεξεργασία των δεδομένων Heußner, H.: Zur Zweckbindung und zur informationellen Gewaltenteilung in der Rechtssprechung des Bundesverfassungsgerichts. Στον τιμητικό τόμο για τον H. Simon, Baden-Baden 1987, 231-242.

54. Πρβλ. άρ. 40 του νόμου για την προστασία των δεδομένων της ΟΔΓ της 20.12.1990, BGBl I, 2954, καθώς και το Σχέδιο για την αλλαγή του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (StVAG) του 1988 όπως διατυπώνεται στις συνόψεις για την κατάσταση της 3.11.1988 στον Hobe, K.: Auskunft aus Akten sowie Akteneinsicht für wissenschaftliche Zwecke. Die Regelung im Entwurf des StVAG 1988. Στον: Jehle (υποσημ. 48), 287-298 (292), αναλυτικότερα Ordermann, H.-J., Schomerus, R.: Bundesschutzgesetz. Kommentar. München 1992, 5η έκδ., άρ. 40 Rdn. 11 επ.

εκτέλεσης της ποινής και τον έλεγχο της εξέλιξής της, καθώς επίσης δυνατότητες χαλάρωσης της στέρξης της ελευθερίας (άδειες, έξοδοι, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση των κρατουμένων) και την υφ' όρον απόλυση μετά από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, εάν εκπληρώνονται συγκεκριμένες προϋποθέσεις και παρέχεται η προσδοκία της μελλοντικής σύννομης συμπεριφοράς των κρατουμένων. Οι ΗΠΑ αντιθέτως χρησιμοποιούν σ' αυτές τις περιπτώσεις την οδό της χάρητος.⁵⁵

29. Εφόσον η κοινωνική επανένταξη ως σκοπός της ποινής δεν είναι χωρίς προβλήματα αφού υπάρχει ο κίνδυνος να υποβιβασθεί ο κρατούμενος σε απλό αντικείμενο μεταχείρισης,⁵⁶ τίθεται αυτόματα ζήτημα και για τις απόψεις που αφορούν την προστασία της κοινωνίας από επικίνδυνους δράστες, απόψεις οι οποίες μπορεί βεβαίως να είναι εύλογες για ορισμένες ομάδες κρατουμένων, αλλά δεν είναι σκόπιμο να φθάσει κανείς σε υπερβολές. Γι' αυτό δεν είναι δικαιολογημένα ακραία μέτρα ασφάλειας σε βάρος των κρατουμένων.⁵⁷ Η άποψη περί προστασίας της κοινωνίας και αχρήστευσης των δραστών (incapacitation) παρουσιάζει αξιοπρόσεκτη αναβίωση μετά την κατάρρευση το αναμορφωτικού ιδεώδους. Λόγω της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαπίστωσης ότι σ' έναν μικρό αριθμό δραστών αντιστοιχεί ένας μεγάλος αριθμός παράνομων πράξεων, θεωρείται ότι ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος είναι η επιβολή αυστηρών ποινών. Μια τέτοια στρατηγική συνδέεται όμως άμεσα με την συμφόρηση των φυλακών. Έτσι το 1991 ο αριθμός των κρατουμένων στις φυλακές των ΗΠΑ ήταν περίπου 804.000, χωρίς να υπολογίζονται οι 405.000 κρατούμενοι στις τοπικές φυλακές, οι οποίοι είναι στην πλειοψηφία τους υπόδικοι.⁵⁸ Το ίδιο, σε λιγότερο έντονο βαθμό, ισχύει για την Αγγλία και την Ουαλία.⁵⁹ Είναι αυτονόητο ότι με την συμφόρηση των φυλακών, και αυτό είναι εδώ το σημαντικό, επηρεά-

55. *Cheatwood, D.*: The Life-without-Parole Sanction: Its Current Status and a Research Agenda. *Crime and Delinquency* 34 (1988), 43-59 (σσ. 48 επ.).

56. *Benda, E.*: Die Menschenwürde. Στο: *Handbuch des Verfassungsrechts*, εκδ. από E. Benda κ.ά., Berlin κ.α. 1983, 107- 128 (117).

57. *Kaiser* (υποσημ. 21), 604.

58. *Blumstein, A.*: American Prisons in a Time of Crisis. Στο: *Goodstein/MacKenzie* (υποσημ. 41), 13-22 (13), *US Department of Justice: Prisoners 1989*. Washington/DC. 1990, 1, επίσης *US Dpt. of Justice: Prisons and Prisoners in the United States*, 1992, VIII and X: για τα προβλήματα που προκύπτουν στις ΗΠΑ λόγω του υπερπληθυσμού των φυλακών, βλ. *Clear/Cole* (υποσημ.5), 196 επ., 295-299.

59. *Morgan, R.*: England und Wales. Στο: *Van Zyl Smit/Dünkel* (εκδ.): *Imprisonment Today and Tomorrow. International Perspectives on Prisoners' Rights and Prison Condition*. Deventer 1991, 168, επίσης Report to the United Kingdom Government on the Visit to the United Kingdom carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment of Punishment from 29 July to 10 August 1990, adopted on 21 March 1991. Strasbourg 1991.

ζεται αναγκαστικά η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων, και ιδίως η αξιοπρεπής διαμονή τους.

30. Είναι επομένως κατανοητό γιατί στη θέση της συλλογικής αχρήστευσης συνιστάται από τις αρχές της δεκαετίας του '80 η επιλεκτική αχρήστευση ως διέξοδος.⁶⁰ Πέραν της ανάγκης για τη δικαιοκρατική εξασφάλιση της διαδικασίας, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει βεβαίως ότι η επικινδυνότητα του δράστη πρέπει να διαγνωσθεί και να προγνωσθεί σωστά ώστε να αποφευχθούν «λανθασμένες θετικές» και «λανθασμένες αρνητικές» επιδράσεις.⁶¹ Ειδικά όσον αφορά αυτό το θέμα δεν υπάρχουν μόνον ηθικές αντιρρήσεις,⁶² αλλά και η απαίτηση για σωστή εκτίμηση της κατάστασης ώστε να αποτραπεί πιθανή προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διότι δεν αποκλείεται εξαιτίας της λανθασμένης πρόγνωσης της επικινδυνότητας ένα μεγάλο μέρος των κρατουμένων να εγκλείεται μεγαλύτερο διάστημα στη φυλακή απ' όσο χρειάζεται. Γι' αυτό εκφράζεται σκεπτικισμός για εκείνες τις περιπτώσεις που μια λανθασμένη πρόγνωση της επικινδυνότητας οδηγεί σε ιδιαίτερα μακρόχρονη στέρηση της ελευθερίας, όταν μάλιστα δεν ασκείται κανένας έλεγχος στην διοίκηση της φυλακής ώστε να επανορθωθεί η λανθασμένη διάγνωση. Από την άλλη πλευρά όμως, η κατηγοριοποίηση των κρατουμένων με βάση την επικινδυνότητά τους δεν παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Για να ξεπεραστούν οι προαναφερθείσες δυσκολίες, υποδεικνύεται η χρήση της τυποποιημένης αχρήστευσης (categorical incapacitation) στην θέση της συλλογικής ή επιλεκτικής αχρήστευσης⁶³ επειδή η εφαρμογή τους δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Η τυποποιημένη αχρήστευση βασίζεται στην κατηγοριοποίηση των δράστων σύμφωνα με τα διαπραχθέντα εγκλήματα. Δράστες σοβαρών ή επικίνδυνων εγκλημάτων οι οποίοι εκτίουν μακροχρόνιες ποινές δεν θα συμβιώνουν με εκείνους που έχουν

60. Βλ. v. Hirsch, A.: The Ethics of Selective Incapacitation: Observations on the Contemporary Debate. *Crime and Delinquency* 30 (1984), 175-194, Barnett, A., Lofaso, A.J.: Selective Incapacitation and the Philadelphia Cohort Data. *Journal of Quantitative Criminology* 1 (1985), 3-36, Blumstein, A. κ.ά. (εκδ.): *Criminal Careers and «Career Criminals»*, τόμ. 1, Washington/D.C. 1986, σσ. 158 επ., Moriarty, L.J.: Ethical Issues of Selective Incapacitation. *Criminal Justice Research Bulletin* 3 (1987), 1-4, Clear/Cole (υπόσημ. 5), 297-301.

61. Kaiser, G.: Brauchen Kriminologen eine Forschungsethik? *Monatsschrift für Kriminologie* 74 (1991), 1-16.

62. Βλ. v. Hirsch (υπόσημ. 60), Moriarty (υπόσημ. 60), Bettmer, F., Kreissl, R., Voß, M.: Die Kohortenforschung als symbolische Ordnungsmacht. Zur Neuordnung von Kriminalität zwischen Diversion und «Selective-Incapacitation», *Kriminologisches Journal* 20 (1988), 191-212 (203).

63. Πρβλ. v. Hirsch A.: Categorical Incapacitation. Στο: *Past or Future Crimes. Deservedness and Dangerousness in the Sentencing of Criminals*. Manchester 1986, σσ. 149 επ. (υπόσημ. 61), 15, παραπομπή 58.

διαπράξει αδικήματα μεσαίας βαρύτητας. Αλλά και εδώ υπάρχουν θεωρητικές και πρακτικές δυσχέρειες όσον αφορά την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων, διότι όπως αναφέρθηκε, δεν πρέπει να αφαιρεθεί από τον κρατούμενο η δυνατότητα της κοινωνικής επανένταξης στην κοινωνία.

32. Η σύγχρονη απαίτηση για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών εντάσσεται στην συζήτηση για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, αφορά δηλαδή θέματα ασφάλειας και την συμφόρηση των φυλακών αφενός, και αφετέρου την υποτιθέμενη αποτυχία της φυλακής και του «αναμορφωτικού ιδεώδους».⁶⁴

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επιμείνουμε ώστε η δικαιική προστασία των κρατουμένων να μην υπονομευθεί με την παρεμβολή ενός ιδιωτικού φορέα. Η φυλακή είναι ένας τυπικός χώρος άσκησης του μονοπωλίου της κρατικής εξουσίας η οποία μπορεί να περιορισθεί με εσωτερικές δεσμεύσεις και δικαιικές εγγυήσεις κάτι το οποίο δεν φαίνεται ότι μπορεί να ισχύσει για έναν ιδιωτικό φορέα. Ταυτόχρονα είναι ένας τομέας ο οποίος χαρακτηρίζεται από μια ειδική σχέση έντασης ανάμεσα σε δικαιικούς περιορισμούς αφενός και δικαιικές κατοχυρώσεις αφετέρου. Γι' αυτό δεν αρκεί να ρυθμισθούν οι περιορισμοί απλώς με νόμους, αλλά θα πρέπει να επιβεβαιώνονται διαρκώς από την καθημερινή ζωή στην φυλακή.

33. Πρόκειται δηλαδή για το εάν και κατά πόσον τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αντικείμενα σεβασμού και μπορούν να εξασφαλισθούν σ' ένα εμπορικό σύστημα εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Αυτό το θέμα αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία της βορειοαμερικανικής συζήτησης για την ιδιωτικοποίηση των φυλακών. Εδώ βρίσκεται σύμφωνα με τους υποστηρικτές της το κύριο πρόβλημα.⁶⁵ Στο Συνταγματικό Δίκαιο των ΗΠΑ υπάρχει η αρχή ότι: «το κράτος δεν μπορεί να αποφύγει μέσω της μεταβίβασης των δικαιωμάτων του (σε μη κρατικούς

64. *National Institute of Justice: The privatization of corrections. February 1985, Jung, H.: Paradigmawechsel im Strafvollzug. Eine Problemskizze zur Privatisierung der Gefängnisse. Στο: Kaiser/Kury/Albrecht (υποσημ. 3), 377-388 (385), Weigend (υποσημ. 5), 289, σσ. 291 επ., Doleisch (υποσημ. 28), 36, Logan, Ch.: Proprietary Prisons. Στο: Goodstein/MacKenzie (υποσημ. 41), 45-64, του ιδίου: (υποσημ. 4), 7-10.*

65. *McConville, S.: Aid from Industry? Private Corrections and Prison Crowding. Στο: D. Gottfredson, S. McConville (εκδ.): America's Correctional Crisis. Prison Population and Public Policy. New York 1987, σσ. 229 επ., Jung, H.: Paradigmawechsel im Strafvollzug. Eine Problemskizze zur Privatisierung der Gefängnisse. Στο: Kaiser/Kury/Albrecht (υποσημ. 3), 377, 388 (383 με παραπομπές). Επ' αυτού επίσης Logan (υποσημ. 4), 128-148, ο οποίος δεν διαβλέπει κανέναν κίνδυνο για τα δικαιώματα των κρατουμένων ούτε από την προετοιμασία και την εκπαίδευση του προσωπικού για ένα σωφρονιστικό σύστημα το οποίο θα είναι προσανατολισμένο στην ελεύθερη αγορά, ούτε από τον διαρκή έλεγχο των ιδιωτικών φορέων για την απόδοσή του.*

φορείς, δ.τ.μ.) τις νομικές ευθύνες». Αυτή είναι μια αρχή η οποία μπορεί να απαιτήσει την ενεργοποίησή της. Σε συνταγματικού περιεχομένου συζητήσεις εκφράζεται η κριτική ότι «οι ιδιωτικές φυλακές λειτουργούν εκτός του άμεσου δημόσιου ελέγχου».⁶⁶ Ο προσδιορισμός αυστηρών προϋποθέσεων και κανόνων δεν σημαίνει κατ' ανάγκην ότι είναι επαρκείς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατουμένων στις ιδιωτικές φυλακές. Επειδή υπάρχει ανησυχία για τον κίνδυνο κατάχρησης,⁶⁷ προβλέπεται ότι «ο στόχος του κέρδους δεν πρέπει να εξουδετερώνει το δικαίωμα των κρατουμένων για μια δίκαιη μεταχείριση».⁶⁸

34. Το κατά πόσον οι ιδιωτικές φυλακές μπορούν να λειτουργήσουν ως κερδοφόρες επιχειρήσεις σεβόμενες ταυτόχρονα τα ανθρώπινα δικαιώματα φαίνεται αμφίβολο. Υπό το πρίσμα της οικονομίας της αγοράς η εφαρμογή των αναγκαίων προγραμμάτων κοινωνικής επανένταξης και η λειτουργία των δομών ελέγχου επιδρούν χωρίς άλλο δυσλειτουργικά σε μια ιδιωτική επιχείρηση, με αποτέλεσμα να χάνει το ενδιαφέρον της μέσα σε λίγο χρόνο ή να ζητά την κρατική επιχορήγηση.⁶⁹ Για όσο διάστημα η ψυσιονομία της στερητικής της ελευθερίας ποινής θα καθορίζεται από το δίκαιο, δεν θα πρέπει σε καμμία περίπτωση να συζητείται η εμπορευματοποίηση των σωφρονιστικών ιδρυμάτων. Γι' αυτό εξάλλου ούτε και στις ΗΠΑ επίκειται σύντομα η ιδιωτικοποίηση του συνόλου των σωφρονιστικών καταστημάτων. Αυτή είναι προς το παρόν μικρότερη του ενός τοις εκατό των σωφρονιστικών καταστημάτων.⁷⁰ Οι περισσότερες Πολιτείες κρατούν μια στάση αναμονής. Οι κρατούμενοι έχουν κινητοποιηθεί εναντίον της ιδιωτικοποίησης, διότι δεν μπορεί βεβαίως να εξισωθεί η φυλακή με την αποκομιδή απορριμάτων⁷¹ και να παρακάμπτονται οι συνταγματικές εγγυήσεις που αφορούν την ευθύνη όσων είναι αρμόδιοι για τη λήψη αποφάσεων σχετικών με τις φυλακές. Επισημαίνεται ότι «ζη-

66. *Dunham, D.*: *Inmates' Rights and the Privatization of Prisons*. *Columbia Law Review* 86 (1986), 1475, 1494, *Jung* (υποσημ. 65), 383 με παραπομπές.

67. *Wecht, D.*: *Breaking the Code of Deference*. *Judicial Review of Private Prisons*. *Yale Law Journal* 96 (1987), 815, 831, *Jung* (υποσημ. 65), 384, *Sullivan, H.J.*: *Privatization of Corrections and the Constitutional Rights of Prisoners*. *Federal Probation* 53 (1989), Nr. 2, 36-42.

68. *Dunham* (υποσημ. 66), 1503, *Jung* (υποσημ. 65), 384 με παραπομπές.

69. *Jung* (υποσημ. 65), 384.

70. *McConville* (υποσημ. 65), 234, *Jung* (υποσημ. 64), 386 με περαιτέρω παραπομπές. Συνόψιση όλων των υπάρχουσών επιχειρήσεων στις ΗΠΑ στον *Logan* (υποσημ. 4), 13-37.

71. *Beto, G.*: *Don't privatize prisons*. *Houston Chronicle* v. 10.5.1987, *Jung* (υποσημ. 65), 386 με παραπομπές.

τήματα που σχετίζονται με την ανθρώπινη ελευθερία δεν θα πρέπει να εκποιηθούν στους μειοδότες».⁷²

35. Γενικά πάντως μπορούν οι προσδιοριζόμενοι στους νόμους σκοποί της στερητικής της ελευθερίας ποινής και οι απόψεις για την σωφρονιστική πολιτική να θεωρηθούν ως προσπάθειες για εξανθρωπισμό της εκτέλεσής της. Έτσι οι αρχές για τη διαφοροποίηση και την ταξινόμηση⁷³ των κρατουμένων και η προσπάθεια για την αποτροπή των αρνητικών συνεπειών από τη στέρηση της ελευθερίας εξυπηρετούν την παρόλα αυτά διεθνώς αμφισβητούμενη ιδέα της βελτιωτικής μεταχείρισης ή καλύτερα την ανθρωπιστική εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή. Όμως δεν εφαρμόζονται πάντοτε τα προγράμματα. Σε μερικές χώρες όπως η Γαλλία δεν εξασφαλίζεται για παράδειγμα ο διαχωρισμός των υποδίκων από τους κρατούμενους. Το ίδιο ισχύει για την Ιταλία και κυρίως την Ισπανία, όπου -παρά τη νομοθετικά προβλεπόμενη ταξινόμηση και τον τακτικό έλεγχο κάθε έξι μήνες- δεν ακολουθείται συνήθως καμιά ταξινόμηση στις φυλακές.⁷⁴ Εδώ γίνεται φανερό η σημασία της στελέχωσης της φυλακής με προσωπικό και εφοδιασμό της με μέσα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων από την στέρηση της ελευθερίας.

36. Επίσης διχάζονται ενίοτε οι απόψεις για το ποιές Αρχές είναι οι σωστές και πως πρέπει να επιλυθούν οι συγκρούσεις μεταξύ τους. Αυτό υποδηλώνεται και στις διαφορετικές απόψεις για το πως πρέπει να είναι οργανωμένη η παραμονή των κρατουμένων στη φυλακή. Ενώ στις ανατολικοευρωπαϊκές χώρες όπως επίσης και στην Ιαπωνία προτιμάται το κοινοβιακό σύστημα, στη δυτική Ευρώπη κυριαρχεί, περισσότερο σε νομοθετικό επίπεδο και λιγότερο στην πραγματικότητα, η παραμονή του κρατουμένου σε δικό του κελί.⁷⁵

Β. Ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής

37. Ο σκοπός της στερητικής της ελευθερίας ποινής και οι δυνατότητες της πρακτικής του υλοποίησης καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η εκτέλεση της ποινής. Ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο δεν πρόκειται απλώς για το διοικητικό όφελος μιας απρόσκοπτης λειτουργίας της καθημερινότητας της ζωής στην φυλακή, αλλά και για την

72. Robbins, I.: Privatization of Corrections. Defining the Issues. *Judicature* 69(1986), 325-326 (326).

73. Council of Europe: European Prison Rules (υπόσημ. 25), Rules 11-13, Treverton-Jones, G.D.: Imprisonment: The Legal Status and Rights of Prisoners. London 1989, σσ. 37 επ., Kaiser στο: Kaiser/Kerner/Schöch (υπόσημ. 7), σσ. 205 επ.

74. Kaiser (υπόσημ. 21), 607.

75. Kaiser, όπ.π.

προστασία των συμφερόντων και των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Η προστασία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων των κρατουμένων δημιουργεί στο προσωπικό των φυλακών σοβαρές υποχρεώσεις. Αυτές έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια τόσο πολύ ώστε επισημαίνεται συχνά ότι το προσωπικό δεν «είναι πλέον σε θέση να ανταπεξέλθει σε όλα». Έχει παρατηρηθεί ότι ιδιαίτερα κατά την εφαρμογή σύγχρονων σωφρονιστικών μεθόδων το προσωπικό βρίσκεται σε μια διαρκή ένταση.

Από την μια πλευρά με τον περιορισμό της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής και της διεθνούς κινητικότητας μεταβλήθηκε η δομή της κοινωνίας των κρατουμένων και έγινε δυσκολότερη η αντιμετώπισή τους. Από την άλλη πλευρά οι πολυπληθείς νομοθετικές ρυθμίσεις της στερητικής της ελευθερίας ποινής δεν είχαν μόνον ως αποτέλεσμα την αύξηση της γραφειοκρατικοποίησης, αλλά και την μείωση του ενδιαφέροντος γι' αυτήν. Το προσωπικό βρίσκεται διαρκώς υπό την πίεση της δικαιολόγησης της πρακτικής του κατά την καθημερινή του επαφή με τους κρατουμένους -των οποίων τα ατομικά δικαιώματα πρέπει να λαμβάνει υπόψη-, και της διαρκούς του νομιμοποίησης απέναντι σε ελέγχους, επιθεωρήσεις και επισκέψεις ευαισθητοποιημένων ομάδων πολιτών. Αυτή η ένταση δημιουργεί συγκρούσεις, οι οποίες δεν μπορούν να ξεπεραστούν με νόμιμο τρόπο, γι' αυτό αναζητούνται παράνομοι οδοί και μέσα. Ακόμη κι αν η ένταση ξεπερνιέται με τον δέοντα και τον κοινωνικά αποδεκτό τρόπο η καθημερινή επαφή του σωφρονιστικού προσωπικού με τους κρατουμένους μοιάζει να πραγματοποιείται σε τεντωμένο σκοινί.

38. Οπουδήποτε ζούν πολλοί άνθρωποι μαζί, ιδιαίτερα υπό καταναγκαστικές συνθήκες όπως είναι η φυλακή, υπάρχει ανάγκη τήρησης κάποιας τάξης και ορισμένων κανόνων κατά την κοινή διαβίωση. Οι προσβολές της τάξης των σωφρονιστικών καταστημάτων είναι σκόπιμο να αντιμετωπίζονται με πειθαρχικές κυρώσεις για τη νομιμότητα των οποίων δεν μπορεί να υπάρχουν αντιρρήσεις, εφόσον τόσο οι αυτές όσο και τα πειθαρχικά παραπτώματα περιγράφονται στον νόμο, εφόσον υπάρχει ενοχή του κρατουμένου, ενώ το είδος και η βαρύτητα των κυρώσεων ανταποκρίνονται στην βαρύτητα του παραπτώματος, και βεβαίως αποκλείονται αφενός κακοποιήσεις, σωματικές ποινές και βασανιστήρια,⁷⁶ αφετέρου παρέχεται οπωσδήποτε δικαιική προστασία. Σε διαφορετική περίπτωση υπάρχει προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (άρ. 3 ΕΣΑΔ).

39. Το ίδιο ισχύει και για την περίπτωση της δυσμενούς μεταχείρισης λόγω του φύλου, της εθνικότητας, της καταγωγής ή της θρησκείας η οποία απαγορεύεται από το άρ. 14 ΕΣΑΔ.

76. Για την συνταγματική απαγόρευση της βάνουσης και απάνθρωπης μεταχείρισης και της ακολουθούμενης δικαστικής πρακτικής στις ΗΠΑ βλ. *Clear/Cole* (υποσημ. 5), σσ. 481 επ., οι οποίες θέτουν ως κριτήριο το «concept of totality of conditions» σε περίπτωση που δεν είναι ικανοποιητική καμιά από τις προϋποθέσεις για την αιτιολόγηση της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η πραγματικότητα δείχνει ότι οι γυναίκες κρατούμενες δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες στη φυλακή όπως οι άνδρες. Προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης προσφέρονται περισσότερο σε άνδρες παρά σε γυναίκες. Η αρχή της ισότητας απαιτεί από τις σωφρονιστικές αρχές την ισότιμη μεταχείριση ανδρών και γυναικών κρατουμένων.⁷⁷ Γι' αυτό πρέπει να δοθεί η δυνατότητα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης και στις γυναίκες κρατούμενες. Στα ευρωπαϊκά κράτη η εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής είναι προσανατολισμένη στις ανάγκες των ανδρών κρατουμένων, κυρίως διότι το ποσοστό των γυναικών αντιστοιχεί το πολύ στο 5% του ανδρικού πληθυσμού.

Έτσι εξηγείται και το ότι υπάρχουν λίγες γυναικείες φυλακές, με αποτέλεσμα να βρίσκονται οι κρατούμενες συχνά πολύ μακριά από τον τόπο διαμονής τους και η επαφή με την οικογένειά τους να γίνεται ιδιαίτερα δυσχερής. Εκτός τούτου είναι δύσκολη η κατηγοριοποίηση των γυναικών κρατουμένων, αντίθετα απ' ό,τι των ανδρών, διότι στις γυναικείες φυλακές βρίσκονται όλες οι ηλικιακές και πληθυσμιακές ομάδες, υπότροποι και μη, καταδικασθείσες σε μακροχρόνιες ποινές και σε βραχυχρόνιες. Η επιμόρφωση και η απασχόληση των κρατουμένων, η δυνατότητα να μπορούν να διαμορφώνουν μόνες τον ελεύθερο χρόνο τους είναι προς το παρόν ανέφικτη με την αδιαφοροποίητη συνύπαρξη του γυναικείου πληθυσμού των φυλακών. Από την άλλη πλευρά, οι μικρές φυλακές δεν προσφέρουν πολλές δυνατότητες εκπαίδευσης και επιμόρφωσης, ενώ το προσωπικό δεν επαρκεί ούτε προσφέρει την αναγκαία υποστήριξη. Πολλά προβλήματα υπάρχουν και σε σχέση με την παραμονή των ανηλίκων και νεαρών γυναικών, τόσον όσον αφορά τις παραδοσιακές γυναικείες φυλακές όσον και τα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων τα οποία είναι οργανωμένα κυρίως για αγόρια.⁷⁸

Οι ισχύοντες ευρωπαϊκοί Βασικοί Κανόνες για την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινή δεν προσφέρουν καμμία βοήθεια στα προαναφερθέντα προβλήματα καθώς επίσης και σ' εκείνα που συνδέονται με αλλοδαπούς κρατουμένους, διότι τέτοια ζητήματα δεν θεωρήθηκαν αναγκαίο να ρυθμισθούν.

40. Υπό το πρίσμα της ισότιμης μεταχείρισης και της απαγόρευσης της δυσμενούς μεταχείρισης ο εγκλεισμός των αλλοδαπών σε σωφρονιστικό κατάστημα δημιουργεί σοβαρά προβλήματα. Συχνά στις φυλακές των ευρωπαϊκών πρωτευουσών ή των μεγάλων πόλεων με διεθνή αεροδρόμια βρίσκονται κρατούμενοι τριάντα ή ακόμη και σαράντα εθνικοτήτων. Αλλοδαποί και αυτόχθονες κρατούμενοι ομιλούν διαφορετικές

77. Πρβλ. *Champion, D.J.*: *Corrections in the United States*. Prentice Hall, Englewood Cliffs 1990, 376, *Clear/Cole* (υπόσημ. 5), 517 επ.

78. Κριτικά *Cremer-Schäfer*: *Jugendstrafvollzugsgesetz: Maßstab Mann*. Neue Kriminalpolitik 1992, 2: 8 επ.

γλώσσες, έχουν διαφορετικές συνήθειες διατροφής και θρησκευτικά ήθη, καθώς επίσης και διαφορετικές ανάγκες διαμόρφωσης του ελεύθερου χρόνου τους. Επόμενως η επικοινωνία, η υποστήριξη και η κατοχύρωση των ουσιαστικών τους δικαιωμάτων, όπως οι επισκέψεις, η αλληλογραφία και η τηλεφωνική επικοινωνία με συγγενείς που βρίσκονται μακριά είναι δύσκολη. Λόγω του ανοίγματος των συνόρων προς ανατολάς τα τελευταία χρόνια και λόγω της αυξανόμενης κινητικότητας του πληθυσμού, ιδίως εντός μιας μεγαλύτερης εσωτερικής αγοράς, υπάρχει φόβος όξυνσης των προβλημάτων.⁷⁹

41. Η εθνικότητα, η πιθανολογούμενη επικινδυνότητα- ιδίως των εμπόρων ναρκωτικών-, και ο κίνδυνος απόδρασης επιδρούν στον διαχωρισμό των κρατουμένων, στην ταξινόμησή τους, στους περιορισμούς και την απομόνωση κατά την εκτέλεση της ποινής. Περιορισμένη επικοινωνία με τον έξω κόσμο, στέρηση των δυνατοτήτων εκπαίδευσης και επιμόρφωσης καθώς επίσης και μη χορήγηση αδειών και άλλων μέτρων χαλάρωσης της στέρησης της ελευθερίας από την πλευρά της διοίκησης της φυλακής για λόγους ασφάλειας βιώνονται από τους αλλοδαπούς κρατουμένους ως δυσμενείς διακρίσεις σε βάρος τους. Η κατάσταση επιβαρύνεται λόγω της χρήσης βίας μεταξύ μεμονωμένων κρατουμένων αλλά και μεταξύ ομάδων κρατουμένων διαφορετικής εθνικότητας, όπως Κούρδων, Τούρκων, Κροατών και Σέρβων.⁸⁰ Εδώ πρέπει να είναι μέλημα της διεύθυνσης της φυλακής να αποτρέψει πιθανές συγκρούσεις μ' έναν ευφυή και υπεύθυνο σχεδιασμό πλήρωσης της φυλακής. Από κανέναν κρατούμενο δεν πρέπει να αναμένεται ότι θα ζήσει ειρηνικά μαζί με κάποιον που ανήκει σ' εχθρική προς αυτόν ομάδα.

42. Το ίδιο ισχύει, αν και για άλλους λόγους και σε άλλο πλαίσιο, για τον περιορισμό και την φύλαξη των αιτούντων πολιτικό άσυλο. Οι χώρες προπαντός της δυτικής και βόρειας Ευρώπης οι οποίες δέχονται κύματα μεταναστών, όπως η Δανία και η Σουηδία, βρίσκονται μπροστά σε δύσκολα προβλήματα. Στη Δανία τα εν λόγω άτομα παραμένουν σε προσωπικό κελί, αξίζει δε να σημειωθεί ότι η Σκανδιναβία έχει την πιο αυστηρή αντιμετώπιση στην Ευρώπη των αιτούντων πολιτικό άσυλο εφαρμόζοντας την απομόνωση.⁸¹ Σε κάθε περίπτωση υπάρχει η δυνατότητα να παραμείνουν οι συλληφθέντες στους χώρους τράνζιτ των διεθνών αεροδρομίων, ώστε να μπορούν να εγκαταλείψουν την χώρα.⁸²

79. Έτσι Müller-Dietz: Reform oder Ruine? 15 Jahre Strafvollzugsgesetz. Neue Kriminalpolitik 1992, 1: 33.

80. Συνολικά επ' αυτού Wagner: Kontinuität oder Umbruch - Probleme des künftigen Strafvollzuges. ZStrVO 1992, 58.

81. Έτσι Vestergard: Landesbericht Dänemark 1992, 24, 27.

82. Πρβλ. επ' αυτού την αναφορά στην αυστριακή Κυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πρόληψη των βασανιστηρίων και την απάνθρωπη και ταπει-

43. Κάτι αντίστοιχο ισχύει, αν και κάτω από διαφορετική οπτική, και για την παραμονή κρατουμένων που έχουν σχέση με το οργανωμένο έγκλημα. Γι' αυτούς όπως και για τους εμπόρους ναρκωτικών και για όσους πιθανολογείται έντονα ότι είναι ύποπτοι φυγής, και θεωρούνται γενικά ως επικίνδunami, μεριμνάται διεθνώς η παραμονή όλων μαζί σε φυλακές υψίστης ασφαλείας ή διασπορά τους σε μικρές ομάδες δύο έως έξι ατόμων σε περισσότερες φυλακές και η μεταγωγή τους σε τακτά διαστήματα από την μια φυλακή στην άλλη. Στόχος αυτής της τακτικής είναι η αποτροπή της δραπέτευσης αλλά και της διακινδύνευσης του προσωπικού από τέτοιες δύσκολες ομάδες κρατουμένων. Τα φιλελεύθερα και προοδευτικά συστήματα κρατουμένων στη δυτική και βόρεια Ευρώπη αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες στην ορθή αντιμετώπιση των κρατουμένων που έχουν σχέση με το οργανωμένο έγκλημα. Αν και οι αντιρρήσεις είναι ορθές όσον αφορά την περιγραφείσα πρακτική, ιδίως την απομόνωση και την μεταφορά των κρατουμένων, δεν φαίνεται ακόμη στον ορίζοντα κάποια ικανοποιητική λύση.

Γ. Η παραμονή των κρατουμένων στα σωφρονιστικά καταστήματα

44. Ο εγκλεισμός στα σωφρονιστικά καταστήματα δεν θα πρέπει να βλάπτει την υγεία των κρατουμένων ούτε να προσβάλλει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια. Υπ' αυτήν την οπτική είναι αναγκαίος ο καθορισμός ενός ελάχιστου χώρου διαβίωσης για κάθε κρατούμενο και ενός ανώτατου όριου πλήρωσης των φυλακών. Αναγκαία είναι επίσης και η διευθέτηση του προβλήματος που έχει σχέση με τον έλεγχο των χώρων εγκλεισμού με κρυφή παρακολούθηση από τις θύρες και με κάμερες,⁸³ καθώς επίσης και με τον εγκλεισμό του κρατουμένου μόνου του στο κελί ή σε πτέρυγα υψίστης ασφαλείας.

45. Στη Γερμανία η υπερκάλυψη της δυναμικότητας των φυλακών καταδικάσθηκε το 1967 από τα δικαστήρια.⁸⁴ Η απόφαση οδήγησε τότε σε μια προσωρινή διακοπή της εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής.⁸⁵ Άλλες χώρες έλυσαν το πρόβλημα του υπερπληθυσμού με τη

νωτική μεταχείριση ή τιμωρία από την 20η έως την 27η Μαΐου 1990, η οποία εγκρίθηκε επισήμως την 9η Νοεμβρίου 1990. Στρασβούργο 1990.

83. OLG Saarbrücken NStZ 1986, 304, με μικρή διαφοροποίηση *Altenhain*, G.A.: Das Grundrecht der Menschenwürde und sein Schutz im Strafvollzug. Zeitschrift für Strafvollzug 37 (1988), 156-161 (158).

84. OLG Hamm NJW 1967, 202, OLG Frankfurt, Strafverteidiger 6 (1986), 27 επ., πρβλ. επίσης *Schmidt, J.*: Überbelegung im Strafvollzug. Frankfurt/M. 1987, σσ. 3 επ., σσ. 48 επ.

85. *Altenhain* (υποσημ. 83), 159, *Kaiser* (υποσημ. 5), 336.

δημιουργία λίστας αναμονής για την εισαγωγή σ' αυτές.⁸⁶ Ο ελάχιστος χώρος που επιτρέπεται να καταλαμβάνει κάθε κρατούμενος είναι διαφορετικός από χώρα σε χώρα. Με βάση όμως τις αρχές για μια αξιοπρεπή εκτέλεση της ποινής, ο χώρος αυτός δεν επιτρέπεται να είναι κατώτερος των επτά τετραγωνικών μέτρων.⁸⁷

46. Εν τούτοις το πρόβλημα της υπερπληθυσμού των φυλακών είναι ακόμη και σήμερα σε μερικά κράτη άλυτο. Για παράδειγμα, οι φυλακές στην Αγγλία και την Ουαλία πάσχουν από υπερπληθυσμό και σε ποσοστό εξήντα τοις εκατό είναι παλιές.⁸⁸ Στη Γαλλία παρά τις πολλές αμνηστείες διαπιστώνεται να υπάρχει ακόμη συνωστισμός,⁸⁹ ενώ και στην Ελβετία η υπερπλήρωση των φυλακών έχει αναδειχθεί εν τω μεταξύ σε σοβαρό πρόβλημα.⁹⁰ Στις ΗΠΑ η σημερινή κατάσταση χαρακτηρίζεται αφενός μεν από την «μεταστροφή απέναντι στην ιδεολογία της βελτιωτικής μεταχείρισης», αφετέρου δε από υπερπληθυσμό και την αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση του προβλήματος.⁹¹

47. Παρατηρώντας κανείς τη διεθνή κατάσταση φαίνεται ότι οι σκανδιναβικές χώρες αντιμετωπίζουν καλύτερα το πρόβλημα. Στη Δανία εφαρμόζεται με επιτυχία μια στρατηγική μείωσης του αριθμού των κρατουμένων.⁹² Στη Σουηδία η καταπολέμηση της αύξησης του αριθμού των κρατουμένων με το άνοιγμα των φυλακών, την αποκέντρωση και την σταδιακή κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής έχει σχετικά κα-

86. Kaiser, G.: *Strafvollzug im europäischen Vergleich*. Darmstadt 1983, 111.

87. Huchting, K., Schumann, K.F., στο: *Alternativ-Kommentar* (υποσημ. 24), άρ. 144, 568 με παραπομπές.

88. Stockdale, F.: *The Correctional System in England and Wales*. Στο: Wicks, R., κ.ά. (εκδ.): *International Corrections*. Lexington/Mass. 1979, 5-20 (5 επ.), επίσης παραπομπές στην υποσημ. 59.

89. Για την κατάσταση στην Γαλλία Detkies, J., Schmandt, P. στο Eser, A. κ.ά. (εκδ.): *Strafrechtsentwicklung in Europa*. Freiburg 1991, σσ. 334 επ., καθώς επίσης *Rapport au Gouvernement de la République française relatif à la visite par la Comité Européen pour la prévention de la torture et des peines ou traitements humains ou dégradants (CTP) en France du 27 octobre au novembre 1991, adopté le 4 juin 1992*. Strasbourg 1993.

90. Killias, M.: *Überfüllte Gefängnisse - was nun? Zur aktuellen Bedeutung der Forschung über Gefangenennraten*. Στο: Schultz, J. (εκδ.): *Aktuelle Probleme des Straf- und Maßnahmenvollzugs*. Grösch/CH 1987, 83-114 (σσ. 1 επ.).

91. Carlson, N.A.: *Der Strafvollzug in den Vereinigten Staaten heute: Eine Bilanz*. *Zeitschrift für Strafvollzug* 29 (1980), 221-227 (221 επ.), Hermann, J.: *Neuere Entwicklungen in der amerikanischen Strafrechtspflege*. *Juristenzeitung* 1985, 602-609 (607).

92. Brydensholt, H.H.: *Crime Policy in Denmark. How We Managed to Reduce the Prison Population*. *Crime and Delinquency* 26 (1980), 35-41 (36-40).

λά αποτελέσματα.⁹³ Όσον αφορά τον περιορισμό της επιβολής της στερητικής της ελευθερίας ποινής και τη δυνατότητα μεταχείρισης η Ολλανδία βρίσκεται συγκριτικά με άλλες χώρες στην καλύτερη θέση.⁹⁴ Εκτός από την Ευρώπη μπορούμε να αναφερθούμε στο παράδειγμα της Ιαπωνίας. Εδώ υπήρχαν ανέκαθεν πολλά προβλήματα μεταξύ των οποίων και προβλήματα υπερπληθυσμού, τα οποία στο μεγαλύτερο μέρος τους ήταν άγνωστα. Σοβαρές αδυναμίες του ιαπωνικού σωφρονιστικού συστήματος αφορούν κυρίως τον εγκλεισμό σε αστυνομικά καταστήματα κράτησης.⁹⁵

48. Ακόμη κι αν δεχθεί κανείς ότι οι γενικές συνθήκες διαβίωσης στις ευρωπαϊκές χώρες είναι ποιοτικά αρκετά διαφορετικές, κι έτσι είναι πολύ δύσκολο να υπάρχουν ενιαία μέτρα και σταθμά, η κατάσταση της διαμονής των κρατουμένων σε πολλές χώρες της Ευρώπης είναι αποκαρδιωτική. Πολλές φυλακές είναι παλιές, οι χώροι είναι μικροί, οι εγκαταστάσεις υγιεινής δεν είναι καλές και οι δυνατότητες αυλισμού των κρατουμένων είναι περιορισμένες ή ταπεινωτικές.

Δ. Επαφή με τον εξωτερικό κόσμο

49. Για να μειωθούν οι αρνητικές συνέπειες της στέρξης της ελευθερίας και για να γίνει δυνατή η κοινωνική επανένταξη είναι απαραίτητο να δοθεί η δυνατότητα στον κρατούμενο να διατηρήσει και να δημιουργήσει επαφές με την κοινωνία. Η διατήρηση της επικοινωνίας δεν εξυπηρετεί απλώς τον στόχο της κοινωνικής επανένταξης, αλλά και την προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Είναι απαράδεκτο να αποκόπτεται τελείως ο κρατούμενος από το περιβάλλον του. Δεν επιτρέπεται να διακόπτεται η επικοινωνία του κρατουμένου για μεγάλο χρονικό διάστημα όχι μόνον με τον εξωτερικό κόσμο, αλλά ούτε και με τους συγκρατούμενους τους με την επιβολή της απομόνωσης.⁹⁶

50. Η προσβολή του βασικού δικαιώματος πληροφόρησης και του δικαιώματος για επικοινωνία με τον έξω κόσμο δεν έρχεται σε σύγκρουση μόνον με το εθνικό σωφρονιστικό δίκαιο και τους Ελάχιστους Κανόνες του ΟΗΕ, αλλά συνιστά προσβολή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

93. Müller-Dietz, H.: Grundfragen des strafrechtlichen Sanktionensystems. Heidelberg κ.α. 1979, 259 επ.

94. Council of Europe (εκδ.): Prison Information Bulletin No. 8/1986, 16-24 (23), του ιδίου: No 9/1987, σσ. 23 επ. (29), του ιδίου: No. 16, 1992, σσ. 25 επ.

95. Götze, B.: Probleme der Polizeihaftanstalten («daiyo Kangoku») in Japan. Neuere Bestrebungen zum Erlaß von Gesetzen zum Strafvollzug. ZStW 102 (1990), 952-974.

96. BVerfGE 49, 24 (64), Alteinhein (υπόσημ. 83), 159.

51. Αυτό ισχύει ιδίως στην περίπτωση της επίσκεψης της/του συζύγου και άλλων μελών της οικογένειας του κρατουμένου όπου υπάρχει μεγάλη ανάγκη προστασίας. Αφορά επίσης την γραπτή και τηλεφωνική επικοινωνία με τον συνήγορο, με κοινοβουλευτικές επιτροπές ή με θεσμούς που συνδέονται με την ΕΣΑΔ. Την ανάγκη για την προστασία της επικοινωνίας του κρατουμένου κάνουν σαφή δύο νέες αποφάσεις της ΕΕΑΔ, στις οποίες η επανειλημμένη μεταγωγή ενός κρατουμένου χωρίς την ειδοποίηση των οικείων του ή στην δεύτερη περίπτωση η παρεμπόδιση του κρατουμένου να επικοινωνήσει γραπτώς με την οικογένειά του θεωρούνται προσβολές του άρ. 8 παρ. 1 ΕΣΑΔ. Αμφότερες οι προσφυγές διεξήχθησαν εναντίον της Μεγάλης Βρετανίας, και από όσον είναι γνωστό εκκρεμούν ακόμη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο από το οποίο διερυνείται εάν οι προσβολές ήταν δικαιολογημένες.⁹⁷

52. Ακόμη και η οπτική ή ακουστική επιτήρηση των κρατουμένων μπορεί να είναι αντίθετη με τη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η επιτήρηση είναι αποδεκτή για λόγους που έχουν σχέση με την μεταχείριση, την ασφάλεια της ζωής, την υγεία των κρατουμένων και την προστασία των εννόμων αγαθών τους, καθώς επίσης με την ασφάλεια και την τάξη της φυλακής υπό την έννοια της ειρηνικής συμβίωσης των κρατουμένων.⁹⁸ Η επίσκεψη του συνηγόρου πρέπει να εξαιρεθεί από την επιτήρηση ακόμη κι αν σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως εκείνης των καταδικασθέντων για τρομοκρατικές ενέργειες, επιβάλλεται η δημιουργία ειδικών ρυθμίσεων.⁹⁹

53. Σε σχέση με την φυλάκιση τρομοκρατών οι οποίοι έχουν τελέσει εγκλήματα βίας, ασκείται κριτική τόσο στη Γερμανία όσο και σε άλλες χώρες για την «απομονωτική ποινή» ή το «βασανιστήριο της απομόνωσης» όπως λέγεται. Ο νόμος προβλέπει σ' αυτές τις περιπτώσεις ευρείες δυνατότητες περιορισμού της επαφής με σκοπό να προστατευθεί η ζωή και η υγεία του φυλακτικού προσωπικού και των τρίτων. Συχνά δε οι κρατούμενοι τρομοκράτες αρνούνται την επαφή με το κοινωνικό περιβάλλον της φυλακής από ιδεολογικούς ή άλλους λόγους.¹⁰⁰ Η ΕΕΑΔ η οποία ασχολήθηκε το 1978 με τις συνθήκες κράτησης των τρομοκρατών, δεν

97. Πρβλ. EMRKommission EuGRZ 12 (1985), 749, και EuGRZ 15 (1988), σσ. 535 επ. (Συνέχεια: EuGRZ 1989, 388), κριτικά για την ακολουθούμενη πρακτική στην Μεγάλη Βρετανία κυρίως όσον αφορά το δικαίωμα των κρατουμένων για την προμήθεια περιοδικών Sampson, A.: Reading their rights - the erosion of prisoners' liberties. New Law Journal 1989, 1296.

98. Schöch, H. στο: G. Kaiser, H. Schöch: Juristischer Studienkurs «Kriminologie, Jugendstrafrecht, Strafvollzug», München 1987, 3η έκδ., 209. OLG Celle, Zeitschrift für Strafvollzug 29 (1980), 1878.

99. Schöch (υποσημ. 98), σσ. 210 επ.

100. Altenhain (υποσημ. 83), 159, επίσης Niebler (υποσημ. 12), 1585.

έκανε δεκτή την προσβολή του άρ. 3 ΕΣΑΔ, αλλά διαπίστωσε απλώς την απομόνωση των κρατουμένων.¹⁰¹ Η απομόνωση των κρατουμένων δεν θεωρείται ότι αντιβαίνει στο άρ. 3 ΕΣΑΔ όταν υπάρχουν σπουδαίοι λόγοι που επιβάλλουν τον συγκεκριμένο περιορισμό, και όταν κατοχυρώνεται ένας ελάχιστος βαθμός πληροφόρησης και κοινωνικής επαφής του ατόμου. Είναι ωστόσο αμφισβητούμενο εάν εκπληρώνονται οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται η απομόνωση, η οποία αποκλείει οποιαδήποτε επαφή με άλλα πρόσωπα εκτός από τον γιατρό της φυλακής και τον πνευματικό όπως συμβαίνει σε μερικά ελβετικά καντόνια κατά την προφυλάκιση.¹⁰² Σε μια άλλη περίπτωση η ΕΕΑΔ διαπίστωσε επίσης, ότι «η ολοκληρωτική κοινωνική απομόνωση και η άμβλυση των αισθήσεων μέσω της απομόνωσης μπορεί να προξενήσει ανεπανόρθωτες βλάβες στην προσωπικότητα, αποτελεί δε μια μορφή μεταχείρισης, η οποία ούτε από λόγους ασφάλειας ούτε από οποιουσδήποτε άλλους λόγους μπορεί να δικαιολογηθεί».¹⁰³

Πρέπει να διακριθούν όμως εκείνες οι περιπτώσεις που ο διαχωρισμός των κρατουμένων επιβάλλεται για την ασφάλεια, την πειθαρχία ή την μέριμνα για την υγεία τους.¹⁰⁴ Εδώ είναι σκόπιμο να αποφασίζεται σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση εάν ουσιαστικοί λόγοι επιβάλλουν τον διαχωρισμό των κρατουμένων. Κυρίως όσον αφορά το τελευταίο θέμα της μέριμνας για την υγεία τους δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η ποινή ή η μεταχείριση που εφαρμόζεται είναι απάνθρωπη.

Ε. Εργασία και εκπαίδευση

54. Η εργασία και η εκπαίδευση έχουν βεβαίως μεγάλη σημασία για την στερητική της ελευθερίας ποινή, διότι υπηρετούν κυρίως τον σκοπό της κοινωνικής επανένταξης. Ωστόσο είναι δυνατόν η εργασία του κρατουμένου όχι μόνον να μην ανταποκρίνεται στις ικανότητές του, τις κλίσεις και τις ικανότητές του, αλλά να είναι ταπεινωτική και απαράδεκτα βαριά. Ακριβώς σ' αυτό το σημείο είναι αναγκαία η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά τα άλλα σε περίπτωση παραβίασης υπάρχει η προστασία από το εσωτερικό σωφρονιστικό δίκαιο κάθε χώρας ή τους διεθνείς κανόνες. Οι ευρωπαϊκοί Κανόνες για την εκτέλεση της ποινής στον αρ. 71 επ. τονίζουν τη σημασία της εργασίας και της εκπαίδευσης στην φυλακή ως ένα θετικό στοιχείο της μεταχείρισης και επισημαίνουν την ευεργετική επιρροή της αμοιβής της εργασίας. Στις σημερινές

101. Frowein, J.A. στο: Frowein/Peukert, W.: EMRK-Kommentar. Kehl 1985, 33 με παραπομπές.

102. Frowein (υποσημ. 101), 45.

103. EMRK, EuGRZ 1990, 87.

104. όπ.π.

συνθήκες της εκτεταμένης ανεργίας η παραμέληση ή η προσβολή αυτών των σκοπών δεν θεωρείται ότι θίγει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι επιπτώσεις της έλλειψης απασχόλησης αντανakλώνται πάντως στην ζωή της φυλακής. Έτσι μόνον μπορεί να ερμηνευθεί το ότι τα όργανα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Στρασβούργο έχουν ασχοληθεί ελάχιστα με τέτοια ζητήματα ή δεν τους έχουν δώσει ιδιαίτερη σημασία.

55. Η παραμέληση αφορά ιδιαίτερα το θέμα της αμοιβής της εργασίας των κρατουμένων,¹⁰⁵ η οποία στις περισσότερες χώρες είναι πολύ χαμηλή και οπωσδήποτε δεν βοηθά την κοινωνική επανένταξη, την αποκατάσταση της βλάβης και την γενικότερη αντεγκληματική πολιτική. Εν τούτοις δεν θεωρείται προς το παρόν ότι με την χαμηλή αμοιβή προσβάλλονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ΣΤ. Ανεξιθρησκεία και θρησκευτικά καθήκοντα

56. Η ελευθερία άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων (άρ. 9 ΕΣΑΔ) δημιουργεί ορισμένα προβλήματα στην καθημερινότητα της φυλακής, αν και η ελευθερία της θρησκείας και η συμμετοχή στην θεία λειτουργία ή σε ανάλογες τελετές κατοχυρώνεται ρητά από τους ευρωπαϊκούς Στοιχειώδεις Κανόνες (αρ. 46 και 47). Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η θρησκεία αποκτά μian ιδιαίτερη σημασία για τους κρατουμένους· σε καταστάσεις όπου ο άνθρωπος έχει χάσει την ελπίδα του, έχει ανάγκη από την θρησκευτική υποστήριξη.¹⁰⁶ Η ελευθερία άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων αφορά τόσο την θρησκευτική-πνευματική υποστήριξη όσο και την κατοχή θρησκευτικών βιβλίων και αντικειμένων. Γι' αυτό πρέπει να γίνεται δυνατή η εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων με την παροχή ταπήτων προσευχής και χώρου για την εκτέλεσή της. Για παράδειγμα, σε μια φυλακή της Μεγάλης Βρετανίας δημιουργήθηκε χώρος για την εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων κρατουμένων μουσουλμανικού θρησκειύματος.¹⁰⁷ Πάντως, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να εξαναγκασθεί ένας κρατούμενος να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη θρησκεία ή να ασκήσει τα θρησκευτικά του καθήκοντα εφόσον δεν το επιθυμεί.

105. Για τα προβλήματα σχετικά με το ύψος της αμοιβής *Kaiser* στο: *Kaiser/ Schöch* (υποσημ. 98), 160. Επίσης *Zellick* στο: *Andrews* (υποσημ. 31), 400. Προς το παρόν είναι εκκρεμής μια υπόθεση στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο για το εάν η μικρή αμοιβή της εργασίας προσκρούει στο Σύνταγμα.

106. *Beristain*: La libertad religiosa in los instituciones penitenciarias. Στον τιμητικό τόμο για την μνήμη της H. Kaufmann, 1986, 581 επ.

107. Πρβλ. *CPT: Training Forum for Directors of Prison Administration and Prison Governors in Central and Eastern Europe. A Human Rights Perspective*, 1992, 5.

57. Η ελευθερία της θρησκείας έχει επιδράσεις και στα μέτρα επίβλεψης και την χαλάρωση των συνθηκών εγκλεισμού. Εάν από αναγνωρισμένα θρησκευτικά έθιμα απαγορεύεται η σωματική έρευνα, υπάρχει η δυνατότητα εφόσον το επιβάλλουν λόγοι ασφάλειας να εισάγεται ο κρατούμενος σε κλειστή φυλακή χωρίς δυνατότητα άδειας και εξόδου, επειδή γι' αυτόν το δικαίωμα της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων είναι σημαντικότερο.¹⁰⁸

Ζ. Γάμος και οικογένεια

58. Ο γάμος και η οικογένεια απολαμβάνουν ως γνωστόν μεγάλη προστασία από το δίκαιο. Λόγω της στέρησης της ελευθερίας προκύπτουν ιδιομορφίες και σ' αυτήν την περίπτωση.

Το πρώτο ζήτημα που προκύπτει αφορά το κατά πόσον είναι δυνατόν κατά την επίσκεψη της/του συζύγου στην φυλακή να μην υπάρχει επιτήρηση. Σε μερικές ευρωπαϊκές χώρες έχουν δημιουργηθεί ειδικοί χώροι διανυκτέρευσης για τους συζύγους.¹⁰⁹ Εν τούτοις δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το ότι η συνάντηση στη φυλακή γίνεται κάτω από συνθήκες καταναγκασμού. Γι' αυτό σε κάθε περίπτωση πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα ώστε να μην θίγεται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Ο καλύτερος τρόπος αντιμετώπισης της ανάγκης για οικογενειακή επαφή είναι η γενναιοδωρή χορήγηση εξόδου και άδειας, εφόσον δεν υπάρχει ιδιαίτερος κίνδυνος διαφυγής.

59. Εκτός τούτου υπάρχει και ένα θέμα για το εάν λόγοι προστασίας του γάμου και της οικογένειας επιβάλλουν την έγκριση της αίτησης κρατουμένων να βρίσκονται στην ίδια φυλακή με τον/την σύζυγό τους που είναι και αυτός/ή κρατούμενος. Η ΕΕΑΔ δεν θεωρεί ότι υπάρχει παραβίαση¹¹⁰ σε περίπτωση απόρριψης της αίτησης, όπως επίσης και αν δεν χορηγηθεί άδεια στον κρατούμενο να εργασθεί στην επιχείρηση της συζύγου του.¹¹¹ Διαφορετική είναι η περίπτωση που υπάρχει επιθυμία των κρατουμένων συζύγων να συναντηθούν, οπότε εάν απορριφθεί η αίτηση μπορεί να τεθεί ζήτημα προσβολής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹¹²

108. OLG Koblenz NStZ 1986, σσ. 238 επ. Για την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και την ισότητα ενώπιον του νόμου βλ. την απόφαση του Ελβετικού Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου της 13.11.1987, BGE 113 Ia, σσ. 304 επ. (307).

109. Επίσης Kerner στο: Kaiser/Kerner/Schöch: Strafvollzug, 1992, σ. 532 επ.

110. EuGRZ 5 (1978), 518 επ., βλ. επίσης Müller-Dietz, H.: Untersuchungshaft und Festnahme im Lichte der Menschenrechtsstandards. Στο: Viertes deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie, εκδ. από A. Eser κ.ά. Baden-Baden 1991, 241.

111. LG Wuppertal NStZ 1988, 476 επ.

112. Πρβλ. EMRKommission EuGRZ 12 (1985), 749, Müller-Dietz (υπόσημ. 110), 241 επ.

60. Ένα άλλο πρόβλημα αποτελεί ο χωρισμός των μητέρων από τα μικρά παιδιά τους. Η από κοινού διαβίωση των μητέρων με τα παιδιά τους θεωρείται εξαιρετικά σημαντική για την κοινωνική επανένταξη της μητέρας, αλλά και την καλή ανάπτυξη των παιδιών.¹¹³ Γι' αυτό πρέπει να επιδοκιμασθεί η προσπάθεια να δημιουργηθούν σταθμοί στις φυλακές για μητέρες και παιδιά, αν και υπάρχει σοβαρό πρόβλημα για την ανάπτυξη των παιδιών που μεγαλώνουν στα σωφρονιστικά καταστήματα. Η καλύτερη λύση μπορεί να βρεθεί μόνον εάν σταθμισθούν σωστά τα συμφέροντα του παιδιού και της μητέρας.

V. Συνόψιση και προοπτικές

61. Η συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη σημασία και την κατοχύρωσή τους από το σύστημα του ποινικού κοινωνικού ελέγχου είναι παλιά και διεξάγεται σε διεθνές επίπεδο. Το επίκεντρο της συζήτησης βρίσκεται παραδοσιακά στο ουσιαστικό ποινικό δίκαιο και στο ποινικό δικονομικό δίκαιο, ενώ η διερεύνηση για τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής και των μέτρων ασφαλείας καθώς και της κράτησης στην αστυνομία έχει παραμεληθεί και συνεχίζει να παραμελείται ακόμη και τώρα.

62. Οι νέες διακρατικές πρωτοβουλίες για την εξασφάλιση μιας ανθρωπιστικής εκτέλεσης της στερητικής της ελευθερίας ποινής έδωσαν σημαντική ώθηση στη συζήτηση. Η Διεθνής Σύμβαση για τα πολιτικά και αστικά δικαιώματα, οι συμβάσεις εναντίον των βασανιστηρίων και το σύστημα του Στρασβούργου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνέβαλαν αποφασιστικά στην ανθρωπιστική εκτέλεση της ποινής. Όπως δείχνει η πράξη, εξακολουθεί να υπάρχει έντονη ανάγκη για την εφαρμογή ευρέων και αποτελεσματικών μέσων ελέγχου διεθνώς.

63. Εξαιτίας των προεκτεθέντων προβλημάτων συζητούνται σε όλες τις χώρες μέτρα για την αποσυμφόρηση των φυλακών. Επισημαίνεται ακόμη η ανάγκη για την βελτίωση της εκπαίδευσης του σωφρονιστικού προσωπικού πέρα από την απλή παρακολούθηση κύκλου μαθημάτων, βελτίωση που θα αφ. ρά και την πλήρη αναμόρφωση της συνείδησής του. Ως πρότυπο μπορεί να θεωρηθεί το ολλανδικό, το οποίο χαρακτηρίζεται από εξαιρετική ανθρωπιά και ανεκτικότητα.¹¹⁴

64. Επικρατεί διεθνώς μια ισχυρή τάση ελαχιστοποίησης των κινδύνων που συνεπάγεται η προστασία της ασφάλειας και της τάξης της φυ-

113. Πρβλ. *Kaiser/Kerner/Schöch*: *Strafvollzug* (υποσημ. 7), 329 επ.

114. Πρβλ. *Kommer*: *Politik und Praxis des holländischen Vollzugswesens*. *ZfStrVO* 1991, σσ. 26 επ., 30 επ. Σε κάθε περίπτωση πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι από την πλευρά των NGO's υπάρχει έντονη κριτική, η οποία δίνει μια άλλη διάσταση στην εικόνα που παρούσαε ο Kommer.

λακής για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βεβαίως όσο διάστημα διάφορες ανωμαλίες στη φυλακή, όπως για παράδειγμα οι δραπετεύσεις, η μη επιστροφή από την άδεια κλπ., χρησιμοποιούνται εναντίον της φιλελεύθερης εκτέλεσης της ποινής και υπέρ της αυστηρής αντιμετώπισης των κρατουμένων,¹¹⁵ δεν υπάρχουν πιθανότητες σοβαρών αλλαγών σε σχέση με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την εκτέλεση της ποινής.

65. Είναι επομένως επείγουσα η ανάγκη για την αποτελεσματική χρησιμοποίηση όλων των υπάρχουσών μέσων προστασίας τους. Η διαπιστούμενη απόκλιση ανάμεσα στην θεωρία και την πράξη, ή καλύτερα στην επιθυμία και την πρακτική, είναι σε μερικές χώρες τεράστια.¹¹⁶ Ως εκ τούτου τίθεται το ερώτημα εάν αρκεί, όπως συνηθιζόταν μέχρι τώρα, να ανακαλούμε απλώς στη μνήμη μας τους ισχύοντες διεθνείς κανόνες. Θα πρέπει εκτός από την λεκτική αναγνώριση να υπάρχει και πρακτική εφαρμογή. Μόνον τότε μπορεί να ληφθούν πιο σοβαρά υπόψη και να τύχουν σεβασμού τα ανθρώπινα δικαιώματα στη φυλακή. Μελλοντικά πάντως, θα γίνεται αξιολόγηση γι' αυτό το θέμα περισσότερο από ποτέ. Η άσκηση κριτικής δεν είναι μέλημα μόνον των διεθνών και κυρίως των οργάνων του Στρασβούργου αλλά και μέλημα της επιστημονικής κοινότητας.

115. Έτσι για παράδειγμα *Preusker: Aufstand der Gefangenen - neue Krise im Strafvollzug?* ZfStVo 1992, σσ. 52 επ., 55.

116. Έτσι *Müller-Dietz: Strafvollzug heute und morgen*. ZfStVO 1991, 202-208 (204).

Πρώτες βοήθειες σε μία οξεία κρίση μιας χρόνιας ασθένειας (Οι ταραχές των φυλακών μας)

A. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ
*Καθηγήτριας, Προέδρου Ιδρύματος Δικαιωμάτων
του Ανθρώπου*

Με το άρθρο αυτό, η συγγραφέας εκφράζει τη γενική ανησυχία της κοινωνίας μας για την οξεία επιδείνωση της κατάστασης των φυλακών, παρουσιάζει τα κυριότερα αίτια και προτείνει μερικά άμεσα μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης.

Ως κύρια αιτία αυτής της κρίσης θεωρείται ο υπερβολικός συνωστισμός κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, ο οποίος είναι παρεμποδιστικός και της κράτησής τους κατά κατηγορίες αλλά και της προστασίας τους από διάφορες μεταδοτικές ασθένειες. Δεν παρέχεται, επίσης, η δυνατότητα για εργασία των κρατουμένων ενώ το σωφρονιστικό προσωπικό είναι ποσοτικά και ποιοτικά ανεπαρκές.

Για την άμεση αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών προτείνεται:

1. Η κατάργηση της προσωπικής κράτησης των οφειλετών από συμβατικές υποχρεώσεις.
 2. Η κατάργηση της φυλάκισης για μία σειρά αδικημάτων που αφορούν στους χρήστες ναρκωτικών και στους παραβάτες παρά πολλών ειδικών διοικητικών νόμων.
 3. Η εφαρμογή του μέτρου της απέλασης των αλλοδαπών-δραστών σοβαρών αδικημάτων και η άμεση εκδίκαση των υπολοίπων αδικημάτων, που αυτοί διαπράττουν, ώστε να αποφεύγεται η προσωρινή κράτησή τους.
 4. Η εφαρμογή της αναστολής εκτέλεσης της ποινής με παρακολούθηση.
 5. Η μεταφορά αρκετών κρατουμένων στις αγροτικές φυλακές της χώρας.
 6. Η αμεσότερη επαφή των δικαστών με τις φυλακές, ώστε να γνωρίσουν κάπως περισσότερο τι σημαίνει στην πράξη η φυλάκιση και ποιες είναι οι αρνητικές συνέπειές της.
-

Ι. Ο υπερπληθυσμός και οι συνέπειές του

Ο Νοέμβριος του 1995 υπήρξε ο πιο δραματικά ταραχώδης μήνας των φυλακών μας, παρ' όλο που όλο το τελευταίο χρονικό διάστημα οι ταραχές στις φυλακές μας, ιδίως στον Κορυδαλλό, κάθε άλλο παρά σπά-νιες ήταν.

Σκοπός αυτού του άρθρου δεν είναι να εξετάσουμε πώς θα έπρεπε οι φυλακές μας να εκπληρώσουν το σκοπό της βελτίωσης και επανένταξης των εγκλειστών σ' αυτές. Σε καμιά χώρα, ούτε στις πιο προηγμένες ως προς το σωφρονιστικό σύστημα, δεν έχει επιτευχθεί αυτός ο σκοπός αλλά ούτε έχουμε την πρόθεση να συζητήσουμε εδώ την ανάγκη αποκατάστασης της στερητικής της ελευθερίας ποινής με εναλλακτικά και καταλληλότερα μέτρα. Σήμερα, βέβαια, επικρατεί αυτή η τάση στη σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική, η οποία θεωρεί απαράδεκτο το παλιό σύστημα - που ο Ποινικός Κώδικάς μας έχει καθιερώσει - η στέρηση της ελευθερίας να αποτελέσει την ποινή - κανόνα. Η επιλογή των προσφορότερων μέτρων αντί αυτής της ποινής με βάση αφ' ενός τα αποτελέσματα που διαπιστώθηκαν σε άλλες χώρες από τη χρήση του ενός ή του άλλου από αυτά, και αφ' ετέρου την ελληνική πραγματικότητα, έχει ανάγκη ειδικής μελέτης και στοχασμού, που δεν αποτελούν το αντικείμενο αυτού του άρθρου.¹

Με το σύντομο αυτό άρθρο, απλώς επιδιώκουμε να εκφράσουμε την ανησυχία μας για τη δραματική επιδείνωση της κατάστασης που διαπιστώνεται προσφάτως στις φυλακές, να δούμε ορισμένα από τα κύρια αίτιά της και να προτείνουμε μερικά μέτρα εξουδετέρωσής τους. Αποβλέπουμε δηλαδή στην άμεση βελτίωση της οξείας κρίσης που επικρατεί στις φυλακές μας καταγράφοντας μερικές «πρώτες βοήθειες».

Η γνώμη μας, που συμπίπτει μ' εκείνη της Έκθεσης της Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων, είναι ότι κύρια αιτία της επιδείνωσης της κατάστασης, ιδίως στις φυλακές του Κορυδαλλού, αποτελεί ο υπερβολικός συνωστισμός κρατουμένων.

Κατ' αρχήν, ο εγκλεισμός δημιουργεί πολύ δυσάρεστες ψυχικές καταστάσεις και αντιδράσεις, ανάμεσα στις οποίες τάσεις απόδρασης και εξέγερσης. Όταν, όμως, 1400 άνθρωποι συνωστιζονται σε χώρο που μπορεί να περιλάβει 400, δημιουργούνται συνθήκες διαβίωσης απάνθρω-πες και συνεπώς καθαυτό εκρηκτικές καταστάσεις.

1. Πάντως δεν θα πρέπει να αγνοηθεί το γεγονός ότι η πρόσφατη σωφρονιστική νομοθεσία μας και ιδίως ο νόμος 1815/1983 άνοιξε θαρραλέα τη θύρα προς αυτή την κατεύθυνση. Άλλο θέμα, βέβαια, αν εφαρμόζεται στην πράξη.

Η κατάσταση γίνεται ακόμη εκρηκτικότερη επειδή σοβαρό ποσοστό των κρατουμένων είναι τοξικομανείς (60%) και άλλο ένα σοβαρό ποσοστό είναι αλλοδαποί (γύρω στο 25%) που δυσκολεύονται να συνεννοηθούν, να επικοινωνήσουν, με τους συγκρατούμενούς τους.

Η εκρηκτική αυτή κατάσταση γεννά εξεγέρσεις, που αποτελούν περισσότερο ξεσπάσματα ύστερα από κάποια αφορμή παρά προσχεδιασμένες ενέργειες.

Σοβαρή αιτία ανωμαλίας στις φυλακές είναι και το ότι όλες οι κατηγορίες κρατουμένων κρατούνται φύρδην - μίγδην. Ακόμα και οι τοξικομανείς δεν έχουν πλήρως διαχωριστεί, με αποτέλεσμα σοβαρός αριθμός από το 60% των τοξικομανών του Κορυδαλλού να έχουν γίνει τοξικομανείς μέσα στις φυλακές. Εξάλλου γύρω στο 75% των τοξικομανών αυτών πάσχουν από ηπατίτιδα. Ο υπερβολικός συνωστισμός κρατουμένων είναι παρεμποδιστικός και της κράτησής τους κατά κατηγορίες, αλλά και της προστασίας τους από μεταδοτικές νόσους και της νοσηλείας τους εφόσον ασθενήσουν (κάποτε περιμένουν επί μήνες για να έρθει η σειρά τους να εξετασθούν από το γιατρό).

Θα ήθελα να σταθώ ιδιαίτερα στην τοξικομανία. Είναι γνωστό ότι η χρήση τοξικών ουσιών αποτελεί μέσο φυγής από την πραγματικότητα. Είναι συνεπώς εύλογο οι φυλακισμένοι να είναι ιδιαίτερος ευεπίφοροι στη χρήση ναρκωτικών για να αποσπασθούν φανταστικά από την άθλια και θλιβερή πραγματικότητα της ζωής τους. Η ανία από την απραξία - μη απασχόληση σε εργασία - αυξάνει την προθυμία τους να δοκιμάσουν τα ναρκωτικά.

Συνεπώς η ανάμιξη φυλακισμένων τοξικομανών με μη τοξικομανείς είναι αναμενόμενο ότι θα έχει αποτέλεσμα τη διάδοση της τοξικομανίας και στους δεύτερους.

Το πώς κυκλοφορούν οι τοξικές ουσίες στις φυλακές είναι άλλο θέμα. Οι τρόποι είναι πολλοί. Οι μέθοδοι που μηχανεύονται συγγενείς και συνεργάτες των τοξικομανών, για να εισδύσουν οι τοξικές ουσίες στις φυλακές, είναι αφάνταστης εφευρετικότητας. Πάντως, ασφαλώς, δεν παρεμβαίνει πάντοτε η αισχροκερδής συνεργία του φυλακτικού προσωπικού.

Έτσι εισερχόμεθα στο σοβαρό θέμα του σωφρονιστικού - φυλακτικού προσωπικού.

Το προσωπικό αυτό ασφαλώς πολύ απέχει από το να είναι το κατάλληλο. Ωστόσο από αυτή τη διαπίστωση στο να φθάσουμε να θεωρούμε το προσωπικό αυτό ως το κυρίως υπαίτιο της άθλιας κατάστασης των φυλακών μας υπάρχει σημαντική απόσταση.

Πρώτα απ' όλα πρέπει να τονίσουμε ότι το φυλακτικό προσωπικό είναι ποσοτικά και ποιοτικά ανεπαρκές. Ζουν κι' οι φύλακες περίπου σαν φυλακισμένοι σ' αυτό το άθλιο περιβάλλον, ο δε ρόλος τους είναι δυσχε-

ρής και επικίνδυνος. Όταν 2 ή 3 φύλακες (άοπλοι, φυσικά) πρέπει να επιβλέπουν και να συγκρατούν κάποτε πληθυσμό 300-400 ανθρώπων μιας πτέρυγας, έτοιμων για εξέγερση, ανάμεσα στους οποίους πεπειραμένοι κακοποιοί, που πάντα στις φυλακές κυριαρχούν πάνω στους συγκρατούμενούς τους, ο κίνδυνος κακοποίησης, ακόμα και θανάτωσης, των φυλάκων είναι φανερός. Ο κίνδυνος είναι φυσικά πολύ πιθανότερο να πραγματοποιηθεί σε περιπτώσεις ανταρσίας, εξέγερσης κ.λ.π., και μάλιστα όχι μόνο εναντίον φυλάκων αλλά και συγκρατουμένων. Έτσι ο φόβος είναι ο κύριος λόγος της υποχωρητικής και ανεκτικής στάσης τους.

Ο ρόλος του σωφρονιστικού - φυλακτικού προσωπικού αποβαίνει δυσκολότερος λόγω της έλλειψης κατάρτισης. Συγκεκριμένα, αγνοεί πώς να χειρισθεί τα διάφορα δυσχερή προβλήματα, αγνοεί στοιχεία της ψυχολογίας των κρατουμένων κ.λ.π. Ποιος φταίει γι' αυτό; Φυσικά η Πολιτεία, αφού, ενώ υπάρχουν καταρτισμένοι υποψήφιοι, διορίζονται, με τις γνωστές επεμβάσεις, οι ανίδεοι. Κραυγαλέα είναι η περίπτωση δέκα προσώπων που πέτυχαν προ διετίας και πλέον σε σχετικό διαγωνισμό πρόσληψης σωφρονιστικών υπαλλήλων και δε διορίζονταν, παρ' όλο που προσέφυγαν και στα διοικητικά δικαστήρια, προσβάλλοντας την παράλειψη του διορισμού τους, και δικαιώθηκαν.²

Όσο για τη «διαφθορά» των φυλάκων και σωφρονιστικών γενικότερα, ασφαλώς θα υπάρχει, αλλά είναι σφάλμα να γενικεύουμε. Εξάλλου, οι συνθήκες που ιδίως ο υπερπληθυσμός και η σύνθεσή του δημιούργησαν ευνοούν την ανάπτυξη της διαφθοράς. Όταν οι τοξικομανείς σήμερα εκπροσωπούν το 60% των κρατουμένων (εδώ και 15 χρόνια ήταν το 10%) είναι φανερό ότι η διακίνηση ναρκωτικών στη φυλακή καθίσταται πολύ επικερδές εμπόριο. Όταν οι κρατούμενοι συμβιώνουν άθλια ανά 3 ή 4 σε στενόχωρο κελί ενός ατόμου, είναι φυσικό να υπάρξουν σοβαρές οικονομικές προσφορές κρατουμένων στους σωφρονιστικούς για ευνοιοκρατική τοποθέτησή τους σε κελί είτε μοναχικό είτε με ένα μόνο συγκάτοικο (πράγμα αδιανόητο άλλοτε, όταν καθένας έμενε στο κελί του μόνος). Αν λάβουμε υπ' όψη και την περιρρέουσα σύγχρονη ατμόσφαιρα διαφθοράς στην κοινωνία μας - αλλά και στις κοινωνίες άλλων χωρών - και μάλιστα αρχίζοντας από τα υψηλά στρώματα που προβάλλουν ως κοινωνικά

2. Βλ. μεταξύ άλλων, απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών 791/95. Τονίζω ότι η κύρια αντίδραση κατά του διορισμού των ως άνω επιτυχόντων ειδικευμένων προσώπων προερχόταν από τους αξιωματούχους του φυλακτικού προσωπικού, που φυσικά είναι επιστημονικά ακατάρτιστοι και θεωρούσαν ότι ένας τέτοιος διορισμός θα αποτελούσε επιζήμιο προηγούμενο ως προς τη μέθοδο και τα προσόντα διορισμού των διοριζομένων. Η παράγραφος 2 του άρθρου 99 του ν. 1851/89, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 10, παράγραφος 16 του ν. 2298/95, προβλέπει ένα τετράμηνο θεωρητικής κατάρτισης κι ένα τετράμηνο πρακτικής για την οριστική πρόσληψη του φυλακτικού προσωπικού που έχει ήδη προσληφθεί (δοκιμαστικά). Κατά τη γνώμη μου θα έπρεπε να προηγείται προκαταρκτικός διαγωνισμός.

υποδείγματα, ομολογώ ότι δεν αντιλαμβάνομαι πώς είναι δυνατόν να περιμένουμε αδιάφορους φύλακες φυλακών και μάλιστα υπό τις συνθήκες που αυτοί διατελούν - μερικές αναφέραμε ήδη - και με τη γλίσχρη αμοιβή τους! Η γνώμη μας είναι ότι αν αλλάξουν οι σημερινές συνθήκες διαβίωσης στις φυλακές, θα μειωθούν αμέσως οι ευκαιρίες χρηματισμού του προσωπικού. Φυσικά, παράλληλα, θα πρέπει πάντα να εφαρμόζονται και οι δέουσες κυρώσεις στους παραβάτες, συμπεριλαμβανομένης, εν ανάγκη, και της απόλυσης. Και προπαντός η πρόσληψή τους να γίνεται πολύ προσεκτικά και με κριτήρια που να λαβαίνουν υπόψη και κατάρτιση και ήθος και ικανότητα επιτυχούς επαφής και επιβολής στους κρατούμενους.

Κανονικά όλοι οι κρατούμενοι πρέπει να εργάζονται, μαθαίνοντας, μάλιστα, χρήσιμα, από βιοποριστική άποψη, επαγγέλματα. Η εργασία θα τους στηρίξει ψυχικά και θα τους συνηθίσει να απασχολούνται αντί να εθίζονται στην αργία και να καταστρώνουν με άλλους συγκρατούμενους σχέδια μελλοντικής εγκληματικής δραστηριότητας. Πώς να απασχολήσεις, όμως, τόσο αριθμό κρατουμένων; Πού να στεγαστούν τα εργαστήρια για τόσους ανθρώπους; Παράδειγμα οι γυναικείες φυλακές Κορυδαλλού, όπου, με τον υπερπληθυσμό τους και αυτές, έπαυσαν να διαθέτουν εργαστήρια (ιδίως ταπητουργίας) στα οποία να απασχολούνται όλες οι κρατούμενες, όπως στο παρελθόν.

Νομίζουμε ότι είναι φανερό από τα παραπάνω ότι ο υπερπληθυσμός όχι μόνο δημιουργεί απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης, εξομοιούμενες με τα βασανιστήρια, αλλά γεννά και παρεπόμενες συνέπειες, δημιουργώντας σοβαρή επιδείνωση της κατάστασης των φυλακών. Γενικά αποβαίνει γενεσιουργός εξόχως εκρηκτικών συνθηκών. Συνεπώς, κάθε βελτίωση της κατάστασης των φυλακών είναι ανέφικτη αν δε λυθεί το θέμα του υπερπληθυσμού, πράγμα που θα συντελέσει στη μερική τουλάχιστον εξάλειψη πολλών σοβαρών ανωμαλιών.

Τα παραπάνω ισχύουν και μετά την έκδοση του ν 2298/95. Το ιδρυόμενο από το νόμο αυτό Κεντρικό Επιστημονικό Συμβούλιο Φυλακών (ΚΕΣΦ) είναι βέβαιο ότι δεν μπορεί να πετύχει στο έργο του, αν δεν θέσει ως πρώτο στόχο τη λύση του προβλήματος του υπερπληθυσμού. Ούτε ο εισαγγελέας που πρόκειται να εγκατασταθεί στις φυλακές - αν εγκατασταθεί ποτέ - σύμφωνα με τον ίδιο νόμο, θα μπορέσει να τα βγάλει πέρα χωρίς την προηγούμενη αραίωση του πληθυσμού των φυλακών.

II. Προτάσεις για την εξουδετέρωση του υπερπληθυσμού

Παρ' όλο που, τελικά, εδέχσε να αναγνωρισθεί η καίρια σημασία του πληθυσμιακού συνωστισμού,³ συνεχώς προβάλλεται ως δικαιολογία της απραξίας των αρμοδίων η αναγκαία μεγάλη δαπάνη.

Κι όμως, μερικά σχεδόν αδάπανα μέτρα θα ανακούφιζαν φοβερά την κατάσταση.

Συγκεκριμένα:

1. Η κατάργηση της προσωπικής κράτησης των οφειλετών από συμβατικές υποχρεώσεις - που ανέρχονται στο 25% με 30% των κρατουμένων - θα μειώσει τον πληθυσμό του Κορυδαλλού κατά σοβαρό ποσοστό. Άλλωστε η ρύθμιση αυτή θα ήταν σύμφωνη με το πρωτόκολλο 4, άρθρο 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καθώς και με το άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων που απαγορεύουν ρητά την κράτηση για χρέη από συμβατικές υποχρεώσεις.

2. Το μεγαλύτερο μέρος από το 60% των εγκλείστων τοξικομανών είναι καταδικασμένοι ως δράστες άλλων πράξεων και το μικρότερο ως «μη εξαρτημένοι» χρήστες τοξικών ουσιών οι οποίοι κάποτε χαρακτηρίζονται και ως «έμποροι» επειδή πουλούν μέρος της δόσης τους για την αγορά της επόμενης. Αν καταργηθεί η φυλάκιση τουλάχιστον του μεγαλύτερου τμήματος του παραπάνω μικρότερου μέρους, είναι φανερό ότι πάντως η φυλακή θα απαλλαγεί από σοβαρό αριθμό κρατουμένων.

3. Πολλοί αλλοδαποί κρατούνται για μηδαμινές παραβάσεις που δεν δικαιολογούν κράτηση και μάλιστα μακρόχρονη προσωρινή κράτηση εν αναμονή εκδίκασης της υπόθεσής τους. Αν όμως πρόκειται για σοβαρές αξιόποινες πράξεις, δεν χρειάζεται καν φυλάκιση, αλλά τάχιση εφαρμογή της διαδικασίας της απέλασης. Αν αυτά εφαρμοσθούν - εφαρμόζονται πολύ επιτυχώς στην Ελβετία - θα μειωθεί τουλάχιστο στο μισό το 30% των κρατουμένων αλλοδαπών, δηλαδή γύρω στο 15%.

4. Η αναστολή εκτέλεσης της ποινής με παρακολούθηση (probation) που, ενώ προβλέπεται από την σωφρονιστική νομοθεσία μας, μένει νεκρό γράμμα, θα έπρεπε να εφαρμόζεται σε αρκετές περιπτώσεις που θεωρείται ότι απλή αναστολή δεν πρέπει να χορηγηθεί. Έτσι οι φυλακές θα απαλλάσσονταν από αρκετά σοβαρό αριθμό κρατουμένων. Οι «αρμόδιοι»

3. Η Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας το είχε ρητώς επισημάνει με έγγραφό της προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης της μετά από επίσκεψη των φυλακών του Κορυδαλλού. Είχε μάλιστα προβλέψει ότι θα ήταν απορίας άξιο αν δεν επακολουθούσαν ταραχές.

δικαιολογούν τη μη εφαρμογή του μέτρου αυτού με το επιχείρημα ότι δεν διαθέτουν τα σχετικά κονδύλια. Είναι, όμως, γνωστό στους ειδικούς ότι το μέτρο αυτό στοιχίζει πολύ λιγότερο από τη φυλακή (κατασκευή και συντήρηση χώρου φυλακών, συντήρηση, ιατρική περίθαλψη κρατούμενων κ.λ.π.). Και αυτό πέραν του ότι η probation βοηθάει πραγματικά τον ποινικό παραβάτη να ενταχθεί στην κοινωνία, να κερδίζει τη ζωή του κ.λ.π., αντί της ένταξής του στον περιθωριακό υπόκοσμο των φυλακών και τον εθισμό του στην αργία. Το ίδιο ισχύει για το μέτρο της παροχής κοινωνικής υπηρεσίας που επίσης μένει ανεφάρμοστο, αν και προβλέπεται από τη σωφρονιστική νομοθεσία μας.

5. Δεδομένου ότι σε άλλες φυλακές επαρχιών, ακόμη και στις αγροτικές, υπάρχει διαθέσιμος χώρος για κρατούμενους, επιβάλλεται η μεταφορά σ' αυτές αρκετών κρατούμενων του Κορυθαλλού (φυσικά, κατά προτίμηση των κυριότερων ταραξιών). Τονίζω ότι οι Αγροτικές φυλακές λειτουργούσαν πάντοτε πολύ επιτυχέστερα από τις συνήθεις φυλακές, ήταν δε και ανθρωπινότερες και υγιεινότερες. Εν τούτοις έχουν κλείσει μερικές (Ωρωπού, Βίδου Κέρκυρας) και οι απομένουσες δεν είναι πλήρεις.

6. Τέλος, εφόσον δεν υπάρχουν ειδικοί ποινικοί δικαστές, όλοι οι δικαστές πρέπει το ταχύτερο να γνωρίσουν από κοντά τις φυλακές, την ψυχοφθόρο επίδρασή τους, το στιγματισμό που ακολουθεί τον αποφυλακιζόμενο, που δεν μπορεί πια να βρει γι' αυτό δουλειά, και την ένταξή του στις περιθωριοποιημένες κοινωνικές - αντικοινωνικές - ομάδες. Και να σταθμίζει τί βάρος έχει από τη μια μεριά το αγαθό που ο δράστης προσέβαλε, τί βάρος έχουν, από την άλλη, η καταστροφή - ουσιαστικά - ενός ανθρώπου που θα σταλεί στη φυλακή και ο μελλοντικός αντίκτυπός της στην κοινωνία.

Δε θεωρώ άσκοπο να επισημάνω ότι η φυλάκιση συνεπάγεται στην πράξη στέρηση πολλών θεμελιωδών δικαιωμάτων του κρατούμενου. Βασικά της ελευθερίας κίνησης αλλά και των δικαιωμάτων στην οικογενειακή ζωή, στην (επαγγελματική) εργασία, στην προσωπική αξιοπρέπεια (αφού στιγματίζει και μάλιστα για μια ζωή), στη γενετήσια αυτοδιάθεση (που είναι μια πλευρά της προσωπικής ελευθερίας) κ.λ.π.

Κατά βασική αρχή του ποινικού δικαίου, που ισχύει ήδη από την εποχή του Beccaria, η επιβολή μιας ποινής - ιδίως της στερητικής της ελευθερίας που, όπως είπαμε, συνεπάγεται προσβολή σημαντικών δικαιωμάτων του τιμωρουμένου - πρέπει να είναι αναγκαία και δίκαιη και να προσμετράται έτσι, ώστε να μην υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο.

Σήμερα, υπάρχει σχεδόν ομοφωνία στην εκτίμηση ότι η φυλάκιση σε πλείστες περιπτώσεις δεν εξυπηρετεί τίποτε και ότι άλλα μέτρα τιμωρητικά είναι δικαιότερα αφού στις περισσότερες περιπτώσεις ανταποκρίνονται σε μεγαλύτερο βαθμό στην αναλογικότητα μεταξύ βλαβέντος από την αξιόποινη πράξη αγαθού και βλαπτομένων αγαθών (δικαιωμάτων του

ανθρώπου κ.λ.π.) του δράστη. Συγχρόνως δε είναι και περισσότερο λυσιτελή και κοινωνικά χρήσιμα αφού αποδεικνύονται λιγότερο πρόσφορα για την σταθεροποίηση του δράστη στην εγκληματική δραστηριότητα και περισσότερο πρόσφορα για την κοινωνική του ένταξη. Συνεπώς αυτά τα άλλα μέτρα πρέπει να εκτοπίσουν τη φυλάκιση ως τιμωρία - κανόνα.

Πρέπει, δηλαδή, να βαίνουμε στο νόμο και στην πράξη, προς αντεγκληματική πολιτική κατά την οποία η φυλάκιση θα επιβάλλεται μόνο στους σοβαρούς επικίνδυνους εγκληματίες, αυτούς που δείχνουν ήδη με την επαναλαμβανόμενη ή την ειδεχθή εγκληματική τους δραστηριότητα ότι θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο σημαντικά αγαθά των μελών της κοινωνίας. Αυτές τις αρχές πρέπει να ενστερνισθούν οι δικαστές, με καλύτερη γνώση των πραγμάτων - όχι βέβαια με παρεμβάσεις άλλης εξουσίας. Και αυτό θα συντελέσει στη μελλοντική μείωση των εγκλειστών στις φυλάκες.

Τα μέτρα κατά του υπερπληθυσμού που προτείναμε παραπάνω είναι άμεσης εφαρμογής και σχεδόν αδάπανα ή λίγο δαπανηρά.

Παραπλεύρως υπάρχουν άλλα περισσότερο δαπανηρά (π.χ. ανέγερση νέων φυλακών) και πιο μακρόχρονα (κυρίως οργάνωση της πρόληψης της εγκληματικότητας με ποικιλία μεθόδων και μέτρων).

Είναι ενθαρρυντικό ότι ο τωρινός Υπουργός της Δικαιοσύνης άρχισε να εφαρμόζει μερικά μέτρα μείωσης του υπερπληθυσμού του Κορυδαλλού που και εμείς είχαμε ήδη προτείνει.⁴ Τόσο η μεταφορά από τον Κορυδαλλό κρατούμενων, ιδίως επικίνδυνων, σε άλλες φυλακές και δη και αγροτικές, όσο και η αποστολή στην Αλβανία των Αλβανών κρατούμενων αποτελούν μέτρα αποσυμφόρησης του Κορυδαλλού, τα οποία επικροτούμε και τα οποία, παρά τις αντιδράσεις των μεταφερθέντων, πρέπει να μην ανακληθούν.

Επίσης ορθό και αποτελεσματικό θεωρούμε το υπουργικό μέτρο κατά το οποίο η προσωπική κράτηση θα επιβάλλεται μόνο σε κακουργήματα.

4. Βλ. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, «Κρατούμενοι και Δικαιώματα του Ανθρώπου», υπεύθυνες έκδοσης Κ. Σπινέλλη και Α. Τσήτσουρα, Εκδόσεις Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1996, σελ. 103 επ.

Βασικές αρχές για το ρόλο των δικηγόρων

ΣΤΕΡΓΙΟΥ ΑΛΕΞΙΑΔΗ
Καθηγητή Εγκληματολογίας Α.Π.Θ.

Τα Ηνωμένα Έθνη αποφάσισαν, το 1950, να διοργανώσουν διεθνή συνέδρια, ανα πενταετία, με μόνιμο γενικό θέμα «Η Πρόληψη του Εγκλήματος και η Μεταχείριση των Εγκληματιών». Στο πλαίσιο αυτό, το έβδομο Συνέδριο του Ο.Η.Ε., (Μιλάνο, 1985), εξέδωσε την υπ' αριθ. Ε. 18 Απόφαση για το «Ρόλο των Δικηγόρων», η οποία συνιστά στα Κράτη-Μέλη να μεριμνούν για την προστασία της ελεύθερης άσκησης των δικηγορικών καθηκόντων, την παροχή τεχνικής βοήθειας και την ενθάρρυνση της διεθνούς συνεργασίας στην έρευνα και στην εκπαίδευση των δικηγόρων.

Η Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος, στην ένατη σύνοδό της (Βιέννη, 1990) κατάρτισε ένα «Σχέδιο Απόφασης» με τίτλο «Βασικές Αρχές για το ρόλο των Δικηγόρων», το οποίο υιοθέτησε το όγδοο Συνέδριο των Η.Ε., από ένα προοίμιο και είκοσι εννέα συνολικά άρθρα κατανεμημένα σε οκτώ ενότητες. Οι ενότητες αυτές αφορούν τα εξής θέματα: Πρόσβαση σε δικηγόρους και νομικές υπηρεσίες, ειδικές εγγυήσεις σε θέματα ποινικής δικαιοσύνης, προσόντα και εκπαίδευση, καθήκοντα και ευθύνες, εγγυήσεις για την άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος, ελευθερία έκφρασης και σύναψης ενώσεων, επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων και πειθαρχικές διαδικασίες

Ένας από τους σκοπούς που διακηρύσσονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (1945) είναι η επίτευξη διεθνούς συνεργασίας προς επίλυση των διεθνών προβλημάτων οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και ανθρωπιστικής φύσης και η προαγωγή και ενθάρρυνση του σεβασμού προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες για όλους τους ανθρώπους χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας (άρθρ. 1, παρ. 3).

Προς ικανοποίηση αυτού του σκοπού το ενδιαφέρον στράφηκε και υλοποιήθηκε προς δύο κατευθύνσεις:

Η πρώτη εκδηλώθηκε πολύ ενωρίς με την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η οποία υιοθετήθηκε με τη γνωστή Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης 217 Α' (III) της 10ης Δεκεμβρίου 1948.

Η δεύτερη κατεύθυνση στόχευε στην αντιμετώπιση του εγκλήματος και, ειδικότερα, προς την πρόληψη του εγκλήματος, τη μεταχείριση των

εγκληματιών και την ορθολογικότερη και αποτελεσματικότερη οργάνωση της ποινικής δικαιοσύνης. Προς τούτο τα Ηνωμένα Έθνη αποφάσισαν, στα 1950, να αναλάβουν το έργο της Διεθνούς Ποινικής και Σωφρονιστικής Επιτροπείας (διακυβερνητικού οργανισμού που είχε ιδρυθεί το 1875) και να διοργανώνουν διεθνή συνέδρια ανά πενταετία, με μόνιμο γενικό θέμα «Η Πρόληψη του Εγκλήματος και η Μεταχείριση των Εγκληματιών». Το πρώτο των συνεδρίων αυτών έγινε το 1955 στη Γενεύη και το πιο πρόσφατο, όγδοο συνέδριο, το 1990 στην Αβάνα.

Οι δύο πιο πάνω κατευθύνσεις δεν άργησε να συναντηθούν. Η κοινή διαπίστωση ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα προσβάλλονται ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αντεγκληματικής πολιτικής και της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης κατέστησε σκόπιμο τα εγκληματολογικά συνέδρια των Ηνωμένων Εθνών να ασχοληθούν με θέματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στους πιο πάνω τομείς. Μ' αυτό το πνεύμα τα τελευταία των συνεδρίων των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών ασχολήθηκαν με την οργάνωση θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, από τη λειτουργία των οποίων θα προέκυπτε καλύτερη και αποτελεσματικότερη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Έτσι, ήδη το πέμπτο συνέδριο (Γενεύη 1975) είχε υιοθετήσει με απόφασή του έναν «Κώδικα Συμπεριφοράς των Οργάνων Επιβολής του Νόμου», δηλ. των αστυνομικών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (υιοθετήθηκε με την Απόφαση 34/169 της 17ης Δεκεμβρίου 1979 της Γενικής Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., η οποία άλλωστε είχε συστήσει το θέμα προς συζήτηση με την Απόφασή της 3453 (XXX). Επίσης, ύστερα από σύσταση της Επιτροπής για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος, που διατυπώθηκε κατά την τέταρτη σύνοδό της με τίτλο «Ανθρώπινα Δικαιώματα κατά την απονομή της Δικαιοσύνης» (έγγραφο E/CN.5/536, κεφ. VI) και έγινε αποδεκτή από το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο του Ο.Η.Ε. (Απόφαση 2075, LXII, παρ. 2), τα προπαρασκευαστικά συνέδρια και η γενική εισήγηση της Γραμματείας προς το έκτο Συνέδριο του Ο.Η.Ε. (Καράκας 1980) συνέστησαν προς αυτό την επεξεργασία και εφαρμογή νέων κανόνων και οδηγιών κατευθύνσεων ή αρχών στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης (έγγραφο της Γραμματείας με τίτλο «United Nations Norms and Guidelines in Criminal Justice: from Standardsetting to Implementation. Working Paper», A/Conf. 87/8, 23 June 1980), όπου γίνεται μνεία και του ρόλου των δικηγόρων. Ακολουθώντας την ίδια γραμμή το έκτο Συνέδριο, αφενός με ιδιαίτερη απόφασή του (Απόφαση αριθμ. 12) επανήλθε στη διάδοση και εφαρμογή του «Κώδικα Συμπεριφοράς των Οργάνων Επιβολής του Νόμου» και αφετέρου με άλλη απόφασή του (Απόφαση αριθμ. 16) καθόρισε ένα σύνολο «Εγγυήσεων προς εξασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστών και προς βελτίωση της επιλογής και εκπαίδευσης των δικαστών και των εισαγγελέων».

Παράλληλα η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. με τρεις αποφάσεις της (αριθμ. 3218 (XXX), αριθμ. 3453 (XXX) και αριθμ. 31/85 της 13ης Δεκεμ-

βρίου 1976) ζήτησε από την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (W.H.O.) να επεξεργαστεί (λόγω αρμοδιότητας) ένα κείμενο για το ρόλο του ιατρικού προσωπικού στην απονομή της δικαιοσύνης, γεγονός που οδήγησε στην καταγραφή ενός συνόλου «Αρχών Ιατρικής Ηθικής αναφορικά με το Ρόλο του Ιατρικού Προσωπικού, ιδιαίτερα των Ιατρών, στην Προστασία των Κρατουμένων και των Καταδίκων κατά των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής, Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας», που υιοθετήθηκε κατόπιν από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. με την Απόφασή της 37/194 της 18ης Δεκεμβρίου 1982.

Με συνέπεια προς τη μέχρι τότε τακτική, το έβδομο Συνέδριο (Μιλάνο 1985) επανήλθε στο θέμα της ανεξαρτησίας των δικαστών και υιοθετήθηκε με απόφασή του (Απόφαση αριθμ. D.2) ένα σύνολο «Βασικών Αρχών για την Ανεξαρτησία των Δικαστών» (που έγινε αποδεκτό από τη Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. με την Απόφασή της αριθμ. 40/32), ενώ το όγδοο Συνέδριο (Αβάνα 1990) επανήλθε στον εισαγγελικό θεσμό και με ιδιαίτερη απόφασή του (Απόφαση C.26) υιοθέτησε ένα σύνολο «Κατευθυντηρίων Γραμμών για το Ρόλο των Εισαγγελέων» (μετάφρασή τους στην ελληνική δημοσίευσε ο Α. Μεταξάς στα ΠοινΧρ ΜΒ΄, 1992, σελ. 345 επ.).

Παράλληλα προς το ενδιαφέρον για τους αστυνομικούς, τους γιατρούς, τους εισαγγελείς και τους δικαστές, η προσοχή στράφηκε και προς τους δικηγόρους ως παράγοντες ορθής απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και προστασίας κατ' αυτήν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πέραν των προηγούμενων γενικών αναφορών, αυτοτελή απόφαση, την Απόφαση αρ. E.18, για το «Ρόλο των Δικηγόρων» έλαβε το έβδομο Συνέδριο του Ο.Η.Ε. για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών (Μιλάνο 1985), της οποίας το κείμενο έχει ως εξής:

«Απόφαση αριθμ.Ε.18. Ο ρόλος των δικηγόρων

Το Έβδομο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών,

Έχοντας υπόψη ότι ένα δίκαιο και ορθό σύστημα απονομής της δικαιοσύνης και η αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών εξαρτώνται από τη συμβολή των δικηγόρων και των μελών του δικαστικού σώματος,

Έχοντας επίσης υπόψη ότι ο ρόλος των δικηγόρων και ο ρόλος των μελών του δικαστικού σώματος αλληλοσυμπληρώνονται αμοιβαία και αλληλουποστηρίζονται ως συστατικά μέρη του ίδιου συστήματος της δικαιοσύνης,

Αναγνωρίζοντας ότι η κατάλληλη προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών απαιτεί όπως όλα τα πρόσωπα έχουν αποτελεσματική πρόσβαση σε νομικές υπηρεσίες που παρέχονται από δικηγόρους, οι οποίοι είναι

ικανοί να ασκούν αποτελεσματικά τον ρόλο που τους πρέπει στην υπεράσπιση των εν λόγω δικαιωμάτων, και να συμβουλεύουν και να εκπροσωπούν τους πελάτες τους σύμφωνα με το νόμο και τα καθιερωμένα επαγγελματικά πρότυπα και κρίση, χωρίς ανάρμοστες παρεμβάσεις από οποιαδήποτε κατεύθυνση,

Έχοντας επίγνωση του γεγονότος ότι οι δικηγορικοί σύλλογοι και άλλες επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων έχουν να διαδραματίσουν ένα ζωτικό ρόλο και ευθύνη προς προστασία και υπεράσπιση των μελών τους ενάντια σε ανάρμοστους περιορισμούς ή παραβιάσεις, καθώς επίσης και να στηρίξουν την επαγγελματική ηθική τους,

Πιστεύοντας ότι το νομικό επάγγελμα πρέπει να υπηρετεί κάθε τμήμα της κοινωνίας και ότι οι δικηγορικοί σύλλογοι έχουν ευθύνη να συνεργάζονται ώστε οι υπηρεσίες των δικηγόρων να είναι διαθέσιμες για όλους εκείνους που έχουν την ανάγκη τους,

1. Συνιστά ότι τα Κράτη Μέλη θα πρέπει να μεριμνούν για την προστασία των δικηγόρων της πράξης ενάντια σε ανάρμοστους περιορισμούς και πιέσεις κατά την άσκηση των καθηκόντων τους·

2. Ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα να παράσχει στα ενδιαφερόμενα Κράτη Μέλη όλη την τεχνική βοήθεια που είναι αναγκαία για την επίτευξη των στόχων που περιγράφονται πιο πάνω·

3. Επίσης ζητεί από τον Γενικό Γραμματέα να ενθαρρύνει τη διεθνή συνεργασία στην έρευνα και στην εκπαίδευση των δικηγόρων, με τη συνδρομή, ειδικότερα, περιφερειακών ινστιτούτων για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των εγκληματιών·

4. Ζητεί από την Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος να μελετήσει το προκείμενο ζήτημα λαμβάνοντας υπόψη την εργασία που ήδη έχει γίνει και να ετοιμάσει μία έκθεση για το ρόλο των δικηγόρων·

5. Ζητεί όπως το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών και οι παρασκευαστικές αυτού συναντήσεις επεξεργαστούν περαιτέρω τα θέματα αυτά».¹

Όπως συνάγεται από το κείμενο της πιο πάνω απόφασης το θέμα δε θεωρήθηκε εξαντλημένο αλλ' αντίθετα, λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσίασε και των ζητημάτων που ανέκυψαν, συστήθηκε να επανεξεταστεί και να αποτελέσει αντικείμενο συζητήσεων και στο επόμενο όγδοο Συνέδριο. Ενόψει τούτων, η Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος (του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του

1. Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan, 26 August - 6 September 1985, U.N. New York 1986. σελ. 87, 88.

Ο.Η.Ε.) στην ένατη σύνοδό της (Βιέννη, 5-16 Φεβρουαρίου 1990) κατάρτισε ένα «Σχέδιο Απόφασης» (έγγρ. E/AC.57/1990/L.21, 14 Φεβρουαρίου 1990) με τίτλο «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων» το υπέβαλε το όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών (Αβάνα, 26 Αυγούστου - 6 Σεπτεμβρίου 1990), το οποίο την υιοθέτησε με την Απόφασή του αριθμ. Β.3. Η εν λόγω απόφαση υιοθετεί σε Παράρτημα τις «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων», στις οποίες προηγείται Προοίμιο και ακολουθεί ένα σύνολο είκοσι εννέα άρθρων κατανεμημένων σε οκτώ ενότητες. Το κείμενό τους έχει ως εξής:

«Απόφαση αριθμ.Β.3. Βασικές Αρχές για το ρόλο των δικηγόρων

Το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών,

Επικαλούμενο το «Πλάνο Δράσης του Μιλάνου» που υιοθετήθηκε από το Έβδομο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών και εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση με την απόφασή της 40/32 της 29 Νοεμβρίου 1985,

Επικαλούμενο επίσης την απόφαση αριθμ. 18 του Εβδόμου Συνεδρίου (1985) με την οποία το Συνέδριο συνέστησε στα Κράτη Μέλη να μεριμνούν για την προστασία των δικηγόρων της πράξης ενάντια σε ανάρμοστους περιορισμούς και πιέσεις κατά την άσκηση των καθηκόντων τους,

Σημειώνοντας με εκτίμηση το έργο που πραγματοποιήθηκε, σε υλοποίηση της απόφασης αριθμ. 18 του Εβδόμου Συνεδρίου, από την Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος, από την διαπεριφερειακή προπαρασκευαστική συνάντηση για το Όγδοο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών με θέμα τους κανόνες και τις κατευθυντήριες γραμμές των Ηνωμένων Εθνών στην πρόληψη του εγκλήματος και την ποινική δικαιοσύνη και στην εφαρμογή και στις προτεραιότητες για περαιτέρω θέσπιση προτύπων, και από τις περιφερειακές προπαρασκευαστικές συναντήσεις για το Όγδοο Συνέδριο,

1. Υιοθετεί τις «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων» που περιέχονται στο παράρτημα της παρούσας απόφασης·

2. Συνιστά τις «Βασικές Αρχές» για εθνική, περιφερειακή και διαπεριφερειακή υλοποίηση και εφαρμογή, λαμβανομένων υπόψη των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών και παραδόσεων κάθε χώρας·

3. Καλεί τα Κράτη Μέλη να λαμβάνουν υπόψη και να σέβονται τις «Βασικές Αρχές» στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής τους·

4. Επίσης καλεί τα Κράτη Μέλη να καταστήσουν τις «Βασικές Αρχές» γνωστές στους δικηγόρους, στους δικαστές, στα μέλη των εκτελεστικών τμημάτων της κυβέρνησης και του νομοθετικού σώματος, καθώς και στο κοινό γενικά·

5. Περαιτέρω καλεί τα Κράτη Μέλη να πληροφορούν το Γενικό Γραμματέα κάθε πέντε χρόνια, αρχίζοντας από το 1992, για την πρόοδο που επιτυγχάνεται προς εφαρμογή των «Βασικών Αρχών», περιλαμβανομένων της διάδοσής τους, της ενσωμάτωσής τους στην εσωτερική νομοθεσία, πρακτική, διαδικασίες και πολιτικές, των προβλημάτων που αντιμετωπίζονται κατά την εφαρμογή τους σε εθνικό επίπεδο και της βοήθειας που μπορεί να είναι αναγκαία από τη διεθνή κοινότητα, και ζητεί από το Γενικό Γραμματέα να αναφέρει σχετικά στο Ένατο Συνέδριο των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκλημάτων·

6. Κάνει έκκληση προς όλες τις Κυβερνήσεις να προωθήσουν σεμινάρια και εκπαιδευτικά προγράμματα σε εθνικό και σε περιφερειακό επίπεδο για το ρόλο των δικηγόρων και για το σεβασμό της ισότητας των προϋποθέσεων πρόσβασης στο νομικό επάγγελμα·

7. Παρακινεί τις περιφερειακές επιτροπές, τα περιφερειακά και διαπεριφερειακά ινστιτούτα για την πρόληψη του εγκλήματος και την ποινική δικαιοσύνη, τις ειδικευμένες οργανώσεις και άλλα ιδρύματα στο πλαίσιο του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών, άλλους σχετικούς διακυβερνητικούς οργανισμούς και μη-κυβερνητικούς οργανισμούς με συμβουλευτική ιδιότητα προς το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο να ενεργοποιηθούν προς εφαρμογή των «Βασικών Αρχών» και να πληροφορούν το Γενικό Γραμματέα για τις προσπάθειες που καταβάλλονται προς διάδοση και εφαρμογή των «Βασικών Αρχών» και την έκταση της εφαρμογής τους, και ζητεί από το Γενικό Γραμματέα να περιλάβει αυτές τις πληροφορίες στην εισήγησή του προς το Ένατο Συνέδριο (1995)·

8. Αναθέτει στην Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος να εξετάσει κατά προτεραιότητα τρόπους και μέσα για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής της παρούσας απόφασης·

9. Ζητεί από το Γενικό Γραμματέα:

(α) Να λάβει τα κατάλληλα μέτρα ώστε να επισύρει την προσοχή των Κυβερνήσεων και όλων των σχετικών οργανώσεων των Ηνωμένων Εθνών στην παρούσα απόφαση και να προβλέψει για την ευρύτερη δυνατή διάδοση των «Βασικών Αρχών»·

(β) Να περιλάβει τις «Βασικές Αρχές» στην επόμενη έκδοση του δημοσιεύματος των Ηνωμένων Εθνών που τιτλοφορείται «Ανθρώπινα Δικαιώματα: Συλλογή Διεθνών Κειμένων»·

(γ) Να θέσει στη διάθεση των Κυβερνήσεων, αν το ζητήσουν, τις υπηρεσίες ειδικών και περιφερειακών και διαπεριφερειακών συμβούλων για

να τις βοηθήσουν στην εφαρμογή των «Βασικών Αρχών» και να αναφέρει στο Ένατο Συνέδριο (1955) αναφορικά με την τεχνική βοήθεια και εκπαίδευση που πραγματικά προβλέπεται:

(δ) Να αναφέρει στην Επιτροπή για την Πρόληψη και τον Έλεγχο του Εγκλήματος, κατά τη δωδέκατη σύνοδό της, για τα μέτρα που πάρθηκαν προς εφαρμογή των «Βασικών Αρχών».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων

Δεδομένου ότι στο Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (1945) οι λαοί του κόσμου διαβεβαιώνουν, μεταξύ άλλων, την αποφασιστικότητά τους να εγκαθιδρύσουν συνθήκες υπό τις οποίες θα διαφυλάσσεται η δικαιοσύνη, και διακηρύσσουν ως έναν από τους στόχους τους την επίτευξη διεθνούς συνεργασίας στην προώθηση και στην ενθάρρυνση του σεβασμού στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες χωρίς διακρίσεις λόγω φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας,

Δεδομένου ότι η Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948) κατοχυρώνει τις αρχές της ισότητας ενώπιον του νόμου, το τεκμήριο της αθωότητας, το δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια δίκη από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, και όλες τις εγγυήσεις που είναι αναγκαίες για την υπεράσπιση οποιουδήποτε κατηγορουμένου για ποινικό αδίκημα,

Δεδομένου ότι το Διεθνές Σύμφωνο για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966) διακηρύσσει επιπρόσθετα το δικαίωμα του ατόμου να δικάζεται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και το δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια δίκη από αρμόδιο, ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο καθιδρυμένο από το νόμο,

Δεδομένου ότι το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966) υπενθυμίζει την υποχρέωση των Κρατών κατά το Χάρτη να προωθούν τον οικουμενικό σεβασμό και τη διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών,

Δεδομένου ότι το Σύνολο των Αρχών για την Προστασία Όλων των Προσώπων που βρίσκονται υπό Οποιαδήποτε Μορφή Κράτησης ή Φυλάκισης (αποφ. Γεν. Συνέλευσης Ο.Η.Ε. 43/173) προβλέπει ότι κάθε κρατούμενο άτομο θα δικαιούται να έχει, να επικοινωνεί και να συμβουλευέται νομικό σύμβουλο,

Δεδομένου ότι οι Βασικοί Ελάχιστοι Κανόνες για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων (1955) συνιστούν, ειδικότερα, ότι η νομική βοήθεια και η εμπιστευτική επικοινωνία με συνήγορο θα πρέπει να εξασφαλίζεται για μη καταδικασμένους κρατούμενους,

Δεδομένου ότι οι Εγγυήσεις προς εξασφάλιση προστασίας εκείνων που αντιμετωπίζουν τη θανατική ποινή (1984) επαναβεβαιώνουν το δικαίωμα καθενός που είναι ύποπτος ή κατηγορείται για έγκλημα για το οποίο μπορεί να επιβληθεί θανατική ποινή, σε κατάλληλη νομική βοήθεια σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, σύμφωνα με το άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα (1966),

Δεδομένου ότι η Διακήρυξη των Βασικών Αρχών Δικαιοσύνης για τα θύματα του Εγκλήματος και της Κατάχρησης Εξουσίας (1985) συνιστούν να ληφθούν μέτρα σε διεθνές και σε εθνικό επίπεδο για την προώθηση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη και σε δίκαιη μεταχείριση, για αποκατάσταση, για αποζημίωση και για βοήθεια στα θύματα του εγκλήματος,

Δεδομένου ότι η κατάλληλη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που δικαιούνται όλα τα πρόσωπα, είτε είναι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές, ή αστικές και πολιτικές, απαιτεί όπως όλα τα πρόσωπα έχουν αποτελεσματική πρόσβαση σε νομικές υπηρεσίες παρεχόμενες από ένα ανεξάρτητο νομικό επάγγελμα,

Δεδομένου ότι οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων έχουν να διαδραματίσουν ένα ζωτικό ρόλο στη διαμόρφωση επαγγελματικών προτύπων και επαγγελματικής ηθικής, στην προστασία των μελών τους από διώξεις και ανάρμοστους περιορισμούς και παραβιάσεις, στην πρόβλεψη νομικών υπηρεσιών για όλους που έχουν την ανάγκη τους, και στη συνεργασία με κυβερνητικούς και άλλους οργανισμούς για την προαγωγή των σκοπών της δικαιοσύνης και του κοινού συμφέροντος,

Οι «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων», που παραθέτονται πιο κάτω, οι οποίες έχουν διαμορφωθεί για να βοηθήσουν τα Κράτη Μέλη στο καθήκον τους της προαγωγής και εξασφάλισης του πρέποντος ρόλου των δικηγόρων, θα πρέπει να γίνονται σεβαστές και να λαμβάνονται υπόψη από τις Κυβερνήσεις στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής τους και θα πρέπει να γίνονται γνωστές στους δικηγόρους καθώς και σε άλλα πρόσωπα, όπως οι δικαστές, οι εισαγγελείς, τα μέλη της εκτελεστικής και της νομοθετικής εξουσίας, και στο κοινό γενικότερα. Αυτές οι αρχές θα πρέπει επίσης να εφαρμόζονται, κατάλληλα προσαρμοσμένες, σε άτομα που ασκούν τα καθήκοντα των δικηγόρων χωρίς να έχουν την τυπική ιδιότητα του δικηγόρου.

Πρόσβαση σε δικηγόρους και νομικές υπηρεσίες

1. Όλα τα πρόσωπα δικαιούνται να ζητούν τη βοήθεια δικηγόρου της επιλογής τους για να προστατεύει και θεμελιώνει τα δικαιώματά τους και να τα υπερασπίζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας.

2. Οι Κυβερνήσεις θα εξασφαλίζουν την ύπαρξη δραστικών διαδικασιών και μηχανισμών για αποτελεσματική και ίση για όλους πρόσβαση σε δικηγόρους για όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται μέσα στην επικράτεια

και υπάγονται στη δικαιοδοσία τους, χωρίς διάκριση οποιουδήποτε είδους, όπως οι διακρίσεις λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής καταγωγής, φύλου, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικής ή άλλης γνώμης, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γέννησης, οικονομικής ή άλλης κατάστασης.

3. Οι Κυβερνήσεις θα εξασφαλίζουν την ύπαρξη ικανοποιητικών πόρων και άλλων προσόδων για παροχή νομικών υπηρεσιών προς φτωχούς και, όπου είναι ανάγκη, προς άλλα μειονεκτικά άτομα. Οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων θα πρέπει να συνεργάζονται στην οργάνωση και παροχή υπηρεσιών, διευκολύνσεων και άλλων μέτρων.

4. Οι Κυβερνήσεις και οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων θα προωθούν προγράμματα πληροφόρησης του κοινού για τα νόμιμα δικαιώματα και υποχρεώσεις του και για το σημαντικό ρόλο των δικηγόρων στην προστασία των θεμελιωδών ελευθεριών του. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δίδεται στη βοήθεια προς φτωχά και άλλα μειονεκτικά άτομα, έτσι ώστε να καθίστανται ικανά να διεκδικούν τα δικαιώματά τους και όπου είναι ανάγκη να ζητούν τη βοήθεια δικηγόρων.

Ειδικές εγγυήσεις σε θέματα ποινικής δικαιοσύνης

5. Οι Κυβερνήσεις θα εξασφαλίζουν ότι όλα τα πρόσωπα θα πληροφούνται αμέσως από τις αρμόδιες αρχές για το δικαίωμά τους να έχουν τη συνδρομή δικηγόρου της επιλογής τους μόλις συλληφθούν ή κρατηθούν ή όταν κατηγορηθούν για ποινικό αδίκημα.

6. Τα εν λόγω πρόσωπα τα οποία στερούνται δικηγόρου θα πρέπει, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες το επιβάλλει το συμφέρον της δικαιοσύνης, να δικαιούνται να έχουν δικηγόρο με εμπειρία και ικανότητα ανάλογη της φύσης του εγκλήματος που τους αποδίδεται για να τους παράσχει αποτελεσματική νομική συμπαράσταση, χωρίς πληρωμή από μέρους τους αν στερούνται επαρκών μέσων για την πληρωμή αυτών των υπηρεσιών.

7. Οι Κυβερνήσεις θα πρέπει περαιτέρω να εξασφαλίζουν ότι όλα τα πρόσωπα που συλλαμβάνονται ή κρατούνται, με ή χωρίς ποινική κατηγορία, θα έχουν άμεση πρόσβαση σε δικηγόρο, και οπωσδήποτε όχι αργότερα από σαράντα οκτώ ώρες από τη στιγμή της σύλληψης ή της κράτησης.

8. Όλα τα πρόσωπα τα οποία συλλαμβάνονται, κρατούνται ή φυλακίζονται θα πρέπει να έχουν κατάλληλες ευκαιρίες, χρόνο και διευκολύνσεις για να δέχονται επισκέψεις από δικηγόρο, να επικοινωνούν και να συμβουλευούνται δικηγόρο, χωρίς καθυστέρηση, παρεμβολή ή έλεγχο, καθώς και υπό συνθήκες πλήρους εμπιστευτικότητας. Οι σχετικές συζητήσεις μπορεί να υπόκεινται σε οπτικό όχι όμως σε ακουστικό έλεγχο οργάνων εφαρμογής του νόμου.

Προσόντα και εκπαίδευση

9. Οι Κυβερνήσεις, οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα εξασφαλίζουν ότι οι δικηγόροι θα έχουν κατάλληλη εκπαίδευση και εξάσκηση και θα είναι γνώστες των ιδεωδών και των ηθικών καθηκόντων των δικηγόρων, καθώς και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών που αναγνωρίζονται από το εθνικό και το διεθνές δίκαιο.

10. Οι Κυβερνήσεις, οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα θα εξασφαλίζουν ότι δεν θα γίνονται διακρίσεις κατά κάποιων προσώπων αναφορικά με την εισαγωγή ή τη συνέχιση της άσκησης του νομικού επαγγέλματος, λόγω φυλής, χρώματος, φύλου, εθνικής καταγωγής, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής καταγωγής, περιουσίας, γέννησης, οικονομικής ή άλλης κατάστασης, με μόνη εξαίρεση ότι η προϋπόθεση όπως ο δικηγόρος είναι υπήκοος της χώρας στην οποία ασκεί τη δικηγορία δε θα θεωρείται ότι συνιστά διάκριση.

11. Σε χώρες όπου υπάρχουν ομάδες, κοινότητες ή περιοχές των οποίων οι ανάγκες για νομικές υπηρεσίες δεν ικανοποιούνται, ιδιαίτερα όπου τέτοιες ομάδες έχουν διαφορετικές κουλτούρες, παραδόσεις ή γλώσσες ή υπήρξαν θύματα διακρίσεων στο παρελθόν, οι Κυβερνήσεις, οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα οφείλουν να παίρνουν ειδικά μέτρα για να παρέχονται ευκαιρίες σε υποψηφίους από αυτές τις ομάδες να εισέρχονται στο νομικό επάγγελμα και θα πρέπει να εξασφαλίζουν ότι θα παρέχεται σ' αυτούς εκπαίδευση κατάλληλη για τις ανάγκες των ομάδων τους.

Καθήκοντα και ευθύνες

12. Οι δικηγόροι οφείλουν να προασπίζουν σε κάθε περίπτωση την τιμή και την αξιοπρέπεια του επαγγέλματός τους ως ουσιαστικής σημασίας παράγοντες στην απονομή της δικαιοσύνης.

13. Στα καθήκοντα των δικηγόρων απέναντι στους πελάτες τους θα πρέπει να περιλαμβάνονται:

(α) Να συμβουλευθούν τους πελάτες τους για τα νόμιμα δικαιώματα και υποχρεώσεις τους, και για τη λειτουργία του δικαϊκού συστήματος στο μέτρο που έχει σχέση με τα νόμιμα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πελατών·

(β) Να βοηθούν τους πελάτες με κάθε κατάλληλο τρόπο και να προστατεύουν τα συμφέροντά τους παίρνοντας νομικά μέτρα·

(γ) Να βοηθούν τους πελάτες ενώπιον των δικαστηρίων, δικαστικών επιτροπών ή διοικητικών αρχών, όπου αρμόζει.

14. Οι δικηγόροι, υπερασπίζοντας τα δικαιώματα των πελατών τους και προωθώντας την υπόθεση της δικαιοσύνης, οφείλουν να επιδιώκουν την υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που αναγνωρίζονται από το εθνικό και το διεθνές δίκαιο και οφείλουν σε κάθε περίπτωση να δρουν ελεύθερα και με επιμέλεια σύμφωνα με το νόμο και τα καθιερωμένα πρότυπα και τους κανόνες ηθικής του νομικού επαγγέλματος.

15. Οι δικηγόροι πρέπει πάντοτε με αφοσίωση να σέβονται τα συμφέροντα των πελατών τους.

Εγγυήσεις για την άσκηση του δικηγορικού λειτουργήματος

16. Οι Κυβερνήσεις οφείλουν να εξασφαλίζουν ότι οι δικηγόροι: (α) θα μπορούν να ασκούν όλα τα επαγγελματικά τους καθήκοντα χωρίς εκφοβισμούς, εμπόδια, παρενοχλήσεις ή ανάρμοστες παρεμβολές· (β) θα μπορούν να ταξιδεύουν και να συζητούν με τους πελάτες τους ελεύθερα τόσο μέσα στη χώρα τους όσο και στο εξωτερικό· και (γ) δεν θα υφίστανται ούτε θα απειλούνται με δίωξη ή διοικητικές, οικονομικές ή άλλες ποινές για οποιαδήποτε ενέργεια στην οποία προέβησαν σύμφωνα με τα καθιερωμένα επαγγελματικά καθήκοντα, πρότυπα και ηθικούς κανόνες.

17. Όπου απειλείται η ασφάλεια των δικηγόρων ως αποτέλεσμα της άσκησης των καθηκόντων τους, οι δικηγόροι θα πρέπει να προστατεύονται επαρκώς από τις αρχές.

18. Οι δικηγόροι δε θα πρέπει να ταυτίζονται με τους πελάτες τους ή με τις υποθέσεις των πελατών τους ως αποτέλεσμα της άσκησης των καθηκόντων τους.

19. Κανένα δικαστήριο ή διοικητική αρχή ενώπιον των οποίων αναγνωρίζεται δικαίωμα παράστασης δικηγόρου δε θα πρέπει να αρνείται σε δικηγόρο το δικαίωμα να εμφανιστεί ενώπιον τους για λογαριασμό πελάτη του, εκτός αν αυτός ο δικηγόρος έχει καταστεί ανίκανος σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και πρακτική και σύμφωνα με τις παρούσες αρχές.

20. Οι δικηγόροι δε θα πρέπει να φέρουν αστική και ποινική ευθύνη για συναφείς δηλώσεις οι οποίες γίνονται με καλή πίστη σε γραπτές ή προφορικές αγορεύσεις ή κατά τις επαγγελματικές εμφανίσεις τους ενώπιον δικαστηρίου, δικαστικής επιτροπής ή άλλης νομικής ή διοικητικής αρχής.

21. Αποτελεί καθήκον των αρμοδίων αρχών να εξασφαλίζουν στους δικηγόρους πρόσβαση στις αναγκαίες πληροφορίες, φακέλους και έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή τους ή να καθορίζουν επαρκή χρόνο

που θα επιτρέπει στους δικηγόρους να παρέχουν αποτελεσματική νομική συνδρομή στους πελάτες τους. Μια τέτοια πρόσβαση θα πρέπει να εξασφαλίζεται στον ενωρίτερο κατάλληλο χρόνο.

22. Οι Κυβερνήσεις θα πρέπει να αναγνωρίζουν και σέβονται το γεγονός ότι όλες οι επικοινωνίες και συζητήσεις μεταξύ των δικηγόρων και των πελατών τους στο πλαίσιο της επαγγελματικής σχέσης τους θα είναι εμπιστευτικές.

Ελευθερία έκφρασης και σύναψης ενώσεων

23. Οι δικηγόροι όπως και οι άλλοι πολίτες έχουν το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης, της γνώμης, της σύστασης ενώσεων και των συγκεντρώσεων. Ειδικότερα, οι δικηγόροι πρέπει να έχουν το δικαίωμα να παίρνουν μέρος σε δημόσιες συζητήσεις για θέματα που αφορούν το νόμο, την απονομή της δικαιοσύνης και την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς και να συνενώνονται ή να σχηματίζουν τοπικές, εθνικές ή διεθνείς ενώσεις και να παρακολουθούν τις συγκεντρώσεις τους, χωρίς να υφίστανται επαγγελματικούς περιορισμούς εξαιτίας της νόμιμης δραστηριότητας ή της συμμετοχής τους ως μελών σε ένα νόμιμο οργανισμό. Κατά την άσκηση αυτών των δικαιωμάτων, οι δικηγόροι θα πρέπει να συμπεριφέρονται πάντοτε σύμφωνα με το νόμο και τα καθιερωμένα πρότυπα και κανόνες ηθικής του νομικού επαγγέλματος.

Επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων

24. Οι δικηγόροι θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε αυτο-διοικούμενες επαγγελματικές ενώσεις για την εκπροσώπηση των συμφερόντων τους, την προώθηση της συνεχούς εκπαίδευσης και άσκησής τους και την προστασία της επαγγελματικής τους ακεραιότητας. Η διοίκηση των εν λόγω επαγγελματικών ενώσεων θα πρέπει να εκλέγεται από τα μέλη τους και να ασκεί τα καθήκοντά της χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις.

25. Οι επαγγελματικές ενώσεις των δικηγόρων θα συνεργάζονται με τις Κυβερνήσεις για να εξασφαλίζεται ότι ο καθένας θα έχει αποτελεσματική και με ίσους όρους πρόσβαση σε νομικές υπηρεσίες και ότι οι δικηγόροι θα είναι σε θέση να συμβουλευούν και βοηθούν τους πελάτες τους σύμφωνα με το νόμο και τα καθιερωμένα επαγγελματικά πρότυπα και κανόνες ηθικής, χωρίς ανάρμοστες παρεμβάσεις.

Πειθαρχικές διαδικασίες

26. Κώδικες επαγγελματικής συμπεριφοράς για τους δικηγόρους θα καταρτίζονται από τα αρμόδια όργανα του νομικού επαγγέλματος, ή δια

της νομοθεσίας, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο και τα έθιμα, και τα καθιερωμένα διεθνή πρότυπα και τους κανόνες της ηθικής.

27. Κατηγορίες ή καταγγελίες κατά δικηγόρων υπό την επαγγελματική τους ιδιότητα θα πρέπει να διερευνώνται ταχέως και δίκαια σύμφωνα με κατάλληλες διαδικασίες. Οι δικηγόροι θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα σε μια δίκαιη δίκη, περιλαμβανομένου του δικαιώματος να έχουν τη βοήθεια δικηγόρου της δικής τους επιλογής.

28. Οι πειθαρχικές διαδικασίες κατά δικηγόρων θα πρέπει να διεξάγονται ενώπιον μιας αμερόληπτης πειθαρχικής επιτροπής καθιδρυμένης από το νομικό επάγγελμα, ή ενώπιον μιας νομοθετημένης ανεξάρτητης αρχής, ή ενώπιον δικαστηρίου, και θα πρέπει να υπόκειται σε ανεξάρτητη δικαστική αναθεώρηση.

29. Κάθε πειθαρχική διαδικασία θα πρέπει να προσδιορίζεται σύμφωνα με τον κώδικα επαγγελματικής συμπεριφοράς και λοιπά καθιερωμένα πρότυπα και κανόνες της ηθικής του νομικού επαγγέλματος και υπό το φως αυτών εδώ των αρχών».²

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών με την Απόφασή της 45/121 της 14ης Δεκεμβρίου 1990 (παρ. 3) ήδη ενέκρινε την πιο πάνω Απόφαση του 8ου Συνεδρίου του Ο.Η.Ε. για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, με αντικείμενο τις «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων».

Στο σημείο αυτό θα ήταν σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι οι πιο πάνω Αποφάσεις των Συνεδρίων και οι αντίστοιχες Αποφάσεις των καταστατικών οργάνων του Ο.Η.Ε. οι οποίες τις ενέκριναν, απευθύνονται στο σύνολο των χωρών μελών του εν λόγω διεθνούς Οργανισμού με στόχο την καθολική αποδοχή τους προς εναρμόνιση των νομοθεσιών και της πρακτικής τούτων. Πρέπει, λοιπόν, να ληφθεί υπόψη η μεγάλη ποικιλία των πολιτιστικών, πολιτισμικών, θρησκευτικών και άλλων αντιλήψεων που επικρατούν στα κράτη αυτά και το διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξής τους, για να γίνει κατανοητό το γεγονός ότι ορισμένοι από τους κανόνες αυτούς μπορεί να αποτελούν ήδη παλιές κατακτήσεις στη χώρα μας. Τούτο, ωστόσο, δεν πρέπει να αποτελεί λόγο για τη μη αποδοχή και ενσωμάτωση στη νομοθεσία μας - χωρίς ή έστω με κάποιες προσαρμογές - συνόλων κανόνων, όπως οι «Βασικές Αρχές για το Ρόλο των Δικηγόρων». Άλλωστε, οι ελληνικές κυβερνητικές αντιπροσωπείες στα πιο πάνω όργανα του Ο.Η.Ε. τα έχουν ήδη εγκρίνει.

2. Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, 17 August - 7 September 1990, U.N. New York 1991, σελ. 117-123. Προς διευκόλυνση του αναγνώστη έχει προστεθεί μέσα σε αγκύλες η χρονολογία διεθνών κειμένων που μνημονεύονται πιο πάνω.

Το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο και η γυναικεία εγκληματικότητα

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΡΙΒΙΖΑ
*Καθηγητή Εγκληματολογίας
Πανεπιστημίου Reading*

Η επιεικής ποινική μεταχείριση γυναικών, οι οποίες έχουν επικαλεσθεί στις δίκες τους το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, έχει προκαλέσει τις έντονες αντιδράσεις κάποιων μελών του φεμινιστικού κινήματος, λόγω των σοβαρών επιπτώσεων που ενδέχεται να έχει στην αντιμετώπιση του γυναικείου φύλλου. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται τα επιχειρήματα και αποτιμάται η έρευνα σχετικά με την επίδραση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου στη γυναικεία συμπεριφορά και εγκληματικότητα και εξετάζονται τα μεθοδολογικά και ερμηνευτικά ζητήματα που εμπλέκονται στις σχετικές μελέτες. Οι ορμονικές ψυχολογικές και κοινωνιολογικές θεωρίες περί του συνδρόμου εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο των θεωριών περί εγκληματικότητας γενικά και βίαιας γυναικείας εγκληματικότητας ειδικότερα και συζητώνται οι ευρύτερες επιπτώσεις της νομικής επίκλησης του συνδρόμου στην κοινωνική θεώρηση του γυναικείου φύλου.

I. Εισαγωγή

Ορμονικές ερμηνείες της παραβατικής συμπεριφοράς των γυναικών και ιδιαίτερα η απόδοση διαφόρων μορφών γυναικείας εγκληματικότητας σε εμμηνορρυσιακές διαταραχές δεν είναι κάτι το νέο.¹ Ο λόγος όμως για τον οποίο δεν είχε διερευνηθεί συστηματικά το θέμα αυτό νωρίτερα, είναι ότι οι γυναίκες περνούσαν κατά το παρελθόν το μεγαλύτερο διάστημα μεταξύ πρώτης εμμηνόρρουσης (που εμφανιζόταν συνήθως κατά το 14ο με

-
1. Ένας μεγάλος αριθμός συγγραφέων κατά το 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού αναφέρονται στη σχέση μεταξύ έμμηνης ροής, αντικοινωνικής συμπεριφοράς και εγκληματικότητας (Icard 1890, Aubry 1891, Lombroso και Ferrero 1894, Kraft-Ebbing 1902, Gross 1905, Gudden 1907, Pollak 1950). Στην Αγγλία κατά το 19ο αιώνα σε δίκες ανθρωποκτονίας, σωματικής βλάβης, εμπρησμού και κλοπής γινόταν συχνά επίκληση εμμηνορρυσιακών διαταραχών από την υπεράσπιση των κατηγορουμένων γυναικών. Οι διαταραχές αυτές εθεωρούντο ότι εμπίπτουν στην κατηγορία των ψυχικών νόσων και ότι συνεπώς αίρουν ή μειώνουν τον καταλογισμό των εγκληματούσων γυναικών (Edwards 1982, 1988).

15ο έτος της ηλικίας) και εμμηνόπαυσης (που συνέβαινε σε ηλικία μεταξύ 35 και 40 ετών) είτε σε κατάσταση εγκυμοσύνης, είτε σε κατάσταση γαλουχίας. Τη σύγχρονη εποχή, λόγω βελτιωμένης διαίτας και επαρκέστερης υγιεινής περίθαλψης, η εμμηνορρυσία αρχίζει νωρίτερα (περίπου το δωδέκατο χρόνο της ηλικίας) και η εμμηνόπαυση λαμβάνει χώρα αργότερα (γύρω στα 50). Επίσης, τα προγράμματα ελέγχου της γεννητικότητας και η ευρύτατη διαθεσιμότητα αντισυλληπτικών μεθόδων, σε συνδυασμό με άλλους κοινωνικούς συντελεστές, έχουν μειώσει σημαντικά τα διαστήματα κατά τα οποία οι γυναίκες βρίσκονται σε κατάσταση εγκυμοσύνης.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, εκτός από την παρατηρούμενη διεθνώς αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας, δύο ακόμα παράγοντες συνέβαλαν στην αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για το ρόλο των ορμονικών διακυμάνσεων στη γυναικεία εγκληματικότητα: Πρώτον, μια σειρά δικών για σοβαρά εγκλήματα βίας, όπως της Sandra Craddock, που μαχαίρωσε μια συνάδελφό της (1980), της Ann Reynolds, η οποία δολοφόνησε τη μητέρα της με ένα σφυρί (1987) και της Christine Ann English, μιας διαζευγμένης μητέρας που δολοφόνησε τον εραστή της (1989). Σ' όλες αυτές τις δίκες, όπως και σε πολλές άλλες για λιγότερο σοβαρά εγκλήματα, η υπεράσπιση των κατηγορουμένων γυναικών βασίστηκε επιτυχώς στην επίκληση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου, με αποτέλεσμα την επιβολή ιδιαίτερα επιεικών ποινών.

Δεύτερον, η χαρισματική προσωπικότητα της Dr. Katharina Dalton. Η ενασχόληση της επιστήμονος αυτής με το θέμα των ορμονικών διαταραχών, οι εμπειρικές της έρευνες, αλλά κυρίως η δυναμική και αποτελεσματική μαρτυρία της σε δίκες κατηγορουμένων γυναικών, συνέβαλαν στην ευρύτερη ενασχόληση με τα προβλήματα του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου σε σχέση με τη γυναικεία εγκληματικότητα και προκάλεσαν την έντονη αντίδραση του φεμινιστικού κινήματος.

Στη συνέχεια του άρθρου θα γίνει λεπτομερειακή αναφορά σε μερικές από τις χαρακτηριστικότερες δίκες γυναικών στις οποίες επιβλήθηκαν επιεικείς ποινές, επειδή έγινε δεκτός ο ισχυρισμός τους ότι υπέφεραν από το σύνδρομο και θα συζητηθούν τα νομικά προβλήματα που συνδέονται με την επίκλησή του. Πρώτα, θα αναφερθούμε στο ρόλο της Katharina Dalton, η οποία εδώ και σαράντα χρόνια προσπαθεί και κατά πολλούς έχει επιτύχει να καθιερώσει το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ως μια συγκεκριμένη ορμονική ασθένεια, επιδεκτική ορμονοθεραπείας.

Η Dalton ομολογεί ότι υπέφερε η ίδια από συμπτώματα του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και ότι αυτός ήταν ο λόγος που την οδήγησε στην προσπάθεια να εντοπίσει τις αιτίες του και να βρει τρόπους θεραπείας του. Το 1948 σε ηλικία 32 ετών, μητέρα ήδη δύο παιδιών και ενώ σπούδαζε Ιατρική,² παρατήρησε ότι οι ημικρανίες, από τις οποίες υπέφε-

2. Το 1948 μόνο μία από τις δώδεκα ιατρικές σχολές στο Λονδίνο δεχόταν φοιτητές θηλυκού γένους και ώριμης ηλικίας φοιτήτριες ήταν κάτι το εξαιρετικά σπάνιο.

ρε, συνέπιπταν χρονικά με την προεμμηνορρυσιακή φάση του ορμονικού της κύκλου. Παρατήρησε, επίσης, την απουσία συμπτωμάτων κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης και την επανεμφάνισή τους με μεγαλύτερη δριμύτητα μετά τον τοκετό.

Ο ενδοκρινολόγος ο οποίος την εξέτασε, διαπίστωσε ότι η εμφάνιση των συμπτωμάτων συνέπιπτε με διαστήματα μειωμένων τιμών προγεστερόνης (πριν από την εμμηνορρυσία και μετά τον τοκετό). Όταν η ιατρική αγωγή με ενέσεις προγεστερόνης την απάλλαξε από τα συμπτώματα, η Dalton άρχισε να εφαρμόζει με επιτυχία την ίδια θεραπεία στις δικές της ασθενείς.³ Οι θεραπευτικές αυτές επιτυχίες την οδήγησαν το 1953 στη δημοσίευση του πρώτου της άρθρου πάνω στο θέμα, σε συνεργασία με τον ενδοκρινολόγο Raymond Green (αδελφό του συγγραφέα Graham Green), και αργότερα στην ίδρυση, στο University College Hospital, της πρώτης κλινικής στον κόσμο η οποία ειδικεύεται στη θεραπεία του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου.

Οι απόψεις για την αξία της επιστημονικής και κοινωνικής συνεισφοράς της Dalton διχάζονται. Οι οπαδοί της πιστεύουν ότι πρόκειται για μια τολμηρή πρωτοπόρο, η οποία έχει προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στο γυναικείο φύλο. Οι επικριτές της ισχυρίζονται ότι οι απόψεις της όχι μόνο είναι επιστημονικά αβάσιμες, αλλά ότι προσφέρουν ερείσματα στους αντιπάλους του γυναικείου κινήματος. Τέλος, ο λαϊκός Τύπος της προσάπτει την κατηγορία ότι βοηθάει επικίνδυνες δολοφόνους να αποφύγουν την πρόπευσα τιμωρία για τα εγκλήματά τους (Mackenzie 1991).

Αρχικά ο ιατρικός κόσμος είτε αγνόησε είτε αντιμετώπισε με δυσπιστία τα πορίσματα των παρατηρήσεων και των ερευνών της.⁴

Η Dalton αποδίδει τη στάση αυτή σε δύο κυρίως λόγους: Πρώτον, στο ότι το ιατρικό κατεστημένο δεν «την έπαιρνε στα σοβαρά» λόγω του φύλου της και δεύτερον, στο ότι οι άρρενες συνάδελφοί της δεν ήταν σε θέση να κατανοήσουν, ακόμα περισσότερο να ενδιαφερθούν σοβαρά για ένα καθαρά γυναικείο πρόβλημα, το οποίο τους ήταν ευκολότερο να αποδίδουν σε υποχονδρία ή νεύρωση.

Αλλά τι ακριβώς είναι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο που έχει διχάσει γιατρούς, νομικούς και εγκληματολόγους και έχει προκαλέσει την έντονη αντίδραση του αγγλικού φεμινιστικού κινήματος; Γιατί και με ποιο τρόπο επηρεάζει τη συμπεριφορά των γυναικών; Και γιατί οδηγεί μερικές από τις γυναίκες αυτές στο έγκλημα;

3. Οι πρώτες δύο ασθενείς της υπέφεραν από άσθμα η μία και από ημικρανίες η δεύτερη. Και στις δύο περιπτώσεις, κατά την Dalton, τα συμπτώματα υποχώρησαν με τη χορήγηση προγεστερόνης.
4. Αυτή ήταν η επίσημη αντίδραση των συναδέλφων της. Ανεπίσημα, όπως αναφέρει η ίδια σε συνέντευξη Τύπου, οι άρρενες συνάδελφοί της έστελναν για θεραπεία τις γυναίκες τους, όχι όμως και τις ασθενείς τους (Mackenzie 1991).

II. Ορισμός του συνδρόμου

Οι γνώμες για το τι ακριβώς είναι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο διίστανται. Άλλοι ισχυρίζονται ότι είναι ένα σύνολο περιοδικών και ασαφών νευρώσεων (neuroses) και άλλοι, όπως η Dalton, ότι αποτελεί μια συγκεκριμένη ορμονική ασθένεια (hormonal illness).

Ανεξάρτητα από το αν πρέπει να θεωρηθεί ασθένεια ή όχι, οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν ότι το σύνδρομο απαρτίζεται από ένα σύνολο σωματικών και ψυχολογικών συμπτωμάτων, τα οποία εμφανίζονται πριν ή κατά την έναρξη της εμμηνορρυσίας (συνήθως δύο εβδομάδες μετά την ωορρηξία) και απουσιάζουν κατά τη διάρκεια των υπόλοιπων φάσεων του ορμονικού κύκλου.⁵

Οι εξής τέσσερις παράμετροι συνθέτουν τον ορισμό του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου σύμφωνα με τους περισσότερους ειδικούς: α) ένας αριθμός χαρακτηριστικών συμπτωμάτων, β) ο χρόνος εμφάνισης και διάρκειας των συμπτωμάτων, γ) ο περιοδικός και δ) ο επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας των συμπτωμάτων.

A. Τα χαρακτηριστικά συμπτώματα

Ο αριθμός και η φύση των συμπτωμάτων που χαρακτηρίζουν το σύνδρομο, ποικίλλουν στις περιγραφές των διαφόρων ειδικών, ο καθένας από τους οποίους προσθέτει, παραλείπει ή τονίζει ένα ή περισσότερα συμπτώματα ανάλογα με τα πορίσματα των ερευνών του και την κλινική του εμπειρία. Περισσότερα από 150 διαφορετικά συμπτώματα, τα οποία επηρεάζουν σχεδόν κάθε όργανο και λειτουργία του γυναικείου σώματος, αναφέρονται στη σχετική βιβλιογραφία.

Τα συχνότερα αναφερόμενα δηλωτικά του συνδρόμου συμπτώματα εμπίπτουν σε δύο ευρείες κατηγορίες: α) σωματικά συμπτώματα και β) ψυχολογικές - συναισθηματικές διαταραχές.⁶

Τα σωματικά συμπτώματα περιλαμβάνουν οσφυαλγία, άσθμα, κοιλίτιδα, κράμπες, συγκεχυμένη όραση (blurred vision), απώλεια της αίσθησης της οσμής, αύξηση βάρους οφειλόμενη στην κατακράτηση υγρών, πόνο, ημικρανίες, λαρυγγίτιδα, ουρηθρίτιδα, δερματικά έλκη κλπ. Οι ψυχονοη-

5. Οι Laughlin και Johnson, για παράδειγμα, ορίζουν το σύνδρομο ως διαταραχή περιλαμβάνουσα συναισθηματικά και φυσικά συμπτώματα καθώς και συμπτώματα που επηρεάζουν τη συμπεριφορά της γυναίκας (Laughlin και Johnson 1986, βλ. επίσης Dalton 1987).

6. Η Dalton υποστηρίζει την άποψη ότι συνήθως τα σωματικά συμπτώματα είναι διπλάσια σε αριθμό από τα ψυχολογικά.

τικές και συναισθηματικές διαταραχές συναριθμούν στρες, εκνευρισμό, κατάθλιψη, κόπωση, αφηρημάδα, ευερεθιστικότητα, επιθετικότητα, μελαγχολία, αύπνια, άγχος, υπερβολική ανησυχία, διάφορες φοβίες, εκνευρισμό και άλλα αρνητικά συναισθήματα.

Θύματα του συνδρόμου παρουσιάζουν συνήθως ταυτόχρονα περισσότερα του ενός συμπτώματα. Εκτός αυτού, σε πολλές γυναίκες παρατηρείται επιδείνωση ή έξαρση άλλων συμπτωμάτων τυχόν προϋπαρχουσών ασθενειών. Η ένταση και η δριμύτητα των συμπτωμάτων ποικίλλουν από γυναίκα σε γυναίκα. Σε άλλες γυναίκες τα συμπτώματα είναι ήπια, σε άλλες εξαιρετικά έντονα.⁷

Δεν είναι όμως τόσο η φύση και ο αριθμός των συμπτωμάτων, αλλά ο χρόνος εμφάνισής τους και η διάρκειά τους που έχει πρωταρχική σημασία στον ορισμό του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου.

Β. Χρόνος εμφάνισης - Διάρκεια των συμπτωμάτων

Το σύνδρομο ορίζεται με βάση την εμφάνιση των προαναφερθέντων συμπτωμάτων κατά το διάστημα της προεμμηνόρρυσης (και τις πρώτες μέρες της εμμηνορρυσίας) και την απουσία τους κατά το υπόλοιπο διάστημα του ορμονικού κύκλου. Συνήθως τα συμπτώματα εμφανίζονται στο διάστημα μεταξύ δύο και επτά ημερών (σε σοβαρές περιπτώσεις έως και δύο εβδομάδων) πριν από την εμμηνόρρυση. Σε μερικές περιπτώσεις διαρκούν μερικές μέρες μετά την έναρξή της. Το στοιχείο αυτό της χρονικής εμφάνισης και διάρκειας των συμπτωμάτων διαφοροποιεί το σύνδρομο από τους πόνους περιόδου ή τη δυσμηνόρροια.

Πρέπει επίσης να τονισθεί ότι ο ορισμός και η διάγνωση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου απαιτεί όχι μόνο την εμφάνιση των συμπτωμάτων στο συγκεκριμένο αυτό στάδιο του ορμονικού κύκλου, αλλά και την απουσία τους τον υπόλοιπο χρόνο.

Γ. Περιοδικός χαρακτήρας των συμπτωμάτων

Συστατικό του ορισμού του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου αποτελεί όχι μόνο ο περιοδικός, αλλά και ο επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας των συμπτωμάτων. Τα συμπτώματα δηλαδή εμφανίζονται κατά το προεμμηνορρυσιακό στάδιο του κύκλου, υποχωρούν με την έναρξη ή κατά τις πρώτες

7. Όπως αναφέρει ο Bennett, ο ορμονικός κύκλος είναι ένα πολύπλοκο σύστημα που επηρεάζεται από την υπόφυση, το θυρεοειδή και τα επινεφρίδια και συνοδεύεται από συνεχείς ορμονικές διακυμάνσεις σε όλο το σώμα. Η επαναλαμβανόμενη διαδικασία προετοιμασίας ωαρίων για γονιμοποίηση, της μήτρας για το έμβρυο καθώς και της απέκκρισης των σχετικών προϊόντων, ώστε το σύστημα να μπορεί να επαναλειτουργήσει, είναι εξαιρετικά πολυσύνθετη και δεν είναι αξιοπερίεργο ότι παρατηρούνται διαφορές από γυναίκα σε γυναίκα (Bennett 1982).

ημέρες της εμμηνόρρουσης και επανέρχονται στην επόμενη φάση του ορμονικού κύκλου. Η Dalton, για παράδειγμα, για να προβεί σε ασφαλή διάγνωση του συνδρόμου, απαιτεί εμφάνιση των συμπτωμάτων τουλάχιστον σε τρεις συνεχείς κύκλους και πλήρη απουσία τους μετά την εμμηνόρρουση τουλάχιστον για ένα διάστημα επτά ημερών (Dalton 1987).

Τα δύο τελευταία στοιχεία του ορισμού (περιοδικότητα και επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας) είναι ιδιαίτερα σημαντικά, διότι παρόμοια συμπτώματα, κυρίως ψυχολογικής φύσεως, μπορεί να παρατηρηθούν και σε μέλη του ανδρικού φύλου, σε άτομα της προεφηβικής ηλικίας καθώς και σε γυναίκες μετά την εμμηνόπαυση. Μ' άλλα λόγια, άτομα όλων των ηλικιακών ομάδων και των δύο φύλων μπορεί να διέρχονται περιόδους αυξημένης ανησυχίας, ευερεθιστικότητας, κατάθλιψης κλπ. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι πάσχουν από το σύνδρομο, διότι στις περιπτώσεις αυτές τα συμπτώματα δεν εμφανίζονται σε συγκεκριμένα τακτά και επαναλαμβανόμενα χρονικά διαστήματα. Είναι ο περιοδικός και επαναλαμβανόμενος χαρακτήρας των συμπτωμάτων σε σχέση με την εμμηνόρρουση, που αποτελεί τη διαγνωστική βάση του συνδρόμου.

Το σύνδρομο μπορεί να παρουσιασθεί από την έναρξη της εμμηνόρρουσης έως την εμμηνόπαυση, ακόμα και κατά τα πρώτα στάδια της εγκυμοσύνης (Laughlin και Johnson 1986). Οι πιθανότητες όμως εμφάνισης και δριμύτητας του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικία της γυναίκας. Σύμφωνα με τη μελέτη των Sharon Golub και Denise Murphy Harrington, γυναίκες ηλικίας άνω των τριάντα ετών παρουσιάζουν σημαντικά αυξημένο άγχος και κατάθλιψη κατά τη φάση της προεμμηνορρυσίας ή της εμμηνόρρουσης, σε σύγκριση με γυναίκες που διανύουν την περίοδο της εφηβείας (Golub και Harrington 1981).

III. Επίδραση του συνδρόμου στη συμπεριφορά

Σύμφωνα με πληθώρα μελετών, το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην εν γένει συμπεριφορά και τις αντιδράσεις των πασχουσών γυναικών.

Τη δεκαετία του '60 και ενώ ακόμα το ιατρικό κατεστημένο αγνοούσε τις απόψεις της, η Dalton ξεκίνησε μια σειρά εμπειρικών ερευνών σχετική με τις επιπτώσεις του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου σε διαφόρους τομείς της καθημερινής ζωής των γυναικών. Μεταξύ άλλων ανέλυσε στατιστικά τη βαθμολογία και την απόδοση μαθητριών σε σχολεία. Διαπίστωσε 10% πτώση στη βαθμολογία την προεμμηνορρυσιακή περίοδο και κατά 20% αύξησή της μετά την εμμηνορρυσία. Παρατήρησε επίσης ότι τα ποσοστά γυναικείων αυτοκτονιών, ατυχημάτων, κατάθλιψης, εισαγωγών σε φρενοκομεία κλπ. παρουσιάζουν αυξομειώσεις παράλληλες με τον ορμονικό κύκλο (Dalton 1959, Dalton 1960α, Dalton 1960β).

Στατιστικές μελέτες πολλών ακόμα ερευνητών καταλήγουν σε παρόμοιες διαπιστώσεις με αυτές της Dalton. Δείχνουν δηλαδή ότι οι γυναίκες, οι οποίες υποφέρουν από το σύνδρομο και κατά το χρονικό διάστημα εμφάνισης των συμπτωμάτων, αποτυγχάνουν σε εξετάσεις, απουσιάζουν από χώρους εργασίας, εισάγονται σε νοσοκομεία και νευρολογικές κλινικές, προβαίνουν σε απόπειρες αυτοκτονίας ή πέφτουν θύματα διαφόρων ατυχημάτων, πολύ συχνότερα από το στατιστικά αναμενόμενο (Wickham 1958, Birtchnell και Floyd 1974, Mackinnon και Mackinnon 1956, Mandell και Mandell 1967, Jacobs και Charles 1970, Pallis και Holding 1976). Τέλος, έχει παρατηρηθεί ότι το σύνδρομο έχει σοβαρό αντίκτυπο στη σχέση των γυναικών αυτών με τρίτα πρόσωπα, ιδίως μέλη της οικογενείας τους. Ο Dr. Ian Simson, για παράδειγμα, πιστεύει ότι τουλάχιστον ένα 30% των γάμων διαλύονται λόγω προβλημάτων που απορρέουν από το σύνδρομο (Hodginson 1992).

IV. Το σύνδρομο και η σχέση του με τη γυναικεία εγκληματικότητα

Η διαπίστωση ότι το σύνδρομο επηρεάζει τη συμπεριφορά των γυναικών, οδήγησε στη διερεύνηση της σπουδαιότητας του παράγοντα της εμμηνόρρουσης σε συνάρτηση με τη γυναικεία εγκληματικότητα.

Το 1953 μια ομάδα ερευνητών στις Η.Π.Α. μελέτησε ένα δείγμα 249 γυναικών, που είχαν καταδικαστεί σε φυλάκιση για εγκλήματα βίας. Διαπίστωσε ότι το 62% αυτών των εγκλημάτων (συγκεκριμένα ανθρωποκτονίες από πρόθεση ή αμέλεια και σωματικές βλάβες είχαν διαπραχθεί κατά τη διάρκεια της προεμμηνορρυσίας και μόνο ένα 2% την πρώτη εβδομάδα μετά την εμμηνόρρουση. Επιπλέον, οι φυλακισμένες γυναίκες οι οποίες δέχτηκαν να υποβληθούν σε ιατρική αγωγή, παρουσίασαν σημαντική βελτίωση στην εντός της φυλακής παραβατική συμπεριφορά τους (Morton et. al. 1953).

Σε παρόμοια συμπεράσματα κατέληξαν το 1979 οι Singh και Singh σε μια έρευνα γυναικών καταδικασμένων για έγκλημα ανθρωποκτονίας ή απόπειρας ανθρωποκτονίας. Η έρευνα έλαβε χώρα σε ινδικές φυλακές (στο Punjab, Haruyana, Himachal και Uttar Pradesh) από το 1974 έως το 1979. Οι ερευνητές εξέτασαν συνολικά 98 γυναίκες, από τις οποίες οι 78 είχαν τακτικές έμμηνες ροές, 9 μη τακτικές και 12 χαρακτηρίζονταν από ακανόνιστη εμμηνόρρουση (irregular menstruation) κατά το χρόνο διάπραξης του εγκλήματος. Διαπίστωσαν ότι 61,6% των δραστών είχαν τελέσει το έγκλημα κατά το διάστημα της προεμμηνορρυσιακής περιόδου και τις πρώτες μέρες της εμμηνόρρουσης, σε σύγκριση με 15% που το είχαν τελέσει στη μέση του κύκλου και 23% που είχαν εγκληματίσει μετά την εμμηνόρρουση (Singh και Singh 1979).

Χαρακτηριστική είναι επίσης η έρευνα του G.F. Melody βασισμένη στην παρατήρηση ομάδας 200 γυναικών που έπασχαν από το προεμμη-

νορρυσιακό σύνδρομο. Ο ερευνητής υποστηρίζει ότι καθώς η εμμηνόρρυση πλησίαζε, η τυπική ασθενής γινόταν αυστηρότερη στις κρίσεις της, περισσότερο από το σύνθηες ευέξαπτη και η συμπεριφορά της χαρακτηριζόταν από υπερένταση και προδιάθεση για αδικαιολόγητη επιθετικότητα. Σε ακραίες περιπτώσεις ένας αριθμός ασθενών παρουσίαζαν συμπτώματα παθολογικής καχυποψίας και σποραδικά ανέπτυσαν μια μορφή παράνοιας. Ο Melody κατέληξε στο συμπέρασμα ότι κατά τη διάρκεια της παρανοϊκής αυτής φάσης μια φυσιολογική κατά τα άλλα γυναίκα είναι πιθανό να διαπράξει παρορμητικά εγκλήματα (Melody 1961).

Σε μια άλλη έρευνα οι Ellis και Austin, που εξέτασαν ένα δείγμα γυναικών φυλακισμένων για κακουργήματα στη North Carolina, βρήκαν ότι το 41% των βίαιων επιθέσεων έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια τεσσάρων ημερών πριν και μιας ημέρας μετά την έναρξη της εμμηνορρυσίας (Ellis και Austin 1971).

Η συχνότερα όμως αναφερομένη στην εγκληματολογική βιβλιογραφία έρευνα έγινε από την Dr. K. Dalton στην Αγγλία. Η Dalton πήρε συνεντεύξεις και υπέβαλε σε ιατρική εξέταση 386 φυλακισμένες γυναίκες ηλικίας κάτω των 55 ετών κατά τη διάρκεια της πρώτης εβδομάδας μετά την καταδίκη τους. Επέλεξε μόνο γυναίκες που είχαν τακτική εμμηνόρρυση και των οποίων τα εγκλήματα (κατάχρηση αλκοόλ, πορνεία και κλοπή) είχαν διαπραχθεί κατά τη διάρκεια του διαστήματος των 28 ημερών πριν από τη φυλάκισή τους. Από τις 386 κρατούμενες, 284 (74%) είχαν τακτική εμμηνόρρυση και 156 (41%) είχαν διαπράξει το έγκλημα τις προηγούμενες 25 ημέρες. Συγκέντρωσε και ανέλυσε επίσης στοιχεία σχετικά με την ηλικία, την οικονομική τους κατάσταση καθώς και με τη διάρκεια του ορμονικού κύκλου, την ημερομηνία της τελευταίας εμμηνόρρυσης και τα συμπτώματα που παρουσίαζαν πριν, κατά και μετά την εμμηνόρρυση. Η Dalton διαίρεσε τον ορμονικό κύκλο σε επτά τετραήμερες περιόδους, στις οποίες οι ημέρες 1-4 αντιπροσώπευαν την εμμηνόρρυση και οι ημέρες 25-28 την προεμμηνορρυσιακή περίοδο. Σχεδόν το ήμισυ των εγκλημάτων (49%) διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια της εμμηνόρρυσης και της προεμμηνόρρυσης. Από στατιστικής πλευράς η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική. Σε μια στατιστικά ομαλή κατανομή μόνο δύο εβδομάδα (29%) των εγκλημάτων θα περίμενε κανείς να έχουν διαπραχθεί κατά τη διάρκεια των οχτώ αυτών ημερών (δηλαδή των περιόδων 1-4 και 25-28). Η πιθανότητα της χρονικής κατανομής των εγκλημάτων που παρατήρησε η Dalton, είναι μικρότερη από 1% και αυτό ακριβώς την οδήγησε στο συμπέρασμα ότι όντως υφίσταται ένας στενός σύνδεσμος μεταξύ εμμηνόρρυσης και γυναικείας εγκληματικότητας, ότι δηλαδή πολλές εγκληματούσες γυναίκες αποτελούν θύματα των ακραίων μορφών του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου (Dalton 1961).

Υπάρχουν όμως και έρευνες που καταλήγουν στο αντίθετο συμπέρασμα, δε βρίσκουν δηλαδή υψηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας κατά την προεμμηνορρυσιακή περίοδο. Ο Erps, για παράδειγμα, πήρε συνέν-

ντευξη από 200 γυναίκες φυλακισμένες για κλοπή από κατάστημα (shoplifting). Μεταξύ των 27 γυναικών που παρουσίαζαν συμπτώματα προεμμηνορρυσιακής κατάθλιψης, ευερεθιστικότητας και έντασης (tension), δεν παρατήρησε σχέση μεταξύ του συνδρόμου και του αδικήματος (Erps 1962).

Τα αντιφατικά αποτελέσματα των παραπάνω ερευνών ενδέχεται να οφείλονται σε διαφορετικές μεθόδους επιλογής δείγματος, σε διαφορές στις μορφές εγκληματικής συμπεριφοράς, που λαμβάνονται υπόψη, καθώς και στον τρόπο στατιστικού υπολογισμού των σταδίων της περιόδου (Harry και Balcer 1987).

V. Η ορμονική ερμηνεία του συνδρόμου

Η επικρατέστερη στο χώρο της εγκληματολογίας αιτιολογική ερμηνεία, η οποία επηρέασε αποφασιστικά τη δικαστική πρακτική, αποδίδει το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο σε έλλειψη, μειωμένα επίπεδα ή απουσία ισορροπίας της προγεστερόνης σε σχέση με άλλες ορμόνες.⁸ Σύμφωνα με αυτή την άποψη, η εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών οφείλεται σε ένα ιατρικό πρόβλημα επιδεκτικό ορμονοθεραπείας.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970 δύο ερευνητικές ομάδες, δουλεύοντας ανεξάρτητα η μια από την άλλη, συνέκριναν τις ορμονικές διακυμάνσεις δειγμάτων γυναικών, που υπέφεραν από το σύνδρομο, με δείγματα γυναικών, που δεν παρουσίαζαν συμπτώματα. Παρατήρησαν μείωση του μέσου όρου των επιπέδων προγεστερόνης κατά τις τελευταίες ημέρες του κύκλου των γυναικών, που υπέφεραν από συμπτώματα του συνδρόμου, σε σύγκριση με τις γυναίκες στην ομάδα ελέγχου (Backstran και Cartensen, Sweden και Brush, St James Hospital London). Ωστόσο ο αριθμός των γυ-

8. Αυτή βέβαια δεν είναι η μόνη βιολογική θεωρία αιτιολογίας του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου. Άλλες βιολογικές/νευροχημικές θεωρίες αποδίδουν το σύνδρομο σε οργανικές διαταραχές ή δυσλειτουργίες που σχετίζονται είτε με ορμονικές διακυμάνσεις (για παράδειγμα την αναλογία οιστρογόνων και προγεστερόνης και τη σχέση τους με υψηλούς δείκτες προλακτίνης στο αίμα), είτε με το ρόλο των ενδορφινών ή νευρομεταβιβαστών, είτε με έλλειψη ή χαμηλά επίπεδα βιταμινών ή βασικών λιπαρών οξέων. Το σύνδρομο έχει επίσης συνδεθεί με την υπογλυκαιμία, το μεταβολισμό γλυκόζης, τα επίπεδα αδρεναλίνης, προσταγλανδίνης κλπ. (βλ. π.χ. Halbreich et al. 1976, Jakobowicz et al. 1984, Janowicz και Rausch 1985). Παρόλο που η συζήτηση στο άρθρο αυτό εστιάζεται στην ορμονική θεωρία της Dalton, τα σχετικά επιχειρήματα υπέρ και κατά της επίκλησης του συνδρόμου και της σημασίας του στις δίκες εγκληματοουσών γυναικών, ισχύουν και αν ακόμα το σύνδρομο αποδοθεί σε μία από τις εναλλακτικές βιολογικές ή νευροχημικές αιτίες, επειδή και πάλι θα μπορούσε να ισχυρισθεί η υπεράσπιση ότι η ευθύνη των γυναικών αυτών για την εγκληματική τους συμπεριφορά θα πρέπει να είναι τουλάχιστον μειωμένη και γι' αυτό το λόγο δεν έχει νόημα να τιμωρούνται, αλλά θα πρέπει να υποβάλλονται στην ενδεδειγμένη θεραπεία.

ναικών στο δείγμα τους ήταν σχετικά μικρός. Μεταγενέστερες έρευνες έδειξαν ότι μόνο το 40% των γυναικών που έπασχαν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, είχαν μειωμένα επίπεδα προγεστερόνης. Η ακριβής μέτρηση όμως των επιπέδων προγεστερόνης παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες και η σχέση μεταξύ συμπτωμάτων του συνδρόμου και ενδοκρινών εκκρίσεων δεν είναι τόσο απλή όσο είχε αρχικά υποτεθεί (Rubinow και Roy-Byrne 1984, Rausc et al. 1982, Halbreich και Endicott 1985).

Η Dalton υποστηρίζει την ορμονική θεωρία αποδίδοντας το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο στην ανεπάρκεια προγεστερόνης, ή ακριβεστέρα στην ατελή αξιοποίηση της ορμόνης αυτής από το σωματικό μηχανισμό (failure of the utilization of progesterone by the body). Συνεπώς, ο ενδεχόμενος τρόπος θεραπείας του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου συνίσταται στη χορήγηση προγεστερόνης. Η Dalton συνιστά ανεπιφύλακτα αυτό τον τρόπο θεραπείας, επειδή κατά τη γνώμη της η χορήγηση προγεστερόνης: α) είναι απαλλαγμένη παρενεργειών και β) δεν οδηγεί σε εθισμό.⁹ Πιστεύει επίσης ότι η αποτελεσματικότητα της θεραπευτικής αυτής μεθόδου και η παρατηρούμενη στις ασθενείς ανακούφιση και υποχώρηση των συμπτωμάτων του συνδρόμου, επιβεβαιώνουν την ορθότητα της αιτιολογικής της θεωρίας. Αξίζει να σημειωθεί σ' αυτό το σημείο ότι σύμφωνα με την Dalton η έλλειψη προγεστερόνης είναι υπεύθυνη όχι μόνο για το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, αλλά και για ένα ακόμα σοβαρό ιατρικό πρόβλημα, που έχει άμεση σχέση με τη γυναικεία εγκληματικότητα: την επιλόχεια κατάθλιψη. Αποδίδει δηλαδή την επιλόχεια κατάθλιψη και το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο σε κοινή αιτιολογία, σε διαταραχή δηλαδή της ορμονικής ισορροπίας.

Αν δεχθούμε την άποψη της Dalton, τότε θα ήταν βέβαια συνεπές και λογικό, εφόσον πολλά ποινικά συστήματα διαφοροποιούν το έγκλημα της παιδοκτονίας (δηλαδή τη δολοφονία του νεογνού από τη μητέρα κατά ή μετά τον τοκετό, ενώ εξακολουθεί η διατάραξη του οργανισμού της από τον τοκετό) από την κοινή ανθρωποκτονία και προβλέπουν ελαφρότερες ποινές γι' αυτές τις περιπτώσεις, να αντιμετωπίζουν με εξίσου επεικική τρόπο τα εγκλήματα των γυναικών τα οποία τελούνται κατά την προεμμηνορρυσιακή περίοδο. Με άλλα λόγια, εφόσον το αποτρόπαιο έγκλημα της παιδοκτονίας αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη επιείκεια, κατά μείζονα λόγο πρέπει να προβλέπονται ελαφρότερες ποινές για λιγότερο σοβαρά εγκλήματα, τα οποία πηγάζουν από κοινή παθολογική αιτία.

9. Η Dalton ισχυρίζεται ότι η χορήγηση προγεστερόνης κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης οδηγεί σε αύξηση του δείκτη ευφυίας του παιδιού. Άρα πρέπει να δέχεται την άποψη ότι η ευφυΐα, τουλάχιστον εν μέρει, κληρονομείται. Αυτό είναι ένα αμφισβητούμενο θέμα, την εξέταση του οποίου δεν επιτρέπουν τα όρια αυτού του άρθρου.

VI. Το σύνδρομο ως παράγοντας που επηρεάζει την έκβαση της δίκης

Το 1953 ο Oleck πρότεινε σε όλες τις υποθέσεις γυναικών κατηγορουμένων για εγκλήματα: α) ότι τόσο η κατηγορία όσο και η υπεράσπιση έχουν καθήκον να διερευνούν τον πιθανό ρόλο του συνδρόμου στη διάπραξη του εγκλήματος και β) ότι πρέπει να καθιερωθεί ένα σύνολο αρχών, οι οποίες θα επιτρέπουν στις εγκληματούσες γυναίκες να επικαλούνται τις διατάξεις περί ψυχικής νόσου (Oleck 1953). Σε παρόμοια πρόταση κατέληξαν το 1971 οι Wallace και Rubin, οι οποίοι διατύπωσαν την άποψη ότι το νομικό σύστημα δεν επιτρέπεται να αγνοεί τις ιατρικές και ψυχολογικές έρευνες πάνω σε ένα τόσο σοβαρό θέμα (Wallace και Rubin 1971).

Από πλευράς ποινικού δικαίου και αν ακόμη γίνει δεκτή η άποψη ότι το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο αποτελεί ορμονική ασθένεια, δεν είναι σαφές σε ποια ακριβώς νομική κατηγορία εμπίπτει και ποια επίδραση πρέπει να έχει στην έκβαση της δίκης. Στη μέχρι τούδε ποινική πρακτική η υπεράσπιση των κατηγορουμένων γυναικών επικαλέστηκε τις διατάξεις περί αυτοματισμού (*irresistible impulse*), ακαταλόγιστου λόγω ψυχικής νόσου ή μειωμένου καταλογισμού. Επίσης, το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο παρουσιάστηκε ως ελαφρυντικός λόγος μετριασμού της ποινής και έγιναν προσπάθειες να θεσμοθετηθεί ως ειδική άμυνα (*special defence*).

Σ' αυτό το σημείο θα ήταν ίσως χρήσιμο να διαγραφούν με συντομία τα διάφορα στάδια της διαδικασίας καθώς και οι νομικές διατάξεις, οι οποίες περιορίζουν στα αγγλοσαξονικά συστήματα την αποτελεσματικότητα της ιατρικής μαρτυρίας και επίκλησης του συνδρόμου.

Θεμελιώδη αρχή του αγγλοσαξονικού δικαίου, όπως και άλλων νομικών συστημάτων, αποτελεί το δόγμα της ελευθερίας της βούλησης, με ορισμένες εξαιρέσεις που βασίζονται κυρίως στο ακαταλόγιστο ή στο μειωμένο καταλογισμό. Ισχύει επίσης η γενική αρχή ότι προκειμένου να συνιστά μια πράξη έγκλημα, είναι αναγκαίο όχι μόνο να έχει άδικο χαρακτήρα, αλλά και να την έχει τελέσει ο δράστης με «ένοχη βούληση». Νοητικές καταστάσεις όπως ο αυτοματισμός ή η ψυχική νόσος, αποκλείουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης ένοχης βούλησης, με αποτέλεσμα να αίρεται η ευθύνη του κατηγορούμενου.

Γενικά το αγγλικό ποινικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει ενδιάμεσα στάδια μεταξύ της πλήρους ικανότητας καταλογισμού και του ακαταλόγιστου, δηλαδή μεταξύ πλήρους ποινικής ευθύνης και ολοκληρωτικής απουσίας της. Εξαίρεση αποτελεί το έγκλημα της ανθρωποκτονίας. Στην περίπτωση αυτή μπορεί να προβληθεί η άμυνα του μειωμένου καταλογισμού (*diminished responsibility*), οπότε ο κατηγορούμενος καταδικάζεται όχι για ανθρωποκτονία με πρόθεση (*murder*), αλλά για ανθρωποκτονία από αμέλεια (*manslaughter*).

Α. Το σύνδρομο ως περίπτωση αυτοματισμού

Ο αυτοματισμός ορίζεται ως κατάσταση κατά την οποία το άτομο, αν και ικανό για πράξη, δεν έχει συναίσθηση τωνπραττομένων.

Η επίκληση του αυτοματισμού δεν προϋποθέτει την ύπαρξη ψυχικής νόσου, η υπεράσπιση όμως θα πρέπει να πείσει το δικαστήριο ότι το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο είχε στερήσει την κατηγορουμένη από την ικανότητα να αντιλαμβάνεται τι έπραττε κατά τη στιγμή της τελέσεως του εγκλήματος.

Β. Το σύνδρομο ως ψυχική νόσος

Το συχνότερα εφαρμοζόμενο στα αγγλοσαξονικά συστήματα δικαίου τεστ για πνευματική νόσο είναι βασισμένο στην υπόθεση *Mc Naughten* (8 Eng. Rep. 718 H.L. 1843). Σύμφωνα με τα κριτήρια, που καθιέρωσε η υπόθεση αυτή, η υπεράσπιση πρέπει να αποδείξει:

α) ότι ο κατηγορούμενος κατά το χρόνο διάπραξης του εγκλήματος υπέφερε από κάποια ψυχική νόσο (*disease of the mind*)¹⁰ και

β) ότι η ψυχική αυτή νόσος είχε προκαλέσει στον κατηγορούμενο τέτοιο νοητικό ελάττωμα (διατάραξη των νοητικών λειτουργιών), ώστε δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί τη φύση της πράξης του ή τον άδικο χαρακτήρα της. Μ' άλλα λόγια, ότι ο κατηγορούμενος δεν είχε συναίσθηση του τι έπραττε ή νόμιζε ότι αυτό που έπραττε δεν είναι άδικο.

Συνεπώς για να χρησιμοποιήσει η υπεράσπιση το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο μ' αυτό τον τρόπο, θα πρέπει να αποδείξει:

α) ότι το σύνδρομο εμπίπτει στην κατηγορία των ψυχικών νόσων και

β) ότι η ψυχική αυτή νόσος εμποδίζει την κατηγορουμένη να αντιληφθεί τη φύση ή τον άδικο χαρακτήρα των πράξεών της.

Το αν το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο μπορεί να θεωρηθεί ψυχική νόσος, αμφισβητείται. Η επικρατούσα άποψη το καθορίζει ως ορμονική διαταραχή.

Γ. Το σύνδρομο ως λόγος μειωμένου καταλογισμού

Σύμφωνα με το νόμο περί ανθρωποκτονίας (*Homicide Act*) του 1957, ο ισχυρισμός του μειωμένου καταλογισμού (*diminished responsibility*) γίνεται δεκτός, αν ο κατηγορούμενος κατά το χρόνο διάπραξης του εγκλή-

10. Μεταφράζω τους όρους «*disease of the mind*» και «*mental disease*» με τον ελληνικό όρο «ψυχική νόσος». Η κατά λέξη μετάφραση θα ήταν «πνευματική» ή «διανοητική» νόσος (νόσος του νου).

ματος «υπέφερε από κάποια νοητική ανωμαλία, η οποία είχε μειώσει σημαντικά την πνευματική του ευθύνη για πράξεις ή παραλείψεις του». Για να θεωρηθεί το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ως λόγος μειωμένου καταλογισμού, η υπεράσπιση θα πρέπει να αποδείξει ότι είχε προκαλέσει στην κατηγορούμενη διανοητική διατάραξη αρκούντως δριμεία, ώστε να τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις περί μειωμένου καταλογισμού.¹¹

Δ. Το σύνδρομο ως ειδικός λόγος υπεράσπισης

Τέλος, έχει προταθεί η άποψη ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο πρέπει να καθιερωθεί ως ειδικός λόγος υπεράσπισης (special defence), ειδικά για την περίπτωση γυναικών οι οποίες υποφέρουν από την ορμονική αυτή ανωμαλία.

Δύο ακόμα τρόποι κατά τους οποίους η ιατρική μαρτυρία του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της δίκης, δεν αφορούν στην ενοχή του κατηγορούμενου, αλλά στην επιμέτρηση της ποινής. Τυγχάνουν δηλαδή εφαρμογής μόνο σε περιπτώσεις στις οποίες ο κατηγορούμενος έχει ήδη κηρυχθεί ένοχος.

Ε. Το σύνδρομο ως λόγος μετριασμού της ποινής

Μετά την καταδίκη του κατηγορούμενου και κατά το στάδιο επιβολής της ποινής, το δικαστήριο έχει τη διακριτική ευχέρεια να λάβει υπόψη του μια ευρεία ποικιλία παραγόντων, που έχουν σχέση με το θέμα της νομικής ενοχής ή ευθύνης και επηρεάζουν την επιμέτρηση της ποινής. Το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένας από αυτούς τους παράγοντες, οι οποίοι δικαιολογούν την επιβολή επιεικέστερης ποινής.

ΣΤ. Το σύνδρομο ως λόγος ποινής εγκλεισμού σε θεραπευτικό κατάστημα ή θεραπευτικής αγωγής

Τέλος, το δικαστήριο έχει το δικαίωμα να καταδικάσει την κατηγορούμενη σε υποχρεωτική ιατρική περίθαλψη για ορισμένο ή αόριστο χρόνο ή να επιβάλει ιατρική περίθαλψη ως όρο της δικαστικής επιτήρησης (probation). Η ποινή αυτή δε σημαίνει ότι το καταδικασθέν άτομο απαλλάσσεται από ενοχή ή από ποινική ευθύνη, αλλά ότι η καθορισθείσα ιατρική αγωγή ανταποκρίνεται στα συμφέροντά του ή σ' αυτά της δημόσιας ασφάλειας και ότι χρηματικές ή στερητικές της ελευθερίας ποινές κρίνονται απρόσφορες.

11. Αυτή τη γραμμή υπεράσπισης ακολούθησαν τελικά τόσο η Smith όσο και η English και η αποδοχή της από το δικαστήριο εξηγεί την επιβολή των επιεικών ποινών.

Επομένως η υπεράσπιση των γυναικών έχει μια ευρεία επιλογή νομικών διατάξεων, τις οποίες μπορεί να επικαλεσθεί με σκοπό την εξασφάλιση επιεικέστερης μεταχείρισης για τις κατηγορούμενες οι οποίες μπορεί να αποδειχθεί ότι υποφέρουν από το σύνδρομο.

Τα αγγλικά δικαστήρια έχουν δεχτεί την άποψη ότι η εγκληματική συμπεριφορά ορισμένων γυναικών είναι το αποτέλεσμα ορμονικών διαταραχών. Ειδικότερα έχει γίνει δεκτό ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο αποτελεί λόγο μειωμένου καταλογισμού σε περίπτωση ανθρωποκτονίας και ελαφρυντικό λόγο μείωσης της ποινής στην περίπτωση άλλων εγκλημάτων. Μέχρι στιγμής όμως αρνήθηκαν να καθιερώσουν το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ως ειδικό λόγο υπεράσπισης και να δεχτούν ότι αποτελεί περίπτωση αυτοματισμού ή ψυχικής νόσου.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθούμε αναλυτικά σε μερικές από τις σημαντικότερες δίκες στις οποίες η υπεράσπιση επικαλέστηκε το σύνδρομο.¹²

VII. Μερικές χαρακτηριστικές δίκες

A. Η υπόθεση της Sandra Craddock

Το 1980 η Sandra Craddock ηλικίας 30 ετών μαχαίρωσε μια 19χρονη συνάδελφό της. Σύμφωνα με την ιατρική μαρτυρία της υπεράσπισης, κατά το χρόνο τελέσεως του εγκλήματος η Craddock (η οποία είχε ήδη στο ποινικό της μητρώο 45 προηγούμενες καταδίκες για διάφορα βίαια και μη εγκλήματα) υπέφερε από μια ιδιαίτερα δριμεία μορφή του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και συνεπώς δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τις πράξεις της. Ανάλυση των προσωπικών της ημερολογίων καθώς και των αρχείων των φυλακών, στις οποίες είχε εγκλεισθεί, έδειξαν ότι η εγκληματική της συμπεριφορά και οι βίαιες εκρήξεις του χαρακτήρα της παρουσίαζαν περιοδικό και επαναλαμβανόμενο χαρακτήρα. Η εκδίκαση της υπόθεσης αναβλήθηκε για ένα τρίμηνο, έως ότου περατωθούν οι απαιτούμενες ιατρικές εξετάσεις. Κατά τη διάρκεια του τριμήνου η κατάσταση της κατηγορούμενης βελτιώθηκε σημαντικά μετά από χορήγηση προγεστερόνης. Η επιτυχία της θεραπευτικής αυτής αγωγής ήταν ένας από τους παράγοντες, που επηρέασαν την απόφαση του δικαστηρίου να δεχτεί ότι συντρέχει περίπτωση μειωμένου καταλογισμού (*manslaughter due to diminished responsibility*) και να καταδικάσει την Craddock όχι σε ποινή φυλάκισης,

12. Η Κ. Dalton κατέθεσε στις δίκες αυτές ότι οι πράξεις των κατηγορουμένων οφείλονται σε ορμονική ασθένεια, η οποία είναι δεκτική θεραπευτικής αγωγής. Συνεπώς, δεν ήταν υπεύθυνες για την απώλεια ελέγχου των πράξεών τους και δεν έπρεπε να τιμωρηθούν, αλλά να υποβληθούν στην ενδεχόμενη ορμονική θεραπεία.

αλλά σε δικαστική επιτήρηση (probation) διάρκειας τριών ετών, με τον όρο ότι θα συνεχίσει τη θεραπεία με προγεστερόνη.

Αλλά αυτό δεν ήταν το τέλος της υπόθεσης. Το 1981 η Sandra Craddock, που στο μεταξύ είχε αλλάξει το όνομά της σε Sandie Smith, ενώ βρισκόταν ακόμα υπό δικαστική επιτήρηση για την προηγούμενη ανθρωποκτονία και εργαζόταν σε μπαρ, απείλησε να μαχαιρώσει έναν αστυνομικό, επειδή της είχε φερθεί με αγενή τρόπο τρία χρόνια πρωτότερα. Συγκεκριμένα τηλεφώνησε στον αστυνομικό σταθμό, έμαθε τότε ακριβώς ο αξιωματικός θα βρισκόταν εν υπηρεσία και τον περίμενε το άλλο πρωί έξω από το σταθμό κραδαινοντας ένα μαχαίρι. Η Sandie Smith δικάστηκε για απειλή ανθρωποκτονίας αστυνομικού οργάνου (threatening to kill a police officer) και παράνομη οπλοφορία (possessing an offensive weapon). Η υπεράσπιση ισχυρίστηκε ότι:

1) Το έγκλημα της κατηγορούμενης οφειλόταν στο ότι οι θεράποντες γιατροί δεν είχαν εκτιμήσει σωστά την πορεία της ασθένειάς της και καθώς είχαν μειώσει την ποσότητα της χορηγούμενης προγεστερόνης, προκειμένου να διαπιστώσουν εάν οι μειωμένες δόσεις θα ήταν εξίσου αποτελεσματικές με τις αρχικές ισχυρότερες με αποτέλεσμα την επανεμφάνιση του συνδρόμου και τη διάπραξη του εγκλήματος.

2) Χορήγηση της ενδεδειγμένης δοσολογίας προγεστερόνης θα την καθιστούσε και πάλι ακίνδυνη.

3) Η κατηγορούμενη έπρεπε να απαλλαγεί παντελώς από κάθε ποινική ευθύνη, επειδή το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο αποτελεί πλέον αναγνωρισμένη ασθένεια.

Το δικαστήριο, παρόλο που αρνήθηκε τον τελευταίο αυτό ισχυρισμό, δέχτηκε ότι η κατηγορούμενη δεν ήταν υπεύθυνη για τις πράξεις της, επειδή το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο είχε επηρεάσει τις νοητικές της λειτουργίες και την καταδίκασε σε νέα περίοδο δικαστικής επιτήρησης τριετούς διάρκειας, με τον όρο ότι θα συνεχίσει τη θεραπεία με προγεστερόνη.

Παρά την επιείκεια της ποινής που της επιβλήθηκε, η Sandie Smith άσκησε έφεση εναντίον της καταδίκης της τον Απρίλιο του 1982. Στη νέα δίκη διατυπώθηκε εκ μέρους της ο ισχυρισμός ότι δεν είχε τη δυνατότητα ελέγχου των πράξεών της ούτε ήταν σε θέση να αντιληφθεί τι έπραττε, ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο θα έπρεπε να καθιερωθεί ως ειδικός λόγος υπεράσπισης γυναικών σε ποινικές δίκες και ότι θα έπρεπε να είχε γίνει αποδεκτή η άμυνα του αυτοματισμού. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, αν και έλαβε υπόψη τον ισχυρισμό της, ότι δηλαδή το σύνδρομο τη μεταμορφώνει σε έναν ασυγκράτητο Dr. Jekyll και Hyde με εξαιρετικά ανώμαλη συμπεριφορά, έκρινε ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο δεν αποτελεί ψυχική νόσο και αρνήθηκε να δεχτεί ότι συντρέχει κατάσταση αυτοματισμού, επειδή η κατηγορούμενη γνώριζε τι έπραττε, αλλά

απλώς δεν ήταν σε θέση να ελέγξει τις πράξεις της. Επίσης αρνήθηκε να καθιερώσει μια ειδική άμυνα προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου.

Β. Η υπόθεση της Anne Reynolds

Το 1987 η Anne Reynolds, μοναχοκόρη, ορφανή από πατέρα, δολοφόνησε τη μητέρα της με ένα σφυρί και καταδικάστηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο για ανθρωποκτονία από πρόθεση. Πατροκτονίες και μητροκτονίες είναι εξαιρετικά σπάνια εγκλήματα (στην Αγγλία και στην Ουαλία αποτελούν περίπου το 2% του συνόλου των ανθρωποκτονιών) και η μητροκτονία από κόρη ακόμα σπανιότερο.¹³ Η Anne Reynolds πριν από τη δολοφονία είχε γεννήσει ένα παιδί, το οποίο αργότερα υιοθετήθηκε. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο (Court of Appeal), μετά από μαρτυρία της Dr. Katharina Dalton ότι η Anne Reynolds υπέφερε τόσο από προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο όσο και από επιλόχεια κατάθλιψη, δέχτηκε ότι συνέτρεχε περίπτωση μειωμένου καταλογισμού και μετέτρεψε την καταδίκη σε ανθρωποκτονία από αμέλεια (manslaughter). Η Anne Reynolds καταδικάστηκε σε δικαστική επιτήρηση, με τον όρο ότι θα υποβληθεί σε ψυχιατρική θεραπεία.

Γ. Η υπόθεση της Christine English

Το 1989 η Christine Ann English, μια τριανταπεντάχρονη διαζευγμένη μητέρα δύο παιδιών χωρίς προηγούμενες καταδίκες, μετά από έναν καβγά με τον εραστή της, με αφορμή τις απιστίες του και τη συνήθειά του να πίνει, τον δολοφόνησε οδηγώντας καταπάνω του το αυτοκίνητό της. Η υπεράσπιση επικαλέστηκε το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, έγινε δεκτή η άμυνα του μειωμένου καταλογισμού και η κατηγορούμενη τιμωρήθηκε με την ποινή της υπό όρους απόλυσης (conditional discharge) για δώδεκα μήνες και σε στέρηση της άδειας οδήγησης για το ίδιο χρονικό διάστημα. Η επιείκεια της ποινής οφείλεται στην αποδοχή από το δικαστήριο του επιχειρήματος ότι η δολοφόνος διέπραξε το έγκλημα «κάτω από ιδιαίτερα ασυνήθιστες συνθήκες», υπό την επίδραση δηλαδή του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου.

Τα παραπάνω παραδείγματα δεν είναι παρά μόνο μερικές χαρακτηριστικές ακραίες περιπτώσεις κατηγορουμένων γυναικών, η υπεράσπιση των οποίων χρησιμοποίησε τα τελευταία χρόνια την ιατρική γνώματευση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου, για να δικαιολογήσει την εγκληματική τους συμπεριφορά και να εξασφαλίσει επεικέστερες ποινές.¹⁴ Τα

13. Το 1986 μόνο δύο γυναίκες δολοφόνησαν τις μητέρες τους στην Αγγλία και την Ουαλία.

14. Σε μερικές υποθέσεις η επίκληση του συνδρόμου έγινε παράλληλα και με άλλες γραμμές υπεράσπισης και ελαφρυντικά, οπότε και δεν είναι σαφές σε ποιο

επιχειρήματα, οι μαρτυρίες και οι αποφάσεις στις δύο αυτές υποθέσεις δεν παρουσιάζουν απλώς ιστορικό ενδιαφέρον για το αγγλικό δίκαιο, αλλά δημιουργούν νομολογικό προηγούμενο για τη μεταχείριση κατηγορουμένων θηλυκού γένους σε μελλοντικές υποθέσεις.

VIII. Το Σύνδρομο στο Αμερικάνικο Δικαστικό Σύστημα

Στις Ηνωμένες Πολιτείες επίκληση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου έχει σημειωθεί όχι μόνο σε αστικές, αλλά και σε ποινικές υποθέσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής περιπτώσεις:

A. Ποινικές υποθέσεις

Σε ποινικές υποθέσεις η υπεράσπιση έχει επικαλεσθεί το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο στην προ της δίκης συναλλαγή μεταξύ κατηγορούσης αρχής και υπεράσπισης σχετικά με τη σοβαρότητα του εγκλήματος, το οποίο θα ομολογήσει και για το οποίο θα καταδικαστεί ο κατηγορούμενος (*plea bargaining*). Σε μια υπόθεση κακοποίησης παιδιού (*child abuse*) η κατηγορούμενη ισχυρίστηκε ότι δεν ήταν υπεύθυνη για τις πράξεις της. «Δε θυμάμαι τι έκανα», είπε όταν κάλεσε το Πρώτων Βοηθειών. «Δεν είχα σκοπό να βλάψω το παιδί μου. Μόλις είχε αρχίσει η περίοδός μου». Στο διαδικαστικό στάδιο που προηγείται της δίκης, η υπεράσπιση της Santos υποστήριξε ότι η κατηγορία έπρεπε να αποσυρθεί (*the charge should be dismissed*). Ο δικαστής Becker γνωμάτευσε ότι ο ισχυρισμός της ήταν βάσιμος (*credible*). Τελικά συμφώνησε με την υπεράσπιση να μην επικαλεσθεί η κατηγορούμενη το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, αλλά να ομολογήσει (*plead guilty*) και να δικαστεί για το λιγότερο σοβαρό έγκλημα της παρενόχλησης (*harassment*).

Επίκληση του συνδρόμου δεν έχει γίνει μόνο από κατηγορούμενες γυναίκες, αλλά και από άντρες εναντίον γυναικών που τους κατηγορούν για σοβαρά εγκλήματα. Για παράδειγμα, ένας οδοντογιατρός κατηγορούμενος για βιασμό αθώωθηκε, επειδή έγινε δεκτός ο ισχυρισμός του ότι το υποτιθέμενο θύμα προέβη ψευδώς στην κατηγορία του βιασμού λόγω «προεμμηνορρυσιακού παραλογισμού» (Herbert 1982, βλ. Apodara και Fink 1984, σ. 55).

B. Αστικές υποθέσεις

Εκτός από ποινικές το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο έχει χρησιμοποιηθεί και σε μια μεγάλη ποικιλία αστικών υποθέσεων. Ενδεικτικά αναφέρονται οι ακόλουθες κατηγορίες:

βαθμό πρέπει να αποδοθούν στο σύνδρομο οι επιεικείς ποινές (βλ. για παράδειγμα *R. v. Morris*, Court of Appeal, Criminal Division, 15.12.1987).

1) Δικαστικές υποθέσεις σχετικά με το εάν οι γυναίκες, οι οποίες πάσχουν από το σύνδρομο, δικαιούνται ή όχι επιδομάτων αναπηρίας (disability benefits) (Crockett v. Cohen, 299 F. Supp. 739 - N.D. Va. 1969).

2) Περιπτώσεις τροχαίων ατυχημάτων. Για παράδειγμα, οδηγός αυτοκινήτου σε τροχαίο ατύχημα ισχυρίστηκε ότι το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο της προκάλεσε σκοτοδίνη (Edwards v. Ford, 69 Ga. App. 578, 26 S.E.2d 306, 1943).

3) Επιμέλεια των παιδιών σε περιπτώσεις διαζυγίου. Για παράδειγμα, το ενδεχόμενο ανάθεσης στον πατέρα της επιμέλειας των παιδιών σε περίπτωση που η μητέρα υποφέρει από εμμηνορρυσιακό σύνδρομο (Tingen v. Tingen, 251 Or. 438, 446 P. 2d 185, 1968).¹⁵

IX. Το σύνδρομο και η θετικιστική εγκληματολογική παράδοση

Η ορμονική ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας και η αποδοχή του προεμνηνορρυσιακού συνδρόμου από τη δικαστική πρακτική έγινε αντικείμενο σοβαρής κριτικής. Τόσο οι ορισμοί και η θεωρητική βάση, όσο και η μεθοδολογία των σχετικών ερευνών αμφισβητήθηκαν από κάποιους μελετητές, οι δε κοινωνικές επιπτώσεις ευρύτερης αποδοχής της θεωρίας προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις, ιδίως από μέλη του φεμινιστικού κινήματος.

Προτού όμως εξετασθούν τα θέματα αυτά, θα ήταν χρήσιμη η ένταξη της ορμονικής θεωρίας του προεμνηνορρυσιακού συνδρόμου στο ευρύτερο πλαίσιο των θεωριών περί εγκληματικότητας γενικά και της γυναικείας εγκληματικότητας ειδικότερα.

Καταρχήν θα πρέπει να τονισθεί ότι η ερμηνεία της γυναικείας εγκληματικότητας με βάση κάποια ορμονική διαταραχή ή δυσλειτουργία δεν αποτελεί παρά ένα ακόμα κεφάλαιο στη θετικιστική (positivist) παράδοση του βιολογικού ντετερμινισμού, που αναζητά σχέσεις μεταξύ βιολογικών χαρακτηριστικών και παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς.

Πιο συγκεκριμένα, στο χώρο της γυναικείας εγκληματικότητας οι υποτιθέμενες συνέπειες του προεμνηνορρυσιακού συνδρόμου πρέπει να ενταχθούν στο ευρύτερο πλαίσιο: 1) της «ανδροπρεπούς» ή «ανδρογυνικής» ή «ανδρομορφικής» προσέγγισης (masculinization hypothesis) και 2) της μακρόχρονης παράδοσης παθολογικοποίησης (pathologization) της γυναίκας.

15. Στην υπόθεση αυτή αναιρέθηκε προηγούμενη απόφαση, σύμφωνα με την οποία είχε ανατεθεί στον πατέρα η επιμέλεια του παιδιού, επειδή η μητέρα υπέφερε από προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο.

A. Η «ανδρογυνική» προσέγγιση

Από τα πρώτα βήματα της εγκληματολογίας παραδοσιακές ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας τονίζουν στοιχεία, παράγοντες ή χαρακτηριστικά, που κάνουν τις γυναίκες να προσομοιάζουν με το ανδρικό φύλο. Μ' άλλα λόγια, ο άνδρας θεωρείται ως φύση εγκληματικός (ιδιαίτερα βίαιος και επιθετικός) και η γυναίκα ως εξ ιδιοσυσταςίας μη εγκληματική, εκτός αν κάποιο της χαρακτηριστικό τη φέρνει πιο κοντά στο ανδρικό φύλο.

Σύμφωνα με τον Lombroso, για παράδειγμα, οι γυναίκες που διαπράττουν σοβαρά εγκλήματα, τόσο στην εμφάνιση, όσο και στον ψυχισμό βρίσκονται πλησιέστερα στους εγκληματούντες και μη εγκληματούντες άνδρες παρά στις υπόλοιπες «φυσιολογικές» γυναίκες. Αργότερα οι ασχολούμενοι με τη σωματολογία διακρίνουν ένα σύνδεσμο ανάμεσα στο μεσομορφισμό και την ανδρική εγκληματικότητα. Οι γυναίκες, από την άλλη πλευρά, θεωρούνται φύση ενδομορφικές και μ' αυτό τον τρόπο ερμηνεύεται η χαμηλότερη εγκληματικότητά τους.¹⁶

16. Θεμελιωτής της εγκληματολογικής σωματολογίας είναι ο Sheldon. Η θεωρία του βασίζεται στο έργο του Kretschmer, Γερμανού ψυχιάτρου, του οποίου αρχικός στόχος ήταν η μελέτη των πολυσύνθετων σχέσεων μεταξύ σωματικών χαρακτηριστικών και νοητικών ανωμαλιών. Ο Sheldon επιχείρησε να διαφοροποιήσει τους εγκληματίες από τους μη εγκληματίες με βάση το σωματότυπο. Σύμφωνα με τον Sheldon, ο σωματότυπος κάθε ατόμου έχει εμβρυακή προέλευση. Οι διάφοροι σωματότυποι προέρχονται από την υπερλειτουργία ή την υπεροχή μιας από τις τρεις στιβάδες του εμβρύου: το εκτόδερμα, το μεσόδερμα και το ενδόδερμα. Το εκτόδερμα περιλαμβάνει τους ιστούς που συνδέονται με το δέρμα, το νευρικό σύστημα και τον εγκέφαλο. Το μεσόδερμα περιλαμβάνει τους ιστούς που θα σχηματίσουν αργότερα τα οστά, το μυϊκό σύστημα και τα αιμοφόρα αγγεία. Το ενδόδερμα περιλαμβάνει τους ιστούς που συνδέονται με το πεπτικό σύστημα. Εάν υπερισχύσει το εκτόδερμα, το άτομο γίνεται εκτομορφικό. Ο εκτομορφικός τύπος είναι λεπτός και ευπαθής. Εάν υπερισχύσει το μεσόδερμα, το άτομο γίνεται μεσοδερμικό. Ο μεσομορφικός τύπος είναι μυώδης και δυνατός. Εάν υπερισχύσει το ενδόδερμα, το άτομο γίνεται ενδομορφικό. Ο ενδομορφικός τύπος είναι χαλαρός και παχουλός. Σύμφωνα με τον Sheldon οι ποικιλίες των σωματότυπων αντιστοιχούν σε διαφορετικά είδη ψυχосύνθεσης και ιδιοσυγκρασίας. Ο Sheldon και μετέπειτα άλλοι εγκληματολόγοι, όπως οι Glueck και Gibbens, επιχείρησαν να διαφοροποιήσουν τους εγκληματίες από τους μη εγκληματίες βασιζόμενοι στο σωματότυπο και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι νεαροί άρρενες ανήλικοι εγκληματίες τείνουν να είναι μεσομορφικοί. Μια παρόμοια απόπειρα συσχετισμού σωματότυπου και φυλής έγινε από Αμερικανούς εγκληματολόγους, οι οποίοι υποστήριξαν ότι οι μαύροι τείνουν να είναι πιο μεσομορφικοί από τους λευκούς και συνεπώς περισσότερο επιρρεπείς στο έγκλημα. Οι γυναίκες πάλι θεωρούνται από τη φύση τους ενδομορφικές. Έτσι οι σωματολόγοι εξηγούν τη χαμηλά ποσοστά ανάμιξης τους σε παραβατική συμπεριφορά. Ποια είναι όμως η σημασία της σχέσης μεταξύ μεσομορφίας και παραβατικότητας αμφισβητείται. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι καταδεικνύει μια κλη-

Ακόμα και στο χώρο του κοινωνιολογικού θετικισμού, πρόσφατες αξήσεις στους δείκτες της γυναικείας εγκληματικότητας θεωρείται ότι αποτελούν αποτέλεσμα της μετακίνησης των γυναικών από παραδοσιακά γυναικίους σε ανδρικούς ρόλους και ασχολίες, της ανάληψης ανδρικών ευθυνών καθώς και της επαγγελματικής απασχόλησης με φιλοδοξίες ή διεκδικήσεις στον οικονομικό στίβο.

Μια παρόμοια άποψη απαντάται όχι μόνο στην ερμηνεία του γυναικείου εγκλήματος, αλλά και του ανδρικού. Το έγκλημα βίας ιδιαίτερα συνδέεται με την «υπερβολική αρρενωπότητα» (*excessive masculinity*). Το 1961 π.χ. η ανακάλυψη του χρωμοσωμικού τύπου ΧΥΥ στους βίαιους εγκληματίες χαιρετίστηκε ως η ανακάλυψη του υπεράνδρα (*supermale*) ή του χρωμοσώματος της εγκληματικότητας. Μ' άλλα λόγια, το επιπλέον ανδρικό χρωμόσωμα (Υ) θεωρήθηκε υπεύθυνο για την εγκληματική συμπεριφορά αυτών των ανδρών.¹⁷

Ακόμα και πρόσφατα, ιδίως στις Η.Π.Α., βιαστές και άλλοι εγκληματίες καταδικασμένοι για πράξεις σεξουαλικής βίας υποβάλλονται σε θεραπεία με θηλυκές ορμόνες, εξαιτίας του υποτιθέμενου ρόλου των ανδρογόνων (ιδίως της τεστοστερόνης) στην επιθετικότητα και την ερωτική διεγερσιμότητα.¹⁸

Η θεωρία του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου εμπίπτει σ' αυτή τη γενική κατηγορία θεωριών, επειδή τονίζει το ρόλο μειωμένων επιπέδων της «θηλυκής» ορμόνης (προγεστερόνης) στις εγκληματούσες γυναίκες.

ρονομική τάση των μεσόμορφων προς αντικοινωνικότητα. Υπάρχουν όμως και άλλες πιθανές ερμηνείες. Μπορεί δηλαδή να θεωρηθεί ως ένα παράδειγμα φυσικής επιλογής, ή ίσως μια προσαρμογή στους περιορισμούς της σωματικής διάπλασης. Επίσης, τα παιδιά χαμηλότερων εργατικών τάξεων, που εμφανίζονται συχνότερα στις εγκληματολογικές στατιστικές (οι αιτίες μάλλον θα πρέπει να ανακληθούν στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες), είναι πιθανότερο να ανήκουν στο μεσομορφικό τύπο λόγω διατροφής και χειρωνακτικής εργασίας. Τέλος, οι μεσόμορφοι εξαιτίας της σωματικής τους διάπλασης παρουσιάζουν μια απειλητικότερη εικόνα για την αστυνομία και τα δικαστήρια, και επομένως είναι πιθανότερο να συλλαμβάνονται και να φυλακίζονται.

17. Ο φυσιολογικός χρωμοσωμικός τύπος των γυναικών είναι ΧΧ και των ανδρών ΧΥ. Άρα το χρωμόσωμο Υ διαφοροποιεί τα δύο φύλα και συνδέεται με τα ανδρικά χαρακτηριστικά.
18. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Harry Horbury, ο οποίος καταδικάστηκε το 1984 στην Αγγλία για αποπλάνηση παιδιών ηλικίας 12 και 13 ετών. Κατόπιν ιατρικής μαρτυρίας του Dr. Segal από το Halifax General Hospital, καταδικάστηκε σε ποινή τριετούς δικαστικής επιτήρησης, με τον όρο ότι θα υποβληθεί σε ορμονοθεραπεία (εμφύτευση ορμονών οι οποίες απορροφώνται σταδιακά από τον οργανισμό).

Β. Η παθολογικοποίηση του γυναικείου φύλου

Το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό της ορμονικής ερμηνείας του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και του συσχετισμού του με τη γυναικεία εγκληματικότητα είναι ότι αποτελεί περίπτωση της γενικότερης τάσης επιστημονικής παθολογικοποίησης (pathologization) του γυναικείου φύλου. Παρόλο που ο αναπαραγωγικός κύκλος της γυναίκας είναι φυσιολογικό και υγιές φαινόμενο, αυτό δεν έχει εμποδίσει πολλούς ειδικούς να στιγματίσουν ως παθολογικά όλα σχεδόν τα στάδια του αναπαραγωγικού κύκλου της γυναίκας. Η εμμηνόρρηση, η εγκυμοσύνη, ο τοκετός, η λοχεία, η μεταλόχεια περίοδος, η γαλουχία, η κλιμακτήριος και η εμμηνόπαυση έχουν θεωρηθεί ανέκαθεν ως περίοδοι που δημιουργούν προδιάθεση διανοητικής και συναισθηματικής αστάθειας στη γυναίκα (Edwards 1981). Μια και όλες γενικά οι γυναίκες διέρχονται κάποιο από αυτά τα στάδια κάποια στιγμή της ζωής τους, ήταν επόμενο να αποδοθεί στο σύνολο του γυναικείου φύλου το χαρακτηριστικό της ανευθυνότητας, της αστάθειας, ακόμα και του παραλογισμού.

Αντίκτυπος της θεώρησης αυτής στο νομικό σύστημα ήταν η αντιμετώπιση των παρεκκλινουσών γυναικών όχι τόσο ως εγκληματιών, αλλά ως ατόμων ανισόρροπων και ψυχικώς ασθενών. (Edwards 1981). Η εμμηνόρρηση ιδιαίτερα είχε ανέκαθεν συνδεθεί με τη γυναικεία εγκληματικότητα. Κατά το δέκατο ένατο αιώνα πολλοί πρακτικοί γιατροί θεωρούσαν την εμμηνόρρηση ως ασθένεια και η μαρτυρία ότι η κατηγορούμενη διερχόταν το στάδιο αυτό εχρησιμοποιείτο συχνά από την υπεράσπιση γυναικών, που είχαν τελέσει σοβαρά εγκλήματα. Για παράδειγμα, το Μάρτιο του 1833 σε μια υπόθεση πυρομανίας η υπεράσπιση ενός δεκατετράχρονου κοριτσιού, που πυρπόλησε το σπίτι του αφεντικού της, στηρίχτηκε στον ισχυρισμό ότι το κορίτσι δεν ήταν υπεύθυνο για τις πράξεις του λόγω εμμηνορρυσιακών διαταραχών (non appearance of catemenia). Σε μια άλλη υπόθεση του 1845 η Martha Brixley δολοφόνησε ένα νήπιο, το οποίο είχε αναλάβει να φροντίζει. Κατά το παρελθόν ο χαρακτήρας της κατηγορούμενης ήταν ήπιος από κάθε άποψη. Η μαρτυρία ενός ειδικού ότι πριν από την τέλεση του εγκλήματος η Brixley είχε υποβληθεί σε θεραπεία (was undergoing treatment) για αμηνόρροια και ότι λόγω της ασθένειας αυτής δεν ήταν υπεύθυνη για τις πράξεις της, οδήγησε στην αθώωση της κατηγορούμενης λόγω ψυχικής νόσου (not guilty on the grounds of insanity) (Edwards 1984, 1988).

Οι Lombroso και Ferrero είχαν υποστηρίξει το 1894 ότι οι 71 από τις 80 γυναίκες που είχαν συλληφθεί για το έγκλημα της αντίστασης κατά της αρχής, διέρχονταν το στάδιο της εμμηνορρυσίας κατά το χρόνο της σύλληψής τους (Lombroso και Ferrero 1894). Οι Icard και Gudden ισχυρίστηκαν ότι η πλειοψηφία των γυναικών που συνελήφθησαν για κλοπή

σε κατάσταση (shoplifting) διέπραξαν το έγκλημα κατά την ίδια περίοδο (Icard 1890, Gudden 1907).

Η διαφορά των παλαιότερων αυτών θεωριών από τις σύγχρονες έγκειται κυρίως στο ότι το χρονικό διάστημα του ορμονικού κύκλου, κατά το οποίο οι γυναίκες θεωρείται ότι παρουσιάζουν αυξημένες πιθανότητες τελέσεως εγκλημάτων, προηγουμένως ήταν κυρίως η περίοδος της εμμηνορρυσίας, ενώ τώρα επικίνδυνο κρίνεται το προεμμηνορρυσιακό στάδιο.

Χ. Κριτική ερευνών για το σύνδρομο

Προτού συζητηθούν οι ευρύτερες επιπτώσεις της νομικής επίκλησης του συνδρόμου στην κοινωνική θεώρηση του γυναικείου φύλου, χρήσιμο θα είναι να εξετασθούν μεθοδολογικά και ερμηνευτικά ζητήματα, που εμπλέκονται στην έρευνα για το σύνδρομο και οι αδυναμίες των εμπειρικών μελετών.

Α. Μεθολογικές αδυναμίες

Η συνηθέστερη ερευνητική μέθοδος των μελετητών, που ερευνούν τη σχέση προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και εγκληματικής συμπεριφοράς, συνίσταται στην ανάλυση των φάσεων του ορμονικού κύκλου σε συνδυασμό με επίσημα στοιχεία σχετικά με το χρόνο διάπραξης του εγκλήματος. Τα πορίσματα των ερευνών βασίζονται συνήθως σε στοιχεία που αντλούνται από δείγματα φυλακισμένων γυναικών. Η φάση του ορμονικού κύκλου κατά το χρόνο διάπραξης του εγκλήματος προσδιορίζεται από τους ερευνητές είτε με τη βοήθεια ερωτηματολογίων, είτε με διάφορες κλινικές μεθόδους (π.χ. ανάλυση κολπικών κηλίδων ή στοιχεία από αυτοψίες).

Πολλές από τις έρευνες αυτές χαρακτηρίζονται από ασάφεια σχετικά με τη διαίρεση του κύκλου σε φάσεις και τον τρόπο υπολογισμού της ακριβούς φάσης του κύκλου κατά τη στιγμή της διάπραξης του εγκλήματος. Ο Morton και οι συνεργάτες του, για παράδειγμα, αναφέρουν ότι 62% των εγκλημάτων βίας συνέβησαν κατά τη διάρκεια της προεμμηνορρυσιακής εβδομάδας, 19% κατά τη διάρκεια του υπόλοιπου κύκλου και 17% κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας, αλλά δεν καθορίζουν το ακριβές χρονικό διάστημα στο οποίο αντιστοιχούν οι δύο τελευταίες φάσεις. Ούτε διευκρινίζεται ο τρόπος με τον οποίο υπολογίστηκε η φάση του κύκλου κατά τη στιγμή διάπραξης του εγκλήματος (Morton 1953).

Και αν ακόμα δεχθούμε τα πορίσματα των ερευνών αυτών, το ότι δηλαδή οι περισσότερες φυλακισμένες γυναίκες διέπραξαν τα εγκλήματα τους κατά την προεμμηνορρυσιακή φάση, αυτό δεν αποτελεί ασφαλή απόδειξη ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο είναι η αιτία του εγκλήματος. Θα μπορούσε κάλλιστα να υποστηριχθεί η άποψη ότι: 1) οι γυναίκες που εγκληματούν κατά την προεμμηνορρυσιακή περίοδο, είναι πιθανότερο να συλληφθούν σε σύγκριση με γυναίκες που διέπραξαν εγκλή-

ματα σε άλλες φάσεις του κύκλου, ή ότι 2) οι δικαστές είναι πιθανότερο να επιβάλουν στερητικές της ελευθερίας ποινές σε γυναίκες, που κατά τη διάρκεια της δίκης συμπεριφέρονται με μη συνεργάσιμο τρόπο λόγω της προεμμηνορρυσιακής τους έντασης.

Είναι επίσης γνωστό ότι διάφοροι ψυχολογικοί παράγοντες ενδέχεται να καθυστερήσουν την εμμηνόρρυση ή να επισπεύσουν την εμφάνισή της. Συνεπώς, δεν αποκλείεται ο σχεδιασμός ή η διάπραξη του εγκλήματος να επηρεάζει τον ορμονικό κύκλο και να επισπεύδει ή να προκαλεί την εμμηνόρροια. Η ακριβής κατεύθυνση της αιτιώδους συνάφειας έχει ιδιαίτερη σημασία, επειδή διάφορες ψυχολογικές καταστάσεις μπορεί να ασκούν επίδραση στα ορμονικά επίπεδα, πολύ περισσότερο απ' ό,τι τα ορμονικά επίπεδα διαμορφώνουν τις ψυχολογικές καταστάσεις.

Μια ακόμα σοβαρή αδυναμία των σχετικών ερευνών είναι η απουσία ομάδων ελέγχου. Η διαπίστωση ότι υψηλή αναλογία γυναικών - καταδικών έχουν διαπράξει εγκλήματα κατά τη διάρκεια της προεμμηνόρρυσης δε συνιστά και πάλι ασφαλή απόδειξη, δεδομένου ότι δε γνωρίζουμε το ποσοστό των γυναικών στον πληθυσμό γενικά, που υποφέρουν από εξίσου σοβαρά συμπτώματα, αλλά δεν εγκληματούν ή διαπράττουν εγκλήματα χωρίς να συλλαμβάνονται.

Αποτελεσματικότητα της θεραπείας με προγεστερόνη

Η αποτελεσματικότητα της θεραπείας με προγεστερόνη θεωρείται από την Dalton ότι αποτελεί πειστική ένδειξη της ορθότητας της ορμονικής θεωρίας. Και πάλι όμως το γεγονός ότι ένας μεγάλος αριθμός γυναικών αντιδρούν θετικά στη θεραπεία με προγεστερόνη, δεν αποτελεί ασφαλή βάση της συναγωγής του συμπεράσματος ότι η έλλειψη της ορμόνης αυτής οδηγεί μερικές γυναίκες στο έγκλημα.

Ένας από τους αυστηρότερους επικριτές της Dalton, ο John Studd, πιστεύει ότι μπορεί να συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Ότι η προγεστερόνη δηλαδή μάλλον προκαλεί το σύνδρομο παρά το θεραπεύει.¹⁹ Γι' αυτό το λόγο παρομοιάζει την άποψη ότι η χορήγηση προγεστερόνης θεραπεύει το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο με την παλιά ιατρική δοξασία σύμφωνα με την οποία η αφαίμαξη θεραπεύει την αναιμία. Την αναμφισβήτητη θεραπευτική επιτυχία της Katharina Dalton την αποδίδει στο placebo effect και πιστεύει ότι ένα 80% των ασθενών παρουσιάζουν ούτως ή άλλως βελτίωση μετά τη λήψη αδρανών ουδέτερων ουσιών (εικονικών φαρμάκων).²⁰

19. Ο ίδιος συνιστά οιστρογόνα τα οποία ανακόπτουν την παραγωγή προγεστερόνης, σταματούν την ωορρηξία και διακόπτουν τον κύκλο.

20. Σε παρόμοιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Sampson, ότι δηλαδή τα χορηγούμενα από την Dalton επίπεδα προγεστερόνης δεν υπερβαίνουν το επίπεδο επίδρασης αδρανών ουσιών (*British Journal of Psychiatry* 1979, 155, 209-25, αναφέρεται στον Bennett 1982).

Τέλος, ο συσχετισμός δύο μεταβλητών δε συνεπάγεται απαραίτητα και σχέση αιτίου-αποτελέσματος. Ο Studd αναφέρει ειρωνευόμενος ότι σύμφωνα με προσωπικές του παρατηρήσεις τα συμπτώματα των γυναικών που υποφέρουν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, υποχωρούν μετά το θάνατο των συζύγων τους. «Μήπως αυτή η παρατήρηση», αναρωτιέται, «θα έπρεπε να με οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι σύζυγοι προκαλούν το σύνδρομο στις συμβίες τους»;

Συνεπώς, για να υποστηρίξει τη θεωρία της η Dalton, δεν αρκεί να καταδείξει απλώς την αποτελεσματικότητα της θεραπείας με προγεστερόνη, αλλά το ότι η χορήγηση προγεστερόνης είναι αποτελεσματικότερη από τη χορήγηση κάποιας άλλης αδρανούς ουσίας (randomized placebo study).

Η Dalton, από την άλλη μεριά, αρνείται να χρησιμοποιήσει αδρανείς ουσίες, επειδή πιστεύει ότι αντίκειται στις ηθικές αρχές του επαγγέλματός της να διαιρεί τις ασθενείς της σε κατηγορίες και να χορηγεί σε γυναίκες, που υποφέρουν από σοβαρά συμπτώματα, «εικονικά» φάρμακα.

Θα πρέπει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ο ρόλος διαφόρων μεγάλων φαρμακευτικών εταιριών, οι οποίες έχουν εμπορικό συμφέρον να προωθούν την άποψη ότι το σύνδρομο οφείλεται στην έλλειψη προγεστερόνης και συνεπώς για τη θεραπεία του συνιστάται η χορήγησή της. Η Edwards αναφέρει ενδεικτικά ότι το 1972 μόνο στην Αγγλία οι γιατροί υπέγραψαν 72.000 συνταγές για Duphaston (μια συνθετική προγεστερόνη των εργαστηρίων Duphar). Το 1986 ο αριθμός των συνταγών είχε ανέλθει σε 154.000! Παρόλο που το Duphaston συνιστάται σε περιπτώσεις δυσμηνόρροιας, στειρότητας και ορμονοθεραπείας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της εμμηνόπαυσης, μια από τις κύριες χρήσεις του είναι η θεραπεία του συνδρόμου. Η Edwards κατακρίνει την επιθετική προώθηση του προϊόντος στην ιατρική αγορά και την έμμεση άσκηση πιέσεων στο ιατρικό σώμα και παραθέτει απόσπασμα από φυλλάδιο της Duphar, στο οποίο τονίζεται η επίδραση του συνδρόμου όχι μόνο στη γυναίκα, αλλά και σε όλη την οικογένεια. Το φυλλάδιο τονίζει ότι το σύνδρομο θέτει σε κίνδυνο το γάμο, την οικογένεια και τα παιδιά (Edwards 1988).

Ο Eagan κατηγορεί επίσης τις φαρμακευτικές εταιρίες ότι προωθούν τη δημοσιότητα της θεωρίας, που αποδίδει το σύνδρομο σε ορμονική ανεπάρκεια, με σκοπό να αυξήσουν τα κέρδη τους στην αγορά προγεστερόνης (Eagan 1983).

Το ότι οι φαρμακευτικές εταιρίες εκμεταλλεύονται θεωρίες που δημιουργούν αγορές για τα προϊόντα τους, δεν είναι άξιο απορίας. Μπορεί να κατακρίνει κανείς την επιθετική προώθηση των προϊόντων τους και την κινδυνολογία των διαφημιστικών δημοσιευμάτων τους, αλλά η στάση τους δεν πρέπει να συγχέεται με την ορθότητα ή όχι της θεωρίας.

XI. Εναλλακτικές αιτιολογικές θεωρίες

Και αν ακόμα δεχθούμε την ύπαρξη, τον ορισμό και τη συμπτωματολογία του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και τη σχέση του με τη γυναικεία συμπεριφορά γενικά και τη γυναικεία εγκληματικότητα ειδικότερα, αυτό δε σημαίνει ότι είναι ορθή η ορμονική - βιολογική αιτιολογική εικασία. Το σύνδρομο μπορεί να αποδοθεί σε καθαρά ψυχολογικούς ή κοινωνιολογικούς παράγοντες. Στη συνέχεια του άρθρου θα γίνει αναφορά σε μερικές από τις θεωρίες που αναζητούν την αιτιολογία του συνδρόμου όχι σε βιολογικές διαταραχές, αλλά σε ψυχολογικούς παράγοντες και σε τελευταία ανάλυση σε κοινωνικο-πολιτιστικές αντιλήψεις, εκτιμήσεις και συνθήκες.

A. Η αποστροφή της αιμορραγίας

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, η επικείμενη απώλεια αίματος από τη μήτρα προκαλεί σε πολλές γυναίκες άγχος. Το άγχος αυτό οφείλεται στην αποστροφή της αιμορραγίας είτε συνδέεται με το φόβο ή την επιθυμία εγκυμοσύνης.

Για να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ του γεγονότος της αιμορραγίας και του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου, μια αμερικανική μελέτη συνέκρινε τρία δείγματα γυναικών: (α) γυναίκες που δεν έπαιρναν αντισυλληπτικό χάπι, (β) γυναίκες που έπαιρναν ένα είδος αντισυλληπτικού το οποίο διατηρεί σταθερά τα επίπεδα προγεστερόνης και οιστρογόνων και (γ) γυναίκες που έπαιρναν ένα άλλο είδος αντισυλληπτικού, το οποίο επιτρέπει στις ορμόνες να κυμαίνονται όπως στο φυσιολογικό κύκλο. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι, ανεξάρτητα από τη σταθερότητα ή τη διακύμανση των ορμονικών επιπέδων, μόνο οι γυναίκες που δεν αιμορραγούσαν κατά την εμμηνορρυσία, δεν παρουσίαζαν συμπτώματα άγχους. Γυναίκες που έπαιρναν το είδος αντισυλληπτικού που διατηρεί σταθερά τα ορμονικά επίπεδα, αλλά δε διακόπτει την αιμορραγία, εμφάνιζαν παρόμοια συμπτώματα άγχους με τις γυναίκες που δεν έπαιρναν καθόλου αντισυλληπτικά.

B. Αρνητικά αρχικά βιώματα

Μια άλλη κοινωνιολογική προσέγγιση τονίζει την καθοριστική σημασία των πρώτων βιωμάτων της παιδικής ηλικίας και τον ορθό ή εσφαλμένο τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίζει η οικογένεια, η μητέρα ή το κορίτσι την έναρξη των μηνιαίων περιόδων. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο συναντάται συχνότερα σε γυναίκες που είχαν βιώσει στο παρελθόν τραυματικές εμπειρίες ενοχής, φόβου ή προσωπικής απαξίας σε σχέση με τις πρώτες τους έμμηνες ροές.

Γ. Δυσαρέσκεια εν αναμονή της εμμηνόρρουσης

Μια άλλη ψυχολογική ερμηνεία συνδέει τα συμπτώματα του συνδρόμου με τη δυσαρέσκεια, την οποία προκαλεί σε πολλές γυναίκες η προοπτική της επικείμενης εμμηνορρυσίας και των διαφόρων περιορισμών και ενοχλήσεων, που συνεπάγεται η φάση αυτή του αναπαραγωγικού κύκλου.

Αν όμως αλήθευε αυτή η άποψη, τότε θα περίμενε κανείς τα συμπτώματα να είναι εντονότερα όχι πριν από την έναρξη, αλλά κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας. Σ' αυτό βέβαια μπορεί να αντιταχθεί ότι συχνά δεν είναι τόσο η βίωση, όσο η αναμονή ενός δυσάρεστου γεγονότος, η οποία προκαλεί εντονότερη ανησυχία και άγχος.

Δ. Απόρριψη του γυναικείου ρόλου

Σύμφωνα με μια άλλη ψυχολογική προσέγγιση, σε ανδροκρατούμενες κοινωνίες η επερχόμενη εμμηνορρυσία υπενθυμίζει σε πολλές γυναίκες τον κατώτερο ρόλο του φύλου τους, τον οποίο και απορρίπτουν. Σ' αυτή ακριβώς την απόρριψη, αποδίδεται η ευερεθιστικότητα, η επιθετικότητα και άλλα αρνητικά συναισθήματα, τα οποία χαρακτηρίζουν το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο. Με το ίδιο σκεπτικό θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οι γυναίκες οι οποίες υποφέρουν από επιλόχεια κατάθλιψη, απορρίπτουν το μητρικό ρόλο.

Η άποψη αυτή προσκρούει στο ότι πολλές γυναίκες απορρίπτουν το γυναικείο κοινωνικό ρόλο, χωρίς και να παρουσιάζουν τα συμπτώματα του συνδρόμου. Ίσως λοιπόν να μην είναι τόσο η απόρριψη του γυναικείου ρόλου, αλλά μάλλον η σύγκρουση μεταξύ της επιθυμίας κομφορμισμού από τη μια μεριά και η συνειδητοποίηση από την άλλη των απαιτούμενων θυσιών που συνεπάγεται η αποδοχή του παραδοσιακού ρόλου, που δημιουργεί το ψυχολογικό υπόστρωμα του συνδρόμου.

Αν αληθεύει η άποψη αυτή, τότε τόσο οι γυναίκες που δεν αμφισβητούν τον παραδοσιακό γυναικείο ρόλο, όσο και οι πλήρως χειραφετημένες γυναίκες θα πρέπει να υποφέρουν λιγότερο από τα συμπτώματα του συνδρόμου σε σύγκριση με τις γυναίκες που βιώνουν εσωτερικές συγκρούσεις σχετικά με τον κοινωνικό τους ρόλο.

Τα πορίσματα των μέχρι τούδε ερευνών είναι αντιφατικά. Ο κοινωνικός ρόλος των γυναικών σε σχέση με τα εμμηνορρυσιακά προβλήματα, έχει ερευνηθεί και από πλευράς συμπεριφοράς και από πλευράς απόψεων περί του κοινωνικού ρόλου της γυναίκας (role attitudes).

Η πρώτη ομάδα ερευνών αναλύει το βαθμό «θηλυπρεπούς» ή «ανδροπρεπούς» συμπεριφοράς στις γυναίκες του δείγματος. Μερικές από αυτές τις έρευνες βρήκαν ότι οι πιο θηλυπρεπείς (feminine) γυναίκες είναι πιο πιθανό να υποφέρουν από εμμηνορρυσιακά προβλήματα (Cher-

novets, Jonew και Hanson 1979, Gough 1975, Meltze 1974). Άλλες πάλι δε βρήκαν τέτοια συνάρτηση (Greenberg και Fisher 1984, Gruba και Rohrbaugh 1975, Haft 1973, Slade και Jenner 1980).

Η δεύτερη ομάδα ερευνών εστιάζεται στις απόψεις των γυναικών του δείγματος σχετικά με το γυναικείο ρόλο (women's role attitudes). Μερικές από αυτές τις έρευνες βρίσκουν ότι τα περισσότερα εμμηνορρυσιακά προβλήματα παρουσιάζουν οι γυναίκες, οι οποίες αποδέχονται τον παραδοσιακό (traditional) ρόλο (Brattesani και Siverthron 1978, Douvan και Adelson 1966, Levy 1976, Nathanson 1975, Olds και Shaver 1980, Woodw 1985). Άλλες έρευνες (Berry και Mc Guire 1972, Paulson 1976, Shaianess 1961) καταλήγουν στο αντίθετο αποτέλεσμα, δηλαδή στο ότι οι γυναίκες οι οποίες απορρίπτουν τον παραδοσιακό ρόλο, παρουσιάζουν τα περισσότερα προβλήματα.

Τα αντιφατικά αυτά συμπεράσματα μπορεί να αποδοθούν σε μεθοδολογικές αδυναμίες ή ακόμα και στα χρονικά διαστήματα τα οποία μεσολάβησαν από έρευνα σε έρευνα.

Ε. Κοινωνικά ταμπού

Σε τελευταία ανάλυση οι περισσότερες ψυχολογικές θεωρίες παρέμπουν σε κοινωνικούς ή πολιτιστικούς παράγοντες, επειδή ο θετικός ή ο αρνητικός τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει η κάθε κοινωνία το γεγονός της εμμηνορρυσίας, παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των ψυχολογικών αντιδράσεων της γυναίκας.

Οι Nicholson και Barltrop αναφέρουν περιπτώσεις «πρωτόγονων» φυλών στις οποίες το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο ήταν εντελώς άγνωστο. Όχι μόνο αυτό, αλλά σε μια συγκεκριμένη περίπτωση οι γυναίκες της φυλής άρχισαν να υποφέρουν από το εμμηνορρυσιακό σύνδρομο και να παραπονιούνται για τα σχετικά συμπτώματα μόνο μετά την άφιξη δυτικών γυναικών ιεραποστόλων (Nicholson και Barltrop 1982, σ. 228).

Οι κοινωνιολογικές ερμηνείες βασίζονται στο επιχείρημα ότι η εμμηνορρυσία αποτελεί «ταμπού», συνδέεται δηλαδή με μη ορθολογιστικές ή με υπερφυσικές απαγορεύσεις, αισθήματα δέους και αποστροφής και μυσταγωγικό έλεγχο του περιβάλλοντος.

Ανέκαθεν οι περισσότερες κοινωνικές ομάδες πίστευαν ότι το εμμηνορρυσιακό αίμα είναι ένα φυσικά επικίνδυνο υγρό και ότι όποιος έρχεται σε επαφή μαζί του, απειλείται από σοβαρές παθήσεις ή ακόμα και θάνατο. Πριν από δυο χιλιετηρίδες περίπου ο Πλίνιος συνιστούσε την απομόνωση των εμμηνορροουσών γυναικών, με το δικαιολογητικό ότι το αίμα τους μπορεί να στομώσει ένα ξυράφι, να εξοντώσει ένα σμήνος μελισσών, να αφαιρέσει τη δύναμη από τους άντρες και να στερήσει από τους κυνηγούς και τους ψαράδες τα θηράματα. (Ellis και Austin 1971). Σύμφωνα με μια άλλη εικασία, όταν μία εμμηνορροούσα γυναίκα διασχί-

ζει ένα βοσκότοπο ή έναν αγρό, θέτει σε κίνδυνο τη ζωή των ζώων, την ανάπτυξη των φυτών και την επιτυχία της σοδειάς (Evelyn Kessler). Ακόμα και στη χριστιανική και εβραϊκή παράδοση, η γυναίκα θεωρείται ακάθαρτη κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας, όπως δείχνει το παρακάτω απόσπασμα από το Λευιτικόν:²¹

«Και γυνή ήτις εάν η ρέουσα αίματι και έσται η ρύσις αυτής εν τω σώματι αυτής, επτά ημέρας έσται εν τη αφέδρω αυτής πας ο απόρμενος αυτής ακάθαρτος έσται έως εσπέρας και παν εφ' ω εάν κοιτάζηται επ' αυτόν τη αφέδρω αυτής ακάθαρτον έσται και πας ος εάν άψηται της κοίτης αυτής, πλύνει τα ιμάτια αυτού και λούσεται το σώμα αυτού ύδατι και ακάθαρτος έσται έως εσπέρας και πας ο απόρμενος παντός σκεύους, ου εάν καθιστή επ' αυτώ, πλύνει τα ιμάτια αυτού, και λούσεται ύδατι και ακάθαρτος έσται έως εσπέρας, εάν δε εν τη κοίτη αύτης ούσης ή επί του σκεύους, ου εάν καθίση επ' αυτώ, εν τω άπτεσθαι αυτόν αυτής ακάθαρτος έσται έως εσπέρας· εάν δε κοιμηθή τις μετ' αύτης και γάμηται η ακαθαρσία αυτής επ' αυτώ, ακάθαρτος έσται επτά ημέρας και πάσα κοίτη, εφ' ην κοιμηθή επ' αυτή, ακάθαρτος έσται» (Λευιτικόν, ΙΕ, 19-24).

Παρ' όλα αυτά, η αρνητική αντιμετώπιση της κατά μήνα ροής αίματος από τη μήτρα δεν είναι καθολική. Στο νησί Vogeo στη Νέα Γουινέα, οι άνδρες συνδέουν την εμμηνόρρυση με την έννοια του εξαγνισμού. Γι' αυτό το λόγο κατά τακτά χρονικά διαστήματα μιμούνται οι ίδιοι ψευδο-εμμηνόρρυση, με σκοπό να διασφαλίσουν την υγεία τους. Ωστόσο η περίπτωση αυτή αποτελεί εξαίρεση. Στις περισσότερες «πρωτόγονες κοινωνίες» η εμμηνόρρυση αποτελεί ταμπού, με αποτέλεσμα την απομόνωση των γυναικών της φυλής ή τον περιορισμό των κινήσεών τους και των επιτρεπομένων πράξεων κατά τη διάρκειά της.

Όταν λοιπόν οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται με τέτοιο τρόπο, ώστε να σχετίζουν την εμμηνόρρυση με τραύμα, μιαιρότητα, πιθανό πόνο κλπ., το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο είναι επόμενο να αποτελεί μια δύσκολα ελεγχόμενη ψυχολογική αντίδραση εν αναμονή της «φοβερής κατάρας».

Η διαφορά αυτής της άποψης από την καθαρά ψυχολογική θεώρηση είναι ότι τονίζει το κοινωνικό-ιστορικό και θρησκευτικό πλαίσιο, εντός του οποίου διαμορφώνονται οι αντιλήψεις περί εμμηνορρυσίας, καθώς και τον τρόπο κοινωνικής αντιμετώπισης της συγκεκριμένης αυτής φάσης του γυναικείου κύκλου.

Το πόσο στενά συνδέεται η συχνότητα και η δριμύτητα του συνδρόμου με πολιτιστικούς παράγοντες, καταδεικνύεται σε μια από τις λίγες

21. Στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας, έρευνα της Karen Paige δείχνει ότι Εβραϊοπούλες που τηρούν τα παραδοσιακά ταμπού (π.χ. απαγόρευση μαγειρέματος), κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας υποφέρουν περισσότερο από το σύνδρομο. Το ίδιο ισχύει για καθολικά κορίτσια που δέχονται τον παραδοσιακό ρόλο της μητρότητας και πιστεύουν ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι (Paige, αναφέρεται στο *New Society*, 21-2-1974).

έρευνες που έχουν γίνει σε χώρες του τρίτου κόσμου.²² Οι Chandra και Chaturved του Ινστιτούτου Ψυχικής Υγείας και Νευρολογίας του Bangalore της Ινδίας εξέτασαν το θέμα της επίδρασης πολιτιστικών παραγόντων στην εμφάνιση και τη μορφή του συνδρόμου, και ειδικότερα προσπάθησαν να διαπιστώσουν: α) αν το σύνδρομο εμφανίζεται μόνο σε γυναίκες του δυτικού κόσμου, β) σε περίπτωση που εμφανίζεται και σε γυναίκες άλλων χωρών, εάν η συμπτωματολογία διαφέρει και γ) κατά πόσο η τυχόν διαφορά οφείλεται σε πολιτιστικούς παράγοντες. Το δείγμα τους απαρτιζόταν από 45 μαθητευόμενες νοσοκόμες, οι οποίες απάντησαν σε ερωτηματολόγια αναφερόμενα και στα θετικά, αλλά και στα αρνητικά συμπτώματα ή συνέπειες του συνδρόμου.

Οι Chandra και Chaturved κατέληξαν μεταξύ άλλων σε τρία εξαιρετικού ενδιαφέροντος συμπεράσματα:

1. Το σύνδρομο εμφανίζεται μεν σε Ινδές γυναίκες, αλλά σε πολύ χαμηλότερο ποσοστό (μόνο 6%) σε σύγκριση με τις γυναίκες του δυτικού κόσμου οι οποίες υποφέρουν από το σύνδρομο, σύμφωνα με τις περισσότερες μελέτες που έχουν γίνει στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες.

2. Τα αναφερόμενα συμπτώματα είναι κυρίως σωματικής και παθητικής (vegetative) φύσεως, παρά νοητικής και συναισθηματικής (affective and cognitive).

3. Σε ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων οι γυναίκες αναφέρουν θετικές, ευχάριστες ή ευπρόσδεκτες εμπειρίες και συναισθήματα, τα οποία κατά κάποιο τρόπο καλύπτουν τα αρνητικά.²³

Το χαμηλό αυτό ποσοστό Ινδών γυναικών που υποφέρουν από το σύνδρομο, αποδίδεται στο ότι οι γυναίκες στην Ινδία συνηθίζεται να μην ασχολούνται με οικιακές εργασίες (π.χ. μαγείρεμα ή φροντίδα του νοικοκυριού) κατά την προεμμηνορρυσιακή περίοδο και κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας και οι καθημερινές απαιτήσεις των μελών της οικογένειάς απέναντί τους είναι μειωμένες.²⁴ Αυτή ακριβώς η περίοδος ανάπαυ-

22. Η Dalton παραδέχεται το ρόλο των ψυχολογικών και κοινωνικών παραγόντων, αλλά πιστεύει ότι έχουν δευτερεύουσα σημασία. Αναφέρει ενδεικτικά ότι στη Νιγηρία και την Τζαμάικα οι γυναίκες υποφέρουν από συμπτώματα του συνδρόμου, παρόλο που η κοινωνική αντιμετώπιση της εμμηνορρυσίας είναι ευνοϊκότερη σε σύγκριση με το δυτικό κόσμο (Dalton 1987, σ. 3).

23. Ένας μικρός αριθμός ερευνών αναφέρει ότι και στο δυτικό κόσμο κάποιες γυναίκες αναφέρονται ενίοτε σε ευχάριστες πλευρές της εμμηνορρυσίας (Βλ. π.χ. Logue και Moose 1988).

24. Βλ. όμως και υποσημείωση 21, όπου η έρευνα της Paige δείχνει εντονότερα προβλήματα σε γυναίκες που απέχουν για θρησκευτικούς λόγους από τις οικιακές εργασίες. Ίσως το εκτός της οικογένειας κοινωνικό περιβάλλον να παίζει και αυτό καθοριστικό ρόλο. Η έρευνα της Paige έγινε στην Καλιφόρνια, ενώ των Ghandra και Chaturved στην Ινδία

λας προσφέρει στη γυναίκα την ευκαιρία να αντιμετωπίζει χωρίς πρόσθετες πιέσεις τα σωματικά συμπτώματα, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στις δυτικές κοινωνίες, όπου οι νοικοκυρές και οι εργαζόμενες συνεχίζουν αμείωτα τις ασχολίες τους κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας.²⁵

Η κατεύθυνση της αιτιώδους συνάφειας

Οι ορμονικές θεωρίες διαφέρουν ριζικά από τις ψυχολογικές και τις κοινωνιολογικές. Η κυριότερη διαφορά συνίσταται στην κατεύθυνση της αιτιώδους συνάφειας. Σύμφωνα με τις ορμονικές θεωρίες, αυξομειώσεις στα ορμονικά επίπεδα προκαλούν σωματικά, ψυχολογικά και άλλα συμπτώματα. Είναι όμως εξίσου πιθανό ότι οι ψυχολογικοί παράγοντες, οι αρνητικές εμπειρίες και οι συγκρούσεις επηρεάζουν την έκκριση και την ισορροπία διαφόρων ορμονών. Δηλαδή ότι τα συμπτώματα είναι καθαρά ψυχοσωματικά (Bennett 1982). Σ' αυτή την περίπτωση, οι βιολογικές θεωρίες θα μπορούσαν κάλλιστα να συνδυαστούν με τις ψυχολογικές και τα φυσικά συμπτώματα να αποδοθούν σε ψυχολογικούς παράγοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους είναι το αποτέλεσμα των επικρατούσων κοινωνικών συνθηκών.

Παρόμοιο πρόβλημα ερμηνείας και συναγωγής συμπερασμάτων παρατηρούμε στην εκτίμηση των ορμονικών ερευνών περί ομοφυλοφιλίας. Οι έρευνες αυτές βρίσκουν μειωμένα επίπεδα τεστοστερόνης σε δείγματα ομοφυλόφιλων ανδρών, με αποτέλεσμα οι ερευνητές να θεωρούν την ορμονική αυτή έλλειψη αιτία της ομοφυλοφιλίας. Επικριτές των μελετών αυτών προβάλλουν το επιχείρημα ότι και αν ακόμα δεχτούμε το γεγονός ότι οι ομοφυλόφιλοι έχουν μειωμένες τιμές τεστοστερόνης σε σχέση με τους «φυσιολογικούς» άνδρες, αυτό δεν αποτελεί απόδειξη ότι χαμηλά επίπεδα τεστοστερόνης οδηγούν σε ομοφυλοφιλική συμπεριφορά. Είναι πιθανό να συμβαίνει το αντίστροφο. Ο ομοφυλοφιλικός τρόπος ζωής δηλαδή να επηρεάζει τις ορμονικές εκκρίσεις. Με την ίδια λογική μειωμένα επίπεδα προγεστερόνης στις γυναίκες που υποφέρουν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο, μπορεί να είναι το αποτέλεσμα και όχι η αιτία ψυχολογικών μεταβλητών, του τρόπου ζωής και της αντιμετώπισης των καθημερινών προβλημάτων.

XII. Ευρύτερες αρνητικές επιπτώσεις

Σε μια πρώτη θεώρηση θα μπορούσε να υποθέσει κανείς ότι η επεικής μεταχείριση από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης των γυναικών που εγκληματούν τις δύσκολες μέρες της προεμμηνορρυσιακής περιόδου,

25. Μια παρόμοια περίοδος ανάπαυλας στις εργαζόμενες γυναίκες του δυτικού κόσμου θα μπορούσε να καθιερωθεί έμμεσα με την κατάλληλη διαμόρφωση του συστήματος αδειών και διακοπών, χωρίς να μειώνεται ο ετήσιος χρόνος εργασίας και η συνολική απόδοση ούτε η κοινωνική τους συνεισφορά.

θα έπρεπε να γίνει ευπρόσδεκτη εκ μέρους των γυναικών, διότι λαμβάνει υπόψη ένα χαρακτηριστικό πρόβλημα του φύλου τους. Αυτή τουλάχιστον είναι η άποψη της Dalton και όσων δέχονται και υποστηρίζουν τη θεωρία της. Το φεμινιστικό κίνημα όμως αντιμετώπισε όχι μόνο με σκεπτικισμό, αλλά και με ανησυχία και έντονες διαμαρτυρίες τις επιεικείς δικαστικές αποφάσεις. Οι λόγοι γι' αυτή την αντίδραση είναι οι εξής:

Α. Οι κίνδυνοι στιγματισμού του γυναικείου φύλου

Ορμονικές ερμηνείες της γυναικείας εγκληματικότητας, έστω και για ένα μικρό αριθμό περιπτώσεων, ενισχύουν και δικαιολογούν το παραδοσιακά αρνητικό στερεότυπο του γυναικείου φύλου ως εκ φύσεως ασταθέστερου σε σχέση με το ανδρικό. Εάν δηλαδή τονισθεί το γεγονός ότι οι γυναικείες ορμόνες αυξομειώνονται κάθε μήνα και ότι οι διακυμάνσεις αυτές έχουν αντίκτυπο στη διάθεση και τη συμπεριφορά των γυναικών, ενώ τα επίπεδα των ανδρικών ορμονών παραμένουν σταθερά και ευθύγραμμο, είναι εύκολο να καταλήξει κανείς στο συμπέρασμα ότι ο γυναικείος χαρακτήρας είναι πιο ευμετάβλητος (*temperamental*) και ασταθής (*erratic*) από τον ανδρικό, και συνεπώς ότι το γυναικείο φύλο στο σύνολό του είναι άστατο και ανεύθυνο.

Αυτό ακριβώς το ενδεχόμενο έφερε την Dalton και τους οπαδούς της σε σύγκρουση με μέλη του φεμινιστικού κινήματος, τα οποία της προσάπτουν ότι οι απόψεις της προσφέρουν ερείσματα σε όσους θεωρούν κατώτερο το γυναικείο φύλο, επειδή εκλαμβάνονται ως επιβεβαίωση της μισογυνιστικής θέσης ότι το γυναικείο φύλο είναι εκ φύσεως ευμετάβλητο και παράλογο.

Σ' αυτή την κατηγορία η Dalton αντιπαραθέτει το επιχείρημα ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο αποτελεί μια σοβαρή νόσο και δεν πρέπει να συγχέεται με την προβληματική του φεμινισμού. Παρόλο δηλαδή που οι περισσότερες γυναίκες αισθάνονται κάποια μεταβολή στην ψυχική τους διάθεση κατά τη φάση αυτή του ορμονικού τους κύκλου, μόνο ένα 30% των γυναικών υποφέρουν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο και μόνο ένα 10% παρουσιάζουν σοβαρά συμπτώματα. Οι εγκληματούσες γυναίκες, με άλλα λόγια, αποτελούν ακραίες περιπτώσεις ατόμων που υποφέρουν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο (*extreme sufferers*) και η υπεράσπιση του συνδρόμου πρέπει να γίνεται δεκτή μόνο, όταν υπάρχουν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ότι η κατηγορούμενη εμπίπτει στην περιορισμένη αυτή κατηγορία. Τα απαιτούμενα αποδεικτικά στοιχεία (π.χ. απώλεια ελέγχου, σύγχυση, αμνησία ή βίαια συμπεριφορά κατά περιοδικά διαστήματα στο παρελθόν) είναι δυνατό να αντληθούν με αντικειμενικό τρόπο από ιατρικά αρχεία, αστυνομικούς φακέλους ή ντοκουμέντα φυλακών, τα οποία περιέχουν ημερομηνίες οικιακών συμπλοκών, βίαιης συμπεριφοράς, αποπειρών αυτοκτονίας κλπ.

Παρ' όλα αυτά η Dalton παραδέχεται ότι η διαγνωστική μέθοδος δεν είναι απολύτως ασφαλής. «Τα γυναικεία συμφέροντα», γράφει, «θα εξυπηρετηθούν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο, όταν η ανάπτυξη της διαγνωστικής ακρίβειας επιτρέπει στους ειδικούς να διακρίνουν τις ελάχιστες γνήσιες περιπτώσεις πασχουσών γυναικών μέσα στην πληθώρα των κατηγορουμένων, που απλώς προσποιούνται ότι υποφέρουν από το σύνδρομο» (Dalton 1983).

Εδώ ακριβώς έγκειται το βασικό πρόβλημα των θιαστών της ορμονικής προσέγγισης. Δηλαδή με ποιο τρόπο μπορεί να εκτιμηθεί με σιγουριά αν: α) όντως η κατηγορούμενη πάσχει από την ακραία μορφή του συνδρόμου και β) εάν το σύνδρομο είναι ο καθοριστικός παράγοντας της συμπεριφοράς της κατά τη στιγμή της διάπραξης του εγκλήματος.

Η δυσκολία έγκειται στο ότι δεν είναι προς το παρόν εφικτό να διαμορφωθεί ένας αυστηρά περιοριστικός ορισμός του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου, ώστε να ισχύει μόνο για ένα μικρό ποσοστό γυναικών. Όπως προαναφέρθηκε, οι ορισμοί του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου στη μέχρι τούδε βιβλιογραφία είναι ασαφείς και απαριθμούν ένα μεγάλο αριθμό συμπτωμάτων, τα οποία όχι μόνο ποικίλλουν από γυναίκα σε γυναίκα, αλλά μερικές φορές είναι αντίθετα το ένα από το άλλο. Τα συμπτώματα περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, δυσκοιλιότητα και διάρροια, αϋπνία και υπνηλία, κόπωση και εκρήξεις ενεργητικότητας (Sutherland και Stewart 1965). Τέλος, το σύνδρομο δεν αποτελείται από συμπτώματα που συνδέονται αποκλειστικά με την έμμηνη ροή ή με το γυναικείο φύλο, αλλά από συμπτώματα που εμφανίζονται συχνά και στα δύο φύλα κάτω από συνθήκες στρες (Paige 1973).

Οι δυσκολίες αυτές στην ορολογία οδηγούν και σε τεράστιες αποκλίσεις ως προς τον υπολογισμό του ποσοστού των γυναικών που υποτίθεται ότι υποφέρουν από το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο. Τα αναφερόμενα στη βιβλιογραφία ποσοστά κυμαίνονται από τα 15 έως τα 95% (Nicholson και Barltrop 1982). Οι Laughlin και Johnson (1986), για παράδειγμα, υπολογίζουν ότι 80-95% των γυναικών παρουσιάζουν τουλάχιστον ένα σύμπτωμα και 30-40% παρουσιάζουν συμπτώματα τέτοιας έντασης που επηρεάζουν και συχνά αποδιοργανώνουν τον τρόπο ζωής τους (οι ερευνητές αυτοί συγκαταλέγουν μόνο γυναίκες της δεύτερης ομάδας στην κατηγορία των θυμάτων του συνδρόμου). Οι Apodara και Fink εικάζουν ότι μόνο μεταξύ 2 και 10% των γυναικών παρουσιάζουν αρκούντως έντονα συμπτώματα κάθε μήνα (Apodara και Fink 1984, σ. 75-78). Ο Evernett υπολογίζει ότι στη Μεγάλη Βρεταννία γύρω στα δέκα εκατομμύρια γυναίκες υποφέρουν από το σύνδρομο (Evernett 1989). Ο G.G. Luce υπολογίζει ότι το σύνδρομο επηρεάζει 60% του συνόλου των γυναικών (Luce 1972, βλ. Bennett 1982) και οι Nicholson και Barltrop ότι γύρω στο 10% των γυναικών καταφεύγουν στους ειδικούς για ιατρική περίθαλψη (Nicholson και Barltrop 1982, 227).

Ανεξάρτητα από τις ασάφειες της ορολογίας, τα διαγνωστικά και αποδεικτικά προβλήματα, πολλά μέλη του φεμινιστικού κινήματος φοβούνται ότι εάν επικρατήσει η άποψη ότι διαταραχές της ορμονικής ισορροπίας επηρεάζουν τη συμπεριφορά έστω και μικρού ποσοστού γυναικών, αυτό θα έχει σοβαρό αντίκτυπο στον τρόπο με τον οποίο το κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει γενικότερα το γυναικείο φύλο. Όχι μόνο οι εγκληματούσες, αλλά όλες οι γυναίκες ενδέχεται να στιγματισθούν και να θεωρηθούν ανίκανες να ανταποκρίνονται υπεύθυνα σε ζωτικούς κοινωνικούς ρόλους και λειτουργίες κατά τη διάρκεια τακτών χρονικών διαστημάτων της ζωής τους. Ο αρνητικός αντίκτυπος μιας τέτοιας θεώρησης στο φεμινιστικό κίνημα είναι εμφανής. Πράγματι, πολλά κυρίως μέλη φεμινιστικών οργανώσεων συναριθμούνται στις πρώτες φωνές που αποδοκίμασαν την επιείκεια των ποινών στις προαναφερθείσες δίκες. Αν και δεν αρνούνται την ορθότητα μιας ορμονικής ερμηνείας του συνδρόμου, ανησυχούν σοβαρά για τις επιπτώσεις της δημοσιότητας των δικών αυτών, επειδή φοβούνται οι γυναίκες που αγωνίζονται για ίση μεταχείριση και δίκαια αμοιβή σε παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα, ότι ίσως τώρα επωμισθούν το πρόσθετο φορτίο της αντιμετώπισης εκείνων που θα τις απορρίπτουν, επειδή θα τις υποψιάζονται για αδυναμία νηφάλιας λήψης αποφάσεων κατά ορισμένα χρονικά διαστήματα του ορμονικού τους κύκλου. Φοβούνται ακόμα ότι οι εργοδότες μπορεί να χρησιμοποιούν το σύνδρομο ως δικαιολογία για να αποφύγουν την πρόσληψη γυναικών στις επιχειρήσεις τους, με αυτόν τον τρόπο επιπτώσεις στην επαγγελματική σταδιοδρομία των γυναικών.

Οι φόβοι αυτοί δεν είναι αβάσιμοι. Ήδη στη βιβλιογραφία υπάρχουν παραδείγματα συγγραφέων που αμφισβητούν την ικανότητα των γυναικών να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις διαφόρων επαγγελματίων λόγω των συμπτωμάτων του συνδρόμου. Για παράδειγμα, το 1934 ο Whitehead παρατήρησε ότι σε αεροπορικά δυστυχήματα με ανεξακρίβωτα αίτια οι γυναίκες πιλότοι διέρχονταν την περίοδο της εμμηνορρυσίας (Whitehead 1934). Ο Vanezis εικάζει ότι αυτός ακριβώς ήταν ο λόγος των ατυχημάτων, εφόσον κατά την πτήση το συναισθηματικό και το νοητικό στοιχείο λειτουργούν σε συνδυασμό και οτιδήποτε διαταράσσει τις ομαλές συναισθηματικές και διανοητικές αντιδράσεις του πιλότου έχει αντίκτυπο στον επιδόξιο χειρισμό του αεροσκάφους (Vanezis 1981).

Σε πρόσφατο άρθρο του ο Bennett αναφέρει ότι αν δεχτεί κανείς τον υπολογισμό ότι 40-50% των γυναικών υποφέρουν από το σύνδρομο, αυτό σημαίνει ότι 40 με 50% των αστυνομικών θηλυκού γένους υποφέρουν επίσης από το σύνδρομο, το οποίο μεταξύ άλλων επηρεάζει τη σταθερότητα του χεριού, την κρίση, τη νηφαλιότητα λήψεως αποφάσεων και την εγρήγορση, με την οποία επιτελούν τα καθήκοντά τους (Bennett 1982). Επίσης, αν δεχτούμε ότι το σύνδρομο επηρεάζει την ικανότητα των γυναικών να οδηγούν με την πρέπουσα προσοχή ή ότι τις καθιστά επιρρεπείς σε ατυχήματα, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στη μη χορήγηση responsibility UCLA Law Review, 19, 209-312.

άδειας οδηγήσεως ή σε περιορισμό στα διαστήματα κατά τα οποία επιτρέπεται να οδηγούν.

Χαρακτηριστικό είναι και το παρακάτω απόσπασμα από επιστολή στον αγγλικό Τύπο μετά τη δημοσίευση των αθωωτικών αποφάσεων στις δίκες που προαναφέραμε: «Πώς μπορεί οι γυναίκες να θεωρούνται κατ'άλληλες για υπεύθυνες θέσεις ή επαγγέλματα-κλειδιά», γράφει ο αναγνώστης, «εάν μια φορά το μήνα μπορούν ατιμωρητί να ξεσπούν σε κρίσεις φονικής έλλειψης αυτοελέγχου και να πετούν τη λογική στους ανέμους;» (Επιστολή στους *Times*, 8-1-81).

Αξίζει να αναφερθεί σ' αυτό το σημείο η ανάλογη αντίδραση του αμερικανικού Ιδρύματος Επιληψίας σχετικά με την παρατηρούμενη τάση σε ποινικές δίκες στις Η.Π.Α. να χρησιμοποιείται από την υπεράσπιση η επιληψία του κατηγορουμένου ως λόγος μειωμένου καταλογισμού, καθώς και οι αντιδράσεις οργανώσεων που ενδιαφέρονται για τα δικαιώματα των ψυχασθενών σε περιπτώσεις που διαπράττουν βιαιοπραγίες. Οι οργανώσεις αυτές ισχυρίζονται ότι μολονότι οι περισσότεροι ψυχικά ασθενείς, όπως και οι περισσότεροι επιληπτικοί, δε διαπράττουν συχνά εγκλήματα βίας, κάθε φορά που ένας επιληπτικός ή ένας ψυχικά ασθενής αθώνεται ή τιμωρείται επιεικέστερα σε σύγκριση με άλλους κατηγορούμενους που έχουν διαπράξει παρόμοιας σοβαρότητας εγκλήματα, οι ψυχικά νοσούντες ασθενείς ή οι επιληπτικοί ομαδικά στιγματίζονται ως επικίνδυνοι και υφίστανται τις συνέπειες αυτού του στιγματισμού, επειδή η δυσπιστία και η καχυποψία του κοινωνικού συνόλου εναντίον τους αυξάνεται.²⁶ Εκτός αυτού, σύμφωνα με την αρχή της αυτοπραγματοποιούμενης προφητείας, ο στιγματισμός τους ενδέχεται να συμβάλλει σε διάπραξη εγκλημάτων ανεξάρτητα από την επίδραση της συγκεκριμένης πάθησης. Η επιείκεια δηλαδή απέναντι στο συγκεκριμένο κατηγορούμενο μπορεί να είναι ευπρόσδεκτη από τον ίδιο, αλλά να έχει αρνητικό αντίκτυπο στο σύνολο των ατόμων που ανήκουν στην ίδια κατηγορία, και ενδεχομένως στο επίπεδο της εγκληματικότητας γενικότερα.

Τέλος, όπως δείχνουν οι αμερικανικές υποθέσεις που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο, η επίκληση του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου είναι δυνατό να γίνει όχι μόνο από γυναίκες κατηγορούμενες, αλλά και από άνδρες εναντίων γυναικών, με αποτέλεσμα να κινδυνεύουν οι τελευταίες να στερηθούν, για παράδειγμα, το δικαίωμα επιμέλειας των παιδιών τους σε περίπτωση διαζυγίου ή ακόμα να αμφισβητείται η μαρτυρία τους σε περίπτωση σοβαρού εγκλήματος εναντίον τους.

26. Δεν είναι εδώ ο κατάλληλος χώρος για να συζητηθούν οι διιστάμενες απόψεις, σχετικά με τον ορισμό και το νόημα της ψυχικής νόσου και γενικότερα την κριτική του ψυχιατρικού συστήματος ως οργάνου κοινωνικού ελέγχου.

Β. Επιπτώσεις του συνδρόμου στα δικαιώματα της κατηγορούμενης

Η αποδοχή της ορμονικής ερμηνείας του συνδρόμου μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις όχι μόνο στο σύνολο των γυναικών, αλλά ακόμα και σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κατηγορουμένων γυναικών. Η ορμονική - βιολογική θεωρία του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου και η προτεινόμενη λύση χορήγησης προγεστερόνης στις εγκληματούσες γυναίκες αποτελεί τυπική περίπτωση της θεραπευτικής αντίδρασης στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Η θεραπευτική αντίδραση, παρόλο που είχε παλιότερα θεωρηθεί ως ανθρωπιστικότερη από την τιμωρητική²⁷, έχει οδηγήσει σε πολλές και ποικίλες καταχρήσεις σε πλείστους τομείς.²⁸ Η ιστορία της επίδρασης του βιολογικού θετικισμού στο νομικό σύστημα καταδεικνύει ότι ένα σύστημα βασισμένο στην αντιμετώπιση του εγκληματία ως ατόμου στερούμενου αυτοελέγχου λόγω παθολογικών παραγόντων, προσφέρει πολύ λιγότερες εγγυήσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από ένα τιμωρητικό σύστημα, που θεμελιώνεται στην αρχή της προσωπικής ευθύνης. Το μονοπάτι του βιολογικού θετικισμού παρά τα επιφανειακά του θέλγητρα είναι μάλλον επικίνδυνο και υπονομεύει τα δικαιώματα της κατηγορούμενης. Θα μπορούσε κάλλιστα να της στερή-

-
27. Η τιμωρητική αντίδραση βασίζεται στην πρόκληση προμελετημένου ψυχικού ή σωματικού πόνου ή ταλαιπωρίας στον παραβάτη. Η επιβολή πόνου νομιμοποιείται με βάση την υποτιθέμενη αξία του (γενικής και ειδικής πρόληψης, της δίκαιης ανταπόδοσης, αναμόρφωσης κλπ.). Η θεραπευτική αντίδραση πηγάζει από την υπόθεση ότι ο παραβάτης του νόμου πάσχει από κάποια ασθένεια ή οργανική δυσλειτουργία. Κατά συνέπεια θα πρέπει να υποβληθεί σε θεραπεία σύμφωνα με τα δεδομένα της σύγχρονης επιστήμης.
28. Έρεισμα για τη διάδοση της θεραπευτικής αντίδρασης αποτέλεσε ένα είδος συμπονετικού ενδιαφέροντος για τον παραβάτη, που δημιούργησε ένα ανθρωπιστικό κύμα νέων προσδοκιών και στόχων. Παρ' όλα αυτά, οι εγκληματολόγοι συνειδητοποίησαν σταδιακά ότι τα αποτελέσματα απείχαν από τα προσδοκώμενα. Η θεραπευτική αντίδραση είχε μεταξύ άλλων τις ακόλουθες αρνητικές επιπτώσεις: 1) Αν ο παραβάτης εγκλειστεί σε σωφρονιστικό κατάστημα χωρίς τη θέλησή του, ο περιορισμός του αποτελεί μορφή τιμωρίας, όσο θεραπευτικά προσανατολισμένοι και αν είναι οι λόγοι της κράτησής του. 2) Το αποκλειστικό ενδιαφέρον για τη «θεραπεία» του εγκληματία, δεν καθορίζει με σαφήνεια τη χρονική διάρκεια του θεραπευτικού προγράμματος. Αν η απομόνωσή του διαρκέσει ώπου να θεωρηθεί αποθεραπευμένος, πολύ πιθανό ο χρόνος κράτησης να υπερβεί κατά πολύ την περίοδο φυλάκισης, που θα επιβαλλόταν σύμφωνα με το τιμωρητικό σύστημα. 3) Το κριτήριο της ψυχικής υγείας (αντίθετα με εκείνο της σωματικής υγείας) είναι αξιολογικής και όχι επιστημονικής υφής. Η θεραπευτική αντίδραση απειλεί την ατομική αυτονομία και το δικαίωμα στη διαφορά. Η πίστη στην ορθότητα του θεραπευτικού προτύπου άρχισε να κλονίζεται στο τέλος της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70.

σει και τα λίγα δικαιώματα που της απομένουν σύμφωνα με μια τιμωρητική προσέγγιση και να επιτρέψει αορίστου διάρκειας στερητικές της ελευθερίας ποινές ή ακόμα και την προληπτική κράτηση.

Μια τέτοιου είδους πρόταση σχετικά με την ποινική μεταχείριση γυναικών οι οποίες εγκληματούν λόγω του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου είναι η εξής: Μια και τα συμπτώματα του συνδρόμου εμφανίζονται σε συγκεκριμένη μόνο φάση του κύκλου, η εγκληματούσα γυναίκα θα πρέπει να καταδικάζεται σε περιοδική στέρηση της ελευθερίας της (κατά προτίμηση σε ψυχιατρικό κατάστημα) μόνο κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης και όχι τις υπόλοιπες μέρες του κύκλου, οπότε εξ ορισμού δεν υπάρχει κίνδυνος να διαπράξει έγκλημα (Taylor και Dalton 1983). Από εδώ δεν υπολείπεται παρά ένα μικρό βήμα ως τη θέσπιση της προληπτικής κράτησης των γυναικών οι οποίες, σύμφωνα με τη μαρτυρία των ειδικών, υποφέρουν από αρκούντως σοβαρή μορφή του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου.

Γ. Ο κίνδυνος της αυτοπραγματοποιούμενης προφητείας

Αν το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο θεωρηθεί ότι αποτελεί μέρος της γυναικείας αναπαραγωγικής φυσιολογίας, τότε θεωρητικά κάθε εμμηνορροούσα γυναίκα θα είχε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό κάποια δικαιολογία για απαράδεκτη, παράλογη ή βίαια συμπεριφορά. Συνεπώς, η ανεκτικότητα και η επιείκεια, την οποία απολαμβάνουν οι γυναίκες που συμπεριφέρονται με βίαιο ή επιθετικό τρόπο ή διαπράττουν εγκλήματα κατά το διάστημα της προεμμηνόρρυσης, μπορεί να οδηγήσουν σε αυτοεπαληθευόμενη προφητεία. Σε μείωση δηλαδή των αναστολών κατά της εμπλοκής σε βία, μια και η συμπεριφορά αυτή μπορεί να δικαιολογηθεί ως αποτέλεσμα ορμονικής διαταραχής και ανικανότητας αυτοελέγχου.

Και αν ακόμα δεχθούμε ότι οι ορμονικοί παράγοντες καθιστούν περιοδικώς τη γυναίκα περισσότερο ευρέθιστη και ευέξαπτη, αυτό δε σημαίνει απαραίτητα ότι αδυνατεί να ελέγξει τη συμπεριφορά της. Μπορεί δηλαδή να είναι στατιστικά πιθανότερο να εγκληματούν οι γυναίκες στη συγκεκριμένη αυτή φάση του κύκλου, αυτό όμως δε συνεπάγεται ότι παύουν να είναι υπεύθυνες ή ότι μειώνεται η ευθύνη τους για τις πράξεις τους. Αν γινόταν δεκτή μια τέτοια άποψη, τότε πολλοί άλλοι παρόμοιοι λόγοι ακαταλόγιστου ή μειωμένου καταλογισμού θα έπρεπε να γίνουν επίσης δεκτοί. Για παράδειγμα, ένας μεγάλος αριθμός πρόσφατων ερευνών έχει αποκαλύψει ότι πολλά διαιτητικά προβλήματα στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες συνδέονται με ποικίλες μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Έλλειψη διαφόρων βιταμινών προκαλεί μεταξύ άλλων ευερεθιστικότητα και επιθετικότητα (Fishbein 1982, 1983, Lesser 1980, Raloff 1983, Virkkunen 1986, Schauss 1980). Πρόσφατη έρευνα στις Η.Π.Α. έδειξε ότι οι τρόφιμοι φυλακών και ιδρυμάτων για ανήλικους εγκληματίες, των οποίων η διαίτα ήταν ανεπαρκής σε διάφορα θρεπτικά συστατι-

κά, παρουσίαζαν αυξημένα ποσοστά βίαιης συμπεριφοράς. Αλλαγές στο διαιτολόγιο των κρατουμένων οδήγησαν σε κατακόρυφη πτώση των εντός των φυλακών κρουσμάτων βίας (Schoenhaller 1983).

Ο λόγος για τον οποίο αναφέρονται τα πορίσματα των ερευνών αυτών είναι ότι, σύμφωνα με μια άλλη θεωρία, το σύνδρομο δεν οφείλεται σε ορμονικά, αλλά σε διαιτητικά προβλήματα και ότι ο ενδεχόμενος τρόπος θεραπείας συνίσταται στη χορήγηση διαφόρων βιταμινούχων σκευασμάτων, π.χ. *primrose oil*. Οι έρευνες αυτές δεν πρέπει να αγνοούνται, αλλά δεν είναι σωστό το ποινικό σύστημα να αντιμετωπίζει με επιεικέστερο τρόπο μέρος μόνο των ατόμων, που για διάφορους λόγους δυσκολεύονται να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους.

Δ. Επιπτώσεις στην αντιμετώπιση της ανδρικής εγκληματικότητας

Εάν η επίκληση του προεμνηνορρυσιακού συνδρόμου καθιερωθεί είτε ως λόγος ακαταλόγιστου ή μειωμένου καταλογισμού, είτε ως λόγος μετριάσμου της ποινής, μια παρόμοια γραμμή υπεράσπισης θα έπρεπε να γίνει δεκτή στην περίπτωση εγκληματιών του ανδρικού φύλου, ιδίως βιαστών που χαρακτηρίζονται από υψηλούς δείκτες τεστοστερόνης.

Ήδη στις Η.Π.Α. οι βιαστές και άλλοι εγκληματίες του ανδρικού φύλου, καταδικασμένοι για πράξεις σεξουαλικής βίας, υποβάλλονται σε θεραπεία με θηλυκές ορμόνες εξ αιτίας του υποτιθέμενου ρόλου των ανδρογόνων (ιδίως της τεστοστερόνης) στην επιθετικότητα και την ερωτική διεγερσιμότητα. Χημικές ενώσεις με δράση προγεστερόνης υποτίθεται ότι περιορίζουν το πλάσμα τεστοστερόνης σε ενήλικες άνδρες. Με αυτό το σκοπό, όπως προαναφέρθηκε, συνθετικές ορμόνες (*provera*) έχουν χορηγηθεί σε μορφή ενέσεων ή έχουν εμφυτευθεί σε σεξουαλικά βίαιους εγκληματίες.

Οι γυναίκες που αποδέχονται το προεμνηνορρυσιακό σύνδρομο ως ειδικό λόγο υπεράσπισης στην περίπτωση εγκληματουσών γυναικών, είναι μάλλον απίθανο ότι θα αντιμετώπιζαν με την ίδια επιεική διάθεση μια παρόμοια γραμμή υπεράσπισης εκ μέρους ανδρών, οι οποίοι κατηγορούνται για εγκλήματα βιασμού, κατάχρησης σε ασέλγεια, αιμομιξίας κλπ.

XIII. Συμπέρασμα–Προτάσεις για νέα έρευνα

1. Η ορμονική θεωρία του προεμνηνορρυσιακού συνδρόμου και της σχέσης του με τη γυναικεία εγκληματικότητα παρουσιάζει ενδιαφέρον και αξίζει να ερευνηθεί συστηματικά. Προς το παρόν όμως οι ασάφειες στη σχετική ορολογία και οι μεθοδολογικές αδυναμίες των ερευνών πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στην εκτίμηση της θεωρίας και της μαρτυρίας των ειδικών σε δίκες γυναικών, κατηγορουμένων για σοβαρά εγκλήματα.

2. Και αν ακόμα γίνει αποδεκτό ότι οι ορμονικοί παράγοντες καθιστούν τις γυναίκες πιο ευερέθιστες ή επιθετικές, αυτό δε σημαίνει ότι αδυνατούν να ελέγξουν τις πράξεις τους. Ιδιαίτερα αν οι γυναίκες αυτές γνωρίζουν ότι υποφέρουν από το σύνδρομο, θα πρέπει να είναι σε θέση να προβλέπουν και να προλαμβάνουν πιθανές καταστάσεις, οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν στη διάπραξη εγκλήματος.

3. Η αποδοχή της ορμονικής - βιολογικής θεωρίας του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου μπορεί μεν να συνεπάγεται επιεικέστερη μεταχείριση μιας ομάδας εγκληματουσών γυναικών, αλλά είναι πιθανό να έχει σοβαρές επιπτώσεις στα δικαιώματα των κατηγορουμένων γυναικών και στην αντιμετώπιση του γυναικείου φύλου γενικότερα. Τέλος, η καθιέρωση της υπεράσπισης του συνδρόμου μπορεί να θεωρηθεί ότι δικαιολογεί την εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών και να οδηγήσει σε μείωση των σχετικών αναστολών.

4. Εάν πάλι αποδειχθεί ότι οι αιτίες του προεμμηνορρυσιακού συνδρόμου δεν είναι βιολογικές, αλλά κοινωνικές ή ψυχολογικές ή ένας συνδυασμός και των δύο, τότε ανακύπτει το εξής ερώτημα: Για ποιο λόγο η ευερεθιστικότητα, η επιθετικότητα και άλλα αρνητικά συναισθήματα και προδιαθέσεις, που μπορεί να οδηγήσουν σε βίαια συμπεριφορά τις γυναίκες, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται από το ποινικό δίκαιο με διαφορετικό τρόπο από ανάλογα αρνητικά συναισθήματα, τα οποία προκαλεί ή ένδεια, η ανεργία ή άλλα προσωπικά ή οικογενειακά προβλήματα στην περίπτωση άλλων γυναικών εγκληματιών ή εγκληματιών που ανήκουν στο ανδρικό φύλο;

Το δίλημμα, με άλλα λόγια, είναι το εξής: Ή θα γίνει δεκτή η άποψη ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο είναι ορμονική ασθένεια που ερμηνεύει την εγκληματική συμπεριφορά κάποιων γυναικών - άποψη η οποία μπορεί να οδηγήσει σε στιγματισμό του συνόλου του γυναικείου φύλου - β) ή θα γίνει δεκτό ότι το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο είναι αποτέλεσμα ψυχολογικών και σε τελευταία ανάλυση κοινωνικών παραγόντων, οπότε είτε δε δικαιολογείται επιεικέστερη μεταχείριση των εγκληματουσών γυναικών είτε παρόμοιας μεταχείρισης πρέπει να τυγχάνουν άτομα και των δύο φύλων σε πληθώρα άλλων περιπτώσεων. Σε κάθε περίπτωση πάντως το θέμα της εμμηνορρυσίας πρέπει να πάψει να αποτελεί ταμπού, αλλά να συζητείται ανοιχτά, γιατί έχει σοβαρές επιπτώσεις στη θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

5. Η άποψη ότι πρέπει να θεσμοθετηθεί ειδική νομική άμυνα του συνδρόμου στο ποινικό δίκαιο, είναι ιδιαίτερα επικίνδυνη. Μια τέτοια νομοθετική πρόβλεψη μπορεί να θεωρηθεί ότι δικαιολογεί την εγκληματική συμπεριφορά των γυναικών και να οδηγήσει σε μείωση των σχετικών αναστολών. Στον ισχυρισμό ότι επειδή προβλέπεται ιδιαίτερη μεταχείριση των γυναικών σε περίπτωση παιδοκτονίας, τα θύματα του συνδρόμου δικαιούνται παρόμοια μεταχείριση, μπορεί να αντιταχθεί ότι μάλλον πρέπει να καταργηθεί το έγκλημα της παιδοκτονίας, γιατί και αυτό συμβάλ-

λει στην παθολογικοποίηση και αρνητική αντιμετώπιση της γυναίκας. Αν σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση υφίσταται ακαταλόγιστο ή μειωμένος καταλογισμός των γυναικών που σκοτώνουν τα παιδιά τους κατά ή μετά τον τοκετό, αυτό πρέπει να αποδεικνύεται σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί καταλογισμού.

6. Είναι ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην έρευνα για τους ψυχολογικούς και σε τελευταία ανάλυση τους κοινωνικούς παράγοντες αιτιολογίας του συνδρόμου. Αν αποδειχθεί ότι τα συμπτώματα οφείλονται κατά κύριο λόγο σε ψυχολογικούς καθώς και σε λόγους κοινωνικής αντιμετώπισης της εμμηνορρυσίας, τότε η ενδεδειγμένη λύση είναι η λήψη προληπτικών μέτρων. Θα πρέπει, για παράδειγμα, να καθιερωθούν εκπαιδευτικά και ενημερωτικά προγράμματα στο σπίτι και στο σχολείο, ώστε τα κορίτσια και οι οικογένειες να πάψουν να αντιμετωπίζουν με αρνητικό τρόπο την εμμηνορρυσία. Το ίδιο ισχύει και αν ακόμα δεχτούμε ότι οι ορμονικοί παράγοντες επηρεάζουν τη διάθεση των γυναικών, επειδή αναμφισβήτητη η κατάσταση επιδεινώνεται από κοινωνικούς ορισμούς και ταμπού.

Βιβλιογραφία

- Aporara L., Fink L.:** (1984) Criminal Law: Premenstrual syndrome in the courts., Washbourne Law Journal, Vol. 24, No 1, pp 54-77 (5-78).
- Aubry P.:** (1891) De L' Homicide Commis Par La Femme: Etude Medico-legale. Archives de L' Antropologie Criminelle et des Science penale, 6,267.
- Bennett P.:** (1982) Pre-menstrual tension: excuse or reason? Police Review, Vol. 90, PT 4642 pp 168-70.
- Birtchnell J. and Floyd S.:** Attempted suicide and the menstrual cycle - a negative conclusion, Journal of Psychosomatic research, 1974, 18, 361-369.
- Chandra S., Prabha & Santosh K. Chaturvedi:** (1989) Cultural variations of premenstrual experience., The International Journal of Social Psychiatry, Vol 35, No 4, 343-349.
- Dalton K.:** (1960a) Effects of menstruation on school girls weekly work, British Medical Journal 1, 326-328.
- Dalton K.:** (1960b) Menstruation and accidents, British Medical Journal 2 1425-1426.
- Dalton K.:** (1959) Menstruation and acute psychiatric illness, British Medical Journal 148-149.
- Dalton K.:** (1977) The Premenstrual syndrome and progesterone therapy, London, Heinemann.

- Dalton K.:** (1980) Cyclical criminal acts in premenstrual syndrome, *Lancet* 2, 1070-1071.
- Dalton K.:** (1987) *Once a month* (4th edition) Glaskow, Fontana/Collins.
- Dalton K.:** (1960) Menstruation and accidents, *British Medical Journal*, 2 1425-1426.
- Dalton K.:** (1961) Menstruation and crime, *British Medical Journal*, 2, 1752-1753.
- Dalton K.:** (1969) *The menstrual cycle*, London, Penguin books.
- Eagan:** The selling of the pre menstrual syndrome *Washbourn Law Journal* p. 63.
- Edwards S.:** (1981) *Female sexuality and the law*, Oxford, Martin Robertson.
- Edwards S.:** (1982) Premenstrual tension, *Justice of the Peace*, Vol. 146, pp. 476-8.
- Edwards S.:** (1988) Mad bad or Premenstrual? *New Law Journal*, Vol. 138, No. 6363, pp 456-8.
- Ellis D.P. and Austin P.:** (1971), Menstruation and aggressive behaviour in a correctional center for women, *The Journal of criminal law, Criminology and Police science*, 62, 388-95.
- Epps P.:** (1962) Women shoplifters in Holloway prison in T.C.N. Gibbens and J. Prince (eds) *Shoplifting*, London, The Institute for the study and treatment of delinquency pp. 134-135.

- Evernett K.:** (1989) «PMT» - The monthly madness, *Bella*, (December 9) pp. 6-7.
- Fishbein D.:** (1983) Appraisal of the nutrition - behaviour Relation, *American Correctional Association*, 65-74.
- Golup S. and Harrington D.M.:** (1981) Premenstrual and menstrual mood changes in adolescent women, *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 41, No 5, pp. 961-65.
- Greene R, and Dalton K.:** (1953) The premenstrual syndrome, *British Medical Journal* (May 9) pp. 1007-1013.
- Gudden H.:** (1907) Die Zurechnungsfähigkeit bei Warenhausdiebstählen, *Vierteljahrsschrift für Gerichtliche Medizin Und Offendliches Sanitätswesen*, Dritte Folge 33, Supplementheft. 66.
- Halbreich U., Endicott J., Goldstein S. et. al.:** (1976) Serum prolactin in women with pre-menstrual tension, *Lancet* 2, 654-656.
- Halbreich U., Endicott J.:** (1985) Methodological issues in studies of premenstrual changes, *Psychoneuroendocrinology*, 10, 15-32.
- Harry B. and Balcer M.:** Menstruation and crime, A critical review of the literature from the clinical criminology perspective, *Behavioural Sciences and the Law*, Vol 5, No 3 pp. 307-321 (1987).
- Hodginsos Liz:** (1992) Men who suffer from PMT, *Guardian*, 28 February.

- Icard S.:** (1890) *La femme pendant la periode menstruelle*, Paris, Felix Alcan.
- Jacobs T.L. and Charles E.:** (1970) Correlation of psychiatric symptomatology and menstrual cycle in an outpatient population. *Amer, Journal of Phychiatry* 126,1504.
- Jakobowicz D. L. Godard F. and Dewhurst J.:** (1984) The treatment of premenstrual tension with mefanamic acid: analysis of prostragladin concentration, *British Journal Obstet. Gynnaecol.* 91: 78-86.
- Janowich D.S. and Rausch:** (1985) Biochemical hypotheses of premenstrual tension syndrome, *Psychol. Med.* 15, 3-8.
- Kraft-Ebing, R. Von:** (1902) *Psychosis Mestrualis*, Stuttgard: Ferdinad Enke Verlag.
- Laughlin M. and Johnson R.E.:** (1986) Premenstrual Syndrome Medical Trial Techique Quarterly, Vol 32, No 3, pp. 335-42.
- Lesser M.:** (1980) Nutrition and vitamin therapy, 1980 Batam, New York.
- Logue C.M. and Moose R.H.:** (1988) Positive primenstural changes: toward a new perspective of the menstrual cycle, *Journal Of Phychosomatic Research*, 32, 31-40.
- Lombroso C. and Ferrero G.:** (1894) *Das weib as verbrechen and Prostituerte*, Translated by H. Kurella, Hamburg: Verlagsanstalt and Druckerei, A.G.
- Mackenzie Susan:** (1991) A woman's problem, *Guardian* (8 May)

- Mackinnon P.C.B.
and Mackinnon I.L.:** (1956) Hazards of the menstrual cycle, *British Medical Journal*, 1, 555.
- Mandell A. J.
and Mandell M.P.:** Suicide and the menstrual cycle, *Journal of the American Medical Association*, 1967,200, 132-133.
- Melody G.:** (1961) Behavioural implications of PMT, *Obstetrics and Gynaecology*, vol. 17 pp. 439-441.
- Morris A.:** (1987) *Women crime and Criminal Justice*.
- Morton J.H,
Additon H. Et. Al.:** (1953) A clinical study of premenstrual tension, *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 65, 1182-1191.
- Nicholson J.
and Barltrop K.:** (1982) Do women go mad every month? *New Society*, 11 February 1989,2.
- Oleck H.L.:** (1953) Legal aspects of premenstrual tension, *International Record of Medicine and G.P. Clinics*, 162, 492-501.
- Paige K.E.:** Women learn to sing the menstrual blues, *Psychology Today*, 1973,7, 41-47.
- Pallis and Holding:** (1976) The menstrual cycle and suicidal intent, *J. Biosoc. Soc*, 8,27.
- Pollak Otto:** (1950) The criminality of women
- Raloff J. Locks:** (1983) A key to violence, *Science News*, 1983 124 (8) 122-125.

- Rees L.:** (1953) The Premenstrual tension syndrome and its treatment, British Medical Journal (May 9) pp. 1014-6.
- Reid P.L. and Yen S.S.C.:** (1981) Premenstrual syndrome, American Journal of Obstetrics and Gynecology, 139, 85-104.
- Rubinow D.R. and Roy-Byrne P.:** (1984) Premenstrual syndrome: Overview from a methodological perspective, American Journal of Obstetrics and Gynecology, 139, 85-104.
- Schauss A.:** (1980) Diet, crime and delinquency, Berkley, California, Parker House.
- Schoenhaner S.J.:** (1983) The Northern California diet behaviour program: An empirical examination of 3.000 incarcerated juveniles in Stanislaus County Juvenile Hall, International Journal of Biosocial Research 1983, Vol. 5 part 2 pp. 99-106.
- Singh S. and Singh A.:** (1979) The relationship between Premenstrual tension and Murder, Indian Journal of Criminology, Vol. 7, No. 2 pp. 149-52.
- Sutherland H. and Stewart I.:** (1965) A critical analysis of the premenstrual syndrome, The Lancet, June 5, 1180-1183.
- Taylor L. and Dalton K.:** (1983) Premenstrual Syndrome: A New Critical Defence? California Western Law Review, Vol 19, No 2 pp. 269-87.
- Vanezis P.:** (1981) Editorial, Med. Sci. Law, Vol. 21, No 3.

- Virkkunen M.:** (1986) Reactive hypoglycaemia tendency among habitually violent offenders: *Nutrition Reviews* 1986, 44 (May supplement) 94-103.
- Wallace A. and Rubin L.:** (1971), The premenstrual syndrome and criminal responsibility *UCLA Law Review*, 19, 209-312.
- Whitehead R.E.:** *Women Pilots*, *J. Avia. Med*, 5, 47.
- Wickham M.:** (1958) The effect of the menstrual cycle on test performance, *British Journal of psychology*, 49 34-41.

Πρόσφατες αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Καναδά που αφορούν θεμελιώδη δικαιώματα στην ποινική διαδικασία

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
*Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Στη δημοσίευση αυτή παρουσιάζονται ορισμένες αποφάσεις του Καναδικού Ακυρωτικού που αφορούν τα βασικά ατομικά δικαιώματα.

Αναλύονται πρώτα οι αποφάσεις που δικαιώνουν τους εκπροσώπους της κρατικής εξουσίας. Στην πρώτη υπόθεση, το δικαστήριο έκανε δεκτή την παραβίαση του οικιακού ασύλου όταν πρόκειται για άμεση καταδίωξη από την αστυνομία. Στη δεύτερη γίνεται μία ελαστικότερη εφαρμογή της αρχής να υποστεί κάποιος τη δίκη του σε εύλογη προθεσμία όταν πρόκειται για σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκου. Στην τρίτη δεν αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου σε κάποιον ο οποίος, θέλοντας να αναγνωρισθεί ως πρόσφυγας, υφίσταται ένα ερωτηματολόγιο ρουτίνας στο αεροδρόμιο.

Ακολουθούν, στη συνέχεια οι αποφάσεις που δικαιώνουν τον κατηγορούμενο-πολίτη. Η πρώτη αφορά τον παράνομο χαρακτήρα ενός αλκοοτέστ που έγινε χωρίς τη συναίνεση του ατόμου. Η δεύτερη δικαιώνει τον πολίτη που θέλει να ασκήσει το δικαίωμα μετάδοσης πληροφοριών μέσω της αφισοκόλλησης, θέτοντας ταυτόχρονα, φρένο στην αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας. Τέλος, υπάρχει η περίπτωση της ειδικής μεταχείρισης της ομολογίας ανηλίκου σε μία περίπτωση φόνου και ληστείας.

Με τη δημοσίευση αυτή, ο συγγραφέας θέλησε να δώσει μία γενική εικόνα του πώς λειτουργεί το Καναδικό δίκαιο ένα από τα πιο προηγμένα δίκαια στον τομέα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Εισαγωγή

I. Αποφάσεις που δικαιώνουν τους εκπροσώπους της κρατικής εξουσίας

- A. Το δικαίωμα παραβίασης του οικιακού ασύλου σε περίπτωση άμεσης καταδίωξης
- B. Το «εύλογο» της προθεσμίας για να υποστεί κάποιος μία δίκη σε περίπτωση σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκου
- Γ. Το δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου κάποιου που ζητά να κηρυχθεί πρόσφυγας

II. Αποφάσεις που δικαιώνουν τον κατηγορούμενο πολίτη

- A. Η νομιμότητα ενός αλκοοτέστ που αποκτήθηκε χωρίς συναίνεση
- B. Το δικαίωμα αφισκοκόλλησης σε δημόσιους χώρους
- Γ. Ειδική αντιμετώπιση της ομολογίας ανηλίκου

Συμπερασματικές σκέψεις

Εισαγωγή

Το 1982, ο *Χάρτης των δικαιωμάτων και ελευθεριών του Καναδά* περιελήφθη στο Σύνταγμα και απέκτησε αυξημένη τυπική ισχύ.¹ Κάθε νομοθεσία, ομοσπονδιακή ή επαρχιακή, που αντιβαίνει στις διατάξεις του Χάρτη κρίνεται αντισυνταγματική.²

Γνωρίζοντας ότι, παραδοσιακά, τα δίκαια αγγλοσαξωνικής προέλευσης δείχνουν ιδιαίτερη ευαισθησία στην προστασία των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου, αναμέναμε ότι η τάση αυτή θα τονισθεί περισσότερο με τη θέση σε ισχύ του Χάρτη. Πράγματι τα πρώτα χρόνια της εφαρμογής του και υπό την επίδραση μιας γενικής «ευφορίας» πολλές διατάξεις, τόσο ουσιαστικές όσο και δικονομικές κρίθηκαν αντισυνταγματικές

1. *The Law Society of Upper Canada v. Skapinker*, [1984] 1 R.C.S. 357.

2. G. Gote-Harper, A. Manganas, J. Turgeon, *Droit pénal canadien*, 3η έκδ. Μοντρεάλ, Yvon Blais, 1989, σελ. 28-29.

και τα άρθρα του Χάρτη που αφορούσαν τα βασικά δικαιώματα ερμηνεύτηκαν από τα δικαστήρια με τρόπο ευρύ και «γενναιόδωρο», υπέρ του απλού πολίτη περιορίζοντας με τον τρόπο αυτό την κρατική αυθαιρεσία.

Στο κίνημα αυτό σημαντικό ρόλο έπαιξε η επίδραση του αείμνηστου δικαστή του Ανωτάτου Δικαστηρίου Brian Dickson που με την φιλελεύθερη και ουμανιστική φιλοσοφία του σημάδεψε καθοριστικά αυτή την περίοδο.

Συνέπεια μιας τέτοιας στάσης, ήταν ο περιορισμός των «αυθαιρεσιών» της διοίκησης αλλά και μία αναπόφευκτη παρεμπόδιση της άσκησης μιας αποτελεσματικής αντεγκληματικής πολιτικής.

Την περίοδο αυτή ακολούθησε μία άλλη πιο «ρεαλιστική» κατά τη διάρκεια της οποίας τα δικαστήρια, ερμηνεύοντας τα άρθρα του Χάρτη προσπάθησαν και προσπαθούν να τα συμβιβάσουν με το προϋπάρχον δίκαιο. Ο Χάρτης δεν εμφανίζεται πλέον ως κάτι το καινούργιο και το επαναστατικό αλλά ως η συνέχιση μιας πολύ παλαιάς παράδοσης που ξεκινά από τη Magna Carta και το Bill of Rights.

Οι πρόσφατες αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου που επιλέξαμε για ανάλυση εμφανίζουν αυτή την κατάσταση.

I. Αποφάσεις που δικαιώνουν τους εκπροσώπους της κρατικής εξουσίας

A. Το δικαίωμα παραβίασης του οικιακού ασύλου σε περίπτωση άμεσης καταδίωξης

Στην παρούσα υπόθεση το θέμα αφορούσε την έκταση του δικαιώματος της αστυνομίας για παραβίαση του οικιακού ασύλου μετά από καταδίωξη του κατηγορουμένου.³

Στις 3 και 45' των 3 Δεκεμβρίου 1989 ένας αστυνομικός είδε τον κατηγορούμενο Macooh να παραβιάζει ένα σήμα «STOP» σε μία διάβαση μιας μικρής πόλης της επαρχίας Alberta του Καναδά. Άρχισε τότε την καταδίωξη αφού άναψε τα φώτα του περιπολικού. Ο κατηγορούμενος επιτάχυνε και παραβίασε άλλα δύο σήματα πριν σταματήσει στο χώρο στάθμευσης ενός κτιρίου όπου τον ακολούθησε ο αστυνομικός, ο οποίος και τον αναγνώρισε, τον είδε να βγαίνει γρήγορα από το αυτοκίνητο και να τρέχει προς την πίσω πόρτα ενός διαμερίσματος. Ο αστυνομικός βγήκε με τη σειρά του από το περιπολικό και άρχισε να φωνάζει: «Doug Macooh σταμάτα να τρέχεις. Έλα εδώ! Θέλω να σου μιλήσω!».

Ο κατηγορούμενος δεν υπήκουσε αλλά μπήκε στο διαμέρισμα. Ο αστυνομικός τον ακολούθησε, πήγε στην πίσω πόρτα και του φώναξε χωρίς να λάβει απάντηση. Ανέφερε τότε την ιδιότητά του και μη παίρνο-

3. *Macooh v. R.*, C.S. Can. 26.2.93.

ντας απάντηση μπήκε στο διαμέρισμα. Άκουσε τότε κάποιον να λέει σιγά σε μια διπλανή κάμαρα: «Πες του ότι πέρασα τη νύχτα μαζί σου!». Μια γυναίκα απάντησε: «Όχι Doug!». Ο αστυνομικός μπήκε τότε στην κάμαρα και βρήκε στο κρεβάτι τον κατηγορούμενο με τη δίδα Kimberley Pac. Του ανέφερε τότε ότι είναι υπό κράτηση διότι δεν υπάκουσε στις προ-σταγές ενός αστυνομικού. Ο κατηγορούμενος αρνήθηκε ν' ακολουθήσει αλλά και να ντυθεί και επακολούθησε συμπλοκή κατά τη διάρκεια της οποίας ο εκπρόσωπος της τάξης παρατήρησε ότι ο κατηγορούμενος πα-ρουσιάζε όλα τα συμπτώματα μέθης.

Στη συνέχεια ο Macsooh συνελήφθη και του απαγγέλθηκε κατηγορία για οδήγηση σε κατάσταση μέθης, άρνηση να υπακούσει και να περάσει το αλκοοτέστ καθώς και για σωματικές βλάβες κατά αστυνομικού.

Στην πρωτοβάθμια δίκη, ο δικαστής θεώρησε ότι η είσοδος του αστυ-νομικού στο διαμέρισμα ήταν παράνομη διότι η καταδίωξη αφορούσε μία παράβαση της επαρχιακής νομοθεσίας και όχι μία εγκληματική πράξη (acte criminel).

Το εφετείο ανέτρεψε την απόφαση αυτή και θεώρησε ότι η σύλληψη ήταν νόμιμη επεκτείνοντας το δικαίωμα παραβίασης του οικιακού ασύ-λου και σε περιπτώσεις άλλες εκτός των εγκληματικών πράξεων όταν όμως υπήρξε άμεση καταδίωξη.

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά σε απόφαση που συνέταξε ο επι-κεφαλής δικαστής Lamer επικύρωσε την απόφαση του Εφετείου.

Τα επίμαχα άρθρα του *Χάρτη δικαιωμάτων και Ελευθεριών του Καναδά* είναι τα άρθρα 7 (δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την ασφάλεια) και 9 (δικαίωμα έναντι στις αυθαίρετες συλλήψεις).

Κατ' αρχάς έπρεπε να προσδιορισθεί αν η περίπτωση ήταν μία όπου η αστυνομία είχε το δικαίωμα να συλλάβει κάποιον χωρίς ένταλμα. Ο Κώ-δικας Οδικής Κυκλοφορίας της Alberta⁴ ορίζει στο άρθρο 120.

«Ένας αστυνομικός μπορεί να συλλάβει χωρίς ένταλμα κάποιον για τον οποίο εύλογα πιστεύει ότι παρέβη μία από τις ακόλουθες διατάξεις:

[.....]

β) Το άρθρο 119 που απαιτεί από έναν οδηγό να σταματήσει το όχη-μά του μετά από αίτηση αστυνομικού οργάνου».

Όσον αφορά την αρχή του απαραβίαστου του οικιακού ασύλου, ο αείμνηστος δικαστής Dickson είχε αναφέρει ότι πάντοτε υπήρχαν ορι-σμένες εξαιρέσεις όπως στην περίπτωση που πρέπει να γίνει μία σύλλη-ψη.⁵ Βέβαια αυτό δεν μπορεί να συμβεί παρά μόνον αν συντρέχει μία

4. *Highway Traffic Act.*, R.S.A. 1980, Ch. H-7.

5. *Eccles v. Bourque*, [1975] 2 RCS 739.

από τις ακόλουθες προϋποθέσεις: α) όταν υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να πιστεύομε ότι εκείνος που ψάχνομε βρίσκεται εκεί και β) όταν έχει γίνει κανονικά προειδοποίηση πριν την είσοδο.

Τα εγκλήματα λαβαίνουν χώρα συχνά κοντά σε κατοικημένες περιοχές. Όταν ένας αστυνομικός είναι μάρτυρας ενός εγκλήματος ή φτάνει επί τόπου λίγο μετά την τέλεσή του, δεν πρέπει να εμποδισθεί από του να συλλάβει τον υπεύθυνο γιατί ο τελευταίος κρύφτηκε σε κάποιο σπίτι ή γειτονικό κτίριο. Η κοινωνία είναι περισσότερο από ποτέ αστικοποιημένη και ανώνυμη. Αν ο αστυνομικός υποχρεωθεί να έχει ένταλμα σύλληψης προτού εισχωρήσει σε μία κατοικία σε περίπτωση καταδίωξης, θα πρέπει πρώτα να ζητήσει το όνομα του παραβάτη από τους γείτονες. Τις περισσότερες φορές το άτομο κάπου θα κρύφθηκε και θα είναι αδύνατον για τους γείτονες να δώσουν τις πληροφορίες. Σε άλλες περιπτώσεις οι γείτονες μπορεί και να μην τον γνωρίζουν. Αλλά ακόμα και αν ο αστυνομικός μάθει το όνομα του υπεύθυνου πρέπει να βρει ένα δικαστή που θα υπογράψει το ένταλμα. Θα χαθεί έτσι πολύτιμος χρόνος και όταν ο αστυνομικός επιστρέψει ίσως το άτομο έχει καταφύγει αλλού.⁶

Οι περιπτώσεις όμως όπου μία τέτοια σύλληψη επιτρέπεται έχουν προσδιορισθεί κατά τρόπο περιοριστικό από τη νομολογία. Μπορεί άραγε η άμεση καταδίωξη από την αστυνομία ν' αποτελέσει μία τέτοια περίπτωση;

Από παλιά ίσχυε στο *Common law* ο κανόνας ότι οι αστυνομικοί μπορούν να μούν σε ιδιωτικό χώρο για να συλλάβουν κάποιον σε περίπτωση καταδίωξης. Εκείνος που προσπαθεί να ξεφύγει είναι συχνά αντικείμενο ξεχωριστής μεταχείρισης.⁷

Εκτός του ότι η λύση αυτή είναι πιο πρακτική, επί πλέον ο αστυνομικός έχει προσωπική γνώση των γεγονότων που οδήγησαν στην καταδίωξη και τη σύλληψη. Θα ήταν απαράδεκτο για τους εκπροσώπους του νόμου που ετοιμάζονται να προβούν σε μία νόμιμη σύλληψη, να εμποδιστούν από το γεγονός και μόνο ότι ο παραβάτης βρήκε καταφύγιο στο σπίτι του ή στο σπίτι κάποιου τρίτου. Όπως είχε πει ο δικαστής Dickson: «Δεν γνωρίζω κανένα μέρος που να μπορεί να θεωρηθεί καταφύγιο για έναν εγκληματία που προσπαθεί να διαφύγει.»⁸

Η φράση αυτή έχει ιδιαίτερη βαρύτητα σε περίπτωση καταδίωξης διότι ο παραβάτης δεν ενοχλείται τυχαία στην ησυχία του σπιτιού του αλλά κρύφθηκε εκεί με μόνο σκοπό να ξεφύγει τη σύλληψη.

Από πρακτική άποψη, δεν είναι επιθυμητό να ενθαρρύνομε τους παραβάτες να προσπαθήσουν να βρουν καταφύγιο σπίτι τους ή στο σπίτι

6. *R.v.Landry*, [1986] 1 RCS 145.

7. *Ibid.*

8. *Eccles v. Bourque*, υποσ. 5.

κάποιου άλλου. Οι καταδίωξεις αυτές ενέχουν μεγάλους κινδύνους. Στην παρούσα περίπτωση ο κατηγορούμενος με τη φυγή του έθεσε χωρίς λόγο σε κίνδυνο τη ζωή των ατόμων που θα μπορούσαν να βρεθούν στο δρόμο του. Επί πλέον η φυγή δείχνει μία συναίσθηση ενοχής εκ μέρους του ατόμου. Επίσης η αναγνώριση του υπαιτίου μπορεί να καταστεί δύσκολη αν δεν γίνει επ' αυτοφώρω. Τέλος μπορεί να χαθούν σημαντικά αποδεικτικά στοιχεία. Στην περίπτωσή μας, για παράδειγμα μόνο όταν συνελήφθη το άτομο διαπιστώθηκε η μέθη.

Ο δικαστής Lamer καταλήγει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι αυτή η εξαίρεση στο απαραβίαστο της κατοικίας βασίζεται στην κοινή λογική η οποία αποδοκιμάζει τη λύση να μπορεί ο ύποπτος να διαφύγει καταφεύγοντας σπίτι του ή στο σπίτι κάποιου άλλου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια προσδιορισμού του όρου καταδίωξη. Ο δικαστής πιστεύει ότι δεν γίνεται να την προσδιορίσουμε επακριβώς αλλά πρέπει να οδηγούμαστε από την κοινή λογική. Δέχεται πάντως τον ορισμό που έδωσε ο δικαστής R.Salhany.⁹

«Η ουσία της «καταδίωξης» είναι ότι πρέπει να είναι συνεχής και να διενεργείται με τη δέουσα προσοχή, ώστε η καταδίωξη και η σύλληψη μαζί με την τέλεση του εγκλήματος να μπορούν να θεωρηθούν ότι αποτελούν τμήμα μιας και μόνον επιχείρησης.»

Στην προκειμένη περίπτωση η προσβολή της ιδιωτικής ζωής του κατηγορουμένου ήταν αναμενόμενη. Κατέφυγε στο διαμέρισμα της δίδος Pack γνωρίζοντας ότι τον κυνηγά η αστυνομία και με σκοπό ακριβώς να διαφύγει. Έπρεπε λογικά να περιμένει ότι θα τον ακολουθούσαν. Είναι αυτονόητο ότι κάποιος ο οποίος πηγαίνει σπίτι του ή στο σπίτι κάποιου άλλου για να ξεφύγει από τους αστυνομικούς που τον κυνηγούν για το λόγο ότι, πριν λίγο, τέλεσε ένα αδίκημα για το οποίο μπορεί να συλληφθεί χωρίς ένταλμα δεν μπορεί να περιμένει ότι η ιδιωτική του ζωή θα προστατευθεί.

Σχετικά, τέλος, με το επιχείρημα ότι εδώ επρόκειτο για όχι σοβαρό αδίκημα (παράβαση της επαρχιακής νομοθεσίας) το Δικαστήριο τονίζει ότι στο *common law* αναγνωρίζονταν πάντοτε ένα δικαίωμα εισόδου μετά από καταδίωξη ακόμα και για όχι σοβαρά αδικήματα (*misdemeanors*) υπό τον όρο ότι το αδίκημα έλαβε χώρα παρουσία του αστυνομικού.

Το να περιορισθεί το δικαίωμα της αστυνομίας μόνο στις σοβαρές εγκληματικές πράξεις, θα αποτελούσε, κατά την άποψη του δικαστή Lamer ένα υπερβολικό και αδικαιολόγητο περιορισμό των δικαιωμάτων της αστυνομίας.

9. *Canadian Criminal Procedure*, 5η έκδοση, Toronto, Aurora, Canada Law Book, 1989, σελ. 44.

Πράγματι, τα αγγλοσαξωνικά δίκαια δέχονταν πάντοτε εξαιρέσεις στην αρχή του απαραβίαστου της κατοικίας όταν επρόκειτο για καταδίωξη. Προσωπικά πιστεύουμε ότι αυτό εξηγείται ως εξής: Το τεκμήριο της αθωότητας του κατηγορουμένου και η αρχή ότι ο δικαστής πρέπει να είναι πεπεισμένος πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας για να κηρύξει κάποιον ένοχο, καθιστούν το έργο της εισαγγελίας αρκετά δύσκολο όσον αφορά τη συλλογή των απαραίτητων αποδεικτικών στοιχείων. Η περίπτωση του αστυνομικού ο οποίος έχει προσωπική γνώση της τέλεσης ενός αδικήματος εμφανίζεται ως ιδανική περίπτωση για να ανατραπεί το τεκμήριο της αθωότητας. Η πολιτεία δεν ανέχεται ν' αφήσει να χαθεί αυτή η μαρτυρία αφήνοντας τον υπεύθυνο να διαφύγει τη σύλληψη. Και φθάνει μέχρι να δεχθεί παραβίαση του οικιακού ασύλου όταν υπήρξε καταδίωξη του ατόμου.

Εφόσον πρόκειται για μία από τις λίγες περιπτώσεις όπου η απόδειξη μπορεί να είναι τόσο βέβαιη, τα δικαστήρια δεν αφήνουν να χαθεί η ευκαιρία έστω και αν υπάρχει προσβολή ενός τόσο βασικού δικαιώματος όπως εκείνο του οικιακού ασύλου.

Β. Το «εύλογο» της προθεσμίας για να υποστεί κάποιος μία δίκη σε περίπτωση σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκου

Στην προκειμένη περίπτωση¹⁰ ο Robert Gallaher κατηγορήθηκε στις 25/4/89 για σεξουαλική επίθεση εναντίον ενός νεαρού κοριτσιού. Παράπεμφθηκε σε δίκη στις 28/1/91 ήτοι 21 μήνες μετά την απαγγελία της κατηγορίας. Η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν στην υποβολή διαφόρων ενστάσεων και στο ότι κρίθηκε αναγκαία η διεξαγωγή προανάκρισης. Ο κατηγορούμενος ζήτησε τότε το σταμάτημα των διαδικασιών εις βάρος του στηριζόμενος στην προσβολή του δικαιώματός του για μία δίκη σε «εύλογο» προθεσμία, σύμφωνα με το άρθρο 11 β) του Χάρτη των δικαιωμάτων.

Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο τον δίκαιωσε. Όμως 16 μήνες αργότερα, ύστερα από έφεση της εισαγγελίας, το εφετείο ακύρωσε την πρωτοβάθμια απόφαση και όρισε όπως συνεχισθεί η διαδικασία. Το ερώτημα που έθεσε στο Ανώτατο Δικαστήριο ο δικηγόρος του κατηγορουμένου ήταν αν το διάστημα πριν την πρώτη δίκη ήταν παράλογο και εν πάσει περιπτώσει σε συνδυασμό με το διάστημα για την έφεση (16 μήνες) αντέβαινε ασφαλώς στο Χάρτη.

Η δικαστής Mc Lachlin για το Ανώτατο Δικαστήριο, τονίζει ότι κατ' αρχάς το διάστημα των 21 μηνών που παρενεβλήθη ανάμεσα στην κατάθεση του κατηγορητηρίου και το σταμάτημα των διαδικασιών επιβάλλει μία

10. *Gallaher v.R.*, C.S.Can. 12/8/93.

περαιτέρω εξέταση του θέματος. Για την καθυστέρηση αυτή δεν ευθύνεται η εισαγγελία. Οφείλεται εν μέρει στις ιδιόζουσες απαιτήσεις αυτής της υπόθεσης, κυρίως όμως στον κατηγορούμενο, ο οποίος αφενός υπέβαλε διάφορες ενστάσεις για να προβεί σε αντεξέταση της μηνύτριας πάνω σε άλλα γεγονότα αφετέρου προσπάθησε να μεταβάλει ουσιαστικά τη δίκη σε προανάκριση. Μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε ότι ο κατηγορούμενος υπέστη κάποια βλάβη από το γεγονός ότι υπέφερε από το όνειδος που συνοδεύει τέτοιου είδους κατηγορίες. Δεν πρέπει όμως να παραγνωρισθεί το γεγονός ότι απολύθηκε υπό όρους την ίδια μέρα που του απαγγέλθηκε η κατηγορία. Το διάστημα λοιπόν αυτό δεν κρίθηκε παράλογο διότι αφενός δεν ήταν έξω από κάθε μέτρο και αφετέρου η βλάβη που υπέστη ο κατηγορούμενος δεν ήταν σοβαρή.

Μένει να εξεταστεί το διάστημα των 16 μηνών πριν την εκδίκαση της έφεσης. Κατά τη δικαστή Mc Lahlin δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να δείχνει ότι ήταν παράλογο. Η έφεση κατατέθηκε μέσα στις νόμιμες προθεσμίες. Στην συνέχεια η εισαγγελία εξέτασε την υπόθεση για να δει αν έπρεπε να δώσει συνέχεια στην έφεση.

Το ότι υπήρξε σωρεία εφέσεων μετά την απόφαση Askov¹¹ (η οποία καθόρισε τα κριτήρια βάσει των οποίων ένα διάστημα θεωρείται παράλογο) είναι βέβαια ένα γεγονός λυπηρό αλλά αναπόφευκτο. Χρειάστηκαν πολλοί μήνες για να συγκεντρωθούν όλα τα απαραίτητα κείμενα και έγγραφα, διάστημα που δεν μπορεί να θεωρηθεί ως υπερβολικά μακρύ.

Άλλη βλάβη για τον κατηγορούμενο δεν υπήρξε πέραν αυτής που απορρέει από το stress που συνοδεύει αυτές τις διαδικασίες. Δεν πρέπει δε να ξεχνάμε ότι ο κατηγορούμενος έμεινε ελεύθερος καθ' όλο αυτό το διάστημα. Το σύνολο λοιπόν των παραπάνω στοιχείων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το διάστημα δεν ήταν παράλογο και επομένως η δίκη έπρεπε να συνεχισθεί.

Προσωπικά πιστεύουμε ότι η απόφαση αυτή είναι φυσική συνέπεια της ευαισθητοποίησης και αυστηρότερης μεταχείρισης που επιδεικνύεται τόσο από το νομοθέτη όσο και από τους δικαστές απέναντι στη σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων. Πιστεύουμε δηλαδή ότι αν επρόκειτο για άλλου είδους κατηγορία, άσχετη προς τη σεξουαλική κακοποίηση ο κατηγορούμενος μπορεί να είχε δικαιωθεί.

Βέβαια, η απόφαση αυτή θίγει άμεσα το πρόβλημα της σύγκρουσης των στόχων μιας αποτελεσματικής αντεγκληματικής πολιτικής με την αρχή της νομιμότητας. Είναι αλήθεια ότι, τα τελευταία χρόνια, μπροστά στην έκταση του φαινομένου της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών αλλά και μπροστά στο ευάλωτο και εύθραυστο αυτών των θυμάτων, κλείνομε όλοι με επίγνωση τα μάτια στις παρακάμψεις αυτές του δικαίου της

11. *R. v. Askov*, [1990] 2RCS 1199.

απόδειξης. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε την αποδοχή μαρτυρικών καταθέσεων παιδιών-θυμάτων που έγιναν πίσω από προστατευτικό παραβάν ή παρουσιάστηκαν μαγνητοσκοπημένες.

Η συνειδητή αυτή επιλογή του νομοθέτη και ορισμένων δικαστών, ίσως προσκρούει στις απόψεις των άκρατων υποστηρικτών μιας ίσης αναγνώρισης των βασικών δικαιωμάτων για όλους τους κατηγορουμένους, όμως είναι συνέπεια της άμεσης και πιεστικής ανάγκης ν' ασχοληθούμε με τα θύματα αυτά που δεν διαθέτουν συχνά ούτε τη φυσική αλλά ούτε και την ψυχική δύναμη ν' αντιμετωπίσουν τους αδίστατους καταχραστές της σεξουαλικής τους αξιοπρέπειας.

Εξάλλου, ο κίνδυνος υποθετικών καταχρήσεων δεν είναι ρεαλιστικός σε μία κοινωνία που λειτουργεί δημοκρατικά.

Γ. Το δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου κάποιου που ζητά να κηρυχθεί πρόσφυγας

Στην υπόθεση *Dehghani*¹² επρόκειτο για έναν ιρανό που ήθελε να γίνει δεκτός στον Καναδά ως πολιτικός πρόσφυγας. Τα ερωτήματα ήταν δύο: α) Τελούσε ο ιρανός υπό κράτηση όταν υποβλήθηκε στα ερωτηματολόγια ρουτίνας και β) Είχε το δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου κατά τη διάρκεια των ερωτηματολογίων (άρθρα 10 και 7 του Χάρτη δικαιωμάτων).

Τα γεγονότα έχουν ως εξής: Ο κατηγορούμενος είναι ιρανός πολίτης. Έφτασε στον Καναδά στις 13 Μαΐου 1989 χωρίς ταξιδιωτικό έγγραφο ή έγγραφα που να αποδεικνύουν την ταυτότητά του και ζήτησε την ιδιότητα του πρόσφυγα σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις. Όπως δεν καταλάβαινε τα αγγλικά του πρόσφεραν τις υπηρεσίες ενός μεταφραστή.

Μόλις έφτασε στο διεθνές αεροδρόμιο Pearson του Toronto περίμενε στην ουρά για να περάσει μία πρώτη εξέταση. Από εκεί τον οδήγησαν σ' ένα άλλο μέρος του αεροδρομίου για να υποστεί μία δεύτερη εξέταση από άλλον υπάλληλο. Περίμενε 4 ώρες προτού περάσει από το δεύτερο ερωτηματολόγιο. Σε καμία στιγμή δεν τον πληροφόρησαν ότι είχε δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου. Ο υπεύθυνος υπάλληλος πήρε πολλές σημειώσεις κατά τη διάρκεια του δεύτερου ερωτηματολογίου και υπέβαλε ερωτήσεις για να δει αν ο *Dehghani* ανήκε στις κατηγορίες προσώπων που δεν είναι δεκτά στον Καναδά και αν εκπλήρωνε τους όρους για να κηρυχθεί πρόσφυγας. Απαντώντας στις ερωτήσεις ο ιρανός παρέλειψε σημαντικά στοιχεία που αφορούσαν την επιθυμία του να γίνει δεκτός ως πρόσφυγας. Συγκεκριμένα όταν του ζήτησαν να δικαιολογήσει την αίτησή του δήλωσε ότι ήθελε να δουλέψει αλλά και να εξασφαλίσει το μέλ-

12. *Dehghani v. Ministere de l' Emploi et de l' Immigration*, C.S.Can. 25/5/93.

λον των παιδιών του που ήθελαν να σπουδάσουν. Αυτή βέβαια η απάντηση υπήρξε μοιραία διότι εμφάνισε τον εαυτό του ως μετανάστη και είναι γνωστό πόσο σχολαστικοί είναι οι Καναδοί στο σημείο αυτό να εμποδίσουν δηλαδή την παράνομη μετανάστευση. Στη συνέχεια προσπάθησε να διορθώσει τα πράγματα ισχυριζόμενος ότι υπήρξε θύμα διωγμών στο Ιράν για τις πεποιθήσεις του και την υποστήριξη του Σάχη. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η οικογένειά του και ο ίδιος πέρασαν από ανάκριση και αναγκάστηκαν να κρυφτούν, μία δε από τις κόρες του συνελήφθη και εκτελέστηκε.

Στη συνέχεια έφυγε από το Ιράν και πήγε στην Τουρκία όπου είδε και για τελευταία φορά την οικογένειά του. Ο ιρανός, δυστυχώς παρέλειψε ν' αναφέρει τα στοιχεία αυτά στον υπάλληλο κατά τη διάρκεια του δευτέρου ερωτηματολογίου.

Ο υπάλληλος αποφάσισε ότι ο Dehghani δεν μπορούσε να γίνει δεκτός στον Καναδά σύμφωνα με το άρθρο 19 του Νόμου για τη μετανάστευση. Στο τέλος του δευτέρου ερωτηματολογίου, ο ιρανός πληροφορήθηκε ότι είχε δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου για να παρουσιάσει την αίτησή του. Τότε, έλαβε χώρα μία κανονική ανάκριση σ' ένα δικαστήριο της Επιτροπής Μετανάστευσης, για να διαπιστωθεί αν ο ιρανός πληρούσε το *minimum* των όρων που απαιτούνται για να διεκδικήσει την ιδιότητα του πρόσφυγα και σε καταφατική περίπτωση να ορίσει μία ακρόαση ενώπιον της Επιτροπής Μετανάστευσης. Οι σημειώσεις που είχε πάρει ο υπάλληλος ελήφθησαν υπόψιν και το δικαστήριο θεώρησε ότι ο ιρανός δεν πληρούσε το *minimum* των απαιτήσεων.

Ο Dehghani εφείσβαλε την απόφαση, ισχυριζόμενος ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον του επιτεύχθηκαν παράνομα αφού το δικαίωμά του στη συνδρομή δικηγόρου (άρθ. 10β) του Χάρτη) δεν έγινε σεβαστό. Η έφεση απερρίφθη από το Ομοσπονδιακό Εφετείο και η υπόθεση έφτασε στο Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά.

Το ερώτημα που έπρεπε ν' απαντηθεί ήταν αν η δεύτερη εξέταση ήταν μία επιχείρηση ρουτίνας και συνέχεια του πρώτου ερωτηματολογίου ή επρόκειτο για κάτι πιο καταναγκαστικό όπως μία ανάκριση όπου το άτομο έχει δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου. Επικουρικά, αν η άρνηση να προσφερθούν οι υπηρεσίες δικηγόρου προσέβαλε το δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία και ασφάλεια που προστατεύονται από το άρθρο 7 του Χάρτη.¹³

Στην προκειμένη περίπτωση, έπρεπε να προσδιορισθεί αν το στοιχείο του καταναγκασμού που χρησιμοποιεί το κράτος για τους μετανάστες και πρόσφυγες στα σημεία εισόδου στοιχειοθετεί μία «κράτηση» με την έννοια του άρθρου 10 β) του Χάρτη.

13. *R.v. Therens*, [1985] 1 RCS 613. *R.v. Kwok*, (1986)31 C.C.C. (3d) 196.

Το Ανώτατο Δικαστήριο, για ν' απαντήσει στο ερώτημα αυτό, στηρίχθηκε σε μία ενδιαφέρουσα υπόθεση¹⁴ όπου ο δικαστής Dickson είχε δώσει τα κριτήρια που προσδιορίζουν την κατάσταση ενός ατόμου που βρίσκεται υπό κράτηση. Στην υπόθεση αυτή η κατηγορούμενη κατά την είσοδό της στον Καναδά πέρασε από τον συνήθη έλεγχο του Τελωνείου. Ο υπάλληλος την έστειλε να περάσει μία δεύτερη εξέταση επειδή του φάνηκε εκνευρισμένη. Η υπεύθυνη για την εξέταση αυτή ζήτησε από τον επικεφαλής την άδεια να την ψάξει θεωρώντας την ύποπτη. Μετά από μία κανονική έρευνα με το σώμα γυμνό βρήκαν χασίς κολλημένο πάνω στην κατηγορούμενη με κολλητική ταινία.

Ο δικαστής Dickson ανέφερε ότι υπάρχουν τριών ειδών έρευνες στα σύνορα οι οποίες έχουν διαφορετικές συνέπειες από συνταγματική άποψη.¹⁵ Κατά πρώτον υπάρχει το ερωτηματολόγιο ρουτίνας που υφίσταται κάθε ταξιδιώτης στα σημεία εισόδου στη χώρα και το οποίο μπορεί να συνοδεύεται σε ορισμένες περιπτώσεις από μία έρευνα των αποσκευών ή ακόμη από μία σωματική έρευνα με απλή επαφή των εξωτερικών ενδυμάτων. Δεν υπάρχει τίποτε το προσβλητικό να είναι κανείς ένας από τους χιλιάδες ταξιδιώτες που υφίστανται αυτούς τους ελέγχους και δεν τίθεται στη συγκεκριμένη περίπτωση κανένα πρόβλημα συνταγματικού χαρακτήρα. Θα ήταν παράλογο να δεχτούμε ότι ένα πρόσωπο σε μία τέτοια κατάσταση βρίσκεται υπό «κράτηση» και πρέπει να το πληροφορήσουμε για το δικαίωμά του να έχει δικηγόρο.

Ο δεύτερος τύπος έρευνας που γίνεται στα σύνορα είναι με το σώμα γυμνό και διενεργείται σ' ένα κλειστό δωμάτιο μετά από μία δεύτερη εξέταση και με την άδεια ενός προϊσταμένου του Τελωνείου.

Ο τρίτος τύπος έρευνας αποτελεί και τη μεγαλύτερη προσβολή της προσωπικότητας και τον αποκαλούμε «έρευνα των σωματικών κοιλοτήτων». Γι' αυτού του είδους τον έλεγχο, οι τελωνειακοί υπάλληλοι καταφεύγουν συχνά σε γιατρούς σε ακτίνες Χ, σε εμετικά και άλλα μέσα που αποτελούν μία πολύ σοβαρή προσβολή.¹⁶

Ο δικαστής Dickson είχε υπογραμμίσει ότι κάθε τύπος ελέγχου έθετε και διαφορετικά προβλήματα συνταγματικού χαρακτήρα. Όσο μεγαλύτερη είναι η προσβολή της προσωπικότητας τόσο μεγαλύτερη καθίσταται η ανάγκη αιτιολόγησής της και τόσο μεγαλύτερη πρέπει να είναι η συνταγματική προστασία που παρέχεται.

Από τη στιγμή που το άτομο αναγκάζεται να υποστεί ορισμένους ελέγχους και δεν έχει πλέον την ελευθερία των κινήσεών του, μπορούμε

14. *R. v. Simmons* [1988] 2 RCS 495.

15. *Ibid.*

16. *Ibid.*

να πούμε ότι τελεί υπό κράτηση και πρέπει να το πληροφορήσουμε για τη δυνατότητα να έχει δικηγόρο.¹⁷

Στην περίπτωση που μας απασχολεί, ο δικαστής Iacobucci πιστεύει ότι το ερωτηματολόγιο το οποίο υπέστη ο ιρανός αντιστοιχεί στις περιπτώσεις της πρώτης κατηγορίας. Η εξέταση ενός ιδιώτη από ένα κρατικό υπάλληλο δεν συνεπάγεται πάντοτε μία «κράτηση» υπό τη συνταγματική έννοια του όρου.

«Οι άνθρωποι ασφαλώς δεν αναμένουν ότι θα περάσουν τα σύνορα χωρίς την πιθανότητα ελέγχου. Είναι γενικά αποδεκτό ότι τα κυρίαρχα κράτη διατηρούν το δικαίωμα να ελέγχουν τα πρόσωπα και τα αντικείμενα που εισέρχονται στην επικράτεια. Ένα τέτοιο δικαίωμα είναι απαραίτητο για το γενικότερο καλό του έθνους.»¹⁸

Οι ίδιες αρχές μπορούν να εφαρμοστούν και στα πλαίσια της μετανάστευσης. Το ερωτηματολόγιο, στην προκειμένη περίπτωση, έγινε απλά για να δουν πώς έπρεπε να χειριστούν την αίτηση αποδοχής και για να προσδιορίσουν τη διαδικασία που έπρεπε ν' ακολουθήσουν. Επρόκειτο για ένα ερωτηματολόγιο ρουτίνας το οποίο δεν επιφέρει καμία ατιμία. Δεν υπάρχει τίποτα το ατιμωτικό όταν περνάς από ένα δεύτερο ερωτηματολόγιο. Για παράδειγμα, οι Καναδοί που δεν έχουν τα έγγραφα που να αποδεικνύουν την υπηκοότητά τους πρέπει να περάσουν από μία τέτοια εξέταση. Το ίδιο ισχύει και για τους επισκέπτες όπως εκείνους που έρχονται για ιατρικούς λόγους, για σπουδές και εκείνους που επιθυμούν να παραμείνουν για διάστημα πέραν των 6 μηνών.

Το ότι το δεύτερο ερωτηματολόγιο έγινε σε ξεχωριστό χώρο δεν αλλάζει το χαρακτήρα του. Εξακολουθεί ν' αποτελεί τη συνέχεια ή τη συμπλήρωση του πρώτου.

Το ερωτηματολόγιο του ιρανού είχε λοιπόν χαρακτήρα ρουτίνας και αναφερόταν αποκλειστικά στους λόγους για τους οποίους ήθελε να εισέλθει στον Καναδά. Το ότι υπάρχει πιθανότητας ποινικών κυρώσεων σε περίπτωση άρνησης ν' απαντήσει δεν σημαίνει ότι το άτομο είναι υπό κράτηση. Απλά οι διατάξεις αυτές αποτελούν ένα όπλο στα χέρια των υπαλλήλων που πρέπει να σιγουρευτούν ότι τα ερωτηματολόγια δεν αντιμετωπίζονται με ελαφρότητα και πρέπει να φέρουν κάποιο αποτέλεσμα.

Αν όμως το άρθρο 10 του Χάρτη (δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου) δεν μπορεί να εφαρμοσθεί ευθέως μήπως αυτό θα μπορούσε να γίνει διά μέσου του άρθρου 7 (δικαίωμα στη ζωή, ελευθερία και ασφάλεια); Τα δικαστήρια ερμηνεύοντας ειδικά αυτό το άρθρο, έθεσαν κάποιο φραγμό σε ορισμένες παράλογες «αξιώσεις». Θεώρησαν δηλαδή ότι δεν προσφέ-

17. *R.v. Jacoy*, [1988]2 R.C.S. 548.

18. *R.v. Simmons*, *supra*, υποσ. 14.

ρει [στον κατηγορούμενο] παρά το δικαίωμα για μία «δίκαιη» δίκη και όχι για να εξασφαλίσει τις πιο επωφελείς διαδικασίες που μπορεί κανείς να φανταστεί.¹⁹ Οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης δεν απαιτούν να έχει το άτομο δικηγόρο στο στάδιο της αναγνώρισής του ως πρόσφυγα που προηγείται της ανάκρισης ή της κύριας διαδικασίας.

Τέλος, αν επιτρέπαμε τη συνδρομή δικηγόρου στο στάδιο αυτό θα δημιουργούσαμε *de facto* μία άλλη μίνι-ανάκριση πριν εκείνη που προβλέπει ο Νόμος, με κίνδυνο να επαναληφθεί δύο φορές η ίδια διαδικασία.

Ο δικαστής Iacobucci καταλήγει λοιπόν στο συμπέρασμα ότι οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης δεν περιλαμβάνουν το δικαίωμα για συνδρομή δικηγόρου όταν πρόκειται απλά να συλλεγούν πληροφορίες ρουτίνας.

Προσωπικά πιστεύουμε ότι η απόφαση αυτή πηγάζει μάλλον από λόγους «πολιτικής» και όχι από μία προσπάθεια ορθής ερμηνείας του δικαίου. Το δικαίωμα στο δικηγόρο και η παρουσία δικηγόρου ήταν απόλυτα απαραίτητα για τον αιτούντα τουλάχιστον κατά τη διάρκεια του δεύτερου ερωτηματολογίου. Σημαντικά στοιχεία που ανέφερε (π.χ. ότι πήγαινε στον Καναδά για να βρει δουλειά, καθώς και για το μέλλον των παιδιών του) ελήφθησαν υπόψη στη συνέχεια από το δικαστήριο και εθεωρήθηκαν ως επιβαρυντικά για την περίπτωση. Αντίθετα, στοιχεία που ήταν πολύ ευνοϊκά γι' αυτόν και έπρεπε να είχαν αναφερθεί το ενωρίτερο (π.χ. ότι κατεδιώκετο από το καθεστώς, ότι η κόρη του είχε εκτελεσθεί) παραλήφθησαν. Αν είχε δικηγόρο, ασφαλώς θα του είχε υποδείξει από την εμπειρία και τις γνώσεις του, να μην αναφέρει τα πρώτα και να τονίσει τα δεύτερα. Στην υποθετική αυτή περίπτωση πιστεύουμε ότι η μεταχείρισή του μπορεί να ήταν τελείως διαφορετική.

Οι λόγοι που, κατά την άποψή μας οδήγησαν στην απόφαση αυτή είναι καθαρά «πρακτικοί» και «πολιτικοί». Μπροστά στο κύμα παράνομης μετανάστευσης και αιτήσεων για την προσφυγική ιδιότητα, ο Καναδάς προσπαθεί να βρει τρόπους να ανακόψει αυτό το κίνημα. Αν παρείχε τη δυνατότητα δικηγόρου από το στάδιο του δεύτερου (ή και του πρώτου) ερωτηματολογίου τότε θα υπήρχε μία σημαντικότερη επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού και αυτό σε περίοδο δραστηκών περικοπών.

Όμως αν, πραγματικά, η δικαιοσύνη στοχεύει πάνω απ' όλα στην εξεύρεση της ουσιαστικής αλήθειας τότε η παρουσία δικηγόρου δίπλα στον Dehghani ήταν απόλυτα αναγκαία για την επιδίωξη αυτού του υπέρτατου στόχου.

II. Αποφάσεις που δικαιώνουν τον κατηγορούμενο πολίτη

A. Η νομιμότητα ενός αλκοοτέστ που αποκτήθηκε χωρίς συναίνεση

Η επίμαχη ερώτηση για το Ανώτατο Δικαστήριο, στην προκειμένη περίπτωση ήταν να καθορισθεί αν ο πρωτοβάθμιος δικαστής αποφάσισε σωστά ότι τα αποτελέσματα ενός αλκοοτέστ που βασίστηκε σε εξέταση αίματος χωρίς τη συγκατάθεση του κατηγορουμένου Dersch μπορούσαν να γίνουν δεκτά στη δίκη.²⁰

Τα γεγονότα εμφανίζονται ως εξής: Στις 7 οκτωβρίου 1987 στις 7:30' έγινε ένα τροχαίο ατύχημα κοντά στην πόλη Duncan στη Βρετ. Κολομβία. Το αυτοκίνητο του κατηγορουμένου διέσχισε τη διαχωριστική μεσαία λωρίδα και συγκρούστηκε κατά μέτωπο με ένα άλλο αυτοκίνητο, ο οδηγός του οποίου σκοτώθηκε. Τρία άλλα άτομα μεταξύ των οποίων και ο κατηγορούμενος τραυματίστηκαν.

Ένας αστυνομικός παρών στον τόπο του ατυχήματος διέγνωσε μία οσμή αλκοόλ από το στόμα του κατηγορουμένου και παρατήρησε ότι τα μάτια του ήταν απλανή και αιματώδη. Ο κατηγορούμενος, ο οποίος έχανε τις αισθήσεις του ορισμένες στιγμές, οδηγήθηκε με συνοδεία στο περιφερειακό Νοσοκομείο του Duncan.

Στις 8 και 40' ο γιατρός Gilbert εξέτασε για πρώτη φορά τον κατηγορούμενο. Προσπάθησε να του πάρει ενδοφλέβια αίμα αλλά εκείνος αντιστάθηκε και αρνήθηκε κατηγορηματικά. Τότε ο Dr. Gilbert ζήτησε τη συνδρομή του χειρουργού Dr. Leckie. Όταν ο χειρουργός εξέτασε τον κατηγορούμενο αυτός ήταν αναίσθητος. Λίγο μετά τις 9 ο Dr. Leckie κατάφερε να πάρει αίμα με μια σύριγγα. Η αιμοληψία έγινε για λόγους ιατρικούς. Όμως μία από τις αμπούλες χρησιμοποιήθηκε για να γίνει ένα αλκοοτέστ. Οι δύο γιατροί κατέθεσαν ότι η αιμοληψία ήταν απαραίτητη για να διευκρινισθεί αν τα συμπτώματα που παρουσίαζε ο κατηγορούμενος οφείλονταν στην κατανάλωση αλκοόλ ή σε ένα σοβαρό τραυματισμό του κρανίου.

Στις 9 και 25, ο αστυνομικός που είχε συνοδεύσει τον κατηγορούμενο στο Νοσοκομείο του ζήτησε να δώσει ένα δείγμα αίματος πράγμα το οποίο αρνήθηκε. Είκοσι λεπτά αργότερα ο Dr. Gilbert ρώτησε τον Dersch αν μπορούσε να πάρει αίμα. Εκείνος δεν δέχθηκε παρά μόνον όταν έμαθε ότι ο αστυνομικός είχε φύγει από το νοσοκομείο και όταν πήρε τη βεβαίωση ότι το δείγμα θα εχρησιμοποιείτο μόνον για ιατρικούς λόγους. Το δεύτερο δείγμα δεν χρησιμοποιήθηκε για αλκοοτέστ.

20. Dersch v.R., C.S.Can., 21/10/93.

Στις 30 οκτωβρίου 1987, απαντώντας σε μία γραπτή αίτηση της αστυνομίας, ο Dr. Gilbert συνέταξε μία ιατρική έκθεση μέσα στην οποία ανακοίνωνε τα αποτελέσματα του αλκοοτέστ που έγινε με βάση το πρώτο δείγμα και τη διάγνωση ότι ο κατηγορούμενος βρισκόταν σε κατάσταση προχωρημένης μέθης όταν πέρασε από τα επείγοντα περιστατικά του νοσοκομείου.

Στις 27 Νοεμβρίου, ένα ένταλμα έρευνας εξεδόθη σχετικά με το δείγμα αίματος που πήρε ο Dr. Leckie. Οι γιατροί ανακοίνωσαν τα αποτελέσματα στην αστυνομία χωρίς τη συναίνεση του κατηγορουμένου. Στη δίκη κατέθεσαν ότι αγνοούσαν ότι δεν έπρεπε να τα ανακοινώσουν εφόσον δεν υπήρχε συναίνεση. Σύμφωνα με την κατάθεσή τους το ποσοστό αλκοόλ στο αίμα του κατηγορουμένου κατά την ώρα του ατυχήματος ήταν μεταξύ 178 και 198 mg ποσοστό που ξεπερνούσε κατά πολύ το επιτρεπόμενο όριο.

Ο Dersch έπρεπε ν' απαντήσει στις ακόλουθες κατηγορίες: α) Πρόκληση θανάτου και σωματικών βλαβών από εγκληματική αμέλεια και β) οδήγηση σε κατάσταση μέθης που προκάλεσε το θάνατο και σωματικές βλάβες.

Στην πρωτοβάθμια δίκη και κατά τη διάρκεια ενός *voir-dire* (δίκη στο εσωτερικό της κύριας δίκης) ο δικαστής αποφάσισε ότι τα αποτελέσματα του αλκοοτέστ μπορούσαν να γίνουν δεκτά ως αποδεικτικά στοιχεία. Ο κατηγορούμενος προσέβαλε την απόφαση με έφεση αλλά το Εφετείο την απέρριψε. Στη συνέχεια, το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά δίκαιωσε τον Dersch αθωνώνοντας τον για την οδήγηση σε κατάσταση μέθης και ορίζοντας καινούργια δίκη για την εγκληματική αμέλεια.

Ο κατηγορούμενος στηρίχθηκε στο άρθρο 8 του Χάρτη των δικαιωμάτων το οποίο ορίζει:

«Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας απέναντι στις αυθαίρετες έρευνες και κατασχέσεις».

Μεταβιβάζοντας τις ιατρικές πληροφορίες στην αστυνομία, ο Dr. Gilbert παραβίασε το καθήκον που είχε σύμφωνα με το *Common law* απέναντι στον κατηγορούμενο, να διαφυλάξει δηλαδή τον εμπιστευτικό χαρακτήρα αυτών των πληροφοριών.²¹ Ο κατηγορούμενος ανέμενε εύλογα ότι το δικαίωμά του στην «ιδιωτική ζωή» θα γίνει σεβαστό όταν ο γιατρός ανακοίνωσε αυτές τις πληροφορίες. Ο τρόπος με τον οποίο έλαβε γνώση αυτών των στοιχείων η αστυνομία αποτελεί, κατά το δικαστήριο, μία έρευνα αυθαίρετη σύμφωνα με το άρθρο 8 του Χάρτη, εφόσον κανένα ένταλμα δεν είχε εκδοθεί για να επιτρέψει την έρευνα²² και επί

21. *Mc Inerney v. Mac Donald*, [1992] 2RCS 138.

22. *R.v.Dyment*, [1988] 2RCS 417.

πλέον δεν επρόκειτο για κατάσταση ανάγκης όπου το αποδεικτικό μέσο κινδύνευε να καταστραφεί αν περιμέναμε την έκδοση εντάλματος.

Έστω και αν η αστυνομία δεν προσέβαλε ευθέως τα δικαιώματα που προστατεύει ο *Χάρτης των δικαιωμάτων και ελευθεριών*, εκμεταλλεύτηκαν εν τούτοις την όχι κανονική ενέργεια των γιατρών και έκαμαν την αιμοληψία παρά τη θέληση του κατηγορουμένου. Δεδομένου ότι είναι εξαιρετικά σημαντικό να παρεμποδισθεί η ελεύθερη ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στο νοσηλευτικό προσωπικό και την αστυνομία, ο δικαστής πιστεύει ότι το αποδεικτικό στοιχείο δεν πρέπει να γίνει δεκτό. Μη υπάρχοντος πλέον του στοιχείου αυτού η κατηγορία του ότι προκάλεσε το θάνατο και σωματικές κακώσεις οδηγώντας μεθυσμένος καταρρίπτεται. Παραμένουν όμως άλλα στοιχεία που μπορεί να οδηγήσουν σε καταδίκη για εγκληματική αμέλεια. Για το λόγο αυτό ορίζεται νέα δίκη μόνο για την περίπτωση της πρόκλησης θανάτου και σωματικών βλαβών από εγκληματική αμέλεια.

Η δικαστής L' Heuroux - Dube η οποία συμφωνεί ως προς το αποτέλεσμα με ξεχωριστή απόφαση, προχωρεί ακόμη περισσότερα από το δικαστή Major. Στηριζόμενη στα κριτήρια που το Ανώτατο Δικαστήριο είχε προτείνει σε προηγούμενη απόφαση,²³ εξετάζει, κατ' αρχάς, αν η χρησιμοποίηση του αποδεικτικού μέσου θα μπορούσε να επηρεάσει το «δικαιο» χαρακτήρα της δίκης. Πιστεύει πώς όχι αφού και εν απουσία του τέστ οι αστυνομικοί διέθεταν αρκετά ενοχοποιητικά στοιχεία για να επιτύχουν την έκδοση ενός εντάλματος έρευνας. Όπως όμως είχε αναφέρει παλαιότερα ο δικαστής La Forest:²⁴ «Η εμπιστοσύνη του κοινού απέναντι στην παροχή ιατρικών υπηρεσιών θα υφίστατο ένα ισχυρό πλήγμα αν επιτρέπαμε την ελεύθερη και ανεπίσημη κυκλοφορία πληροφοριών και ιδίως σωματικών δειγμάτων από τα νοσοκομεία προς την αστυνομία.»

Η δικαστής L' Heuroux-Dube πιστεύει ότι η προσβολή του Χάρτη είναι πολύ σοβαρή. Υπήρξε προσβολή του δικαιώματος του κατηγορουμένου να ελέγχει τη λειτουργία του ίδιου του σώματος και, κατά συνέπεια της δυνατότητας να συνδιαλέγεται με εμπιστοσύνη και αυθορμητισμό με τους γιατρούς. Μία τέτοια κατάσταση δεν μπορεί ν' αντιμετωπισθεί με ελαφρότητα, ανεξάρτητα αν όλα έγιναν καλόπιστα.

Η σημασία του να διαφυλαχθεί ο εμπιστευτικός χαρακτήρας των σχέσεων γιατρού - ασθενή ανέκαθεν αποτελούσε έναν αντικειμενικό στόχο ο οποίος μάλιστα έχει περιληφθεί στον Καναδικό Κώδικα ιατρικής δεοντολογίας. Ειδικά σήμερα στη μοντέρνα κοινωνία, όπου κυριαρχεί η πληροφορική και μπορούμε να γνωρίζουμε τις μικρότερες λεπτομέρειες για το άτομο χάρις στην πρόοδο της ηλεκτρονικής επιστήμης, υπάρχει ακόμη

23 *R.v. Collins*, [1987] 1RCS 265.

24 *R.v. Dyment*, [1988] 2 RCS 417.

μεγαλύτερη ανάγκη να εξασφαλισθεί ότι οι πληροφορίες αυτές θα παραμείνουν εμπιστευτικές. Η αποδοχή του αλκοοτέστ στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μπορούσε να έχει δρακόντειες συνέπειες στις αυθόρμητες συζητήσεις ασθενών - γιατρών. Η εισαγγελία ισχυρίζεται ότι ο αποκλεισμός αυτού του στοιχείου θα αποτελούσε προσβολή για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης λόγω της σοβαρότητας και της συχνότητας των αδικημάτων αυτού του είδους.

Η δικαστής αν και δέχεται ότι το αδίκημα είναι πολύ σοβαρό, πιστεύει ότι η προσβολή των δικαιωμάτων είναι τόσο έντονη ώστε να υπερισχύει στην προκειμένη περίπτωση η προστασία τους. Εξάλλου, αφενός η αστυνομία όφειλε να προσφύγει στα νόμιμα μέσα που διέθετε για να εξασφαλίσει τις απαιτούμενες αποδείξεις και αφ' ετέρου ο αποκλεισμός αυτού του στοιχείου δεν εξαφανίζει τις άλλες αποδείξεις που υπάρχουν εις βάρος του κατηγορουμένου.

Η απόφαση αυτή μας δημιουργήσε τις ακόλουθες σκέψεις: Η συμπεριφορά του κατηγορουμένου είναι ασφαλώς, κατακριτέα. Η οδήγηση σε κατάσταση προχωρημένης μέθης μπορεί να έχει καταστροφικές συνέπειες όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση όπου ένα αθώο θύμα σκοτώθηκε και τρεις ταυματίστηκαν. Λαμβανομένου υπόψιν ότι τέτοια συμβάντα βρίσκονται σε έξαρση, το Κράτος εμφανίζεται απόλυτα δικαιολογημένο να προσπαθεί να πατάξει και να καταστείλει το φαινόμενο. Για το σκοπό αυτό καταφεύγει στη χρήση προηγμένων τεχνολογικών μέσων (radar, αλκοοτέστ) στοχεύοντας να επιτύχει μία ευκολότερη στοιχειοθέτηση του αδικήματος και, κατά συνέπεια, μία ευκολότερη απόδειξη της ενοχής.

Στα τεχνικά αυτά μέσα περιλαμβάνεται το αλκοοτέστ, το οποίο αποτέλεσε, τα τελευταία χρόνια αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ δικηγόρων υπεράσπισης και εισαγγελίας. Εννοείται ότι το αλκοοτέστ και τα αποτελέσματά του πρέπει να χρησιμοποιούνται μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας.

Όσον αφορά την αστυνομία, είναι κατανοητό ότι επιζητά το καλύτερο αποδεικτικό μέσο με τον ευκολότερο τρόπο και το λιγότερο κόστος. Ο κατηγορούμενος από την άλλη πλευρά έχει, συνταγματικά, δικαίωμα προστασίας απέναντι στις αυθαίρετες έρευνες.

Πώς θάπρεπε να λυθεί στη συγκεκριμένη περίπτωση η σύγκρουση ανάμεσα στις δύο θέσεις της αστυνομίας και του κατηγορουμένου;

Προσωπικά πιστεύουμε ότι η αστυνομία μπορούσε να κάμει τη δουλειά της σεβόμενη τη νομιμότητα και όχι προσπαθώντας να την παρακάμψει με τη συνδρομή των γιατρών. Αιτία αυτής της κατάστασης μπορεί να είναι η επίδειξη «υπερβάλλοντος ζήλου» από μέρους των γιατρών και της αστυνομίας. Μπορεί να είναι ακόμη η επιλογή της ευκολότερης λύσης για την απόκτηση του αποδεικτικού μέσου από πλευράς αστυνομίας. Και στη μία, και στην άλλη περίπτωση το στοιχείο που επιτεύχθηκε παρακάμπτοντας τη νομιμότητα έπρεπε ν' απορριφθεί, και σωστά απερρίφθη,

από το Ανώτατο Δικαστήριο. Πρέπει να γίνει συνείδηση για ορισμένους αστυνομικούς ότι η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων δέον να γίνεται μέσα στα πλαίσια της νομιμότητας.

Β. Το δικαίωμα αφισκοκόλλησης σε δημόσιους χώρους

Στην περίπτωση αυτή²⁵ έπρεπε να διερευνηθεί η συνταγματικότητα ενός δημοτικού διατάγματος που απαγόρευε οποιαδήποτε αφισκοκόλληση σε δημόσια ιδιοκτησία. Έπρεπε δηλαδή να διευκρινισθεί αν αυτή η απόλυτη απαγόρευση αποτελούσε μία προσβολή του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης (άρθρο 2β) του Χάρτη των δικαιωμάτων και σε καταφατική περίπτωση, αν ο περιορισμός αυτός δικαιολογείται σε μία ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία (άρθρο 1 του Χάρτη).

Τα γεγονότα έχουν ως εξής: Ο κατηγορούμενος Ramsden με σκοπό να αναγγείλει τις παραστάσεις της ορχήστρας του, τοποθέτησε αφίσσες σε στύλους ηλεκτρικού κατά παράβαση του διατάγματος 3270 της πόλης Peterborough. Απαντώντας στις δύο κατηγορίες που απαγγέθηκαν εναντίον του, ο Ramsden δεν αρνήθηκε τα γεγονότα, αλλά υποστήριξε ότι το διάταγμα ήταν αντισυνταγματικό.

Μετά την πρωτοβάθμια καταδίκη του τα δύο μέρη δέχθηκαν, ενώπιον του Εφετείου, ότι η αφισκοκόλληση στους στύλους του δημοσίου μπορεί πράγματι ν' αποτελέσει κίνδυνο για τους εργάτες που θάπρεπε να τον ανέβουν, για την κυκλοφορία αν οι αφίσσες είναι στραμμένες προς τους οδηγούς, να ρυπάνει το χώρο και ν' αποτελέσει ένα οπτικό αντιαισθητικό ερέθισμα.

Το Εφετείο δέχθηκε ότι το διάταγμα προσέβαλε το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης. Ξεκινώντας από μία ανάλυση της σχετικής νομοθεσίας, βλέπομε ότι το 1982 η εφαρμογή της επεκτάθηκε «σε οποιαδήποτε δημόσια ιδιοκτησία.» Αυτή η επέκταση της απαγόρευσης και ο απόλυτος χαρακτήρας της, την έκαναν τρωτή από πλευράς συνταγματικότητας. Όπως ο δικαστής Krever τόνισε:²⁶

«Αν πρέπει να επιλέξομε ανάμεσα στον απόλυτο περιορισμό αυτού του βασικού δικαιώματος (της ελευθερίας της έκφρασης) και την παρουσία κάποιων σκουπιδιών, ασφαλώς οφείλομε να ανεχθούμε την παρουσία τους. Τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά αν το διάταγμα όριζε ότι η αφισκοκόλληση επιτρέπεται μόνο σε ορισμένους χώρους.»

Η υπόθεση έφθασε στο Ανώτατο Δικαστήριο. Ο δικαστής Iacobucci αναρωτιέται, κατ' αρχάς, αν η αφισκοκόλληση αποτελεί μία μορφή «έκφρασης» με την έννοια του άρθρου 2β) του Χάρτη.

25. *The corporation of the city of Peterborough v. Kenneth Ramsden*, C.S.Can., 2/9/93.

26. *The corporation*, (1991) 5 O.R. (3d) 284.

Το κριτήριο είναι αν η δραστηριότητα (η αφισκοκόλληση) μεταδίδει ή προσπαθεί να μεταδώσει ένα μήνυμα με κάποια σημασία. Στην προκειμένη περίπτωση, οι αφίσσες στόχευαν να πληροφορήσουν το κοινό για το προσεχές μουσικό θέαμα. Επομένως μετεβίβαζαν κάποιο μήνυμα. Ιστορικά, η αφισκοκόλληση αποτέλεσε ένα μέσο επικοινωνίας αποτελεσματικό και σχετικά φθινό. Οι αφίσσες χρησιμοποιούνται εδώ και αιώνες για να μεταφέρουν πληροφορίες πολιτικής, μορφωτικής ή κοινωνικής φύσεως. Ανεξάρτητα αν αποτελούν διαφήμιση, πολιτικό λόγο ή καλλιτεχνική έκφραση, είναι φανερό ότι μεταφέρουν ένα μήνυμα με σημασία.

Άραγε όμως η αφισκοκόλληση σε δημόσια ιδιοκτησία καλύπτεται από το άρθρο 2β) του Χάρτη; Η δικαστής L' Heureux - Dube σε μία άλλη υπόθεση²⁷ είχε τονίσει ότι για τους ανθρώπους που δεν διαθέτουν τους οικονομικούς πόρους η χρησιμοποίηση της δημόσιας ιδιοκτησίας μπορεί να είναι το μόνο μέσον για να εκφράσουν την άποψή τους. Αν τα άτομα έπρεπε να έχουν την άδεια των αρχών για να μοιράσουν φυλλάδια ή να εκφράσουν με διαφορετικό τρόπο τις απόψεις τους σε μία δημόσια ιδιοκτησία τότε θα είχαν πολύ λίγες ευκαιρίες για να εξασκήσουν το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Μόνο αυτοί που έχουν τα μέσα και που διαθέτουν ακίνητη περιουσία ή που μπορούν να προσεγγίσουν τα media θα μπορούσαν να εξασκήσουν το δικαίωμα. Αυτό θα αντέβαινε σαφώς προς τις βασικές αρχές του Χάρτη των δικαιωμάτων, δηλαδή την ελεύθερη ανταλλαγή των ιδεών, την ανοιχτή συζήτηση των δημοσίων υποθέσεων, την αποτελεσματική λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών και την έρευνα για την εξεύρεση της αλήθειας. Όλοι αυτοί οι στόχοι θα εμποδίζονταν αν, για πρακτικούς λόγους, μόνο μερικοί προνομιούχοι διέθεταν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν με το κοινό. Αναγνωρίζει πάντως ότι μπορεί, μερικές φορές, να υπάρχουν περιορισμοί, προσδιορίζοντας τα κριτήρια που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να καθοριστεί αν η δημόσια ιδιοκτησία αποτελεί «βήμα» για το κοινό.

Στην ίδια υπόθεση, ο επικεφαλής του Ανωτάτου Δικαστηρίου, δικαστής Antonio Lamer είχε αναφέρει ότι το άτομο δεν είναι ελεύθερο να εκφραστεί σε μία δημόσια ιδιοκτησία παρά στις περιπτώσεις που ο τρόπος έκφρασης που χρησιμοποιεί είναι συμβατός με τη λειτουργία ή τον κύριο προορισμό του χώρου.

Πρέπει δηλαδή να αναρωτηθούμε αν η αφισκοκόλληση σε στύλους του δημοσίου είναι συμβατή με τη χρήση των στύλων για τη μετάδοση ηλεκτρικού ρεύματος. Ο δικαστής Iacobucci πιστεύει ότι, γενικά, μία αφίσσα δεν εμποδίζει τη χρησιμοποίηση του στύλου. Δεν στερείται το κοινό από τη δυνατότητα χρήσης.

27. *Committee for the Commonwealth of Canada v. Canada*, [1991] 1 R.C.S. 139.

Εξάλλου η αφισοκόλληση σε δημόσια περιουσία (όπως οι στύλοι), αυξάνει τις δυνατότητες μετάδοσης αυτών των μηνυμάτων και ευνοεί τη λήψη αποφάσεων κοινωνικού και πολιτικού ενδιαφέροντος.

Με την ανακάλυψη της τυπογραφίας οι αφίσσες έγιναν ένα αποτελεσματικό και φθηνό μέσο επικοινωνίας. Χρησιμοποιήθηκαν από τις κυβερνήσεις για τη γνωστοποίηση κοινοποιήσεων στον τομέα της υγείας, της μετανάστευσης, των εκλογικών καταλόγων, της επιστράτευσης κ.λ.π. Χρησιμοποιήθηκαν από τα πολιτικά κόμματα, τους ιδιωτικούς και φιλανθρωπικούς οργανισμούς καθώς και από ιδιώτες. Μάλιστα στις κοινωνίες όπου η κυβέρνηση λογοκρίνει τις ιδέες της αντιπολίτευσης, οι αφίσσες αποτελούν το μόνο μέσο για να μπορέσει η αντιπολίτευση να γνωστοποιήσει τις απόψεις της σε ένα μεγάλο αριθμό προσώπων.²⁸

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ένας ιστορικός τέχνης:²⁹ «Οι στύλοι του δημοσίου έγιναν ο κατ' εξοχήν τόπος αφισοκόλλησης από τότε που εγκαταστάθηκε το τηλεφωνικό δίκτυο. Οι αφίσσες υπήρξαν πάντα το μέσο μεταβίβασης των επαναστατικών και όχι πολύ δημοφιλών ιδεών. Τις ονόμασαν μάλιστα «βιβλιοθήκες των φτωχών».

Τέλος έστω και αν το επίδικο διάταγμα δεν στοχεύει να περιορίσει την ελευθερία έκφρασης αλλά να προστατεύσει το κοινό από σκουπίδια, αντιαισθητικά θεάματα και κυκλοφοριακούς κινδύνους, η εφαρμογή του στην πράξη έχει ως αποτέλεσμα αυτόν τον περιορισμό αφού υπάρχει απόλυτη απαγόρευση αφισοκόλλησης σε δημόσια ιδιοκτησία.

Το διάταγμα δεν μπορεί να διασωθεί ούτε από την εφαρμογή του άρθρου 1 του Χάρτη (περιορισμός που δικαιολογείται σε μία ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία) εφόσον πρόκειται για μια απόλυτη απαγόρευση. Τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά αν το διάταγμα όριζε ορισμένους χώρους για την αφισοκόλληση, ορισμένο μέγεθος αφισσών ή το χρόνο που θα μπορούσαν να μείνουν εκτεθειμένες. Εξάλλου με τον τρόπο αυτό θα επιτυγχάνονταν και οι διάφοροι στόχοι που επεδίωκε ο δήμος.

Ο δικαστής Iacobucci καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αν και οι αντικειμενικοί στόχοι του νομοθέτη είναι σημαντικοί, δεν δικαιολογούν μία πλήρη άρνηση μιας τόσο σημαντικής μορφής έκφρασης από ιστορική και πολιτική άποψη.

Προσωπικά πιστεύουμε ότι, στην περίπτωση μας επρόκειτο για έναν απλό πολίτη ο οποίος ήθελε να διαφημίσει το μουσικό θέαμα που οργάνωσε. Δεν επρόκειτο για κάποια οργανωμένη μεγάλη επιχείρηση η οποία, εν πάσει περιπτώσει χρησιμοποιεί επαγγελματίες του χώρου για να κάμει τη διαφήμισή της κατά τρόπο, συνήθως νόμιμο. Είναι οι πολίτες που δεν

28. *Re Forget*, (1990) 74 DLR (4th) 547.

29. *R. Stacey in Fink v. Saskatoon (City of)* (1986) 7 CHRR D/3431.

έχουν τα μέσα οι οποίοι καταφεύγουν σ' αυτού του είδους τις διαφημίσεις.

Νόμοι όπως αυτό το δημοτικό διάταγμα είναι, κατά τη γνώμη μας, αυταρχικοί ανεξάρτητα από τους «επαινετικούς» στόχους να κρατήσουν την πόλη καθαρή από τέτοιου είδους ρύπανση. Η απόλυτη απαγόρευση που προβλέπει αυτό το διάταγμα θυμίζει μάλλον «αυταρχικό» πρότυπο αντεγκληματικής πολιτικής.³⁰ Ο κίνδυνος εδώ δεν είναι να γεμίσει η πόλη με χαρτιά αλλά να εμποδισθούν τελείως οι άνθρωποι από το να επικοινωνούν μεταξύ τους με τον πιο απλό τρόπο, μία αφίσσα.

Το Ανώτατο Δικαστήριο ερμήνευσε το νόμο υπέρ του απλού πολίτη. Ιδιαίτερα στον Καναδά όπου η αφισσορύπανση δεν αποτελεί ένα σοβαρό πρόβλημα υπάρχει η τάση να ευνοείται μία πολυφωνία όσον αφορά τις μεθόδους επικοινωνίας. Πρωτοβουλίες όπως αυτές του Ramsden πρέπει να ενθαρρύνονται. Ασφαλώς, δεόν να υπάρχει μία ρύθμιση της αφισσοκόλλησης. Όμως, το να υπάρχει απόλυτη απαγόρευση δεν είναι αποδεκτό.

Το δικαστήριο καταδίκασε επίσης την τάση ορισμένων δήμων και κοινοτήτων (προσφιλή στη βορειοαμερικανική ήπειρο) να δημιουργήσουν ένα μικρό «κράτος εν κράτει», απομονωμένο από τις «λαϊκές» συνοικίες όπου θα υπάρχει παντού τάξη, ασφάλεια και καθαριότητα. Η ελευθερία της έκφρασης, θεωρήθηκε εδώ ότι υπερισχύει αυτών των αντικειμενικών στόχων.

Γ. Ειδική αντιμετώπιση της ομολογίας ανηλίκου

Το ερώτημα εδώ αφορούσε τη νομιμότητα μιας ομολογίας ανηλίκου όταν έχει προηγηθεί μία άλλη που κρίθηκε απαράδεκτη.³¹

Ο κατηγορούμενος Ε.Τ. ένας νέος ινδιάνος 16 χρόνων κρίθηκε ένοχος από το δικαστήριο ανηλίκων για φόνο 2ου βαθμού ενός οδηγού ταξί. Ο ανήλικος ζούσε με μία θεία του, την C.T., 62 χρόνων η οποία ανήκε στη φυλή Tsawoui και είχε πάει στο σχολείο για δύο χρόνια συνολικά. Τρία άλλα πρόσωπα, δύο ανήλικοι και ένας ενήλικος 23 χρόνων βρέθηκαν αναμεμιγμένοι σ' αυτή τη δολοφονία. Οι τρεις ανήλικοι κατηγορήθηκαν για φόνο 1ου βαθμού.³² Η εισαγγελία υποστήριξε ότι ο θάνατος του οδηγού ήταν η κατάληξη ενός σχεδίου που είχε στόχο την κλοπή. Μετά από ένσταση της υπεράσπισης, με βάση την παντελή έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων (non-lieu) σχετικά με τη σοβαρή αυτή κατηγορία, ο δικα-

30. Βλ. Mireille Delmas - Marty, *Πρότυπα και Τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, Αθήνα Νομική Βιβλιοθήκη, 1990.

31. *E.T. v.R.*, C.S.Can. 16/12/93.

32. Ο ενήλικος δικάσθηκε και κρίθηκε ένοχος ακούσιας υπαίτιας ανθρωποκτονίας.

στής ανηλίκων βρήκε τους δύο από τους τρεις νέους, ένοχους ανθρωποκτονίας 2ου βαθμού και τον τρίτο υπαίτιας ακούσιας ανθρωποκτονίας.

Στη δίκη του Ε.Τ., η εισαγγελία ζήτησε να γίνουν δεκτές οι δύο δηλώσεις που είχε κάνει ο κατηγορούμενος στην αστυνομία μετά την ανθρωποκτονία. Ο πρωτοβάθμιος δικαστής δεν δέχτηκε την πρώτη που έγινε την ημέρα της σύλληψης, δέχθηκε όμως τη δεύτερη η οποία ενοχοποιούσε το νεαρό.

Το ιστορικό της υπόθεσης, που παρουσιάζει ενδιαφέρον έχει ως εξής: Στις 12 οκτωβρίου 1983, ημέρα του φόνου ο Ε.Τ. συνελήφθη σπίτι του αφού προηγουμένως τον πληροφόρησαν για τα δικαιώματά του και κατάρχεσαν τα ενδύματά του. Ο νέος ζήτησε να τον συνοδεύσει στο Τμήμα η θεία του C.T. που την θεωρούσε σαν μητέρα του. Μέσα στο περιπολικό, η C.T. άρχισε να ψάχνει την τσάντα της για να βρει την κάρτα του δικηγόρου της. Οι αστυνομικοί την πληροφόρησαν ότι θ' ασχοληθούν με όλ' αυτά στο Τμήμα. Μόλις έφθασαν όμως, ο Ε.Τ. και η θεία του οδηγήθηκαν κατ' ευθείαν στην αίθουσα ανακρίσεων και ο αστυνόμος Logan άρχισε να παίρνει την κατάθεση του Ε.Τ. που διήρκεσε 4 1/2 ώρες. Προηγήθηκε ένας διάλογος για να υπογράψει ο Ε.Τ. την απαραίτητη «δήλωση ενώπιον προσώπου που εκπροσωπεί την εξουσία».³³ Ο υπεύθυνος υπάλληλος τον πληροφόρησε για τα βασικά του δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη σιωπή και το δικαίωμα για δικηγόρο. Ο αστυνομικός Logan χρησιμοποίησε γλώσσα απλή που θα μπορούσε ν' αντιληφθεί ο ανήλικος ινδιάνος.

Όταν τελείωσε η διαδικασία της δήλωσης, ο Ε.Τ. και η C.T. οδηγήθηκαν σπίτι τους όπου ο νέος έδειξε στον αστυνομικό ένα μαχαίρι και τα κλειδιά του ταξί. Αφού επισκέφθηκαν τον τόπο του εγκλήματος επέστρεψαν στο Τμήμα. Μετά από αίτηση του ανηλίκου, ο τελευταίος μπόρεσε να μιλήσει με το δικηγόρο του για μισή ώρα. Την επομένη το πρωί, ο Ε.Τ. ανακοίνωσε τηλεφωνικά στον αστυνόμο Logan ότι θυμήθηκε μερικά πράγματα που είχε ξεχάσει την προηγούμενη και ότι ήθελε να τα προσθέσει στη δήλωσή του. Μόλις ο αστυνόμος έφτασε στο Τμήμα βρήκε το νεαρό να συνεννοείται τηλεφωνικά με το δικηγόρο του. Μετά το τηλεφώνημα, ο ανήλικος δήλωσε ότι ήθελε να μιλήσει παρουσία μόνο του αστυνομικού Logan. Η δήλωση ήταν σύντομη και μετά από τη συζήτηση γύρω από τα σημεία της μεταξύ τους τηλεφωνικής επικοινωνίας, επανήλθαν στο θέμα που αφορούσε το τι είχαν σχεδιάσει οι νεαροί σχετικά με τον ταξιτζή. Ο νεαρός δήλωσε ότι «ο Allan θα καθόταν πίσω από τον οδηγό και θα τον μαχαίρωνε ενώ εκείνος (ο Ε.Τ.) θα καθόταν δίπλα στον οδηγό και θα τον μαχαίρωνε μόνο αν [...] και ο τρίτος νεαρός θα του έβαζε την καρμπίνα στο κεφάλι.»

33. Άρθρο 56 του Νόμου για τους ανήλικους παραβάτες, L.R.C. (1985) Ch. Y-1.

Στη (δεύτερη) δήλωση υπήρχε και η εξής στιχομουθία:

«Ερώτηση: Ήξεραν και ήταν όλοι σύμφωνοι με το σχέδιο να σκοτώσουν τον ταξιτζή;

Απάντηση: Ο (Α) και ο (L) ήταν, εγώ όμως και ο Mike, δεν ξέρω, δεν είμαστε σίγουροι υποθέτω.»

Ο δικαστής στηρίχθηκε στη δεύτερη δήλωση και βρήκε τον Σ.Τ. ένοχο φόνου 2ου βαθμού.

Ως προς την πρώτη δήλωση, ο δικαστής δέχθηκε ότι παρ' όλο που κατά τη διάρκειά της ο αστυνόμος Logan φέρθηκε με σωστό τρόπο στον Ε.Τ., διατηρούσε αμφιβολίες αν, τελικά, ο Ε.Τ. και η C.T. αντιλήφθηκαν τις συνέπειες που μπορούσαν ν' ακολουθήσουν. Τα άρθρα 11 και 56 του Νόμου για τους νέους παραβάτες απαιτούν για να γίνει δεκτή μία δήλωση - ομολογία να είναι εκούσια και για να είναι εκούσια ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει συνείδηση των συνεπειών της. Παρ' όλο που πληροφόρησαν τον Ε.Τ. για τα δικαιώματά του, ο δικαστής αμφιβάλλει αν γνώριζε πραγματικά όλες τις συνέπειες της ομολογίας του. Θεωρεί λοιπόν απαράδεκτη την πρώτη δήλωση δέχεται όμως τη δεύτερη εφόσον το ελάττωμα της πρώτης διορθώθηκε από τη στιγμή που ο ανήλικος συμβουλευτηκε το δικηγόρο του.

Το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά, σε μία ομόφωνη απόφαση που συνέταξε ο δικαστής Sopinka έδωσε δίκιο στον ανήλικο αθώνοντας τον και κηρύσσοντας απαράδεκτη τη δεύτερη δήλωση. Ταυτόχρονα θεώρησε ανώφελο να ορίσει καινούργια δίκη για ακούσια υπαίτιο ανθρωποκτονία εφόσον ο νέος είχε εκτίσει ήδη το *maximum* της ποινής που προβλέπει η καναδική νομοθεσία για τους ανηλίκους ήτοι τα 3 χρόνια.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ουσιαστικά σημεία της απόφασης. Κατ' αρχάς, ο δικαστής δηλώνει ότι μόνο η δεύτερη κατάθεση θ' απασχολήσει το δικαστήριο εφόσον η πρώτη κρίθηκε απαράδεκτη από τον πρωτοβάθμιο δικαστή. Υπενθυμίζει ότι ο αστυνομικός Logan είχε πει στον Ε.Τ. ότι μπορούσε να μιλήσει στο δικηγόρο του τον πατέρα, τη μητέρα και εν απουσία σε πρόσωπο της επιλογής του. Φαινομενικά λοιπόν το άρθρο 56 του Νόμου για τους νέους παραβάτες έγινε σεβαστό. Όμως το άρθρο αυτό είναι επικουρικό και επιβάλει πρόσθετες υποχρεώσεις στην αστυνομία πέραν από τις βασικές του άρθρου 10(β) του Χάρτη των δικαιωμάτων (δικαίωμα στη συνδρομή δικηγόρου). Στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν είχαν πληροφορήσει ξεχωριστά, τον Ε.Τ. για τα βασικά του δικαιώματα. Η εισαγγελία ισχυρίστηκε ότι ο νέος παραιτήθηκε αυτών των δικαιωμάτων. Το επιχείρημα της όμως δεν μπορεί να γίνει δεκτό καθόσον δεν μπορούμε να υποθέσουμε αν ο νέος γνώριζε τους κινδύνους που υπήρχαν. Συγκεκριμένα, δεν γνώριζε ότι η εισαγγελία θα μπορούσε να ζητήσει με βάση το άρθρο 16 του Νόμου για τους νέους παραβάτες, να δικα-

στεί ο ανήλικος από δικαστήριο ενηλίκων πράγμα που θα τον εξέθετε στη δυνατότητα ισόβιας κάθειρξης και όχι μιας ποινής 3 χρόνων.³⁴

Μπροστά στις τεράστιες διαφορές (ως προς τις συνέπειες) που μπορεί να έχει το να δικαστεί ένας νέος από δικαστήριο ενηλίκων, ο ανήλικος πρέπει να έχει πλήρη συνείδηση αυτής της δυνατότητας. Συγκεκριμένα, το θέμα αν ο νέος παραιτήθηκε από το δικαίωμα για δικηγόρο, δεν εξαρτάται μόνο από το τι του είπε η αστυνομία, αλλά από το αν πράγματι είχε συνείδηση των συνεπειών και στην περίπτωση μας ούτε ο Ε.Τ. ούτε η θεία του γνώριζαν τις συνέπειες της ομολογίας.

Ο δικαστής προχωρεί περισσότερο και ερμηνεύει την νομοθεσία με τρόπο που να απαιτεί, πριν από κάθε ομολογία, να έχει γνωστοποιηθεί στο νέο με λόγια προσαρμοσμένα στην ικανότητα αντίληψής του ότι δεν είναι υποχρεωμένος να προβεί σε οποιαδήποτε δήλωση και οτιδήποτε αναφέρει μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως απόδειξη εναντίον του. Ακόμα και αν το άρθρο 56 δεν προβλέπει ρητά την υποχρέωση πληροφόρησης του νέου για τη δυνατότητα μεταφοράς της υπόθεσής του, μία τέτοια γνωστοποίηση αποτελεί έναν από τους παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν για να δούμε αν η ομολογία έγινε με τη θέληση του ανήλικου.³⁵ Συγκεκριμένα πρέπει να εξεταστούν η ηλικία, η ικανότητα αντίληψης και το αν ο νέος συμβουλευτήκε ή όχι δικηγόρο. Εδώ, πριν τη δεύτερη δήλωση, ο Ε.Τ. μίλησε για τριάντα λεπτά με το δικηγόρο του και μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο τελευταίος είχε πληροφορήσει το νέο για τη δυνατότητα μεταφοράς της υπόθεσής του. Ο δικαστής Sorpinka θα δίσταζε, επομένως, ν' ανατρέψει την καταδικαστική απόφαση στηριζόμενος μόνο στο σημείο αυτό.

Η ανατροπή της απόφασης στηρίχθηκε σε ένα άλλο σημείο που σχετίζεται με τη «συνάφεια» ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη δήλωση. Σύμφωνα με τους κανόνες που ισχύουν, το αν θα γίνει δεκτή μία ομολογία της οποίας προηγείται μία άλλη δήλωση που έγινε χωρίς τη θέληση του ατόμου, εξαρτάται από το πόσο στενά συνδέονται μεταξύ τους. Για να διευκρινισθεί το σημείο αυτό, πρέπει να ληφθούν υπόψη η χρονική διάρκεια ανάμεσα στις δύο ομολογίες, οι αναφορές που έγιναν στην πρώτη δήλωση κατά τη διάρκεια της ανάκρισης, η ανακάλυψη ενός συμπληρωματικού ενοχοποιητικού στοιχείου μετά την πρώτη δήλωση, η παρουσία των ίδιων αστυνομικών και άλλα παραπλήσια θέματα.³⁶ Εφαρμόζοντας το δίκαιο, ο δικαστής Sorpinka τονίζει ότι η δεύτερη δήλωση είναι

34. Πράγματι μία τέτοια αίτηση της εισαγγελίας είχε γίνει δεκτή σε πρώτο βαθμό αλλ' απερρίφθη από το Εφετείο. Σχετικά με το δικαίωμα του κατηγορουμένου να γνωρίζει τους κινδύνους που διατρέχει βλ. *R.v. Smith* [1991] 1 RCS 714.

35. *R.v.D.M.*, (1980) 58 C.C.C. (3d) 373 (Ont. Prov. Ct).

36. *Horwath v.R.* [1979] R.R.C. 376 *Hobbins v.R.* [1982] 1 RCS 553, *Boudreau v. The King* [1949] RCS 261.

απαράδεκτη αν κάποιος παράγοντας που οδήγησε στην ακύρωση της πρώτης είναι πάντοτε παρών ή αν η πρώτη δήλωση αποτέλεσε ένα σημαντικό στοιχείο που ώθησε να γίνει η δεύτερη.

Μπορεί, για παράδειγμα, η προειδοποίηση του αστυνομικού στον κατηγορούμενο όσον αφορά τα δικαιώματά του, να μην έχει καμία αξία αν συνοδεύεται από μία πιεστική πρόσκληση για να εξηγήσει ο νέος τα ενοχοποιητικά στοιχεία που αποκαλύφθηκαν στην πρώτη δήλωση. Όσα ανέφερε ένα άτομο σε μία προϋπάρχουσα δήλωση μπορεί να τον αναγκάσουν να προβεί σε μία άλλη παρά τις συμβουλές του δικηγόρου που παρασχέθηκαν με αργοπορία. Αν, κατά συνέπεια, η επακολουθήσασα δήλωση, δεν αποτελεί παρά μία απλή συνέχιση της πρώτης, ή ακόμη αν η πρώτη ομολογία αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα που ώθησε να γίνει η δεύτερη τότε η δεύτερη ομολογία θα κηρυχθεί απαράδεκτη.

Συμπερασματικά, ο δικαστής αναφέρει ότι αφενός υπάρχει ένας στενός χρονικός σύνδεσμος ανάμεσα στις δύο δηλώσεις και αφ' ετέρου η δεύτερη αποτελεί την ουσιαστική επέκταση της πρώτης. Λιγότερο από μία μέρα χωρίζαν την μία από την άλλη δήλωση και έγιναν παρουσία του ίδιου αστυνομικού. Δεν υπάρχει καμία απόδειξη ότι η αστυνομία συνέλεξε νέα ενοχοποιητικά στοιχεία για να μπορούσε ο νεαρός να κληθεί σε απολογία. Επί πλέον, καθόλη τη διάρκεια της δεύτερης δήλωσης ο αστυνομικός ανεφέρετο συνεχώς στις πληροφορίες που είχαν συλλεγεί από την πρώτη. Για παράδειγμα, αφού ο Ε.Τ. ανέφερε ότι ήθελε να μιλήσει για το αίμα στα ρούχα του, ο αστυνομικός, Logan του είπε να ξανασκεφθεί το σχέδιο που είχαν κάμει όλοι μαζί και του ζήτησε λεπτομέρειες σ' αυτό το θέμα.

Το σύνολο των στοιχείων αποδεικνύει ότι υπήρχε ένας αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ των δύο δηλώσεων. Ο ίδιος ο αστυνομικός Logan είπε ότι ο Ε.Τ. επιθυμούσε να προσθέσει κάτι στη δήλωση της προηγούμενης μέρας. Το γεγονός ότι συμβουλευτήκε για λίγο το δικηγόρο του πριν τη δεύτερη δήλωση δεν αλλάζει τα πράγματα. Ο Ε.Τ. και ο αστυνομικός Logan ενεργούσαν ωσάν τα γεγονότα να ήσαν εντελώς γνωστά (από την πρώτη δήλωση). Ενώ η πρώτη ανάκριση κράτησε 5 ώρες περίπου, η δεύτερη συμπληρώθηκε σε μισή ώρα. Ο νέος ισχυρίστηκε στο δικαστήριο ότι «αφού έγινε η πρώτη δήλωση δεν υπήρχε λόγος να προσπαθήσω να κρύψω την ενοχή μου.»

Η πρώτη δήλωση αποτέλεσε λοιπόν ένα καθοριστικό παράγοντα που ώθησε να γίνει η δεύτερη και η τελευταία πρέπει να κριθεί απαράδεκτη. Το δικαστήριο θάπρεπε, κανονικά, να ορίσει μία νέα εκδίκαση για υπαίτια ακούσια ανθρωποκτονία, όμως αφενός ο δικηγόρος αντιτάχθηκε σθεναρά διότι από την αρχή είχε προετοιμάσει την άμυνά του σε μία κατηγορία για φόνο 2ου βαθμού και αφετέρου ο νέος είχε ήδη εκτίσει την ποινή των 3 χρόνων.

Μπορούμε όμως ν' αναρωτηθούμε ποια θα ήταν η θέση του δικαστηρίου αν η εισαγγελία είχε επιτύχει τη μεταφορά της υπόθεσης στα δικαστήρια ενηλίκων. Τα κριτήρια θα εφαρμόζονταν άραγε, με τον ίδιο ευρύ τρόπο όπως στην περίπτωση μας; Ίσως όχι αν λάβουμε υπόψιν ότι ο δικαστής Sorinka ανέφερε στην υπόθεση Ε.Τ. ότι «τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων παραβατών οδηγούν στην ανάγκη να ληφθούν ορισμένες πρόσθετες προφυλάξεις ώστε να γίνουν σεβαστά τα δικαιώματα που τους αναγνωρίζει ο Χάρτης των δικαιωμάτων».

Μπορούμε όμως να ισχυρισθούμε ότι με τη θέση του Ανωτάτου Δικαστηρίου καταδεικνύεται μία αδικαιολόγητη επιείκεια απέναντι στους νέους παραβάτες για εγκλήματα των οποίων η σοβαρότητα είναι αναμφισβήτητη. Ίσως στη συγκεκριμένη περίπτωση να θεωρήθηκε ότι ήταν υπερβολικό να χρεωθεί ο φόνος του ταξιτζή σε 4 άτομα. Κυρίως όμως ο Ε.Τ. είχε εκτίσει τα 3 χρόνια που προβλέπει ο νόμος.

Στην περίπτωση του Ε.Τ., υπερίσχυσε σαφώς η ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης των νέων παραβατών αρχή που ήταν, παραδοσιακά, αποδεκτή υπό το καθεστώς του «προνοιακού προτύπου». Όμως μπροστά στο κύμα αύξησης αλλά και στην κοινοτυποποίηση της βίαιης νεανικής παραβατικότητας πολλές νομοθεσίες καθιερώνουν μία αυστηρότερη μεταχείριση προσπαθώντας να περάσουν το μήνυμα ότι οι νέοι πρέπει ν' αναλάβουν τις ευθύνες τους.

Η διαμάχη ανάμεσα στις δύο θέσεις βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη. Ειδικότερα για τον Καναδά πρέπει να τονισθεί ότι η χώρα διήλθε πρόσφατα μια περίοδο ευρείας ερμηνείας των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από το Χάρτη δικαιωμάτων. Αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για τους καναδούς δικαστές ώστε να ερμηνεύσουν τη νομοθεσία με τρόπο γενναιόδωρο για τα δικαιώματα του ατόμου όπως στην περίπτωση του Ε.Τ. Πόσο θα κρατήσει αυτή η «φιλελεύθερη» στάση των δικαστών μπροστά στην αύξηση της νεανικής παραβατικότητας; όταν μάλιστα η ίδια η καναδική νομοθεσία για τους νέους παραβάτες εγκατέλειψε το «αμιγώς» προνοιακό σύστημα θέλοντας να καταστήσει τους νέους πιο υπεύθυνους.

Προσωπικά πιστεύουμε ότι αν δούμε το νέο στατικά ως το έτοιμο προϊόν μιας διαδικασίας που, δυστυχώς, παρουσιάζει πολλά κενά, τότε πρώτιστος στόχος είναι η προστασία της κοινωνίας και ο εκφοβισμός και η αποτροπή από την τέλεση άλλων αδικημάτων.

Αν όμως τον δούμε ως ένα continuum τότε, βέβαια, θα δεχθούμε ότι δεν είναι παρά το αναμενόμενο αποτέλεσμα μιας σειράς παραλείψεων και αρνητικών συμπεριφορών απέναντί του. Ελλιπής οικογενειακή ζωή, απουσία θεσμών που θα τον κοινωνικοποιήσουν, κακή επίδραση παραγόντων όπως η τηλεόραση, μας οδηγούν αναπόφευκτα στο να δεχθούμε την ανάγκη ιδιαίτερης μεταχείρισης των νέων. Ασφαλώς η ιδιαίτερη αυτή μεταχείριση έπρεπε να είχε καταδειχθεί πολύ ενωρίτερα και ίσως τότε να

είχε αποτρέψει το νέο από το να εκδηλώσει μέσα από το έγκλημά του, μία τόσο αντικοινωνική συμπεριφορά.

Συμπερασματικές σκέψεις

Τι στοχεύαμε αλήθεια με την παρουσίαση αυτών των δικαστικών αποφάσεων που αφορούσαν τόσο διαφορετικά θέματα και που μόνο κοινό σημείο είχαν την αναφορά σε βασικά ανθρώπινα δικαιώματα;

Επιθυμία μας ήταν να δώσουμε μία γενική εικόνα (ασφαλώς πλημμελή) του πώς λειτουργεί ένα από τα πιο προηγμένα δίκαια στον τομέα της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ο Καναδάς δεν ακολούθησε το παράδειγμα των Η.Π.Α., την προσπάθεια, δηλαδή, ισοπέδωσης όλων των πολιτών ανεξαρτήτως προέλευσης. Είναι η χώρα που, ίσως εξ ανάγκης λόγω συνύπαρξης του αγγλικού με το γαλλικό στοιχείο όφειλε και οφείλει να δουλέψει και να επενδύσει στον τομέα της προστασίας των βασικών δικαιωμάτων για να μη μπορεί κανένας πολίτης αυτής της χώρας να πει ότι έγινε κάποια «αδικία» σε βάρος του. Η ποικιλία των περιπτώσεων που επιλέξαμε στοχεύει να δείξει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το καναδικό σύστημα σε μερικούς τομείς που άπτονται των βασικών δικαιωμάτων και πώς θέλει να επιτύχει την κοινωνική συναίνεση σε μία πραγματικά ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία.

Η σοβαρή νεανική παραβατικότητα μπορεί να αντιμετωπισθεί με τη θανατική ποινή;

Η εμπειρία των Η.Π.Α.

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

«Από το 1979 [έως το 1989] η Διεθνής Αμνηστεία κατέγραψε μόλις οκτώ εκτελέσεις παραβατών κάτω των 18 ετών σε παγκόσμιο επίπεδο, οι τρεις από τις οποίες έγιναν στις Η.Π.Α. Οι άλλες πέντε έλαβαν χώρα στο Πακιστάν, στο Bangladesh, στη Ρουάντα και στα νησιά Barbados [....]».

**Justice Brennan, Stanford V. Kentucky, Wilkins V. Missouri, 492 U.S.,
109, S. Ct. 2669 (1989)**

Στη δημοσίευση αυτή, εκτίθεται το πως αντιμετωπίζει το Ακυρωτικό των Η.Π.Α. το θέμα της επιβολής της θανατικής ποινής σε νέους παραβάτες.

Στην πρώτη περίπτωση που αφορά ένα νέο 15 χρονών, το δικαστήριο κήρυξε το μέτρο αντισυνταγματικό ως αποτελούν σκληρή και αήθη τιμωρία.

Αντίθετα, στις άλλες δύο υποθέσεις που αφορούσαν νέους 16 και 17 ετών, η πλειοψηφία του Ακυρωτικού έκρινε το μέτρο συνταγματικό.

Ο συγγραφέας τονίζει ότι η θανατική ποινή αποτελεί την «εύκολη λύση» σε περιπτώσεις όπου η ευθύνη για την τραγική κατάληξη του νέου οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στο ότι οι διάφοροι κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί δεν έπαιξαν το ρόλο που έπρεπε.

Εισαγωγή

I. Η υπόθεση Thompson. Τα 15 χρόνια του δράστη
αιτία ενός φιλελεύθερου ανοίγματος
της πλειοψηφίας των δικαστών

- A. Πραγματικά περιστατικά
και δικαστική πορεία της υπόθεσης
- B. Κοινωνικό και ψυχολογικό υπόβαθρο
- Γ. Η απόφαση της πλειοψηφίας
- Δ. Η απόφαση της μειοψηφίας.

II. Η υπόθεση Stanford και Wilkins:
Η πλειοψηφία γίνεται μειοψηφία
Επικράτηση σκληρών συντηρητικών θέσεων

- A. Πραγματικά περιστατικά και δικαστική πορεία της υπόθεσης
- B. Κοινωνικό και ψυχολογικό υπόβαθρο
- Γ. Η απόφαση της πλειοψηφίας
- Δ. Η απόφαση της μειοψηφίας

Συμπερασματικές σκέψεις

Εισαγωγή

Σε δύο, σχετικά πρόσφατες, σημαντικές αποφάσεις το Ακυρωτικό Δικαστήριο των Η.Π.Α. ασχολήθηκε με τη συνταγματικότητα του μέτρου της θανατικής ποινής όταν επιβάλλεται σε νέους που δεν είχαν συμπληρώσει μία ορισμένη ηλικία κατά την τέλεση της πράξης. Σε μία απόφαση του 1988, το Ακυρωτικό δημιούργησε ελπίδες όταν η πλειοψηφία των δικαστών έκρινε ως αντισυνταγματική την επιβολή της θανατικής ποινής σ' ένα νέο 15 ετών¹ υπό την έννοια ότι μία τέτοια ποινή αποτελεί «σκληρή και αήθη τιμωρία» (cruel and unusual punishment).

1. *Thompson v. Oklahoma*, 487 U.S. 815, 108 S.Ct 2687 (1988).

Δυστυχώς, ένα χρόνο αργότερα, η πλειοψηφία των δικαστών μετέτράπη σε μειοψηφία κρίνοντας (το Ακυρωτικό) ως συνταγματική την επιβολή της θανατικής ποινής σε δύο νέους 16 και 17 ετών.²

I. Η υπόθεση Thompson: Τα 15 χρόνια του δράστη αιτία ενός φιλελευθέρου ανοίγματος της πλειοψηφίας των δικαστών

Στην υπόθεση αυτή ο Thompson καταδικάσθηκε σε θάνατο για φόνο 1ου βαθμού. Η βασική ερώτηση που απασχόλησε τους δικαστές ήταν αν η εκτέλεση της ποινής αντίκειται στο Σύνταγμα που απαγορεύει την επιβολή «σκληρών και αήθων ποινών», δεδομένου ότι ο δράστης ήταν μόλις 15 χρόνων κατά το χρόνο τέλεσης του εγκλήματος.

A. Πραγματικά περιστατικά και δικαστική πορεία της υπόθεσης

Ο Thompson, μαζί με άλλους τρεις συντρόφους, σκότωσε, κατά τρόπο βάνουσο, τον πρώην γαμπρό του νωρίς το πρωί την 23 Ιαν. 1983. Τα στοιχεία δείχνουν ότι το θύμα πυροβολήθηκε δύο φορές και βρέθηκε με βαθιές πληγές από μαχαίρι στο λαιμό, το στήθος και το υπογάστριο. Είχε επίσης πολλές εκχυμώσεις και ένα σπασμένο πόδι. Η αφορμή για το έγκλημα αυτό φαίνεται ότι υπήρξε το γεγονός ότι το θύμα είχε κακοποιήσει σωματικά την αδελφή του δράστη. Μετά το θάνατο, έδεσαν το πτώμα σ' ένα μπλόκ από τσιμέντο και το έριξαν στο ποτάμι όπου έμεινε για 4 εβδομάδες.

Και οι τέσσερις συμμετοχοί καταδικάσθηκαν σε θάνατο μετά από ξεχωριστές δίκες. Επειδή όμως ο Thompson ήταν μόλις 15 ετών, έπρεπε πρώτα να προσδιορισθεί αν θα μπορούσε να μεταφερθεί από το σύστημα δικαιοσύνης για νέους σ' εκείνο των ενηλίκων.

Το δικαστήριο έκρινε ότι δεν υπήρχαν βάσιμες προοπτικές επανένταξης για τον Thompson μέσα στο πλαίσιο του συστήματος για τους νέους και ότι θάπρεπε να θεωρηθεί υπεύθυνος για τις πράξεις του ως ενήλικος και να υποστεί τη δίκη κατά συνέπεια. Έγινε λοιπόν η μεταφορά (waiver) της υπόθεσης στο δικαστήριο ενηλίκων.

Στο στάδιο της επιβολής της ποινής, ο εισαγγελέας τόνισε δύο επιβαρυντικές περιστάσεις: α) ότι ο φόνος ήταν ιδιαίτερα σκληρός και ειδικής και β) υπήρχε πιθανότητα ο δράστης να τελέσει νέες πράξεις βίας που θα αποτελούσαν μία απειλή για το κοινωνικό σύνολο. Οι ένορκοι δέχθηκαν την πρώτη επιβαρυντική περίπτωση και καταδίκασαν σε θάνατο. Το Εφετείο επικύρωσε την καταδίκη σε θάνατο διότι από τη στιγμή που ο

2. *Stanford v. Kentucky, Wilkins v. Missouri*, 492 U.S. 109 S.Ct. 2669 (1989).

ανήλικος μπορεί να δικάσσει ως ενήλικος, μπορεί επίσης να τιμωρηθεί με τις ίδιες ποινές.

Β. Κοινωνικό και ψυχολογικό υπόβαθρο

Μία κλινική ψυχολόγος που κατέθεσε στη δίκη τόνισε ότι, κατά την άποψή της, ο Thompson μπορούσε να διακρίνει το καλό από το κακό, αλλά παρουσίαζε αντικοινωνική προσωπικότητα που δεν μπορούσε να επηρεαστεί από το σύστημα για την νεότητα. Πρόσθεσε (πράγμα σημαντικό ως επιβαρυντικός παράγων) ότι ο Thompson πίστευε ότι εξαιτίας της ηλικίας του δεν θα μπορούσε να του επιβληθεί σοβαρή ποινή και επομένως ότι η πράξη του δεν θα είχε σοβαρές συνέπειες.

Όσον αφορά το παρελθόν του νέου, ήταν αρκετά βεβαρημένο. Το 1980 και 1981 συνελήφθη για επίθεση και σωματικές βλάβες. Το Μάιο του 1982 για απόπειρα διάρρηξης. Τον Ιούλιο, για επίθεση και σωματική βλάβη με μαχαίρι και το Φεβρουάριο του 1983 για επίθεση με φονικό όπλο. Παρ' όλο που του προσφέρθηκαν όλες οι υπηρεσίες του Συστήματος Υγείας και Πρόνοιας κανένα από τα μέτρα αυτά δεν κατάφερε να τον βελτιώσει.

Ο Thompson αποτελούσε επομένως μία περίπτωση όπου ο κρατικός μηχανισμός είχε ήδη δηλώσει παραίτηση και αδυναμία χειρισμού της υπόθεσής του.

Γ. Η απόφαση της πλειοψηφίας

Κύριο σημείο αναφοράς, υπήρξε η 8η Τροποποίηση του Αμερικανικού Συντάγματος που απαγορεύει τις σκληρές και αήθεις ποινές. Όμως οι συντάκτες αυτής της νομοθεσίας δεν προσδιόρισαν το πλαίσιο, την ερμηνεία και την έκταση αυτής της απαγόρευσης. Ανέθεσαν το ρόλο στις επόμενες γενεές δικαστών που θάπρεπε να χρησιμοποιήσουν ως οδηγό τα «εξελισσόμενα κριτήρια ηθικότητας (decency) που προσδιορίζουν την πρόοδο μιας ώριμης κοινωνίας.»³

Για να καθορισθεί, για παράδειγμα, αν ένας νέος κάτω των 16 ετών μπορεί να καταδικασθεί σε θάνατο θα πρέπει να βασιστούμε στις υπάρχουσες νομοθεσίες, στις αποφάσεις των δικαστηρίων για να δούμε αν όλοι αυτοί οι δείκτες της ηθικότητας μίας κοινωνίας καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ένα τόσο νέο πρόσωπο έχει το βαθμό υπαιτιότητας που δικαιολογεί τη θανατική ποινή.

Η εμπειρία της ανθρωπότητας μας δείχνει ότι πάντοτε υπήρχαν διαφορές ανάμεσα στις ικανότητες των παιδιών και των ενηλίκων σε τομείς όπως οι συμβάσεις, το δικαίωμα του εκλέγειν, η αντιμετώπιση από το

3. *Trop v. Dulles*, 356 U.S. 86, 78 S.Ct 590 (1958).

ποινικό δίκαιο.⁴ Συγκεκριμένα, στην Οκλαਹομα, την Πολιτεία του κατηγορουμένου, ένας ανήλικος δεν μπορεί να ψηφίσει, να γίνει ένορκος, να αγοράσει αλκοόλ ή τσιγάρα. Όλες αυτές οι νομοθεσίες εκφράζουν τη θέση ότι ένας 15 - χρονος δεν είναι έτοιμος ν' αναλάβει όλες τις υπευθυνότητες ενός ενήλικου.

Και εδώ αρχίζει το παιχνίδι των αριθμών με στόχο να το χρησιμοποιήσουν οι δικαστές υπέρ ή κατά της θανατικής ποινής. Αυτή η ανταλλαγή διαξιφισμών ανάμεσα στην πλειοψηφία και τη μειοψηφία των δικαστών για να χρησιμοποιήσει η κάθε πλευρά τον αριθμό των πολιτειών που αναγνωρίζουν ή απορρίπτουν τη θανατική ποινή για τους νέους δεν φαίνεται να έχει νόημα και είναι στείρα και χωρίς ουσία. Γίνεται ίσως κατανοητή όταν γνωρίζουμε ότι οι κάτοικοι των Η.Π.Α. θεωρούν την πλειοψηφία ως κάτι το ιερό χωρίς να εξαιτομικεύουν κάθε περίπτωση. Αν αντιπαραβάλλουμε την κατάσταση στις Η.Π.Α. με αυτό που συμβαίνει στα Ευρωπαϊκά κράτη ή και τον Καναδά τότε βλέπουμε ότι, παρά το γεγονός ότι οι δημοσκοπήσεις του κοινού δίνουν μία σημαντική πλειοψηφία στους υπέρμαχους της θανατικής ποινής οι διάφορες νομοθεσίες καταργούν σταθερά και σταδιακά το μέτρο αυτό. Επομένως η λογική των αριθμών εξηγείται μόνο λόγω του βορειο-αμερικανικού πλαισίου.

Εν πάσει περιπτώσει, οι δικαστές της πλειοψηφίας τονίζουν ότι σε 14 Πολιτείες η θανατική ποινή απαγορεύεται εντελώς ενώ στις 19 όπου επιτρέπεται, δεν προσδιορίζεται ρητά το minimum ορίου ηλικίας. Θεωρητικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί για την τελευταία κατηγορία νομοθεσιών ότι επιτρέπουν την εκτέλεση παιδιών 10 χρόνων. Αυτό βέβαια είναι απαράδεκτο και αντίκειται σαφώς προς την αρχή της στενής ερμηνείας των ποινικών νόμων. Αντίθετα, στην περίπτωση των 18 Πολιτειών που προσδιόρισαν το minimum ηλικίας για την επιβολή της θανατικής ποινής ορίζεται ρητά ότι ο δράστης πρέπει να έχει συμπληρώσει το 16ο έτος κατά το χρόνο τέλεσης της πράξης.

Η απαγόρευση εκτέλεσης ενός νέου κάτω των 16 ετών συνάδει επίσης με τις απόψεις που έχουν εκφράσει έγκυρες επαγγελματικές ενώσεις καθώς και με τις απόψεις άλλων κρατών που μοιράζονται την αγγλο-αμερικανική κληρονομιά αλλά και των ηγετικών κρατών της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος ο Αμερικανικός Δικηγορικός Σύλλογος και το Αμερικανικό Ινστιτούτο Δικαίου εξέφρασαν την αντίθεσή τους προς το μέτρο αυτό.

Αν στηριχθούμε στα υπάρχοντα στοιχεία από μία επιστημονική έρευνα ως προς το πόσοι νέοι κάτω των 16 χρόνων εκτελέστηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, ο αριθμός κυμαίνεται μεταξύ 18 και 20 με τελευταία εκτέλεση το 1948. Ο δρόμος που χαράχτηκε τις 4 τελευταίες δεκαετίες οδηγεί αναμφίβολα στο σημείο ότι η επιβολή της θανατικής ποι-

4. *Gross v. Lopez*, 419 U.S. 565, 95 S.Ct 729/1975.

νής σε παιδιά 15 ετών είναι πλέον απαράδεκτη και ανυπόφορη για την κοινωνική συνείδηση.

Οι στατιστικές του αμερικανικού Υπ. Δικαιοσύνης δείχνουν ότι από το 1982 έως το 1986, ένας μέσος ετήσιος αριθμός 16.000 περίπου προσώπων, συνελήφθησαν για εκούσια εγκληματική ανθρωποκτονία (*wilfull criminal homicide*). Από την ομάδα αυτή των 82,094 προσώπων, 1393 καταδικάστηκαν σε θάνατο. Μόνο πέντε, ανάμεσα στους οποίους και ο Thompson ήταν κάτω των 16 ετών.

Ανεξάρτητα πάντως από τα παραπάνω επιχειρήματα ανήκει στους δικαστές του Ακυρωτικού των Η.Π.Α. ν' αποφασίσουν αν το Σύνταγμα επιτρέπει την επιβολή της θανατικής ποινής σε νέο που τέλεσε το αδίκημα όταν ήταν μόλις 15 χρόνων.⁵ Για να απαντηθεί αυτό το ερώτημα, οι δικαστές πρέπει πρώτον να αναρωτηθούν αν η υπαιτιότητα του νέου θα μετρηθεί με τα ίδια κριτήρια όπως του ενηλίκου και δεύτερον αν η εφαρμογή της θανατικής ποινής στους νέους παραβάτες συνεισφέρει ουσιαστικά στους στόχους που έχουν καθοριστεί γι' αυτή την ποινή.

«Είναι γενικά αποδεκτό ότι η ποινή πρέπει να συνδέεται άμεσα με την προσωπική ευθύνη του κατηγορουμένου.»⁶ Υπάρχει επίσης γενική συμφωνία γύρω από την πρόταση ότι οι νέοι είναι λιγότερο ώριμοι και υπεύθυνοι από τους ενηλίκους. Ο παράγων αυτός οδηγεί σε μία πιο επιεική μεταχείριση των νέων στις σοβαρότερες υποθέσεις.

Όμως η νεότητα είναι κάτι περισσότερο από ένα χρονολογικό γεγονός. Είναι μία κατάσταση ζωής όπου το άτομο επηρεάζεται και μπορεί να υποστεί ψυχολογική βλάβη πιο εύκολα. Ειδικότερα κατά τη διάρκεια των χρόνων διαμόρφωσης των νέων, οι ανήλικοι δεν έχουν την εμπειρία, την προοπτική και την κρίση που αναμένουμε από τους ενηλίκους.⁷

«Οι νέοι, ειδικά στην πρώτη και μεσαία νεανική ηλικία, είναι πιο ευάλωτοι, πιο παρορμητικοί και λιγότερο πειθαρχημένοι από τους ενηλίκους. Τα εγκλήματα που τελούν, μπορεί να προξενούν την ίδια βλάβη στα θύματα, όμως πρέπει να τιμωρηθούν ελαφρύτερα, διότι έχουν μικρότερη ικανότητα από τους ενηλίκους, να ελέγξουν τη συμπεριφορά τους και να σκεφτούν μακροπρόθεσμα. Επί πλέον, η νεανική παραβατικότητα δεν οφείλεται αποκλειστικά σε σφάλμα του νέου. Τα εγκλήματα των νέων αντικατοπτρίζουν την αποτυχία της οικογένειας, του σχολείου και του κοινωνικού συστήματος, θεσμών που μοιράζονται την ευθύνη για την εξέλιξη της αμερικανικής νεολαίας.»⁸

5. *Enmund v. Florida*, 458 U.S. 797, 102 S.Ct 3368.

6. *California v. Brown*, 479 U.S. 538, 107 S.Ct 837 (1987).

7. *Bellotti, v. Baird*, 443 U.S. 692 (1979).

8. Report of the Twentieth century fund Task Force on sentencing Policy Toward Young offenders, (1978).

Εδώ βρίσκεται, ίσως, ένα από τα σημαντικότερα σημεία της απόφασης της πλειοψηφίας. Το γεγονός, δηλαδή, ότι τονίζουν τη μεγάλη ευθύνη των διαφόρων «κοινωνικοποιητικών θεσμών» στην κατάληξη ορισμένων νέων.

«Απειρία, χαμηλή μόρφωση και ευφυΐα οδηγούν το νέο να μη μπορεί να εκτιμήσει τις συνέπειες της συμπεριφοράς του και ταυτόχρονα να ωθείται περισσότερο από τις παρορμήσεις ή την πίεση.»

Όσον αφορά τη θανατική ποινή, θεωρείται ότι εξυπηρετεί δύο κοινωνικούς στόχους: την ανταπόδοση και τον εκφοβισμό των εγκληματιών που θα ήταν επιρρεπείς να τελέσουν σοβαρά εγκλήματα. Ο στόχος της ανταπόδοσης δεν μπορεί να ισχύσει για ένα νέο 15 ετών δεδομένης της μικρότερης υπαιτιότητας του νέου παραβάτη, της δυνατότητας που έχει ακόμη ο νέος για ν' αναπτυχθεί καθώς και της υποχρέωσης που έχει η κοινωνία απέναντι στα παιδιά.

Αλλά και ο στόχος του εκφοβισμού δεν μπορεί να επιδιωχθεί. Οι στατιστικές του Υπ. Δικαιοσύνης δείχνουν ότι ένα ποσοστό 98% των συλλήψεων για υπαίτιο ανθρωποκτονία αφορά άτομα άνω των 16 ετών. Αν αποκλείσουμε αυτή την τελευταία κατηγορία από εκείνες που μπορεί να επιβληθεί η θανατική ποινή, το γεγονός αυτό δεν θα επηρεάσει την εκφοβιστική προληπτική σημασία της ποινής του θανάτου για τη μεγάλη πλειοψηφία των πιθανών εγκληματιών. Αλλά και γι' αυτούς που είναι κάτω των 16 ετών, ο εκφοβισμός δεν παίζει ουσιαστικό ρόλο. Διότι, πρώτον είναι αμφίβολο ότι ο νέος θα υπολογίσει τόσο προσεκτικά τη σχέση κόστους - οφέλους της πράξης και δεύτερον ακόμα και αν κάμει ένα ψυχρό υπολογισμό, είναι αστείο να πιστεύει κανείς ότι ο νέος δεν θα προβεί στην πράξη του, όταν γνωρίζει ότι ένας μικρός αριθμός ατόμων της ηλικίας του εκτελέστηκαν κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα.

Οι δικαστές της πλειοψηφίας δηλώνουν λοιπόν πεπεισμένοι ότι η θανατική ποινή για τους νέους δεν μπορεί να συνεισφέρει στην επίτευξη των στόχων που επιδιώκει. Δεν αποτελεί λοιπόν τίποτε άλλο, παρά μία άσκοπη και άχρηστη επιβολή πόνου και συμφοράς⁹ και κατά συνέπεια είναι αντισυνταγματική.

Ο δικαστής O'Connor, ο οποίος συντάχθηκε με την πλειοψηφία για ξεχωριστούς λόγους, τόνισε ότι καμία νομοθεσία των Η.Π.Α. δεν αποδέχεται ρητά την επιβολή της θανατικής ποινής κάτω από τα 16 χρόνια. Αναφέρει μάλιστα δύο παραδείγματα. Της πολιτείας της Ν.Υόρκης, η οποία, πρόσφατα, κατέβασε το όριο ηλικίας για τη μεταφορά του νέου στα δικαστήρια ενηλίκων στα 13 χρόνια ενώ από την άλλη η θανατική ποινή απαγορεύεται εντελώς. Και η πολιτεία του Ν.Jersey, που κατέβασε το όριο ηλικίας για τη μεταφορά στα 14 χρόνια, ενώ η νομοθεσία προ-

9. *Coker v. Georgia*, 433 us, 97. us. Ct. 2861

βλέπει τα 18 χρόνια ως ηλικία *minimum* για τη θανατική ποινή. Επομένως, αυτά τα δύο θέματα (λόγοι που επιβάλλουν τη μεταφορά και λόγοι που επιβάλλουν τη θανατική ποινή) δεν συνδέονται μεταξύ τους και τα όρια ηλικίας καθορίζονται ανεξάρτητα για κάθε μία από τις δύο περιπτώσεις.

Σύμφωνα με την 8η Τροποποίηση του Αμερικανικού Συντάγματος, η θανατική ποινή θεωρήθηκε ανέκαθεν ως κάτι ξεχωριστό από τις άλλες ποινές. Κατά συνέπεια, το Ακυρωτικό επέβαλλε μια σειρά ουσιαστικών και δικονομικών όρων με στόχο να εξασφαλισθεί ότι η θανατική ποινή θα επιβληθεί μετά από σοβαρή και ψύχραιμη σκέψη.

Δ. Η απόφαση της μειοψηφίας

Η μειοψηφία των δικαστών που θα μετατραπεί σε πλειοψηφία μετά από ένα χρόνο όταν θα πρόκειται για νέους 16 και 17 ετών, εδώ, όπου ο ανήλικος είναι μόλις 15 ετών, περιορίζεται σε μία τακτική υποχώρηση αναγγέλλοντας απλά τις προθέσεις της μέσω του δικαστή *Scalia*, ο οποίος τονίζει ότι, στην περίπτωση *Thompson*, το δικαστήριο δεν έχει κληθεί για ν' αποφασίσει αν η θανατική ποινή επιβάλλεται αυτόματα σε νέους κάτω των 16 ετών χωρίς να εξετασθεί η ωριμότητα ή η ηθική τους υπαιτιότητα. Απλά, το θέμα έγκειται στο αν υπάρχει ένα *consensus* σε εθνικό επίπεδο, ότι δεν μπορεί να υπάρξει εγκληματίας κάτω των 16 ετών έστω και κατά μία μέρα, ο οποίος μετά από ατομική εξέταση των συνθηκών τέλεσης του εγκλήματος μπορεί να θεωρηθεί αρκετά, ώριμος και υπεύθυνος για να του επιβληθεί η θανατική ποινή για ορισμένα εγκλήματα. Στο σημείο αυτό, ο δικαστής *Scalia* διαφωνεί ρίχνοντας το βάρος στην εξατομικευμένη εξέταση κάθε υπόθεσης και θεωρώντας μία τέτοια θέση ως κοινωνιολογικά, ηθικά και κατά συνέπεια συνταγματικά ανυποστήρικτη.

Η ουσία όμως βρίσκεται στην ακόλουθη φράση όπου φαίνεται καθαρά ότι προτιμά τη γνώμη της «σιωπηρής» (;) πλειοψηφίας.

«Από πρώτη άποψη, η φράση «σκληρή και αήθης τιμωρία», περιορίζει στα εξελισσόμενα κριτήρια της κοινωνίας και όχι σ' εκείνα που προσδιορίζονται από την προσωπική μας συνείδηση.»¹⁰

Η αντεπίθεση που εκδηλώθηκε υποτυπωδώς στην υπόθεση *Thompson*, θα γίνει άποψη της πλειοψηφίας στις επόμενες δύο υποθέσεις που ακολουθούν και θα εμπλουτιστεί με επιθετικότητα, ειρωνεία και ακραιφνείς συντηρητικές θέσεις με την προκάλυψη δήθεν της προάσπισης του δημοσίου συμφέροντος.

10. *Thompson v. Oklahoma*. *Supra*, υποσ. 1.

II. Η υπόθεση Stanford και Wilkins:¹¹ Η πλειοψηφία γίνεται μειοψηφία Επικράτηση σκληρών συντηρητικών θέσεων

Η υπόθεση αυτή δικάστηκε ένα χρόνο μετά την υπόθεση Thompson και οι κατηγορούμενοι είχαν την ατυχία να έχουν συμπληρώσει τα 16 και 17 χρόνια αντίστοιχα. Η ερώτηση που έπρεπε ν' απαντηθεί ήταν η ίδια, αν δηλαδή η επιβολή της θανατικής ποινής σε νέους της παραπάνω ηλικίας είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα.

A. Τα πραγματικά περιστατικά και η δικαστική πορεία της υπόθεσης

Η περίπτωση του Kevin Stanford αφορά τη δολοφονία, με πυροβόλο όπλο, της 20χρονης Baarbel Poore στο Jefferson County του Kentucky. Ο δράστης τέλεσε το έγκλημα του στις 27 Ιαν. 1981, όταν ήταν περίπου 17 χρόνων και 4 μηνών. Ο Stanford και ο συνένοχός του βίασαν και σοδόμισαν επανειλημμένα το θύμα κατά τη διάρκεια και μετά από μία ληστεία στο πρατήριο βενζίνης όπου δούλευε η κοπέλα. Μετά τις πράξεις αυτές την οδήγησαν σε διπλανό απομονωμένο χώρο όπου ο Stanford την πυροβόλησε στο πρόσωπο εξ επαφής και πίσω από το κεφάλι. Αυτά που πήραν από το πρατήριο ήταν 300 πακέτα τσιγάρα, δύο γαλόνια πετρέλαιο και λίγο ρευστό. Ένας σωφρονιστικός υπάλληλος κατέθεσε ότι ο δράστης εξήγησε το φόνο με τον ακόλουθο τρόπο: «[Μου] είπε, ότι έπρεπε να την πυροβολήσω, γιατί έμενε στο διπλανό δωμάτιο και θα με αναγνώριζε. Υποθέτω ότι θα μπορούσα να τη δέσω ή κάτι τέτοιο ή να τη χτυπήσω και να της πω ότι αν αναφέρει κάτι, θα τη σκοτώναμε.... Μετά που ανέφερε αυτά άρχισε να γελά.»

Μετά από τη διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου ανηλίκων, αποφασίστηκε ότι έπρεπε να μεταφερθεί και να υποστεί τη δίκη του ως ενήλικος, σύμφωνα με τη νομοθεσία του Kentucky και εφόσον είχε συμπληρώσει τα 16 χρόνια και επρόκειτο για σοβαρό αδίκημα. Το δικαστήριο βασίστηκε, επί πλέον, στις πολλές ανεπιτυχείς προσπάθειες του συστήματος να εμποδίσει το Stanford από την τέλεση νέων αδικημάτων και αποφάσισε ότι η μεταφορά ήταν για το καλύτερο συμφέρον του κατηγορουμένου και της κοινωνίας.

Ο Stanford καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία από πρόθεση, για σοδομισμό πρώτου βαθμού, για ληστεία πρώτου βαθμού και για αποδοχή προϊόντων εγκλήματος και του επεβλήθη η ποινή του θανάτου και 45 χρόνια κάθειρξη.

11. *Stanford v. Kentucky Wilkins U. Missouri*, 492 US 109, S.Ct 2969 (1989).

Στην άλλη υπόθεση, ο Wilkins μαχαίρωσε τη Nancy Allen, μία μητέρα δύο παιδιών, 26 χρόνων που δούλευε ως ταμίας στο ψιλικατζίδικο που είχε με το David Allen στο Avondale του Missouri. Ο δράστης τέλεσε το φόνο στις 27 Ιουλίου 1985 όταν ήταν περίπου 16 χρόνων και 6 μηνών. Η έκθεση της αστυνομίας αναφέρει ότι το σχέδιο του Wilkins ήταν να ληστέψει το μαγαζί και να σκοτώσει όποιον βρισκόταν πίσω από το ταμείο γιατί «ένας σκοτωμένος δεν μπορεί να μιλήσει.» Κατά τη διάρκεια που ο συνέννοχος του Wilkins, Patrick Stevens, κρατούσε το θύμα, ο πρώτος τη μαχαίρωσε με αποτέλεσμα να πέσει στο πάτωμα. Επειδή ο Stevens είχε πρόβλημα ν' ανοίξει το ταμείο, η κοπέλα του πρότεινε να τον βοηθήσει, αφήνοντας όμως έτσι το Wilkins να τη μαχαιρώσει εκ νέου τρεις φορές στο στήθος. Δύο από τις τρεις μαχαιριές διαπέρασαν την καρδιά του θύματος. Όταν η κοπέλα άρχισε να εκλιπαρεί για να τη λυπηθούν, ο Wilkins τη μαχαίρωσε ξανά 4 φορές στο λαιμό ανοίγοντας την αρτηρία της καρωτίδας. Αφού πήραν ποτά, τσιγάρα χαρτί περιτυλίγματος και περίπου 450 δολ. σε μετρητά, ο Wilkins και ο Stevens άφησαν την Allen να ξεψυχήσει στο πάτωμα.

Η μεταφορά της υπόθεσης στο δικαστήριο ενηλίκων έγινε με βάση τον ύπουλο χαρακτήρα της πράξης, τη δύναμη και τη βία που χρησιμοποιήθηκε, την ωριμότητα του κατηγορουμένου και την αποτυχία του συστήματος να διορθώσει το δράστη.

Ο Wilkins κατηγορήθηκε για φόνο πρώτου βαθμού και ένοπλη εγκληματική δράση. Παραδέχθηκε την ενοχή του και στο στάδιο της επιμέτρησης της ποινής τόσο ο εισαγγελέας όσο και ο κατηγορούμενος ζήτησαν την επιβολή της θανατικής ποινής.

Τα διάφορα στοιχεία έδειξαν ότι από τα 8 του χρόνια ο Wilkins μαινόβγαине σε ιδρύματα υποδοχής ανηλίκων για διάφορες πράξεις όπως διαρρήξεις, κλοπές και εμπρησμούς, ότι αποπειράθηκε να σκοτώσει τη μητέρα του βάζοντας εντομοκτόνο σε capsules Tylenol. Άν και η κατάθεση του ψυχιάτρου έδειξε ότι ο Wilkins είχε «διαταραχές της προσωπικότητας», οι ειδικοί συμφώνησαν ότι είχε συνείδηση των πράξεών του και μπορούσε να διακρίνει το καλό από το κακό.

Το δικαστήριο επέβαλε τη θανατική ποινή στηριζόμενο στη σοβαρότητα της πράξης και τον προκλητικό και απάνθρωπο τρόπο που τελέσθηκε το έγκλημα.

Β. Κοινωνικό και ψυχολογικό υπόστρωμα

Στην περίπτωση Stanford, ο κατηγορούμενος, 17 χρόνων κατά την τέλεση της πράξης βρέθηκε από τους ειδικούς ότι είχε μια χαμηλή εσωτερική αξία και της κοινωνικής ηθικής. Είχε επίσης μία «ιδρυματική προσωπικότητα», και συνήθισε στην εγκληματική συμπεριφορά λόγω μιας χαοτικής οικογενειακής ζωής. Ότι είναι συγκινησιακά ανώριμος και ότι μπορεί ν' ακολουθήσει θεραπευτική αγωγή υπό τον όρο ότι θα πρό-

κειται για μακροπρόθεσμη ψυχοθεραπευτική παρέμβαση σε ανάδοχη οικογένεια.

Οι μάρτυρες κατέθεσαν ότι ο Stanford που ζούσε κοντά σε διάφορους συγγενείς άρχισε να χρησιμοποιεί ναρκωτικά από τα 13 χρόνια και αυτή η χρήση προκάλεσε αλλαγές της προσωπικότητας και του χαρακτήρα. Τοποθετήθηκε επανειλημμένα σε κέντρα μεταχείρισης χωρίς όμως επιτυχία.

Η άλλη περίπτωση του Wilkins παρουσιάζει ορισμένες ιδιαιτερότητες. Κατά τη διαδικασία της μεταφοράς στο δικαστήριο ενηλίκων λόγω του χαρακτήρα του και των συνθηκών τέλεσης, αναφέρθηκε ότι έδινε την εντύπωση ενός ωρίμου και έμπειρου ατόμου.

Ο Wilkins αρνήθηκε τη συνδρομή δικηγόρου και είπε στο δικαστήριο ότι προτιμούσε τη θανατική ποινή από τη φυλακή. Μετά την ακροαματική διαδικασία το δικαστήριο επέβαλε την ποινή του θανάτου. Ο Wilkins δεν προσέβαλε την απόφαση και εμπόδισε άλλους να το κάμουν για εκείνον. Όμως, το Ανώτατο Δικαστήριο του Missouri διέταξε αυτεπάγγελτα να εξετασθεί αν ο Wilkins ήταν σε θέση να παραιτηθεί από τα δικαιώματά του. Ο δικαστικός ψυχίατρος βρήκε ότι ο νέος υπέφερε από διανοητική διαταραχή που μπορούσε να επηρεάσει τη συμπεριφορά του.

Γ. Η απόφαση της πλειοψηφίας

Οι κατηγορούμενοι Stanford και Wilkins προσέβαλλαν την απόφαση, ισχυριζόμενοι ότι η επιβολή της θανατικής ποινής σε άτομα της ηλικίας τους είναι αντισυνταγματική.

Ασφαλώς, δεν μπορούν να ισχυριστούν κάτι τέτοιο για την περίοδο που ψηφίστηκε ο *Χάρτης των Δικαιωμάτων (Bill of rights)* διότι, την εποχή εκείνη, το κοινό δίκαιο (*common law*) αναγνώριζε το μαχητό τεκμήριο ότι ένας νέος 14 ετών δεν είχε την ικανότητα να τελέσει ένα σοβαρό αδίκημα. Δεδομένου ότι το τεκμήριο μπορούσε να ανατραπεί, θεωρητικά η ποινή του θανάτου μπορούσε να επιβληθεί σε οποιονδήποτε είχε συμπληρώσει τα 7 του χρόνια. Με βάση αυτή την παράδοση του *common law*, εκτελέστηκαν στις Η.Π.Α. τουλάχιστον 281 εγκληματίες κάτω των 18 ετών και 124 κάτω των 17 ετών.

Οι κατηγορούμενοι ισχυρίζονται επίσης ότι η ποινή τους είναι αντίθετη προς τις εξελισσόμενες ηθικές αρχές που προσδιορίζουν την πρόοδο μιας κοινωνίας. Το Ανώτατο Ακυρωτικό των Η.Π.Α., ερμήνευσε ανέκαθεν την 8η τροποποίηση του Συντάγματος (ποινή σκληρή και αήθης) με τρόπο δυναμικό και ευέλικτο. Για να διαπιστώσουν την εξέλιξη των ηθικών αρχών, οι δικαστές στηρίχθηκαν στις ιδέες της μοντέρνας αμερικανικής κοινωνίας ως σύνολο και όχι στις προσωπικές τους πεποιθήσεις. Ο δικαστής Scalia τονίζει ότι τέτοιες αποφάσεις δεν πρέπει ν' αφήνουν να δια-

φαίνεται ότι πρόκειται για υποκειμενικές απόψεις του κάθε δικαστή αλλά πρέπει να στηρίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια.

Σημαντικό επιχείρημα για την πλειοψηφία αποτελεί το γεγονός ότι οι περισσότερες πολιτείες των Η.Π.Α. που επιτρέπουν τη θανατική ποινή, την αναγνωρίζουν για ηλικίες άνω των 16 ετών.¹²

Απαντώντας στο επιχείρημα των κατηγορουμένων ότι έστω και αν οι νόμοι δεν δημιουργούν ένα εθνικό consensus ενάντια στη θανατική ποινή, αυτό συμβαίνει με την πρακτική εφαρμογή των νόμων, όταν δηλαδή τα ορκωτά δικαστήρια διστάζουν να επιβάλουν, στην πράξη, την ποινή του θανάτου, ο δικαστής Scalia τονίζει: Οι κατηγορούμενοι έχουν δικίο όταν υποστηρίζουν ότι το ποσοστό των ατόμων κάτω των 18 ετών που καταδικάστηκαν σε θάνατο στις Η.Π.Α. παρουσιάζει σημαντική διαφορά από εκείνο των ατόμων άνω των 18 ετών. Για παράδειγμα, από το 1982 έως το 1986, στις 2106 θανατικές καταδίκες μόνον οι 15 αφορούσαν νέους κάτω των 16 ετών και 30 κάτω των 17 ετών. Επιπρόσθετα οι εκτελέσεις για εγκλήματα που τελέσθηκαν από άτομα κάτω των 18 ετών αποτελούν ένα ελάχιστο ποσοστό 2% του συνολικού αριθμού των εκτελέσεων που έγιναν μεταξύ 1642 και 1986: Η τελευταία εκτέλεση ατόμου που τέλεσε έγκλημα σε ηλικία κάτω των 17 ετών ανάγεται στο 1959.

Ο δικαστής Scalia πιστεύει όμως ότι, τέτοιου είδους στατιστικές έχουν μικρή αξία δεδομένου ότι και το ποσοστό των σοβαρών εγκλημάτων που τελούνται από νέους κάτω των 18 ετών είναι πολύ διαφορετικό (μικρότερο) από εκείνο των άνω των 18 ετών. Αλλά και αν υποθέσουμε ότι υπάρχει πραγματικά μία τέτοια διαφορά στο επίπεδο της θανατικής ποινής, αυτό δεν σημαίνει ότι η ποινή του θανάτου δεν πρέπει ποτέ να επιβάλλεται αλλά ότι πρέπει σπάνια να επιβάλλεται.

Ο εκπροσώπων την πλειοψηφία χαρακτηρίζει ως αβάσιμο το επιχείρημα των κατηγορουμένων όταν προσπαθούν να συνδέσουν τα 18 χρόνια με την απόκτηση των διαφόρων ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών (δικαίωμα του εκλέγειν, οδηγείν). Για τους δικαστές είναι εντελώς αβάσιμο να πιστεύουμε ότι κάποιος πρέπει να μπορεί να οδηγήσει ή να ψηφίσει για να μπορεί ν' αντιληφθεί ότι το να σκοτώσεις κάποιον είναι κακό.

Αλλά και αν ακόμα δεχθούμε ότι οι βαθμοί ωριμότητας ανάμεσα στις διάφορες ικανότητες και δραστηριότητες είναι συγκρίσιμοι και πάλι το γεγονός αυτό δεν επηρεάζει τα πράγματα. Διότι αυτοί οι νόμοι δεν σημαίνουν αυτόματα ότι όλοι όσοι δεν έχουν συμπληρώσει την απαιτούμενη ηλικία είναι ανίκανοι να οδηγούν, να καταναλώνουν αλκοόλ ή να ψηφίζουν. Απλά σημαίνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία δεν μπορεί να τα ασκήσει.

Το σύστημα καθορίζει, λοιπόν, χονδρικά, μία ηλικία και δεν μπορεί να προσδιορίσει ατομικά για κάθε περίπτωση πότε το άτομο είναι ώριμο να

12. *Tison v. Arizona*, 481 U.S. 137, 107 S.Ct. 1676 (1987).

ασκήσει το δικαίωμα. Αντίθετα, το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης βασίζεται σε κατ' εξοχήν εξατομικευμένες εκτιμήσεις. Ιδιαίτερα στο θέμα επιβολής της θανατικής ποινής ή εξατομικευμένη εκτίμηση κάθε περίπτωσης αποτελεί συνταγματική επιταγή.

Μετά την απόρριψη των παραπάνω επιχειρημάτων, οι κατηγορούμενοι επανέρχονται στηριζόμενοι σε διάφορες έρευνες της κοινής γνώμης, ενώσεων και συλλόγων που ενδιαφέρονται για το συγκεκριμένο θέμα. Στο σημείο αυτό, ο δικαστής *Scalia* δεν κρύβει την περιφρόνησή του: «Αρνούμεθα την πρόσκληση να στηρίξουμε το συνταγματικό νόμο πάνω σε τέτοιες ανασφαλείς βάσεις.»¹³

Οι κατηγορούμενοι ισχυρίζονται, ακόμη, ότι η θανατική ποινή σε νέους 16 και 17 χρονών δεν εξυπηρετεί τους στόχους της ποινολογίας. Δεν εμποδίζει τους νέους από του να τελέσουν νέα αδικήματα, αφού οι διανοητικές τους ικανότητες είναι λιγώτερο ανεπτυγμένες και φοβούνται λιγώτερο το θάνατο. Επίσης δεν τη θεωρούν ως δίκαιη ανταπόδοση αφού, όντας πιο ανώριμοι έχουν μικρότερη συναίσθηση της ευθύνης τους.

Για τους δικαστές όμως της πλειοψηφίας το θέμα δεν τίθεται στο «κοινωνικο-ηθικό» ή «ηθικό-επιστημονικό» επίπεδο των στόχων της ποινής αλλά στη συγκεκριμένη ποινή αν δηλαδή είναι ή δεν είναι σκληρή και αήθης.

Πρέπει δηλαδή να προσδιορισθούν οι κοινωνικές αξίες που εξελίσσονται όπως πράγματι υπάρχουν και όχι όπως θα έπρεπε να είναι. Αν παραδεχθούμε, όπως ισχυρίζεται η μειοψηφία, ότι ανήκει στους δικαστές να καθορίσουν τα όρια εφαρμογής της 8ης Τροποποίησης του Συντάγματος τότε οι δικαστές πρέπει ν' αντικατασταθούν από μία επιτροπή φιλοσόφων-βασιλέων.

Συμπερασματικά, επομένως, δεν υφίσταται ένα εθνικό consensus στη σημερινή μοντέρνα κοινωνία που ν' απαγορεύει την επιβολή της θανατικής ποινής σε άτομα 16 ή 17 χρονών.

Δ. Η απόφαση της μειοψηφίας

Ο δικαστής *Brennan*, για την μειοψηφία, δηλώνει, κατηγορηματικά, από την αρχή:

«Πιστεύω ότι το να αφαιρέσουμε τη ζωή ενός ατόμου για έγκλημα που τέλεσε όταν ήταν κάτω των 18 ετών, αποτελεί σκληρή και αήθη ποινή και απαγορεύεται από την 8η Τροποποίηση του Συντάγματος.»

Η εξέταση της συνταγματικότητας μίας ποινής ξεκινά από την ανάλυση των διαφόρων νομοθεσιών καθώς και την εφαρμογή τους από τους δικαστές που καθορίζουν τις ποινές. Η ανάλυση δεν πρέπει να περιοριστεί σε κατηγοριοποιήσεις που έγιναν με βάση πεπαλαιωμένους νόμους

13. *Stanford v. Kentucky, Wilkins v. Missouri*, *supra* υποσημ. 2.

αλλά να επεκταθεί στην «ηθικοεπιστημονική προσέγγιση» που τόσο περιφρονεί ο δικαστής Scalia. Μόνον έτσι, ο δικαστής μπορεί να καταλήξει αν μία ποινή είναι υπερβολική και, συνταγματικά, δυσανάλογη.

Σημαντικό ρόλο πρέπει, επίσης, να παίζουν οι απόψεις οργανώσεων με εμπειρία σε σχετικά θέματα καθώς και οι επιλογές των Κυβερνήσεων άλλων πολιτισμένων χωρών.

Το επιχείρημα της πλειοψηφίας, ότι όσες Πολιτείες των Η.Π.Α. σιωπούν στη νομοθεσία τους επιτρέπουν έμμεσα την επιβολή της θανατικής ποινής δεν ευσταθεί καθ' όσον εδώ πρόκειται για ένα πολύ σοβαρό θέμα που απαιτεί ξεκάθαρη θέση όταν, μάλιστα, η πλειοψηφία των Πολιτειών (27 για την περίπτωση του Stanford και 30 για το Wilkins) δεν επιτρέπουν την εκτέλεσή τους, ρητά και μόνον 18 Πολιτείες σιωπούν.

Απαντώντας στο επιχείρημα της πλειοψηφίας ότι, έστω και σπάνια τα ορκωτά δικαστήρια έχουν στο παρελθόν, επιβάλλει τη θανατική ποινή σε νέους, τονίζουν ότι δεν πρέπει να περιμένουμε να θεωρηθεί μία ποινή σκληρή και αήθης ομόφωνα από όλες τις Πολιτείες, για να λάβει θέση το Ακυρωτικό.

Η επιβολή της θανατικής ποινής σε νέους είναι αήθης. Οι νέοι εγκληματίες αποτελούν ένα πολύ μικρό μέρος του πληθυσμού που έχει καταδικασθεί σε θάνατο: 30 στους 2,186 καταδίκους ή ποσοστό 1,37%. Το 1982, 11 ανήλικοι καταδικάσθηκαν σε θάνατο: Το 1983, 9, το 1984, 6, το 1985, 5, το 1986, 7 και το 1987, 2. Επιπλέον οι δικαστές είναι πιο διστακτικοί στο να καταδικάσουν σε θάνατο τους νέους. Κατά την περίοδο 1982-1988, σε 97.086 συλλήψεις ενηλίκων για ανθρωποκτονία, η θανατική ποινή απαγγέλθηκε σε 1772 περιπτώσεις (ποσοστό 1,8%) ενώ σε 8.911 συλλήψεις ανηλίκων ο θάνατος επεβλήθη σε 41 περιπτώσεις (ποσοστό 0,5%).

Έγκυροι οργανισμοί όπως ο Αμερικάνικος Δικηγορικός Σύλλογος, το Εθνικό Συμβούλιο των δικαστών οικογενειακών δικαστηρίων, το Αμερικανικό Ινστιτούτο Δικαίου αντιτίθενται στη δυνατότητα επιβολής της θανατικής ποινής σε άτομα κάτω των 18 ετών.¹⁴

Αν λοιπόν συγκεντρώσουμε τα διάφορα επιχειρήματα, βλέπουμε ότι η απόρριψη της θανατικής ποινής για νέους παραβάτες από την πλειοψηφία των Πολιτειών, η σπανιότητα επιβολής της στην πράξη από τους δικαστές, η θέση έγκυρων οργανώσεων μας ωθούν αποφασιστικά προς την άποψη ότι δεν είναι συνταγματικά αποδεκτό να επιμένουν ορισμένες Πολιτείες στην εφαρμογή της.

Στο σημείο αυτό, ο δικαστής Brennan περνά σε μία κατά μέτωπο κριτική των συντηρητικών απόψεων που εξέφρασε ο δικαστής Scalia σε ξεχωριστή όμως απόφαση όπου δεν συντάχθηκαν τα άλλα μέλη της πλειο-

14. Εδώ αναφέρονται τα πορίσματα της Διεθνούς Αμνηστίας.

ψηφίας. Του προσάπτει ότι αφήνει τον προσδιορισμό του πλαισίου εφαρμογής της 8ης Τροποποίησης του Αμερικανικού Συντάγματος στις πολιτικές πλειοψηφίες. Όμως ο βασικός στόχος του Χάρτη των Δικαιωμάτων ήταν να εμποδίσει από του να γίνουν ορισμένα θέματα αντικείμενα πολιτικής συναλλαγής. Να τα τοποθετήσει έξω από τις αρμοδιότητες των πλειοψηφιών και των επίσημων οργάνων και να τα καθιερώσει ως νομικές αρχές που θα πρέπει να εφαρμόζονται από τους ίδιους του δικαστές. Το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία, την ιδιοκτησία, την ελευθερία του λόγου, δεν μπορεί να είναι αντικείμενο συναλλαγών και εκλογών.

Ο δικαστής Brennan καταλήγει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι η εκτέλεση νέων παραβατών προσβάλλει τις σύγχρονες αρχές ηθικής, γιατί η θανατική ποινή είναι δυσανάλογη όταν επιβάλλεται σε νέους και δεν επιτυγχάνει τους στόχους της.

Συμπερασματικές σκέψεις

Στην καθημερινή πρακτική, συχνά μία υπερβολή καταλήγει στον αντίποδα σε μία άλλη υπερβολή. Στον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης, για παράδειγμα, μία υπερβολική φιλελευθεροποίηση στο επίπεδο των οικονομικών εγγυήσεων ή της ποινής μπορεί να ακολουθηθεί από ένα κύμα συντηρητισμού που βασίζεται συχνά σε παρορμητικές και συγκυριακές αντιδράσεις ως συνέπεια της αύξησης ορισμένων μορφών εγκληματικότητας.

Στις Η.Π.Α., χώρας του αγγλοσαξωνικού δικαίου (common law) τα βασικά ατομικά δικαιώματα τυγχάνουν ουσιαστικής και πραγματικής προστασίας όχι μόνο από τα νομοθετικά κείμενα όπως συμβαίνει στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, αλλά και από τη δικαστική πρακτική. Δεν έχουμε παρά να αναφέρομε ορισμένα δικαιώματα του κατηγορουμένου όπως το δικαίωμα να κρατήσει τη σιωπή, να έχει την άμεση συνδρομή δικηγόρου, το δικαίωμα σε μία δίκαιη δίκη μέσα στα λογικά χρονικά όρια και άλλα.

Από την άλλη μεριά, οι διάφορες «ελευθερίες» όπως εκείνες της απόκτησης πυροβόλων όπλων δημιούργησαν μία ανεξέλεγκτη κατάσταση όσον αφορά τον έλεγχο της εγκληματικότητας. Μέλη του οργανωμένου εγκλήματος χρησιμοποιούν, μέσω αδρά αμοιβομένων δικηγόρων, τις οικονομικές «δυνατότητες» που τους προσφέρουν οι νόμοι και η νομολογία των δικαστηρίων, για να αποφύγουν τη σύλληψη, να αναβάλλουν τη δίκη, να διαπραγματευθούν μία κατώτερη ποινή ή κατηγορία (plea-bargaining). Συχνά επικινδυνοί εγκληματίες εκμεταλλεύονται την απουσία συντονισμού των ενεργειών των διαφόρων υπηρεσιών (αστυνομικών, εισαγγελικών, υγείας, πρόνοιας) και καταφέρνουν να μείνουν ελεύθεροι δημιουργώντας ένα πολύ υψηλό κίνδυνο τέλεσης νέων σοβαρών εγκλημάτων.

Ειδικότερα, όσον αφορά τη νεανική παραβατικότητα, βρίσκεται σε αύξηση και έξω από κάθε έλεγχο. Τα ναρκωτικά χρησιμοποιούνται πολύ νωρίς, οι νέοι μπορούν να αποκτήσουν εύκολα όπλα, έχουν υποδουλωθεί στα πρότυπα που τους μεταδίδει η τηλεόραση, ενώ οι γονείς δεν εξασφαλίζουν παρά μόνο στοιχειώδη φυσική παρουσία κοντά τους και το σχολείο αντιμετωπίζει μάλλον αδιάφορα και «επαγγελματικά» τα παιδιά.

Η κατάσταση επιδυνώνεται από την αδυναμία συγκερασμού των δύο προτύπων χειρισμού των προβλημάτων της νεότητας του «προνοιακού» και του «νομικού». Από τη μία πλευρά ο νέος έχει ανάγκη ειδικής μεταχείρισης και φροντίδας ενώ από την άλλη πρέπει να συνειδητοποιήσει τις ευθύνες του. Το αδιέξοδο είναι καταφανές.

Όλες αυτές οι συνθήκες δημιουργούν τους νέους παραβάτες (βιαστές, δολοφόνους εν ψυχρώ, ληστές, διαρρήκτες) οι οποίοι περνούν με μεγάλη ταχύτητα τα σκαλοπάτια της εγκληματικής καριέρας. Η χαώδης και ανεξέλεγκτη αυτή κατάσταση οδήγησε στη δημιουργία ενός έντονου φόβου του κοινού για το έγκλημα και ενός αισθήματος γενικής ανασφάλειας. Σε τέτοιες στιγμές εμφανίζονται συντηρητικές θέσεις που προασπίζουν, δήθεν το νόμο και την τάξη (law and order) προτείνουν και καθιερώνουν μέτρα, συχνά, οπισθοδρομικά στοχεύοντας την τιμωρία, την ανταπόδοση και τον εκφοβισμό του δράστη.

Όμως αν θέλουμε να δούμε τα πράγματα σε βάθος, είναι άραγε ο νέος υπεύθυνος και πόσο υπεύθυνος για την κατάσταση αυτή;

Το κύκλωμα της κοινωνίας, οικογένεια, σχολείο, Μ.Μ.Ε., ναρκωτικά, προετοιμάζουν σιγά-σιγά το νέο για τη δραματική κατάληξη.

Και όταν μετά από τόση παραμέληση, κακοποίηση και περιφρόνηση φθάσει το παιδί να εκδηλωθεί σαν ανθρωπόμορφο κτήνος βιάζοντας, σκοτώνοντας, ακρωτηριάζοντας «εν ψυχρώ», τότε φανερά ενοχλημένοι, ξυπνάμε και λέμε έκπληκτοι: «Μα είναι δυνατό αυτό το τέρας να προέρχεται από εμάς. Επομένως πρέπει να το εξουδετερώσουμε, να το εξοντώσουμε με τη βοήθεια της θανατικής ποινής αν χρειαστεί.

Στο κάτω-κάτω ένα ποσοστό 2% περίπου φυράματος ή σκάρτου πράγματος είναι απόλυτα αποδεκτό στις συναλλαγές».

Η στάση της αμερικάνικης κοινωνίας είναι καθαρά υποκριτική. Ενώ θα 'πρεπε να έχει την ευθύνη αποκατάστασης των ζημιών που προκάλεσε στο νέο-θύμα, κατεβάζει το δάχτυλο σαν τους ρωμαίους αυτοκράτορες στην αρένα για να δώσει την τελική λύση.

Όσον αφορά τη στάση των συντηρητικών δικαστών στο θέμα της θανατικής ποινής για τους νέους, μπορούμε να πούμε ότι, κλεισμένοι στον πύργο της ασφάλειας και της ευημερίας τους απορρίπτουν και παραπετούν, εφόσον έχουν την εξουσία, εκείνο που φοβούνται ότι μπορεί να τους βλάψει στηριζόμενοι σ' ένα δήθεν, consensus, των «τυχερών» που

διαβιούν υπό καλές υλικές συνθήκες. Οι ενοχλητικοί πρέπει να εξουδετερωθούν έστω και με την προσφυγή στην εσχάτη των ποινών.

Που είναι όμως οι καταγγελίες και διώξεις για παραμέληση παιδιών όταν έπρεπε να γίνουν και υπήρχε ακόμη χρονικό περιθώριο; Που είναι η υποχρέωση των πολιτών να καταγγέλουν άμεσα τις περιπτώσεις κακοποίησης παραμέλησης; Που είναι τα Κέντρα Υποδοχής κατάλληλα στελεχωμένα για να φροντίσουν όταν δεν είναι πολύ αργά;

Μόνο όταν έχουμε ήσυχη τη συνείδησή μας σ' αυτούς τους τομείς, τότε θα μπορέσουμε να επιρρίψουμε την ευθύνη στους νέους. Μέχρι τότε ας προσπαθήσουμε να κάνουμε την αυτοκριτική μας σαν γονείς, δάσκαλοι, υπεύθυνοι λειτουργοί και πολίτες.

Μία πρόσθετη δυσκολία για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας

Η περίπτωση του άρθρου 309 ΠΚ

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
*Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας,
Παντείου Πανεπιστημίου*

Στο παρόν κείμενο αναλύονται τα προβλήματα που προκαλεί η διάταξη του άρθρου 309 ΠΚ που αφορά τις επικίνδυνες σωματικές βλάβες.

Η διαζευκτική απαρίθμηση των μέσων που μπορεί να προκαλέσουν μία επικίνδυνη σωματική βλάβη (κίνδυνος ζωής ή βαριάς σωματικής βλάβης) οδήγησε τον Α. Πάγο να αναιρέσει, επανειλημμένα, καταδικαστικές αποφάσεις διότι το δικαστήριο δεν προσδιόριζε με σαφήνεια ποια από τις δύο μορφές διακινδύνευσης έλαβε χώρα ώστε να ληφθεί υπ' όψιν κατά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής βάσει του άρθρου 79 ΠΚ.

Με τον τρόπο αυτό όμως ορισμένα θύματα ενδοοικογενειακής βίας στερήθηκαν της προστασίας του νόμου.

Η ερμηνεία του Α. Πάγου γίνεται αντικείμενο κριτικής εφόσον και στις δύο περιπτώσεις βρισκόμαστε μπροστά στο ίδιο πλαίσιο ποινής.

Όταν στα πλαίσια των εγκληματολογικών μας μαθημάτων εξετάζαμε με τις φοιτήτριες και τους φοιτητές το θέμα της ενδοοικογενειακής βίας εις βάρος των γυναικών και μπροστά στις δυσκολίες στοιχειοθέτησης και απόδειξης του αδικήματος του βιασμού (άρθ. 336 ΠΚ) αναφέραμε ότι υπήρχε τουλάχιστον η δυνατότητα δίωξης για σωματικές βλάβες και τονίζαμε ιδιαίτερα τη χρησιμότητα του άρθρου 309 ΠΚ που αφορά τις επικίνδυνες σωματικές βλάβες και κακώσεις.

Στις σκέψεις μας αυτές δεν είχαμε υπολογίσει μία πρόσθετη δυσκολία που έχει δημιουργήσει η νομολογιακή πρακτική και εφαρμόζεται πάγια εδώ και χρόνια εμποδίζοντας ορισμένα θύματα να προσφύγουν στους μηχανισμούς της ποινικής καταστολής.

Αφορμή για να εκφράσουμε τις σκέψεις μας υπήρξε μια πρόσφατη απόφαση του Αρείου Πάγου.¹ Στην περίπτωση αυτή ο κατηγορούμενος σύζυγος επιτέθηκε κατά της συζύγου του και με γροθιές της κατέφερε αλλεπάλληλα κτυπήματα στο κεφάλι και στη συνέχεια αρπάζοντάς την από τα μαλλιά την έσυρε στο λουτρό και προσπάθησε να της βάλει το κεφάλι στη λεκάνη, στην προσπάθεια δε αυτή τη κτύπησε με το πόδι του (τακούνι παπουτσιού) με δύναμη στη μέση και της προξένησε κάταγμα δευτέρου οσφυϊκού σπονδύλου.

Ο κατηγορούμενος κηρύχθηκε ένοχος από το Τριμελές Εφετείο Αθηνών² για επικίνδυνη σωματική βλάβη.³ Ο Αρειος Πάγος αναίρεσε όμως την καταδικαστική απόφαση διότι υπήρχε ασάφεια ανάμεσα στο αιτιολογικό και το διατακτικό της απόφασης του Εφετείου. Στο μεν αιτιολογικό ανεφέρετο ότι από τον τρόπο και το μέσο που έγινε η επίθεση μπορούσε να προκαλέσει στην παθούσα όχι μόνο βαριά σωματική βλάβη αλλά και κίνδυνο για τη ζωή της, ενώ στο διατακτικό ότι από το μέσο και τον τρόπο καθώς και το σημείο όπου εκτύπησε τη σύζυγό του μπορούσε να προκαλέσει σ' αυτή κίνδυνο για τη ζωή της ή βαριά σωματική βλάβη.

Ο Αρειος Πάγος⁴ έκρινε ότι με τις παραδοχές αυτές υπάρχει διάσταση μεταξύ αιτιολογικού και διατακτικού και καθίσταται αμφίβολο αν από την συμπεριφορά του κατηγορουμένου και την προκληθείσα σωματική βλάβη υπήρξε κίνδυνος για τη ζωή ή για βαριά σωματική βλάβη της παθούσας. Είναι δε απαραίτητο να διευκρινίζεται ποιά από τις δύο διακινδυνεύσεις δέχεται το δικαστήριο διότι η παραδοχή της μιάς ή της άλλης περίπτωσης καίτοι και στις δύο η πράξη τιμωρείται με την ίδια ποινή πρακτικώς άγει σε διαφοροποίηση της ποινικής μεταχείρισης του δράστη αφού στην πρώτη περίπτωση πλήσσεται έννομο αγαθό [πολυτιμότερο]⁵ από τη σωματική υγεία και ακεραιότητα και η ποινή θα καθοριστεί βάσει των κατ' άρθ. 79 ΠΚ κριτηρίων.

Συντρέχει λοιπόν περίπτωση εκ πλαγίου παραβίασης της διατάξεως του άρθρου 309 ΠΚ και ιδρύεται λόγος αναιρέσεως για εσφαλμένη εφαρμογή ή ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διατάξεως.⁶

1. ΑΠ 291/95 (1995) ΠοινΧρ 617.

2. ΤριμΕφΑθ 10171/1994

3. Αρθ. 309 ΠΚ.

4. *Supra*

5. Η λέξη λείπει από το κείμενο. Υποθέτομε ότι πρόκειται για πολυτιμότερο ή ανώτερο.

6. Αρθ. 510 παρ. 1 ε) ΚΠΔ.

Μιά παρόμοια υπόθεση με θύμα γυναίκα⁷ είχε εξ άλλου το ίδιο απογοητευτικό για το θύμα αποτέλεσμα⁸ δύο χρόνια πριν την προαναφερθείσα απόφαση.

Η σχετική νομοθεσία

Το άρθρο 309 ΠΚ αναφέρει τα εξής:

«Εάν η εν τω προηγούμενῳ άρθρῳ πράξις, ετελέσθη κατὰ τρόπον δυνάμενον νὰ παραγάγῃ κίνδυνον τῆς ζωῆς τοῦ παθόντος ἢ βαρείαν σωματικὴν βλάβην αὐτοῦ (άρθρον 310 παρ. 2) ἐπιβάλλεται ποινὴ φυλακίσεως τουλάχιστον τριῶν μηνῶν.»⁹

Η διάταξη αυτή παραπέμπει στο άρθρο 310 για την έννοια της βαριάς σωματικής βλάβης, το οποίο άρθρο αναφέρει μεταξύ άλλων: «Βαρεία σωματική πάθηση υπάρχει ιδίως αν η πράξη προξένησε στον παθόντα κίνδυνο ζωής ή βαρεία και μακρόχρονη αρρώστεια ή σοβαρό ακρωτηριασμό ή αν τον εμπόδισε σημαντικά και για πολύ χρόνο να χρησιμοποιήσει το σώμα του.»¹⁰

Από τη σύγκριση των κειμένων των δύο διατάξεων βλέπομε ότι ο νομοθέτης θα μπορούσε να περιορισθῇ στο άρθρο 309 στον κίνδυνο βαρείας σωματικής βλάβης εφόσον ο κίνδυνος ζωής αποτελεί μιά μορφή βαρείας σωματικής βλάβης βάσει του άρθρου 310 (στο οποίο ρητά αναφέρεται η διάταξη του άρθρου 309).

Ποιός είναι λοιπόν ο λόγος που ο νομοθέτης επέμεινε να αναφέρει διαζευκτικά και τους δύο τρόπους διακινδύνευσης στο άρθρο 309 ΠΚ. Είναι πιθανόν, όπως θα δούμε παρακάτω από τη στάση του ΑΠ, να ήθελε να ληφθῇ υπόψιν η διάκρισις αυτή στο στάδιο της επιμέτρησης της ποινής βάσει του άρθρου 79 ΠΚ¹¹ αν και είναι συχνά δύσκολο να διευκρινισθῇ αν υπήρξε κίνδυνος ζωής ή κίνδυνος βαρείας σωματικής βλάβης.

Πάντως η διάκριση αυτή δεν παίζει ρόλο στο στάδιο της κατάγνωσης της ενοχής εφόσον και για τις δύο περιπτώσεις προβλέπεται το ίδιο πλαίσιο ποινής. Το άρθρο 309 δεν παραβιάζεται επομένως όσον αφορά την ενοχή του δράστη από το γεγονός ότι το δικαστήριο αποφάσισε ότι

7. Ο κατηγορούμενος τραυμάτισε το θύμα με ξυραφάκι στους μηρούς.

8. ΑΠ 601/92 (1992) ΠοινΧρ 593.

9. Το προηγούμενο άρθρο, 308 τιμωρεί με φυλάκιση μέχρι τριών ετών εκείνον που εκ προθέσεως προξενεί εις έτερον σωματική κάκωση ή βλάβη της υγείας αυτού.

10. Βλ. για παράδειγμα ΑΠ 1608/88 (Συμβ) (1989) ΛΘ ΠοινΧρ 484.

11. Σύμφωνα με την παρ. 2 αυτού του άρθρου για να εκτιμηθεί τη βαρύτητα του εγκλήματος το δικαστήριο αποβλέπει, μεταξύ άλλων, στη βλάβη που προξένησε το έγκλημα ή τον κίνδυνο που προκάλεσε.

υπήρξε ο ένας ή ο άλλος τρόπος διακινδύνευσης αρκεί να αναφέρει ότι υπήρξε ο ένας από τους δύο ή και οι δύο.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι με το άρθρο 309 τιμωρείται ο κίνδυνος που δημιουργήθηκε, από τον τρόπο ενεργείας και όχι από το αποτέλεσμα της βλάβης που μπορεί να είναι και ασήμαντη.¹²

Η συγκεκριμένη διάταξη «προβλέπει και τιμωρεί την πρόκληση της σωματικής βλάβης του άρθρου 308 παρ. 1 δηλαδή της απλής ή της εντελώς ελαφριάς ή ακόμη και της ασήμαντης, αλλά με τρόπο και μέσα επικίνδυνα που μπορούν να φέρουν ή βαριά σωματική βλάβη του θύματος (310 παρ. 2) ή κίνδυνο της ζωής του.»¹³ Αρκεί επομένως, η δυνατότητα επελεύσεως του αποτελέσματος και δεν απαιτείται η επέλευση.¹⁴ Η εγκληματική απαξία της συμπεριφοράς συνίσταται στη δυνατότητα (τον κίνδυνο) βλάβης της ζωής ή βαρειάς σωματικής βλάβης.¹⁵

Η νομολογιακή πρακτική

Σε πολλές περιπτώσεις, κατά το παρελθόν, τα δικαστήρια θεώρησαν ότι η συμπεριφορά του δράστη ενέχει την ίδια απαξία είτε υπήρξε κίνδυνος ζωής είτε βαρειάς σωματικής βλάβης. Πράγμα όμως που επανειλημμένα ο Α. Πάγος αρνήθηκε να επικυρώσει.¹⁶

Η πάγια αυτή τακτική του Ακυρωτικού εμφανίζεται με σαφήνεια σε μία απόφαση του 1984.¹⁷

«Ενόψει της διαζευκτικής διατυπώσεως (της διατάξεως), είναι απαραίτητο στην καταδικαστική, για επικίνδυνη συνολική βλάβη απόφαση να καθορίζεται ποιά από τις δύο διακινδυνεύσεις δέχεται το δικαστήριο ότι συνέτρεξε στην συγκεκριμένη περίπτωση, της ζωής ή της βαρειάς σωματικής βλάβης. Εχει η διάκριση αυτή σημασία, αν και το έγκλημα αυτό και στις δύο περιπτώσεις τιμωρείται σε βαθμό πλημμελήματος, γιατί όταν κινδυνεύει η ζωή, το αγαθό αυτό είναι πολυτιμότερο από την σωματική

12. Α. Ψαρούδα - Μπενάκη, «Το έγκλημα της επικινδύνου» σωματικής βλάβης (άρθρ. 309 ΠΚ) (1976) ΚΣΤ ΠοινΧρ 428.

13. ΑΠ 227/83 (1983) ΠοινΧρ 734.

14. ΑΠ 1116/78 (1978) 29 ΠοινΧρ 241.

15. Α. Ψαρούδα - Μπενάκη, *Supra*, υποσ. 12.

16. ΑΠ 1190/80 (1981) ΛΑ ΠοινΧρ 240, ΑΠ 897/81 (1982) ΛΒ ΠοινΧρ 155, ΑΠ 463/84 (1984) 34 ΠοινΧρ 904· ΑΠ 1370/84, 32 ΝοΒ 1592· (1985) 35 ΠοινΧρ 375· ΑΠ 152/87 (1987) 37 ΠοινΧρ 388· ΑΠ 369/87 (1987) 37 ΠοινΧρ 430· ΑΠ 608/87 (1987) 37 ΠοινΧρ 540, ΑΠ 671/87 (1987) 47 ΠοινΧρ 560· ΑΠ 1087/87 (1987) 37 ΠοινΧρ 906, ΑΠ 1396/93 (1993) ΜΓ ΠοινΧρον 1156.

17. ΑΠ 1370/84 (1985) ΛΕ ΠοινΧρ. 375. Οι θέσεις αυτές προϋπήρχαν ήδη της απόφασης αυτής και χρησιμοποιήθηκαν και στη συνέχεια. Βλέπε *Supra*, υποσ. 16.

ακεραιότητα και υγεία και η ποινική μεταχείριση, σύμφωνα με το άρθρο 79 ΠΚ θα είναι ανάλογος. Αν υπάρχει ασάφεια ή αντίφαση όσον αφορά το είδος της διακινδυνεύσεως τότε υπάρχει παραβίαση εκ πλαγίου (της διατάξεως 309 ΠΚ) και δημιουργείται λόγος αναιρέσεως σύμφωνα με το άρθρο 510 παρ. ε του ΚΠοινΔ γιατί δεν είναι, δυνατός, ο έλεγχος από τον Αρειο Πάγο για ορθή ή μη εφαρμογή του νόμου και στερείται έτσι η απόφαση από νόμιμη βάση.»

Κατά πρώτον και σχετικά με το επιχείρημα που αφορά τη διάταξη του άρθρου 79 ΠΚ σχετικού με την επιμέτρηση της ποινής θα αναφέρομε μία περίπτωση που παρουσιάζει ομοιότητες ως προς το ότι υπήρχε το ίδιο πλαίσιο ποινής.

Σε μία υπόθεση αποδοχής προϊόντων του εγκλήματος το μεν Πρωτοδικείο δέχθηκε ότι υπήρχε ενδεχόμενος δόλος ενώ το Εφετείο άμεσος. Ο Α. Πάγος θεώρησε ότι το πλαίσιο ποινής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα.

«Η ρητή στο νόμο διάκριση του δόλου σε άμεσο και ενδεχόμενο ούτε διακεκριμένα πλημμελήματα από δόλο ιδρύει ούτε καθιστά βαρύτερη μορφή την από άμεσο δόλο διάπραξή τους, αφού κατά το άρθρο 79 ΠΚ η ένταση του δόλου αναφέρεται και στα δύο είδη **και η επιμέτρηση γίνεται μέσα στο ίδιο πλαίσιο ποινής** [η υπογράμμιση είναι δική μας].

Κατά συνέπεια δεν χειροτερεύει η θέση του κατηγορουμένου από το ότι το Εφετείο τον έκρινε ένοχο αποδοχής προϊόντων εγκλήματος με άμεσο δόλο, ενώ πρωτόδικα είχε καταδικαστεί για το ίδιο έγκλημα με ενδεχόμενο δόλο.¹⁸

Αναλογικά εφαρμόζοντας την απόφαση αυτή για την περίπτωση της επικίνδυνης σωματικής βλάβης θα μπορούσαμε να προσαρμόσουμε τη φράση του Α. Πάγου ως εξής: «αφού [η] ένταση [της διακινδύνευσης] αναφέρεται και στα δύο είδη [κίνδυνος ζωής, βαρεία σωματική βλάβη] και η επιμέτρηση γίνεται μέσα στο ίδιο πλαίσιο ποινής».

Στην περίπτωση του άρθρου 309 ΠΚ λαμβάνεται υπόψιν ο κίνδυνος που προκάλεσε το έγκλημα (άρθρο 79 παρ. 2 α) ενώ στην περίπτωση της αποδοχής προϊόντων εγκλήματος η ένταση του δόλου (άρθρο 79 παρ. 2 γ) Όμως ο Αρειος Πάγος δεν απαίτησε για την τελευταία περίπτωση να προσδιορίζεται ποιά από τις δυό μορφές δόλου υπήρξε στο θέμα της επιμέτρησης της ποινής παρόλο που η βαρύτητα των δύο μορφών δόλου δεν μπορεί κατ' αρχήν να είναι η ίδια. Αντίθετα δέχθηκε την περίπτωση όπου πρωτόδικα το δικαστήριο είχε στηριχθεί στον ενδεχόμενο δόλο ενώ το Εφετείο στον άμεσο. Δεν θα έπρεπε άραγε να εφαρμόσει το ίδιο σκεπτικό στην περίπτωση όπου το αιτιολογικό αναφέρει ότι

18. ΑΠ 1100/88 (1989) 39 ΠοινΧρ. 18. Βλ. όμως την πρόσφατη μεταστροφή του Α.Πάγου και στο θέμα αυτό. ΑΠ 344/1995 (1995) ΜΕ ΠοινΧρ. 717.

υπήρξε κίνδυνος ζωής και το διατακτικό κίνδυνος βαρειάς σωματικής βλάβης εφόσον παραμένουμε πάντοτε στο ίδιο πλαίσιο ποινής;

Κατά δεύτερον, όπως τονίσαμε και παραπάνω, το να προσδιορισθεί ποιά μορφή διακινδύνευσης υπήρξε αφορά το στάδιο της επιμέτρησης της ποινής που θάπρεπε να είναι ένα εντελώς ξεχωριστό στάδιο όπως συμβαίνει στα αγγλοσαξωνικά δίκαια όπου οι δικαστές θα μπορούσαν να ερευνήσουν πió επισταμένα αν υπήρξε κίνδυνος ζωής ή βαρειάς σωματικής βλάβης.

Τέλος, το κυριώτερο επιχείρημα συνίσταται στο ότι η έννοια της βαρειάς σωματικής βλάβης σύμφωνα με το άρθρο 310, περιλαμβάνει και την έννοια του κινδύνου ζωής.

Συμπερασματικές σκέψεις

Θα ήταν μια εύκολη λύση να επιρρίψουμε για άλλη μια φορά όλες τις ευθύνες στον νομοθέτη. Και πράγματι μπορούμε ν' αναρωτηθούμε πως η νομοτεχνική υπηρεσία του Υπ. Δικαιοσύνης δεν επεσήμανε αυτή την ανωμαλία στο κείμενο που δημιουργείται από τη διαζευκτική απαρίθμηση.

Όμως η πραγματική ευθύνη πέφτει στους ώμους του Ακυρωτικού για τους λόγους που προαναφέραμε. Το πλαίσιο της ποινής είναι το ίδιο. Τίποτε δεν εμποδίζει τα δικαστήρια να κηρύξουν ένοχο τον κατηγορούμενον και να προσδιορίσουν στη συνέχεια κατά το στάδιο επιμέτρησης ποιά μορφή διακινδύνευσης υπήρξε.

Εξάλλου η επιμονή τόσων δικαστηρίων να επαναλαμβάνουν το ίδιο «νομικό σφάλμα» παρά την ξεκάθαρη θέση του Ακυρωτικού μπορεί να σημαίνει ότι θεωρούσαν ότι και τα δύο μέσα παρουσιάζουν την ίδια επικινδυνότητα και απαξία σε σχέση με το κριτήριο της ενοχής θεωρώντας ανώφελο να προσδιορίσουν ποιά από τις δύο μορφές **υπήρξε για να κηρύξουν ένοχο το δράστη.**

Μπροστά στο αδιέξοδο που έχει δημιουργήσει η στάση του Α. Πάγου, ο νομοθέτης πρέπει να παρέμβει το γρηγορότερο προβαίνοντας στις απαραίτητες διορθώσεις του άρθρου 309 ΠΚ για να μη στερούνται τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας τη δυνατότητα συνδρομής από την πολιτεία λόγω μιάς ατυχούς έκφρασης που χρησιμοποίησε ο νομοθέτης αλλά κυρίως λόγω μιάς ορισμένης ερμηνείας από τον Α. Πάγο.

Αδυναμία του δικαιοϋκού μηχανισμού να επιλύσει προβλήματα ευθανασίας ή ποιός θα αναλάβει την ευθύνη της απόφασης;

Η υπόθεση Rodriguez¹

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
Καθηγητή Τομέα Εγκληματολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Πρόκειται για την ανάλυση της σημαντικής απόφασης του Καναδικού Ακυρωτικού Rodriguez που αφορούσε το δικαίωμα μιας ασθενούς σε τελική φάση να ζητήσει να τοποθετηθεί ένας μηχανισμός που να μπορεί να τον θέσει σε κίνηση θέτοντας έτσι τέρμα στη ζωή της. Η πλειοψηφία των δικαστών δεν το επέτρεψε καλυπτόμενη πίσω από τον ιερό χαρακτήρα της ανθρώπινης ζωής. Για την μειοψηφία των δικαστών, ορισμένοι θα το επέτρεπαν ως συνέπεια της αρχής της ίσης μεταχείρισης των πολιτών απέναντι στο νόμο και ορισμένοι βασιζόμενοι στην αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

Στο άρθρο αυτό τονίζεται η δυσκολία του δικαιοϋκού μηχανισμού να επιληφθεί προβλημάτων που άπτονται της ευθανασίας.

1. Rodriguez v. P.G. Canada, [1993] R.C.S. 519. Για το θέμα της ευθανασίας βλέπε γενικά: Commission de reforme du droit du Canada. Rapport 20. Euthanasie, aide au suicide et interruption de traitement, Ottawa, Min. des Approu et Service, Canada, 1983 Dworkin, Ronald. Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom, N.Y. Knopf, 1993. Guillon. C. et Le Bonniec. Y. Suicide, mode d'emploi: histoire, technique, actualite. Paris. A. Moreau, 1982 Keyserlingk. E.W., Le caractere sacre de le vie ou la qualite de la vie. Ottawa. Min. Appr. et Serv. 1979. Shaffer, C.D. «Criminal Liability for Assisting Suicide», (1986), 86 Colum L. Rev. 348. Somerville, M. «Pain and Suffering at interfaces of Medicine and Law», (1986) 36 U.T.L.J. 286. Velasquez, MG., «Defining Suicide», (1987) 3 Issues in Law and Medicine, 37.

Εισαγωγή

I. Τα πραγματικά περιστατικά

II. Η θέση της πλειοψηφίας: Προτεραιότητα στην αρχή του ιερού χαρακτήρα της ζωής

A. Το άρθρο 7 του Χάρτη των δικαιωμάτων

B. Οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης

Γ. Το άρθρο 12 του Χάρτη δικαιωμάτων
Η σκληρή και αήθης μεταχείριση

III. Οι θέσεις της μειοψηφίας

A. Το άρθρο 241 (β) ΚανΠοινΚωδ δημιουργεί άνιση μεταχείριση

B. Το δικαίωμα στην ασφάλεια, την αξιοπρέπεια
και την προστασία της ζωής

Γ. Η αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Συμπερασματικές σκέψεις

Παράρτημα

Εισαγωγή

Στη σημαντική απόφαση Rodriguez, το Καναδικό Ακυρωτικό ώφειλε να πάρει θέση σχετικά με την συνταγματικότητα του άρθρου 241 (β) Καν.Ποιν.Κώδ., που ποινικοποιεί τη συνδρομή στην αυτοκτονία άλλου προσώπου και έχει ως εξής:

«241. Είναι υπαίτιος εγκληματικής πράξης που επισύρει ποινή κάθειρξης έως 14 χρόνια, εκείνος ο οποίος:

α) συμβουλεύει κάποιον να δώσει τέλος στη ζωή του,

β) βοηθά ή ενθαρρύνει κάποιον να πεθάνει ανεξάρτητα αν επήλθε ή όχι η αυτοκτονία.»

Πέντε δικαστές του Ακυρωτικού (η πλειοψηφία) υποστήριξαν τη συνταγματικότητα του άρθρου 241 (β), στηριζόμενοι στην αρχή του ιερού χαρακτήρα της ζωής. Τέσσερις δικαστές θεώρησαν το άρθρο αντισυνταγματικό, για διαφορετικούς όμως λόγους. Οι δύο εκπρόσωποι του γυναικείου φύλου (δικαστές Mc Lahlin και Claire L' Heureux - Dube), θεώ-

ρησαν ότι παραβιάζει το, συνταγματικά κατοχυρωμένο, δικαίωμα για ασφάλεια του ατόμου υπό την έννοια ότι προσβάλλεται το δικαίωμα προσωπικής αυτονομίας. Ο επικεφαλής του Ακυρωτικού, δικαστής Lamer, θεώρησε ότι προσβάλλει το δικαίωμα για ισότητα με την έννοια ότι δεν υπάρχει ίση μεταχείριση των ασθενών σε τελική φάση σε σχέση με τον υγιή πληθυσμό, ενώ τέλος ο δικαστής Cory στήριξε την αντισυνταγματικότητα στην προσβολή ιδιαίτερα της έμφυτης αξιοπρέπειας του ατόμου.

Πίσω από την απόφαση της πλειοψηφίας βρίσκεται ο κίνδυνος των καταχρήσεων και της εκμετάλλευσης των ιδιαίτερα «ευάλωτων» ατόμων σε τελική φάση. Αν και αναγνωρίζεται ότι υπάρχουν περιπτώσεις, όπου το άτομο μετά από ψύχραιμη σκέψη ζητά να τελειώσει τη ζωή του με αξιοπρέπεια, οι δικαστές δηλώνουν καθαρά ότι είναι σχεδόν αδύνατον ο νομοθέτης να μπορέσει να ρυθμίσει αυτές τις περιπτώσεις. Ετσι όμως μεταθέτουν το πρόβλημα, το οποίο ασφαλώς υπάρχει, στους ώμους άλλων. Γνωρίζοντας ότι, στην πράξη, διενεργούνται ασφαλώς περιπτώσεις ευθανασίας από τους γιατρούς και το νοσηλευτικό προσωπικό, αναρωτιόμαστε αν, οι πλειοψηφίσαντες δικαστές, δεν προτίμησαν ν' αφήσουν τα πράγματα ως έχουν.

I. Τα πραγματικά περιστατικά

Η Sue Rodriguez, μία γυναίκα 42 ετών, παντρεμένη και μητέρα ενός αγοριού 8 χρονών, ζει στη Βρετ. Κολομβία του Καναδά. Υποφέρει από παράπλευρη αμυοτροφική σκλήρυνση (ασθένεια του Lou Gehrig). Έχει ελπίδες επιβίωσης ανάμεσα σε 2 και 14 μήνες, αλλά η κατάστασή της χειροτερεύει με ταχύ ρυθμό. Πολύ σύντομα δεν θα μπορεί να καταπιεί, να μιλά, να περπατά και να κινείται χωρίς βοήθεια. Στη συνέχεια δεν θα μπορεί ν' αναπνέει χωρίς τη βοήθεια μηχανήματος, να φάει χωρίς να υποστεί γαστρεκτομή και τέλος θα μείνει στο κρεβάτι μέχρι το θάνατό της.

Η Ka Rodriguez γνωρίζει την κατάστασή της, την πρόοδο της ασθένειας και την αναπόφευκτη τελική κατάληξη. Επιθυμεί ν' αποφασίσει η ίδια για τις περιστάσεις, τις συνθήκες καθώς και τη στιγμή που θα πεθάνει. Δεν επιθυμεί να δώσει τέλος στη ζωή της εφόσον μπορεί ακόμη ν' απολαμβάνει τη ζωή. Όμως, από τη στιγμή που θα χάσει αυτή την ικανότητα, θα της είναι «φυσικά» αδύνατο να τελειώσει τη ζωή της χωρίς βοήθεια.

Ζητά λοιπόν μία απόφαση του δικαστηρίου που να δίνει τη δυνατότητα σ' ένα ειδικευμένο γιατρό να τοποθετήσει τα τεχνικά μέσα που θα επιτρέψουν στην Ka Rodriguez να θέσει η ίδια τέλος στη ζωή της, τη στιγμή που θα το αποφασίσει.

Για να φτάσει όμως στο στάδιο αυτό, έπρεπε πρώτα να κηρυχθεί το άρθρο 241 (β) Καν.Ποιν.Κώδ. (που ποινικοποιεί τη συνδρομή στην αυτο-

κτονία άλλου προσώπου) αντισυνταγματικό. Ζήτησε λοιπόν από δικαστήριο (Supreme Court) της Βρετ. Κολομβίας να κηρύξει το άρθρο αντισυνταγματικό διότι προσβάλλει τα, συνταγματικά κατοχυρωμένα, δικαιώματά της για ασφάλεια και ίση μεταχείριση,² υπό την έννοια ότι, απαγορεύεται σ' ένα ασθενή σε τελική φάση να θέσει τέλος στη ζωή του με τη βοήθεια ενός γιατρού. Ο δικαστής απέρριψε την αίτησή της, όπως και το Εφετείο (με μειοψηφία του δικαστή Mc Eachern) καθώς και το Ακυρωτικό του Καναδά με μία απόφαση στο όριο πέντε εναντίον τεσσάρων δικαστών.

Πριν προβούμε στην ανάλυση της απόφασης θεωρούμε σκόπιμο να δώσουμε τα επίμαχα άρθρα του *Χάρτη των δικαιωμάτων και ελευθεριών του Καναδά*.

«άρθρο 1. Ο Χάρτης δικαιωμάτων και ελευθεριών εγγυάται τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αναφέρονται στο κείμενό του. Δεν μπορούν να περιορισθούν παρά από ένα κανόνα δικαίου, μέσα σε λογικά όρια, που μπορούν να δικαιολογηθούν στο πλαίσιο μιάς ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. [...]

άρθρο 7. Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την ασφάλεια του προσώπου του. Τα δικαιώματα αυτά δεν μπορούν να θιγούν παρά σύμφωνα με τις αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης.

[.....]

άρθρο 12. Κάθε άτομο δικαιούται προστασίας απέναντι σε μεταχείριση ή ποινή σκληρή και αήθη (Cruel and unusual).

[.....]

άρθρο 15 (1) Ο νόμος δεν εξαιρεί κανένα και εφαρμόζεται εξ ίσου σε όλους, και όλοι έχουν δικαίωμα στην ίδια προστασία και τα ίδια ωφέλη από το νόμο, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε διάκριση και ειδικότερα από διακρίσεις βασισμένες στη φυλετική καταγωγή, την εθνική προέλευση, το χρώμα, τη θρησκεία, το φύλο, την ηλικία, τα ψυχικά ή σωματικά ελαττώματα.»

II. Η θέση της πλειοψηφίας Προτεραιότητα στην αρχή του ιερού χαρακτήρα της ζωής

Α. Το άρθρο 7 του Χάρτη των δικαιωμάτων

Ο δικαστής Sopinka, για την πλειοψηφία του Ακυρωτικού, απαντά πρώτα στα επιχειρήματα της αναιρεσείουσας σχετικά με το άρθρο 7 του

2. Άρθρα 7, 12 και 15 (1) του *Χάρτη δικαιωμάτων και ελευθεριών του Καναδά*.

Χάρτη, τα οποία είναι: Το άρθρο 241 β) Καν.Ποιν.Κώδ. τη στερεί ταυτόχρονα από το δικαίωμα της ελευθερίας και της ασφάλειας. Η αίτησή της στηρίζεται στο δικαίωμα: α) να ζήσει τη ζωή που της μένει μέσα στην αξιοπρέπεια την έμφυτη στον άνθρωπο, β) να ελέγχει το σώμα της για την υπόλοιπη ζωή της. γ) να είναι ελεύθερη από οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση στις προσωπικές της αποφάσεις που αφορούν τα τελευταία στάδια της ζωής της.

Η αναιρεσεύουσα ζητά δηλαδή τη λήψη ενός μέτρου που θα της εξασφαλίζει κάποιον έλεγχο στο χρόνο και τις συνθήκες του θανάτου της. Στηρίζεται στο δικαίωμα για ασφάλεια και ελευθερία όμως δεν αναφέρει τίποτα για τον ιερό χαρακτήρα της ζωής, την τρίτη αξία που προστατεύεται από το άρθρο 7.

Κατά το δικαστή Sopinka καμία από τις τρεις προστατευόμενες αξίες δεν έχει προτεραιότητα. Το άρθρο 7 παρουσιάζει δύο όψεις. Η πρώτη αφορά τις αξίες σε σχέση με τα άτομα. Η δεύτερη αφορά τους περιορισμούς αυτών των αξιών σύμφωνα με τις αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης.

Είναι σαφές ότι η απαγόρευση της συνδρομής στην αυτοκτονία (άρθ. 241 (β) Καν.Ποιν.Κώδ) θα κάνει την αναιρεσεύουσα να υποφέρει εφόσον την εμποδίζει να χειριστεί τις συνθήκες και τη στιγμή του θανάτου της όταν πλέον δεν θα μπορεί να τελειώσει τη ζωή της χωρίς συμπαράσταση.

Όμως η αρχή της ασφάλειας του ατόμου, από την ίδια τη φύση της, δεν μπορεί να περιλάβει το δικαίωμα για μία πράξη που θέτει τέλος στη ζωή εφόσον η «ασφάλεια» στοχεύει να διατηρήσει τον άνθρωπο στη ζωή. Η ανθρώπινη ζωή είναι ιερή και απαραβίαστη. Πώς μπορούμε να δεχθούμε να μπει στο Σύνταγμα το δικαίωμα να θέτει κάποιος τέλος στη ζωή του σε όλες τις περιπτώσεις;

Ιστορικά, η αρχή του ιερού χαρακτήρα της ζωής σημαίνει τον αποκλεισμό της ελεύθερης επιλογής να πεθάνει κάποιος και ασφαλώς τον αποκλεισμό της συμμετοχής άλλου προσώπου σε μία τέτοια επιλογή.

Η αναιρεσεύουσα υποστηρίζει ότι για τους ασθενείς σε τελική φάση η επιλογή αφορά το χρόνο και τις συνθήκες του θανάτου και όχι τον ίδιο το θάνατο που είναι αναπόφευκτος υπό αυτές τις συνθήκες. Ο δικαστής Sopinka δεν συμφωνεί εφόσον, στην περίπτωση αυτή, το άτομο πρόκειται να επιλέξει το θάνατο αντί να αφήσει τη φύση ν' ακολουθήσει το δρόμο της. Η στιγμή και οι συνθήκες του θανάτου παραμένουν άγνωστες μέχρις ότου επέλθει ο ίδιος ο θάνατος. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε με βεβαιότητα τις ακριβείς συνθήκες ενός θανάτου. Ακόμα και όταν φαίνεται πολύ κοντά, το να επιδιώξει κάποιος να ελέγξει τη στιγμή και τον τρόπο που θα πεθάνει αποτελεί μία συνειδητή επιλογή θανάτου και όχι ζωής. Γι' αυτό το λόγο, η ζωή σαν αξία υπεισέρχεται στην περίπτωση του ασθενή σε τελική φάση που επιλέγει να πεθάνει παρά να ζήσει.

Έχει υπογραμμιστεί συχνά ότι τα άτομα αυτά είναι ιδιαίτερα ευάλωτα απέναντι στην ίδια τους τη ζωή και την επιθυμία τους να ζήσουν με αποτέλεσμα να κρίνεται απαραίτητη η προστασία τους. Σχετικά πρόσφατα το Καναδικό Ακυρωτικό³ αναγνώρισε την έννοια της «προσωπικής αυτονομίας». Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ασφάλεια του προσώπου περιλαμβάνει την προσωπική αυτονομία τουλάχιστον όσον αφορά το δικαίωμα προσωπικής επιλογής, τον έλεγχο της σωματικής και ψυχικής ακεραιότητας καθώς και τη βασική ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Η απαγόρευση του άρθρου 241 (β) έχει ως αποτέλεσμα να στερήσει την αναιρεσείουσα από την απαραίτητη βοήθεια για να αυτοκτονήσει τη στιγμή που η ίδια δεν θα μπορεί πλέον να το πραγματοποιήσει. Φοβάται ότι θα πρέπει να ζήσει μέχρι το σημείο που ο θάνατός της θα επέλθει από μία ασφυξία ή μία πνευμονία από αναρόφηση φαγητών ή κοπράνων. Θα εξαρτάται ολοκληρωτικά, για τις σωματικές της λειτουργίες, από τις μηχανές και τους ανθρώπους που είναι κοντά της. Ολον αυτό τον καιρό θα έχει συνείδηση του τι της συμβαίνει. Έστω και αν της δοθούν οι φροντίδες για να απαλύνουν τον πόνο, αυτό δεν θα την εμποδίζει από του να υποφέρει ψυχικά βλέποντας την κατάσταση της πλήρους εξάρτησής της. Το «κοινό δίκαιο» (common law) αναγνώριζε από πολύ παλιά το δικαίωμα στο άτομο τί θα γίνει το σώμα του. Το να επιβάλουμε μία θεραπεία σε κάποιον που το αρνείται, αποτελεί πράξη βίας και το «κοινό δίκαιο» αναγνώρισε το δικαίωμα ν' απαιτήσει κάποιος τη διακοπή ή την μή διενέργεια μιάς ιατρικής πράξης που θα παρέτεινε τη ζωή.

Ο δικαστής Sopinka, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το άρθρο 241 (β) στερεί, πράγματι, την Ka Rodriguez από την προσωπική της αυτονομία και της προξενεί φυσικό πόνο και ψυχολογική ένταση τέτοιες που προσβάλλεται η αρχή της ασφάλειας ενός προσώπου. Πρέπει, λοιπόν, να εξεταστεί αν ο περιορισμός αυτού του δικαιώματος είναι σύμφωνος με τις αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης.

B. Οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης

Ο μεγάλος κίνδυνος που υπάρχει είναι ότι μία πιθανή νομιμοποίηση της ευθανασίας αντί να υπογραμμίσει το σεβασμό του προσώπου θα σημαίνει μάλλον τη θέση του σε κίνδυνο.

Οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης πρέπει να είναι απόρροια μιάς συναίνεσης. Δεν πρέπει να είναι αόριστες, αλλά προσδιορισμένες με τρόπο που να μπορούν να εφαρμοσθούν σε συγκεκριμένες καταστάσεις.

Αναμφισβήτητα, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας είναι μία βασική αρχή της κοινωνίας μας. Ο δικαστής Sopinka δεν μπορεί όμως να

τον χαρακτηρίσει, ως μία αρχή της ουσιαστικής δικαιοσύνης που προβλέπεται από το άρθρο 7 του Χάρτη.

Το άρθρο 241 (β) Καν.Ποιν.Κώδ. στοχεύει να προστατεύσει τα ευάλωτα άτομα που, σε μία στιγμή αδυναμίας, μπορεί να σπρωχτούν προς την αυτοκτονία. Αυτός ο αντικειμενικός στόχος, στηριζόμενος στο συμφέρον του Κράτους να προστατέψει τη ζωή, αντικατοπτρίζει την πολιτική σύμφωνα με την οποία δεν θάπρεπε να υποτιμήσουμε την αξία της ανθρώπινης ζωής επιτρέποντας την αφαίρεσή της. Η πολιτική αυτή βρίσκεται, εξ' άλλου και στον Ποινικό Κώδικα με την απαγόρευση της ανθρωποκτονίας και άλλων βίαιων πράξεων ανεξάρτητα από την ύπαρξη συναίνεσης του θύματος, καθώς επίσης και με την απαγόρευση της θανατικής ποινής και, μέχρι πριν είκοσι περίπου χρόνια, την απόπειρα αυτοκτονίας. Και δεν πρόκειται μόνο για μία πολιτική του κράτους, αλλά για ένα στοιχείο που ενυπάρχει στον ιερό χαρακτήρα της ανθρώπινης ζωής.

Βέβαια πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι, σήμερα, η αρχή αυτή δεν υποστηρίζει τη διατήρηση της ανθρώπινης ζωής ανεξάρτητα από το κόστος. Περικλείει, τουλάχιστον για ορισμένους και την ποιότητα της ζωής, η οποία επιβάλλει ορισμένα όρια σε μία άτεγκτη υποστήριξη του ιερού χαρακτήρα της ζωής.

Στη συνέχεια, ο δικαστής Sopinka, προβαίνει σε μία ιστορική ανάλυση της έννοιας της αυτοκτονίας. Αν και, από την αρχαιότητα, εθεωρείτο ένα έγκλημα «κατά των θεών και του Κράτους» (Πλάτων, Αριστοτέλης), υπήρχαν και εκείνοι που ανέχονταν την αυτοκτονία στηριζόμενοι στις αρχές της ελευθερίας και του οίκτου.

Γνωρίζουμε επίσης ότι πολλά δίκαια περιείχαν διατάξεις κατά των αυτοκτονιών (εγκατάλειψη πτώματος, δήμευση περιουσίας). Μπροστά όμως στις αντικειμενικές δυσκολίες να διωχθεί ο δράστης μιας αυτοκτονίας, το βάρος έπεσε στην απόπειρα, η οποία εθεωρείτο ως αδίκημα, καθώς και στη συμπαράσταση στην αυτοκτονία. Μερικές προσπάθειες που έγιναν, με ιδιωτικά νομοσχέδια, για την αποποινικοποίηση αυτής της συμπεριφοράς, δεν έφεραν αποτέλεσμα. Θεωρήθηκε δηλαδή, ότι η αυτοκτονία αφορούσε επιστήμες έξω από το δίκαιο και δεν μπορούσε να βρει μία λύση νομικού χαρακτήρα.

Όσον αφορά τη διακοπή μιάς «θεραπείας», τα καναδικά δικαστήρια αναγνώρισαν το δικαίωμα του ασθενή για τη διακοπή ή τη συνέχισή της. Την ίδια στάση ακολούθησαν και τα αμερικανικά και αγγλικά δικαστήρια. Όμως αυτή η «συμπάθεια» προς τους ασθενείς για την αποφυγή επίπονων καταστάσεων ουδέποτε έφθασε στην αποδοχή της συμπεριφοράς εκείνου που βοηθά, ενεργητικά, κάποιον ν' αυτοκτονήσει. Και τούτο εξηγείται για δύο λόγους: α) η ενεργός συμμετοχή κάποιου στο θάνατο ενός άλλου είναι επίμεμπτη τόσο στο ηθικό όσο και στο νομικό επίπεδο και β) δεν υπάρχει καμία εγγύηση για την αποφυγή καταχρήσεων χωρίς μία γενική απαγόρευση.

Εξάλλου μία έρευνα στις νομοθεσίες των δυτικών δημοκρατιών, δείχνει ότι η θέση τους είναι παραπλήσια με του Καναδά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της Ολλανδίας όπου αν και η συμπαράσταση στην αυτοκτονία είναι παράνομη, στην πράξη δεν ασκείται δίωξη αν έχουν γίνει σεβαστές οι ιατρικές οδηγίες. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η «αθέλητη ενεργητική ευθανασία» παρά το ότι απαγορεύεται από τις ιατρικές οδηγίες, λαμβάνει χώρα με αύξοντα ρυθμό. Αυτή η ανησυχητική τάση μπορεί να μας δείξει τους κινδύνους που υπάρχουν από την κατάργηση της γενικής απαγόρευσης (επιχείρημα του «δάχτυλου που πιάστηκε στα γρανάζια»).

Στη Γαλλία, από το 1987, προστέθηκε άρθρο που ποινικοποιεί την πρόκληση σε αυτοκτονία ως συνέπεια της δημοσίευσης του βιβλίου. «Η αυτοκτονία, οδηγίες χρήσης».

Πρόσφατα, επίσης, δύο πολιτείες των Η.Π.Α. προσπάθησαν να νομιμοποιήσουν τις συνδρομή στην αυτοκτονία με τη βοήθεια γιατρού, αλλά και στις δύο περιπτώσεις οι πολίτες με την ψήφο τους απεδοκίμασαν αυτές τις προσπάθειες (πρόκειται για την Καλιφόρνια και την Washington). Και στις δύο περιπτώσεις θεωρήθηκε ότι οι νομοθεσίες δεν περιέλαμβαναν αρκετές εγγυήσεις κατά των πιθανών καταχρήσεων.

Εξάλλου υπάρχει μία βασική διαφορά ανάμεσα στη διακοπή της «αγωγής» όπου ο θάνατος είναι «φυσικός» και η φύση ακολουθεί το δρόμο της και τη βοήθεια στην αυτοκτονία, όπου ο θάνατος προέρχεται ευθέως από την πράξη ενός ανθρώπου και η πορεία της φύσης διακόπτεται.

Με τον ίδιο τρόπο, η χορήγηση φαρμάκων για να καταπραύνουν τον πόνο, έστω και αν, εν γνώσει του γιατρού, επιταχύνουν το θάνατο, έγιναν με την πρόθεση να απαλύνουν τον πόνο και όχι να επιταχύνουν το θάνατο.

Ο σεβασμός της ανθρώπινης ζωής φαίνεται εξάλλου και από την απαγόρευση της θανατικής ποινής, η οποία απαγόρευση στηρίζεται, εν μέρει, στο ότι το να επιτρέψουμε στο κράτος να θανατώσει κάποιον αποτελεί υποτίμηση της αξίας της ζωής.

Ο δικαστής Sorinka καταλήγει όσον αφορά το άρθρο 7 του Χάρτη: «Δεδομένου του κινδύνου καταχρήσεων και της μεγάλης δυσκολίας να προβλεφθούν εγγυήσεις για την αποφυγή τους, δεν μπορούμε να πούμε ότι η γενική απαγόρευση της συμπαράστασης σε αυτοκτονία είναι άδικη ή αυθαίρετη ή ότι δεν αντικατοπτρίζει τις βασικές αξίες της κοινωνίας μας». Επομένως το άρθρο 241 (β) Καν.Ποιν.Κωδ. δεν προσβάλλει μία αρχή ουσιαστικής δικαιοσύνης.

Γ. Το άρθρο 12 του Χάρτη δικαιωμάτων Η σκληρή και αήθης μεταχείριση

Για να επικαλεσθεί το άρθρο 12 του Χάρτη δικαιωμάτων (δικαίωμα ενάντι σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή και αήθη) έπρεπε η αναιρεσείουσα ν' αποδείξει ότι το Κράτος της επιβάλλει μία ποινή ή μεταχείριση. Ασφαλώς, το κράτος δεν επιβάλλει μία ποινή στη συγκεκριμένη περίπτωση. Όσον αφορά τη «μεταχείριση», ο δικαστής Lamer, σε προηγούμενη απόφαση, είχε δώσει ως παραδείγματα τη λοβοτομία μερικών επικίνδυνων εγκληματιών ή τον ευνουχισμό των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων.

Για την περίπτωση μας, ο δικαστής Sopinka, είναι διατεθειμένος να δεχθεί ότι η «μεταχείριση» του άρθρου 12 μπορεί να περιλάβει και ένα μέτρο που επιβάλλεται σε ένα εξω-ποινικό πλαίσιο. Όμως, η απλή, απαγόρευση από το Κράτος, μιάς ορισμένης συμπεριφοράς, χωρίς άλλο στοιχείο, δεν θεωρείται ως «μεταχείριση» του άρθρου 12. Και δεν μπορούμε να συγκρίνομε την περίπτωση μας με την απαγόρευση, για παράδειγμα του καπνίσματος σε νοσοκομείο για καρκινοπαθείς, όπου το Κράτος ασκεί ένα διοικητικό έλεγχο. Εδώ, η αναιρεσείουσα αντιμετωπίζει απλά, όπως όλοι οι πολίτες, μία απαγόρευση από τον Ποινικό Κώδικα. Για να πρόκειται λοιπόν γιά μία «μεταχείριση» πρέπει το Κράτος να θέσει επί ποδός μία διαδικασία πιο ενεργητική που περιλαμβάνει την άσκηση κάποιου ελέγχου από το Κράτος στους πολίτες.

III. Οι θέσεις της μειοψηφίας

A. Το άρθρο 241 (β) Καν.Ποιν.Κώδ., δημιουργεί άνιση μεταχείριση

Η άποψη ότι το άρθρο 241 (β) αντιβαίνει στο άρθρο 15 (1) του Χάρτη των δικαιωμάτων, υποστηρίχθηκε από τον Πρόεδρο του Καναδικού Ακυρωτικού δικαστή Antonio Lamer. Υποστήριξε συγκεκριμένα ότι τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες που είναι ή θα είναι ανάπηρα να θέσουν τέλος στη ζωή τους χωρίς βοήθεια, είναι αντικείμενα άνισης μεταχείρισης, μέσω του άρθρου 241 (β) αφού δεν μπορούν να επιλέξουν τη λύση της αυτοκτονίας αντίθετα προς τα πρόσωπα που είναι ικανά να θέσουν μόνα τους τέρμα στη ζωή τους. Μάλιστα, υποστηρίζει, ότι ούτε το άρθρο 1 του Χάρτη δεν μπορεί να διασώσει το άρθρο 241 (β), αφού τα μέσα που επελέγησαν από το νομοθέτη για την επίτευξη του αντικειμενικού στόχου ο οποίος συνίσταται στην πρόληψη πιθανών καταχρήσεων, αποτελούν μία σημαντική προσβολή του δικαιώματος για ίση μεταχείριση.

Το άρθρο 241 (β) δημιουργεί μία ανισότητα για τα πρόσωπα με ειδικές ανάγκες, τα οποία δεν μπορούν να πεθάνουν χωρίς βοήθεια εξ αιτίας μιάς φυσικής αναπηρίας, ενός προσωπικού χαρακτηριστικού που

αναφέρεται στο άρθρο 15 (1). Για τα πρόσωπα αυτά το δικαίωμα αυτοδιάθεσης είναι περιορισμένο υπό την έννοια ότι δεν μπορούν να θέσουν τέρμα στη ζωή τους νόμιμα, ενώ τα πρόσωπα που είναι ικανά μπορούν να το κάμουν μέσα στη νομιμότητα.

Ακόμη και αν ο νομοθέτης δεν είχε την πρόθεση να δημιουργήσει αυτή την ανισότητα, γεγονός παραμένει ότι ορισμένα πρόσωπα ανίκανα που αδυνατούν ν' αυτοκτονήσουν χωρίς συνδρομή, είναι αντικείμενο διαφορετικής μεταχείρισης εξ αιτίας της αναπηρίας τους. Αυτή δε η άνιση μεταχείριση ισχύει κυρίως για τα πρόσωπα που υποφέρουν από τα πιό σοβαρά προβλήματα και βρίσκονται απόλυτα στερημένα από τη δυνατότητα να πεθάνουν χωρίς τη συνδρομή άλλων.

Για να διαπιστώσουμε αν η μεταχείριση που επιβάλλει το άρθρο 241 (β) είναι άνιση πρέπει να προσδιορίσουμε, κατ' αρχάς, αν βάζει στους ώμους ορισμένων ανθρώπων ένα βάρος ή ακόμη αν τους στερεί από ένα προνόμιο. Πρέπει, στη συνέχεια, να προσδιοριστεί αν αυτή η στέρηση επιβάλλεται λόγω ενός προσωπικού χαρακτηριστικού από αυτά που αναφέρονται στο άρθρο 15 του Χάρτη (θρήσκευμα, φύλο, χρώμα, κ.α.).

Η αναιρεσειούσα ισχυρίζεται ότι θα στερηθεί του δικαιώματος να επιλέξει την αυτοκτονία, την ικανότητα δηλαδή να αποφασίσει η ίδια για τη συνέχιση της ζωής της. Πράγματι, το δικαίωμα να επιλέξει κάποιος την αυτοκτονία μπορεί να θεωρηθεί ως ένα προνόμιο που στερήθηκε η Ka Rodriguez.

Ο δικαστής Lamer, για ν' απαντήσει στο ερώτημα αυτό, αφαιρεί κάθε χροιά φιλοσοφική και θεολογική γύρω από τον «ηθικό χαρακτήρα» της αυτοκτονίας και της ευθανασίας. Περιορίζει στο δικαιοϊκό πλαίσιο όπου είναι αναγκασμένος ν' αναγνωρίσει ότι τα πρόσωπα που αδυνατούν να θέσουν τέλος στη ζωή τους δεν μπορούν να ζητήσουν νόμιμα βοήθεια με αποτέλεσμα η κατάσταση αυτή να αποτελεί ένα άγχος που απαιτεί την εφαρμογή του άρθρου 15 (1) του Χάρτη.

Συμπερασματικά, θεωρεί ότι το άρθρο 241 (β) προσβάλλει το δικαίωμα για ίση μεταχείριση των ανίκανων ν' αυτοκτονήσουν χωρίς βοήθεια ακόμα και στην περίπτωση που όλα τα συνήθη μέσα για αυτοκτονία θα τους ήταν διαθέσιμα, διότι, εξ αιτίας ενός προσωπικού χαρακτηριστικού, η ικανότητα των προσώπων αυτών να παίρνουν σημαντικές αποφάσεις σχετικά με τη ζωή τους υπόκειται σε περιορισμούς που δεν επιβάλλονται στα άλλα μέλη της καναδικής κοινωνίας.

Ο δικαστής Lamer, θεωρεί λοιπόν ότι το άρθρο 241 (β) Καν.Ποιν.Κωδ. αντιβαίνει στο άρθρο 15 του Χάρτη, και επιτρέπει, (συνταγματική εξαίρεση), στην Ka Rodriguez να δράσει όπως επιθυμεί.

Β. Το δικαίωμα στην ασφάλεια, την αξιοπρέπεια και την προστασία της ζωής

Η δικαστής Mc Lahlin, θεωρεί το άρθρο 241 (β) αντισυνταγματικό, διότι αντίκειται στο άρθρο 7 του Χάρτη των δικαιωμάτων το οποίο αφορά το δικαίωμα του ατόμου στην προσωπική ασφάλεια.

Δεν μπορεί να υπάρξει δικαιολογία για να στερηθεί, η Ka Rodriguez μιάς επιλογής που οι άλλοι μπορούν ν' ασκήσουν ελεύθερα. Οι υπάρχουσες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, συνοδευόμενες και από μία δικαστική απόφαση που θα επιτρέπει την αυτοκτονία είναι αρκετές για να εμποδίσουν πιθανές καταχρήσεις. Εξάλλου, από το 1982, ημερομηνία θέσης σε ισχύ του Χάρτη δικαιωμάτων και ελευθεριών τα καναδικά δικαστήρια κλήθηκαν να πάρουν θέση σε πολλά ζητήματα που δεν είχαν θιγεί μέχρι τότε.

Με το άρθρο 241 (β), το Κοινοβούλιο ψήφισε ένα νόμο ο οποίος δεν απαγορεύει την αυτοκτονία αλλά θεωρεί ως έγκλημα τη συνδρομή σε αυτοκτονία. Το καθεστώς αυτό έχει ως αποτέλεσμα, να μὴ μπορούν ορισμένα άτομα να θέσουν τέλος στη ζωή τους, για το μοναδικό λόγο ότι υπάρχει φυσική αδυναμία πραγμάτωσης. Οσον αφορά το άρθρο 7 του Χάρτη είναι αποδεκτό σήμερα ότι προστατεύει το δικαίωμα του καθενός να παίρνει τις αποφάσεις που αφορούν το σώμα του.⁴

Το άρθρο 7 αναγνωρίζει βέβαια περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος όταν όμως είναι σύμφωνοι προς τις αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης. Ο περιορισμός όμως είναι αυθαίρετος, όταν δεν συνδέεται ή είναι ασυμβίβαστος με το αντικείμενο του νόμου.

Σύμφωνα με το νόμο, το άτομο που είναι φυσικά ικανό, μπορεί, νόμιμα, να θέσει τέλος στη ζωή του και δεν τιμωρείται αν αυτοκτονήσει ή αποπειραθεί. Αντίθετα, αυτό δεν επιτρέπεται για το πρόσωπο που δεν μπορεί ν' αυτοκτονήσει εφόσον μπορεί να βρεθεί ένοχος συμμετοχής στην πραγμάτωση της αυτοκτονίας από τρίτο.

Ποιά είναι η διαφορά ανάμεσα στην αυτοκτονία και τη βοήθεια στην αυτοκτονία που δικαιολογεί η μία να είναι νόμιμη πράξη και η άλλη έγκλημα ή που επιτρέπει την επιλογή για ορισμένους και όχι για άλλους.

Σε τελική ανάλυση, η Ka Rodriguez γίνεται το εξιλαστήριο θύμα αφού της ζητάμε να υποστεί τις συνέπειες του θεωρητικού κινδύνου ότι άλλα πρόσωπα υπό διαφορετικές συνθήκες θα μπορούσαν να εγκληματήσουν σκοτώνοντας άλλους ανθρώπους ή πείθοντάς τους να αυτοκτονήσουν. Οι αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης απαιτούν ο καθένας ατομικά να έχει δίκαιη μεταχείριση από το νόμο. Ο κίνδυνος πιθανών καταχρήσεων

4. R.v.Morgentaler, *Supra*, υποσ.3.

δεν αφορά το στάδιο αυτό. Εν ολίγοις, αντίκειται στις αρχές της ουσιαστικής δικαιοσύνης ν' αρνηθούμε στην Κα Rodriguez αυτό που επιτρέπεται στους άλλους, για το λόγο μόνο ότι, πιθανόν ορισμένα άτομα να υποστούν, όχι αυτό που εκείνη ζητά, αλλά το θάνατο χωρίς να έχουν δώσει τη συναίνεσή τους.

Υποστηρίζεται επίσης ότι το κράτος έχει συμφέρον να απαγορεύσει σε οποιονδήποτε να βοηθήσει κάποιον να αυτοκτονήσει. Ο δικαστής Sorinka, μάλιστα, χαρακτήρισε τη συμπεριφορά αυτή επίμεμπτη και στο ηθικό και στο νομικό πεδίο. Όμως δεν υπάρχει απόλυτος κανόνας που να υπαγορεύει ότι η θανάτωση άλλου ή η συνδρομή στο θάνατο είναι εγκληματική. Η ποινική ευθύνη εξαρτάται από τις συνθήκες επέλευσης του θανάτου. Δεν έχουμε παρά να αναφέρουμε τις περιπτώσεις νόμιμης άμυνας ή κατάστασης ανάγκης οι οποίες απαλλάσσουν από την ποινική ευθύνη.

Ορισμένοι εκφράζουν το φόβο ότι η κατάργηση του άρθρου 241 (β) θα μειώσει την αξία της ζωής. Ποιά αξία όμως μπορεί να έχει μία ζωή όταν δεν υπάρχει επιλογή να κάνουμε ό,τι θέλουμε με τη ζωή μας η οποία ως έννοια περικλείει και το θάνατο.

Υπάρχουν διάφορες απόψεις για την αξία της ζωής και αυτό που τη μειώνει. Για ορισμένους η δυνατότητα να πεθάνεις με αξιοπρέπεια είναι απείρως προτιμότερη από τους πόνους και την αναπόφευκτη αργή και μακρόχρονη εξασθένηση.

Μπορεί όμως ο περιορισμός, του δικαιώματος του προσώπου στην ασφάλεια να δικαιολογηθεί από την εφαρμογή του άρθρου 1 του Χάρτη. Πρέπει να ερευνήσουμε για το αντικείμενο της νομοθεσίας. Εδώ ο αντικειμενικός στόχος φαίνεται να είναι καθαρά πρακτικός. Υπάρχει δηλαδή ο φόβος των καταχρήσεων, ότι δηλαδή αν επιτρέψουμε τη συνδρομή στην αυτοκτονία πιθανόν να θανατωθούν και άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαν συναινέσει ελεύθερα. Πρόκειται για τα «ευάλωτα άτομα» όπως τα χαρακτήρισε ο δικαστής Sorinka. Όμως η δικαστής McLahlin δεν μπορεί να δεχθεί ότι μία τέτοια διάταξη είναι δικαιολογημένη για το λόγο μόνο ότι, άλλα εγκλήματα από αυτά που απαγορεύει μπορούν να υπάρξουν με μεγαλύτερη συχνότητα αν η διάταξη αυτή δεν υπήρχε. Η καναδική νομοθεσία για τις ανθρωποκτονίες καλύπτει επαρκώς το θέμα.

Υπάρχει επίσης ο φόβος ότι, όταν δοθεί η συναίνεση δεν θα είναι πραγματικά ελεύθερη αφού συχνά τα άτομα αποφασίζουν να πεθάνουν σε μία στιγμή κατάθλιψης και επομένως υφίστανται εύκολα την επιρροή τρίτων με περισσότερο ή λιγότερο αγαθές προθέσεις.

Ο Ποινικός Κώδικας περιέχει αρκετές διατάξεις οι οποίες προβλέπουν για τη συναίνεση του θύματος και τότε αυτή είναι ισχυρή. Επομένως οι φόβοι αυτοί είναι υπερβολικοί. Μπορεί όμως να τεθεί και ένας επιπρόσθετος όρος ελέγχου: η ύπαρξη, για παράδειγμα, μιας δικαστικής

απόφασης που θα επιτρέπει τη συνδρομή υπό ορισμένες προϋποθέσεις και εφόσον η συναίνεση δόθηκε ελεύθερα.

Γ. Η αρχή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας

Ο δικαστής Cory, με τη σειρά του, στηρίχθηκε στην προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας: «Απαγορεύσεις που τέθηκαν από το κράτος και επιβάλλουν ένα θάνατο φρικτό και επίπονο σ' έναν ασθενή σε τελική φάση, ανάπηρο αλλά με σώες τις φρένες, αποτελούν μία ύβρη προς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.»

Δεν βλέπει καμία διαφορά ανάμεσα στο γεγονός να επιτρέπεται σ' έναν ασθενή διανοητικά υγιή να πεθάνει με αξιοπρέπεια αρνούμενος μία θεραπευτική αγωγή και στο γεγονός να μην επιτρέπεται σ' έναν ασθενή διανοητικά υγιή αλλά σε τελική φάση, να επιλέξει να πεθάνει με αξιοπρέπεια σταματώντας την αγωγή που του επιτρέπει να επιζεί, έστω και αν, εξ αιτίας της φυσικής του ανικανότητας, το μέτρο πρέπει να ληφθεί από κάποιον άλλο σύμφωνα με τις οδηγίες του ασθενή. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν βλέπει κανένα λόγο να μην επιτρέπεται σ' έναν ασθενή σε τελική φάση και στα πρόθυρα του θανάτου, να θέσει τέλος στη ζωή του μέσω ενός άλλου, όπως το ζήτησε η Ka Rodriguez.

Το δικαίωμα να επιλέξουν το θάνατο προσφέρεται στους ασθενείς που δεν είναι ανάπηροι. Δεν υπάρχει κανένας λόγος να αρνηθούμε το δικαίωμα αυτό σ' εκείνους που είναι ανίκανοι, υπό τον όρο ότι θα τηρηθούν οι προϋποθέσεις που στοχεύουν την αποφυγή καταχρήσεων.

Μία τέτοια λύση, θα επιτρέψει στην Ka Rodriguez, η οποία έζησε τη ζωή της με τόσο κουράγιο και αξιοπρέπεια να θέσει τέλος στη ζωή της με το ίδιο κουράγιο και την ίδια αξιοπρέπεια.

Συμπερασματικές σκέψεις

Η βαθύτερη ουσία της απόφασης της πλειοψηφίας του Καναδικού Ακυρωτικού, βρίσκεται στην αρχή της άποψης του δικαστή Sopinka. Εκεί διατυπώνει τους φόβους του απέναντι σε μία αποδοχή των θέσεων της Κας Rodriguez:

α) Μία τέτοια λύση, αναγνωρίζει ένα συνταγματικό δικαίωμα στη νόμιμη αυτοκτονία με τη συνδρομή άλλου, πράγμα που πηγαίνει πολύ μακρύτερα απ' ότι είναι παραδεκτό στις δυτικές κοινωνίες και από αυτά που προτείνονται σήμερα ως μεταρρύθμιση.

β) Δεν προσφέρει ούτε καν τις εγγυήσεις που αναγνωρίζονται στο ολλανδικό δίκαιο, όπου είναι απαραίτητες οι οδηγίες - κατευθύνσεις (directives) των γιατρών ή στις προτάσεις που έγιναν και απορρίφθηκαν από τους εκλογείς στην Ουάσιγκτον και την Καλλιφόρνια διότι οι εγγυήσεις που πρόσφεραν κρίθηκαν ανεπαρκείς.

γ) οι όροι που επιβάλλονται από το δικαστή Lamer, σε περίπτωση δικάωσής της Κας Rodriguez, είναι ασαφείς και πολύ δύσκολο να εφαρμοσθούν. Δεν απαιτείται καν το πρόσωπο που θα συνδράμει να είναι γιατρός, όπως έγινε στην Ολλανδία και τις ΗΠΑ. Ένα μεγάλο μέρος των γιατρών αντιτίθεται σε κάθε είδους συμμετοχή στην αυτοκτονία εφόσον η θέση αυτή είναι στον αντίποδα εκείνης που συνίσταται στη θεραπεία του ασθενή. Πολλοί γιατροί θα αρνηθούν τη συνδρομή τους, πράγμα που αφήνει ανοικτή τη δυνατότητα της ανάπτυξης μιάς μακάβριας ειδικότητας που θυμίζει τον Dr. Kervokian και την «μηχανή αυτοκτονίας».

δ) Εκτός από την αβεβαιότητα, οι όροι αυτοί δεν είναι παρά κατευθυντήριες γραμμές, αφήνοντας στο δικαστή που θα ασχοληθεί με την αίτηση το δικαίωμα να αρνηθεί ή να δεχθεί το δικαίωμα στην αυτοκτονία.

Η πορεία προς μία σταδιακή και αργή αποδοχή διαφόρων μορφών ευθανασίας είναι σταθερή στο πέρασμα του χρόνου. Απεγκληματοποίηση της αυτοκτονίας, της απόπειρας αυτοκτονίας, αναγνώριση του δικαιώματος να σταματήσει κάποιος μιά αγωγή που τον κρατά στη ζωή, μαρτυρούν ξεκάθαρα αυτή την πορεία, η οποία ωφείλεται στην νέα αξία που τείνει ν' αντικαταστήσει άλλες με ισχυρή παράδοση. Πρόκειται για το δικαίωμα σε μία ορισμένη ποιότητα ζωής. Η βελτίωση του υλικού επιπέδου διαβίωσης δημιούργησε και ορισμένες απαιτήσεις απέναντι στη ζωή που κάποιος διάγει. Είναι ένα θείο δώρο το να ζει κανείς, όμως εξαρτάται τι είδους ζωή. Όταν πλέον, σύμφωνα με τα σύγχρονα κριτήρια διαβίωσης δεν αξίζει να ζει κανείς, τότε η απόφαση για αυτοκτονία δεν αργεί να έλθει. Το φαινόμενο επιτείνεται από το ότι η αντοχή του ανθρώπου στον πόνο, τόσο σωματικό όσο και ψυχικό έχει μειωθεί. Πολύ γρήγορα, ο σημερινός άνθρωπος, χάνει την υπομονή του, κουράζεται να πονά, δεν έχει πλέον αντοχή. Εξάλλου, οι δυνάμεις του είναι μειωμένες αφού περνά από πολύ λιγότερες κακουχίες απ' ότι οι παλιότεροι.

Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης είναι ιερό. Όμως υπάρχει ο κίνδυνος ότι μιά νομοθετική αναγνώριση ορισμένων μορφών ευθανασίας όπως η ενεργητική, θα ανοίξει ακόμα περισσότερο το δρόμο στον άνθρωπο προς την εύκολη λύση. Και όταν πρόκειται για ασθενή που μπορεί να συναινέσει έστω. Όμως τί θα γίνει με τα παιδιά που υποφέρουν από σοβαρές και ανίατες ασθένειες; Ποιός θ' αποφασίσει και με ποιά κριτήρια;

Η ποιότητα ζωής είναι έννοια υποκειμενική. Δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση, ν' αποφανθούμε ότι ο Α δεν αξίζει να ζει σύμφωνα με τα δικά μας κριτήρια.

Στην πορεία αυτή προς μιά σταδιακή νομιμοποίηση ορισμένων μορφών ευθανασίας, ο νομοθέτης ακολουθεί, ως συνήθως, με βραδύ ρυθμό την τεχνολογικό πρόοδο. Ιδιαίτερα στο θέμα της συνδρομής στην αυτοκτονία, μιά επιπρόσθετη δυσκολία υπάρχει από το γεγονός ότι υπεισέρχεται η ενέργεια ενός τρίτου προσώπου οπότε τα όρια μεταξύ ανθρωποκτονίας και αυτοκτονίας γίνονται πιά νεφελώδη.

Η πλειοψηφία των δικαστών, στην περίπτωση Rodriguez, δεν κάνει τίποτε άλλο από του να εκφράζει όλες τις παραπάνω επιφυλάξεις απέναντι στη συνδρομή στην αυτοκτονία.

Είναι αδύνατον η νομοθεσία να ρυθμίσει όλες τις δυνατές περιπτώσεις ευθανασίας. Είναι τόσο πολλές που δεν μπορεί να υπάρξει μία γενική ρύθμιση του θέματος. Ο κίνδυνος όμως καταχρήσεων και βεβιασμένων αποφάσεων όπως και ο κίνδυνος να «πιαστεί το δάχτυλό μας στο γρανάζι» επιβάλλει οποιαδήποτε ρύθμιση να αποτελεί ένα συνδυασμό σεβασμού της θέλησης του ατόμου, επιείκας αλλά και κάποιου ελέγχου της απόφασης από το κοινωνικό σώμα. Ίσως, το να τεθεί τέρμα στη ζωή κάποιου ανθρώπου δεν είναι τόσο εύκολο όσο αφήνει να εννοηθεί η τεχνολογική πρόοδος με τις εύκολες και «ανώδυνες» λύσεις της.

Παράρτημα

Το χειμερινό εξάμηνο του 1994, μέσα στα πλαίσια του μαθήματος Εγκληματολογική Θεωρία II, διενεργήθηκαν δύο παράλληλες έρευνες από φοιτήτριες του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου σχετικά με την ευθανασία.

Στόχος ήταν να καταδειχθεί ότι περιπτώσεις ευθανασίας διενεργούνται και στην Ελλάδα και ότι ο ιατρικός κόσμος παραμένει διχασμένος μπροστά στο πρόβλημα.

Στην πρώτη έρευνα,⁵ ένα ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε 60 μέλη του νοσηλευτικού προσωπικού⁶ τριών νοσηλευτικών ιδρυμάτων.⁷ Οι ερωτήσεις και απαντήσεις που παρουσιάζουν ενδιαφέρον επί του προκειμένου είναι:

1. «Εσείς γνωρίζετε περιπτώσεις ευθανασίας;» Πέντε (ποσοστό 8,3%) απάντησαν καταφατικά ενώ πενήντα πέντε (ποσοστό 91,6%) αρνητικά.

2. «Θα συμμετείχατε σε μία διαδικασία ευθανασίας;» Οι καταφατικές απαντήσεις ήταν επτά (ποσοστό 11,6%), οι αρνητικές σαράντα δύο (ποσοστό 70%), ενώ «δεν ξέρω» απάντησαν ένδεκα (ποσοστό 18,3%).

3. «Πιστεύετε ότι υπάρχουν περιπτώσεις ευθανασίας στην Ελλάδα.» Επτά απάντησαν «ναί» (ποσοστό 11,6%). Τριάντα πέντε απάντησαν «όχι» (ποσοστό 58,3%). Δέκα οκτώ απάντησαν «δεν γνωρίζω» (ποσοστό 30%).

5. Πήραν μέρος οι φοιτήτριες: Ζαμουρίδου Παγώνα, Μπάρκα Μάρθα και Χαρμπέα Ιωάννα.

6. Επρόκειτο για 28 γιατρούς και 32 μέλη του νοσηλευτικού προσωπικού.

7. Πρόκειται για τα νοσοκομεία: Γενικό Κρατικό (36 απαντήσεις), Ευαγγελισμός (14 απαντήσεις) και Γεν. Νοσ. Τρικάλων (10 απαντήσεις).

4. «Θεωρείτε ότι η ευθανασία: α) είναι ανθρωποκτονία, β) είναι άλλο αδίκημα, γ) δεν συνιστά άδικη πράξη, δ) δεν έχω άποψη». Δεκατρείς ερωτώμενοι (ποσοστό 21,66%) θεωρούν ότι δεν συνιστά άδικη πράξη, είκοσι ένας (ποσοστό 56,60%) ότι είναι ανθρωποκτονία και τέσσερις (ποσοστό 6,66%) ότι αποτελεί άλλο αδίκημα.

5. «Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την ευθανασία ενός ατόμου που πάσχει από ανίατη ασθένεια και υποφέρει από ισχυρούς πόνους;» Δεκαεπτά συμφωνούν (ποσοστό 28,3%), τριάντα εννέα (ποσοστό 64,9%) διαφωνούν και τέσσερις (ποσοστό 6,6%) δεν έχουν άποψη.

Τέλος στην ανοιχτή ερώτηση γιατί θεωρούν την ευθανασία ως αδίκημα, οι απαντήσεις εκείνων που τη θεωρούν ως ανθρωποκτονία κατανέμονται ως εξής (σε παρένθεση ο αριθμός των απαντήσεων):

- α) Δεν έχει κανείς το δικαίωμα να αφαιρέσει ανθρώπινη ζωή (14)
- β) Κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να ζεί (3)
- γ) Δεν μπορεί να καθοριστεί επιστημονικά ο χρόνος έλευσης του θανάτου (3)
- ε) Είναι αφαίρεση ζωής. Δεν έχει σημασία η ποιότης ζωής (1)
- ζ) Είναι εξ ορισμού ανθρωποκτονία (4)
- η) Η ζωή είναι κάτι που δεν προσφέρεται, δεν το δημιουργείς (2)
- θ) Μόνο ο Θεός αποφασίζει για τη ζωή ή το θάνατο των ανθρώπων (4)
- ι) Τη ζωή πρέπει να τη ζείς μέχρι την τελευταία στιγμή (1)

Αντίθετα εκείνοι που υποστήριξαν ότι δεν αποτελεί αδίκημα, αναφέρουν:

- α) Σημασία έχει η ποιότητα ζωής (αξιοπρεπής θάνατος) (3)
- β) Είναι λειτουργήμα εκείνου που την εκτελεί (2)
- γ) Είναι λύτρωση του ασθενούς
- δ) Η σωματική αναπηρία ή ανίατη ασθένεια σκοτώνει από μόνη της (1)
- ε) Αποτελεί επιθυμία του ασθενή και εγκρίνεται από τις δημόσιες αρχές (Όταν) (2)

Η δεύτερη έρευνα συνίστατο σε συνεντεύξεις γιατρών,⁸ όπου φαίνεται η δυσκολία να πάρουν ξεκάθαρα θέση ιδίως όταν προστίθεται το θέμα της μεταμόσχευσης οργάνων.⁹ Αξίζει τον κόπο να παραθέσουμε τις κυριώτερες από τις συνεντεύξεις:

8. Πήραν μέρος οι φοιτήτριες Βενιζέλου Σταυρούλα και Λυγερά Άννα.

9. Η ελληνική νομοθεσία του 1983 (ν 1383 της 2/5-10-83 (ΦΕΚ Α/106) για την αφαίρεση και μεταμόσχευση ανθρωπίνων ιστών και οργάνων προβλέπει ότι η αφαίρεση ή μεταμόσχευση πρέπει να γίνεται για χαριστική αιτία. Όσον αφορά τις πε

α) Ιατρός Π.Κ. χειρουργός, ουρολόγος: «Συμφωνώ με την ευθανασία, εάν γίνεται συντονισμένη προσπάθεια. Κάθε άνθρωπος πρέπει να γράφει στη διαθήκη του που αφήνει τα όργανά του και να τα χρησιμοποιεί η επιτροπή συντονισμού και ελέγχου των μεταμοσχεύσεων. Στην περίπτωση όμως που δε μπορεί ο διαθέτης να εκφέρει γνώμη, έρχονται οι φυσικοί και νόμιμοι κληρονόμοι. Δεν είναι όμως κληρονόμοι του σώματος και της προσωπικότητας, εκτός και αν αυτά έχουν εκχωρηθεί μέσω της διαθήκης. Αν όμως είμαι σίγουρος ότι κάποιος πεθαίνει, αναρωτιέμαι αν θα πρέπει να αφήσουμε τα όργανά του να σαπίσουν. Η εκκλησία όμως πιστεύει ότι θαύματα γίνονται και έχω μελετήσει και ακούσει πολλές περιπτώσεις. Δεν πρόκειται να κάνω ευθανασία, εάν μου το ζητήσουν για λόγους κληρονομικούς. Δεν είναι κατοχυρωμένο νομικά, ηθικά, ιατρικά, κοινωνικά. Είναι θέμα συνείδησης. Είναι ένα έγκλημα. [.....]

Εγώ συγκεκριμένα θα έδινα τη συγκατάθεσή μου για ευθανασία δική μου ή συγγενικού μου προσώπου. Θα ήμουν βέβαια διστακτικός σαν άνθρωπος αλλά αν σκεφτόμουν το φωτεινό παράδειγμα όπου ο Χριστός σταυρώθηκε για να σώσει εμάς δεν θα είχα πλέον ενδοιασμούς για την απόφαση [.....]

Δυστυχώς η πράξη είναι μακριά από τη σκέψη. Οι περισσότεροι δεν γίνονται δωρητές μελών γιατί δεν πιστεύουν πως θα έρθει αυτή η ώρα. Αυτός που διαθέτει είναι αυτός που το χορηγεί δηλαδή ο Θεός, αλλά μία πράξη δωρεάς μελών όταν γίνεται από κάποιον που ουσιαστικά δεν έχει ελπίδα προς κάποιον που σώζεται η ζωή του, είναι πάντα πράξη θεάρεστη και κοινωνικά ευηπόληπτη».

β) Ιατρός κ.Α, καρδιολόγος, διευθυντής Νοσοκομείου: «Οποιαδήποτε επίπτευση θανάτου είναι καθαρή δολοφονία ή έστω σε κάποιες περιπτώσεις συγκαλυμμένη [.....] Από την άλλη όμως, εμείς οι γιατροί, σε περίπτωση επικείμενου θανάτου κάποιου του οποίου τα όργανα θα έσωζαν μία ή περισσότερες ζωές κρατούμε θετική στάση εφόσον τηρούνται οι προϋποθέσεις της ιατρικής δεοντολογίας». Πρόσθεσε ότι συνάντησε και έχει ακούσει κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του περιπτώσεις ευθανασίας.

γ) Ιατρός κ. Γ. ο οποίος δήλωσε ότι δεν έχει συναντήσει περιπτώσεις ευθανασίας, η οποία, δεν είναι άλλωστε νομικά κατοχυρωμένη. Ακόμη και όταν υπάρχει ανίατη αρρώστεια δεν πιστεύει ότι διαπράττεται ευθανασία αλλά ότι, αντιθέτως, οι άρρωστοι κρατούνται τεχνητά στη ζωή. Γι-

ρίπτωσεις που επιτρέπεται μπορούν να επεκταθούν, περιορισθούν ή καταργηθούν με προεδρικό Διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας ύστερα από σύμφωνη γνώμη του Κεντρικού Συμβουλίου Υγείας. Απαγορεύεται οποιαδήποτε οικονομική συναλλαγή μεταξύ δότη, λήπτη, των οικογενειών τους ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου. Η απαγόρευση αυτή ισχύει και στην περίπτωση που όργανα για μεταμόσχευση προέρχονται από χώρα της αλλοδαπής ή αποστέλλονται σε χώρα της αλλοδαπής (άρθρ. 2).

νεται βέβαια κάποια επιλογή δηλαδή προτεραιότητα σε κάποια άτομα που έχουν περισσότερες ελπίδες επιβίωσης. Στη μονάδα εντατικής θεραπείας λαμβάνεται υπ' όψιν ποιός μπορεί να προσφέρει όργανα. Όσο όμως ο εγκέφαλος λειτουργεί δεν τίθεται θέμα. Στην αντίθετη περίπτωση μη λειτουργίας του εγκεφάλου, μία επιτροπή από διάφορους γιατρούς εξετάζει τον άρρωστο και βεβαιώνει τον εγκεφαλικό του θάνατο. Αυτοί οι γιατροί δεν πρέπει να ανήκουν στη μεταμοσχευτική ομάδα και απαραίτητη προϋπόθεση για τη λήψη των οργάνων κάποιου είναι να πεθάνει ο άρρωστος σε εντατική μονάδα.

Το πνεύμα όμως της εκπαίδευσης των γιατρών είναι ότι παλεύουν τον άρρωστο μέχρι την τελευταία στιγμή, άλλωστε δεν είναι καθόλου εύκολο να δώσει ένας γιατρός τη συγκατάθεσή του και να φορτωθεί με μία επιπλέον ευθύνη.

Ειδικότερα για τα μικρά παιδιά με σοβαρά προβλήματα υγείας πάρθηκαν οι ακόλουθες συνεντεύξεις.

α) Ιατρός Κ. Ν.Κ., επιμελήτρια: «Όπως οι γονείς έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν την έκτρωση μόλις μάθουν ότι το παιδί τους είναι καταδικασμένο είτε σε θάνατο είτε σε μία ζωή που δε θα είναι ζωή, το ίδιο δικαίωμα θα έπρεπε να διατηρούν προκειμένου και για γεννημένα παιδιά καταδικασμένα σε θάνατο ή σε σοβαρότερη αρρώστεια. Για τους γιατρούς που ασχολούνται με τον προγεννητικό έλεγχο είναι μέρος της καθημερινής τους αποστολής. Δεν μπορεί ούτε να αφήσει να δημιουργηθεί, ούτε πολύ περισσότερο να επιβάλλεις μία ζωή προβληματική. Για μένα ζωή πρέπει να σημαίνει και ποιότητα και να διακρίνεται από το «έλλογο». Όταν γνωρίζω ότι δεν έχει πιθανότητα να επιζήσει το έμβρυο δεν έχω ενδοιασμούς. Αν η διάγνωση δείξει όμως ότι θα ζήσει με προβλήματα τότε εκθέτομε το θέμα στους γονείς και εκείνοι αποφασίζουν. Για μένα δύο είναι τα καθοριστικά κριτήρια:

α. Η διανοητική κατάσταση στην οποία θα ζήσει το παιδί.

β. Η δυνατότητα αυτοεξυπηρέτησης την οποία θα έχει.

α) Ιατρός Γ.Χ.: «Γιά μία ζωή που δεν τελείωσε, δεν δικαιολογείται ο γιατρός, να μην προσφέρει τη βοήθεια του: Είναι ανάγκη όμως να υπάρξει νομικός διάλογος για να εξευρεθεί μία λύση σχετικά με τις ακραίες περιπτώσεις νεογεννητών. Η οποιαδήποτε ανακοπή της ζωής σε περίπτωση που αυτή μπορεί να συνεχιστεί για μακρό χρονικό διάστημα είναι πράξη εγκληματική. Οι εξελίξεις σήμερα είναι ταχύτατες, όμως οι 100% καταδικασμένες σε θάνατο περιπτώσεις με πρόταση των γονέων και σύγκληση συμβουλίου μπορούν να αφεθούν χωρίς ιδιαίτερη καταβολή προσπαθειών. Περιπτώσεις όπου γονείς δεν επιζητούν την παράταση της ζωής του παιδιού τους και βοηθήθηκαν από γιατρούς είναι υπαρκτές αλλά άγνωστες».

γ) Ιατρός κ. Ν., διευθυντής νεογνολογικού τμήματος. «Δέν μπορεί ένας γιατρός να πάρει την ευθύνη της επιλογής. Όσον αφορά τους γο-

νείς, θα ήταν χρήσιμος ένας ψυχολόγος, για να τους βοηθήσει να τοποθετηθούν σωστά δεδομένου ότι άλλοτε έχουν μεγάλες προσδοκίες από την ιατρική και άλλοτε είναι τελείως απορριπτικοί. Είναι γεγονός ωστόσο πως είναι αρκετές οι περιπτώσεις παιδιών που εθεωρούντο ξεγραμμένα και τελικά έζησαν».

δ) Ιατρός Α., διευθυντής Νοσοκομείου: «Ναί, υπάρχουν περιπτώσεις ευθανασίας σε νεογέννητα. Αυτές είναι οι περιπτώσεις μογγολοειδούς ιδιοτίας η οποία ιατρικώς χαρακτηρίζεται ως σύνδρομο DOWN. Τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν βαριές ανωμαλίες εσωτερικών οργάνων (καρδιάς, στομάχου, εντερικού σωλήνα) και για να επιζήσουν πρέπει οπωσδήποτε να υποβληθούν σε επανειλημμένες και ταλαιπωρητικές χειρουργικές επεμβάσεις, επειδή οι παθήσεις τους είναι ασυμβίβαστες προς τη ζωή. Και αν αυτές επιτύχουν, τα παιδιά αυτά θα παρουσιάζουν διά βίου μεγάλη νοητική καθυστέρηση. Σε τέτοιες περιπτώσεις ένα είδος παθητικής ευθανασίας είναι συζητήσιμο. Αυτό δε, για να μην επαναφέρει κανείς στη ζωή με τεχνητό τρόπο παιδιά που δεν είναι βιώσιμα, παιδιά φυτά, ή να μην καλέσει χειρούργο για ένα τέτοιο παιδί το οποίο μη χειρουργούμενο είναι καταδικασμένο να πεθάνει (πρόκειται για την ευθανασία εκ παραλείψεως).

Τέλος, μία μαία που θέλησε να κρατήσει την ανωνυμία ανέφερε ότι υπάρχουν μερικές κλινικές στις οποίες δίνονται νεογνά με ανίατες ασθένειες τα οποία είτε αφήνονται ατάϊστα για να πεθάνουν είτε τους χορηγούνται άλλες ουσίες (π.χ. ινσουλίνη) για τον ίδιο σκοπό. Ανέφερε δε την περίπτωση βρέφους που έπασχε από μυογιομυελοκοίλη και δόθηκε σε μία τέτοια κλινική. Ο μικρός οργανισμός αντιστάθηκε από μόνος του για να καταλήξει να πεθάνει μετά ένα χρόνο. Η ίδια διηγήθηκε ότι, όντας στο αρχικό στάδιο εγκυμοσύνης, πληροφορήθηκε ότι υπάρχει μεγάλη πιθανότητα το παιδί της να πάσχει από σύνδρομο DOWN. Οι εξετάσεις που έγιναν στη συνέχεια, έδειξαν πως το παιδί ξεπέρασε τελικά τον κίνδυνο όμως η αγωνία και η εμπειρία που έζησε υπήρξαν συγκλονιστικές.

Η αποτίμηση του «χαρακτήρα» του δράστη σεξουαλικού αδικήματος στον Καναδά

Η αντίστροφη μέτρηση έχει αρχίσει;

ΑΝΤΩΝΗ Δ. ΜΑΓΓΑΝΑ
*Καθηγητή Τομέα Εγληματολογίας,
Πάντειο Πανεπιστήμιο*

Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα περίπτωση όπου ένα θύμα βιασμού και ενδοοικογενειακής βίας κατήγγειλε την πράξη 24 χρόνια μετά την τέλεσή της.

Στη δίκη ετέθη το θέμα της αποτίμησης της «ηθικότητας» του κατηγορουμένου. Η πλειοψηφία των δικαστών του Καναδικού Ακυρωτικού δεν δέχθηκε να υποβληθούν ερωτήσεις γύρω από το θέμα αυτό.

Ο συγγραφέας πιστεύει, πάντως, ότι μπροστά στα τόσα ενοχοποιητικά στοιχεία το δικαστήριο θα μπορούσε να εφαρμόσει τη διορθωτική διάταξη του άρθρου 686 Καν. ΠΚ υπό την έννοια ότι δεν επήλθε καμία σημαντική βλάβη στον κατηγορούμενο ή σοβαρό δικαστικό λάθος.

Με τον τρόπο αυτό, αφ' ενός δεν θα ανετρέπετο ο βασικός κανόνας που απαγορεύει τις ερωτήσεις γύρω από την «ηθικότητα» του κατηγορουμένου και αφ' ετέρου το θύμα δεν θα υφίστατο την ταλαιπωρία μιας νέας δίκης.

Εισαγωγή

I. Η υπόθεση FFB: τα πραγματικά περιστατικά

II. Η απόφαση της πλειοψηφίας

A. Η απόδειξη της «ηθικότητας» του κατηγορουμένου

B. Η υποχρέωση του δικαστή να εξηγήσει στους ενόρκους τη χρήση των μαρτυρικών καταθέσεων.

Γ. Μπορεί η παράλειψη του δικαστή να θεωρηθεί άνευ σημασίας;

III. Η απόφαση της μειοψηφίας

Συμπερασματικές σκέψεις

Εισαγωγή

Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα περίπτωση όπου γίνεται μία έρευνα στο παρελθόν και τις «εγκληματικές» τάσεις του δράστη βιασμού, ενώ, παραδοσιακά, η έρευνα στο δικαστήριο αφορούσε το παρελθόν του θύματος δημιουργώντας μία νέα θυματοποίηση.

Γενικά, όπως θα δούμε παρακάτω, τα αγγλοσαξωνικά δίκαια είναι πολύ φειδωλά όσον αφορά τα αποδεικτικά στοιχεία του «χαρακτήρα» και των «παρόμοιων περιστατικών» (Similar fact evidence) πού τέλεσε ο κατηγορούμενος στο παρελθόν.

Η προσωπικότητα, ο χαρακτήρας, η ηθικότητα του κατηγορουμένου, είναι αυτά που σκέφτεται γενικά ο κόσμος για το συγκεκριμένο άτομο ή για ένα από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Δεν γίνονται δεκτά ως αποδεικτικά μέσα παρά σε ορισμένες περιπτώσεις με σκοπό να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο να βρεθεί ο κατηγορούμενος ένοχος ενός εγκλήματος απλά και μόνον γιατί είναι το είδος του προσώπου που θα μπορούσε να το τελέσει.¹

Τα «παρόμοια περιστατικά» (Similar fact evidence) παρουσιάζουν, σε σχέση με το προσπατόμενο αδίκημα, ένα σημαντικό βαθμό ομοιότητας όσον αφορά τη μέθοδο και τις συνθήκες τέλεσης συνέβησαν δε σε ένα κοντινό χρονικό σημείο με την αδικοπραγία. Το δικαστήριο μπορεί να συ-

1. J. Bellemare, L. Viau, *Droit de la preuve penale*, Montreal, Themis, 1991 σελ. 13.
R.v. McMillan, (1976) 23 CCC (2d) 160.

νάγει από το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος τέλεσε αυτή την πράξη ότι τέλεσε επίσης και το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται.²

I. Η υπόθεση F.F.B., Τα πραγματικά περιστατικά.³

Ο κατηγορούμενος F.F.B., είναι ο θείος της καταγγέλουσας P.A.L. Κατά τις δεκαετίες του '50 και '60 έζησε στη Νέα Σκωτία μαζί με την οικογένεια της αδελφής του E.L. Ο Κος και η Κα L ήταν σπάνια σπίτι και ο F.F.B. έπρεπε να φροντίσει τα 12 παιδιά τους. Η P.A.L. κατέθεσε ότι ο κατηγορούμενος άρχισε να την καταχράται σωματικά και σεξουαλικά όταν ήταν 6-8 χρόνων και συνέχισε να το κάνει μέχρι που ο F.F.B. έφυγε από το σπίτι όταν η P.A.L. ήταν 16 χρόνων. Κατέθεσε επίσης ότι οι σεξουαλικές καταχρήσεις είχαν αρχίσει με φιλιά για να περάσει μετά στις θωπείες και τέλος στις σεξουαλικές σχέσεις όταν η P.A.L. ήταν δέκα χρόνων.

Οι πρώτες σεξουαλικές σχέσεις της PAL της προκάλεσαν σοβαρή εσωτερική αιμοραγία και την ανάγκασαν να μείνει στο νοσοκομείο για 12 ημέρες. Ο κατηγορούμενος και η PAL είπαν και οι δύο τότε ότι η P.A.L. κτύπησε παίζοντας με τα κάγκελα της βεράντας. Η κοπέλλα διηγήθηκε ότι ένα μήνα μετά την επιστροφή της από το νοσοκομείο ο κατηγορούμενος ξανάρχισε τις καθημερινές σεξουαλικές σχέσεις μαζί της. Στα 15 ή 16 της χρόνια γέννησε δύο κοριτσάκια συνέπεια, όπως ισχυρίστηκε, των σεξουαλικών επαφών με τον κατηγορούμενο. Για να καλύψουν την εγκυμοσύνη ανακάλυψαν διάφορες ιστορίες. Η P.A.L. όντας δειλή από τη φύση της, δεν είχε παρά λίγες επαφές έξω από το σπίτι της. Δήλωσε ότι ο F.F.B. χρησιμοποιούσε συχνά απειλές και το φόβο για να την υποχρεώσει να υποταγεί στις ορέξεις του.

Το θύμα κατέθεσε επίσης ότι κατά την περίοδο αυτή υπήρξε συχνά, αντικείμενο κακοποίησης. Ανέφερε πολλά συγκεκριμένα γεγονότα και ειδικότερα ότι ο κατηγορούμενος την έρριξε στο έδαφος και όρμησε πάνω της, ότι της προκάλεσε μιά βαθειά πληγή στο πόδι μ' ένα σπασμένο μπουκάλι γάλα, ότι την έκαιγε μ' ένα τσιγάρο και ότι την υποχρέωσε να πιει λάδι από κάστορα πράγμα που προκάλεσε έκτρωση. Κατέθεσε ότι φέρει πολλά σημάδια από αυτές τις επιθέσεις. Δήλωσε επίσης ότι και τα άλλα παιδιά στο σπίτι είχαν γίνει αντικείμενα κακομεταχείρισης και τρομοκρατίας από τον κατηγορούμενο.

Το 1964, ο T.B., πρωτότοκος αδελφός της P.A.L., έπιασε τον κατηγορούμενο επ' αυτοφώρω να έχει σεξουαλικές σχέσεις με την P.A.L. Μετά από το γεγονός αυτό, ο F.F.B. αναγκάστηκε να φύγει από το σπίτι των L.

2. Guay v.R. [1979] 1RCS 18. R.v.D. (L.E. [1989] 2RCS 111.

3. FFB v.R., C.S.Can 25/2/93.

Το 1990 (!) η PAL τον συνάντησε τυχαία σ' ένα μαγαζί. Τότε αποφάσισε να καταγγείλει τα γεγονότα στην αστυνομία. Μετά από την καταγγελία, απαγγέλθηκαν κατά του F.F.B. δύο κατηγορίες για βιασμό τρεις για επίθεση και μία γιατί προκάλεσε έκτρωση. Περιορίστηκε ν' αρνηθεί ότι τα γεγονότα που ανέφερε η P.A.L. συνέβησαν στην πραγματικότητα.

Κατά τη διάρκεια της δίκης, ο δικαστής αποφάσισε σ' ένα *voir-dire* (δίκη στο εσωτερικό της κύριας δίκης) ότι η κατάθεση της αδελφής του θύματος DML, ότι υπήρξε κι εκείνη θύμα σεξουαλικής επίθεσης από τον F.F.B. δεν έπρεπε να γίνει δεκτή για το λόγο ότι επρόκειτο για «παρόμοια περιστατικά» (*similar fact evidence*) και επίσης ότι η αποδεικτική τους αξία δεν ξεπερνούσε τις επιβλαβείς συνέπειες. Παρ' όλα αυτά οι καταθέσεις των αδελφών του θύματος έγιναν δεκτές όσον αφορά το καθεστώς βίας και επικυριαρχίας που ασκούσε ο F.F.B. σε όλα τα μέλη του σπιτιού. Το δικαστήριο των ενόρκων τον κήρυξε ένοχο για 5 από τις 6 κατηγορίες (πλήν της έκτρωσης) και τον καταδίκασε σε κάθειρξη 13 ετών.

Ο F.F.B. προσέβαλε με έφεση την καταδικαστική απόφαση προτείνοντας δύο μέσα τα οποία απορρίφθηκαν. Στο τέλος των αγορεύσεων το Εφετείο ζήτησε από τους δικηγόρους να παρουσιάσουν και άλλες γραπτές παρατηρήσεις πάνω σε δύο θέματα που είχαν προκύψει. Η μία αφορούσε την αποδοχή των καταθέσεων του LL, αδελφού της P.A.L. καθώς και του ετεροθαλούς αδελφού της T.B. Ο κατηγορούμενος ήθελε να μη γίνουν δεκτά τα σημεία των καταθέσεων σχετικά με τις επιθέσεις που ο κατηγορούμενος είχε διαπράξει κατά των αδελφών της P.A.L.

Η έφεση του F.F.B. απερρίφθη αφού η πλειοψηφία (2 δικαστές) αποφάσισε ότι οι καταθέσεις έπρεπε να γίνουν δεκτές. Αντίθετα, ο μειοψηφίσας δικαστής θεώρησε ότι δεν έπρεπε να γίνουν δεκτές διότι η επιβλαβής τους επίδραση ξεπερνούσε την αποδεικτική τους αξία. Ο F.F.B. προσέφυγε στο Ακυρωτικό.

Το ουσιαστικό ερώτημα στην περίπτωση αυτή ήταν πώς πρέπει να χειρισθούν τα δικαστήρια μία υπόθεση βιασμού όταν η επίσημη καταγγελία έγινε 26 χρόνια μετά την τέλεση του αδικήματος.

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία έπρεπε ν' απαντήσει το Καναδικό Ακυρωτικό ήταν τρία.

1. Αν ο δικαστής της ουσίας έσφαλε αποδεχόμενος τις μαρτυρίες του LL και TB (αδελφών του θύματος) εφόσον αφορούσαν την «ηθικότητα» του κατηγορουμένου και οι επιβλαβείς συνέπειες ήταν μεγαλύτερες από την αποδεικτική τους αξία.

2. Και αν ακόμη αυτά τα στοιχεία έπρεπε να γίνουν δεκτά, ο δικαστής έπραξε ορθά μη λέγοντας στους ενόρκους πώς έπρεπε να χρησιμοποιήσουν τις καταθέσεις των LL και TB;

3. Στην περίπτωση που ο δικαστής λανθασμένα αποδέχτηκε τα στοιχεία αυτά και δεν έδωσε τις απαραίτητες εξηγήσεις στους ενόρκους, μήπως παρ' όλα αυτά η αναίρεση του κατηγορουμένου δεν θάπρεπε να γίνει δεκτή σύμφωνα με το άρθρο 686 (1) β) iii) Καν.Ποιν.Κώδ. υπό την έννοια ότι δεν επήλθε καμία σημαντική βλάβη ή σοβαρό δικαστικό λάθος;

II. Η απόφαση της πλειοψηφίας

A. Η απόδειξη της «ηθικότητας του κατηγορουμένου.»

Στο Καναδικό δίκαιο της απόδειξης ισχύει γενικά ο κανόνας ότι όλα τα αποδεικτικά μέσα είναι δεκτά πλην εκείνων που αποκλείονται από ειδικές ρυθμίσεις. Ένας από τους κανόνες αυτούς αποκλείει τη χρήση αποδείξεων που αφορούν την ηθικότητα του κατηγορουμένου και των οποίων μοναδικός στόχος είναι να καταδείξουν ότι πρόκειται για άτομο που μπορεί να τελέσει το εν λόγω αδίκημα.⁴

Με άλλα λόγια είναι απαράδεκτο το αποδεικτικό στοιχείο του οποίου μόνος σκοπός είναι να δείξει την «εγκληματική τάση» του ατόμου.⁵

Δύο είναι οι περιπτώσεις όπου, κατ' εξαίρεση μπορεί να χρησιμοποιηθεί το στοιχείο της «κακής ηθικότητας» ή της εγκληματικής τάσης:

- α) Όταν σχετίζεται και με άλλο αμφισβητούμενο σημείο και
- β) Όταν η αποδεικτική αξία υπερτερεί των επιβλαβών συνεπειών.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι καταθέσεις των αδελφών του θύματος τείνουν αναμφισβήτητα ν' αποδείξουν τον κακό χαρακτήρα και την τάση προς τη βία του κατηγορουμένου. Όμως, εκτός από αυτούς τους στόχους υπάρχουν και άλλοι που σχετίζονται με βασικά σημεία της υπόθεσης. Πρέπει να γυρίσουμε πίσω στο εφετείο για να δούμε ότι οι πλειοψηφήσαντες δικαστές δέχτηκαν τις μαρτυρίες των αδελφών της P.A.L. για ν' αποδειχθεί η αυταρχική συμπεριφορά του κατηγορουμένου που μπορεί να επηρέασε τόσο την αξιοπιστία της κατάθεσης του θύματος όσο και να εξηγήσει γιατί το θύμα καθυστέρησε τόσο πολύ ν' αναφέρει το έγκλημα στην αστυνομία. Αυτά τα δύο τελευταία σημεία είχαν προταθεί από τον κατηγορούμενο όπως επίσης και ότι οι σχέσεις του ήταν τελείως αθώες πράγμα που αντικρούεται από τις καταθέσεις των αδελφών του θύματος.

Ο συνήγορος υπεράσπισης ισχυρίσθηκε ότι όχι μόνον ο κατηγορούμενος δεν τέλεσε τα αδικήματα που του προσάπτουν αλλά ότι φύλαγε χωρίς αντάλλαγμα τα παιδιά της αδελφής του για να την εξυπηρετήσει.

4. *Ibid.* Ο δικαστής Iacobucci εκφράζει εδώ την άποψη της πλειοψηφίας (3 εναντίον 2).

5. *Morris v.R.* [1983] 2 RCS 190.

Ο δικηγόρος μάλιστα τόνισε κάποια στιγμή ότι «τους» βοήθησε (τους L) τη στιγμή που είχαν περισσότερο ανάγκη όταν το χρήμα σπάνιζε.»

Προσπάθησε ακόμη να κλονίσει την αξιοπιστία της P.A.L. ερωτώντας την πάνω στα κίνητρα που την έκαναν να περιμένει ένα τόσο μακρύ χρονικό διάστημα προτού να προβεί στις καταγγελίες. Επί πλέον αμφέβαλε για τη διανοητική της ισορροπία, δεδομένης της ατμόσφαιρας μέσα στην οποία είχε μεγαλώσει. Τέλος τη ρώτησε πώς ήταν δυνατό να έγιναν όλ' αυτά τα πράγματα σ' ένα σπίτι που βασίλευε η διαφθορά, χωρίς κανένας να το αντιληφθεί. Επέμεινε δε στη σκληρή συμπεριφορά της μητέρας απέναντι στα παιδιά αφήνοντας να εννοηθεί ότι μπορεί εκείνη να ήταν υπεύθυνη για τις σωματικές βλάβες.

Μπροστά σ' όλα αυτά τα ζητήματα που ανέφερε ο συνήγορος του F.F.B. ο δικαστής Iacobucci θεώρησε ότι οι καταθέσεις των αδελφών ήταν απαραίτητες για ν' απαντηθούν τα παραπάνω ερωτήματα. Οι αποδείξεις αυτές (καταθέσεις) δεν στοχεύουν απλά να δείξουν ότι ο κατηγορούμενος ήταν ένα άτομο που μπορούσε να τελέσει αυτά τα αδικήματα αλλά ακόμη για να καταρριφθεί ο ισχυρισμός ότι επρόκειτο για αθώες σχέσεις, να καταδειχθεί το κλίμα τρομοκρατίας που ασκούσε ο F.F.B. στην οικογένεια πράγμα που εξηγεί γιατί τα γεγονότα έλαβαν χώρα και γιατί η P.A.L. άργησε τόσο πολύ να τα καταγγείλει.

Όσον αφορά το ζήτημα αν η αποδεικτική αξία των καταθέσεων υπερτερούσε των επιβλαβών συνεπειών, ο κανόνας στο κεφάλαιο αυτό είναι ότι, όταν η εισαγγελία θέλει να χρησιμοποιήσει μία πράξη του κατηγορουμένου ηθικά απωθητική, τότε η ζημία είναι σοβαρή και η αποδεικτική αξία των προτεινομένων πρέπει πράγματι να είναι πολύ μεγάλη.⁶

Σύμφωνα με το δικαστή Iacobucci στην προκειμένη περίπτωση η αποδεικτική αξία αυτών των στοιχείων υπερτερεί σαφώς των βλαπτικών συνεπειών. Η φυσική βία που υπέστησαν τα αδέλφια του θύματος δείχνει το κλίμα φόβου που προξενούσε ο κατηγορούμενος σε όλη την οικογένεια.

B. Η υποχρέωση του δικαστή να εξηγήσει στους ενόρκους τη χρήση των μαρτυρικών καταθέσεων

Ο κανόνας στο κεφάλαιο αυτό είναι ότι ο δικαστής πρέπει να δώσει στους ενόρκους τις κατάλληλες εξηγήσεις για τη χρήση ενός αποδεικτικού στοιχείου που μπορεί να βλάψει τον κατηγορούμενο, όπως η «ηθικότητα».

Οι εξηγήσεις αυτές είναι απαραίτητες:

α) για να μη κηρυχθεί ένοχος με βάση απλά την «εγκληματική» του τάση

β) για να μη κηρυχθεί ένοχος ως τιμωρία για προηγούμενες συμπεριφορές και

γ) για να μη μπερδευτούν οι ένοργοι και εκδώσουν μία καταδικαστική απόφαση στηριζόμενοι σε προηγούμενες πράξεις και όχι σε εκείνες για τις οποίες κατηγορείται.

Ο φόβος δηλαδή που υπάρχει απέναντι στην απόδειξη της «κακής ηθικότητας» είναι ότι μπορεί να παρασύρει τους ενόρκους, να κάνουν κακή χρήση και να καταδικασθεί άδικα ο κατηγορούμενος.⁷

Στην περίπτωση μας η πλειοψηφία του Ακυρωτικού πιστεύει ότι ο δικαστής δεν έδωσε τις κατάλληλες εξηγήσεις στους ενόρκους ως προς το πώς έπρεπε να χειρισθούν τις καταθέσεις των αδελφών του θύματος. Οι επιβλαβείς για τον κατηγορούμενο συνέπειες ήταν τέτοιες που η απουσία κατευθύνσεων από το δικαστή προς τους ενόρκους μπορούσαν να οδηγήσουν στο να κηρυχθεί ένοχος. Είναι αδύνατον να γνωρίζουμε τί θα αποφάσιζαν οι ένοργοι αν είχαν δοθεί οι κατάλληλες εξηγήσεις.

Γ. Μπορεί η παράλειψη του δικαστή να θεωρηθεί άνευ σημασίας;

Το άρθρο 686 (1) β) iii) του Καναδικού Ποινικού Κώδικα ορίζει ότι ακόμα και αν ο δικαστής δεν έδωσε τις πρέπεισες εξηγήσεις στους ενόρκους, η απόφαση δεν αναιρείται αν δεν προκλήθηκε σημαντική ζημία ή σοβαρό λάθος.

Η «διορθωτική» αυτή διάταξη δεν εφαρμόζεται παρά μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις⁸ και συγκεκριμένως όπου «οι αποδείξεις είναι τόσο ενοχοποιητικές ώστε ο δικαστής της ουσίας θα κατέληγε οπωσδήποτε στην ενοχή του κατηγορουμένου».⁹

Για τη συγκεκριμένη περίπτωση, ο δικαστής Iacobucci πιστεύει ότι οι αποδείξεις δεν ήταν τόσο ενοχοποιητικές ώστε να μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι οι ένοργοι θα είχαν οπωσδήποτε κηρύξει τον κατηγορούμενο ένοχο αν ο δικαστής είχε δώσει τις πρέπεισες εξηγήσεις ως προς την (περιορισμένη) χρήση των καταθέσεων των αδελφών του θύματος. Θα μπορούσε, για παράδειγμα, να επηρεάσει την αξιοπιστία του μάρτυρος ή να οδηγήσει σε καταδίκη όχι όμως για όλες τις κατηγορίες.

7. R.v.D (LE) [1989] 2 RCS III.

8. R.v.S. (P.L.) [1991] 1 R.C.S. 909.

9. R.v.Broyles, [1991] 3R.C.S. 595.

Προς την ίδια κατεύθυνση ο επικεφαλής του Ακυρωτικού δικαστή *Lamer* επιμένει στις διορθωτικές διατάξεις του άρθρου 686 και τονίζει πόσο εξαιρετική είναι η χρήση τους για να μην βρεθούν τελικά οι δικαστές να υποκαταστήσουν τους ενόρκους¹⁰ στερώντας έτσι τον κατηγορούμενο από το δικαίωμα μιάς δίκης ενώπιον του ορκωτού δικαστηρίου.

Ειδικά στην περίπτωση μας, τα στοιχεία δεν είναι τόσο ενοχοποιητικά [!] για τον κατηγορούμενο. Και τονίζει: «Οι ισχυρισμοί [του θύματος] δεν έγιναν χθές αφού πέρασε τόσο διάστημα μέχρι να γίνουν γνωστοί από την αστυνομία. Ο κατηγορούμενος, εξάλλου αρνήθηκε όλες τις κατηγορίες.»

Ο δικαστής όφειλε να πεί στους ενόρκους ότι δεν έπρεπε να θεωρήσουν ότι οι καταθέσεις δείχνουν ότι ο κατηγορούμενος ήταν το είδος ατόμου που θα τελούσε τις πράξεις για τις οποίες κατηγορείται και να συνάγουν την ενοχή του.

Η θεωρία της εισαγγελίας στηρίχθηκε στο γεγονός ότι ο κατηγορούμενος ήταν ένα άτομο με τάσεις προς τη σκληρότητα και τη βιαιότητα απέναντι στα παιδιά. Αυτή ακριβώς τη θεωρία παρουσίασε ο δικαστής στους ενόρκους πράγμα που δεν έπρεπε να κάνει.

Τελειώνοντας τονίζει ότι με τα αποδεικτικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν η κήρυξη της ενοχής ήταν δικαιολογημένη αλλά όχι αναπόφευκτη. Μία αθωωτική απόφαση δεν θα ήταν παράλογη. Επομένως, το λάθος του δικαστή της ουσίας να επισύρει την προσοχή των ενόρκων στους κινδύνους μιάς όχι ορθής χρήσης των καταθέσεων των αδελφών του θύματος οδήγησε σε λάθος που δεν μπορεί να διορθωθεί από τη διάταξη του άρθρου 686 και πρέπει να ορισθεί νέα δίκη.

II. Η απόφαση της μειοψηφίας

Και πάλι μία γυναίκα δικαστής εκπροσωπεί τις θέσεις του φεμινιστικού κινήματος και όχι μόνον αφού είναι πλέον στατιστικά αποδεδειγμένο ότι το θύμα βιασμού σιωπά ή αργεί να καταγγείλει το γεγονός.¹¹

Η δικαστής *L' Heureux - Dube* ξεκινά από το γεγονός ότι ο συνήγορος υπεράσπισης δεν αντιτάχθηκε στην κατάθεση του *L.L.* αλλά ούτε και στις εξηγήσεις που έδωσε ο δικαστής στους ενόρκους. Και όχι μόνο δεν αντιτάχθηκε στην κατάθεση αλλά τη χρησιμοποίησε για να δείξει πόσο οι ισχυρισμοί που γίνονται ήταν αήθεις και απίθανοι.

Αν σταθούμε στο σύνολο των στοιχείων που διέθεταν οι ένορκοι, βλέπουμε ότι είχαν την κατάθεση της *PAL*, μία απίθανη ιστορία σεξουαλικών

10. *Colpitts V.R.*, [1965] *RCS* 739.

11. Αγγ. Τσιγκρής, «Βιασμός. Το αθέατο έγκλημα», έκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή, 1996.

καταχρήσεων και επιθέσεων, ενισχυμένη από τις καταθέσεις άλλων μαρτύρων που είδαν επανειλημμένα τον κατηγορούμενο να έχει σεξουαλικές σχέσεις και να χτυπά το ανήλικο θύμα του.

Οι αποδείξεις αυτές δεν δίνουν ασφαλώς μία ευνοϊκή εικόνα για τον κατηγορούμενο. Όμως είναι πολύ σημαντικές για να μας βοηθήσουν ν' αντιληφθούμε το κλίμα κάτω από το οποίο έγιναν τα αδικήματα αυτά εις βάρος της P.A.L.

Δεν πρόκειται για μία υπόθεση όπου υπάρχουν λίγα στοιχεία κατά του κατηγορουμένου. Οι αποδείξεις είναι καταγιστικές εναντίον του.

Η δικαστής L' Heureux-Dube καταλήγει ότι μπροστά στα στοιχεία αυτά δεν υπήρχε καμία αμφιβολία ότι οι ένορκοι που θα δεχόταν τις προέπουσες εξηγήσεις από το δικαστή δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση ν' αθώωσουν τον κατηγορούμενο.

Η άρνηση της πλειοψηφίας να εφαρμόσει την επανορθωτική διάταξη, τη στερεί από κάθε νόημα και απάδει προς την έννοια της «δικαιοσύνης» η οποία απαιτεί μόνον τη δίκαιη μεταχείριση του κατηγορουμένου, όταν όμως πράγματι έγινε αντικείμενο μιάς τέτοιας μεταχείρισης τότε η «δικαιοσύνη» απαιτεί να ληφθεί υπόψιν και το δημόσιο συμφέρον.

Το Δικαστήριο δεν πρέπει να κλείσει τα μάτια στις σοβαρές συνέπειες μιάς νέας δίκης. Εκτός από το χρόνο και το δημόσιο χρήμα που θα δαπανηθούν, το θύμα και η οικογένειά του έζησαν ήδη μία απερίγραπτη εμπειρία βίας στην οποία προστέθηκε η τραυματική εμπειρία της δίκης. Μιά νέα δίκη θα τα υποχρέωνε να ξαναζήσουν τις εμπειρίες τις οποίες ευχόμαστε όλοι να μην είχαν ποτέ περάσει. Η αναίρεση αυτή του κατηγορουμένου θάπρεπε λοιπόν ν' απορριφθεί. Στο σημείο αυτό συνεπικουρείται και από το δικαστή Gonthier.

Συμπερασματικές σκέψεις

Πρόκειται ασφαλώς για μία εξαιρετική περίπτωση υπό την έννοια ότι πέρασαν 26 χρόνια από την τέλεση της πράξης προτού το θύμα αποφασίσει να την καταγγείλει. Στον Καναδά, αντίθετα με αυτό που ισχύει σε άλλες χώρες δεν υπάρχει παραγραφή για τα κακουργήματα και πλημμελήματα παρά μόνο για τα πταίσματα.

Ισως αυτό δεν είναι σωστό αν στηριχθούμε μάλιστα και στα πορίσματα των ερευνών του Blumstein¹² σχετικά με τις «εγκληματικές καριέρες». Πράγματι υπάρχει πιθανότης ο κατηγορούμενος μετά από 26 χρόνια να μην ήταν πλέον «εγκληματικά ενεργός», να είχε κάνει οικογένεια, να είχε αποκτήσει παιδιά. Τι εξυπηρετεί λοιπόν, από πρώτη άποψη, να αναμο-

12. Blumstein, A. Cohen J. Roth, J. A. Visher, C.A., (1986) *Criminal Careers and «career criminals»*, Washington D.C. National Academy Press.

χλεύασμε το παρελθόν του και να του επιβάλουμε μία σοβαρή ποινή, όταν πλέον ίσως δεν αποτελεί κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο. Νέα θύματα πιθανόν να προστεθούν στη λίστα των ατόμων που θα υποστούν τις συνέπειες των πράξεών του όπως είναι τα μέλη της οικογένειάς του.

Από την άλλη πλευρά είναι πλέον στατιστικά αποδεδειγμένο ότι τα θύματα (καί κυρίως τα ανήλικα) σεξουαλικών πράξεων σπάνια μιλούν και υποφέρουν σιωπηρά τις πολύ σοβαρές συνέπειες αυτών των εγκλημάτων.

Η канаδική επιτροπή Badgley διαπίστωσε ότι τρία στα τέσσερα κορίτσια και εννέα στα δέκα αγόρια δέ μίλησαν ποτέ για τα γεγονότα αυτά.¹³

Η ανάπτυξη εξάλλου των φεμινιστικών κινημάτων οδήγησε σε μία ευαισθητοποίηση του κοινού. Το κίνημα αυτό προστασίας των θυμάτων ανεπιθύμητων σεξουαλικών πράξεων επέδρασε στον τομέα τόσο της ουσιαστικής δικαιοσύνης όσο και της δικονομικής αλλά και του δικαίου της απόδειξης. Δημιουργήθηκαν νέα αδικήματα, διευρύνθηκαν οι ορισμοί και τα πιθανά θύματα και αυξήθηκαν πολλές ποινές. Η τιμωρητική αυτή στάση στο επίπεδο της ουσιαστικής νομοθεσίας συνοδεύτηκε από μετατροπές στη δικονομία με την απαγόρευση, για παράδειγμα, ερωτήσεων για το σεξουαλικό παρελθόν του θύματος καθώς και στο δίκαιο της απόδειξης επιτρέποντας στα θύματα να καταθέσουν πίσω από προστατευτικό παραβάν ή σε μαγνητοσκόπηση.¹⁴

Η περίπτωση που αναλύσαμε, αν δεν δικαιονόταν ο κατηγορούμενος, θ' αποτελούσε ένα ακόμη βήμα πρὸς την κατεύθυνση αυτή αλλά ταυτόχρονα και μία νέα παραβίαση των δικαιωμάτων του ατόμου. Ουσιαστικά ζητήθηκε να ληφθεί υπόψιν η εν γένει προηγούμενη συμπεριφορά του δράστη όπως γίνονταν πριν τις μεταρρυθμίσεις και με το παρελθόν του θύματος. Βέβαια μπορούμε ν' αναρωτηθούμε για ποιό λόγο θάπρεπε ν' ανιχνεύσουμε την παρελθούσα συμπεριφορά του δράστη και νά μήν περιορισθούμε στις πράξεις που περιλαμβάνονται στο κατηγορητήριο. Είναι άραγε δίκαιο ν' ανταποδώσουμε στο δράστη αυτά που υπέφερε (και δυστυχώς στην πράξη εξακολουθεί να υποφέρει ορισμένες φορές) το θύμα.

Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχουν εκείνοι που πιστεύουν ότι τα ευάλωτα και ανυπεράσπιστα αυτά θύματα χρειάζονται ειδική προστασία. Και εν πάσει περιπτώσει οι καταθέσεις των μαρτύρων δεν αφορούσαν τόσο το χαρακτήρα του δράστη όσο το κλίμα που είχε επιβάλει πράγμα απαραίτητο για ν' αντιληφθούμε γιατί το θύμα δεν μίλησε «τότε» υπό την

13. *Rapport du comite sur les infractions sexuelles a l' egard des enfants et des jeunes*, Rapport Badgley, Τόμος I και II, Ottawa 1984.

14. Βλέπε όμως τις επιφυλάξεις της L.Snider όταν αναφέρει ότι η μόνη γνωστή «επιτυχία» του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης είναι ότι καθιστά αυτούς που την υφίστανται πιό καχύποπτους, πιό επικίνδυνους, πιό οριακούς οικονομικά και πιό μισογύνεις (1992) *Criminologie*, No 1.

επήρεια του φόβου και αποφάσισε να καταγγείλει την πράξη 26 χρόνια αργότερα.

Υπήρχε βέβαια και η άλλη δυνατότητα. Να αποφευχθεί ο σκόπελος της απόδειξης του κακού χαρακτήρος του κατηγορουμένου εφαρμόζοντας την επανορθωτική διάταξη του άρθρου 686 Καν.Ποιν.Κώδ. Προσωπικά πιστεύω ότι θα ήταν η πιό σώφρων λύση διότι, αφενός δεν θα χρειαζόταν να γίνει μία εξαίρεση στο βασικό κανόνα που αφορά την απόδειξη του χαρακτήρα και της ηθικότητας και από την άλλη μπροστά στην πληθώρα των ενοχοποιητικών για τον κατηγορούμενο, στοιχείων η εφαρμογή της επανορθωτικής διάταξης θα βοηθούσε το θύμα να μὴν υποστεί εκ νέου την ταλαιπωρία μιάς νέας δίκης.

Η λύση αυτή εφαρμόζεται συχνά από τα δικαστήρια τα οποία μὴ θέλοντας να καταρρίψουν ένα παραδοσιακά αποδεκτό θεμελιώδη κανόνα προτιμούν μία *ad hoc* επανορθωτική λύση που ανταποκρίνεται σε μία πιό δίκαιη και ορθολογική απονομή της δικαιοσύνης.

Μία εμπειρική προσέγγιση του εγκλήματος της ληστείας*

ΑΝΤΩΝΗ ΜΑΓΓΑΝΑ

Καθηγητή εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Μ. ΚΑΤΣΑΡΕΑ

Τελειόφοιτης Παντείου Πανεπιστημίου

Μ. ΠΑΓΚΑΛΙΔΟΥ

Τελειόφοιτης Παντείου Πανεπιστημίου

Α. ΠΑΣΣΑΡΗ

Τελειόφοιτου Παντείου Πανεπιστημίου

Πρόκειται για μία εμπειρική προσέγγιση του εγκλήματος της ληστείας. Της κοινωνιολογικής έρευνας προηγείται μία συγκριτική ανάλυση έξι νομοθεσιών (Ιταλική, Γαλλική, Αυστριακή, Γερμανική, Καναδική και Ελληνική) απ' όπου διαφαίνεται καθαρά ότι προσομοιάζουν στα περισσότερα σημεία. Το πρόβλημα επομένως δεν είναι η αδυναμία της νομοθεσίας να ρυθμίσει το θέμα αλλά η μη δυνατότητα εφαρμογής της νομοθεσίας.

Στο δεύτερο μέρος εκτίθενται τα αποτελέσματα της έρευνας «πεδίου» (μέσω συνεντεύξεων) με 21 καταστηματαρχες και αστυνομικούς. Τα στοιχεία όσον αφορά το προφίλ του δράστη, τα συστήματα ασφαλείας, το ρόλο της (ιδιωτικής και κρατικής) αστυνομίας είναι παραπλήσια με εκείνα της έρευνας του Québec σχετικά με τη ληστεία.

* Θέλουμε να εκφράσουμε τις θερμές μας ευχαριστίες στο Υπουργείο Δημ. Τάξης, την Ελληνική Αστυνομία καθώς και τους καταστηματαρχες που πήραν μέρος στην εμπειρική έρευνα για την συμπαράσταση και το πνεύμα συνεργασίας που επέδειξαν. Μία περίληψη των πορισμάτων της εμπειρικής έρευνας δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Παντειακά Νέα», Νο 18, Μάρτιος 1993.

Εισαγωγή

I. Νομοθετικό πλαίσιο

II. Η εμπειρική μελέτη

A. Μεθοδολογία

B. Αποτελέσματα της έρευνας

Γ. Υποδείξεις

Συμπέρασμα

Παράρτημα: Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε

Εισαγωγή

Μέσα στα πλαίσια του μαθήματος « Αντεγκληματική Πολιτική» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, αποφασίσθηκε η διενέργεια μιας εμπειρικής έρευνας με θέμα το αδίκημα της ληστείας καταστημάτων και με στόχο τη σύνταξη ενός «οδηγού» με συμβουλές για την πρόληψη ληστειών. Ως εμπειρική έρευνα που αφορά την εγκληματική πράξη της ληστείας, η έρευνα αυτή εντάσσεται στη τάση που η Lygia Negrier-Dormont αποκαλεί «εγκληματολογία της πράξης» (*criminologie de l'acte*)¹ ένα ρεύμα που έχει τις ρίζες του στις μελέτες της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal και το οποίο θέτει την έμφαση στην εγκληματική πράξη και όχι πλέον στον παραβάτη.

Την ερευνητική ομάδα αποτέλεσαν οι τελειόφοιτοι Μ. Κατσαρέα, Μ. Παγκαλίδου και Α. Πάσσαρης υπό την καθοδήγηση του Καθηγητή Εγκληματολογίας Α.Δ. Μαγγανά.

Το θέμα επιλέχθηκε λόγω της επικαιρότητας και της σημασίας του. Οι στατιστικές των τελευταίων ετών δείχνουν καθαρά τη σημαντική αύξηση των ληστειών και των εγκλημάτων βίας γενικότερα.

Αν στηριχθούμε στις στατιστικές βεβαιωθέντων εγκλημάτων, από 25 βεβαιωμένες ληστείες το 1971 περάσαμε στις 81 το 1980 και 840 το 1989.²

1. L. Negrier_Dormont, *Le Criminologue dans la Cite*, La Garenne Colombes, Editions Europeennes, Erasmé, 1990, σελ. 1-182.

2. Τα στοιχεία ελήφθησαν από το βιβλίο του Ν.Κουράκη με τη συνεργασία της Αγ.Τρωιάννου-Λουλά, *Εγκληματολογικοί Ορίζοντες: Ειδικά εγκληματολογικά θέματα*, Αθήνα - Κομοτηνή, Σάκκουλας 1991, σελ. 31. Όσον αφορά το θέμα αν οι στα-

Ειδικότερα, όσον αφορά τις ληστείες Τραπεζών από 6 το 1991 έφθασαν τις 17 το 1992 και τις 13 για τους τρεις πρώτους μήνες του 1993.

Η ίδια κατάσταση παρουσιάσθηκε και στις ληστείες των μεγάλων καταστημάτων (super-markets), όπου από 10 το 1991 πέρασαν σε 15 το 1992 και σε 6 τους τρεις πρώτους μήνες του 1993.³

Ήδη από το 1981, παρουσιάζοντας τις γενικές γραμμές του πορίσματος της Επιτροπής που είχε ορίσει η Κυβέρνηση του Quebec για τη μελέτη του φαινομένου της ένοπλης ληστείας⁴ είχαμε επισημάνει ότι: [...] στον τομέα της εγκληματικότητας η κατάσταση [στην Ελλάδα και ειδικότερα στην Αθήνα] πλησιάζει να μοιάσει σε αυτήν των προηγμένων Δυτικών Χωρών με πολλά και ανεξιχνίαστα εγκλήματα κατά της περιουσίας που συνδυάζονται με χρήση βίας [...]. Ειδικότερα για το έγκλημα της ληστείας στην Ελλάδα, τα σημεία είναι ανησυχητικά για το μέλλον».⁵

Δυστυχώς όμως παρόλα αυτά τα προειδοποιητικά σημεία, δεν μπόρεσε να υπάρξει αποτελεσματική αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών από την αστυνομία και τις άλλες αρμόδιες αρχές.⁶

Οι τελευταίες ενδείξεις, μάλιστα, δείχνουν ότι και εδώ τα άτομα αρχίζουν να οργανώνονται «επαγγελματικά» επιλέγοντας συνειδητά τη σταδιακή είσοδό τους στο «εγκληματικό περιβάλλον» με την έννοια που χρησιμοποίησε ο P.Tremblay, του συνόλου δηλαδή των άμεσων και έμμεσων σχέσεων και διασυνδέσεων ανάμεσα σε άτομα που διάλεξαν να συμμετάσχουν κατά τρόπο σχετικά κανονικό (regulier) σ' ένα μεταβλητό σύνολο εγκληματικών δραστηριοτήτων.⁷

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο εκτίθεται η νομοθετική κάλυψη του φαινομένου όπως εμφανίζεται στις νομοθεσίες έξη

στατιστικές αυτές αποδίδουν την πραγματικότητα, βλέπουμε από τη σχετική συζήτηση που έγινε στη Βουλή στις 22/4/1988 ότι: «η πραγματική αυξητική τάση της εγκληματικότητας γενικά και της εγκληματικότητας που σχετίζεται ειδικότερα με τη βία κατά τα τελευταία χρόνια δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, τουλάχιστον ως προς τη γενική της κατεύθυνση». Ibid. σελ. 31.

3. Κ.Μιχαηλίδη, «Ληστές Τραπεζών : έγκλημα χωρίς καμία τιμωρία», Εφημερίδα Καθημερινή, 21 Μαρτίου 1993, σελ. 13.

4. *Le vol 'a main armee au Quebec*, Rapport, Gouvernement du Quebec Ministere de la Justice, 1980, σελ.1-245. Για την Ελλάδα βλ. Χρ. Τσουραμάνη, «Η ληστεία - Εγκληματολογική-Κοινωνιολογική ανάλυση», Αθήνα Σάκκουλας 1992.

5. Α.Δ.Μαγγανάς, «Εγκληματολογικές παρατηρήσεις για το έγκλημα της ένοπλης ληστείας», (1981) ΛΑ΄ Ποινικά Χρονικά σελ. 46.

6. Ν.Κουράκης, *supra*, υποσ. 1, σελ.31.

7. P.Tremblay, «Plaidoyer pour la sociologie criminelle», Τόμος XXII, No 1 Revue Criminologie. P.U.M., Montreal 1989 όπως αναλύεται στη βιβλιοκρισία του Α.Δ.Μαγγανά στο τεύχος 3-4 (1989) Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας σελ.197.

χωρών. Στο δεύτερο παρουσιάζονται τα στοιχεία που απορρέουν από την εμπειρική έρευνα. Τέλος, σε παράρτημα προστίθεται το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε.

Ι. Νομοθετική κάλυψη του φαινομένου

Η ληστεία κατατάσσεται από τους ποινικούς κώδικες των περισσοτέρων χωρών στα εγκλήματα κατά της περιουσίας. Θα μπορούσε όμως να υπαχθεί και στα εγκλήματα κατά του προσώπου λόγω του στοιχείου της βίας ή της απειλής βίας που περιλαμβάνει.⁸

Διάκριση γίνεται επίσης από τα νομοθετικά κείμενα μεταξύ των περιπτώσεων κλοπής με χρήση βίας και ληστείας. Η πρώτη υπάγεται στις διακεκριμένες κλοπές και προβλέπονται βαρύτερες κυρώσεις από την απλή κλοπή.

Στην πράξη, δυσκολίες εμφανίζουν οι περιπτώσεις όπου το άτομο περιορίζεται ν' αρπάξει ένα αντικείμενο χωρίς να καταφύγει στη βία ή η περίπτωση του ατόμου που τελεί κλοπή φέροντας μαζί του ένα όπλο, χωρίς την πρόθεση όμως να το χρησιμοποιήσει.

Γενικά οι ποινικές νομοθεσίες που εξετάσαμε αντιμετωπίζουν το θέμα, με παραπλήσιες, ως προς το περιεχόμενο, διατάξεις και με ανάλογες ποινικές κυρώσεις. Οι Ποινικοί Κώδικες της Ιταλίας, Αυστρίας, Γερμανίας και Ελλάδας κάνουν καθαρά τη διάκριση μεταξύ «διακεκριμένων κλοπών» (που περιλαμβάνουν τις κλοπές με χρήση βίας ή απειλής) και ληστείας. Ο Γαλλικός Ποινικός Κώδικας δεν προβλέπει τη ληστεία ως ξεχωριστή ενότητα και ο Καναδικός περιλαμβάνει τις διάφορες περιπτώσεις μέσα στο αδίκημα της «διακεκριμένης κλοπής» (vol qualifié) σύμφωνα με το γαλλικό κείμενο και της ληστείας (robbery) σύμφωνα με το αγγλικό.⁹

Πιο συγκεκριμένα ο Γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1960, προβλέπει στο άρθρο 381, μεταξύ άλλων, ότι η κλοπή τιμωρείται με ισόβια καταναγκαστικά έργα όταν ετελέσθη με τη χρήση βίας ή κάποιος από τους συμμετόχους είχε στη διάθεσή του μηχανοκίνητο όχημα για να διευκολύνει την τέλεση της πράξης ή την απόδραση.

Όσον αφορά το άρθρο 382, προβλέπει ότι όποιος τελεί κλοπή με χρήση βίας, τιμωρείται με την ποινή των καταναγκαστικών έργων για ορι-

8. Από την κατάταξη που πραγματοποιεί ο νομοθέτης συνάγεται ότι στόχος του δράστη ληστείας (ή διακεκριμένης κλοπής) είναι η ιδιοποίηση ξένης περιουσίας και τα μέσα που χρησιμοποιεί, για την επίτευξη του στόχου του, είναι βία ή απειλή βίας.

9. Τα κείμενα της Ιταλικής, Γερμανικής, Αυστριακής και Γαλλικής νομοθεσίας ελήφθησαν από τις εκδόσεις «The American Series of Foreign Penal Codes», Fred Rothman, Littleton, Colorado.

σμένο χρόνο. Αν η βία είχε ως αποτέλεσμα σωματικές βλάβες ή κακώσεις τότε η ποινή θα είναι ισόβια καταναγκαστικά έργα.

Ο Ιταλικός Ποινικός Κώδικας¹⁰ προβλέπει την επιβαρυντική περίπτωση κλοπής όπου ο δράστης οπλοφορούσε ή κρατούσε ένα αναισθητικό μηχανισμό χωρίς όμως να κάνει χρήση (άρθρο 625 παρ. 3) και εκείνην όπου άρπαξε το αντικείμενο από τα χέρια του θύματος. Στις περιπτώσεις αυτές επιβάλλεται βαρύτερη ποινή. Στο αδίκημα της ληστείας που προβλέπει το άρθρο 628, ο δράστης αφαιρεί κάποιο πράγμα από την κατοχή άλλου κάνοντας χρήση βίας ή απειλής βίας κατά του προσώπου. Τιμωρείται επίσης ως ένοχος ληστείας και εκείνος που χρησιμοποιεί βία για να διατηρήσει (ο ίδιος ή οι συνένοχοί του) τα κλοπιμαία ή για να διευκολύνει την απόδραση.

Τέλος, επιβαρυντικές περιπτώσεις ληστείας είναι εκείνες όπου η βία έγινε με χρήση όπλου ή από μεταμφιεσμένο άτομο ή από περισσότερους δράστες που έδρασαν από κοινού ή ακόμη αν η προσφυγή στη βία έθεσε το θύμα σε κατάσταση ανικανότητας ή αναπηρίας.

Ο Αυστριακός Ποινικός Νόμος του 1965 προβλέπει: α) στο άρθρο 174 την επιβαρυντική περίπτωση κλοπής όταν, ανεξάρτητα από το ποσόν, ο δράστης ήταν οπλισμένος ή έφερε μαζί του κάποιο εργαλείο επικίνδυνο για την προσωπική ασφάλεια ή ακόμη κατά την επ' αυτοφώρω σύλληψή του, ενώ τελούσε την κλοπή, κατέφυγε στη χρήση βίας εναντίον άλλου προσώπου με σκοπό να διατηρήσει στην κατοχή του τα κλοπιμαία, β) στο άρθρο 190, ότι είναι ένοχος ληστείας εκείνος που χρησιμοποιεί βία κατά του προσώπου με στόχο να αφαιρέσει κάποιο πράγμα από το ίδιο πρόσωπο ή από άλλον. Αν χρησιμοποιήθηκε σωματική βία, τότε η περίπτωση θα θεωρηθεί ως επιβαρυντική έστω και αν τελικά δεν τελέσθηκε η ληστεία.

Ο Κώδικας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας του 1975, προβλέπει ως ειδική περίπτωση την ένοπλη κλοπή του άρθρου 244 όπου τιμωρούνται τόσο εκείνοι που φέρουν πυροβόλο όπλο κατά τη διάρκεια της κλοπής όσο και εκείνοι που οπλοφορούν ή κατέχουν άλλο αντικείμενο με στόχο να καταβάλλουν με τη βία ή με την απειλή χρήσης βίας την αντίσταση άλλου.

Στο άρθρο 249 προβλέπεται η ληστεία. Τιμωρείται εκείνος που με τη βία ή απειλή αμέσου κινδύνου ζωής ή σωματικής βλάβης, αφαιρεί κινητό πράγμα με στόχο την ιδιοποίησή του. Το άρθρο 250 προβλέπει επιβαρυντικές περιπτώσεις ληστείας όπως, α) όταν ο δράστης έφερε πάνω του πυροβόλο όπλο, β) όταν, κατά την διάρκεια της ληστείας, έφερε όπλο ή άλλο αντικείμενο με σκοπό να εμποδίσει ή καταβάλει με τη βία την αντίσταση του άλλου, γ) αν ο δράστης (ή ο συμμετοχος) έθεσε κάποιον άλλο σε κίνδυνο θανάτου ή βαριάς σωματικής βλάβης και δ) αν ο δράστης τέ-

10. Με τις μετατροπές μέχρι τον Ιούλιο του 1977.

λεσε τη ληστεία ως μέλος συμμορίας. Τέλος, στο άρθρο 251, προβλέπεται η ειδική περίπτωση όπου, κατά την τέλεση της ληστείας, ο δράστης προκάλεσε τον θάνατο άλλου από βαριά αμέλεια (recklessly).

Η ρύθμιση αυτή παρουσιάζει ορισμένες αναλογίες με την έννοια του «constructive murder» (meurtre par interpretation) του αγγλοσαξωνικού δικαίου, όπου το άτομο κρίνεται υπεύθυνο ανθρωποκτονίας από πρόθεση έστω και αν δεν σκόπευε να προκαλέσει το θάνατο του θύματος, εφόσον όμως ο θάνατος επήλθε μέσα στα πλαίσια μιας επικίνδυνης εγκληματικής δραστηριότητας (βιασμός, ληστεία, κ.λ.π.). Η έννοια αυτή η οποία εξυπηρετεί λόγους αντεγκληματικής πολιτικής θέτοντας, την ευθύνη του βαρύτερου αποτελέσματος (του θανάτου) στους ώμους αυτών που ανέλαβαν συνειδητά την τέλεση μιας, επικίνδυνης για τη ζωή των άλλων, εγκληματικής δραστηριότητας, έγινε αντικείμενο σφοδρής κριτικής στον Καναδά όπου τελικά κρίθηκε αντισυνταγματική από το Καναδικό Ακυρωτικό εφόσον αντίκειται στο τεκμήριο της αθωότητας μη απαιτώντας την απόδειξη ούτε του ελάχιστου ηθικού στοιχείου (mens rea) για το επελθόν αποτέλεσμα.¹¹ Όσον αφορά τους συγγαφείς, θα επέλεγαν μία ρύθμιση ανάλογη με αυτήν του Γερμανικού Ποινικού Κώδικα, δηλαδή μία επιβάρυνση του αδικήματος που ο δράστης είχε την πρόθεση να τελέσει και εφόσον επήλθε ο θάνατος.¹²

Όσον αφορά τον Καναδικό Ποινικό Κώδικα όλες οι παραπάνω περιπτώσεις προβλέπονται στο άρθρο 302 που, όπως ήδη αναφέραμε, στην αγγλική του έκδοση, χρησιμοποιεί τον όρο «ληστεία» (robbery) ενώ στη γαλλική τον όρο «διακεκριμένη κλοπή» (vol qualifié). Το άρθρο αυτό εφαρμόζεται : α) όταν ο δράστης, με σκοπό να αφαιρέσει κάποιο πράγμα ή να καταβάλει κάθε αντίσταση χρησιμοποιεί βία ή απειλή βίας κατά προσώπων ή πραγμάτων, β) όταν ο δράστης, κατά τη διάρκεια της κλοπής ή αμέσως πριν ή μετά, τραυματίζει ή κτυπά το θύμα ή επιτελεί άλλες βιαιοπραγίες εναντίον του, γ) προξενεί σωματικές βλάβες σε κάποιον με πρόθεση να τον κλέψει και δ) διαπράττει κλοπή εφοδιασμένος με επιθετικό όπλο ή απομίμηση τέτοιου όπλου.

Προβλήματα παρουσιάζει, στο Καναδικό δίκαιο, η περίπτωση όπου ο δράστης παίρνει το αντικείμενο (π.χ. την τσάντα του θύματος) χωρίς να χρησιμοποιήσει σωματική βία. Η επικρατούσα άποψη στη νομολογία είναι ότι πρόκειται για κλοπή και όχι ληστεία.¹³ Λεπτό είναι εξ άλλου το θέ-

11. Vaillancourt v.R., [1987] 2RCS 636, R.v. Martineau, [1990] 2RCS 663. R.v. Arkell, [1990] 2RCS 695, R.v. Luxton, [1990] 2RCS 711.

12. R. Grondin, *Les infractions contre la personne et contre les biens*, (3e edition), Montreal, Wilson et Lafleur, 1991, σελ. 31: «Il serait plus efficace de punir l'usage ou le port d'une arme dans ces cas-là. Qualifier de meurtre ce comportement porte atteinte inutilement au droit confere par la Charte.»

13. Ibid.

μα αν ο δράστης κλοπής έχει το δικαίωμα να αντισταθεί και να εμποδίσει να του πάρουν τα κλοπιμαία. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα δικαστήρια θεώρησαν ότι βρισκόταν σε νόμιμη άμυνα όπως όταν το θύμα κλοπής έβγαλε πιστόλι για να πυροβολήσει τον δράστη που απομακρυνόταν οπότε ο τελευταίος αναγκάστηκε να αμυνθεί.¹⁴

Όσον αφορά τον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα και πριν αναφερθούμε στο άρθρο 380 το σχετικό με τη ληστεία, αξίζει να αναφέρουμε το άρθρο 374 (διακεκριμένες περιπτώσεις κλοπής), όπου στην παρ. ζ' προβλέπεται η περίπτωση του δράστη που, κινούμενος με μηχανοκίνητο μεταφορικό μέσο, αφαιρεί πράγμα που κρατεί ή φέρει ο παθών. Η πράξη θεωρείται ως διακεκριμένη κλοπή αν δεν τιμωρείται βαρύτερα σύμφωνα με το άρθρο 380 περί ληστείας.

Η ειδική αυτή περίπτωση διακεκριμένης κλοπής προσετέθη το 1984, υπό την πίεση της έντασης του φαινομένου των «τσαντάκηδων» και γιατί τα εγκλήματα αυτά πλήττουν καίρια το αίσθημα ασφαλείας του πολίτη και την ικανότητα της πολιτείας να εγγυηθεί αυτό το συναίσθημα ασφαλείας.¹⁵ Όπως επεσήμανε στην αγόρευσή του ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης : «[η] πράξη των τσαντάκηδων βέβαια σε ορισμένες περιπτώσεις συνιστά ληστεία και τότε τιμωρείται ως ληστεία. Αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις που δεν έγινε άμεση χρήση της βίας, τα δικαστήρια -και δεν τα ψέγω- ορθά, δίστασαν να τη χαρακτηρίσουν ως ληστεία και έτσι αναγκαστικά πήγαιναν στην απλή κλοπή. Ομως δεν είναι καθόλου απλή κλοπή η πράξη αυτή και είναι φαινόμενο βίας. Γι' αυτό το λόγο, αντιμετωπίζεται σαν περίπτωση διακεκριμένης κλοπής[...].»¹⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι περιπτώσεις όπου ο δράστης έχοντας κατέβει από το όχημα αρπάζει την τσάντα, ανεβαίνει στο δίκυκλο και εξαφανίζεται. Πρόκειται άραγε για «εποχούμενο»; Ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε θετικά σε μία περίπτωση όπου ο δράστης που είχε κατέβει από τη δίκυκλο μηχανή αρπάξε την τσάντα μιας κυρίας και έφυγε με το μοτοποδήλατο.¹⁷

Σχετικά με τη ληστεία (άρθρο 380) η ρύθμιση προσιδιάζει προς εκείνη του Γερμανικού Ποινικού Κώδικα και προβλέπει την περίπτωση εκεί-

14. R.v. Lieberman, [1970] 5CCC 300 (Ont. C.A.), R.v. Burden, [1973] 11 CCC (2d) 491 (Ont. C.A.).

15. Πρακτικά της Βουλής. Συνεδρίαση ΠΑ΄ της 13ης Φεβρουαρίου 1984, σελ. 3939.

16. Ibid, σελ. 3988 (αγόρευση Γ.Α. Μαγκάκη).

17. Α.Π. 795/1991. Ποινικά Χρονικά Μ.Α΄, σελ. 1116 βλ. όμως την κριτική της απόφασης από τον Ηλ. Αναγνωστόπουλο, Ibid, : «Η άμετρη διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής μιας ποινικής διατάξεως από τη νομολογία για την ικανοποίηση «επικαιρών» εγκληματοπολιτικών στόχων είναι όμως προφανώς ασυμβίβαστη προς τον χαρακτήρα του ποινικού δικαίου ως απολύτου ορίου της αντεγκληματικής πολιτικής».

νου που, με σωματική βία εναντίον προσώπου ή με απειλές ενωμένες με επικείμενο κίνδυνο σώματος ή ζωής, αφαιρεί από άλλον ξένο (ολικά ή εν μέρει) κινητό πράγμα ή τον εξαναγκάζει να του το παραδώσει για να το ιδιοποιηθεί παράνομα.

Αν από την πράξη προήλθε ο θάνατος κάποιου προσώπου ή βαριά σωματική βλάβη ή αν η πράξη εκτελέσθηκε με ιδιαίτερη σκληρότητα εναντίον προσώπου, τότε επιβάλλεται θάνατος ή ισόβια κάθειρξη.^{17α}

Εξάλλου, οι ποινές που προβλέπονται για τις παραπάνω περιπτώσεις, επιβάλλονται σ' εκείνον που καταλήφθηκε επ' αυτοφόρω να κλέβει και να μεταχειρίζεται σωματική βία εναντίον προσώπου ή απειλές ενωμένες με επικείμενο κίνδυνο σώματος ή ζωής για να διατηρήσει το κλοπιμαίο. Στην τελευταία περίπτωση η κλοπή πρέπει απαραίτητως να είναι «εν τω πράττεσθαι».¹⁸

Από την ανάλυση των παραπάνω νομοθετικών κειμένων προκύπτει ότι ο προσδιορισμός του εγκλήματος της ληστείας από το νομοθέτη έγινε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να περιλαμβάνει τη μεγάλη πλειοψηφία των αξιοποιώνων αυτών πράξεων. Τα δικαστήρια δεν είναι λοιπόν συχνά υποχρεωμένα να προσφεύγουν στη διασταλτική ερμηνεία για να περιλάβουν όλες τις περιπτώσεις.

Επομένως τα προβλήματα δεν φαίνεται να υφίστανται στο πεδίο της νομοθετικής κάλυψης αλλά σε εκείνο της πραγματικής εφαρμογής του νόμου, του χαμηλού ποσοστού εξιχνίασης των εγκλημάτων και της απουσίας μέτρων πρόληψης και πληροφόρησης όπως θα διαπιστώσουμε από τη εμπειρική έρευνα που ακολουθεί.

II. Η εμπειρική μελέτη

A. Μεθοδολογία

Η έρευνα αποφασίσθηκε να γίνει στην Αθήνα όπου το φαινόμενο της ληστείας παρουσιάζει έξαρση λόγω του διαφορετικού κοινωνικοοικονομικού πλαισίου από εκείνο της υπόλοιπης χώρας, λόγω της έντονης εσωτερικής μετανάστευσης και λόγω του πολύ γρήγορου ρυθμού εξέλιξης της κοινωνίας.

Η μελέτη στηρίχθηκε σε συνεντεύξεις που έγιναν με βάση ερωτηματολόγιο (βλ. παράρτημα) και απευθυνόταν τόσο σε φορείς της δημόσιας τάξης όσο και σε πολίτες-καταστηματάρχες (10 αστυνομικοί και 11 καταστηματάρχες), που επιλέχθηκαν με βάση τη στρωσιγενή δειγματολη-

17α Βλ. Ζ.Φασούλα «Ληστεία και ανθρωποκτονία από πρόθεση...» (1994), 8 Ποινικά Χρονικά 1073 και Α.Π. 1028/94, σχετικά με τη συρροή ανθρωποκτονίας και ληστείας.

18. Πλημ. Κορίνθου 74/1991, Ποινικά Χρονικά, ΜΒ', σελ. 321.

ψία. Η δειγματοληψία έγινε σε κεντρικές περιοχές της πρωτεύουσας όπως : Πατήσια, Εξάρχεια, Λ.Βουλιαγμένης, Δάφνη, Αμπελόκηποι, Σύνταγμα και περιελήφθησαν καταστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, δερματίνων ειδών, οπτικών, ηλεκτρικών ειδών, ψιλικών, υφασματίνων ειδών και pet shop (κατοικίδια ζώα).

Β. Αποτελέσματα της έρευνας

α. Γενική Κατάσταση

Όσον αφορά τη γεωγραφική κατανομή του φαινομένου δεν υπάρχει έξαρση ληστειών σε συγκεκριμένες περιοχές, αλλά εκείνες που παρέχουν κάλυψη στους ληστές και περισσότερες διόδους διαφυγής πλήττονται συχνότερα. Αυτές είναι δρόμοι πολυσύχναστοι με πολλά καταστήματα, δρόμοι με πυκνή δενδροφύτευση, π.χ. το κέντρο της Αθήνας, Αγία Παρασκευή, Χολαργός. Πλήττονται επίσης περιοχές με χαμηλό οικονομικό-κοινωνικό status όπως Αιγάλεω, Περιστερί, Αγία Βαρβάρα, Μπραχάμι κ.λ.π.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι σε ορισμένες συνοικίες όπου ο αριθμός των καταστημάτων είναι σχετικά μικρός δεν υπάρχουν πολλά κρούσματα (π.χ. Εκάλη, Κεφαλάρι).

Το αντίθετο συμβαίνει με τις κλοπές ή διαρρήξεις των σπιτιών.

Με βάση την συχνότητα του φαινομένου και την αξία των τιμαλφών χαρακτηρίζονται ως υψηλού κινδύνου τα καταστήματα υγρών καυσίμων, ηλεκτρικών και ηλεκτρονικών ειδών, τα κοσμηματοπωλεία, καταστήματα τροφίμων, οι κάβες ποτών και τα πρακτορεία «ΠΡΟ-ΠΟ».

Ιδιαίτερα συχνά δρουν οι ληστές σε περιόδους εορτών (Χριστούγεννα, Πάσχα) γιατί υπάρχουν οι διπλές εισπράξεις σε σχέση με τις άλλες μέρες και διότι κινείται περισσότερος κόσμος, συνθήκες που τους προσφέρουν μεγαλύτερη κάλυψη. Το καλοκαίρι υπάρχει έξαρση του εγκλήματος της κλοπής ενώ τη χειμερινή περίοδο, της ληστείας.

Το ωράριο λειτουργίας δεν παίζει ιδιαίτερο ρόλο, αν εξαιρέσουμε φυσικά την μεγαλύτερη επικινδυνότητα των απογευματινών ωρών ως συνέπεια της συνολικής είσπραξης της ημέρας.

Επιπλέον τα καταστήματα είναι ευπρόσβλητα όταν διοργανώνονται πολιτικές συγκεντρώσεις, συλλαλητήρια ή όταν συμβαίνει μία τρομοκρατική ενέργεια, γιατί έχουν ως αποτέλεσμα να αποπροσανατολίζεται ο κόσμος και να αποσπάται η προσοχή της Αστυνομίας.

Το ποσοστό των ενόπλων ληστειών με πιστόλι ή κοντόκανη καραμπίνα (τα συνηθέστερα όπλα) κυμαίνεται από 80% έως 99%. Οι ληστείες με χρήση άλλου μέσου όπως το μαχαίρι ή το σπρέυ είναι σπάνιες.

β. Προφίλ του ληστή¹⁹

Η ηλικία κυμαίνεται από 18 μέχρι 35 ετών περίπου. Δεν έχουν συναντηθεί μέχρι τώρα κρούσματα ληστειών από εφήβους.

Η εθνικότητα ποικίλλει αλλά στο μεγαλύτερο ποσοστό τους είναι Έλληνες αυτοί που διαπράττουν τις ληστείες και κατόπιν έρχονται οι Αλβανοί. Ακολουθούν οι Πολωνοί και οι Ρουμάνοι των οποίων το κύριο χαρακτηριστικό είναι ότι η δράσή τους είναι ομαδική (20-25 άτομα), άρα καλά οργανωμένη. Συναντάμε επίσης και Τούρκους, αλλά με μικρότερη δράση και με όχι σημαντικές ληστείες, όπως επίσης και γύφτους με συχνή δράση για μικρής αξίας ποσά ή αντικείμενα (π.χ. γύφτισσες που συχνά προσπαθούν να «μαγέψουν» άτομα μεγάλης ηλικίας και να τα ληστέψουν). Έχουμε ακόμη τους Χιλιανούς που «κτυπούν» σαν πορτοφολάδες και τσαντάκηδες και τους Κολομβιανούς με περίπου την ίδια δράση. Δεν έχουμε σχεδόν ποτέ κρούσματα μαύρων.

Το κοινωνικό τους επίπεδο είναι συχνότατα πολύ χαμηλό γιατί προέρχονται από οικογένειες προβληματικές συνήθως (διαζευγμένοι γονείς, αλκοολικοί) και αυτό τους δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα. Έχουν δυσκολία κοινωνικής προσαρμογής που μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη στοργής και επαφής με τους συνάνθρωπους. Όσο για το μορφωτικό τους επίπεδο και αυτό είναι πολύ χαμηλό συνήθως (Δημοτικό) αν και οι καλά οργανωμένες ληστείες γίνονται από «εγκέφαλους» κάποιου υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου.

Εκείνοι όμως που συλλαμβάνονται από την αστυνομία συχνότερα και κατά συνέπεια διαμορφώνουν τα στατιστικά στοιχεία, είναι η πρώτη κατηγορία (οι μορφωμένοι ασχολούνται με απάτες).

Ο επίδοξος ληστής δεν ενδιαφέρεται για περαιτέρω σπουδές και αντιμετωπίζει προβλήματα στην επαγγελματική του αποκατάσταση λόγω έλλειψης των απαιτούμενων προσόντων.

Το «κλεφτρόνι» από την άλλη μεριά είναι ένας όρος που έχει ταυτιστεί με μικροκλοπές και διαρρήξεις. Όταν λέμε «κλεφτρόνι» σήμερα εννοούμε τους τσαντάκηδες, τους πορτοφολάδες, εκείνους που κλέβουν τα κασετόφωνα αυτοκινήτων κ.λ.π. Σπάνια ένα «κλεφτρόνι» κάνει ληστεία γιατί δεν διαθέτει την απαιτούμενη ψυχική δύναμη. Εάν στη συνέχεια της «καριέρας» του συνεργαστεί με ακόμη ένα ή δύο άτομα ίσως να εξελιχθεί ως ληστής.

Σύμφωνα με αστυνομικές πηγές το «κλεφτρόνι», εάν συλληφθεί και παραπεμφθεί στις δικαστικές αρχές και αθωωθεί μπορεί να συμμορφωθεί και να μη συνεχίσει τη δράση του. Αυτό βέβαια προϋποθέτει ανάλογη

19. Τα στοιχεία που συνήχθησαν είναι παραπλήσια με εκείνα του πορίσματος του Quebec, *supra*, υποσ. 3.

υποστήριξη από το γειτονικό και το συγγενικό του περιβάλλον. Εάν όμως καταδικασθεί σε φυλάκιση, τότε η φυλακή αντενδείκνυται ως σωφρονιστικό μέτρο και μηχανισμός επανένταξης.

Αν επιχειρήσουμε να διακρίνουμε τους ληστές σε κατηγορίες θα τους κατατάσσαμε σε «επαγγελματίες-επιστήμονες» και σε «εκ περιστάσεως». Εκείνοι με την συχνότερη δράση είναι οι επαγγελματίες-επιστήμονες. Αυτό φαίνεται από τον τρόπο δράσης ο οποίος είναι μεθοδικός και δείχνει καλή οργάνωση και πείρα. Οι επαγγελματίες χρησιμοποιούν πάντα όπλο και σήμερα συνηθίζεται περισσότερο η κοντόκανη καραμπίνα επειδή μπορεί να κρυφτεί ευκολότερα και να προκαλέσει μεγαλύτερο φόβο στο υποψήφιο θύμα. Μελετούν από πριν τις οδούς διαφυγής και την περιοχή, ώστε να μπορούν να διαφύγουν όσο το δυνατόν ευκολότερα και γρηγορότερα. Το μέσο που χρησιμοποιούν είναι κυρίως μηχανή μεγάλου κυβισμού ώστε να ελίσσονται εύκολα και να αποφεύγουν την κίνηση. Πολλές φορές φεύγουν πεζοί μέσα στο πλήθος για να συναντήσουν σε κάποια γωνία τον συνεργάτη τους που οδηγεί το μεταφορικό μέσο.

Με άλλα λόγια εντοπίζουν και μελετούν το στόχο τους καλά πριν να δράσουν, κάτι που δεν κάνουν οι εκ περιστάσεως, οι οποίοι ενεργούν χωρίς σχέδιο και οι πιθανότητες να συλληφθούν από την αστυνομία είναι περισσότερες.

Οι ληστές έχουν σημαντικότερα κίνητρα, τα οποία είναι τα χρήματα και οπωσδήποτε όλα τα τιμαλφή. Ενδιαφέρονται συχνά και για εμπορεύματα μεγάλης αξίας, τα οποία μεταπωλούν, φαινόμενο που συναντάται και ανάμεσα στους γύφτους, οι οποίοι, στη συγκεκριμένη περίπτωση θεωρούνται επαγγελματίες. Πολλές φορές και οι ναρκομανείς εξωθούνται στη ληστεία ή στη κλοπή χρημάτων ή αντικειμένων για να εξασφαλίσουν τη δόση τους.

Σε ότι αφορά τη συμπεριφορά του ληστή όταν έρχεται σε άμεση οπτική επαφή με το θύμα, δεν μπορούμε να προβλέψουμε πως μπορεί να εξελιχθεί, λόγω της ψυχοσύνθεσής του.

Οι επαγγελματίες που οπλοφορούν πάντα και οργανώνουν με λεπτομέρειες τη ληστεία, θα χρησιμοποιήσουν το όπλο μόνο σε περίπτωση επικίνδυνης απειλής προς το μέρος τους. Εκείνοι πάλι που από «κλεφτρόνια» εξελίσσονται σε επαγγελματίες είναι πιθανότερο να αντιδράσουν με εκνευρισμό και με αδεξιότητα ώστε να οδηγηθούν σε βίαιες κινήσεις.

Και για τις δύο παραπάνω περιπτώσεις δραστών οι συλλήψεις από την αστυνομία είναι αριθμητικά λιγότερες από τον αριθμό των κρουσμάτων.

Επομένως δεν μπορούμε να έχουμε ακριβή στατιστικά στοιχεία ποια από τις δύο κατηγορίες χρησιμοποιεί το όπλο για να τραυματίσει ή να σκοτώσει. Πάντως είναι εμπειρικά αποδεδειγμένο ότι η θέα του όπλου προκαλεί φόβο και αμηχανία στο θύμα.

γ. Τα συστήματα ασφαλείας

Πολλοί αναρωτιούνται αν τα συστήματα ασφαλείας μπορούν να προλάβουν ενδεχόμενες ληστείες ή διαρρήξεις. Είναι αλήθεια ότι τα συστήματα ασφαλείας είναι ένας ανασταλτικός παράγοντας. Όταν αναφερόμαστε σε συστήματα ασφαλείας δεν εννοούμε μόνο τους συναγερμούς αλλά επίσης τα φώτα ασφαλείας, ενδεικτικό φύλαξης του καταστήματος από ιδιωτική αστυνομία καθώς και τα ηλεκτρικά ρολά.

Οποιοδήποτε σύστημα συναγερμού είναι δυνατό να αποτρέψει, ειδικότερα όμως όταν είναι συνδεδεμένο με την αστυνομία. Τα μεγάλα καταστήματα έχουν πάντα συστήματα συναγερμού ενώ τα μικρά όχι και τόσο συχνά.

Τα φώτα ασφαλείας, με τη σειρά τους καθιστούν δύσκολη μία διάρρηξη από τη στιγμή που δεν παρέχουν κάλυψη στο διαρρήκτη. Τα ηλεκτρικά ρολά είναι αδιάρρηκτα, ενώ τα ενδεικτικά φύλαξης από ιδιωτική αστυνομία αποτρέπουν τον ληστή ή τον διαρρήκτη διότι μεγιστοποιούν την επικινδυνότητα του πιθανού επιχειρήματος του.

δ. Ο ρόλος της ιδιωτικής και της κρατικής αστυνομίας

Η ιδιωτική αστυνομία είναι σίγουρα ένας αποτρεπτικός παράγοντας. Προσλαμβάνεται κυρίως από τα μεγάλα καταστήματα όπου τα όργανα της παρευρίσκονται καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύκτας καθώς και στις χρηματοποστολές με εναλλασσόμενες βάρδιες.

Χρησιμοποιείται με σκοπό να εκφοβίσει κατ' αρχάς, εν συνεχεία να προλάβει ή να καταστείλει.

Το πλήρωμά της δεν έχει δικαίωμα οπλοφορίας, κάτι που γνωρίζουν οι ληστές ή οι διαρρήκτες και για το λόγο αυτό οφείλει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένο.

Η αποτελεσματικότητά της στη ταυτόχρονη φύλαξη μεγάλου αριθμού μικρών καταστημάτων είναι μικρή, γιατί οι ληστές ή οι διαρρήκτες μπορούν να επιτεθούν σ' ένα κατάστημα στο χρονικό διάστημα που δεν είναι υπό προστασία. Αυτό βέβαια είναι επακόλουθο του ανεπαρκούς αριθμού των ιδιωτικών αστυνομικών.

Πολλοί καταστηματαρχες έχουν υπόνοιες για ανάμειξη της ιδιωτικής αστυνομίας σε ληστείες ή διαρρήξεις, επίσημα όμως δεν έχει καταγγελλθεί κάτι σχετικό.

Τον ρόλο της κρατικής αστυνομίας θα πρέπει να τον εξετάσουμε από την πλευρά της ίδιας καθώς και από εκείνη των καταστηματαρχών. Η ίδια θεωρεί ότι την εμπιστεύονται αφού πολλά καταστήματα επιδιώκουν τη σύνδεση των συστημάτων συναγερμού με το κύκλωμά της. Υποστηρίζει ότι έχει αυξήσει τις περιπολίες ένστολων αστυνομικών και μη, με ή χωρίς αυτοκίνητα, κάνει συχνά επιτυχείς ενέδρες όπως και προσαγωγές

αλλοδαπών που διαβιούν παράνομα στη χώρα, για την απέλασή τους ώστε να ανακόψει το φαινόμενο. Τέλος, ενημερώνει τους ιδιοκτήτες καταστημάτων για τους τρόπους σύμφωνα με τους οποίους πρέπει να ασφαλίζουν τα καταστήματά τους.

Η άποψη των καταστηματαρχών για το ρόλο της αστυνομίας είναι εκ διαμέτρου αντίθετη. Διατείνονται ότι η Ελληνική Αστυνομία είναι ανύπαρκτη, οι περιπολίες ελάχιστες χωρίς κανένα θετικό αποτέλεσμα, η άφιξη της πάντα πολύ καθυστερημένη και η εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντί της έχει κλονισθεί εξ' αιτίας των πολλαπλών κρουσμάτων ανευθυνότητας και απειθαρχίας.

Το μόνο ελαφρυντικό που αναγνωρίζουν οι καταστηματαρχες στην κρατική αστυνομία είναι ότι, τα όργανά της δεν έχουν τη νομική κατοχύρωση να χρησιμοποιήσουν το όπλο τους σε οποιαδήποτε περίπτωση. Το γεγονός αυτό καθιστά διστακτική την αντιμετώπιση των δραστών από μέρους των αστυνομικών οι οποίοι θέτουν έτσι σε κίνδυνο τη ζωή και την υπόληψή τους.

ε. Τρόποι αντιμετώπισης μιας ληστείας

Αν δεν καταφέρουμε με τους προαναφερθέντες τρόπους να αποτρέψουμε μία ληστεία καταλήγουμε στην «πρόσωπο με πρόσωπο» επαφή του ενδεχόμενου θύματος ληστείας με τον δράστη. Στο σημείο αυτό ανοίγει ένα εξίσου σημαντικό κεφάλαιο το οποίο είναι ο τρόπος που πρέπει ν' αντιμετωπιστεί το φαινόμενο από τους καταστηματαρχες και τους υπαλλήλους. Σαφώς θα πρέπει οι παραπάνω να διατηρήσουν τη ψυχραιμία τους και να προσπαθήσουν να μείνουν ήρεμοι απέναντι στην απειλή του όπλου ώστε να καταφέρουν να αντιληφθούν τη σοβαρότητα της κατάστασης και να διαπιστώσουν με τι άνθρωπο έχουν να κάνουν.

Είναι πολύ σημαντικό να εστιάσουν την προσοχή τους στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ληστή, στον αριθμό των πιθανών συνεργατών του και στη μέθοδο που χρησιμοποίησε για να ενεργήσει. Με αυτό τον τρόπο διευκολύνεται το έργο της αστυνομίας για τον εντοπισμό και τη σύλληψη των κακοποιών.

Τα ενδεχόμενα θύματα οφείλουν να γνωρίζουν ότι βασικός σκοπός του ληστή είναι να κλέψει και όχι να σκοτώσει. Αυτό σημαίνει ότι κύρια επιδίωξή του είναι να τραυματίσει το θύμα ώστε να το καταστήσει ανίκανο να αντιδράσει βίαια.

Συνετό θα ήταν το θύμα να αφήσει την πρωτοβουλία στον ληστή και να ενδώσει στις επιθυμίες του, ή τουλάχιστον να προσποιηθεί ότι υπακούει στις εντολές του. Αντιρρήσεις ή σπασμωδικές κινήσεις μπορούν να αποβούν μοιραίες για το θύμα ειδικότερα όταν ο δράστης βρίσκεται υπό την επήρεια ναρκωτικών ή αλκοόλ. Αν είναι δυνατόν να ενεργοποιήσει το συναγερμό με διακριτικότητα χωρίς να τον αντιληφθεί ο ληστής, κάτι που προϋποθέτει όμως εξοικείωση και σωστό χειρισμό του συναγερμού.

Χρήσιμο θα ήταν να πληροφορηθεί ο δράστης τόσο για τις κινήσεις του απειλούμενου ατόμου όσο και για τις κινήσεις των υπόλοιπων ατόμων που εργάζονται στον ίδιο χώρο ή ατόμων που ενδέχεται να εμφανιστούν στη συγκεκριμένη στιγμή.

Με την εμφάνιση της αστυνομίας καλό θα ήταν το θύμα να αφήσει εκείνη να καταδιώξει τον ληστή και να μην δυσχεράνει το έργο της. Στην περίπτωση των πυροβολισμών για την αποφυγή πιθανού τραυματισμού ίσως και θανατηφόρου, ενδείκνυται η κάλυψη πίσω από αντικείμενα μεγάλου μεγέθους ή το πέσιμο στο έδαφος. Αν πάλι κάποιος κρατηθεί όμηρος, πρέπει να διατηρήσει τη ψυχραιμία του και να υπακούσει στις προσαγές του ληστή.

Γ. Υποδείξεις

Για να ολοκληρώσουμε το θέμα της αντιμετώπισης των ληστειών και κλοπών, πιστεύουμε ότι είναι επιτακτική η αναφορά κάποιων γενικών συμβουλών για τη διαφύλαξη των τιμαλφών.

Ειδικότερα θέλουμε ν' αναφερθούμε στη διακίνηση χρημάτων και στη προβολή ειδών μεγάλης αξίας που εκτίθενται στις βιτρίνες των καταστημάτων.

Για μεγάλες εισπράξεις η διακίνηση πρέπει να γίνεται με θωρακισμένα αυτοκίνητα και με ειδικευμένο προσωπικό. Η διακίνηση με αυτό το τρόπο είναι επίσημη. Όσο για τα μικρά καταστήματα, αν δεν τα καταθέτει ο ίδιος ο καταστηματάρχης θα πρέπει το άτομο που παίρνει τα χρήματα να είναι της απόλυτης εμπιστοσύνης του. Για μεγαλύτερη ασφάλεια καλό είναι κάθε φορά να αλλάζει το δρομολόγιο του προς και από την τράπεζα και τις ώρες επίσης. Αν είναι δυνατό ν' αλλάζονται και οι υπάλληλοι κάθε φορά για να μη γίνεται ευκολότερα στόχος ο ένας.

Αφ' ότου κλείσει το κατάστημα ο καταστηματάρχης οφείλει να αφήσει ένα στοιχειώδες ποσό στο ταμείο ώστε σε περίπτωση διάρρηξης να μην προβούν οι δράστες σε βανδαλισμούς. Καλό θα ήταν το ταμείο να βρίσκεται σε εμφανές σημείο για να είναι ορατό από τον κόσμο τόσο τις ώρες λειτουργίας του καταστήματος όσο και τις ώρες που αυτό είναι κλειστό.

Όσον αφορά την έκθεση των ειδών στις βιτρίνες, πρέπει τα είδη μεγάλης αξίας ανεξαρτήτως μεγέθους να μην εκτίθενται στη κοινή θέα και προκαλούν τον επίδοξο δράστη.

Συμπέρασμα

Από την παρουσίαση των νομοθετικών κειμένων που επιχειρήσαμε, συνάγεται ότι η νομοθετική κάλυψη του εγκλήματος της ληστείας κρίνεται ικανοποιητική με μόνα ίσως προβλήματα την ερμηνεία ορισμένων

όρων(π.χ. εποχούμενος), τον προσδιορισμό της σωματικής βίας ή απειλής απαραίτητων για τη στοιχειοθέτηση του αδικήματος καθώς και το χρόνο διάρκειας μιας ληστείας ώστε να συμπέσουν στο ίδιο χρονικό σημείο το υλικό και το ηθικό στοιχείο του εγκλήματος.

Το πρόβλημα επομένως δεν βρίσκεται στη νομοθετική κάλυψη αλλά στη αδυναμία σύλληψης των δραστών και εξιχνίασης²⁰ καθώς και στην ανυπαρξία προληπτικών μέτρων ασφαλείας και την ελλιπή πληροφόρηση του κοινού.

Όσον αφορά τις προβλέψεις μας, βασισμένες στις εμπειρίες ξένων κρατών, θα υπάρξει κατά πάσα πιθανότητα, στο μέλλον μία μετατόπιση της εγκληματικότητας εφόσον οι Τράπεζες ή θα υποχρεωθούν από το Κράτος ή θα αναγκασθούν από τα πράγματα να λάβουν αυξημένα προληπτικά και προφυλακτικά μέτρα ή ακόμη, το Κράτος θα ενδώσει στις πιέσεις αυτού του επαγγελματικού κλάδου αυξάνοντας την αστυνομική επιτήρηση των Τραπεζών. Με τον τρόπο αυτό η σχέση κινδύνου-κέρδους θα γίνει πιο επαχθής για τους υποψήφιους δράστες όσον αφορά τις Τράπεζες. Θα προκληθεί έτσι μία μετατόπιση της εγκληματικότητας προς στόχους λιγότερο επικίνδυνους όπως τα μικρά καταστήματα, ταξί κ.λ.π.

Καθίσταται επομένως επιτακτική ανάγκη η σωστή ενημέρωση και συμπαράσταση των καταστηματαρχών και του κοινού από το Κράτος για μία πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου που προξενεί μεγάλες υλικές ζημιές και τραυματικές εμπειρίες στα θύματα. Οι ίδιοι οι καταστηματαρχες οφείλουν να αντιληφθούν ότι πρέπει να εγκαταλείψουν τη νοοτροπία που τους οδηγεί να πιστεύουν ότι δεν πρόκειται να συμβεί σε αυτούς κρούσμα διάρρηξης ή ληστείας. Όσον αφορά τους αστυνομικούς, επιβάλλεται η αναθεώρηση του τρόπου εκπαίδευσής τους για μία αποτελεσματικότερη άσκηση της αντεγκληματικής πολιτικής. Οι ίδιοι οι αστυνομικοί εξέφρασαν την επιθυμία παροχής κινήτρων από την πολιτεία για την ειδίκευσή τους στο τομέα της πρόληψης.

Οι στόχοι αυτοί εντάσσονται μέσα στα πλαίσια μιας «συνολικής» αντεγκληματικής πολιτικής και προϋποθέτει τη δημιουργία ειδικών φορέων που θα ασχολούνται με την πρόληψη.

20. Από τις 6 ληστείες Τραπεζών το 1991 εξιχνιάστηκαν μόνο 1 ενώ από τις 17 του 1992 οι 10. Η διαφορά με τις ληστείες μεγάλων καταστημάτων (από τις 10 του 1991 εξιχνιάστηκαν 3 και από τις 15 του 1992 καμία) αφήνει περιθώριο σε πολλές ερμηνείες (καλύτερη αστυνόμευση). Τα στοιχεία ελήφθησαν από το άρθρο του Κ. Μιχαηλίδη, *Supra*, υποσ. 2.

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο

1. Ποια είναι η ηλικία και η εθνικότητα (για αλλοδαπούς) των ληστών;
2. Ποια είναι η αντίδρασή σας(του καταστηματούχου);
3. Η ιδιωτική αστυνομία (security) συμμετέχει σε τέτοιες επιχειρήσεις;
4. Ποιες χρονικές περιόδους κτυπούν οι επίδοξοι ληστές;
5. [Για καταστήματα υψηλού κινδύνου]-Έχετε εμπιστοσύνη στην κρατική ή την ιδιωτική αστυνομία; Ποια προληπτικά μέτρα έχετε πάρει και ποια έχει λάβει αντίστοιχα η αστυνομία;
6. Τα συστήματα συναγερμού είναι αποτελεσματικά;
7. Πόσο άμεση είναι η δράση της «αμέσου Δράσεως»;
8. Με ποιο τρόπο νομίζετε ότι πρέπει να γίνεται η διακίνηση των μεγάλων ποσών;
9. Όταν απουσιάζετε (ο καταστηματούχης), τι μέτρα λαμβάνετε για να αποτρέψετε μία πιθανή διάρρηξη;
10. Νομίζετε ότι η ύπαρξη ενός στοιχειώδους ποσού χρημάτων στο ταμείο αποθαρρύνει το δράστη;
11. Ποιος είναι ο ρόλος του ωραρίου λειτουργίας (χειμερινό-συνεχές); Διευκολύνει ή αποθαρρύνει τους ληστές;
12. Ποιες περιοχές προσβάλλονται συχνότερα και γιατί;
13. Ποιες είναι οι προτιμήσεις των ληστών, δηλαδή τι είδους καταστήματα προσβάλλονται περισσότερο;
14. Πώς μπορούμε να ξέρουμε : α) αν οι ληστές είναι «επαγγελματίες» ή «ερασιτέχνες-κλεφτρόνια»; β) αν είναι μέλη μιας συμμορίας ή μεμονωμένα άτομα; γ) ποια είναι η εξέλιξη αυτού που αποκαλείται «κλεφτρόνι»;
15. Ποιο είναι το μορφωτικό επίπεδο των ληστών;
16. Το κίνητρο ή ο σκοπός τους είναι μόνο τα χρήματα ή και το εμπόρευμα;
17. Ποιο είναι το ποσοστό των ενόπλων ληστειών και ποιο των μη (θέλουν απλά να εκφοβίσουν ή είναι έτοιμοι να «κτυπήσουν»);
18. Πώς μπορούν να προστατευτούν οι κάτοχοι μικρών καταστημάτων;
19. Τι συμβαίνει με την ιδιωτική ασφάλιση; Υπάρχουν περιπτώσεις ανάμειξης των θυμάτων για να πάρουν την αποζημίωση από τις ασφαλιστικές εταιρείες;

Χορήγηση μεθαδόνης στους χρήστες ηρωΐνης και προστασία των προσωπικών τους πληροφοριών

ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ,
Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Το «Ευρωπαϊκό Forum για την ασφάλεια στις πόλεις» συνέστησε, το 1995, μία επιστημονική επιτροπή με αντικείμενο μελέτης τους «κινδύνους που συνεπάγεται για τους χρήστες ναρκωτικών η δημιουργία ατομικών φακέλων από τις κοινωνικοθεραπευτικές υπηρεσίες, μέσα στο πλαίσιο της πολιτικής για τη δημόσια υγεία και, κύρια, για την πρόληψη του EITZ και της τοξικομανίας».

Η συγγραφέας του άρθρου, η οποία εκπροσώπησε την Ελλάδα στην επιστημονική αυτή ομάδα μελέτης του θέματος, παρουσιάζει συνοπτικά τα κυριότερα σημεία του έργου της Επιτροπής, το οποίο βασίστηκε στην ανταλλαγή επιστημονικής γνώσης και εμπειρίας μεταξύ δέκα ευρωπαϊκών χωρών.

Η αναγκαιότητα επιστημονικής διερεύνησης του θέματος προέκυψε, αφενός λόγω του πολλαπλασιασμού των μέτρων κοινωνικο-θεραπευτικού χαρακτήρα, τα οποία απευθύνονται στα τοξικο-εξαρτημένα άτομα και, αφετέρου λόγω της ευρύτατης πλέον διάδοσης της χρήσης πληροφορικής, η οποία επιτρέπει την ταχύτερη και ευκολότερη πρόσβαση στους φακέλους προσωπικών πληροφοριών. Η αναγκαιότητα αυτή εντείνεται λόγω του ιδιαίτερου καθεστώτος των τοξικο-εξαρτημένων ατόμων, τα οποία ενδιαφέρουν τόσο τις κοινωνικο-θεραπευτικές όσο και τις ποινικές υπηρεσίες.

Το Ευρωπαϊκό Forum για την ασφάλεια στις πόλεις (Forum Européen pour la sécurité urbaine) συνέστησε, το 1995, επιστημονική επιτροπή με αντικείμενο μελέτης «τη μεταχείριση των χρηστών ναρκωτικών, τις πολιτικές μείωσης των κινδύνων (EITZ) και τους καταλόγους προσωπικών πληροφοριών». Οι εργασίες της επιτροπής αποσκοπούσαν, βασικά, στην αξιολόγηση των κινδύνων που πιθανόν να προξενεί η καταγραφή διαφόρων προσωπικών πληροφοριών των χρηστών ηρωΐνης από τις κοινωνικο-θεραπευτικές υπηρεσίες, μέσα στο πλαίσιο εφαρμογής των προγραμμάτων υποκατάστασης, όπως είναι η χορήγηση μεθαδόνης.

Στην επιστημονική αυτή επιτροπή μετείχαν εκπρόσωποι της Γερμανίας, του Βελγίου, της Ισπανίας, της Γαλλίας, της Ελλάδας, της Μ.Βρετ-

τανίας, της Ιρλανδίας, της Ιταλίας, της Ολλανδίας και της Πορτογαλίας.¹ Η μελέτη περιελάμβανε τρία στάδια: δύο συναντήσεις των μελών στο Αμστερνταμ και στο Παρίσι, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν αντίστοιχα το Μάιο και το Σεπτέμβριο του 1995 και ένα Σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε στο Motosinhos της Πορτογαλίας στις 15 και 16/9/95, με τη συμμετοχή εκπροσώπων των ευρωπαϊκών πόλεων που μετέχουν στο πρόγραμμα του Forum «Μείωση των κινδύνων (EITZ) στους τοξικομανείς».²

Στο πλαίσιο αυτό, ερευνήθηκε το θεσμικό πλαίσιο της κάθε χώρας καθώς και η εφαρμογή του. Πραγματοποιήθηκαν, επίσης, επισκέψεις σε κέντρα χορήγησης μεθαδόνης και συζητήσεις με τους αρμόδιους φορείς στις χώρες υποδοχής. Η επιτροπή ολοκλήρωσε το έργο της μέσα από τη διατύπωση κάποιων προτάσεων και προβληματισμών, οι οποίες περιλαμβάνονται στην τελική της έκθεση.³

Η αναγκαιότητα επιστημονικής διερεύνησης του παραπάνω θέματος υπαγορεύεται αφενός από τον πολλαπλασιασμό των μέτρων κοινωνικο-θεραπευτικού χαρακτήρα που απευθύνονται στους χρήστες ναρκωτικών και αφετέρου από την ευρύτατη χρήση της πληροφορικής, η οποία επιτρέπει την ευκολότερη και ταχύτερη πρόσβαση στους ηλεκτρονικούς φακέλλους που περιέχουν προσωπικές τους πληροφορίες. Η αναγκαιότητα αυτή ενισχύεται λόγω του ιδιαίτερου καθεστώτος των ατόμων αυτών, οι οποίοι ενδιαφέρουν τόσο τις κοινωνικο-θεραπευτικές όσο και τις ποινικές υπηρεσίες.

I. Το θεσμικό πλαίσιο

Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ενισχύθηκε το θεσμικό πλαίσιο προστασίας της προσωπικής ζωής των ατόμων, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η παγκόσμια διακήρυξη δικαιωμάτων του ανθρώπου των Η.Ε. (1948) και η ευρωπαϊκή σύμβαση προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (1950) έθεσαν τις κατευθύνσεις και αποτέλεσαν τα βασικά κείμενα αναφοράς της πλειοψηφίας των εθνικών νομοθεσιών.

1. **H.J. Albrecht**, Παν/μιο της Δρέσδης (Γερμανία), **E. Casenove**, Παν/μιο της Amiens (Γαλλία), **M. J. Garcia Marquez**, αναπλ. Γενικός Εισαγγελέας (Πορτογαλία), **D. Kaminski**, Καθολικό Παν/μιο της Louvain (Βέλγιο), **M. Lap**, Οργάνωση για την πολιτική στον τομέα των ναρκωτικών και τα δικαιώματα του ανθρώπου (Ολλανδία), **M. Tedici**, Τοπική υπηρεσία για τα ναρκωτικά (Εμπολι-Ιταλία), **G. Poulter**, Δικηγόρος (Μ.Βρετανία) και **X. Ζαφαωνίτου**, Πάντειο Παν/μιο (Ελλάδα).

2. Στη συνάντηση αυτή το έργο και τις προτάσεις της επιτροπής, παρουσίασε η επικεφαλής της επιστημονικής ομάδας M. - L. Cesoni.

3. Την έκθεση αυτή συνέγραψε η υπεύθυνη της ομάδας Maria-Luisa Cesoni (παν/μιο Γενεύης) και θα δημοσιευθεί σύντομα από το Ευρωπαϊκό Forum.

Συγκεκριμένα, το **άρ. 12 της Συνθήκης των Η.Ε.** αναφέρει: «Κανείς δεν θα γίνει αντικείμενο αυθαίρετων παρεμβάσεων στην προσωπική του ζωή, στην οικογένεια, στην κατοικία ή στις ανταποκρίσεις του, ούτε προσβολών της τιμής και της υπόληψής του. Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην προστασία του νόμου ενάντια σε τέτοιου είδους παρεμβάσεις ή προσβολές».

Η βασική αυτή αρχή επαναλαμβάνεται και από την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση**, η οποία στην **παρ. 1 του άρ. 8** αναφέρει ότι: «Κάθε άτομο έχει δικαίωμα για σεβασμό της προσωπικής και οικογενειακής του ζωής, της κατοικίας και των ανταποκρίσεών του». Στην **παρ. 2 του ίδιου άρθρου** προβλέπονται, όμως, οι συνθήκες κάτω από τις οποίες επιτρέπεται η παραβίαση της γενικής αυτής αρχής: «Δεν επιτρέπεται ανάμιξη κάποιας δημόσιας αρχής κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος εκτός κι' αν αυτή προβλέπεται από κάποιο νόμο και αποτελεί μέτρο απαραίτητο, στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας, για την εθνική και τη δημόσια ασφάλεια, την οικονομική ευημερία της χώρας, την προστασία της τάξης και την πρόληψη της εγκληματικότητας, την προστασία της υγείας και των ηθών ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών κάποιου άλλου ατόμου».

Στο **άρ. 19** προβλέπεται, επίσης, η προσφυγή του πολίτη του οποίου προσβάλλονται τα παραπάνω δικαιώματα, αφενός στην «Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» και αφετέρου στο «Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου». Η αποτελεσματικότητα της δικαστικής αυτής προστασίας βρίσκει, ωστόσο, σημαντικά προσκόμματα στην πολύ γενική διατύπωση των περιπτώσεων άρσης της αρχής του σεβασμού των δικαιωμάτων αυτών που καθιερώνει η **παρ. 2 του άρ. 8** της Σύμβασης, καθώς και στη χρονική διάρκεια έκδοσης των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, η οποία εξουδετερώνει συχνά τη χρησιμότητά τους στην πράξη.

Η προστασία που προσφέρει το διεθνές νομοθετικό πλαίσιο συνεπικουρείται σημαντικά από την παρεχόμενη εθνική **συνταγματική προστασία**. Στην **Ελλάδα**, το ισχύον Σύνταγμα του 1975 -όπως αναθεωρήθηκε το 1986- αφιερώνει πολλά άρθρα του στο σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου, η οποία ανάγεται σε πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας (άρ.2 παρ.1). Το άρθρο 5 αναφέρεται στην **προστασία της προσωπικότητας**, ενώ στο άρθρο 9 προβλέπεται το **απαράβατο της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του καθένα** και στο άρθρο 19 προστατεύεται η **ελεύθερη ανταπόκριση και επικοινωνία**. Η γενική διάταξη του άρθρου 25 θέτει υπό την κρατική εγγύηση τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως ατόμου και ως μέλους της κοινωνίας.

Ανάλογες διατάξεις περιλαμβάνει και το **ιταλικό Σύνταγμα**, το οποίο με τα άρθρα 14 και 15 καθιερώνει την **προστασία της κατοικίας και της ελεύθερης επικοινωνίας**. Η **προστασία της προσωπικότητας** προβλέπεται στο άρθρο 3, ενώ το άρθρο 2 περιλαμβάνει ένα γενικό κανόνα **προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων**. Παρόμοιες γενικές διατάξεις περι-

λαμβάνονται και σε άλλα ευρωπαϊκά συντάγματα, όπως της Πορτογαλίας και της Γαλλίας (στην εισαγωγή του).

Εκτός από το συνταγματικό πλαίσιο, **η σχετική με τα προγράμματα υποκατάστασης των χρηστών ναρκωτικών ουσιών νομοθεσία** της κάθε χώρας παραπέμπει και σε αντίστοιχες νομικές διατάξεις προστασίας τους. Οι βασικές επιλογές αφορούν είτε στη γενική κάλυψη που προσφέρει το ιατρικό και επαγγελματικό απόρρητο είτε στην ψήφιση ειδικών νόμων για την προστασία των προσωπικών πληροφοριών είτε, τέλος, στο δικαίωμα ανωνυμίας των ατόμων που υπάγονται σε παρόμοια προγράμματα.

Στην Ελλάδα, ο νόμος 2161/93, ο οποίος τροποποίησε και συμπλήρωσε το σχετικό με την «καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών» προγενέστερο νόμο 1729/87, προβλέπει, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, την υπό προϋποθέσεις χορήγηση ουσιών για υποκατάσταση της εξάρτησης «από ειδικές δημόσιες μονάδες στις οποίες δίδεται η σχετική άδεια με απόφαση του Υπουργού Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, που εκδίδεται ύστερα από σύμφωνη γνώμη του Ο.ΚΑ.ΝΑ.» (άρ.12 παρ.2 ν.2161/93).⁴ Στο άρθρο 7 παρ.1 του ίδιου νόμου, προβλέπεται, επίσης, η σύσταση ειδικών υπηρεσιακών μονάδων, στις αρμοδιότητες των οποίων εντάσσεται -μεταξύ των άλλων- «η συγκέντρωση και τήρηση στοιχείων και η επεξεργασία πληροφοριών που παρέχονται σ' αυτές από περιφερειακές υπηρεσίες αρμοδιότητάς τους **με την επιφύλαξη της τήρησης του υπηρεσιακού και ιατρικού απορρήτου και της προστασίας των ατομικών πληροφοριών**». Από το συνδυασμό των διατάξεων αυτών, προκύπτει ότι οι προσωπικές πληροφορίες των υπαγομένων στα προγράμματα υποκατάστασης ατόμων προστατεύονται από το προαναφερθέν συνταγματικό πλαίσιο και από τις ποινικές διατάξεις παραβίασης του ιατρικού και υπηρεσιακού απορρήτου. Πρόκειται, δηλαδή, για το άρθρο 371 Π.Κ., το οποίο τιμωρεί (κατ' έγκληση) με χρηματική ποινή ή με φυλάκιση μέχρι ένα έτος, όσους παραβιάζουν την επαγγελματική εχεμύθεια. Η διάταξη αφορά στους κληρικούς, δικηγόρους και κάθε είδους νομικούς παραστάτες, συμβολαιογράφους, γιατρούς, μαίες, νοσοκόμους, φαρμακοποιούς και άλλους στους οποίους κάποιοι εμπιστεύονται συνήθως λόγω του επαγγέλματός τους ή της ιδιότητάς τους ιδιωτικά απόρρητα, καθώς και στους βοηθούς τους. Συναφής είναι, επίσης, η διάταξη του άρθρου 23 του νόμου 1565/1939 (ιατρικός κώδικας) για την υποχρέωση εχεμύθειας των για-

-
4. Η διάταξη αυτή ενεργοποιήθηκε με την υπ' αρ. ΓΕΟ/25 υπουργική απόφαση που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της κυβέρνησης στις 6-4-1995 και η οποία θέτει τις «προδιαγραφές για την ίδρυση και λειτουργία πειραματικών προγραμμάτων υποκατάστασης (Π.Π.Υ.) για εξαρτημένους χρήστες ηρωίνης. Σήμερα λειτουργούν ήδη τα δύο πρώτα κέντρα (ένα στην Αθήνα και ένα στη Θεσσαλονίκη) χορήγησης μεθαδόνης σε χρήστες ηρωίνης οι οποίοι πληρούν τις νόμιμες προϋποθέσεις, όπως αυτές προσδιορίζονται στο άρ.3 της παραπάνω υπουργικής απόφασης. Τα προγράμματα αυτά έχουν ξεκινήσει, διεθνώς, ήδη από τη δεκαετία του 1970.

τρών. Στην παρ. 4 του άρ. 371 Π.Κ., προβλέπονται, ωστόσο, οι λόγοι που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της παραβίασης του απορρήτου και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες «η πράξη μένει ατιμώρητη αν ο υπαίτιος απέβλεπε στην εκπλήρωση καθήκοντός του ή στη διαφύλαξη έννομου ή για άλλο λόγο δικαιολογημένου ουσιώδους συμφέροντος δημόσιου ή του ίδιου ή κάποιου άλλου, το οποίο δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί διαφορετικά».

Το ιατρικό και υπηρεσιακό απόρρητο προστατεύεται από όλες τις νομοθεσίες των χωρών που εκπροσωπήθηκαν στην προαναφερθείσα επιτροπή, παρά τις υπάρχουσες διαφοροποιήσεις. Συγκεκριμένα, το άρ. 203 του **γερμανικού Π.Κ.** τιμωρεί την παραβίαση του επαγγελματικού απορρήτου από τους γιατρούς, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς και δημοσίους υπαλλήλους. Άρση του απορρήτου επιτρέπεται μόνο όταν υπάρχει συναίνεση του πελάτη, νόμιμη υποχρέωση για την προάσπιση υπέρτερου αγαθού, εφόσον αυτό δεν γίνεται να προστατευθεί με άλλο τρόπο.

Και το άρ. 458 **βελγικού Π.Κ.**, τιμωρεί την παραβίαση της ιατρικής και επαγγελματικής εχεμύθειας, εκτός των περιπτώσεων που υπάρχει νόμιμη υποχρέωση για την παραβίασή της. Στην πράξη, οι ιατρικοί σύλλογοι προκειμένου να επιτύχουν τον έλεγχο των μελών τους, απαιτούν την κατάθεση ονομαστικών καταλόγων των ατόμων που υπάγονται σε προγράμματα χορήγησης μεθαδόνης.

Στη **Γαλλία**, υπάρχει μία παγιωμένη νομολογία για το σεβασμό του ιατρικού και επαγγελματικού απορρήτου που θεσπίζει το άρ. 226-13 Π.Κ.. Η αρχή αυτή δεν ισχύει, ωστόσο, όπου ο νόμος προβλέπει διαφορετικά (226-14). Αντίστοιχες διατάξεις προβλέπονται στο άρ. 622 του **ιταλικού Π.Κ.** και στα άρ. 184 και 432 του **πορτογαλικού Π.Κ.**

Εξαίρεση αποτελεί η **Μεγάλη Βρετανία**, όπου η προστασία του απορρήτου απορρέει από την ισχύουσα επαγγελματική δεοντολογία και τις σχέσεις εμπιστοσύνης.⁵

Μία πρώτη σημαντική διαπίστωση είναι, άρα, ότι όλες οι πληροφορίες που αφορούν στους χρήστες ηρωίνης, οι οποίες συλλέχθηκαν στο πλαίσιο των προγραμμάτων υποκατάστασης, καλύπτονται από το επαγγελματικό και ειδικότερα το ιατρικό απόρρητο. Ενα σημαντικό, εντούτοις, ερώτημα τίθεται στην προκειμένη περίπτωση: **η δικαστική εξουσία μπορεί να απαιτήσει την άρση του απορρήτου όταν πρόκειται για υπόθεση η οποία απασχολεί την ποινική δικαιοσύνη;** Παρά τις υπάρχουσες ασφαλιστικές δικλείδες, στην πράξη σχετικοποιείται κατά πολύ η διασφάλιση την οποία φαίνεται να προσφέρει το ευρύτατα αποδεκτό υπηρεσιακό απόρρητο.

Ο **ελληνικός κώδικας ποινικής δικονομίας** (άρ. 212) προβλέπει ρητά την ακύρωση της διαδικασίας στην περίπτωση κατά την οποία εξετα-

5. Τα στοιχεία που αφορούν στο νομοθετικό πλαίσιο των ξένων χωρών περιλαμβάνονται αναλυτικά στην προαναφερθείσα δημοσίευτη έκθεση της επιτροπής.

στούν ως μάρτυρες άτομα που δεσμεύονται από το επαγγελματικό απόρρητο. Απαγορεύεται, επίσης, η κατάσχεση εγγράφων όταν σ' αυτά περιέχεται παρόμοιο μυστικό (άρ. 262). Σε περίπτωση αμφιβολίας, το έγγραφο σφραγίζεται και η τελική απόφαση λαμβάνεται από το διοικητικό συμβούλιο του αρμόδιου επαγγελματικού συλλόγου.⁶

Αντίστοιχη απαγορευτική διάταξη εξέτασης μαρτύρων προβλέπεται και στον **ιταλικό κώδικα ποινικής δικονομίας** (άρ. 200). Επειδή, όμως η νομολογία έχει αμβλύνει την αντίθεση αυτή όταν πρόκειται για ποινική υπόθεση, ο νόμος για τα ναρκωτικά έχει συμπεριλάβει ειδική διάταξη για όσους απασχολούνται σε υπηρεσίες σχετικές με τοξικοεξαρτημένα άτομα, ώστε να μην μπορούν να υποχρεωθούν σε κατάθεση από την δικαστική εξουσία (άρ. 120.7 D.P.R. νόμου 309/1990). **Στη Γαλλία και στη Γερμανία** η άσκηση ποινικής δίωξης δεν αποτελεί λόγο άρσης του απορρήτου. Η νομολογία έχει, όμως, επιβεβαιώσει περιστασιακά παρόμοιες περιπτώσεις. **Στο Βέλγιο**, αντίθετα, το απόρρητο αίρεται στις περιπτώσεις που η κρατική εξουσία το απαιτεί (άρ 458 Π.Κ.), ενώ **στην Πορτογαλία** το άρ.431 Π.Κ. τιμωρεί την αναιτιολόγητη άρνηση υπαλλήλου να συνεργαστεί με τις δικαστικές αρχές, οι οποίες και αποφασίζουν σχετικά με την ύπαρξη ή όχι των προϋποθέσεων άρσης του απορρήτου. **Στη Μεγάλη Βρετανία**, οι πληροφορίες της αστυνομίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν από το δικαστήριο με τη μορφή «απόρρητων πληροφοριών» ακόμα και αν έχουν συλλεχθεί παράνομα.

Προκειμένου να επιτευχθεί όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη προστασία, ορισμένες νομοθεσίες επέλεξαν τη **λύση της ανώνυμης καταγραφής προσωπικών δεδομένων** των τοξικοεξαρτημένων ατόμων, στα οποία χορηγείται μεθαδόνη. Ενδεικτική είναι η ιταλική νομοθεσία (αρ.95 νόμου του 1975, για τα ναρκωτικά), η οποία εισήγαγε το δικαίωμα στην ανωνυμία για όσους χρήστες το επιθυμούν. Το δικαίωμα αυτό προβλέπεται και από το γαλλικό δίκαιο (L.355-21 κώδικα δημόσιας υγείας), για τα άτομα τα οποία προσέρχονται εκούσια στα θεραπευτικά κέντρα, εφόσον είναι μόνο χρήστες και δεν εμπλέκονται με την εμπορία ή διακίνηση ναρκωτικών.

Τα τελευταία χρόνια, παρουσιάζεται στην Ευρώπη, μία τάση για ενίσχυση της προστασίας των εμπιστευτικών προσωπικών δεδομένων και ειδικότερα της επεξεργασίας τους από ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Η τάση αυτή αποτελεί απόρροια της ιδιαίτερα μεγάλης τεχνολογικής εξέλιξης στον τομέα της πληροφορικής και της ευρύτατης εφαρμογής της. Ενδεικτική είναι η **υπ' αρ. 108/1981 Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης** σχετικά με την προστασία των ατόμων από την αυτόματη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων. Η σύμβαση αυτή έχει κυρωθεί από τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες και αποτελεί το πρότυπο που ενέπνευσε τις αντίστοιχες εθνικές νομοθεσίες. Ο πρώτος νόμος αυτού του είδους

6. Δεν πρέπει να παραβλέπεται, πάντως, και η δυνατότητα που προβλέπεται στην παρ.4 του άρ. 371 Π.Κ., για άρση του απορρήτου.

ψηφίστηκε στη Σουηδία το 1973, ακολούθησε η Γαλλία (1978), η Μ.Βρετανία (1984), η Ολλανδία (1988), η Γερμανία (1990), η Πορτογαλία (1991), η Ισπανία (1992) και το Βέλγιο (1993). Η Ελλάδα και η Ιταλία δεν έχουν προς το παρόν αποκτήσει κάποιο σχετικό νόμο, παρότι έχουν κατεθεί αντίστοιχα νομοσχέδια.⁷

II. Η πρακτική εφαρμογή

Η αναγκαιότητα της νομοθετικής αυτής προστασίας γίνεται περισσότερο προφανής στα **προγράμματα χορήγησης μεθαδόνης**, όπου οι κίνδυνοι παραβίασης των προσωπικών πληροφοριών είναι μεγαλύτεροι αλλά και οι συνέπειες αυτής της παραβίασης είναι σοβαρότερες λόγω του ιδιαίτερου καθεστώτος των ατόμων που αφορούν και της κοινωνικής περιθωριοποίησής τους.

Όλες οι χώρες στις οποίες εφαρμόζονται παρόμοια προγράμματα υποκατάστασης μέσα από τη χορήγηση μεθαδόνης στους εξαρτημένους χρήστες ηρωΐνης ακολουθούν κάποιο σύστημα ελέγχου των δόσεων που χορηγούνται. Είναι γεγονός ότι τα συστήματα αυτά παρουσιάζουν πολλά κοινά σημεία και αναπαράγουν, βασικά, **το ολλανδικό μοντέλο**. Πρόκειται για ένα αρκετά τελειοποιημένο σύστημα αυτόματης χορήγησης (μέσα από σύστημα ηλεκτρονικού υπολογιστή), το οποίο αποκαλείται **DO-SIS**. Το πρόγραμμα αυτό παρουσιάστηκε αναλυτικά στα μέλη της επιτροπής μας από τους υπεύθυνους του Δήμου του Αμστερνταμ, κατά την εκεί επίσκεψή μας. Αν και η καταγραφή των στοιχείων είναι ονομαστική, απαγορεύεται η πρόσβαση σε αυτά οποιουδήποτε άλλου πλην των αρμοδίων υπαλλήλων του κέντρου. Το σύστημα εφαρμόζεται ήδη 10 χρόνια και απλοποιεί κατά πολύ τη χορήγηση μεθαδόνης σε όσους έχει εγκριθεί από τους αρμόδιους γιατρούς. Οι υπάλληλοι αυτών των υπηρεσιών έχουν τη δυνατότητα να επαληθεύσουν αμέσως μέσω του προγράμματος του υπολογιστή την ιατρική συνταγή και τις δόσεις που έχουν ήδη χορηγηθεί στο χρήστη.

Η προστασία των προσωπικών δεδομένων των χρηστών εξασφαλίζεται μέσα από τη ρητή οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων των ποινικών και κοινωνικοθεραπευτικών υπηρεσιών, εφόσον το νομοθετικό πλαίσιο απαγορεύει την παροχή πληροφοριών από τις τελευταίες προς την αστυνομία ή τα δικαστήρια. Επειδή, όμως, στην πράξη δεν μπορεί να αποκλεισθεί η περίπτωση παραβίασης των θεσμοθετημένων αυτών αρχών, έχουν ληφθεί και επιπρόσθετα προληπτικά μέτρα (κωδικοί εισόδου στα προγράμματα του υπολογιστή, ειδικές τηλεφωνικές γραμμές και περιοδικοί έλεγχοι) ώστε να

7. Στην Ελλάδα το σχετικό Σχέδιο Νόμου για την «Προστασία του ατόμου από την επεξεργασία των προσωπικών πληροφοριών» κατατέθηκε στο κοινοβούλιο το 1987 (βλ. πρακτικά Διεθνούς Διάσκεψης για τα Νομοθετικά προβλήματα προστασίας των προσωπικών πληροφοριών, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991).

επιτευχθεί αποτελεσματικότερη διασφάλιση. Απαραίτητη, πάντως, προϋπόθεση ένταξης σε πρόγραμμα χορήγησης μεθαδόνης αποτελεί η υπογραφή μιας σύμβασης, στην οποία ο ασθενής αποδέχεται το ισχύον καθεστώς και δηλώνει εκούσια τα στοιχεία της ταυτότητάς του.

Στη Γερμανία (Φραγκφούρτη), έχει επιλεγεί η μη ονομαστική καταγραφή των ατόμων στα οποία χορηγείται μεθαδόνη. Ετσι αντί του ονόματος τους χρησιμοποιείται κάποιος κωδικός, ενώ τα στοιχεία που καταγράφονται είναι εξαιρετικά περιορισμένα.

Στο Βέλγιο, το σύστημα ποικίλλει ανάλογα με την περιοχή. Στη γαλλική κοινότητα εφαρμόζεται ένα σύστημα κωδικοποιημένης καταγραφής με βάση τα αρχικά του ονόματος του χρήστη την ημερομηνία γέννησης και τον ταχυδρομικό κώδικα της διεύθυνσής του. Στη φλαμανδική κοινότητα εφαρμόζεται το ολλανδικό σύστημα και στο Charleroy υπάρχει ονομαστική καταγραφή των χρηστών.

Στην Ισπανία (Βαρκελώνη), η χορήγηση μεθαδόνης προϋποθέτει τη συμπλήρωση καρτέλλας με τα στοιχεία τόσο των θεραπειών όσο και των ασθενών αλλά οι πληροφορίες αυτές προορίζονται μόνο για υπηρεσιακή χρήση. Στην περίπτωση ερευνητικών προγραμμάτων, τα παραπάνω δεδομένα είναι ανώνυμα αλλά θεωρούνται αρκετά για την εξακρίβωση της ταυτότητας.

Στη Γαλλία, τα κέντρα χορήγησης μεθαδόνης συμπληρώνουν παρόμοιες καρτέλλες με το όνομα του ασθενή, την ημερομηνία και την ώρα χορήγησης της δόσης καθώς και το κέντρο ή τον υπεύθυνο που την εγκρίνει. Οι καρτέλλες αυτές είναι χειρόγραφες. Τα παραπάνω στοιχεία γίνονται ανώνυμα όταν αποτελούν αντικείμενο ηλεκτρονικής επεξεργασίας για ερευνητικές ανάγκες. Στην πράξη, το βοηθητικό προσωπικό των κέντρων χορήγησης μεθαδόνης σημειώνει επανειλημμένα το όνομα του ασθενή σε διάφορους φακέλλους που δεν εγγυώνται την προστασία του απορρήτου. Για το λόγο αυτό θεωρείται ότι θα ήταν προτιμότερη η ηλεκτρονική καταγραφή σε όλες τις φάσεις της διαδικασίας.

Στη Μ.Βρετανία, τα κέντρα χορήγησης μεθαδόνης (αλλά και ηρωΐνης) είναι υποχρεωμένα να παρέχουν ονομαστικές πληροφορίες των ασθενών τους στο Home Office. Τα στοιχεία αυτά συμπληρώνονται από τον θεράποντα γιατρό και αποσκοπούν περισσότερο στη δική του προστασία αλλά και στον έλεγχό του. Η αστυνομία δεν έχει πρόσβαση στους συγκεκριμένους καταλόγους, έχει όμως τη δυνατότητα να ελέγχει τα συνταγολόγια των φαρμακείων, τα οποία είναι επίσης ονομαστικά. Επειδή το σύστημα αυτό απωθεί πολλά άτομα από τη συγκεκριμένη θεραπευτική μεταχείριση, πολλοί γιατροί αποφεύγουν οποιαδήποτε καταγραφή.

Στην Ιρλανδία, διατηρείται κατάλογος με ονομαστικά στοιχεία εκείνων, οι οποίοι εντάσσονται σε προγράμματα μεθαδόνης αλλά καλύπτονται από το ιατρικό απόρρητο.

Στην Ιταλία, η νομοθεσία αναγνωρίζει το δικαίωμα στην ανωνυμία. Παρόλα αυτά υφίσταται επιδημιολογικό εργαστήριο ηλεκτρονικής επεξεργασίας δεδομένων, στο οποίο έχουν πρόσβαση μόνο οι αρμόδιοι υπάλληλοι μέσα από τη χρήση ειδικού απόρρητου κώδικα. Στο Τορίνο υπάρχει, αντίθετα, ένα γενικό περιφερειακό κέντρο το οποίο συγκεντρώνει και επεξεργάζεται μέσα από προγράμματα πληροφορικής, ονομαστικά στοιχεία όσων κάνουν χρήση μεταδότης. Όσες φορές υπήρξε προσπάθεια από την αστυνομία να απαιτήσει σχετικές πληροφορίες, τα αρμόδια δικαστήρια δικάωσαν τους υπεύθυνους των κοινωνικοθεραπευτικών υπηρεσιών που αρνήθηκαν να συμπράξουν.

Στην Πορτογαλία, οι αρμόδιοι δημόσιοι φορείς καταγράφουν ελάχιστες προσωπικές πληροφορίες που προορίζονται για αυστηρά υπηρεσιακή χρήση. Ο φόβος, ωστόσο, τυχόν ποινικής δίωξής τους, οδηγεί τους χρήστες-ασθενείς στη δήλωση πολλών αναληθών στοιχείων.

Στην Ελλάδα, τέλος, όπου ακολουθήθηκε το ολλανδικό πρότυπο, η προαναφερθείσα υπουργική απόφαση προβλέπει την υπογραφή ενός συμβολαίου μεταξύ του κέντρου και του ασθενούς, βάσει του οποίου ο τελευταίος δηλώνει υπεύθυνα ότι τηρεί τις προβλεπόμενες από το νόμο προϋποθέσεις και ζητά τη συμμετοχή του στο πειραματικό πρόγραμμα υποκατάστασης. Η αίτηση είναι ονομαστική ενώ απαιτείται, επιπλέον, η αναγραφή των στοιχείων του πλησιέστερου συγγενούς του.

Είναι φανερό ότι στην πράξη είναι δύσκολο να μιλήσουμε για απόλυτη προστασία των προσωπικών πληροφοριών παρά μόνο όπου ισχύει το δικαίωμα στην ανωνυμία. Η προαναφερθείσα Επιτροπή κατέγραψε αρκετές περιπτώσεις διαρροής προσωπικών πληροφοριών.⁸ **Στη Γαλλία**, για παράδειγμα, η **εθνική επιτροπή πληροφορικής και ελευθεριών** (Commission Nationale de l' Informatique et des Libertés-CNIL) έχει δεχθεί πολυάριθμες καταγγελίες για μη σεβασμό του ιατρικού απορρήτου. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, η συλλογή και διάδοση ονομαστικών στοιχείων των ασθενών-χρηστών από τους γιατρούς δίχως τη συγκατάθεση των τελευταίων, είναι παράνομη. Για το λόγο αυτό, το 1992, κοινοποιήθηκε στον Πρόεδρο του ιατρικού συλλόγου της περιοχής του Haut-Rhin σχετική προειδοποίηση, η οποία αποτελούσε άμεση απάντηση στην κατασκευή ενός ονομαστικού καταλόγου των τοξικομανών της περιφέρειάς του, την οποία είχε αποστείλει στους 1.800 γιατρούς του συλλόγου του. Η παρέμβαση αυτή υποχρέωσε τον πρόεδρο να δεσμευτεί ότι δεν πρόκειται να επαναλάβει παρόμοιες ενέργειες.⁹

Ανάλογα περιστατικά έχουν επισημανθεί και σε άλλες χώρες. **Στο Βέλγιο**, για παράδειγμα, η ιατρική επιτροπή του Brabant, εξέδωσε απόφαση

8. Όπως αυτές περιγράφονται αναλυτικά στην αδημοσίευτη Έκθεση του Ευρωπαϊκού Forum, σ.σ. 40-43.

9. Απόφαση με αρ. 32-016 4.2.1992. CNIL. 13η Έκθεση Δραστηριότητας, σελ. 370.

με την οποία ζητούσε από τα μέλη της να της καταθέσουν κατάλογο με τους ασθενείς τους τοξικομανείς. Ενας ιατρικός σύλλογος που αρνήθηκε να συμμορφωθεί, προσέφυγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας με το σκεπτικό ότι υπήρχε ο κίνδυνος διαρροής των στοιχείων αυτών προς τις εισαγγελικές ή αστυνομικές υπηρεσίες. Με το διάβημά τους αυτό συντάχθηκε και η βελγική κυβέρνηση, συμμεριζόμενη την άποψη ότι η παροχή παρόμοιων πληροφοριών αποτελεί παραβίαση της προσωπικής ζωής και του ιατρικού απορρήτου. Στη Λιέγη, αντίθετα, οι κατάλογοι των ασθενών αποστέλλονται στην τοπική ιατρική επιτροπή, η οποία οργανώνει τα προγράμματα χορήγησης μεθαδόνης.

Αντίστοιχα προβλήματα έχουν επισημανθεί και στη **Μ.Βρετανία**, την **Ιταλία** αλλά και την **Ολλανδία**.

III. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, η επιτροπή μελέτης του θέματος στο οποίο αναφερθήκαμε, διαπίστωσε την ύπαρξη ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου προστασίας των δικαιωμάτων του ατόμου, το οποίο δεν μπορεί, ωστόσο, να αποκλείσει οποιοδήποτε κίνδυνο διαρροής των εμπιστευτικών πληροφοριών. Για το λόγο αυτό επισημαίνεται η αναγκαιότητα για διαρκή επαγρύπνηση σε επίπεδο πρακτικής εφαρμογής και για λήψη επιπρόσθετων διασφαλιστικών μέτρων. Η στάση αυτή υπαγορεύεται από την ιδιαιτερότητα της εξετασθείσας περίπτωσης, όπου το ενδεχόμενο παραβίασης του καθήκοντος εχεμύθειας των υπευθύνων μπορεί να συνεπάγεται καταστροφικές συνέπειες για τους χρήστες-ασθενείς που εντάσσονται στα προγράμματα κοινωνικοθεραπευτικού χαρακτήρα. Οι παραβιάσεις αυτές, εκτός από τη βάνανυση προσβολή των θεμελιωδών τους δικαιωμάτων, ελαχιστοποιούν και τις πιθανότητες της κοινωνικής τους επανένταξης.

Την ανησυχία αυτή συμμερίστηκαν και **οι εκπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης**, οι οποίοι συναντήθηκαν στο Motosinhos, μέσα από την αποδοχή των παρακάτω θέσεων:

- Υπάρχουν υπηρεσίες που δεν χρησιμοποιούν ονομαστικά στοιχεία ούτε και φακέλλους των ασθενών τους και παρόλα αυτά λειτουργούν χωρίς σημαντικά προβλήματα.

- Πρέπει να επιτευχθεί μία ισορροπία μεταξύ των ατομικών δικαιωμάτων των χρηστών και των υπηρεσιακών αναγκών, κατά τη συλλογή ατομικών πληροφοριών.

- Το ενδεχόμενο παραβίασης των δικαιωμάτων αυτών επισύρει τον κίνδυνο του στιγματισμού και της περιθωριοποίησης των συγκεκριμένων ατόμων και θέτει σε άμεση διακινδύνευση και την ύπαρξη των επίσης θεμελιωδών δικαιωμάτων τους για εργασία, υγεία και ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.

- Το ιατρικό και επαγγελματικό απόρρητο πρέπει να επεκταθεί, ώστε να καλύπτει όλα τα άτομα που εμπλέκονται στις σχετικές διαδικασίες.

- Στην περίπτωση επεξεργασίας των προσωπικών πληροφοριών των χρηστών-ασθενών θα πρέπει αυτές να είναι ανώνυμες (δηλαδή κωδικοποιημένες έτσι ώστε να είναι αδύνατη η διάγνωση της ταυτότητας) και απαραίτητες (δηλαδή να περιλαμβάνουν τις εντελώς αναγκαίες για την υπηρεσία πληροφορίες).

- Θα πρέπει να υπάρχει πάντα η συγκατάθεση του ατόμου που αφορούν και μάλιστα ανεξάρτητα από την αποδοχή των υπόλοιπων όρων του θεραπευτικού προγράμματος.

- Ο σεβασμός των σχετικών δικαιωμάτων πρέπει να διασφαλίζεται μέσα από την πραγματοποίηση τακτικών και αυστηρών ελέγχων ενώ προτείνεται η ύπαρξη ενός ανωτάτου χρονικού ορίου μετά την παρέλευση του οποίου οι φάκελλοι πρέπει να καταστρέφονται.

Διατυπώθηκε, τέλος, η ευχή να φθάσουμε στο σημείο πλήρους ενσωμάτωσης των τοξικοεξαρτημένων ατόμων, ώστε να είναι εφικτή η χαλάρωση των ειδικών αυτών μέτρων προστασίας ή ακόμα και η εξάλειψή τους όταν τα άτομα αυτά θεωρηθούν ισότιμοι πολίτες της κοινωνίας μας.

Προσδιορισμός ανομικών παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν στη χρήση Ναρκωτικών

ΙΩΑΝΝΑΣ ΠΕΡΑΝΤΖΑΚΗ - ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ
Λέκτορα Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Το πρόβλημα που τέθηκε σ' αυτή την εργασία, ήταν να επισημανθούν και να ερευνηθούν οι πιθανοί παράγοντες που οδήγησαν τα άτομα του δείγματός μας στη χρήση των ναρκωτικών.

Διατυπώσαμε την υπόθεσή μας σύμφωνα με τους Lindesmith και Gagnon που θέτουν το ερώτημα αν η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση των ναρκωτικών. Σύμφωνα με τους δύο αυτούς ερευνητές με τους οποίους συμφωνούμε, η δημιουργία των παραγόντων που προσδιορίζει μια ανομική κατάσταση, εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων. Άλλωστε και σ' αυτά τα συμπεράσματα καταλήξαμε σε γενικές γραμμές και στη δική μας έρευνα.

Η αναφορά μας στους Durkheim και Merton καθώς και στους άλλους κοινωνιολόγους που ασχολήθηκαν με την έννοια της κοινωνικής ανομίας, εκρίθη απαραίτητη για να μπορέσουμε να αποσαφηνίσουμε αυτή την έννοια, συνδέοντάς την με τον προσδιορισμό των συγκεκριμένων παραγόντων που προσδιορίζουν μια ανομική κατάσταση.

Εισαγωγή

Η κεντρική ιδέα της εργασίας αυτής, είναι να προσδιοριστούν οι παράγοντες εκείνοι που μπορούν να οδηγήσουν ορισμένα άτομα - και συγκεκριμένα τα άτομα του δείγματός μας - στη χρήση των ναρκωτικών. Με βάση την θεωρία των Lindesmith και Gagnon απ' όπου και στηρίξαμε τη δική μας υπόθεση, προσπαθούμε να δούμε αν η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στο δρόμο των ναρκωτικών.

Ποιές είναι π.χ. οι συνθήκες που υπάρχουν κι αν αυτές είναι η αιτία σ' αυτήν την κατάσταση στην οποία μπορεί να φθάσουν τα άτομα του δείγματός μας. Η αναφορά μας, στους Durkheim και Merton καθώς και στους άλλους κοινωνιολόγους που ασχολήθηκαν με την έννοια της κοινωνικής ανομίας, κρίθηκε απαραίτητη. Άλλωστε και η αρχική μας σκέψη βασίζεται στην έννοια της κοινωνικής ανομίας και στις επιπτώσεις που μπορεί να έχει σε ορισμένα άτομα.

Μια σφαιρική ματιά στην έννοια αυτή, κρίνουμε ότι μας βοηθά και είναι σημαντικό στοιχείο γι' αυτή μας την εργασία.

Ι. Η Έννοια της Κοινωνικής Ανομίας κατά τον E. Durkheim

Πριν αναλύσουμε την έννοια της κοινωνικής ανομίας και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχουν σε ορισμένα άτομα οι ανομικές καταστάσεις, θεωρούμε απαραίτητο να δώσουμε μια περιληπτική εικόνα του ιστορικού και της σημασίας της λέξης «ανομία».

Η ανομία προέρχεται από το στερητικό Α και τη λέξη νόμος. Επομένως ανομία σημαίνει έλλειψη νόμων. Αυτή η έλλειψη νόμων μέσα σε μια κοινωνία, έχει ως αποτέλεσμα κατάσταση αναταραχής. Αν πάρουμε τον ορισμό που μας δίνει το *Dictionnaire de Sociologie* του Larousse, παρατηρούμε ότι η ανομία θεωρείται μια κατάσταση μέσα στην κοινωνία που χαρακτηριστικό της είναι η αβεβαιότητα, η ασυναρτησία και η ασυνέπεια των κανόνων που σκοπό έχουν την ομαλότητα της κοινωνικής ζωής. Η ελληνική αυτή λέξη πρωτοεμφανίστηκε στην Κεντρική Ευρώπη στις αρχές του 17ου αιώνα, αλλά η χρήση της έγινε αισθητά γνωστή από τον Γάλλο κοινωνιολόγο και φιλόσοφο του 19ου αιώνα Emile Durkheim.

Μέσα λοιπόν στο έργο του Durkheim «*De la Division du Travail Social*» (1893), η ανομία παίρνει τη μορφή μιας θλιβερής κατάπτωσης του κοινωνικού συνόλου που φαίνεται να προέρχεται από τα ελαττώματα των ηθικών και νομικών κανόνων που οργανώνουν την οικονομική ζωή της κοινωνίας. Η κρίση αυτή εκδηλώνεται μέσα στις σχέσεις των ατόμων και στα συστήματα αξιών και έχει ως αποτέλεσμα τη διατάραξη του κοινωνικού συνόλου.

Αυτή η διατάραξη της κοινωνικής ζωής είναι κατά τον Durkheim ανήθικη. Άρα και η έννοια του όρου αυτού έχει τη σημασία του ανήθικου. Άλλωστε αυτή είναι και θεολογική ερμηνεία της έννοιας της ανομίας. Ο Durkheim επηρεαζόμενος από αυτές τις σκέψεις πρόβαλε το ηθικό στοιχείο.¹ Γι' αυτό καταφέρεται εναντίον της πολιτικής κατάστασης που είναι ανίκανη να μετριάσει τις επιθυμίες για ένα χωρίς τέλος αγώνα που αφορά την οικονομική κατάσταση. Άλλωστε ο Durkheim στο βιβλίο του «*Μαθήματα Κοινωνιολογίας*» ασχολείται με την ηθική των κοινωνικών γεγονότων, καταστάσεις που τον απασχολούσαν μέχρι το τέλος της ζωής του. Επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον της κλασσικής οικονομικής θεωρίας γιατί πιστεύει ότι είναι η βασική αιτία που προκαλεί την έλλειψη ή ακόμη και την κατάρρευση των ηθικών κανόνων στην κοινωνία. Την θεωρεί επίσης επικίνδυνο παράγοντα ικανό να δημιουργήσει προβλήματα στη δημοκρατία. Όλοι αυτοί οι φραγμοί ηθικής σύμφωνα με τον Durkheim, προ-

1. Sthepan G. Nejtrovic, Helene M. Brown; Durkheim's concept of anomie as deregulation. «*Social Problems*, vol. 33, No 3, December 1985», p. 82-85.

έρχονται από μια κακή άποψη της κλασικής οικονομικής θεωρίας που επηρεάζει τον κοινωνικό βίο και προκαλεί την ανομία.

Μέσα στο κοινωνικό σύνολο, με το διαχωρισμό της εργασίας, όπως αναφέρεται στο έργο του «*The Division of Labour in Society*»,² παρατηρείται μια συνεχής πάλη. Τη στιγμή που στην αέναη αυτή πάλη η ισορροπία του κοινωνικού συνόλου καταστρέφεται από τα διάφορα γεγονότα όπως π.χ. αναρχία ή αδυναμία στους θεσμούς της οικογένειας, εκκλησίας κ.λπ., τότε το σύστημα αξιών του συνόλου καταρρέει. Τη στιγμή αυτή, η κοινωνία χάνει από τα χέρια της τον έλεγχο του συνόλου των μελών της και δεν είναι πλέον ικανή να υπερισχύσει. Αποτέλεσμα αυτής της ηθικής χαλάρωσης της κοινωνίας, είναι η ανομία.

Αυτή η αγωνία της πάλης μεταξύ κοινωνίας και ανθρώπου - όπως σωστά τη χαρακτηρίζει ο Durkheim στο περίφημο έργο του «*Le Suicide*», είναι ριζωμένη βαθιά μέσα του και δεν αργεί να πάρει τη μορφή ανομικής κατάστασης όταν η κοινωνία παρουσιάζει αδυναμία (με αίτια π.χ. τις διάφορες οικονομικές κρίσεις κ.λπ.).³

Η κοινωνική ανομία δεν εξηγείται με τον ίδιο τρόπο όπως εξηγείται ένας κοινωνικός οργανισμός, αλλά εξηγείται μέσα από τη σύσφιξη των σχέσεων των ανθρώπινων επιθυμιών και των νόμων στους οποίους νόμους υπάγονται αυτές οι επιθυμίες. Αυτή η αποτυχία στις σχέσεις αυτές προκαλούν κατά κύριο λόγο τη καταστροφή της ηθικής υπόληψης της κοινωνίας και του ατόμου. Ο Durkheim δίδει μεγάλη σημασία σ' αυτή τη κατάσταση της ανομίας που τη θεωρεί αιτία των συγκρούσεων ενός κόσμου που έχει καταπέσει ηθικά και παρουσιάζει ένα θλιβερό θέαμα.⁴

Η ανομία, θα μπορούσε να πει κάποιος, που ακολουθεί τις σκέψεις του Durkheim, εκφυλίζει τις κοινωνίες αυτές που η βιομηχανική άνθιση τις καθιστά οικονομικά προνομιούχες. Επομένως, μια αναπάντεχη οικονομική κρίση ή μια αιφνίδια οικονομική άνθιση, προκαλεί δόνηση του κοινωνικού ελέγχου και εγκατάλειψη των ατόμων μέσα σ' ένα ωκεανό σύγχισης των προσωπικών τους αναγκών.

Εάν ο άνθρωπος από τη μια μεριά δεν μπορεί να ζει χωρίς το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών και επιθυμιών του να μην είναι σε αρμονία με τα μέσα που διαθέτει για τη πραγματοποίησή τους, από την άλλη, η κοινωνία με τους πολλαπλούς ελέγχους να τείνει να περιορίσει στο σύνηθες τις τάσεις του ανθρώπου, τότε η οποιασδήποτε μορφής αποσύνθεση του κοινωνικού συνόλου, καταστρέφει την αρμονία και εξασθενεί το κύρος που η κοινωνία ασκεί πάνω στο άτομο.

2. E. Durkheim, *The division of labour in society*, (The Free Press, New York, 1964), p. 160-170.

3. E. Durkheim, *The Suicide* (The Free Press, New York, 1960), p. 20-24.

4. E. Durkheim, *The Division of Labour in Society* (The Free Press, New York 1964), p. 160-170.

Σύμφωνα με τη μελέτη που έχει κάνει ο Jean Duvignion για τον Durkheim και το έργο του γενικά, υπάρχει ένα είδος άμεσης επικοινωνίας μεταξύ του κοινωνικού και ψυχολογικού συναισθήματος που σε περιόδους αμορφίας της κοινωνίας πέφτει σε ένα κενό. Μπορεί να πει κανείς πως η κοινωνία σε σπασμωδικές στιγμές αυτοκαταστρέφεται μέσα από τα ίδια της τα μέλη που σε τελική ανάλυση είναι η ίδια η κοινωνία.⁵

Μια αναπάντεχη οικονομικά κρίση ή μια αιφνίδια οικονομική άνθιση δημιουργεί - σύμφωνα με τον Durkheim, προκαλεί διασάλευση του κοινωνικού συνόλου που μπορεί να οδηγήσει στην αυτοκαταστροφή, με άλλα λόγια στην αυτοκτονία.

Με τα παραδείγματα του βιβλίου του, που αναφέρεται στην αυτοκτονία, ο Durkheim προβάλλει τα κοινωνικά γεγονότα μέσα από τα στατιστικά δεδομένα που του προσφέρονται και προσπαθεί να συνδιάσει ένα ρεαλισμό που θα συνέδεε και θα προέβαλε συγχρόνως την ομοψυχία του ηθικού και νομικού κανόνα. Κάθε διασάλευση αυτών των δύο - και επομένως και διασάλευση του κοινωνικού συνόλου - θα ήταν για τον ίδιο τον Durkheim παράβαση της ηθικής.⁶

Η θεωρία του Durkheim για την κοινωνική ανομία, όπως την αναφέραμε στην εισαγωγή μας και του R.K. Merton αργότερα, είναι για μας οι πηγές απ' όπου αντλήσαμε τις θεωρητικές μας σκέψεις για να ξεκινήσουμε αυτή μας την εργασία.

Η θεωρία του Merton και ιδιαίτερα τα σημεία της που αναφέρονται στις φάσεις της προσαρμογής ή μη προσαρμογής της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είναι για μας ένα νέο ερέθισμα για το θεωρητικό μας πλαίσιο.

Η θεωρία αυτή του Merton, που αναφέρεται στη σύγκρουση των μέσων και των σκοπών της κοινωνίας, θα αντικατασταθεί από άλλες θεωρίες που θα καλύψουν τα αδύνατα σημεία της.

Άλλοι ερευνητές, όπως οι Cloward και Ohlin, θα επεκτείνουν τη θεωρία αυτή του Merton, άλλοι όπως οι Lindesmith και Gagnon θα την επανεξετάσουν προβάλλοντας τη δική τους θέση.

II. Η έννοια της ανομίας κατά τον R.K. Merton

A. Αναφορά στα μέσα και τους σκοπούς

Χαρακτηριστικό της ανομίας, όπως είδαμε, είναι η διάσπαση του κοινωνικού συνόλου δηλ. η καταπάτηση της κοινωνικής ηθικής, η διασάλευση της κοινωνικής συνειδήσης του ατόμου. Κατά τον Durkheim, η θυσία

5. Jean Duvignaut, E. Durkheim (Presse Universitaire de France Paris, 1965) p. 29.

6. Jack D. Douglas, The Social Meaning of Suicide (Princeton University Press 1967, Princeton, New Jersey) p. 60.

της ατομικότητας υπέρ του συνόλου, είναι η θεμελιώδης αρχή της κοινωνικής ισορροπίας. Η καταπάτηση αυτής της αρχής καταστρέφει αυτήν την ισορροπία.

Ο Merton όμως παίρνει την ανομία ως μια κατάσταση που στηρίζεται κυρίως στην άνιση κατανομή των μέσων για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Στο σημείο αυτό μπορεί να εκδηλωθεί συμπεριφορά απόρριψης σκοπών - μέσων κατά πέντε δυνατούς συνδυασμούς.⁷

Σύμφωνα με τον Merton, μεταξύ των κυριοτέρων στοιχείων του πολιτιστικού και κοινωνικού οικοδομήματος, δύο είναι για μας αυτά που έχουν άμεση σπουδαιότητα: Από τη μια μεριά αυτά που έχουν καθορισθεί πολιτιστικά και αφορούν όλα τα μέλη της κοινωνίας (σκοποί) και από την άλλη τα άλλα που προσδιορίζουν, διευθετούν και ελέγχουν τους τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε κανείς να επιτύχει ορισμένους σκοπούς (μέσα).

Οι διάφοροι όμως σκοποί που προβάλλει ο πολιτισμός και οι τύποι τους οποίους πρέπει να ακολουθούν οι σκοποί αυτοί δεν ευρίσκονται πάντα σε σταθερή σχέση μεταξύ τους.

Για τον Merton, η κοινωνία παίζει πρωταρχικό ρόλο στη σχέση μεταξύ πολιτιστικών σκοπών και νόμιμων μέσων καθώς και στη διένεξη που τυχόν υπάρχει μεταξύ τους.

Η σύγκρουση αυτή μπορεί να οδηγήσει σε πέντε βασικούς τύπους προσαρμογής (ή μη προσαρμογής) της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Η τυπολογία αυτή παίρνει το ακόλουθο σχήμα :

Τρόπος προσαρμογής	Σκοποί	Μέσα
Ομοιομορφία	+	+
Καινοτομία	+	-
Τυπολατρεία	-	-
Απόσυρση (αναχωρητισμός)	-	-
Εξέγερση (επανάσταση)	+	+

Η πρώτη περίπτωση (ομοιομορφία ++), απαντάται σε όλες τις κοινωνίες. Ο συμβατικός τρόπος ζωής είναι χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των ατόμων αυτών. Αυτά τα άτομα δεν θέλουν να διαταράξουν την ομαλή ζωή της κοινωνίας τους και προσαρμόζονται σύμφωνα με τους σκοπούς και τα μέσα που τους προσφέρονται.

Η δεύτερη περίπτωση (καινοτομία +-), διαπνέεται από την ιδέα της απόλυτης επιτυχίας των σκοπών που προβάλλει και προτείνει η κοινωνία τους, όπως π.χ. ο πλουτισμός, η δύναμη κ.ά.

7. R. Merton, *Social Theory and Social Structure* (The Free Press, Illinois 1967), p. 188.

Το άτομο που αποδέχεται αυτούς τους σκοπούς, μεταχειρίζεται όλα τα μέσα -εκτός από τα νόμιμα-, για να τους επιτύχει. Το «White Collar Crime», που έχει π.χ. ερευνήσει ο Sutherland μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με τη II μορφή του σχήματος του Merton.⁸

Για τον Sutherland, η μορφή αυτή, ο τύπος αυτός της συμπεριφοράς των ατόμων, απαντάται αποκλειστικά στον κόσμο των μεγάλων επιχειρηματιών.⁹ Πολλά από αυτής της κατηγορίας πρόσωπα δεν παραπέμπονται σε δίκες. Οι πράξεις τους δεν έχουν αποκαλυφθεί και λόγω της ιδιαίτερης κοινωνικής και οικονομικής τους θέσης, οι αρχές δεν θέλουν να κινήσουν δικαστηριακές διαδικασίες που θα μπορούσε να κατέληγαν σε καταδίκη τους.

Στην τρίτη περίπτωση (τυπολατρεία -+), το ιδεώδες της οικονομικής επιτυχίας εγκαταλείπεται και το άτομο περιορίζεται στο σημείο ακριβώς εκείνο που μπορεί να ικανοποιήσει τις φιλοδοξίες του. Αντιπροσωπευτικός τύπος σ' αυτή τη περίπτωση είναι ο γραφειοκράτης. Εκείνο δηλαδή το άτομο που φοβάται να διακινδυνεύσει τη θέση του και ακολουθεί κατά γράμμα τον τύπο. Με άλλα λόγια, η τρίτη περίπτωση αντιπροσωπεύει τα άτομα εκείνα που δεν θέλουν να αντιμετωπίζουν κινδύνους και δεν έχουν φιλόδοξα σχέδια.

Στην τέταρτη περίπτωση της απόσυρσης (-), περίπτωση που θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα, τα άτομα αρνούνται τους σκοπούς και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για τη πραγμάτωσή τους. Συγκεκριμένο παράδειγμα αυτής της περίπτωσης είναι ο αλκοολικός, ο ναρκομανής κ.ά. Αυτά τα παραδείγματα αντιπροσωπεύουν μια φάση της κατηγορίας της απόσυρσης. Η άλλη φάση, είναι η κινηματογραφική απεικόνιση του Σαρλώ, του «Κυρίου Κανένα» που γνωρίζει τον ασήμαντο ρόλο του και ζει σ' ένα κόσμο μέσα στον οποίο δεν έχει καμία θέση.

Παραμένει πάντοτε ο φτωχός ανθρωπάκος που αγνοεί τον κόσμο που τον καταπιέζει ψυχικά, και περιφρονεί τη κοινωνική συμβατικότητα. Είναι ο κλόουν της συμβατικής κοινωνίας και στο πρόσωπό του απεικονίζεται με πικρία η κοινωνική διάκριση. Ο ανθρωπάκος αυτός αρνείται να δεχθεί τους σκοπούς της βιομηχανοποιημένης και καταναλωτικής κοινωνίας.

Στον πέμπτο τύπο της ανθρώπινης συμπεριφοράς, στον επαναστάτη (+ +), ανήκουν τα άτομα εκείνα που δεν δέχονται ούτε τα μέσα ούτε τους σκοπούς της κοινωνίας τους. Κι αυτά τα άτομα όπως κι εκείνα του προηγούμενου τύπου της απόσυρσης, αισθάνονται «ξένα» μέσα σ' αυτό το περιβάλλον. Γι' αυτό προσπαθούν με δικό τους τρόπο, όπως π.χ. με επανάσταση, να επιτύχουν τη κατάργηση των παλαιών και το χτίσιμο νέων κοινωνικών δομών και λειτουργιών.

8. D. Szabo, *Deviance et Criminalite* (Armand Collin Paris 1970), p. 146-147.

9. Sutherland D.E. *White Collar Crime* (New York, The Dryden Press 1940) p. 155-156.

Χαρακτηριστικό στοιχείο στην περίπτωση αυτή, είναι από τη μια μεριά το μίσος, η έχθρα και από την άλλη η συνέχιση και η ανανέωση αυτής της έχθρας.

Αυτή η σύγκρουση κοινωνίας και ατόμου, νόμιμων και μη νόμιμων μέσων, έχει ως αποτέλεσμα τη διασάλευση του κοινωνικού συστήματος και είναι αυτό που ο Merton ονομάζει κοινωνική ανομία (anomie). Μπορούμε να προσθέσουμε στο σημείο αυτό το γεγονός ότι στις σύγχρονες κοινωνίες δίδεται μεγάλη έμφαση στους σκοπούς που αποβλέπουν κυρίως στην οικονομική επιτυχία, αδιαφορώντας για τα μέσα που θα χρησιμοποιηθούν.¹⁰

Κατά τον Merton, αλλά σύμφωνα και με άλλους ερευνητές, έχει αποδειχθεί ότι ορισμένες μορφές εγκλήματος θεωρούνται «φυσιολογικές» μέσα σε τέτοιο περιβάλλον που δέχεται και επιβάλλει για ανώτερο σκοπό της ζωής, την οικονομική επιτυχία.

Β. Ομοιότητες και τυχόν διαφορές της θεωρίας του Durkheim και του Merton που αφορούν την έννοια της κοινωνικής ανομίας

Κάνοντας σύγκριση μεταξύ των δύο θεωρητικών, παρατηρούμε ότι και οι δύο επιδίωξαν μια αναλυτική παρουσίαση και μια αιτιολογική εξήγηση της ανομίας. Και οι δύο ασχολήθηκαν με την ομαλή διατήρηση της κοινωνίας. Ο Durkheim αποδίδει την ανώμαλη κοινωνική κατάσταση σε διάφορους εξωτερικούς παράγοντες όπως π.χ. μια απρόβλεπτη οικονομική καταστροφή. Αυτή η ανώμαλη κατάσταση κλονίζει ή είναι ικανή να κλονίσει τη συλλογική συνείδηση, βασικό στοιχείο για τη θεμελίωση της κοινωνικής ηρεμίας. Χάρη σ' αυτή τη κοινωνική ηρεμία, το άτομο πρέπει να θυσιάσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες και να υποχωρεί.

Η κοινωνία, ενεργεί επάνω στα άτομα ως μια εξωτερική δύναμη που επηρεάζει, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα, τη συμπεριφορά τους.

Ο Merton παρουσιάζει μια γενική θεωρία για την ανομία χωρίς κάτι το συγκεκριμένο. Δεν οδηγεί η θεωρία του αυτή σε αιτιολογικές εξηγήσεις της συμπεριφοράς. Δεν εξηγεί π.χ. γιατί ο ένας γίνεται κομφορμιστής και ο άλλος καινοτόμος.

Ο Merton θεωρεί ανομία (anomie) τη διάσταση μεταξύ μέσων και σκοπών της κοινωνικής δομής. Επάνω σ' αυτή τη διάσταση στηρίζεται και η διαφοροποίηση των τύπων της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Ο Merton τοποθετεί την ανομία του, μέσα στα συγκεκριμένα πλαίσια της καθημερινής πραγματικότητας και με το περίφημο σχήμα του, μας προβάλλει τους διάφορους τύπους της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

10. N.M.McJill, Shelter Theory of Sympathy and love «Philosophicam and Phenomenological research II 1942», p. 273-291.

Η τυπολογία του Merton, μπορεί να θεωρηθεί ένας τρόπος «καταγραφής» και «παρουσίασης» των αντιδράσεων της συμπεριφοράς του ατόμου που «δρα» μέσα από την ίδια του τη κοινωνία και συγχρόνως επηρεάζεται απ' αυτήν.

Γ. Άλλες απόψεις που αφορούν την έννοια της κοινωνικής ανομίας

Στην παράγραφο αυτή θα αναφερθούμε και σε άλλες απόψεις που αφορούν την έννοια της κοινωνικής ανομίας.

Αρχίζουμε με την άποψη του A. Cohen από τη μια και των Cloward και Ohlin από την άλλη, που αναφέρονται κι αυτοί στην κοινωνική ανομία, συμπληρώνοντας τη θεωρία του Merton.

Ο A. Cohen θεωρεί ότι η κοινωνική ανομία επηρεάζεται από τη κοινωνική δομή. Με βάση το στοιχείο αυτό, ο Cohen επεκτείνει και συμπληρώνει τη θεωρία του Merton με το να υποστηρίζει ότι η εγκληματικότητα των ανηλίκων, π.χ. στις Η.Π.Α., στηρίζεται κατά κύριο λόγο στη κοινωνική δομή. Τα άτομα π.χ. που ανήκουν στο υπόστρωμα κλείνουν μέσα τους μίσος ενάντια στα άτομα που ανήκουν στη μεσαία τάξη.

Για τον Cohen, η θεωρία του Merton για την ανομία είναι ατομικιστική γιατί το άτομο εγωϊστικά διαλέγει ένα ορισμένο τρόπο συμπεριφοράς (προσαρμογής) αδιαφορώντας για τα άλλα άτομα. Η επιτυχία ή αποτυχία των άλλων τον αφήνουν ανεπηρέαστο. Η συμπεριφορά του ατόμου αυτού γίνεται κατανοητή μέσα σ' ένα γενικό πλαίσιο σκοπών, θεσμών και νόμιμης ευκαιρίας.¹¹

Για τους Cloward και Ohlin οι νόμιμες ευκαιρίες δεν είναι οι μόνες που υπάρχουν. Υπάρχουν κι αυτές που ικανοποιούν τους σκοπούς με μέσα παράνομα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι διάφορες παράνομες ευκαιρίες που παρουσιάζονται προσδιορίζουν και το κοινωνικό υπόστρωμα.¹² Ο χαρακτηρισμός κάποιου ως εγκληματία, εξαρτάται από τις προσβαλλόμενες παράνομες αξίες.

Οι Cloward και Ohlin σε αντίθεση με τον Merton, που αντιλαμβάνεται την απόσυρση ως απόρριψη των σκοπών και των μέσων, θεωρούν ότι τα άτομα που ανήκουν στην κατηγορία της απόσυρσης, αντιμετωπίζουν τη διπλή αποτυχία (Double Failure Hypothesis). Για τους κοινωνιολόγους αυτούς, τα άτομα της «διπλής αποτυχίας» αποτυχαίνουν τόσο στα νόμιμα όσο και μη νόμιμα μέσα. Για να υποστηρίξουν την άποψη αυτή, οι Cloward

11. Marshal B. Clinard, *Anomie and deviant behaviour: A Discussion and critique* (New York, The Free Press, 1966) p. 2.

12. Albert Cohen, *The Delinquent Boys* (The Free Press Glenoe Illinois 1955) p. 157-169.

και Ohlin παραθέτουν στατιστικές ναρκωμανών στις οποίες τα μεγαλύτερα ποσοστά αντιπροσωπεύουν περιπτώσεις ατόμων «διπλής αποτυχίας».

Οι σκέψεις των Brooks και McKiver που ασχολήθηκε με το θέμα της ανομίας, θα μας απασχολήσει για λίγο. Οι δύο αυτοί ερευνητές θεωρούν ανομική κατάσταση αυτή που προέρχεται από άτομα που έχουν «ξεφύγει» από το «ηθικό» υπόβαθρο της κοινωνίας τους. Διακρίνουν τρία στοιχεία που επηρεάζουν σημαντικά τα άτομα και συμβάλλουν στην ανομική κατάσταση. Τα στοιχεία αυτά είναι τα ακόλουθα:

- α) η έλλειψη σκοπών και έλλειψη αξιών
- β) η επιθετικότητα που επηρεάζει τις σκέψεις των ατόμων και
- γ) η απομόνωση και ανασφάλεια που υπάρχει στις αναπτυγμένες βιομηχανικά κοινωνίες.¹³

Ο Erick Fromm, μεταχειρίζεται τον όρο «ηθική μοναξιά» ως τον περισσότερο κατάλληλο και τον περισσότερο ικανό για να περιγράψει την κοινωνική ανομία «... Η μοναξιά οδηγεί σε μια πνευματική έλλειψη ολοκλήρωσης που μοιάζει με τη φυσική πείνα που οδηγεί στο θάνατο...». Κατά τον Fromm, η ανομία είναι απλωμένη παντού σε όλες τις «εξελιγμένες» κοινωνίες.¹⁴

Κατά τον Mannheim οι κατευθυντήριες δυνάμεις που περιβάλλουν τα άτομα από τη παιδική τους ηλικία, μετατοπίζονται σε μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες. Το άτομο είναι υποχρεωμένο να ζει μέσα σ' ένα κοινωνικό περιβάλλον. Η συνύπαρξη πολλών αξιών μέσα σ' αυτό το περιβάλλον, μπορεί να δημιουργήσει συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις αυτές οφείλονται κυρίως στο ανταγωνιστικό πνεύμα που υπάρχει και που είναι αποτέλεσμα ενός αναπτυγμένου βιομηχανικά και τεχνολογικά πολιτισμού.¹⁵ Το άτομο με λίγα λόγια, γίνεται θύμα της ίδιας του της δύναμης ανίκανο να απολαύσει την ελευθερία του.

Μια άλλη άποψη, που αφορά την έννοια της κοινωνικής ανομίας, έχει δοθεί από τον Melvin Seeman. Ο κοινωνιολόγος και φιλόσοφος Seeman, θεωρεί ότι η κοινωνική ανομία είναι μια παραλλαγή της ανθρώπινης αλλοτρίωσης. Γι' αυτόν, η αλλοτρίωση είναι η εκμηδένιση της ανθρώπινης ύπαρξης, η εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον συνάνθρωπό του και η σύγκρουση του ίδιου του ανθρώπου με το κοινωνικό του περιβάλλον.¹⁶

13. R. H. Brooks, *The Anatomy of Anomy* «Political Science McMillan 1959», p. 84-84.

14. E. Fromm: *The Fear of Freedom* (Kegan et al New York 1942), p. 15.

15. K. Mannheim: *Diagnosis of our time* (Kegan et al, New York 1943), Chapter 2.5.

16. Melvin Seeman: *On the Meaning of Alienation* «American Sociological Review I, Sept. 1959», p. 787.

III. Χρήση Ναρκωτικών και απόσυρση

A. Πως από τη θεωρία της ανομίας οδηγηθήκαμε στη χρήση των ναρκωτικών

Ο Durkheim θεωρεί την ανομία ως μια κρίση της κοινωνικής ζωής, μια κατάπτωση του κοινωνικού συνόλου που γι' αυτόν φαίνεται να προέρχεται από τα ελαττώματα τόσο των ηθικών όσο και των νομικών κανόνων που στηρίζουν την οικονομική ζωή της κοινωνίας.

Ο Merton θεωρεί την ανομία, μια κατάσταση που στηρίζεται κυρίως στην άνιση κατανομή των μέσων για την επίτευξη ορισμένων σκοπών. Πάνω σ' αυτή την κατάσταση ή καλύτερα διαπίστωση, στηρίζεται και η διαφοροποίηση των τύπων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Με άλλα λόγια τοποθετεί την ανομία του μέσα στη καθημερινή πραγματικότητα και με το σχήμα του μας «καταγράφει» και μας «παρουσιάζει» τις διάφορες αντιδράσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Μεταξύ των πέντε κατηγοριών επιλογής ή τρόπων συμπεριφοράς, περιλαμβάνεται και η απόσυρση. Τα άτομα της κατηγορίας αυτής διαβιούν στην κοινωνία και δεν αποτελούν οργανικά μέλη της. Η απόρριψη των σκοπών και των μέσων φαινομενικά υποδηλώνει μια ηττοπάθεια και απομόνωση. Ο κόσμος των περιθωριακών αυτών υπάρξεων περιλαμβάνει όλους εκείνους που κινούνται έξω από τα συμβατικά πλαίσια της κοινωνικής διαδικασίας π.χ. τους αλήτες, τους αλκοολικούς, τους αγύρτες, τους ναρκομανείς κ.λπ. Η ανομική λοιπόν θεωρία του Durkheim από την μια μεριά και οι ανομικές μορφές του Merton, ήταν τα βασικότερα σημεία αναφοράς που μας οδήγησαν από τη θεωρία της ανομίας στην έρευνα αυτή των ναρκωτικών. Το γεγονός ότι η χρήση των ναρκωτικών ή καλύτερα ο τρόπος «προσαρμογής» αυτού που κάνει χρήση, μπορεί να ανήκει στον τύπο της απόσυρσης. Ο Merton άλλωστε τον ναρκομανή τον περιλαμβάνει σ' αυτή την κατηγορία, - μας προκάλεσε το ενδιαφέρον για να ασχοληθούμε μ' αυτή την περίπτωση.

Η αντίδραση του κοινωνικού συνόλου απέναντι σε ορισμένους τρόπους προσαρμογής ορισμένων ατόμων όπως π.χ. των ναρκομανών, δημιουργεί το κοινωνικό πρόβλημα. Στο ερώτημα λοιπόν γιατί η χρήση των ναρκωτικών δημιουργεί ή μπορεί να δημιουργήσει κοινωνικό πρόβλημα, έχουμε την τυποποιημένη απάντηση ότι το κοινωνικό σύνολο που εκφράζεται μέσα από τους νόμους ή με τα διάφορα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή ακόμη με οποιονδήποτε άλλο τρόπο που γίνεται αποδεκτός από αυτό, θεωρεί τη χρήση των ναρκωτικών ουσιών κοινωνικό πρόβλημα.¹⁷

17. M.A. Plant: *Becoming a Drugtaker* (Devistock, London 1973), p. 71.

Β. Η έρευνα του Lindesmith και Gagnon για τον προσδιορισμό των παραγόντων που οδηγούν στη χρήση των ναρκωτικών (Αναφορά στους Cloward και Ohlin)

Η αναγωγή μας στις σκέψεις του Merton καθώς επίσης στην έρευνα των Cloward και Ohlin, σύμφωνα με την οποία ο τρόπος προσαρμογής ενός ατόμου στην κοινωνία επηρεάζεται και από άλλες μεταβλητές, είναι απαραίτητη για να κατανοήσουμε την πορεία της έρευνας των Lindesmith και Gagnon. Οι Cloward και Ohlin συμπληρώνουν και επεκτείνουν τη σκέψη του Merton που αναφέρεται στους χρήστες ναρκωτικών. Συγκεκριμένα - κατά τον Merton, τα άτομα αυτά δεν είναι ικανά να φέρουν σε πέρας το έργο που η κοινωνία τους έχει αναθέσει και «αποσύρονται». ¹⁸ Οι Cloward και Ohlin τονίζουν ότι τα άτομα αυτά είχαν συνήθως βεβαρυμένο παρελθόν με άλλες εγκληματικές πράξεις. Επειδή το παρελθόν αυτό προϋπήρχε της χρήσης ή ακόμη και της ροπής προς τα ναρκωτικά, τα νόμιμα μέσα είχαν ήδη απορριφθεί από τα άτομα αυτά που δέχονται να χρησιμοποιήσουν τόσο τα νόμιμα όσο και τα παράνομα μέσα για να επιτύχουν ορισμένο σκοπό. Σε περίπτωση αποτυχίας τόσο των νομίμων όσο και των παράνομων μέσων, τότε τα άτομα αυτά αποχωρούν ή αποσύρονται.

Η αποτυχία τόσο των νόμιμων όσο και των παράνομων μέσων δημιουργεί την υπόθεση της διπλής αποτυχίας (Double Failure Hypothesis). Η έρευνα των δύο αυτών κοινωνιολόγων, που καταλήγει στην υπόθεση της Διπλής Αποτυχίας, περιορίστηκε σε πληθυσμό που ζει σε υποβαθμισμένες περιοχές και έχει κάνει χρήση ναρκωτικών. ¹⁹

Το χαρακτηριστικό στην υπόθεση της Διπλής Αποτυχίας είναι ότι τα άτομα αυτής της κατηγορίας στην προσπάθειά τους να ακολουθήσουν τους σκοπούς της κοινωνίας τους, εκμεταλεύονται τις παράνομες ευκαιρίες που τους προσφέρονται για να επιτύχουν ορισμένο σκοπό. Στην αποτυχία τους όμως αποσύρονται. Αυτή η αποτυχία τόσο των νόμιμων όσο και των παράνομων μέσων προκαλεί πολλά ερωτηματικά στους Lindesmith και Gagnon. Οι δύο αυτοί ερευνητές διερωτώνται αν και κατά πόσο η χρήση τόσο των νομίμων όσο και των μη νομίμων μέσων καθώς και η αποτυχία τους μπορεί να οδηγήσει τα άτομα στη χρήση των ναρκωτικών.

Με συγκεκριμένα παραδείγματα, οι Lindesmith και Gagnon, βρίσκουν ότι η χρήση των ναρκωτικών δεν αποτελεί πάντα μορφή της αποκλίνου-

18. R. Cloward, L. Ohlin: *Delinquency and Opportunity* (The Free Press, New York 1967), p. 179-186.

19. A. Lindesmith and Gagnon, *Anomie and Drug Addiction* (The Free Press, New York, ed. M. Clinar 1966), p. 161-167.

σας συμπεριφοράς και η αποτυχία τόσο των νομίμων όσο και των μη νομίμων μέσων δεν οδηγεί αναγκαστικά στη χρήση των ναρκωτικών.

Ο ορισμός της αποκλίνουσας συμπεριφοράς δεν έχει ξεκαθαριστεί γιατί δεν έχουν προσδιοριστεί ακριβώς τα στοιχεία που τον αποτελούν. Οι δύο αυτοί ερευνητές τονίζουν ιδιαίτερα το γεγονός ότι μέσα σ' ένα κοινωνικό σύστημα, υπάρχουν τρόποι συμπεριφοράς που άλλοτε θεωρούνται αποκλίνοντες και άλλοτε όχι. Η κοινωνική τάξη, το επάγγελμα, η θρησκεία, ακόμη και το χρονικό διάστημα, θεωρούνται προσδιοριστικοί παράγοντες του ορισμού της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Στις Η.Π.Α. π.χ. η χρήση της μαριχουάνας θεωρείται ότι αποτελεί μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς για τους χρήστες που ανήκουν σε ομάδες μειοψηφίας (π.χ. Μαύρους, Πορτορικανούς κ.λπ.). Αντίθετα, υπάρχουν πολλές περιοχές στον κόσμο, που το κάπνισμα της μαριχουάνας είναι αποδεκτό και επιβάλλεται από τα κοινωνικά έθιμα του τόπου. Στις Ινδίες π.χ. σε ορισμένες περιοχές, η χρήση της μαριχουάνας όχι μόνο επιτρέπεται αλλά και επιβάλλεται για θρησκευτικούς και κοινωνικούς λόγους. Στους γάμους π.χ. θεωρείται κοινωνική παράλειψη αν δεν προσφερθεί ανάμεικτη με γάλα και χυμούς φρούτων. Στη Τζαμάικα, η χρήση της μαριχουάνας, σε ορισμένες πολιτικο-θρησκευτικές ομάδες, θεωρείται σύμβολο της ιδέας «επιστροφή στις ρίζες» (Back to Africa).

Βασικό λοιπόν σημείο της έρευνας των Lindesmith και Gagnon είναι ότι ο χαρακτηρισμός της χρήσης των ναρκωτικών ως μορφή αποκλίνουσας συμπεριφοράς, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

Οι δύο αυτοί ερευνητές στην έρευνά τους, υποστηρίζουν ότι η χρήση των ναρκωτικών, μπορεί να γίνει αιτία της αποτυχίας και ότι η αποτυχία δεν είναι πάντα αιτία της χρήσης των ναρκωτικών. Τονίζουν ότι πρέπει να εξετάζονται επισταμένως οι συνθήκες κάτω από τις οποίες γίνεται χρήση ναρκωτικών. Δεν καταλήγουν σε αποτελέσματα. Την προβάλλουν όμως με σκοπό να αποδείξουν ότι η υπόθεση της «Διπλής Αποτυχίας» των Cloward και Ohlin καθώς και η θεωρία του Merton για τους τύπους της αποκλίνουσας συμπεριφοράς περιλαμβάνουν ορισμένες μόνο περιπτώσεις και δεν μπορούν να γενικευθούν. Για να ενισχύσουν την δική τους έρευνα οι Lindesmith και Gagnon, προβάλλουν το γεγονός ότι αυτοί που κάνουν χρήση ναρκωτικών δεν είναι πάντα αποτυχημένα άτομα.

Σε έρευνες που έχουν γίνει έχει παρατηρηθεί ότι πολλοί Γερμανοί από τα ηγετικά στελέχη του Χίτλερ, ήταν χρήστες ναρκωτικών: ένα συγκεκριμένο παράδειγμα είναι η περίπτωση του Goering που έπαιρνε μεγάλες ποσότητες μορφίνης. Επομένως τα άτομα αυτά δεν μπορεί να υπαχθούν στους τύπους της θεωρίας του Merton ή ακόμη στους τύπους της θεωρίας των Cloward και Ohlin. Για τους Lindesmith και Gagnon το προσδιοριστικό στοιχείο π.χ. κάποιου ως χρήστη ναρκωτικών και ατόμου αρνητικού εξαρτάται από τους διάφορους κοινωνικούς παράγοντες που το χαρακτηρίζουν έτσι.

1. Η υπόθεση της έρευνάς μας

α. Αυτοί που κάνουν χρήση ναρκωτικών οδηγήθηκαν κατά κανόνα σ' αυτήν από ανομικές καταστάσεις. Οι ανομικές όμως καταστάσεις δεν οδηγούν πάντοτε στη χρήση των ναρκωτικών.

Προτού όμως ασχοληθούμε με την έρευνά μας αυτή, θεωρούμε απαραίτητο να εκθέσουμε τη σειρά των σκέψεών μας που μας οδήγησε στην προβολή και διατύπωση της υπόθεσής μας. Αρχική μας σκέψη ήταν να εξετάσουμε το κοινωνικό πλαίσιο που προσδιορίζει την ζωή ορισμένων ατόμων και τα οδηγεί ή μπορεί να τα οδηγήσει στη χρήση των ναρκωτικών. Το κοινωνικό πλαίσιο το συνδέσαμε με τη θεωρία της ανομίας του Durkheim ως πρώτη πηγή πληροφόρησης και συστηματικής μελέτης των παραγόντων της κοινωνικής διασάλευσης. Στη συνέχεια προχωρήσαμε στη θεωρία του Merton που διευρύνει την θεωρία του Durkheim δίδοντας μια πραγματική εικόνα των κοινωνικών προβλημάτων. Από τους τύπους της κοινωνικής προσαρμογής, η κατηγορία της απόσυρσης μας ενδιαφέρει και μας απασχολεί ιδιαίτερα γιατί αντιπροσωπεύει για μας την κατηγορία που περικλείει άτομα που αρνούνται ή που δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τόσο τους σκοπούς όσο και τα μέσα που χρειάζονται για τη πραγμάτωσή τους. Συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ο χρήστης ναρκωτικών.

Στη συνέχεια αναφερθήκαμε στην έρευνα των Lindesmith και Gagnon που ασχολήθηκαν με τους χρήστες ναρκωτικών και κατέληξαν στην άποψη ότι οι περισσότεροι προσδιορισμοί όρων και καταστάσεων είναι ρευστοί και εξαρτώνται από τον χρόνο, τον τόπο ή κι από τις αντιλήψεις που επικρατούν και ότι η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση ναρκωτικών χωρίς αυτό να είναι απαραίτητος κανόνας.

Σύμφωνα με αυτά που αναφέραμε, βασικός μας σκοπός είναι να ερευνήσουμε τους παράγοντες που πιθανόν να επηρέασαν και τελικώς να οδήγησαν τα άτομα του δείγματός μας στη χρήση ναρκωτικών.

Όταν αρχίσαμε την έρευνα αυτή, τοποθετήσαμε στη κατηγορία των ανομικών καταστάσεων, τους παράγοντες εκείνους που κατά γενική αποδοχή θεωρούνται ανομικοί γιατί μπορεί να συντελέσουν στην αποδιοργάνωση του άμεσου περιβάλλοντος όχι μόνο των ατόμων του δείγματός μας, αλλά και οποιουδήποτε άλλου που μέσα στα γενικά όρια των πολιτικών αξιών θα μπορούσε να είχε θιγεί.

Για τον λόγο αυτό τοποθετήσαμε στην κατηγορία των ανομικών καταστάσεων τους οικογενειακούς και οικονομικούς παράγοντες. Μαζί με αυτούς, μελετήσαμε και άλλους όπως π.χ. ο παράγων εργασία, φιλικό περιβάλλον, ανωνυμία των μεγάλων πόλεων, μορφωτικό επίπεδο, για να δούμε μήπως και αυτοί μπορεί να επηρεάσουν τα άτομα αυτά στη χρήση των ναρκωτικών. Η υπόθεσή μας μπορεί να στηρίχτηκε στην έρευνα των

Lindesmith και Gagnon, αλλά με το να λάβουμε υπόψη κι άλλους παράγοντες εκτός εκείνων που δημιουργούν ανομικές καταστάσεις, προσπαθήσαμε να την διευρύνουμε.

Θα θέλαμε να διευκρινήσουμε στους αναγνώστες αυτής της έρευνας ότι η κατάταξη αυτή συμφωνήθηκε και έγινε αποδεκτή από τον αείμνηστο καθηγητή Ηλία Δασκαλάκη, ο οποίος και υπήρξε εμψυχωτής αυτής της ιδέας την οποία εμείς θελήσαμε να συνεχίσουμε με ορισμένες αλλαγές.

Μια σχηματική απεικόνιση της εργασίας μας αυτής, δίδεται από το ακόλουθο σχήμα :

Ανομία Λήψη ναρκωτικών ουσιών

Απόσυρση

Κατάταξη ανομικών παραγόντων

Οικογενειακοί

Οικονομικοί

Άλλοι μη ανομικοί παράγοντες που (ίσως) επηρέασαν

τα άτομα του δείγματός μας για τη χρήση των ναρκωτικών

Μορφωτικό επίπεδο

Φιλικό περιβάλλον

Ανωνυμία μεγάλων πόλεων

Όσον αφορά το δείγμα μας, αποτελείται από 72 άτομα σε σύνολο 98 που ήταν έγκλειστα στις φυλακές Κορυδαλλού με την κατηγορία της χρήσης ναρκωτικών - κατηγορία που μας ανέφεραν οι υπεύθυνοι των φυλακών- κατά την χρονική περίοδο 1985-1986.

Με μια σειρά από ανοιχτές-κλειστές ερωτήσεις και με την προσωπική μας παρουσία προσπαθήσαμε να εκμαιεύσουμε τους συγκεκριμένους παράγοντες που μπορεί να ώθησαν τα άτομα αυτά στη χρήση των ναρκωτικών.

Τους παράγοντες αυτούς τους τοποθετήσαμε όπως είδαμε με την ακόλουθη σειρά:

- Οικογενειακούς - οικονομικούς
- Μορφωτικό επίπεδο
- Φιλικές σχέσεις - περιβάλλον
- Ανωνυμία μεγάλων πόλεων.

Όταν αναφερόμαστε στην ανομική κατάσταση των ατόμων του δείγματός μας, εννοούμε όλους εκείνους τους παράγοντες που συντέλεσαν στο να αποσυρθούν και να κάνουν χρήση ναρκωτικών ορισμένα άτομα.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να διευκρινήσουμε ότι όλα τα άτομα που αντιμετωπίζουν ανομικές καταστάσεις ή κρίσεις στο περιβάλλον τους, δεν κάνουν απαραίτητα και χρήση ναρκωτικών. Αν τυχόν συνέβαινε κάτι παρόμοιο θα γενικεύαμε τον κανόνα και η γενίκευση του κανόνα φαίνεται εκ των πραγμάτων αδύνατη.

Οι διάφορες καταστάσεις -είτε με τη μορφή οικογενειακών, οικονομικών ή οποιασδήποτε μορφής κρίσεων- ορισμένα άτομα επηρεάζουν και άλλα όχι. Μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε λοιπόν το κοινωνικό πλαίσιο που προσδιορίζει την ζωή των ατόμων του δείγματός μας και τα ωθεί π.χ. στη χρήση των ναρκωτικών ουσιών.

2. Συγκεκριμενοποίηση του δείγματος της έρευνας

Το δείγμα της έρευνάς μας, όπως είναι γνωστό, ήταν οι 72 από τους 98 έγκλειστους στις φυλακές Κορυδαλλού κατά τη χρονική περίοδο 1985-1986 (Νοέμβρης-Γενάρης). Λόγοι καθαρά πρακτικοί μας ανάγκασαν να περιοριστούμε στις φυλακές αυτές. Φρονούμε πάντως ότι αν το δείγμα μας είχε παρθεί από οποιαδήποτε άλλη φυλακή σε σχέση με τους χρήστες ναρκωτικών, αυτό δεν θα επηρέαζε τη θέση μας. Μας ενδιέφερε να συστηματοποιήσουμε την έρευνά μας, ακριβώς για να μπορέσουμε να εξακριβώσουμε αν η υπόθεσή μας που στηρίχτηκε στην έρευνα των Lindesmith και Gagnon, μπορεί να πραγματοποιηθεί. Η μέθοδος που μεταχειριστήκαμε για να εξακριβώσουμε τα στοιχεία που θέλουμε, ήταν η μέθοδος των ανοιχτών - κλειστών ερωτήσεων που έγιναν με την προσωπική μας παρουσία.

Συμπεράσματα και σκέψεις

Το πρόβλημα που τέθηκε σ' αυτή την εργασία, ήταν να επισημανθούν και να ερευνηθούν οι πιθανοί παράγοντες που οδήγησαν τα άτομα του δείγματός μας στη χρήση των ναρκωτικών. Για τον σκοπό αυτό, διατυπώσαμε την υπόθεσή μας σύμφωνα με τους Lindesmith και Gagnon που θέτουν το ερώτημα αν η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση των ναρκωτικών.

Σύμφωνα με την έρευνα των δύο αυτών κοινωνιολόγων, η ανομική κατάσταση μπορεί να οδηγήσει στη χρήση των ναρκωτικών, χωρίς όμως να αποτελεί απαραίτητον κανόνα. Γι' αυτούς ο προσδιορισμός ανομικής κατάστασης ή καλύτερα η δημιουργία των παραγόντων που προσδιορίζουν μια ανομική κατάσταση, εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων. Η ανομική θέση ορισμένων ατόμων «κατασκευάζει» και το κοινωνικό πλέγμα της περιθωριοποίησης που μπορεί να οδηγήσει τα άτομα αυτά στη χρήση των ναρκωτικών. Από την άλλη μεριά, η χρήση των ναρκωτικών δεν οδηγεί αναγκαστικά στην ανομία. Σύμφωνα με τους δύο αυτούς κοινωνιολόγους και οι δύο περιπτώσεις είναι δημιούργημα των δυνάμεων που επικρατούν στην κοινωνία και είναι οι ίδιες αυτές δυνάμεις που έχουν την εξουσία να χαρακτηρίζουν τα άτομα αυτά.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τον τρόπο προσδιορισμού του εγκλήματος. Ορθά λοιπόν επισημαίνει ο Ηλίας Δασκαλάκης στο βιβλίο του «Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης» (σελ. 40) σε συσχετισμό με τη θεωρία του Thorsten Selling όσον αφορά τη πολιτισμική σύγκρου-

ση ότι «... το έγκλημα δεν καθορίζεται από την ποιότητα της συμπεριφοράς αλλά από τον χαρακτηρισμό που δίδουν στη συμπεριφορά αυτοί που έχουν την σχετική εξουσία...».

Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία της έρευνάς μας, καταλήξαμε στα εξής:

1.- Η κακή οικογενειακή κατάσταση, είναι οι ισχυρότεροι παράγοντες που ωθούν τα άτομα του δείγματός μας στη χρήση των ναρκωτικών. (Το 61,1% των ερωτηθέντων του δείγματός μας είχαν δύσκολα παιδικά χρόνια αντιμετωπίζοντας οικονομικές κυρίως αλλά και οικογενειακές δυσκολίες).

2.- Το κακό φιλικό περιβάλλον αποδεικνύεται ένας ακόμη ισχυρός παράγοντας που επιδρά στη χρήση των ναρκωτικών, διαμορφώνοντας τον τρόπο σκέψης (Το 55,6% των ερωτηθέντων επηρεάστηκαν από τις «φιλικές» συναναστροφές).

3.- Το χαμηλό έως μέτριο μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων όσο και των γονέων τους φαίνεται να συντελεί στην περίπτωση του δείγματός μας, στη χρήση των ναρκωτικών. Την παρατήρησή μας αυτή τη στηρίζουμε στα στατιστικά δεδομένα του δείγματός μας και μόνο.

4.- Η ανωνυμία των μεγάλων πόλεων είναι παράγοντας που επιδρά στη κατάσταση στην οποία έχουν περιέλθει τα άτομα του δείγματός μας. Η ανωνυμία στα μεγάλα κέντρα δημιουργεί έλλειψη ελέγχου των σχέσεων των νεαρών ατόμων που μπορεί να οδηγήσει στη σημερινή τους θέση.

Οι παράγοντες που αναφέραμε πιο πάνω, δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις που οδηγούν τα άτομα του δείγματός μας στη χρήση των ναρκωτικών. Στην έρευνά μας αυτή, ανακαλύπτουμε και άλλα στοιχεία μη ανομικά που συντελούν κι αυτά στην κατάσταση αυτή. Συμφωνούμε με τους Lindesmith και Gagnon ότι οι οικονομικοί κυρίως παράγοντες προσδιορίζουν την περιθωριοποίηση των ατόμων και τα διευκολύνουν να καταφύγουν στα ναρκωτικά. Η περιθωριοποίηση π.χ. των Μαύρων ή Πορτορικανών στις Η.Π.Α. με την οικονομική ένδεια που τους περιβάλλει, γίνεται ο προσδιοριστικός παράγοντας της ανομικής τους κατάστασης.

Στη δική μας έρευνα η περιθωριοποίηση που υφίστανται τα άτομα του δείγματός μας, οφείλεται τόσο σε οικονομικούς και οικογενειακούς παράγοντες όσο και σε άλλους που οδηγούν στη χρήση των ναρκωτικών.

Με επίκεντρο στη σκέψη μας την έρευνα ανομικών και άλλων παραγόντων που μπορεί να οδηγήσουν ορισμένα άτομα στη χρήση ναρκωτικών, συγκεντρώσαμε την προσοχή μας στην αρχή, στη βασική έννοια της κοινωνικής ανομίας και των ανομικών καταστάσεων, όπως τις προσδιόρισε ο Durkheim. Στη συνέχεια προχωρήσαμε στη θεωρία του Merton που

αφορά τους τύπους της ανθρώπινης συμπεριφοράς και προσδιορίζει το πρόβλημα της ανομικής κατάστασης μέσα από την πραγματικότητα ενώ ο Durkheim προβάλλει την έννοια της κοινωνικής ανομίας μέσα από μοραλιστικές θέσεις.

Κατά τον Merton, το βασικό στοιχείο της ανομίας είναι η σύγκρουση των μέσων και των σκοπών που προβάλλονται από το πολιτιστικό σύστημα της κοινωνίας. Τα άτομα δηλαδή, είτε προσαρμόζονται είτε δεν προσαρμόζονται στα προσφερόμενα μέσα ή στους επιδιωκόμενους σκοπούς.

Στην περίπτωση που οι επιδιωκόμενοι σκοποί και τα μέσα δεν δημιουργούν προβλήματα στα άτομα, είτε γιατί τα άτομα αυτά δεν θέλουν είτε δεν μπορούν, τότε αντιμετωπίζουμε τον συμβατικό τύπο συμπεριφοράς. Όταν όμως η σύγκρουση των μέσων και των σκοπών είναι τέτοια που κάνει ορισμένα άτομα να αρνούνται και τα δύο, τότε έχουμε την απόσυρση.

Αυτό τον τύπο συμπεριφοράς προσπαθήσαμε να εξετάσουμε με το να προσδιορίσουμε τους συγκεκριμένους παράγοντες που οδηγούν σ' αυτόν.

Τα άτομα της κατηγορίας αυτής υπάγονται στον περιθωριακό κόσμο αυτών που κινούνται έξω από τα πλαίσια της κοινωνίας, όπως π.χ. οι αλκοολικοί, οι αγύρτες, οι ναρκομανείς.

Ο Merton στη συγκεκριμένη περίπτωση των ναρκομανών, δεν προσδιορίζει αν τα άτομα αυτά αποσύρονται από τους κόλπους της κοινωνίας γιατί δεν μπορούν να σπάσουν τον κλοιό της απαγόρευσης ή δεν θέλουν να φθάσουν σ' αυτό το σημείο. Κατά την άποψή μας, η σύγκρουση των μέσων και των σκοπών κάνει αυτά τα άτομα να μη μπορούν ή ακόμη και να μη θέλουν να προσαρμοστούν στους συμβατικούς κανόνες της κοινωνίας τους.

Στη συνέχεια, οι διάφορες αναφορές μας και σε άλλους που ασχολήθηκαν με την ανομική κατάσταση βοηθά στη διερεύνηση του θέματος και μας κάνει να το εξετάζουμε και από άλλες πλευρές. Τέλος, η αναφορά μας στους Lindesmith και Gagnon που ασχολούνται με τους χρήστες ναρκωτικών, μας βοηθά να εξακριβώσουμε στη δική μας έρευνα, ότι η ανομία μπορεί να οδηγήσει ορισμένα άτομα στη χρήση ναρκωτικών και να προσδιορίσουμε τους παράγοντες εκείνους ανομικούς ή όχι που βοηθούν στο να οδηγηθούν τα άτομα του δείγματός μας σ' αυτή την κατάσταση.

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνικά έργα (κατά αλφαβητική σειρά συγγραφέα)

- Αντωνοπούλου Μαρία:** Κοινωνιολογική Θεωρία, Σημειώσεις Παραδόσεων Π.Α.Σ.Π.Ε., Δεκέμβρης 1984
- Δασκαλάκης Ηλίας:** Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των δεδομένων της Εγκληματολογίας, Αθήνα 1973.
- Δασκαλάκης Ηλίας:** Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Σάκκουλα, Αθήνα 1985.
- Δασκαλάκης Ηλίας:** Οι συνέπειες της θεσμικής αντίδρασης στη χρήση των ναρκωτικών ουσιών, «Σύγχρονα Θέματα», τ. 13, Δεκέμβρης 1981.
- Παπαδοπούλου Παναγιώτα:** Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Ειδικό Τεύχος, Άνοιξη 1988.
- Τάτσης Ν.:** Επιστημονική Επετηρίδα, Δ.Σ.Θ. 8.1987.
- Χαΐδου Ανθοζωή:** Θετικιστική Εγκληματολογία, Κοινωνιολογικές και ατομικές προσεγγίσεις, Π.Α.Σ.Π.Ε., Παραδόσεις 1988-89.

B. Ξένα έργα

- Brooks R.H.:** The anatomy of Anomie Part I, II (Political Science 1951).
- Buckley (W.):** Sociology of Modern System Theory, Prentice Hall, New Jersey, 1967.
- Becker ed. (H.):** Social Problems, a Modern Approach, J. Wile and Sons Inc. New York 1966.
- Brown (R.):** Social Psychology, The Free Press, New York, 1967.
- Clinard (M.B.) (ed.):** Anomie and Deviant Behaviour; A Discussion and Critique. The Free Press, New York, 1966.
- Cloward (A) Ohlin (L):** Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs, Free Press paper Back ed. New York, 1967.
- Cohen (Albert):** Delinquent Boys. The Culture and the Gang. The Free Press, Glencoe, Illinois 1955.
- DICTIONNAIRE DU SAVOIR MODERNE C.A.L. PARIS, 1970.**
- Douglas (A):** The Social meaning of Suicide. Princeton University Press, New Jersey 1947.
- Durkheim (E.):** The Rules of Sociological Method, The Free Press, New York, 1964.
- Duvignaut (J.):** E. Durkheim, Presse Universitaire de France, Paris, 1955.
- Fromm (E.):** The Fear of Freedom (Kegan et Al, New York, 1942).
- Lindesmith and Gagnon:** Anomie and Drug Addiction (Clinard M. ed. Anomie and Deviant Behaviour, The Free Press, New York, 1966.

- Mannheim (C.):** Diagnosis of our Time, Kegan et Al, 1943.
- McJill, (N.J.):** Shelter Theory of Sympathy and love. Philosophical and Phenomenological Research II (1942).
- Merton (R.K.):** Social Theory and Social Structure. The Free Press, Illinois, 1957.
- Merton (R.K.):** Social Structure and Anomie, «American Sociological Review» vol. 3
- Njtrovic G. Stephan and Helene Brown:** Durkheim's Concept of Anomie as Dereglement «Social Problems», Vol. 33 No 2, December 1985.
- Plant (N.A.):** Becoming a Drugtaker, Davidstock London 1975.
- Sutherland (Edwin H.):** White Collar Crime, New York: The Dryten Press, 1940.
- Svabo (D.):** Deviance et Criminaliti. Textes. Armand Collin, Paris, 1970.
- Sthepan G. Nejtrovic, Helene M. Brown:** Durhkeim's concept of anomie as dereglement «Social Problems, vol. 33, No 3, December 1985», p. 82-85.
- E. Durkheim:** The division of labour in society, (The Free Press, New York, 1964), p. 160-170.
- E. Durkheim:** The Suicide (The Free Press, New York, 1960), p. 20-24.
- E. Durkheim:** The Division of Labour in Society (The Free Press, New York 1964), p. 160-170.
- Jean Duvignaut:** E. Durkheim(Presse Universitaire de France Paris, 1965) p. 29.

- Jack D. Douglas:** *The Social Meaning of Suicide* (Princeton University Press 1967, Princeton, New Jersey) p. 60.
- R. Merton:** *Social Theory and Social Structure* (The Free Press, Illinois 1967), p. 188.
- D. Szabo:** *Deviance et Criminalite* (Armand Collin Paris 1970), p. 146-147.
- Sutherland D.E.:** *White Collar Crime* (New York, The Dryten Press 1940) p. 155-156.
- N.M.McJill:** *Shelter Theory of Sympathy and love* «Philosophical and Phenomenological research II (1942)», p. 273-291.
- Marshal B. Clinard:** *Anomie and deviant behaviour: A Discussion and critique* (New York, The Free Press, 1966) p. 2.
- Albert Cohen:** *The Delinquent Boys* (The Free Press Glencoe Illinois 1955) p. 157-169.
- R.H. Brooks:** *The Anatomy of Anomy* «Political Science McMillan 1959», p. 84-85.
- E. Fromm:** *The Fear of Freedom* (Kegan et al New York 1942), p. 15.
- K. Mannheim:** *Diagnosis of our time* (Kegan et al, New York 1943), Chpater 2,5.
- Melvin Seeman:** *On the Meaning of Alienation* «American Sociological Review I, Sept. 1959), p. 787.
- M.A. Plant:** *Becoming a Drugtaker* (Devistock, London 1973), p. 71.
- R. Cloward, L. Ohlin:** *Delinquency and Opportunity* (The Free Press, New York 1967), p. 179-186.
- A. Lindesmith and Gagnon:** *Anomie and Drug Addiction* (The Free Press, New York, ed. M. Clinar 1966), p. 161-167.

Το έγκλημα του βιασμού στα Δικαστικά Συμβούλια υπό το πρίσμα της παραδοσιακής, της κριτικής και της πραγματιστικής οργανιστικής θεώρησης*

ΜΑΡΙΑΣ ΚΡΑΝΙΔΙΩΤΗ
Λέκτορα Εγκληματολογίας και Σωφρονιστικής,
Παν/μίου Αθηνών

Η ομιλία αυτή βασίζεται σε μια προσωπική μελέτη και έρευνα** σε δικαστικά βουλεύματα για υποθέσεις βιασμού και είχε ως σκοπό τη διερεύνηση διαπιστώσιμων επιπτώσεων των νεότερων διατάξεων που εισήχθησαν με τον ν. 1419/1984. Πρόκειται, μεταξύ άλλων, για τη μεταβολή του άρθρου 336 του Ποινικού Κώδικα, όπου προβλέπεται το έγκλημα του βιασμού και για νέα διαδικαστική ρύθμιση. Συγκεκριμένα: Παύει να αποτελεί στοιχείο της ειδικής υποστάσεως του εγκλήματος το θηλυκό γένος του θύματος και διευρύνεται η έννοια του βιασμού, ώστε εφεξής να περιλαμβάνει όχι μόνο την κατά φύση συνουσία, αλλά και κάθε ασελή πράξη. Επίσης, μεταβάλεται το έγκλημα από κατ' έγκληση σε αυτεπάγγελα διωκόμενο, με εξαίρεση την περίπτωση του σοβαρού ψυχικού τραυματισμού της παθούσας (άρθρο 344 ΠΚ.).

I. Αντικείμενο/θεωρητική μέθοδος

Το αντικείμενο της μελέτης δεν είναι η άμεση αξιολόγηση των νεότερων ρυθμίσεων του ν.1419/84, αλλά οι ενδεχόμενες επιπτώσεις τους στην πρακτική των εφαρμοστών του νόμου. Ως εκ τούτου, πρέπει να γίνουν ορισμένοι εννοιολογικοί προσδιορισμοί αναφορικά με την προβλη-

* Ομιλία της 14ης Δεκεμβρίου 1995 στο δικηγορικό σύλλογο που διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Εγκληματολογίας.

** Μ. Κρανιδιώτη, «Προς μια αξιολόγηση των ρυθμίσεων του ν. 1419/84 για τον βιασμό» Τιμητικός Τόμος, Μνήμη ΙΙ Ι.Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα, Τομέας Ποινικών Επιστημών, 1996, σσ. 169-222 (Ανάτυπο 1995, σσ.1-57). Στη μελέτη αυτή αναπτύσσεται εκτενέστερα η προβληματική της παρούσας προφορικής συμβολής για το έγκλημα του βιασμού και παρουσιάζονται αναλυτικότερα τα αποτελέσματα της έρευνας.

ματική που αναπτύσσεται παρακάτω: Η ποινική δικαιοσύνη γίνεται αντιληπτή ως συνεχής και δυναμική διαδικασία με επι μέρους στάδια, που ενδέχεται να συναποτελούν και «σύστημα» (Σπινέλλη 1996 και 1985, Δασκαλάκης 1985 και 1983, Jefferson/ Shapland 1994). Κατά την διαδικασία αυτή λαμβάνονται αποφάσεις όχι μόνον επίσημες –αποφάσεις με την τεχνική έννοια– όπως η καταδικαστική ή η αθωωτική απόφαση του δικαστή, αλλά και ανεπίσημες, όπως εκείνες που επιτρέπει το πλαίσιο της διακριτικής ευχέρειας της αστυνομίας. Επομένως, η έννοια «απόφαση» χρησιμοποιείται με ευρύτερη σημασία από εκείνη του νόμου. Επίσης, η έννοια «εφαρμοστές του νόμου», η οποία εναλλάσσεται με την έννοια «όργανα της ποινικής δικαιοσύνης» δεν περιλαμβάνει μόνον τους δικαστές, αλλά οπωσδήποτε και τους εισαγγελείς και τους αστυνομικούς.

Τα πιθανά κριτήρια των αποφάσεων των εφαρμοστών του νόμου εντοπίζονται καταρχήν και ταξινομούνται στο πλαίσιο τριών θεωρήσεων της Εγκληματολογίας: Της παραδοσιακής θεώρησης, της κριτικής, η οποία διαχωρίζεται στη γενική κριτική και στο ιδιαίτερο ρεύμα της φεμινιστικής θεώρησης και της πραγματιστικής οργανιστικής θεώρησης (Kerstetter 1990). Η προοπτική αυτών των θεωρήσεων είναι ευρύτατη, στη συγκεκριμένη όμως περίπτωση, οι προτάσεις και οι παραδοχές τους προσαρμόζονται στο ζήτημα της κατασταλτικής λειτουργίας της ποινικής διαδικασίας με σκοπό τον εντοπισμό των πιθανών κριτηρίων των αποφάσεων. Δεν αναζητείται η αλήθεια των παραδοχών των θεωρήσεων, αλλά επιχειρείται σε κάποιο βαθμό, ο έλεγχος των προβλέψεών τους (Friedmann 1952, Γέμτος 1987).

II. Οι θεωρήσεις

Η παραδοσιακή θεώρηση στηρίζεται στη γενική παραδοχή ότι η μεταχείριση των δραστών κατά την ποινική διαδικασία εξαρτάται από τη σοβαρότητα του αδικήματος (T.Sellin/M.E. Wolfgang 1964 και 1971, L. Radzinowicz/M.E. Wolfgang 1975 και μεταγενέστερα M.A. Myers/G.D. LaFree 1982, A. Walsh 1984, C. Clarkson/ A. Chetney/ G. Davis/ J. Shepherd 1994, M. Cavadino/ P. Wiles 1994). Κριτήρια της σοβαρότητας μπορούν να θεωρηθούν η σύνθετη φύση του εγκληματικού συμβάντος (δηλαδή αν πρόκειται για πολλές πράξεις, πολλούς δράστες ή πολλά θύματα), η διάπραξη του μαζί με άλλα σοβαρά αδικήματα (λχ. συνδυασμός βιασμού και κλοπής αντικειμένου ιδιαιτέρως μεγάλης αξίας), η βλάβη (ή ζημία) που προκλήθηκε στο θύμα, η ανηλικότητα του θύματος, η χρησιμοποίηση όπλου από τον δράστη –έστω και μόνο για να απειλήσει το θύμα. Στα κριτήρια αυτά μπορεί να προστεθεί και η «επικινδυνότητα» του δράστη, όπως λχ. προκύπτει από το επίσημο έγγραφο του ποινικού μητρώου, εφόσον έμπρακτα είναι σχεδόν αδύνατον να αξιολογηθεί η πράξη ενός ατόμου, χωρίς την παράλληλη αξιολόγηση του ίδιου του ατόμου. Η πρόγνωση κατά τη θεώρηση αυτή είναι ότι η αυστηρότητα των αποφάσε-

ων των εφαρμοστών του νόμου είναι μεγαλύτερη ή μικρότερη, ανάλογα με τη σοβαρότητα του αδικήματος και την επικινδυνότητα του δράστη.

Τα κριτήρια της παραδοσιακής θεώρησης συνήθως ενσωματώνονται σε διατάξεις του νόμου ή είναι σύμφωνα με την επίσημες δικαστηριακές ή αστυνομικές εγκληματοπολιτικές στρατηγικές. Αντίθετα, σύμφωνα με την κριτική θεώρηση, οι αποφάσεις κατά την ποινική διαδικασία λαμβάνονται με κριτήρια που θα μπορούσαν να ονομαστούν, «εκτός νόμου» ή «εξωνομικά» κριτήρια (ενδεικτικά, A. Walsh, όπ.π.).

Η πολύ γενική παραδοχή της *κριτικής θεώρησης* είναι ότι οι δομικές ανισότητες καταμερισμού πλούτου και εξουσίας, εκφράζονται μεταξύ άλλων, με τη θέσπιση δικαϊκών κανόνων που ευνοούν τις ισχυρές κοινωνικές ομάδες. Οι ανισότητες αυτές επηρεάζουν επίσης την εφαρμογή των κανόνων αυτών (R. Quinney 1970, J. Chambliss/R.B. Seidman 1971, G.B. Vold/T.J. Bernard 1986). Λανθάνοντα κριτήρια των αποφάσεων των οργάνων της ποινικής δικαιοσύνης εδώ είναι οι προκαταλήψεις για την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το γόητρο ή την εθνική, θρησκευτική ή φυλετική ταυτότητα των ατόμων που εμπλέκονται στην ποινική διαδικασία. Τα κριτήρια αυτά, όπως αναφέρθηκε, μπορούν να ονομαστούν «εκτός νόμου» κριτήρια. Η πρόγνωση της θεώρησης αυτής μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνικοοικονομική θέση του δράστη, υπόπτου, κατηγορουμένου ή καταδικασθέντος, τόσο αυστηρότερη η μεταχείρισή του από τα όργανα της ποινικής δικαιοσύνης, ή εφόσον ο δράστης είναι άλλης φυλής, αλλοδαπός ή αλλόθρησκος η μεταχείρισή του είναι δυσμενέστερη από ό,τι αν είναι ημεδαπός ή ομόθρησκος.

Ειδικότερα, για τα σεξουαλικά εγκλήματα έχει γίνει δεκτό ότι στις αποφάσεις των δικαστών, εισαγγελέων κλπ. ενυπάρχουν «εκτός νόμου» αξιολογήσεις, όχι μόνο για τον δράστη, αλλά κατεξοχήν για το θύμα. Αυτές οι αξιολογήσεις, διαφοροποιούν ποιοτικά τα σεξουαλικά από τα άλλα εγκλήματα (Myers/LaFree όπ.π., A.J. Lizotte 1985). Και αυτή ακριβώς η παραδοχή, της ποιοτικής διαφοροποίησης των σεξουαλικών εγκλημάτων, οριοθετεί ένα ιδιαίτερο ρεύμα θεωρητικής προβληματικής και έρευνας της κριτικής θεώρησης, τη φεμινιστική θεώρηση.

Απαραίτητη είναι εδώ η επισήμανση ότι το status των «εκτός νόμου» κριτηρίων στις ποινικές επιστήμες είναι αμφισβητούμενο, αφού οι εφαρμοστές αποφασίζουν καταρχήν, βάσει κανόνων και διατάξεων που θα έπρεπε να περιορίζουν τυχόν αφθαιρεσίες τους. Ζήτημα επομένως ανακύπτει από την πλευρά του Ουσιαστικού και του Δικονομικού Ποινικού Δικαίου για το εάν και υπό ποία μορφή ζητήματα για τα «εκτός νόμου» κριτήρια θα μπορούσαν να αποτελέσουν και αντικείμενα μελέτης των ποινικών επιστημών. Αλλά και απο την πλευρά της εγκληματολογικής έρευνας ανακύπτει το ερώτημα, με ποιά μέθοδο θα μπορούσαν να εντοπιστούν αυτές οι «προκαταλήψεις-κριτήρια», οι οποίες παρεισφρύουν, συνήθως όχι ενσυνείδητα, στις αποφάσεις των εφαρμοστών του νόμου.

Η *φεμινιστική θεώρηση* αποτελεί, όπως αναφέρθηκε, ένα ιδιαίτερο ρεύμα της κριτικής θεώρησης και καταλαμβάνει ξεχωριστή θέση στην προβληματική για τα εγκλήματα βίας, τα σεξουαλικά εγκλήματα και κατεξοχήν για τον βιασμό - ζήτημα αξονικής σημασίας για το φεμινιστικό κίνημα (Levi 1994, S. Brownmiller 1975, C. Smart 1976, L. Clarke/D. Lewis 1977, D. Klein 1981, G. Smaus, 1994 και C. Gransee/M. Leppelt 1993, V. Olesen 1994). Η θεώρηση αυτή συνδέεται με τον αφορισμό που αποδίδεται συνήθως στη Susan Brownmiller, ότι «ο βιασμός δεν είναι σε καμμία περίπτωση σεξουαλικό έγκλημα, είναι ωμή προσωπική επίθεση (πράξη βίας)». Πρέπει να αναφερθεί ότι στις ρυθμίσεις του ν. 1419/1984 και στην Εισηγητική του Εκθεση, ανιχνεύει κανείς περισσότερο τα επιχειρήματά αυτής της θεώρησης, παρά των άλλων.

Η γενική παραδοχή της φεμινιστικής θεώρησης είναι «το καθεστώς της πατριαρχίας» ή ανδροκρατίας, σύμφωνα με νεότερη επεξεργασία του όρου, εν όψει της σχετικοποίησης των ρόλων των δύο φύλων (Smaus ό.π.). (Είναι βέβαια αυτή μια ευρύτατη και δύσχρηστη, παραδοχή, ώστε να αποτελέσει αφετηρία ειδικής επιστημονικής μελέτης). Ο πυρήνας της, εντοπίζεται σε ένα πλαίσιο διακανονισμού εξουσίας και ελέγχου που διαμορφώνεται από τους άνδρες για τους ίδιους και για τις γυναίκες, οι οποίες όμως είναι αποκλεισμένες από τα κέντρα αποφάσεων αυτού του πλαισίου. Η «περιθωριοποίηση» των γυναικών, μέσα στο πατριαρχικό καθεστώς, τις καθιστά αξιόλογες όχι γι' αυτό το οποίο είναι, αλλά γι' αυτόν στον οποίον ανήκουν ή από τον οποίο εξαρτώνται. Κατά άλλη διατύπωση, οι γυναίκες αποκτούν αξία, όχι μέσω του προσώπου τους, αλλά μέσω του πλαισίου διακανονισμού των ανδρών. Η αξία αυτή μπορεί να είναι «γενετήσια», ή να διαβαθμίζεται ανάλογα με την «προσαρμογή σε παραδοσιακούς ρόλους». Η γενετήσια (ή αναπαραγωγική) αξία μιας γυναίκας εξαρτάται από τον πατέρα ή τον σύζυγό της (την ύπαρξη δηλαδή ενός προστάτη και την κοινωνική του θέση). Η «προσαρμογή» της γυναίκας «σε παραδοσιακούς ρόλους» αναφέρεται στη συμπεριφορά της. Για παράδειγμα, η ελευθεριότητα ισοδυναμεί με χαμηλή αξία. Επειδή η ποινική δικαιοσύνη, ως κοινωνικός θεσμός, διέπεται από πατριαρχικούς διακανονισμούς -κατά ορισμένη άποψη, μάλιστα, πολύ περισσότερο από άλλους θεσμούς (N. Hahn Rafter/E.M. Natalizia 1981), κριτήρια «εκτός νόμου», όπως η «γενετήσια αξία» και η «προσαρμογή σε παραδοσιακούς ρόλους» του θύματος, καθορίζουν ιδιαίτερα τις αποφάσεις των εφαρμοστών του ποινικού νόμου. Κατεξοχήν μάλιστα στην περίπτωση του βιασμού, η καταγγελία του θύματος αποτελεί αυτή καθεαυτή και ομολογία της «μη συμμόρφωσής» του «με παραδοσιακούς ρόλους».

Η πρόγνωση της φεμινιστικής θεώρησης είναι αντίθετη από ό,τι των άλλων θεωρήσεων: Υπό το πρίσμα της προβλέπεται επεικέστερη μεταχείριση του δράστη, υπόπτου ή κατηγορουμένου, εφόσον η συμπεριφορά της παθούσας αξιολογείται ως ελευθερία ή δεν προστατεύεται η τελευταία από κάποιον ισχυρό σύζυγο ή πατέρα.

Η *πραγματοστική οργανιστική θεώρηση* στηρίζεται στην παραδοχή ότι οι αποφάσεις των εφαρμοστών του νόμου εξαρτώνται κυρίως από τη διαθεσιμότητα του αποδεικτικών μέσων. (Εδώ δεν εννοούνται τα αποδεικτικά μέσα με τη δικονομική έννοια, αλλά με την ευρεία έννοια του εργαλείου ή του τρόπου, με τον οποίο επιτυγχάνεται λχ. η σύσταση μιας ευσταθούς κατηγορίας). Τα ερωτήματα που απασχολούν τους εφαρμοστές, βάσει αυτής της θεώρησης, είναι: Υπάρχουν τα μέσα για την απόδειξη της ενοχής ή της αθώτητας κάποιου; Μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ευχέρεια από τα όργανα της ποινικής δικαιοσύνης; Μήπως υπάρχουν οργανωτικές δυσχέρειες, οι οποίες εμποδίζουν την ορθή και ταχεία λήψη αποφάσεων; Ορθολογισμός και αποτελεσματικότητα αποτελούν τις πυρηνικές έννοιες αυτής της θεώρησης. Πιο συγκεκριμένα, οι αποφάσεις των εφαρμοστών του νόμου, μπορεί να εξαρτώνται από τη (θετική ή αρνητική) στάση των θυμάτων απέναντι στους εφαρμοστές, την τεχνολογική υποδομή της αστυνομίας, ανεπαρκείς ή επαρκείς μαρτυρικές καταθέσεις, την ύπαρξη ιατροδικαστικής εξετάσεως κα.

Το έγκλημα του βιασμού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον υπό το πρίσμα αυτής της θεώρησης: Στις υποθέσεις βιασμών μπορεί να υπάρχουν λίγοι μάρτυρες, δύσκολα όμως θα ήταν αυτόπτες. Δύσκολα θα μπορούσαν να συλλεγούν ενδείξεις από τον τόπο του εγκλήματος (αυτοψία), ενώ εύκολα η παθούσα θα μπορούσε να υποβληθεί σε ιατροδικαστική εξέταση. Η τελευταία θα είχε άλλωστε λόγους να αποκρύψει την «πρωτογενή θυματοποίησή» της. Δεν θα ήθελε να υποστεί την εξευτελιστική γραφειοκρατική διαδικασία της ιατροδικαστικής εξετάσεως, ούτε να ακούσει τους ισχυρισμούς της υπεράσπισης για το «γενετήσιο παρελθόν» της. Επομένως, η διαθεσιμότητα του αποδεικτικού υλικού θα πρέπει να θεωρηθεί ως ιδιαίτερα καθοριστικός συντελεστής για τη στοιχειοθέτηση του βιασμού.

III. Επικαλύψεις/πολυσήμαντες έννοιες

Οι θεωρήσεις, όπως παρουσιάστηκαν και όπως χρησιμοποιούνται συνήθως στην προβληματική του Εγκληματολογικού κλάδου έχουν αφηγηματική μορφή. Αυτό σημαίνει ότι οι έννοιες τους δεν τοποθετούνται σε ένα ξεκάθαρο οικοδόμημα γενικών προτάσεων, ειδικότερων προτάσεων και συμπερασμάτων, ούτε είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν με ακρίβεια (Gibbs 1985 και 1987). Υπάρχουν, άλλωστε, ορισμένες έννοιες, οι οποίες ερμηνεύονται, ως συντελεστές αποφάσεων, από την πλευρά δύο τουλάχιστον θεωρήσεων, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι μεταξύ των τελευταίων υπάρχει αλληλεπικάλυψη. Τέτοιες πολυσήμαντες έννοιες είναι η ολοκλήρωση του αδικήματος (τετελεσμένο/απόπειρα), οι (σωματικοί) τραυματισμοί τους οποίους εμφανίζει το θύμα, η αντίσταση που κατέβαλε και η σχέση του με τον δράστη. Οι δύο τελευταίες έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αποδεικτική διαδικασία του βιασμού.

Η σθεναρή –όπως συχνά χαρακτηρίζεται– *αντίσταση του θύματος* είναι συνηθισμένο εύρημα σε δημοσιευμένες αποφάσεις δικαστηρίων και μάλιστα και σε αποφάσεις του Αρείου Πάγου (λχ. ΑΠ 1870/1983, 1556/1983, 736/1984, 1317/1984, 1360/1984, 1126/1986, 1669/1987, 1227/1988, 1144/1989, 76/1989, 561/1990, 971/1992, 847/1993). Αυτό είναι ενδεικτικό του γεγονότος ότι η αντίσταση αποτελεί πάγιο επιχείρημα τουλάχιστον της πολιτικής αγωγής, αλλά και πάγια πρακτική, καθώς φαίνεται, των εφαρμοστών του νόμου, να το λαμβάνουν υπόψη. Από τη σκοπιά της οργανιστικής θεώρησης, αποτελεί άμεση και χειροπιαστή ένδειξη ότι το θύμα εξαναγκάστηκε να συνουσιαστεί με τον δράστη. Από την άλλη πλευρά όμως, τίθεται το εξής ερώτημα: Γιατί θα έπρεπε το θύμα να προβεί σε κάποια ενέργεια που να αποδεικνύει την «αρετή» του; Η πρακτική μιας έμμεσης απαίτησης από την παθούσα να αποδείξει ότι αντιστάθηκε μπορεί να αποτελέσει -στο πλαίσιο αυτή τη φορά της φεμινιστικής θώρησης- και ένδειξη προκατάληψης.

Η *σχέση του θύματος με τον δράστη* προ του περιστατικού μπορεί επίσης να αποτελέσει κριτήριο στο πλαίσιο των δύο παραπάνω θεωρήσεων, της οργανιστικής και της φεμινιστικής. Θα πρέπει μάλιστα να καθορίζει ιδιαίτερα τις αποφάσεις των εφαρμοστών, όταν υπάρχουν ενδείξεις ή υπόνοιες ότι υπήρξε ερωτική, έστω και σε χρονικό διάστημα πολύ πριν από το περιστατικό του βιασμού. Από την πλευρά της οργανιστικής θεώρησης μπορεί να αποτελέσει άμεση και χειροπιαστή ένδειξη ότι η γενετήσια επαφή δεν ήταν βιασμός. Εύλογα, δηλαδή, μπορεί να έχει ο εφαρμοστής αμφιβολίες για τα κίνητρα της καταγγελίας από το θύμα. (Λχ. μπορεί να υποθέσει ότι η παθούσα θέλει να εκδικηθεί τον κατηγορούμενο ακριβώς επειδή η σχέση τους ήταν ερωτική και την παράτησε). Από τη σκοπιά όμως, της φεμινιστικής θεώρησης, δεν θα έπρεπε να αποκλειστεί η πιθανότητα του βιασμού, ενώ η πρώτη ερμηνεία εγκρύπτει την παραδοχή ότι η γυναίκα οφείλει να αποδέχεται πάντοτε τις ερωτικές επιθυμίες ενός άνδρα, εφόσον έδωσε σ' αυτόν έστω και μια φορά, κάποτε, τη συναίνεσή της για γενετήσια επαφή.

Το πρόβλημα της αλληλεπικάλυψης δείχνει την αναγκαιότητα περισσότερης εννοιολογικής επεξεργασίας και προσανατολισμού του ερευνητή σε ποιοτική ανάλυση δεδομένων. Αυτό δεν ήταν δυνατόν να γίνει, λόγω τεχνικών και άλλων δυσχερειών, γι' αυτό και ακολουθήθηκε μια ενδιάμεση οδός για την ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων. Τα βασικά κριτήρια των αποφάσεων που εμπεριέχονται σε κάθε θεώρηση μετατράπηκαν σε μεταβλητές με την ευρεία έννοια, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή και ονομαστικών κλιμάκων με δύο μόνο κατηγορίες (λχ. ύπαρξη/απουσία αυτόπτη μάρτυρα).

IV. Οι υπό διερεύνηση συντελεστές

Συνοψίζοντας, κριτήρια των αποφάσεων των εφαρμοστών του νόμου που εξετάστηκαν ως συντελεστές είναι τα εξής:

Για την παραδοσιακή θεώρηση: α) η σοβαρότητα πράξης, η οποία αναλύεται στους εξής βασικούς συντελεστές: Σύνθετη φύση του αδικήματος από την πλευρά του αριθμού θυμάτων, πράξεων και δραστών, συνδυασμός του βιασμού με άλλο αδίκημα, (νεαρή) ηλικία του θύματος και παρουσία ή χρήση όπλου και β) προσωπικότητα του δράστη υπό αρνητική έννοια (προηγούμενες καταδίκες). Για τη γενική κριτική θεώρηση, κριτήριο αποτέλεσαν οι προκαταλήψεις για τον δράστη με συντελεστές το κοινωνικοοικονομικό του επίπεδο και την εθνική ή θρησκευτική του ανομοιογένεια, ενώ για τη φεμινιστική θεώρηση οι προκαταλήψεις για το θύμα με συντελεστές τη γενετήσια αξία του και την προσαρμογή του σε παραδοσιακούς ρόλους. Για την οργανιστική θεώρηση κριτήριο αποτέλεσαν η διαθεσιμότητα των αποδεικτικών μέσων με συντελεστές την έγκαιρη καταγγελία από το θύμα, την ύπαρξη ιατροδικαστικής εξέτασης και το αποτέλεσμα της, την ύπαρξη και τον αριθμό μαρτύρων, την ύπαρξη αυτόπτη μάρτυρα, την ύπαρξη απολογίας του κατηγορουμένου (το γεγονός ότι δεν ήταν αγνώστου διαμονής) και τις αντιφάσεις/ψεύδη κατηγορουμένου, παθούσας και μαρτύρων.

Επίσης εξετάστηκε και η ενδεχόμενη επίδραση των δύο αταξινόμητων συντελεστών της αντίστασης του θύματος και της σχέσης του με τον δράστη.

V. Η έρευνα

Η έρευνα, όπως αναφέρθηκε, εντοπίζεται στα δικαστικά συμβούλια και αφορά 69 δικαστικά βουλεύματα, παραπεμπτικά στο Μικτό Ορκωτό και απαλλακτικά της κατηγορίας. Τα βουλεύματα αυτά αποτελούν το 13% του συνόλου των δικαστικών βουλευμάτων που εκδόθηκαν για βιασμούς κατά τη δεκαετία 1979-1989, εξαιρουμένων εκείνων του έτους 1984, που είναι το έτος κατά το οποίο έγινε η νομοθετική μετατροπή. Το διάστημα αυτό χωρίστηκε σε δύο περιόδους, την περίοδο πριν από την ισχύ και την περίοδο μετά την ισχύ του νόμου (1979-83, 1985-89). Η μεγάλη περίοδος έχει σημασία, αφού ο νομοθέτης έθεσε ανάμεσα στους σκοπούς των νεότερων ρυθμίσεων τον μακροπρόθεσμο γενικό προληπτικό σκοπό της διαπαιδαγώγησης των πολιτών. Τα στοιχεία καλύπτουν μόνον όσα περιστατικά αναφέρονται ως «βιασμοί» στο βιβλίο των βουλευμάτων του ποινικού αρχείου του Πρωτοδικείου Αθηνών και αποτελούν βιασμούς, σύμφωνα με την κατηγορία, όπως αυτή διατυπώνεται στην εισαγγελική πρόταση. Τα υπόλοιπα αδικήματα της εισαγγελικής πρότασης

συνεκτιμώνται στο πλαίσιο της παραδοσιακής θεώρησης, υπό το κριτήριο της «σοβαρότητας του αδικήματος». Κατά τα άλλα, τα παραπεμπτικά βουλεύματα ερμηνεύονται ως αυστηρότερη μεταχείριση και τα απαλλακτικά ως επεικέστερη, στο πλαίσιο των παραπάνω θεωρήσεων.

VI. Αποτελέσματα (επιλογή)

Όλες οι θεωρήσεις ενισχύονται εν γένει -αυτό ήταν άλλωστε αναμενόμενο. Στο σύνολο των βουλευμάτων ενισχύονται περισσότερο και εξίσου η γενική κριτική θεώρηση και η οργανιστική θεώρηση (με βαθμό 26%). Αντίθετα, η φεμινιστική θεώρηση δεν ενισχύεται ιδιαίτερα (4%). Αυτό μπορεί όμως να οφείλεται στο γεγονός ότι η έρευνα έγινε σε ένα αρκετά προωθημένο στάδιο της ποινικής διαδικασίας, όπου οι κανόνες είναι πολύ δεσμευτικοί, και οι εφαρμοστές έχουν περισσότερες δυνατότητες να συγκαλύψουν τις προκαταλήψεις τους για τα θύματα. Από την άλλη πλευρά όμως, η μεγάλη ενίσχυση της γενικής κριτικής θεώρησης δείχνει ότι η συγκαλύψη αυτή δεν είναι πάντοτε εφικτή και μάλιστα όταν ήδη από το σύνολο των υποθέσεων προκύπτει ότι το 78% των κατηγορουμένων που έχουν φθασει στο δικαστικό συμβούλιο είναι χειρώνακτες, χωρίς μέση εκπαίδευση, οι οποίοι κατοικούν σε υποβαθμισμένες περιοχές της πρωτεύουσας.

Συγκρίνοντας τις δύο περιόδους, πριν και μετά την αλλαγή του νόμου διαπιστώνεται ότι τίποτε δεν άλλαξε στις εκτιμήσεις των δικαστών για το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο του δράστη, ούτε και στην πρακτική των δικαστών ανάλογα με την διαθεσιμότητα των αποδεικτικών μέσων. Προκαταλήψεις σχετικές με την πιθανολογούμενη ελευθερία συμπεριφορά και το παρελθόν της παθούσας είχαν κατά την πρώτη περίοδο, και εξακολούθησαν να έχουν κατά τη δεύτερη, κάποια σημασία. Διαπιστώνεται όμως μείωση της σημασίας τους κατά τη δεύτερη περίοδο (7%).

Επομένως, βάσει των κυριότερων δεδομένων, δεν μπορεί να θεωρηθεί ο νόμος ανεπιτυχής. Η μεταχείριση του δράστη δεν φαίνεται να γίνεται αυστηρότερη μετά τις νεότερες ρυθμίσεις ούτε και προκύπτουν περισσότερες προκαταλήψεις γι' αυτόν. Περιορίζονται επίσης σε κάποιο βαθμό οι προκαταλήψεις για τα θύματα.

Τελειώνοντας, θα έπρεπε να τονιστεί το γεγονός ότι όταν έγινε η διεξαγωγή της έρευνας (1994) δεν υπήρχαν ανάλογες μελέτες και δεδομένα για την ποινική διαδικασία γενικά, έτσι ώστε να μπορούν να αξιολογηθούν ικανοποιητικά ορισμένα ευρήματα. Για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι οι διαφωνίες εισαγγελέα και δικαστικού συμβουλίου είναι συνηθέστερες κατά τη δεύτερη περίοδο και έχουν συνηθέστερα ως αποτέλεσμα την αυστηρότερη μεταχείριση του δράστη. Επίσης διαπιστώνεται μεγαλύτερη δικαστηριακή καθυστέρηση μετά την ισχύ του νόμου και ότι εν δυνάμει ευσταθή αποδεικτικά μέσα, όπως η ιατροδικαστική εξέταση, απέκτησαν μεγαλύτερη σημασία κατά τη δεύτερη περίοδο. Εδώ φαίνεται να ενισχύο-

νται ή να αποδυναμώνονται επι μέρους συντελεστές της οργανιστικής θεώρησης. Τί θα σήμαινε όμως αυτό, επί του συνόλου των εκδικαζομένων υποθέσεων (αν υπήρχε); Μήπως πρόκειται για γενικές μεταβολές στην πρακτική των εφαρμοστών του νόμου κατά τη δεκαετία 1979-1989; Τι σημαίνει, επίσης, το εύρημα της περιορισμένης σημασίας της «αντίστασης του θύματος» κατά τη δεύτερη περίοδο, τη στιγμή που η «σχέση» του «με τον δράστη» καθορίζει περισσότερο τις αποφάσεις των εφαρμοστών προς την κατεύθυνση της επιείκειας κατά την περίοδο αυτή;

Βιβλιογραφία

- S. Brownmiller (1975):** Against our will: Men, women and rape, New York.
- M. Cavadino/P. Wiles (1994):** «Seriousness of Offences: The Perceptions of Practitioners», Criminal Law Review, σσ. 489 επ.
- J. Chambliss/
R.B. Seidman (1971):** Law, Order and Power, Massachussets.
- L. Clarke/D.Lewis (1977):** Rape: The Price of Coercive Sexuality, Toronto.
- C. Clarkson/A. Cretney/
G. Davis/J. Shepherd (1994):** «Assaults: The Relationship between Seriousness, Criminalization and Punishment» Criminal Law Review, Ιαν., σσ. 4 επ.
- Π.Α. Γέμτος (1987):** Μεθοδολογία των Κοινωνικών Επιστημών. Μεταθεωρία και ιδεολογική κριτική των επιστημών του ανθρώπου, τόμ.1, Αθήνα.
- Η. Δασκαλάκης
και συν. (1983):** Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, Αθήνα.
- Η. Δασκαλάκης (1985):** Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Αθήνα.
- M. Friedman (1952):** The Methodology of Positive Economics.
- J.P. Gibbs (1985):** «The Methodology of Theory Construction in Criminology» στη συλλογή του R.F. Meier, Theoretical Methods in Criminology, Beverly Hills, σσ. 23 επ..

- J.P. Gibbs (1987):** «The State of Criminological Theory», *Criminology*, 25, σσ. 821 επ.
- C. Gransee/M. Leppelt (1993):** «Feministische Perspektiven in der Kriminologie. Bericht über eine Tagung in Saarbrücken vom 26-28. Februar 1993», *Tagungsberichte, Kriminologisches Journal*, 25, σσ. 225 επ.
- N. Hahn Rafter/
E.M. Natalizia (1981):** «Marxist Feminism: Implications for Criminal Justice», *Crime and Delinquency*, 27, σσ. 81 επ.
- T. Jefferson/
J. Shapland (1994):** «Criminal Justice and the Production of Order and Control», *British Journal of Criminology*, σσ. 265 επ.
- W.A. Kerstetter (1990):** «Gateway to Justice: Police and prosecutorial response to sexual assaults against women», *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 81, 2, σσ. 267 επ.
- D. Klein (1981):** «Violence against women: Some considerations regarding its causes and its elimination», *Crime and Delinquency*, 27, σσ. 64 επ.
- A.J. Lizotte (1985):** «The Uniqueness of rape. Reporting assaultive violence to the police», *Crime and Delinquency*, 31, σσ. 169 επ..
- M.A. Myers/G.D. LaFree (1982):** «Sexual Assault and its Prosecution: A Comparison with other Crimes», *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 82, σσ. 1282 επ.

- V. Olesen (1994):** «Feminisms and Models of Qualitative Research» στη συλλογή των N.K.Denzin/ Y.S.Lincoln, *Handbook of Qualitative Research*, London, σ. 158 επ.,
- P.D. Peterson/ W.C. Bailey,(1992):** «Rape and Dimensions of Gender Socioeconomic inequality in U.S. Metropolitan areas», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29, σσ. 162 επ.
- K. Polk (1985):** «Rape Reform and Criminal Justice Processing», *Crime and Delinquency*, 31, σσ. 191 επ.
- R. Quinney (1970):** *The Social Reality of Crime*, Boston.
- L. Radzinowicz/M.E. Wolfgang:** *Crime and Justice. The Criminal in the Arms of the Law*, I, New York.
- R. Reiner (1994):** «Policing and the Police» στη συλλογή των M. Maguire/ R. Morgan/ R.Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, σσ. 705 επ. (σσ. 723-52).
- T. Sellin/M.E. Wolfgang (1964):** *The Measurement of Delinquency*, New York.
- C. Smart (1976):** *Women, Crime and Criminology*, London.
- G. Smaus (1994):** «Physische Gewalt und die Macht des Patriarchats», *Kriminologisches Journal*, 22(2), σσ. 82 επ.
- D.J. Smith (1994):** «Race, Crime and Criminal Justice» M. Maguire/ R.Morgan/ R.Reiner, *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, σσ. 1042 επ.

- Κ.Δ. Σπινέλλη (1985):** Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, Αθήνα.
- W. Tupman (1990):** «Law and Order and the Minority Question», XIIth International Course of Higher Specialization for Police Forces, Cyprus, σσ. 65 επ.
- G.B. Vold/T.J. Bernard (1986):** Theoretical Criminology, New York.
- A. Walsh (1984):** «Differential sentencing patterns among felony sex offenders and non-sex offenders, The Journal of Criminal Law and Criminology, 75, 2, σσ. 443 επ.

Το έγκλημα του βιασμού

Η διαδικασία και τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία¹

ΑΓΓΕΛΟΥ Α. ΤΣΙΓΚΡΗ

Διδάκτορα Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Το παρόν άρθρο αναφέρεται συνοπτικά στα αποτελέσματα μιας έρευνας που ασχολήθηκε με τη διερεύνηση της διαδικασίας λήψης της απόφασης του θύματος βιασμού για αναφορά ή μη του εγκλήματος στην αστυνομία. Χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που αντλήθηκαν με ερωτηματολόγιο θυματολογικού περιεχομένου σε 1.000 φοιτήτριες του Παντείου Πανεπιστημίου, 312 δικαστικές αποφάσεις βιασμού από τα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια της περιφέρειας του Εφετείου της Αθήνας, για το χρονικό διάστημα των ετών 1980 έως 1993 και 230 σηματικές αναφορές βιασμού του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, οι οποίες περιλαμβάνουν υποθέσεις βιασμού που αναφέρθηκαν στην αστυνομία το έτος 1993. Τα αποτελέσματα της έρευνας κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του βιασμού του στην αστυνομία, συγκροτείται από τρία στάδια. Στο πρώτο στάδιο το θύμα καλείται να ορίσει τη σεξουαλική επίθεση ως έγκλημα και πιο συγκεκριμένα ως βιασμό. Αν και εφόσον οριστεί το περιστατικό ως βιασμός, το θύμα περνά στο δεύτερο στάδιο όπου θα πρέπει να προσδιοριστεί η σοβαρότητα του εγκλήματος. Αν το θύμα ορίσει το έγκλημα ως ιδιαίτερα σοβαρό περιστατικό, τότε περνά στο τρίτο και τελευταίο στάδιο του μοντέλου, όπου θα πρέπει να αποφασίσει τι θα κάνει προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση. Μια από τις επιλογές του θύματος είναι και η αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία. Οι κυριότεροι παράγοντες που βρέθηκε να επηρεάζουν τις αποφάσεις των θυμάτων σε κάθε επιμέρους στάδιο, ήταν: i) η κοινωνική επιρροή των ατόμων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος του θύματος, ii) τα χαρακτηριστικά και η σοβαρότητα του βιασμού, iii) τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του θύματος, iv) η συναισθηματική κατάσταση του θύματος αμέσως μετά το έγκλημα, v) ο φόβος της κοινωνικής απόρριψης, vi) ο έξω-ποινικός συμβιβασμός με το δράστη και vii) ο βαθμός της διάστασης που υπάρχει ανάμεσα στον κοινωνικό και το νομικό ορισμό του βιασμού.

1. Με αφορμή διάλεξη στο Δικηγορικό Σύλλογο της Αθήνας, την 14η Δεκεμβρίου 1995, σε ομιλία-συζήτηση που διοργανώθηκε από την Ελληνική Εταιρία Εγκληματολογίας.

Ο βιασμός είναι ένα συνπθέστατο έγκλημα και κάθε γυναίκα που αποφασίζει να μην το καταγγείλει οφείλει να διαθέσει αρκετή σκέψη για τις γυναίκες που θα βιαστούν, ως συνέπεια της απόφασής της.

Germaine Greer - 1977 - σελ. 380.

I. Τοποθέτηση του θέματος.

Έχοντας στο μυαλό μας την εμπειρικά αποδεδειγμένη, από τους κοινωνικούς επιστήμονες, πρόταση σύμφωνα με την οποία «δεν υπάρχει κοινωνική δράση χωρίς λόγο ύπαρξης», προτείνουμε για συζήτηση μια υπόθεση σύμφωνα με την οποία «για να κινητοποιηθούν οι μηχανισμοί του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, θα πρέπει να βρεθεί κάποιος που να έχει συμφέρον να τους κινητοποιήσει».

Σπάνια το ποινικό σύστημα μπαίνει σε λειτουργία λόγω της αυτεπάγγελτης αστυνομικής δράσης. Η συντριπτική πλειοψηφία των υποθέσεων με τις οποίες ασχολείται προέρχονται από τις αναφορές των πολιτών στην αστυνομία και κυρίότερα από τις αναφορές των ίδιων των θυμάτων του εγκλήματος.

Όμως, η παραπάνω εικόνα δεν είναι η ίδια για όλα τα ποινικά αδικήματα. Υπάρχουν εγκλήματα, που λόγω της αυτεπάγγελτης ποινικής δίωξής τους, η αστυνομική δράση αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα ενεργοποίησης του ποινικού συστήματος. Εξαίρεση στον παραπάνω κανόνα αποτελεί το έγκλημα του βιασμού στο οποίο, παρόλο το αυτεπάγγελτο της ποινικής του δίωξης, το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης ενεργοποιείται μόνο με τη σύμφωνη γνώμη του θύματος.

Η διεθνής ερευνητική εμπειρία αναφορικά με το έγκλημα του βιασμού έχει αποδείξει ότι οι υποθέσεις αυτού του είδους φτάνουν στη γνώση της αστυνομίας κατόπιν αναφορών των πολιτών. Τα άτομα που κατά κύριο λόγο αναφέρουν το συγκεκριμένο έγκλημα στην αστυνομία είναι τα ίδια τα θύματα, τα μέλη των οικογενειών τους, συνάδελφοι στην εργασία, φίλικά, γνωστά, ακόμη και άγνωστα στο θύμα πρόσωπα. Όμως, θα πρέπει να τονιστεί με ιδιαίτερη έμφαση ότι στις περιπτώσεις βιασμού ενήλικων ατόμων, ο κυριότερος παράγοντας ενεργοποίησης του ποινικού συστήματος είναι τα ίδια τα θύματα.

Από τα παραπάνω, φαίνεται να προκύπτει επιτακτική η ανάγκη μελέτης της διαδικασίας λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία, γιατί η απόφαση αυτή έχει καθοριστική σημασία στην ενεργοποίηση ολόκληρου του ποινικού συστήματος.

Ο βιασμός επιλέχθηκε γιατί προσφέρει το πιο ακραίο παράδειγμα των ισχύοντων διαδικασιών θυματοποίησης, τόσο σε κοινωνικό, όσο και ατομικό επίπεδο, πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το έγκλημα.²

Τα θύματα βιασμού μπορεί να ωθούνται στην απόφαση να μην αναφέρουν το βιασμό στην αστυνομία λόγω του φόβου τους για μια ενδεχόμενη αντεκδίκηση εκ μέρους του δράστη.³ Άλλα, επιλέγουν τη σιωπή προκειμένου να αποφύγουν τη στιγματιστική λειτουργία των μηχανισμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.⁴ Επίσης, μπορεί να είναι απρόθυμα να αναφέρουν γιατί αισθάνονται ενοχλημένα ή ντροπιασμένα⁵ ή γιατί φοβούνται την απόρριψη από το σύζυγο ή την οικογένειά τους.⁶ Άλλα θύματα μπορεί να επιδιώκουν την προστασία της οικογένειάς τους, των φίλων τους ή ακόμη και του βιαστή και της οικογένειάς του, από τις αρνητικές επιπτώσεις που θα είχε η δημοσιοποίηση του εγκλήματος.⁷ Πιθανόν, όμως, είναι να εμπλέκονται και διάφορα πρακτικά ζητήματα. Για παράδειγμα, ένα θύμα μπορεί να μην έχει τον απαραίτητο ελεύθερο χρόνο για να συμμετέχει στην ιδιαίτερα χρονοβόρα διαδικασία της ποινικής εξέλιξης της υπόθεσής του, γεγονός που παρατηρείται συχνότερα στα θύματα που εργάζονται.⁸ Άλλα θύματα μπορεί να μην εμπιστεύονται την ικανότητα του ποινικού συστήματος στο να συλλάβει και να τιμωρήσει το βιαστή (Ashworth και Feldman-Summers,⁹ McDermott¹⁰).

-
2. Weis, K. & S.S. Borges (1973): Victimology and rape: The case of the legitimate victim. Issues of Criminology, τομ. 8, τευχ. 2, σελ. 137.
 3. Williams, L. (1984): The classic rape: When do victims report? Social Problems, τομ. 31, σελ. 459 - 467.
 4. Amir, M. (1971): Patterns of forcible rape. Chicago: University of Chicago Press.
 5. MacDonald, J.M. (1971): Rape offenders and their victims. Springfield, Ill.: Thomas.
 6. Katz, S. και M.A. Mazur (1979): Understanding the rape victim: A synthesis of research findings. John Wiley & Sons.
 7. Weis και Borges (1973), όπ. π., βλ. σημ. 2.
 8. Amir (1971), όπ. π., βλ. σημ. 4.
 9. Ashworth, C.D. και S. Feldman-Summers (1978): Perceptions of the effectiveness of the criminal justice system: The female victim's perspective. Criminal Justice and Behavior, τομ. 5, τευχ. 3.
 10. McDermott (1979): Rape victimization in 26 American cities. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, L.E.A.A., National Criminal Justice Information and Statistics Service, U.S.G.P.O.

Η έρευνά μας προσπάθησε να αποδείξει την ισχύ ενός θεωρητικού μοντέλου εξήγησης της διαδικασίας λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά ή μη του βιασμού του στην αστυνομία. Επίσης, προσπάθησε να διερευνήσει τους παράγοντες που οδηγούν το θύμα βιασμού στη συγκεκριμένη απόφαση, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να προτείνουμε ένα έγκυρο και αξιόπιστο μοντέλο χάραξης πολιτικής στον τομέα της αύξησης των ποσοστών αναφορά του βιασμού στην αστυνομία.

.... καμία μεθοδολογία δεν είναι η καλύτερη, συνεπώς χρησιμοποιώντας ένα συνδυασμό μεθόδων, που η κάθε μία έχει διαφορετικές πηγές προκατάληψης, επιτυγχάνουμε τη γονιμότερη ερευνητικά στρατηγική.¹¹

Η διερεύνηση του φαινομένου της αναφοράς των εγκλημάτων στην αστυνομία και πιο συγκεκριμένα του εγκλήματος του βιασμού, παρουσιάζει αρκετές μεθοδολογικές παγίδες, τόσο σχετικά με τη συγκρότηση του δείγματος της έρευνας, όσο και με την επιλογή των μεθοδολογικών τεχνικών προσέγγισης του αντικειμένου. Το έγκλημα του βιασμού, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, παρουσιάζει πολλές ιδιαιτερότητες λόγω του ότι σχετίζεται με την σεξουαλική σφαίρα της ζωής του ατόμου και γι' αυτό το λόγο αποτελεί ακόμη και σήμερα ταμπού. Το παραπάνω αποτέλεσε πραγματική πρόκληση για την επιλογή του συγκεκριμένου εγκλήματος ως παραδείγματος εξήγησης της διαδικασίας λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία.

Οι βασικοί στόχοι της έρευνας ήσαν να προτείνει ένα μοντέλο ερμηνείας της παραπάνω διαδικασίας, να καταδείξει τις ιδιαιτερότητες της αναφοράς του εγκλήματος του βιασμού, σε σχέση με τα υπόλοιπα ποινικά αδικήματα, να εξηγήσει τη διαδικασία τροφοδότησης του ποινικού συστήματος με το αναγκαίο για τη λειτουργία του «προϊόν», να αποκαλύψει το ρόλο του θύματος στην ενεργοποίηση των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος και τέλος, να προτείνει ένα σχέδιο χάραξης πολιτικής στον τομέα της αύξησης των ποσοστών αναφοράς του εγκλήματος του βιασμού.

Η έρευνά μας, προκειμένου να αντιμετωπίσει με επιτυχία την αποστολή της, χρησιμοποίησε διαφορετικές πηγές άντλησης του δείγματός της. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που αντλήθηκαν με ερωτηματολόγιο θυματολογικού περιεχομένου πάνω σε δείγμα 1.000 φοιτητριών του Παντείου Πανεπιστημίου της Αθήνας. Επίσης, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία, που αντλήθηκαν με μήτρες ερωτηματολογίου, από 312 δικαστικές αποφάσεις βιασμού από τα Μικτά Ορκωτά Δικαστήρια της ευρύτερης περιφέρειας του Εφετείου της Αθήνας, για το χρονικό διάστημα των ετών 1980 έως 1993. Τέλος, χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία, που αντλή-

11. Webb, E.J., D.T. Campbell, R.D. Schwartz, L. Sechrest και J.B. Grove (1981): *Nonreactive measures in the social sciences*. Boston: Houghton Mifflin.

θηκαν με μήτρες ερωτηματολογίου, από σημαντικές αναφορές βιασμού του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, οι οποίες περιλαμβάνουν 230, από το σύνολο των 270 υποθέσεων, που αναφέρθηκαν στα αστυνομικά τμήματα ολόκληρης της χώρας, το έτος 1993.

II. Η φαινομενολογία της αναφοράς του βιασμού

Συγκρίνοντας τη συχνότητα διάπραξης του βιασμού με τη συχνότητα διάπραξης των άλλων σοβαρών εγκλημάτων που αναφέρονται στις δικτικές αρχές, βλέπουμε ότι ο βιασμός δεν είναι ένα συχνά διαπραττόμενο έγκλημα. Αντιπροσωπεύει μόνο το 1% του συνολικού ποσού του εγκλήματος και το 6% του συνολικού ποσού των εγκλημάτων βίας.¹² Στην κατηγορία των εγκλημάτων βίας περιλαμβάνονται η ανθρωποκτονία, ο βιασμός, η ληστεία και η σοβαρή επίθεση. Η Horos,¹³ βασισμένη σε μια μεγάλη αναλογία μη-αναφερόμενων βιασμών, υποστήριξε ότι ο βιασμός είναι το συχνότερα διαπραττόμενο έγκλημα, και η Griffin¹⁴ συμπέρανε ότι «υπάρχουν περισσότεροι βιασμοί που διαπράττονται, σε σχέση με τις βεβαρημένες επιθέσεις και τις ανθρωποκτονίες».

Ο ρυθμός του εγκλήματος του βιασμού στις Η.Π.Α., για το 1973, ήταν 47 για κάθε 100.000, πράγμα που σημαίνει ότι 47 στις 100.000 γυναίκες των Η.Π.Α. είχαν αναφέρει στην αστυνομία ότι είχαν πέσει, τουλάχιστον μια φορά, θύματα βιασμού.¹⁵ Άρα ο κίνδυνος θυματοποίησης βιασμού για μια γυναίκα κατά το 1973 ήταν 47 στις 100.000 ή αλλιώς περίπου μια πιθανότητα στις 2144. Ωστόσο, θα πρέπει να ήμαστε προσεκτικοί κατά την εκτίμηση των παραπάνω αριθμών και αυτό γιατί είναι βασισμένοι στις αναφερόμενες στην αστυνομία υποθέσεις.

Εξάλλου θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ο βιασμός είναι πιθανότατα το περισσότερο μη-αναφερόμενο έγκλημα.¹⁶ Η Russell¹⁷ έχει υποστηρίξει ότι «ο βιασμός είναι ένα κατάφορα μη-αναφερόμενο έγκλημα».

12. Bureau of Justice statistics (1985): Criminal victimization, 1984. Washington, D.C.: U.S.D.J.

13. Horos, C.V. (1974): Rape, The private crime, The social horror. New Caanan, Conn.: Today Publishing.

14. Griffin, S. (1977): Rape: The all - american crime. Στο L.G. Schultz (eds): Rape victimology, κεφ. 3, σελ. 34.

15. Federal Bureau of Investigation (1974): Crime in the United States. Uniform Crime Reports, 1973. Washington, D.C.: U.S.G.P.O.

16. Katz και Mazur (1979), όπ. π., βλ. σημ. 6.

17. Russell, M. (1980): Rape victims and police reporting. CanadaTs Mental Health, τομ. 28, τευχ. 2, σελ. 14.

Σύμφωνα με τους Wilson και Clarenbach,¹⁸ ενώ η προθυμία των θυμάτων για αναφορά του βιασμού στην αστυνομία εμφανίζεται να έχει αυξηθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες, οι ειδικοί υπολογίζουν ότι μόνο το 1/3 έως το 1/10 των διαπραττόμενων σεξουαλικών επιθέσεων αναφέρεται στις διωκτικές αρχές. Μελετώντας τους υπολογισμούς των εγκληματολόγων, διαπιστώνουμε ότι το ποσοστό των βιασμών που αναφέρονται στην αστυνομία υπολογίζεται από 5%,¹⁹ έως και 50%.²⁰

Ο βιασμός είναι ένα από τα ελάχιστα αναφερόμενα στην αστυνομία εγκλήματα σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα εγκλήματα βίας, στις Η.Π.Α. και στον Καναδά.²¹ Έχει υπολογιστεί ότι η αναλογία των αναφερόμενων στην αστυνομία βιασμών σε σχέση με τους μη-αναφερόμενους είναι, από ένας στους δύο, έως ένας στους είκοσι (Sutherland και Scherl,²² Massey et al.,²³ Amir,²⁴ Griffin,²⁵ Peters et al.²⁶). Οι Clark και Lewis²⁷ υπολόγισαν ότι μόνο ένας έως τέσσερις βιασμοί, σε κάθε δέκα διαπραττόμενους, αναφέρεται στην αστυνομία.

Ο Storaska,²⁸ από την πλευρά του, πίστευε ότι η πραγματική αναλογία είναι ένας αναφερόμενος βιασμός για κάθε εκατό μη-αναφερόμενους, αλλά ο υπολογισμός του δεν ήταν βασισμένος σε εμπειρικά στοιχεία. Αντίθε-

18. Wilson, C. και K. Clarenbach (1980): Violence against women: Causes and prevention. Domestic Violence, Monograph Series, No. 3.

19. Wood, P.L. (1973): The victim in a forcible rape case: A feminist view. American Criminal Law Review, τομ. 11, τευχ. 2, σελ. 335 - 354.

20. Hilberman, E. (1976): The rape victim. New York, Basic Books Inc.

21. Robin, G. (1977): Forcible rape: Institutionalized sexism in the criminal justice system. Crime and Delinquency, τομ. 23, τευχ. 2, σελ. 136 - 153.

22. Sutherland, S. και D.S. Scherl (1970): Patterns of response among victims of rape. American Journal Orthopsychiat, τομ. 40, τευχ. 3, σελ. 503 - 511.

23. Massey, J.B., C.R. Garcia και J.P. Emich, Jr. (1971): Management of sexually assaulted females. Obstetrics and Gynecology, τομ. 38, τευχ. 1, σελ. 29 - 36.

24. Amir (1971), όπ. π., βλ. σημ. 4.

25. Griffin (1977), όπ. π., βλ. σημ. 14.

26. Peters, J.J., L.C. Meyer και N.E. Carroll, (1976): The Philadelphia assault victim study. Final Report from the National Institute of Mental Health. ROIMH 21304, σελ. 100.

27. Clark, L. και D. Lewis (1977): Rape: The price of coercive sexuality. Toronto: The Women's Press.

28. Storaska, F. (1975): How to say no to a rapist... and survive. New York: Random House.

τα, ο Peters²⁹ προτείνει ότι η αναλογία των αναφερόμενων σε σχέση με τους μη-αναφερόμενους βιασμούς είναι ένας στους 1,5. Επίσης, συμπέρανε ότι η συχνότητα του μη-αναφερόμενου βιασμού δεν είναι τόσο εκτεταμένη, όπως παρουσιάζεται από τις περισσότερες έρευνες.³⁰

Έχει παρατηρηθεί ότι με την πάροδο του χρόνου αυξάνονται οι υποθέσεις βιασμού που αναφέρονται στην αστυνομία.³¹ Σύμφωνα με τον Schultz,³² το 1972 αναφέρθηκαν στα αστυνομικά τμήματα των Η.Π.Α. 46.430 βιασμοί, δηλαδή 4.540 βιασμοί περισσότεροι σε σχέση με το 1971 και 70% περισσότεροι σε σχέση με το 1967.³³ Υπολογίζεται ότι στις Η.Π.Α. 43 στις 100.000 γυναίκες υποβάλλονται σε τουλάχιστον ένα βιασμό κάθε χρόνο. Η παραπάνω αναλογία προκύπτει από την ανάλυση των επίσημων στατιστικών και φυσικά αποτελεί την κορυφή του παγόβουνου και αυτό γιατί οι επίσημες αρχές υπολογίζουν ότι το ποσοστό των μη-αναφερόμενων βιασμών κυμαίνεται από 200 έως 300%.³⁴

Σύμφωνα με τον Galvin,³⁵ ενώ μέσα στις δύο δεκαετίες του 1960 και του 1970 οι ανθρωποκτονίες διπλασιάστηκαν, στις ίδιες δεκαετίες οι βιασμοί τετραπλασιάστηκαν. Από την άλλη μεριά, έχει παρατηρηθεί ότι το έγκλημα του βιασμού είχε τους ίδιους ρυθμούς αύξησης με τις βεβαρημένες επιθέσεις, αλλά μικρότερους ρυθμούς σε σχέση με τις ληστείες και τα περισσότερα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας.

Μια έρευνα εθνικής εμβέλειας³⁶ που διεξήχθη στις Η.Π.Α., ανέφερε ότι τα περιστατικά βιασμού αυξήθηκαν σε εθνικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, βρέθηκε ότι η συχνότητα των αναφερόμενων βιασμών για κάθε 100.000 κατοίκους ήταν 3 το 1933, 9,2 το 1960 και 11,6 το 1965. Μια λεπτομερειακή μελέτη με συνεντεύξεις που διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο του Chicago σε συνεργασία με το National Opinion Research Center των

29. Peters, J.J. (1975): Social psychiatric study of victim reporting rape. A study presented at the American Psychiatric Association, 128th Annual Meeting, Anaheim, California.

30. Peters, Meyer και Carroll (1976), όπ. π., βλ. σημ. 26, σελ. 4 - 5.

31. Steketee, G. και A.H. Austin (1989): Rape victims and the justice system: Utilization and impact. The Social Service Review, τομ. 63, τευχ. 2.

32. Schultz, L.G. (1977): Rape victimology, Springfield, Illinois, U.S.A., σελ. vii.

33. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τις στατιστικές επετηρίδες του F.B.I. και πιο συγκεκριμένα από τα Uniform Crimes Reports του 1973.

34. Schultz (1977), όπ. π., βλ. σημ. 32, σελ. vii.

35. Galvin, J. (1985): Rape: A decade of reform. Crime and Delinquency, τομ. 31, τευχ. 2, σελ. 163 - 168.

36. President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice (1967): The challenge of crime in a free society. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Η.Π.Α., βρήκε ότι οι βιασμοί που πραγματικά διαπράττονται είναι 3,5 φορές περισσότεροι από αυτούς που αναφέρονται ή 42,5 βιασμοί για κάθε 100.000 κατοίκους (Sutherland και Scherl³⁷).

Χαρακτηριστικά, πάνω στο ζήτημα αυτό, είναι και τα στοιχεία που πα-
ρατίθενται από τους Weis και Borges.³⁸ Σύμφωνα μ' αυτά, από το 1960
έως το 1971 ο αριθμός των βιασμών που αναφέρθηκαν στα αστυνομικά
τμήματα των Η.Π.Α. αυξήθηκε κατά 146%. Μόνο μέσα στο 1971, το πο-
σοστό των αναφερόμενων βιασμών αυξήθηκε κατά 11% σε σχέση με το
προηγούμενο έτος.

Με τα παραπάνω συνηγορούν και τα στοιχεία που παρουσιάζει ο
Μαγγανάς,³⁹ σύμφωνα με τα οποία στις Η.Π.Α., ανάμεσα στα έτη 1968
και 1973, παρατηρήθηκε μια αύξηση των καταγεγραμμένων από την
αστυνομία βιασμών της τάξης του 62%. Στον Καναδά ο αριθμός των μη-
νύσεων βιασμού τριπλασιάστηκε ανάμεσα στα έτη 1965 και 1973. Υπο-
στήριξη των παραπάνω απόψεων προσφέρεται και από μια άλλη ανάλυ-
ση των στατιστικών στοιχείων του F.B.I..⁴⁰ Η παραπάνω ανάλυση έδειξε
ότι, κατά το έτος 1965, στα αστυνομικά τμήματα των Η.Π.Α. αναφέρθη-
καν 22.460 βιασμοί, το έτος 1966 ο αριθμός αυτός ανέβηκε στους
25.332 βιασμούς και τέλος το έτος 1967 στους 27.096.

Το ερώτημα, όμως, που ανακύπτει σ' αυτό το σημείο είναι αν τα θύ-
ματα βιασμού αναφέρουν σε μεγαλύτερο ποσοστό το έγκλημα στην
αστυνομία ή μήπως η αύξηση των ποσοστών αναφοράς αντιπροσωπεύει
μια πραγματική αύξηση των διαπραττόμενων βιασμών. Για να απαντηθεί
το παραπάνω ερώτημα χρειάζεται ευρεία θυματολογικού περιεχομένου
έρευνα. Αλλά και οι έρευνες αυτού του τύπου παρουσιάζουν αρκετά με-
θοδολογικά προβλήματα τα οποία καθιστούν την απάντηση του συγκε-
κριμένου ερωτήματος προεπιληπτική. Συνεπώς, για να απαντηθεί με ακρί-
βεια το παραπάνω ερώτημα, θα πρέπει να τελειοποιηθεί η μεθοδολογία
των θυματολογικών ερευνών. Μέχρι να γίνει αυτό, δεν θα μπορούμε να
απαντήσουμε με ασφάλεια στην ερώτηση πως δικαιολογούνται τα διαρ-
κώς αυξανόμενα ποσοστά βιασμού που αναφέρονται στην αστυνομία.

Ωστόσο, τα στατιστικά στοιχεία που πήραμε από το Ελληνικό Υπουρ-
γείο Δημόσιας Τάξης δε συμφωνούν με την παραπάνω εικόνα που σκια-
γραφείται από τις επίσημες στατιστικές των Η.Π.Α. Σύμφωνα, λοιπόν, με
τα στοιχεία αυτά, οι βιασμοί που αναφέρθηκαν στα ελληνικά αστυνομικά
τμήματα το έτος 1992 ήσαν 276, το έτος 1993 μειώθηκαν σε 270 και τέ-

37. Sutherland και Scherl (1970), όπ. π., βλ. σημ. 22, σελ. 503.

38. Weis και Borges (1973), όπ. π., βλ. σημ. 2, σελ. 93.

39. Μαγγανάς, Α. (1984): Πρόσφατες μεταρρυθμίσεις που αφορούν τα σεξουαλικά
εγκλήματα στον Καναδά. Ποινικά Χρονικά, τομ. ΛΔ', σελ. 561.

40. Schiff, A.F. (1969): Statistical features of rape. Journal of Forensic Science,
τεύχ. 14, σελ. 102.

λος το 1994, το παραπάνω νούμερο, μειώθηκε ακόμη περισσότερο και έφτασε τους 258 βιασμούς.

Από το σύνολο των 116 θυμάτων βιασμού της θυματολογικής μας έρευνας, η οποία διεξήχθη σ' ένα δείγμα 1.000 φοιτητριών του Παντείου Πανεπιστημίου, βρέθηκε ότι τα 7 (6%) θύματα είχαν αναφέρει το βιασμό τους στην αστυνομία, τα 102 (88%) δεν είχαν προβεί στην παραπάνω ενέργεια, ενώ για τα υπόλοιπα 7 (6%) θύματα της έρευνας δεν υπήρξαν στοιχεία.

Όταν τα 7 παραπάνω θύματα, που ο βιασμός τους αναφέρθηκε στην αστυνομία με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, ρωτήθηκαν αν θα ανέφεραν το βιασμό τους στην αστυνομία στην περίπτωση που ο βιαστής τους ήταν πρόθυμος να ικανοποιήσει όλες τις απαιτήσεις τους (π.χ. χρηματική αποζημίωση ηθική αποκατάσταση, κ.λπ.), τα 5 (71,4%) θύματα απάντησαν θετικά, ενώ τα υπόλοιπα 2 (28,6%) θύματα απάντησαν αρνητικά. Επίσης, όταν τα 7 παραπάνω θύματα, που ο βιασμός τους αναφέρθηκε στην αστυνομία, ρωτήθηκαν αν η υπόθεσή τους έφτασε στο ακροατήριο, ένα (14,3%) θύμα απάντησε θετικά, ενώ τα υπόλοιπα 6 (85,7%) θύματα απάντησαν αρνητικά.

Τέλος, όταν το σύνολο των 116 θυμάτων της θυματολογικής μας έρευνας ρωτήθηκαν υποθετικά αν θα ανέφεραν στην αστυνομία έναν υποτιθέμενο βιασμό τους που θα μπορούσε ενδεχομένως να τους συμβεί στο μέλλον, τα 78 (67,2%) θύματα της έρευνας απάντησαν θετικά, τα 18 (15,5%) απάντησαν αρνητικά, ενώ για τα υπόλοιπα 20 (17,3%) θύματα δεν υπήρξαν στοιχεία.

Από την άλλη μεριά, βρέθηκε ότι από τις 880 φοιτήτριες που δήλωσαν ότι δεν είχαν πέσει θύματα βιασμού, οι 773 (87,8%) απ' αυτές θα ανέφεραν έναν υποτιθέμενο βιασμό τους στην αστυνομία, οι 100 (11,4%) δήλωσαν ότι δε θα τον ανέφεραν, ενώ για τις υπόλοιπες 7 (0,8%) φοιτήτριες του συγκεκριμένου υπό-δείγματος της έρευνας δεν υπήρξαν στοιχεία.

Επιπλέον, βρέθηκε ότι όταν οι 773 φοιτήτριες, που δήλωσαν ότι θα ανέφεραν έναν υποτιθέμενο βιασμό τους στην αστυνομία, ρωτήθηκαν αν θα το έκαναν για μια ακόμη φορά στην περίπτωση που ο υποτιθέμενος βιαστής τους θα ήταν πρόθυμος να ικανοποιήσει όλες τις απαιτήσεις τους (π.χ. χρηματική αποζημίωση, ηθική αποκατάσταση, κ.λπ.), τα 708 (91,6%) υποτιθέμενα θύματα της έρευνας απάντησαν θετικά, τα 61 (7,9%) απάντησαν αρνητικά, ενώ για τα υπόλοιπα 4 (0,5%) θύματα δεν υπήρξαν στοιχεία.

Η παραπάνω διαφοροποίηση των ποσοστών αναφοράς του βιασμού στην αστυνομία, ανάμεσα στα πραγματικά και τα υποτιθέμενα θύματα, επιβεβαιώνει την πρόβλεψή μας σύμφωνα με την οποία η διανοητική συμμετοχή στη θυματοποίηση του βιασμού είναι, στις περισσότερες περιπτώσεις, ένα αποτυχημένο εγχείρημα. Επίσης, επιβεβαιώνεται η παρατήρησή μας, σύμφωνα με την οποία η συναγωγή συμπερασμάτων από

ερευνητικά στοιχεία που προήλθαν από δείγμα υποτιθέμενων θυμάτων βιασμού, είναι μια επικίνδυνη απόφαση που μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρότατα λάθη.

Τα υψηλά ποσοστά αναφοράς, τόσο των υποτιθέμενων βιασμών, όσο και των ενδεχόμενων μελλοντικών βιασμών των πραγματικών θυμάτων, μπορούν να δικαιολογηθούν από το γεγονός ότι στη συνείδηση των ατόμων, που αποτελούν τον πληθυσμό τέτοιου είδους ερευνών, η αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία αποτελεί την αναμενόμενη και αποδεκτή, από τους ερευνητές, απάντηση. Η παραπάνω τάση, τόσο των υποτιθέμενων, όσο και των πραγματικών θυμάτων βιασμού, αποτελεί μια διαδικασία προσαρμογής της συμπεριφοράς των παραπάνω ατόμων στις νοητικά προσλαμβανόμενες κανονιστικές επιταγές της κοινωνίας.

III. Ο ρόλος του θύματος στην ενεργοποίηση του συστήματος της ποινική δικαιοσύνης στις υποθέσεις βιασμού

Στο σημείο αυτό γεννάται το ερώτημα σχετικά με το ποίος είναι ο ρόλος του θύματος στην ενεργοποίηση του συστήματος της ποινική δικαιοσύνης στις υποθέσεις βιασμού.

Ο Black⁴¹ έχει υποστηρίξει ότι η απόφαση του θύματος για ποινική προώθηση της υπόθεσής του, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας πρόβλεψης των πιθανοτήτων που έχει η κάθε υπόθεση να εξελιχθεί ποινικά. Επίσης, υποστήριξε ότι η θέληση του θύματος να προωθήσει ποινικά την υπόθεσή του είναι σημαντικότερος παράγοντας, ακόμη και από τα αποδεικτικά στοιχεία, αν και οι δύο παραπάνω παράγοντες λειτουργούν από κοινού. Ο Black όρισε την αστυνομία, περισσότερο ως υπηρέτη των επιθυμιών του θύματος, παρά ως μια αυτόνομη εξουσία.

Τα αποτελέσματα της έρευνας απέδειξαν ότι το θύμα του βιασμού, σε συνδυασμό με την κοινωνική επιρροή των ατόμων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντός του, είναι οι δύο σημαντικότεροι παράγοντες ενεργοποίησης του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Το θύμα είναι αυτό που θα αναφέρει τη μεγάλη πλειοψηφία των εγκλημάτων στην αστυνομία, αν και εφόσον η κοινωνική επιρροή κινείται προς αυτή την κατεύθυνση.

Από τους 7 βιασμούς της θυματολογικής μας έρευνας, που αναφέρθηκαν στην αστυνομία, βρέθηκε ότι οι 4 (57,1%) είχαν αναφερθεί στην αστυνομία από το ίδιο το θύμα, δύο (28,6%) είχαν αναφερθεί από τους γονείς του θύματος, ενώ για μία (14,3%) από τις παραπάνω υποθέσεις βιασμού δεν υπήρξαν στοιχεία.

41. Black, D.J. (1970): Production of crime rates. American Sociological Review, τευχ. 35, σελ. 733 - 748.

Όσον αφορά στις 230 υποθέσεις βιασμού των σηματικών αναφορών, που αναφέρθηκαν στην αστυνομία, βρέθηκε ότι οι 203 (88,3%) είχαν αναφερθεί από το ίδιο το θύμα, οι 16 (7%) είχαν αναφερθεί από τους γονείς του θύματος ή κάποιο άλλο συγγενικό του πρόσωπο, ένας (0,4%) βιασμός είχε αναφερθεί από κάποιο φιλικό προς το θύμα πρόσωπο, άλλος ένας (0,4%) βιασμός είχε αναφερθεί από κάποιο γνωστό προς το θύμα άτομο, δύο (0,9%) βιασμοί είχαν αναφερθεί από κάποιο άγνωστο προς το θύμα πρόσωπο, άλλοι δύο (0,9%) βιασμοί αποκαλύφθηκαν από την αυτεπάγγελτη αστυνομική δράση, ενώ για τις υπόλοιπες 5 (2,2%), από τις παραπάνω υποθέσεις βιασμού, δεν υπήρξαν στοιχεία.

Τέλος, αναφορικά με τις 312 υποθέσεις βιασμού των δικαστικών αποφάσεων της έρευνας, βρέθηκε ότι οι 248 (79,5%) είχαν αναφερθεί στην αστυνομία από το ίδιο το θύμα, οι 30 (9,6%) είχαν αναφερθεί από τους γονείς του θύματος ή κάποιο άλλο συγγενικό του πρόσωπο, οι 12 (3,8%) βιασμοί είχαν αναφερθεί από κάποιο φιλικό προς το θύμα πρόσωπο, οι 9 (2,9%) βιασμοί είχαν αναφερθεί από κάποιο γνωστό προς το θύμα άτομο, οι 4 (1,3%) είχαν αναφερθεί από κάποιο άγνωστο προς το θύμα πρόσωπο, οι 3 (1%) αποκαλύφθηκαν από την αυτεπάγγελτη αστυνομική δράση, ενώ για τις υπόλοιπες 6 (1,9%), από τις παραπάνω υποθέσεις βιασμού, δεν υπήρξαν στοιχεία.

Τα στοιχεία της θυματολογικής μας έρευνας, των 230 σηματικών αναφορών της αστυνομίας και των 312 δικαστικών αποφάσεων επιβεβαίωσαν την υπόθεσή μας, σύμφωνα με την οποία το θύμα αποτελεί τον καθοριστικότερο παράγοντα (ίσως και το μοναδικό) ενεργοποίησης του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Συνεπώς, το θύμα είναι ο κυριότερος και σημαντικότερος παράγοντας τροφοδότησης του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης στην περίπτωση του εγκλήματος του βιασμού.

Ο παραπάνω ρόλος του θύματος είναι ιδιαίτερα καθοριστικός στο έγκλημα του βιασμού, σε σχέση με τα υπόλοιπα αυτεπάγγελα διωκόμενα ποινικά αδικήματα και αυτό γιατί, σύμφωνα με το άρθρο 344 Π.Κ., το θύμα έχει τη δυνατότητα να ζητήσει με αίτησή του την οριστική παύση της ποινικής δίωξης, λόγω του ενδεχόμενου ψυχικού τραυματισμού που θα επιφέρει στο θύμα η ποινική δίωξη του εγκλήματος.

Με το ίδιο άρθρο, όμως, καθιερώνεται και η αυτεπάγγελτη ποινική δίωξη του εγκλήματος του βιασμού. Έτσι, όπως και πριν από την αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα που έγινε με το Νόμο 1419/1984, έτσι και τώρα η ποινική δίωξη του βιασμού εξαρτάται από τη θέληση του θύματος. Μ' αυτόν τον τρόπο, το έγκλημα του βιασμού καθίσταται τυπικά αυτεπάγγελα διωκόμενο έγκλημα, αλλά ουσιαστικά έγκλημα διωκόμενο κατ' έγκληση, αφού το θύμα έχει τη διακριτική ευχέρεια της οριστικής παύσης της ποινικής δίωξης.

Όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο εισαγγελέας Μπέσσας:

Η δήλωση αυτή δεν είναι τίποτε άλλο παρά η έγκληση που εμφανίζεται με άλλο πρόσωπο... Η λύση του δράματος του βιασμού με τη δήλωση του παθόντος, καθώς είναι βολική για όλους τους παράγοντες της δίκης, θα γίνεται αμέσως αποδεκτή... Τα όρια αντοχής του παθόντος, σε μια σχεδόν απεριόριστη διαδρομή (μέχρι να καταστεί αμετάκλητη η απόφαση), είναι βέβαιο ότι θα εξαντληθούν και η κερδώς αντίληψη θα επικρατήσει.⁴²

Το χρονικό όριο υποβολής της παραπάνω δήλωσης, του άρθρου 344 Π.Κ., περί σοβαρού ψυχικού τραυματισμού, είναι πολύ ευρύ: αρχίζει από τη στιγμή που το βούλευμα γίνεται αμετάκλητο, πριν, δηλαδή, γίνει η πρώτη δίκη στο ακροατήριο και φτάνει μέχρι και τον Άρειο Πάγο.⁴³

IV. Η διαδικασία και τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά. (Οι βασικές υποθέσεις της έρευνας)

Η απόφαση του θύματος βιασμού σχετικά με το αν θα αναφέρει το βιασμό του στην αστυνομία, αποτελεί καθοριστικής σημασίας παράγοντα πρόβλεψης του αν το ποινικό σύστημα θα λάβει γνώση του συγκεκριμένου εγκλήματος. Η παραπάνω άποψη, δεν θα πρέπει να δώσει την εντύπωση της υιοθέτησης από μέρους μας μιας καθαρά υποκειμενιστικής κοινωνιολογικής προσέγγισης της αναφοράς του εγκλήματος στην αστυνομία. Δεν υιοθετούμε την άποψη ότι το θύμα εκφράζει ένα υπερφυσικό «εγώ», το οποίο από μόνο του και χωρίς καμία επιρροή, δρα, πράττει, αποφασίζει και συνεπώς γράφει την ιστορία όπως αυτό θέλει.

Απορρίπτοντας την ακραία υποκειμενιστική προσέγγιση του φαινομένου της αναφοράς του εγκλήματος στην αστυνομία, θα πρέπει να απορρίψουμε και την ακραία αντικειμενιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το θύμα του εγκλήματος άγεται και φέρεται από τις κοινωνικές παραμέτρους και αναγκαιότητες της κάθε συγκεκριμένης στιγμής, είναι ένα άβουλο άτομο, χωρίς άποψη, γνώμη και ικανότητες αποφασιστικής συμβολής στα κοινωνικά δρώμενα.

Είναι, όμως, το θύμα αυτό που επιλέγει την ποινική διευθέτηση της υπόθεσής του ή μήπως είναι το ποινικό σύστημα αυτό που επιλέγει τις υποθέσεις βιασμού με τις οποίες θα ασχοληθεί; Η απάντηση δε βρίσκει-

42. Παρατηρήσεις του εισαγγελέα Κ. Μπέσσα στην απόφαση του Μ.Ο.Δ. Βόλου 43/1985, Ποινικά Χρονικά (1986), τομ. ΛΣΤ', σελ. 212.

43. Αναγνωστόπουλος, Η. (1986): Ο χρόνος υποβολής της δηλώσεως ψυχικού τραυματισμού κατ' άρθρο 344 Π.Κ. / Με αφορμή τις Α.Π. 1268/1985, Μ.Ο.Δ. Βόλου 43/1985, Μ.Ο.Δ. Λευκάδας 7/1986. Ποινικά Χρονικά, τομ. ΛΣΤ', σελ. 622-624.

ται σε καμιά από τις παραπάνω προτάσεις. Το θύμα επιλέγει την ποινική διευθέτηση της υπόθεσης του, η οποία έχει προεπιλεγεί από το ποινικό σύστημα.

Η επιλεκτικότητα στην αναφορά των υποθέσεων βιασμού στην αστυνομία, έχει δημιουργήσει το ευρέως διαδεδομένο στερεότυπο του δράστη, του θύματος και του εγκλήματος του βιασμού. Το ποινικό σύστημα, μέσω των επίσημων λειτουργιών, αναπαράγει και διογκώνει το συγκεκριμένο στερεότυπο, με αποτέλεσμα μόνο οι υποθέσεις που εναρμονίζονται μ' αυτό να καταγράφονται στις επίσημες αστυνομικές, δικαστικές και σωφρονιστικές στατιστικές του βιασμού. Μ' αυτόν τον τρόπο αναπαράγεται ο φαύλος κύκλος της μεροληπτικής επιλογής των προεπιλεγμένων θυμάτων.

Πρόκειται για μια σύνθετη διαδικασία, για ένα κοινωνικό-ψυχολογικό μηχανισμό, που έχει ανάγκη από πολυδιάστατη, διεπιστημονική και πολύ-παραγοντική προσέγγιση. Είναι μια διαδικασία που εμπλέκει τις παραστάσεις και τις συσσωρευμένες γνώσεις του θύματος, οι οποίες αντικειμενοποιούνται με βάση τα χαρακτηριστικά του εγκλήματος, του εγκληματία και του ίδιου του θύματος, τις δυνατότητες επιλογών που έχει το θύμα, την κοινωνική υποστήριξη και επιρροή που δέχεται, καθώς και την ψυχολογική κατάστασή του μετά το έγκλημα. Δεν πρόκειται για μια αυτοματοποιημένη απόφαση που βασίζεται σε ανορθολογικές αξιολογήσεις, αλλά ούτε και για έναν ψυχρό υπολογισμό κερδών και ζημιών. Πρόκειται για μια ενδιάμεση κατάσταση, που το βάρος της μετατίθεται πότε προς τη μια και πότε προς την άλλη κατεύθυνση, ανάλογα με το είδος και τη σοβαρότητα του εγκλήματος.

A. Τα στάδια λήψης της απόφασης του θύματος

Προκειμένου να εξηγήσουμε τη διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του βιασμού του στην αστυνομία, θα παρουσιάσουμε ένα θεωρητικό μοντέλο, το οποίο αποτελείται από τρία στάδια. Το μοντέλο αυτό βασίζεται στα στάδια λήψης της απόφασης που έχουν προτείνει οι Greenberg και Ruback,⁴⁴ όμως είναι σημαντικά διαφοροποιημένο και αυτό γιατί έχει προσαρμοστεί στις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η αναφορά του εγκλήματος του βιασμού. Έτσι, έχουν προστεθεί νέες μεταβλητές πρόβλεψης των πιθανοτήτων αναφοράς και άλλες έχουν αφαιρεθεί.

α. Ο ορισμός της επίθεσης ως βιασμού

Στο πρώτο στάδιο το θύμα της σεξουαλικής επίθεσης καλείται να χαρακτηρίσει το έγκλημα ως βιασμό. Το στάδιο αυτό είναι καθοριστικό της

44. Greenberg, M.S. και R.B. Ruback (1992): *After the crime. Victim decision making*. Plenum Press, London - New York.

διαδικασίας λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του βιασμού του στην αστυνομία. Στην περίπτωση που τα θύματα αποτύχουν να χαρακτηρίσουν το περιστατικό ως βιασμό, η διαδικασία τερματίζεται και η αστυνομία δε λαμβάνει γνώση της διάπραξης του συγκεκριμένου εγκλήματος, τουλάχιστον μέσω τις αναφοράς του θύματος. Αν το θύμα ορίσει το περιστατικό ως βιασμό, τότε θα πρέπει στη συνέχεια να ορίσει και τον εαυτό του ως θύμα του συγκεκριμένου εγκλήματος.

Ο χαρακτηρισμός της σεξουαλικής επίθεσης ως βιασμού από το θύμα, εξαρτάται κατά πολύ από τις παραστάσεις των θυμάτων. Πιο συγκεκριμένα εξαρτάται: i) από τις παραστάσεις του θύματος, γενικά, για το έγκλημα του βιασμού, ii) από τις παραστάσεις του θύματος, γενικά, για το βιαστή, iii) από τις παραστάσεις του θύματος, γενικά, για το θύμα βιασμού και iv) από την ομοιότητα που υπάρχει ανάμεσα στις παραστάσεις του θύματος και στο πραγματικό περιστατικό της σεξουαλικής επίθεσης που έλαβε χώρα εναντίον του.

Αν η ομοιότητα, ανάμεσα στις παραστάσεις του θύματος και το πραγματικό περιστατικό, είναι ελάχιστη έως μικρή, τότε είναι πολύ πιθανό η επίθεση να μη χαρακτηριστεί ως βιασμός και ως εκ τούτου να μην αναληφθεί ποινική δράση για τη διευθέτησή του. Στην περίπτωση, όμως, που η ομοιότητα είναι μεγάλη, είναι πολύ πιθανό το περιστατικό να χαρακτηριστεί ως βιασμός και το θύμα να περάσει στο επόμενο στάδιο που είναι ο προσδιορισμός της σοβαρότητας του εγκλήματος.

Υποθέτουμε ότι τα θύματα είναι πιθανότερο να ορίσουν ως βιασμό μια τετελεσμένη σεξουαλική επίθεση, σε σχέση με μια απόπειρα. Επίσης, είναι πιθανότερο να οριστεί μια σεξουαλική επίθεση ως βιασμός στις περιπτώσεις που ο δράστης είναι απολύτως άγνωστος στο θύμα, όταν η επίθεση λάβει χώρα σε κάποιο δημόσιο χώρο (π.χ. πάρκο, δρόμο, δάσος, κ.λπ.), όταν το θύμα αντισταθεί σθεναρά στην επίθεση του δράστη, όταν στην επίθεση συμμετέχουν περισσότεροι από ένας δράστες και όταν το θύμα δεχθεί και άλλες, εκτός του κατά φύση βιασμού του, ταπεινωτικές πράξεις (π.χ. παρά φύση συνουσία, πεολεξία, κ.λπ.).

Μια άλλη παράμετρος που συμβάλλει στο μη χαρακτηρισμό μιας σεξουαλικού τύπου επίθεσης ως βιασμού, είναι το γεγονός της άγνοιας του ποινικού νόμου από το θύμα που καλείται να προσδιορίσει το κατά πόσο το συγκεκριμένο περιστατικό πληρεί την τυπική υπόσταση του εγκλήματος του βιασμού, καθώς και από το βαθμό της διάστασης που υπάρχει ανάμεσα στον κοινωνικό ορισμό του βιασμού που υιοθετείται από το θύμα και στον νομικό ορισμό του όπως αυτός προβλέπεται από το άρθρο 336 Π.Κ., με τη διευρυμένη του έννοια η οποία περιλαμβάνει και τις ασελγείς πράξεις. Όταν η διάσταση ανάμεσα στον κοινωνικό και το νομικό ορισμό του βιασμού είναι μεγάλη, τότε υπάρχουν ελάχιστες πιθανότητες η επίθεση να οριστεί ως βιασμός από το θύμα, αλλά και το ευρύτερο κοινό.

Αλλά και οι παραστάσεις του θύματος για το ρόλο του γυναικείου φύλου μπορεί να αποτελέσουν παράγοντα πρόβλεψης της απόφασής του να ορίσει την επίθεση ως βιασμό. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες με φιλελεύθερες στάσεις απέναντι στο ρόλο του φύλου τους έχουν πιο διευρυμένους ορισμούς της έννοιας του εγκλήματος του βιασμού, σε σχέση με τις γυναίκες με παραδοσιακές παραστάσεις σχετικά με το ρόλο του φύλου τους, και συνεπώς είναι πιθανότερο να ορίσουν ως βιασμό μια σεξουαλική επίθεση η οποία πληρεί την τυπική υπόσταση του άρθρου 336 Π.Κ., αλλά δεν ταιριάζει με το πλατιά διαδεδομένο στερεότυπο του βιασμού.

Σημαντικότερος παράγοντας στην απόφαση του θύματος να ορίσει τη σεξουαλική επίθεση ως βιασμό, είναι οι συμβουλές και οι γνώμες που θα λάβει από τα άτομα του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιγυρου (κοινωνική επιρροή, κανονιστική επίδραση, κοινωνική υποστήριξη). Όταν, το θύμα υποστηριχθεί κοινωνικά και λάβει απόψεις και συμβουλές που το ωθούν να ορίσει το περιστατικό ως βιασμό, τότε ο χαρακτηρισμός της επίθεσης ως βιασμού είναι πιθανότερος αν όχι βέβαιος.

Υποθέτουμε, επίσης, ότι τα αισθήματα ενοχής που βιώνει το θύμα για τη θυματοποίησή του, αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για τον ορισμό του περιστατικού ως βιασμού. Πολλά θύματα βιασμού βιώνουν έντονα συναισθήματα ενοχής και αισθάνονται υπεύθυνα για την πρόκληση της σεξουαλικής επίθεσης εναντίων τους. Τα συναισθήματα αυτά είναι εντονότερα στα θύματα εκείνα που η σεξουαλική επίθεση που δέχθηκαν δεν πληρεί τις προϋποθέσεις του κυρίαρχου στερεότυπου του εγκλήματος του βιασμού. Πιο συγκεκριμένα, σ' αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα θύματα που δέχθηκαν σεξουαλικού τύπου επίθεση από κάποιο γνωστό ή συγγενικό τους άτομο, χωρίς τη χρήση όπλου, χωρίς ιδιαίτερη σωματική βία και χωρίς να αντιδράσουν με ιδιαίτερα σθεναρό τρόπο. Όσο εντονότερα είναι τα συναισθήματα ενοχής που βιώνει το θύμα για το βιασμό του, τόσο ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες να ορίσουν την επίθεση ως βιασμό.

Τέλος, υποθέτουμε ότι όσο εντονότερα είναι τα συναισθήματα ταπείνωσης, οργής, αηδία, κατάθλιψης και ανακούφισης που είναι ζωντανό, που βιώνει το θύμα, αμέσως μετά το βιασμό του, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες να ορίσει τη σεξουαλική επίθεση ως βιασμό και να περάσει στο δεύτερο στάδιο του προσδιορισμού της σοβαρότητάς του. Τα συναισθήματα που βιώνει το θύμα, αμέσως μετά το βιασμό του, δεν επηρεάζουν άμεσα τον ορισμό της επίθεσης ως βιασμού, αλλά καθιστούν το θύμα περισσότερο ευάλωτο στην κοινωνική επιρροή.

β. Ο προσδιορισμός της σοβαρότητας βιασμού

Στο δεύτερο στάδιο του μοντέλου μας, και εφόσον έχει οριστεί η σεξουαλική επίθεση ως βιασμός, το θύμα καλείται να προσδιορίσει τη σοβαρότητα του εγκλήματος που δέχθηκε. Το σημαντικότερο κριτήριο

προσδιορισμού της σοβαρότητας του βιασμού από το θύμα, είναι η πραγματική ή η ενδεχόμενη ζημιά που προκλήθηκε ή θα μπορούσε να έχει προκληθεί.

Υποθέτουμε ότι τα θύματα ορίζουν ως σοβαρότερο έναν τετελεσμένο βιασμό, σε σχέση με μια απλή απόπειρα. Επίσης, είναι πιθανότερο ένας βιασμός να οριστεί ως ιδιαίτερα σοβαρός στις περιπτώσεις που το θύμα έχει δεχθεί βίαιη εξώγαμη κατά φύση συνουσία, όταν το θύμα έχει αντισταθεί σθεναρά στην επίθεση του δράστη, όταν το θύμα έχει δεχθεί σοβαρό σωματικό τραυματισμό, όταν έχει απειληθεί η ζωή του θύματος, όταν ο δράστης έχει απειλήσει το θύμα με κάποιο όπλο, όταν η επίθεση έχει συνδυαστεί με απαγωγή, όταν στην επίθεση συμμετείχαν περισσότεροι από ένας δράστες και όταν το θύμα έχει δεχθεί και άλλες, εκτός του κατά φύση βιασμού του, ταπεινωτικές πράξεις (π.χ. παρά φύση συνουσία, πεολεξία, κ.λπ.).

Επιπλέον, η σοβαρότητα του βιασμού προσδιορίζεται από το βαθμό δημοσιότητας που έλαβε το έγκλημα. Πιο συγκεκριμένα, το θύμα ενός βιασμού ο οποίος δεν έγινε ευρύτερα γνωστός είναι πιθανότερο να ορίσει το περιστατικό ως λιγότερο σοβαρό, σε σχέση με το θύμα ενός βιασμού στον οποίο υπήρχαν αυτόπτες μάρτυρες ή που δημοσιοποιήθηκε με κάποιον άλλο τρόπο.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας προσδιορισμού της σοβαρότητας του βιασμού είναι οι συμβουλές και οι γνώμες που θα λάβει το θύμα από τα άτομα του στενού και του ευρύτερου κοινωνικού του περίγυρου. Όταν, το θύμα υποστηριχθεί κοινωνικά και λάβει απόψεις και συμβουλές που το ωθούν να ορίσει το περιστατικό του βιασμού του ως ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα, τότε υπάρχουν πολλές πιθανότητες να οριστεί το έγκλημα ως ιδιαίτερα σοβαρό.

Επίσης, η σοβαρότητα του εγκλήματος προσδιορίζεται από την ένταση στην οποία το θύμα βιώνει συναισθήματα ταπείνωσης, οργής, αηδίας, κατάθλιψης και ανακούφισης που είναι ζωντανό, αμέσως μετά το έγκλημα. Με βάση τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι όσο σοβαρότερο είναι το έγκλημα, τόσο μεγαλύτερη είναι και η αναστάτωση που προκαλεί στο θύμα. Τα συναισθήματα που βιώνει το θύμα, αμέσως μετά το βιασμό του, δεν επηρεάζουν άμεσα τη διαδικασία προσδιορισμού της σοβαρότητας του βιασμού, αλλά καθιστούν το θύμα περισσότερο ευάλωτο στην κοινωνική επιρροή. Τέλος, η αξιολόγηση της σοβαρότητας του βιασμού εμπεριέχει και ένα υποκειμενικό στοιχείο που σχετίζεται με την ομοιότητα που υπάρχει ανάμεσα στις παραστάσεις του θύματος για τη σοβαρότητα του εγκλήματος και τη σοβαρότητα του πραγματικού περιστατικού.

γ. Η λήψη της απόφασης του θύματος για αναφορά ή μη του βιασμού στην αστυνομία

Αφού έχει προσδιοριστεί η σοβαρότητα του βιασμού, στο τρίτο στάδιο του θεωρητικού μας μοντέλου, το θύμα καλείται να αποφασίσει τι θα κάνει προκειμένου να αντιμετωπίσει την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί ως αποτέλεσμα της θυματοποίησής του. Στο στάδιο αυτό, το θύμα βιασμού έχει τέσσερις εναλλακτικές λύσεις σχετικά με το πως θα αντιμετωπίσει το πρόβλημα: i) να ψάξει για μια ιδιωτική επίλυση της διαφοράς, ii) να επαναπροσδιορίσει το περιστατικό, iii) να αναφέρει το έγκλημα στην αστυνομία και iv) να μην κάνει απολύτως τίποτα. Οποιαδήποτε από τις τέσσερις παραπάνω επιλογές και αν επιλέξει το θύμα, η επιλογή αυτή θα γίνει με βασικά κριτήρια την μείωση της ψυχολογικής του αποδιοργάνωσης, την μείωση της συναισθηματικής έντασης που βιώνει και την αποφυγή μιας παρόμοιας μελλοντικής του θυματοποίησης.

Στο στάδιο λήψης της απόφασης, το θύμα βιασμού επιστρατεύει όλες τις αποθηκευμένες γνώσεις του σχετικά με παρόμοιες καταστάσεις. Οι γνώσεις αυτές μπορεί να είναι αντικειμενικά σωστές ή λανθασμένες και μπορεί να προέρχονται, είτε από προηγούμενες προσωπικές εμπειρίες θυματοποίησης, είτε από εμπειρίες τρίτων ατόμων (π.χ. φίλων, συγγενών, γειτόνων, κ.λπ.), είτε από τα μέσα ενημέρωσης, είτε τέλος, από γενική και αόριστη πληροφόρηση που το θύμα δεν μπορεί να προσδιορίσει την πηγή της. Λόγω του ότι οι γνώσεις και οι πληροφορίες αυτές χρησιμοποιούνται, από τα θύματα, υπό την επίδραση έντονης ψυχολογικής πίεσης, είναι πολύ πιθανό να χρησιμοποιούνται με τρόπο λανθασμένο και ανορθολογικό.

Το θύμα μπορεί να ζητήσει τη βοήθεια της αστυνομίας, προκειμένου να καταφέρει να μειώσει τη συναισθηματική ένταση και διάλυση που βιώνει ως αποτέλεσμα του εγκλήματος. Αυτό θα συμβεί στις περιπτώσεις που η αστυνομία θα καταφέρει να συλλάβει το δράστη, ο εισαγγελέας να ασκήσει ποινική δίωξη εναντίον του και τελικά να οδηγηθεί στο ακροατήριο για να δικαστεί και να καταδικαστεί σε πολυετή κάθειρξη. Από την άλλη μεριά, η αναφορά του εγκλήματος του βιασμού στην αστυνομία μπορεί να μειώσει το φόβο του θύματος για μια μελλοντική του θυματοποίηση. Αυτό θα γίνει γιατί το θύμα, με την αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία και τη σύλληψη του δράστη, πιστεύει ότι συνεισφέρει στη μείωση της εγκληματικότητας, καθώς και των πιθανοτήτων για μια παρόμοια θυματοποίησή του στο μέλλον.

Η αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της επιτήρησης της αστυνομίας στην περιοχή, πράγμα που θα οδηγήσει στη μείωση της εγκληματικότητας, άρα και στη μείωση των πιθανοτήτων θυματοποίησης. Επιπλέον, αν ο οποιοσδήποτε επίδοξος βιαστής γνωρίζει ότι υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να αναφερθεί το έγκλημα στην αστυνομία, αυτό θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτρεπτι-

κά στη διάπραξη αρκετών εγκληματικών πράξεων. Όμως, η αναφορά του βιασμού στην αστυνομία έχει και τα μειονεκτήματά της, όπως είναι για παράδειγμα η σπατάλη αρκετού χρόνου, η πιθανή αντεκδίκηση του δράστη και μια ενδεχόμενη δεύτερη θυματοποίηση του θύματος βιασμού από τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος.

Τα κριτήρια με βάση τα οποία το θύμα βιασμού επιλέγει την αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία είναι πολλά και διαφέρουν σε μεγάλο βαθμό απ' αυτά που προσδιορίζουν την αναφορά των υπόλοιπων ποινικών αδικημάτων. Αν σπάσει οποιοσδήποτε από τους κρίκους της παρακάτω αιτιακής αλυσίδας, τότε η αναφορά του εγκλήματος του βιασμού στην αστυνομία γίνεται αμφίβολη, έως απίθανη.

Τα κριτήρια αυτά είναι τα εξής: i) η κοινωνική επιρροή και υποστήριξη που δέχεται το θύμα του βιασμού από τα άτομα του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος να αναφέρει το έγκλημα, ii) η αποφυγή μιας ενδεχόμενης μελλοντικής θυματοποίησης του θύματος από τον ίδιο ή από κάποιον άλλο δράστη, iii) η εστίαση της αστυνομικής προσοχής στη γειτονιά ή στην κοινότητα που κατοικεί το θύμα, πράγμα που θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση της εγκληματικότητας και των πιθανοτήτων μιας μελλοντικής θυματοποίησης του θύματος, iv) η διάθεση του θύματος να εκδικηθεί το βιαστή του, v) η έλλειψη συναισθημάτων φόβου του θύματος για μια ενδεχόμενη κοινωνική απόρριψη από τη δημοσιοποίηση του βιασμού, vi) η έλλειψη συναισθημάτων φόβου του θύματος για μια ενδεχόμενη αντεκδίκηση του δράστη, vii) η έλλειψη συναισθημάτων φόβου του θύματος για μια ενδεχόμενη δημοσιοποίηση του βιασμού του στην οικογένειά του, viii) οι θετικές παραστάσεις του θύματος για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της αστυνομίας και του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης γενικότερα, ix) η αξιόπιστη πηγή άντλησης των παραστάσεων του θύματος για την αποτελεσματικότητα της αστυνομίας (π.χ. προσωπικές εμπειρίες), x) η μεγάλη δημοσιότητα που πήρε ο βιασμός πριν ακόμα αναφερθεί στην αστυνομία, xi) η απουσία κάποιας ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στο δράστη και το θύμα του βιασμού, xii) η έλλειψη δυνατοτήτων εξωποινικού συμβιβασμού με το δράστη, xiii) οι φιλελεύθερες παραστάσεις του θύματος για το ρόλο του γυναικείου φύλου και τέλος, xiv) τα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του θύματος και πιο συγκεκριμένα το θύμα θα πρέπει να κατοικεί σε περιοχή με υψηλό βαθμό αστικοποίησης και να είναι άγαμο.

V. Τα αποτελέσματα της έρευνας

Τα αποτελέσματα της έρευνας απέδειξαν ότι το θύμα του βιασμού, σε συνδυασμό με την κοινωνική επιρροή των ατόμων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος, είναι οι δύο σημαντικότεροι παράγοντες ενεργοποίησης του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης. Το θύμα είναι αυτό που θα αναφέρει τη μεγάλη πλειοψηφία των βιασμών

στην αστυνομία, αν και εφόσον η κοινωνική επιρροή κινείται προς αυτή την κατεύθυνση.

Η εμπειρική διερεύνηση των παραγόντων αναφοράς και μη-αναφοράς του βιασμού στην αστυνομία, επιβεβαιώθηκε για μια ακόμη φορά ότι κρύβει πολλές παγίδες και επιφυλάσσει αρκετές δυσκολίες στον ερευνητή.

Η εμπειρική μας έρευνα απέδειξε ότι η διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του βιασμού του στην αστυνομία, συγκροτείται από τρία στάδια τα οποία είναι χρονικά διάδοχα, αλλά πολλές φορές μπορεί να επικαλύπτονται και να μη μπορούν να διαχωριστούν με ευκρίνεια. Για συστηματικούς λόγους θεωρήθηκε το καθ' ένα απ' αυτά ως ξεχωριστό και αυτόνομο, έτσι ώστε να δοθεί μια σχηματική και παραστατική εικόνα της διαδικασίας λήψης αποφάσεων των θυμάτων.

Στο πρώτο στάδιο το θύμα καλείται να ορίσει τη σεξουαλική επίθεση εναντίον του ως βιασμό. Ο καθοριστικότερος παράγοντας για τον ορισμό της επίθεσης ως βιασμού από το θύμα, είναι η κοινωνική επιρροή των ατόμων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι είναι πιθανότερο να οριστούν ως βιασμοί: i) τα τετελεσμένα εγκλήματα, σε σχέση με τις απόπειρες, ii) οι επιθέσεις που περιλαμβάνουν βίαιη εξώγαμη κατά φύση συνουσία, σε σχέση μ' αυτές που περιλαμβάνουν ασελγείς πράξεις, iii) οι επιθέσεις από περισσότερους από έναν δράστες, iv) οι επιθέσεις από έναν απολύτως άγνωστο, στο θύμα, δράστη και v) οι επιθέσεις που κατόπιν το θύμα βιώνει έντονα συναισθήματα ταπείνωσης, οργής και αηδίας.

Όσο περισσότερα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά συγκεντρώνει μια υπόθεση, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να οριστεί ως έγκλημα και ειδικότερα ως βιασμός από το θύμα της. Τα συναισθήματα που βιώνει το θύμα, αμέσως μετά το βιασμό του, δεν επηρεάζουν άμεσα τον ορισμό της επίθεσης ως βιασμού, αλλά καθιστούν το θύμα περισσότερο ευάλωτο στην κοινωνική επιρροή. Ακόμη και όταν μια υπόθεση συγκεντρώνει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, αλλά η κοινωνική επιρροή είναι αντίθετη με τον ορισμό της επίθεσης ως εγκλήματος, τότε το περιστατικό δε θα οριστεί ως βιασμός και η διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος θα σταματήσει.

Στο δεύτερο στάδιο και εφόσον έχει οριστεί η επίθεση ως βιασμός, το θύμα καλείται να προσδιορίσει τη σοβαρότητα του εγκλήματος. Ο καθοριστικότερος παράγοντας για το χαρακτηρισμό του βιασμού ως ιδιαίτερα σοβαρού περιστατικού από το θύμα αποδείχθηκε ότι είναι η κοινωνική επιρροή των ατόμων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι είναι πιθανότερο να χαρακτηριστούν ως ιδιαίτερα σοβαρά εγκλήματα: i) οι τετελεσμένοι βιασμοί, σε σχέση με τις απόπειρες, ii) οι επιθέσεις που περιλαμβάνουν βίαιη εξώγαμη συνουσία, σε σχέση μ' αυτές που περιλαμβάνουν

ασελγείς πράξεις, iii) οι επιθέσεις από περισσότερους από έναν δράστες, iv) οι επιθέσεις στις οποίες απειλήθηκε η ζωή του θύματος, v) οι επιθέσεις που συνδυάζονται με απαγωγή, vi) οι επιθέσεις στις οποίες ο δράστης χρησιμοποιεί κάποιο όπλο, vii) οι επιθέσεις που το θύμα υφίσταται σοβαρό σωματικό τραυματισμό και viii) οι επιθέσεις που κατόπιν το θύμα βιώνει έντονα συναισθήματα ταπείνωσης, οργής και αηδίας.

Όσο περισσότερα από τα παραπάνω χαρακτηριστικά συγκεντρώνει μια υπόθεση, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να οριστεί η επίθεση ως ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα. Τα συναισθήματα που βιώνει το θύμα, αμέσως μετά το βιασμό του, δεν επηρεάζουν άμεσα τη διαδικασία προσδιορισμού της σοβαρότητας του βιασμού, αλλά καθιστούν το θύμα περισσότερο ευάλωτο στην κοινωνική επιρροή. Ακόμη και όταν μια υπόθεση συγκεντρώνει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, αλλά η κοινωνική επιρροή είναι αντίθετη με το χαρακτηρισμό του εγκλήματος ως ιδιαίτερα σοβαρού, τότε ο βιασμός δε θα χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα και η διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος θα τερματιστεί.

Στο τρίτο και τελευταίο στάδιο και εφόσον το έγκλημα έχει χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα σοβαρό, το θύμα καλείται να αποφασίσει σχετικά με το τι θα κάνει προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα που του έχει δημιουργηθεί ως αποτέλεσμα του βιασμού του. Ο καθοριστικότερος παράγοντας λήψης απόφασης του θύματος για αναφορά του βιασμού στην αστυνομία βρέθηκε να είναι η κοινωνική επιρροή των απόρων του στενού οικογενειακού και κοινωνικού του περιβάλλοντος. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι για να πάρει το θύμα την απόφαση να αναφέρει το βιασμό του στην αστυνομία θα πρέπει να ισχύουν οι παρακάτω συνθήκες: i) το θύμα δε θα πρέπει να βιώνει έντονους φόβους αναφορικά με μια ενδεχόμενη κοινωνική του απόρριψη που θα ήταν το αποτέλεσμα της δημοσιοποίησης του εγκλήματος, που θα επέλθει από την αναφορά του στην αστυνομία, ii) δεν πρέπει να υπάρχουν δυνατότητες έξω-ποινικού συμβιβασμού ανάμεσα στο δράστη και το θύμα, iii) τα θύματα θα πρέπει να κατοικούν ή να έχουν ζήσει για το μεγαλύτερο διάστημα της ζωής τους σε αστικές περιοχές και iv) τα θύματα θα πρέπει να είναι άγαμα.

Όσο περισσότερες από τις παραπάνω συνθήκες ισχύουν, τόσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες αναφοράς του βιασμού στην αστυνομία. Ακόμη και όταν μια υπόθεση συγκεντρώνει όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά, αλλά η κοινωνική επιρροή είναι αντίθετη με την αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία, τότε ο βιασμός δε θα αναφερθεί και το θύμα θα επιλέξει μια από τις υπόλοιπες εναλλακτικές λύσεις που του παρουσιάζονται προκειμένου να διευθετήσει την κρίση που έχει προκαλέσει το έγκλημα.

VI. Προτάσεις για την αύξηση των ποσοστών αναφοράς του εγκλήματος του βιασμού στην αστυνομία

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, τα θύματα βιασμού θα είναι περισσότερο πιθανό να αναφέρουν το έγκλημα στην αστυνομία, όταν υπάρχουν Κέντρα υποδοχής θυμάτων βιασμού τα οποία να απασχολούν πρώην θύματα που θα συμβουλευθούν, θα παρέχουν πληροφορίες στα θύματα που ζητούν τη βοήθειά τους και θα τα παροτρύνουν να αναφέρουν το περιστατικό στην αστυνομία. Η επιρροή για αναφορά που θα ασκείται από τα πρώην θύματα, θα είναι καθοριστική για την αύξηση των ποσοστών αναφοράς του βιασμού, τουλάχιστον στις περιπτώσεις εκείνες που τα θύματα θα καταφεύγουν στα παραπάνω Κέντρα.

Βασισμένα στην περίπτωση του Rape Crisis Center, που άρχισε να λειτουργεί το 1972 στην Washington των Η.Π.Α., τα κέντρα υποδοχής θυμάτων βιασμού θα πρέπει να προσφέρουν στα θύματα μια γυναίκα που θα τα συνοδεύει στην αστυνομία. Η συνοδεία του θύματος από μια άλλη γυναίκα και πιο συγκεκριμένα από ένα πρώην θύμα βιασμού, διευκολύνει την αναφορά του εγκλήματος και κάνει το θύμα να αισθάνεται περισσότερο άνετα.

Τα Κέντρα για τη φροντίδα των θυμάτων βιασμού, που έχουν δημιουργηθεί με πρωτοβουλία των γυναικείων οργανώσεων και των φεμινιστικών κινημάτων, έχουν ως αποστολή τους να παρέχουν προστασία στα θύματα, να φροντίζουν για την ίαση των σωματικών και ψυχικών τραυμάτων τους, να τα εφοδιάζουν με την απαραίτητη δύναμη για να ξεπεράσουν το σοκ και να επανενταχθούν σε μια φυσιολογική κοινωνική ζωή, να τα πείθουν να αναφέρουν το περιστατικό στην αστυνομία και να τους παρέχουν κάθε δυνατή διευκόλυνση και υπηρεσία προς αυτήν την κατεύθυνση.

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1970 και 1980 δόθηκε μεγαλύτερη προσοχή στην παροχή υπηρεσιών στα θύματα βιασμού και κακοποίησης. Τα Κέντρα για την υποδοχή θυμάτων βιασμού εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1972 και στην Αγγλία το 1976. Άρα, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη διέθεταν ένα μεγάλο πλέγμα οργανισμών, που ως σκοπό τους είχαν την παροχή υπηρεσιών στο θύμα. Οι οργανισμοί αυτοί είναι πάνω από 5.000 στις Η.Π.Α.,⁴⁵ 300 στην Αγγλία, 120 στη Γαλλία και 50 στις Κάτω Χώρες.⁴⁶

45. Davis, R.C. και M. Henley (1990): Victim service programs. Στο A.J. Lurigio, W.G. Skogan και R.C. Davis (eds.): Victims of crime: Problems, policies, and programs. Newbury, C.A.: Sage, σελ. 157 - 171.

46. Pointing, J. και M. Maguire (1988): Introduction: The rediscovery of the crime victim. Στο M. Maguire και J. Pointing (eds.): Victims of crime: A new deal? Milton Keynes: Open University Press, σελ. 1 - 13.

Τα Κέντρα αυτά μπορεί να αποτελέσουν καθοριστικό παράγοντα στην απόφαση του θύματος βιασμού να αναφέρει το έγκλημα στην αστυνομία και αυτό γιατί αισθάνεται ότι δεν είναι μόνο του και απροστάτευτο, αλλά έχει έναν ισχυρό σύμμαχο και υπερασπιστή στον αγώνα για τη δικαίωσή του. Θα αισθανθεί ότι κάποιος το πιστεύει και δίνει βάση στις μαρτυρίες του, γεγονός πολύ σημαντικό για την τελική απόφαση του θύματος, που βρίσκεται σε μια κατάσταση αποδιοργάνωσης, αμφιβολίας και σύγχυσης.

Στα Κέντρα αυτά θα πρέπει να υπάρχει εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, το οποίο να αποτελείται από δικηγόρο, γιατρό, κοινωνιολόγο, ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό. Επίσης, θα πρέπει να υπάρχει, σε κάθε Κέντρο, μια συμβουλευτική ομάδα που θα αποτελείται από πρώην θύματα βιασμού και που θα έχει ως έργο της την υποστήριξη των θυμάτων που θα ζητούν τη βοήθεια του Κέντρου. Λόγω του ότι ο προϋπολογισμός ενός τέτοιου εγχειρήματος θα είναι τεράστιος, θα μπορούσε να αρχίσει, με την πρωτοβουλία της τοπικής αυτοδιοίκησης, σε εθελοντική βάση. Πολλά θα είναι τα ευαισθητοποιημένα άτομα που θα θελήσουν να συνεισφέρουν σ' αυτήν την κατεύθυνση.

Από την άλλη μεριά, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια υπηρεσία, η οποία να έχει ως έργο της την παροχή πληροφοριών, μέσω τηλεφώνου, στα θύματα βιασμού. Πιο συγκεκριμένα, τα θύματα βιασμού θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα σε εικοσιτετράωρη βάση να ζητούν πληροφορίες - μέσω ενός τριψήφιου τηλεφωνικού αριθμού - για ιατρικά, νομικά και άλλα θέματα που τα απασχολούν, αμέσως μετά το έγκλημα. Το θύμα, επίσης, θα μπορεί να ζητά πληροφορίες σχετικά με το πού θα πρέπει να απευθυνθεί για να καταγγείλει το συμβάν, που μπορεί να κάνει τις απαραίτητες ιατρικές εξετάσεις και να παίρνει νομικές συμβουλές. Τέλος, μ' αυτόν τον τρόπο θα έρχεται σε επαφή με τα Κέντρα για την προστασία και την υποστήριξη των θυμάτων. Τα θύματα σ' αυτήν την υπηρεσία πληροφόρησης θα πρέπει να μπορούν να κρατούν την ανωνυμία τους.

Έχει προταθεί ότι μια βελτίωση των σχέσεων ανάμεσα στην αστυνομία και την κοινωνία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια αύξηση της αναφοράς του εγκλήματος λόγω των περισσότερων ευνοϊκών στάσεων των πολιτών.⁴⁷ Αντίθετα, μια άλλη μελέτη των στάσεων των πολιτών απέναντι στην αστυνομία, έδειξε ότι όταν κάποιος έχει ανάγκη από έναν αστυνομικό, τότε είναι πιθανό να τον καλέσει ακόμη και αν έχει αρνητικές παραστάσεις γι' αυτήν.⁴⁸

47. Biderman, A.D. και A.J. Reiss, Jr. (1967): On exploring the dark figure of crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, τευχ. 374, σελ. 1 - 15.

48. Hawkins, R.O. (1973): Who called the cops. Decision to report criminal victimization. *Law and Society Review*, τομ. 7, σελ. 439.

Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η παρούσα έρευνα που απέδειξε ότι ακόμη και τα θύματα που αναφέρουν το βιασμό τους στην αστυνομία έχουν αρνητικές παραστάσεις για τη λειτουργία και την αποτελεσματικότητα της στο χειρισμό υποθέσεων βιασμού. Μια σημαντική συνέπεια αυτών των αποτελεσμάτων είναι ότι τα προγράμματα που σχεδιάζονται για να βελτιώσουν τις στάσεις των πολιτών απέναντι στην αστυνομία, πιθανό να μην καταλήξουν στην αύξηση της αναφοράς του εγκλήματος του βιασμού.

Επίσης, έχει αποδειχθεί ερευνητικά ότι όσο μεγαλύτερη είναι η απειλή που αισθάνεται το άτομο για μια μελλοντική θυματοποίησή του, τόσο πιθανότερο είναι να αναφέρει την θυματοποίησή του στην αστυνομία.⁴⁹ Το παραπάνω συμπέρασμα μας οδηγεί στο να διατυπώσουμε την υπόθεση ότι για να αυξηθούν τα ποσοστά αναφοράς του βιασμού, θα πρέπει να αυξηθούν τα ποσά των συναισθημάτων φόβου και απειλής που βιώνουν τα άτομα για μια ενδεχόμενη μελλοντική τους θυματοποίηση.

Με βάση την παραπάνω λογική, στις Η.Π.Α. έχουν αρχίσει να εφαρμόζονται καμπάνιες εκφοβισμού του κοινού, καθώς και εκπαιδευτικά προγράμματα, σχετικά με τους κινδύνους του εγκλήματος. Πράγματι, βρέθηκε ότι τα προγράμματα αυτά μειώνουν τις πιθανότητες θυματοποίησης και αυτό γιατί τα άτομα γίνονται προσεκτικότερα. Όμως, τα παραπάνω προγράμματα, στην έκταση που αυξάνουν την απειλή του εγκλήματος στη συνείδηση του κοινού, μπορεί να αυξήσουν και τα ποσοστά αναφοράς των εγκλημάτων, όταν αυτά διαπραχθούν.

Επιπλέον, η δημιουργία και ανάπτυξη προγραμμάτων αποζημίωσης και αποκατάστασης των θυμάτων, θα έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση των ποσοστών αναφοράς των εγκλημάτων στην αστυνομία. Αυτό θα γίνει, γιατί τα θύματα θα έχουν ένα σημαντικό κίνητρο αναφοράς, που θα αντισταθμίζει τα μειονεκτήματα της εμπλοκής στους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος, που στην περίπτωση του βιασμού είναι ιδιαίτερα πολλά.

Οι θυματολογικές έρευνες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες που βιάζονται από γνωστά ή συγγενικά τους πρόσωπα και που δεν έχουν υποστεί σοβαρό σωματικό τραυματισμό, σπάνια αναφέρουν το έγκλημα στην αστυνομία. Συνεπώς, θα πρέπει, τόσο οι επίσημοι φορείς του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης, όσο και το κοινό, να ενημερωθούν γι' αυτά τα στοιχεία, έτσι ώστε να γίνει κατανοητό ότι μια γυναίκα μπορεί να βιαστεί από έναν γνωστό με την ίδια ευκολία που μπορεί να βιαστεί και από έναν άγνωστο δράστη. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνει μια σοβαρή προσπάθεια καταπολέμησης του κυρίαρχου και πλατιά διαδεδομένου στερεότυπου του εγκλήματος του βιασμού, καθώς και της μυθολογίας που το περιβάλλει. Όταν συμβεί το παραπάνω, τότε θα ξεπε-

49. Hawkins (1973), όπ. π., βλ. σημ. 48.

ραστεί ένα σοβαρό εμπόδιο σε σχέση με την αναφορά του βιασμού στην αστυνομία. Μ' αυτόν τον τρόπο τα θύματα θα λάβουν τη βοήθεια που χρειάζονται και αξίζουν και οι βιαστές θα συλληφθούν και θα τιμωρηθούν για την πράξη τους.

Όμως πέρα από τα παραπάνω, μεγάλη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στην αντιμετώπιση του εγκλήματος και του θύματος του βιασμού, στις διάφορες φάσεις της ποινικής εξέλιξης της υπόθεσης. Τόσο η διεθνής, όσο και η ελληνική βιβλιογραφία και πρακτική, έχουν επισημάνει την αρνητική στάση των επίσημων αρχών στην αντιμετώπιση των υποθέσεων βιασμού. Με βάση το παραπάνω, θα πρέπει να γίνουν ορισμένες κρίσιμες παρεμβάσεις στην αστυνομική, στην ιατρική και στην δικαστηριακή φάση της εξέλιξης των υποθέσεων βιασμού, μέσα στο ποινικό σύστημα.

Αναφορικά με το αστυνομικό στάδιο της ποινικής εξέλιξης των υποθέσεων βιασμού προτείνονται τα εξής: i) η εξέταση - ανάκριση του θύματος θα πρέπει να γίνεται από έναν και μόνο αξιωματικό και να περιορίζεται μόνο στις απαραίτητες για την περαιτέρω έρευνα πληροφορίες, ii) κατά τη διάρκεια της εξέτασης, θα πρέπει να παρέχεται το δικαίωμα να παρίσταται κάποιος φίλος ή συγγενής του θύματος, αν και εφόσον το θύμα το θελήσει, iii) θα πρέπει να επιτρέπεται η παρουσία δικηγόρου και αν το θύμα δε διαθέτει τα απαραίτητα οικονομικά μέσα, να του προσφέρεται από την αστυνομία, iv) θα πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια έτσι ώστε οι υποθέσεις βιασμού να αναλαμβάνονται από γυναίκες αξιωματικούς, v) οι αστυνομικοί που ασχολούνται μ' αυτές τις υποθέσεις, θα πρέπει να λαμβάνουν εκπαίδευση και ειδικά μαθήματα μετεκπαίδευσης πάνω στις συναισθηματικές ανάγκες και στις αντιδράσεις των θυμάτων βιασμού, καθώς και πάνω στον τρόπο έρευνας των παραπάνω υποθέσεων, vi) σε όλα τα θύματα θα πρέπει να δίδεται ενημερωτικό φυλλάδιο που να εξηγεί, τόσο τις αστυνομικές, όσο και τις υπόλοιπες ποινικές διαδικασίες που θα επακολουθήσουν και vii) το θύμα δε θα πρέπει να αποθαρρύνεται, αλλά μάλλον να ενθαρρύνεται να προωθήσει ποινικά την υπόθεσή του, δε θα πρέπει όμως σε καμία περίπτωση να εξαναγκάζεται να το κάνει.

Κατά το στάδιο των ιατρικών εξετάσεων του θύματος βιασμού προτείνονται τα παρακάτω: i) το θύμα βιασμού θα πρέπει να μεταφέρεται όσο το δυνατό γρηγορότερα στο νοσοκομείο για τις απαραίτητες ιατρικές εξετάσεις και ιατροδικαστικές πραγματογνωμοσύνες, ii) η αστυνομία θα πρέπει να διαθέτει ειδικά εκπαιδευμένους γυναικολόγους του Εθνικού Συστήματος Υγείας, οι οποίοι εκ περιτροπής να είναι διαθέσιμοι όλο το εικοσιτετράωρο για να διεξάγουν τις απαραίτητες γυναικολογικές εξετάσεις στα θύματα, iii) θα πρέπει να χρησιμοποιούνται πρόσθετες διαδικασίες σύλληψης αποδεικτικών του βιασμού στοιχείων και θα πρέπει να δημιουργηθεί επιστημονικό εργαστήριο ειδικά για την ανάλυση και την αξιολόγηση των στοιχείων αυτού του τύπου, iv) το θύμα θα πρέπει να πληροφορείται τόσο γραπτά, όσο και προφορικά για κάποια αφροδίσια νοσήματα που ενδεχομένως του μεταδόθηκαν με το βιασμό και να του

δίνονται όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για την αντιμετώπισή τους, ν) το θύμα θα πρέπει να ενημερώνεται για θέματα εγκυμοσύνης, αλλά και άμβλωσης, vi) η ιατρική φροντίδα του θύματος θα πρέπει να περιλαμβάνει την προσφορά μπάνιου, ηρεμιστικού φαρμάκου και υποστηρικτικής συζήτησης από άτομα που έχουν εμπειρία πάνω σε τέτοια θέματα, vii) θα πρέπει στο θύμα να δίδεται η δυνατότητα να μπορεί να δει έναν ειδικά εκπαιδευμένο ψυχολόγο ή ψυχίατρο, λόγω του αποδεδειγμένου κόστους του συγκεκριμένου εγκλήματος στον ψυχισμό των θυμάτων, viii) θα πρέπει να παρέχονται συμβουλές στην οικογένεια του θύματος σχετικές με τον τρόπο που θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η κατάσταση και ix) να απαγορεύεται η οικονομική επιβάρυνση του θύματος για τη διεξαγωγή ιατρικών εξετάσεων, οι οποίες έχουν ως σκοπό τους τη συλλογή των απαραίτητων αποδεικτικών στοιχείων.

Στο δικαστηριακό στάδιο της ποινικής εξέλιξης του εγκλήματος του βιασμού, προτείνονται τα παρακάτω προκειμένου να αυξηθούν τα ποσοστά αναφοράς του στην αστυνομία: i) ειδική μετεκπαίδευση των δικαστών, που ασχολούνται με τέτοιου είδους υποθέσεις, πάνω στις ιδιαιτερότητες του εγκλήματος και του θύματος βιασμού, ii) άμεση εκδίκαση των υποθέσεων βιασμού έτσι ώστε να μην παρατείνεται η ταλαιπωρία των θυμάτων, iii) απαγόρευση της δημοσιότητας της ποινικής δίκης του βιασμού, iv) απαγόρευση των αναφορών και των υπαιτιγμών για την προσωπική ζωή των θυμάτων και για άλλα άσχετα με την υπόθεση γεγονότα, v) ο σωματικός τραυματισμός του θύματος να μην αποτελεί αποδεικτικό στοιχείο για την ενοχή του δράστη, vi) να δοθεί το δικαίωμα στις γυναίκες οργανώσεις να παρίστανται ως πολιτική αγωγή στις υποθέσεις βιασμού, όταν το θύμα δεν έχει αντίρρηση, vii) να δίδονται οδηγίες στους ενόρκους έτσι ώστε να κρίνουν με βάση το νόμο και όχι με βάση τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα που μεταφέρουν μαζί τους, viii) ανάθεση των υποθέσεων βιασμού σε γυναίκες εισαγγελέες και ix) να δίδεται ιδιαίτερη προσοχή στη σύνθεση των δικαστηρίων, έτσι ώστε να αποτελείται από δικαστές και των δύο φύλων κατ' ίσον αριθμό.

Τέλος, αντί του όρου βιασμός, να χρησιμοποιηθεί εκείνος της σεξουαλικής επίθεσης και το έγκλημα να μεταφερθεί στο τμήμα που αφορά στις σωματικές βλάβες, κρατώντας όμως τη σεξουαλική του απόχρωση. Με την παραπάνω αλλαγή, θα αλλάξουν οι στάσεις του κοινού και των επίσημων φορέων της ποινικής δικαιοσύνης για το έγκλημα και το θύμα του βιασμού. Από την άλλη μεριά, θα αποφορτιστεί το συγκεκριμένο έγκλημα από τη μυθοπλαστική του φύση και μ' αυτόν τον τρόπο θα μειωθούν οι συνέπειές του στο θύμα και θα εξαλειφθεί ένα εμπόδιο από τη διαδικασία λήψης της απόφασης του θύματος για αναφορά του στην αστυνομία. Η παραπάνω τροποποίηση του νόμου περί βιασμού έχει ως στόχο της να μειώσει το στιγματισμό και τον τραυματισμό του θύματος κατά την ποινική εξέλιξη της υπόθεσης. Για να επιτευχθεί αυτό, θα πρέπει να γίνει μια προσπάθεια να αντιμετωπίζονται οι υποθέσεις βιασμού

όπως όλες οι υπόλοιπες υποθέσεις βίαιης εγκληματικότητας, δηλαδή να αποφορτιστεί ο βιασμός από το σεξουαλικό του περιεχόμενο και να αντιμετωπιστεί ως έγκλημα βίαιης επιθετικότητας.

VII. Επίμετρο

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε ήσαν πολλές, αλλά όχι ανυπέρβλητες. Η σεξουαλική φύση και το ιδεολογικοποιημένο πλαίσιο του εγκλήματος του βιασμού, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες συγκρότησης στατιστικά ικανοποιητικών υπο-δειγμάτων, πάνω στα οποία στηρίχθηκε η προσπάθεια συναγωγής συμπερασμάτων, έκανε το ερευνητικό μας ταξίδι περισσότερο ενδιαφέρον, αλλά και την ικανοποίηση από το αποτέλεσμα ακόμη μεγαλύτερη.

Ελπίζουμε τα θεωρητικά και εμπειρικά συμπεράσματα της μελέτης μας, να συμβάλλουν στο να προχωρίσουμε ένα βήμα μπροστά όσον αφορά στη διάρρηξη του φράγματος σιωπής, στην απόσυρση του πέπλου μυστηρίου, στην αποκαθύλωση των μύθων και στην καταστολή της συνομοσίας συγκάλυψης που χαρακτηρίζουν το έγκλημα του βιασμού.

Βιβλιογραφία

- Amir, M.:** «Patterns in forcible rape». (University of Chicago Press, Chicago III, 1971).
- Ashworth, C.D. & S. Feldman-Summers:** «Perceptions of the effectiveness of the criminal justice system: The female victim's perspective». (Criminal Justice and Behavior, том. 5, τευχ. 3, 1978).
- Biderman, A.D. & A.J. Reiss, Jr.:** «On exploring the dark figure of crime». (The Annals of the American Academy of Political and Social Science, τευχ. 374, σελ. 1 - 15, 1967).
- Black, D.:** «Production of crime rates». (American Sociological Review, τευχ. 35, σελ. 733 - 748, 1970).
- Bureau of Justice Statistics:** «Criminal victimization, 1984». (Washington, D.C.: U.S. Department of Justice, 1985).
- Clark, L. & D. Lewis:** «Rape: The price of the coercive sexuality». (Toronto: The Women's Press, 1977).
- Davis, R.C. & M. Henley:** «Victim service programs». (Στο A.J. Lurigio, W.G. Skogan & R.C. Davis, eds.: «Victims of crime: Problems, policies, and programs». Newbury, C.A.: Sage, σελ. 157 - 171, 1990).
- Φαρσεδάκης, Ι.:** «Η αντιμετώπιση της γυναίκας από το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης». (Ο Αγώνας της Γυναίκας, τευχ. 33, σελ. 29-32, 1987).

**Federal Bureau
of Investigation:**

«Crime in the United States.
Uniform Crime Report, 1973». (Washington, D.C.: U.S.
Government Printing Office, 1974).

Galvin, J.:

«Rape: A decade of reform». (Crime
and Delinquency, τομ. 31, τευχ. 2,
σελ. 163 - 168, 1985).

**Greenberg, M.S.
& R,B Ruback:**

«After the crime: Victim decision
making». (N.Y.: Plenum, 1992).

Greer, G.:

«The female eunuch». (London,
Paladin, Granada Publishing, Ltd,
1977).

Griffin, S.:

«Rape: The all-American crime». (Στο L. Schultz: «Rape
victimization», κεφ. 3, σελ. 19 - 39,
1977).

Hawkins, R.O.:

«Who called the cops? Decisions to
report criminal victimization». (Law and Society Review, τομ. 7,
σελ. 427 - 444, 1973).

Hilberman, E.:

«The rape victim». (New York,
Basic Books Inc., 1976).

Horos, C.V.:

«Rape, The private crime,
The social horror». (New Caanan,
Conn.: Today Publishing, 1974).

Katz, S. & M.A. Mazur:

«Understanding the rape victim:
A synthesis of research findings». (John Wiley & Sons, 1979).

Μαγγανάς, Α:

«Πρόσφατες μεταρρυθμίσεις
που αφορούν τα σεξουαλικά
εγκλήματα στον Καναδά». (ΠοινΧρ ΛΔ', σελ. 561 - 571,
1984).

**Massey, J.B., C.R. Garcia
& J.P. Emich, Jr.:**

«Management of sexually assaulted females». (Obstetrics and Gynecology, τομ. 38, τευχ. 1, σελ. 29 - 36, 1971).

McDermott, M.J.:

«Rape victimization in 26 American cities». (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1979).

MacDonald, J.M.:

«Rape: Offenders and their victims». (Springfield, III.: Thomas, 1971).

Peters, J.J.:

«Social psychiatric study of victims reporting rape». (A study presented at the American Psychiatric Association, 128th Annual Meeting, Anaheim, California, 1975).

**Peters, J. J., L.C. Meyer
& N.E. Carroll:**

«The Philadelphia assault victim study». (Final Report from the National Institute of Mental Health, ROIMH 21304, 1976).

Pointing, J. & M. Maguire:

«Introduction: The rediscovery of the crime victim». (Στο M. Maguire & J. Pointing, eds.: «Victims of crime: A new deal?». Milton Keynes: Open University Press, σελ. 1 - 13, 1988).

**President's Commission
on Law Enforcement
& Administration of Justice:**

«The challenge of crime in a free society». (Washington D.C.: Government Printing Office, 1967).

Robin, G.D.:

«Forcible rape: Institutionalized sexism in the criminal justice system». (Crime and Delinquency, τομ. 23, τευχ. 2, σελ. 136 - 153, 1977).

- Russell, M.:** «Rape victims and police reporting». (Canada's Mental Health, τομ. 28, τευχ. 2, σελ. 14 - 16, 1980).
- Schiff, A.F.:** «Statistical features of rape». (Journal of Forensic Sciences, τομ. 14, 1969).
- Schultz, L.G. (eds.):** «Rape victimization». (Springfield, Illinois, USA, 1977).
- Steketee, G. & A.H. Austin:** «Rape victims and the justice system: Utilization and impact». (The Social Service Review, τομ. 63, τευχ. 2, σελ. 285 - 303, 1989).
- Storaska, F.:** «How to say no to a rapist... and survive». (New York: Random House, 1975).
- Τσαλίκoglou, Φ.:** «Ο βιασμός και η μυθολογία του: Η λεηλασία της γυναικείας επιθυμίας». (Ο Αγώνας της Γυναίκας, τευχ. 33, σελ. 26-28, 1987).
- Sutherland, S. & D.J. Scherl:** «Patterns of response among victims of rape». (American Journal of Orthopsychiatry, τομ. 40, τευχ. 3, 1970).
- Τσιγκρήs, Άγγ.:** «Βιασμός. Το αθέατο έγκλημα». (Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996).
- Τσιγκρήs, Άγγ.:** «Βιασμός: Κάθετες θεωρήσεις και παράλληλοι ορισμοί». (ΠοινΧρ ΜΣΤ, τευχ. 5, σελ. 627-645, 1996).
- Τσιγκρήs, Άγγ.:** «Η εγκληματολογική σημασία της αναφοράς των ποινικών αδικημάτων στην αστυνομία». (Υπεράσπιση τευχ. 4, σελ. 735-754, 1996).

- Τσιγκρής, Άγγ.:** (υπό δημοσίευση): «Το έγκλημα του βιασμού: θεωρητικές προσεγγίσεις». (Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, εκδ. Ε.Κ.Κ.Ε.).
- Τσιγκρής, Άγγ.:** (υπό δημοσίευση): «Οι συνέπειες του εγκλήματος του βιασμού στο θύμα του». (Ο Αγώνας της γυναίκας).
- Webb, E.J., D.T. Campbell, R.D. Schwartz, L. Sechrest και J.B. Grove:** «Nonreactive measures in the social sciences». (Boston: Houghton Mifflin, 1981).
- Weis, K. & S.S. Borges:** «Victimology and rape: The case of the legitimate victim». (Issues of Criminology, τομ. 8, τευχ. 2, σελ. 71 - 115, 1973).
- Williams, L.:** «The classic rape: When do victims report?». (Social Problems, τομ. 31, σελ. 459 - 467, 1984).
- Wilson, C. & K. Clarenbach:** «Violence against women: Causes and prevention». (Domestic Violence, Monograph Series, No. 3, 1980).
- Wood, P.L.:** «The victim in the forcible rape case: A feminist view». (American Criminal Law Review, τομ. 11, τευχ. 2, σελ. 335 - 354, 1973).
- Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, Α.:** «Ο Βιασμός: Η φεμινιστική άποψη ενός εγκλήματος». (Εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 3.3.1985).

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του βιασμού στον τύπο

Τα προλεγόμενα μιας έρευνας*

ΒΑΣΩΣ ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

*Εγκληματολόγου, Τμήμα ψυχολογίας
Παντείου Πανεπιστημίου*

Το άρθρο πραγματεύεται τον “περί βιασμού λόγο” έτσι όπως προκύπτει από την ειδησεογραφική κάλυψη των σχετικών περιστατικών μέσα από τις σελίδες του ημερήσιου τύπου. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις σχετικά με το δράστη, το θύμα ή το ίδιο το αδίκημα αντανακλώνται στη μορφή και το περιεχόμενο της είδησης. Ο τύπος αποτελεί ένα φίλτρο και ταυτόχρονα ένα παραμορφωτικό της πραγματικότητας καθρέφτη, που επιλεκτικά παρουσιάζει τα περιστατικά βιασμού. Οι επιθετικοί προσδιορισμοί και οι αξιολογικές κρίσεις που αποδίδονται στο βιαστή, το θύμα και την πράξη εμπεριέχουν μυθοπλαστικά στοιχεία, που αποκλίνουν από τα δεδομένα της εγκληματολογικής έρευνας και αντανακλούν την τρομολαγνεία του τύπου για ειδεχθή και φρικιαστικά εγκλήματα. Ο βιαστής προβάλλεται ως ιδιαίτερο είδος ανθρώπου (δράκος, κτήνος κ.α.), το θύμα ως ουδέτερο και αμέτοχο στην εγκληματική πράξη, το έγκλημα ως σπάνιο και απόμακρο γεγονός. Η δαιμονοποίηση αυτή του βιασμού -που συνιστά την επικρατέστερη μορφή συλλογικής αναπαράστασης- αναπαράγεται μέσα από τον τύπο και διαμορφώνει τις ευρύτερες αναπαραστάσεις του κοινού (ή των διαφορετικών κοινωνιών) για το έγκλημα και τον εγκληματία. Με δεδομένη τη συμβολή του τύπου στην διαμόρφωση των στάσεων και των προτύπων συμπεριφοράς, διαπιστώνουμε ότι η εικόνα του εγκλήματος γενικά και του βιασμού ειδικότερα πρέπει να “εξορθολογισθεί” αποβάλλοντας τα συγκινησιακά και μυθοπλαστικά της στοιχεία.

* Η ερευνητική ομάδα αποτελείται από τις κοινωνιολόγους- εγκληματολόγους: Αδαμοπούλου Αγάπη, Αναστασίου Κατερίνα και Πετρούλια Όλγα, τις οποίες ευχαριστώ θερμά. Η έρευνα στηρίχθηκε στην παραχώρηση του πολύτιμου υλικού του Κέντρου Τεκμηρίωσης και Μελετών του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας προς την Υπεύθυνη του ΚΕΤΕΜΕ κυρία Αίγλη Σκουρτσή, την Πρόεδρο του Σ.Δ.Γ. κυρία Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, τα μέλη του Δ.Σ. και την κ. Ε. Τζεβελέκα, που βοήθησαν και συμπαραστάθηκαν στην ερευνητική ομάδα.

Εισαγωγή

Ο βιασμός είναι αντικείμενο θεωρητικών και ερευνητικών προσεγγίσεων σε διάφορα γνωστικά πεδία, όπως η κοινωνιολογία, ψυχολογία και εγκληματολογία. Η επισκόπηση της σχετικής με το βιασμό βιβλιογραφίας, μας αποκαλύπτει τις πολυδιάστατες αιτιολογικές προσεγγίσεις, καθώς και τους πιθανούς άξονες παρέμβασης, αντιμετώπισης και πρόληψης του φαινομένου¹. Η δική μας, ωστόσο, προσέγγιση στοχεύει στη διερεύνηση όχι των ποιοτικών χαρακτηριστικών του βιασμού ως εγκλήματος -αδικήματος, αλλά των αναπαραστάσεων του τύπου για το βιασμό, έτσι όπως προκύπτουν από την κάλυψη των σχετικών με το αδίκημα ειδήσεων. Μας ενδιαφέρει, με άλλα λόγια, ο «**περί βιασμού λόγος**» παρά ο ίδιος ο βιασμός.

Επιχειρούμε να συνθέσουμε εκείνα τα εγκληματολογικά δεδομένα που αφορούν το βιασμό με τις σύγχρονες προσεγγίσεις για το πώς παρουσιάζεται το έγκλημα από τα ΜΜΕ. Το κύριο αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι η μελέτη και επεξεργασία της εικόνας ή της φαινομενολογίας του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτει από την κάλυψη των περιστατικών /ειδήσεων από τον ημερήσιο τύπο.

Συγκεκριμένα, θα προσπαθήσουμε να μορφώσουμε (ή καλύτερα να ανα-κατασκευάσουμε) την εικόνα του βιασμού, του δράστη, του θύματος και των συνθηκών του αδικήματος έτσι όπως προβάλλεται από τη σχετική ειδησεογραφία.

Η μόρφωση αυτής της εικόνας αποτελεί ένα είδος **συλλογικής αναπαράστασης**, η οποία αφενός αντικατοπτρίζει συγκεκριμένες στάσεις, προκαταλήψεις και υποκειμενικές κρίσεις των αρθρογράφων/δημοσιογράφων (οι οποίοι, πέραν της «επαγγελματικής ιδεολογίας» τους, εκφράζουν την κοινωνική πραγματικότητα) και αφετέρου συμβάλλει στη διατήρηση και αναπαραγωγή των κοινωνικών αξιών, ρόλων και προτύπων συμπεριφοράς. Η ιδιαιτερότητα του τύπου -και ευρύτερα των ΜΜΕ- εντοπίζεται όχι μόνο στη διατήρηση και αναπαραγωγή των κοινωνικών προτύπων συμπεριφοράς, αλλά στη δυνατότητα προβολής νέων προτύπων και

1. Η βιβλιογραφία είναι ανεξάντλητη. Βλ. ενδεικτικά: Amir, M. *Patterns in forcible rape*, Chicago: University Press 1971, Holmstrom, L., Burgess, A. *The victim of rape: Institutional reactions*, New York: Wiley 1978, Burgess, A. and L. Holmstrom, *Rape trauma syndrome*, Amer. Journal of Psychiatry 131: 981-986, 1974, Groth, N. A. *Men who rape*, New York, Plenum 1978, Robert, Ph., & Lambert, T. & Faugeron, C. *Image du viol collectif et sa reconstruction d' objet, Deviance et Societé*, 1976, Russell, D. *Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse, Sexual Harrassment*, Sage 1984, Schultz, L. G. *Rape Victimology*, Charles C. Thomas, 1980, Schwendinger, H. and Schwendinger, J. *Rape and Inequality*, Sage 1983, Thomas, E. *Le viol du silence* Paris, Aubier 1986.

διαμόρφωσης συλλογικών στάσεων και αντιλήψεων, μέσα από τον κοινωνικοποιητικό τους ρόλο.

Οι κύριοι στόχοι της έρευνας είναι:

α. να εντοπίσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτουν από την προβολή παρόμοιων περιστατικών και συγκεκριμένα να διερευνήσουμε:

α1. Ποιά περιστατικά βιασμών καλύπτονται και πώς αυτά προβάλλονται από τον ημερήσιο τύπο,

α2. τα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του δράστη και του θύματος

α3. τις συνθήκες τέλεσης του αδικήματος (τόπος, χρόνος, άσκηση βίας, απειλές κ.α.)

α4. τις συνθήκες καταγγελίας και δημοσιοποίησης του αδικήματος,

β. να καταγράψουμε και να ταξινομήσουμε τις υποκειμενικές αξιολογικές κρίσεις και χαρακτηρισμούς που αποδίδονται στο αδίκημα καθεαυτό, το δράστη και το θύμα. Μέσα από την ποιοτική επεξεργασία αυτών των στοιχείων θα προσπαθήσουμε τέλος,

γ. να περιγράψουμε το προφίλ του εγκλήματος, του δράστη και του θύματος, έτσι όπως προκύπτει από την κάλυψη της είδησης.

I. Έγκλημα, βιασμός και MME: Μερικές θεωρητικές επισημάνσεις

Ο τρόπος που προβάλλεται γενικότερα το έγκλημα και ειδικότερα ο βιασμός από τα MME (τηλεόραση, τύπος, κινούμενα σχέδια, κόμικς) έχει απασχολήσει τους ερευνητές στο παρελθόν. Η σχετική βιβλιογραφική επισκόπηση² μας επιτρέπει να προβούμε στις παρακάτω διαπιστώσεις:

2. Farsedakis, J. *Medias et Justice Criminelle*, Conseil de l' Europe, Les politiques criminelles dans un Etat de Droit- Problèmes de transition, Ljubljana 1995, Schneider, H. J. *Το έγκλημα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, 1989, σελ. 88-116. Cohen, S. and Young, J (eds) *The Manufacture of News*, London: Constable 1973, Garofalo, J. *Crime and Mass Media: A selective review of Research*, Journal of Research in Crime and Delinquency, 18 (1981), 319-350, Gordon, M. and Heath, L. *The News Business, Crime and Fear*, in Dan A. Lewis (ed) *Reactions to crime*, Beverly Hills-London, Sage 1981, 227-250, Hay, A., Soothill, K. and Walby, S. *Seducing the public by rape reports*, New Society, 53/924, 1980, Killias, M. *Mass medias, peur du crime et pratique criminelle: une revue de la litterature recente*, Revue Intern. De Criminologie et Police Technique, XXXVI, no 4, p. 60, Roshier, B. *The selection of crime news by the press*, in Cohen and Young (eds) *ibid*, 28-39, Winich, C. (ed) *Deviance and the Mass Media*, Beverly Hills -London, Sage 1978, Soothill, K. *The changing face of rape?* British Journal of Criminology, vol 31, no

— Παρατηρούνται σποραδικές «επιδημίες» εγκλημάτων ή κύματα εγκληματικότητας σε ένα είδος εγκλήματος. Αυτό ήταν φανερό και στη δική μας έρευνα, αφού κάθε φορά που δημοσιοποιείτο μία υπόθεση βιασμού ακολουθούσαν και άλλες καταγγελίες από την πλευρά των θυμάτων, με αποτέλεσμα ο τύπος να ασχολείται για αρκετές ημέρες με παρόμοια περιστατικά.

Διαπιστώθηκαν διαστήματα έξαρσης των βιασμών, κυρίως όταν είχε προηγηθεί στην επικαιρότητα η εκδίκηση ή δημοσιοποίηση περιπτώσεων βιασμού (π.χ. χρονική αλληλουχία περιπτώσεων Παπαχρόνη, Μπέσκου, Ρωχάμη). Πρόκειται για περιστασιακές «επιδημίες» των βιασμών, που δεν γνωρίζουμε εάν οφείλονται σε συγκυριακές συλλήψεις από την πλευρά της αστυνομίας, ή στην παρότρυνση άλλων θυμάτων βιασμών να καταγγείλουν το αδίκημα που υπέστησαν. Πάντως, αυτή η περιστασιακή «μόδα» από τα εγκλήματα που έρχονται στην επικαιρότητα, δεν υποδηλώνει αναγκαστικά μία πραγματική αύξηση αυτής της μορφής εγκληματικότητας, αλλά αύξηση των καταγελομένων περιστατικών.

Η σημασία αυτής της παροδικής προβολής των εγκλημάτων εστιάζεται στην πίεση που ασκείται μέσω του τύπου προς την πολιτεία προκειμένου να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Έτσι, μία σειρά - νομοθετικών κυρίως- αλλαγών και μεταρρυθμίσεων στις πρακτικές των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου επέρχονται υπό το κράτος αυτής της πίεσης, και ενίοτε του ηθικού πανικού που προκαλείται στην κοινή γνώμη.

— Ο φόβος του εγκλήματος που καλλιεργείται από τον τρόπο παρουσίασης του εγκλήματος από τα ΜΜΕ έχει επισημανθεί ήδη από 15ετίας από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Οι θυματολογικές έρευνες δείχνουν ότι ο φόβος της θυματοποίησης δεν συνάδει προς τα πορίσματα των ερευνών: οι πληθυσμιακές ή κοινωνικές κατηγορίες που φοβούνται ότι θα υποστούν κάποια εγκληματική ενέργεια, κινδυνεύουν πολύ λιγότερο στην πραγματικότητα από άλλες κοινωνικές ομάδες³. Ο τύπος -πέραν των άλλων παραγόντων- συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση των συλλογικών αναπαραστάσεων για το έγκλημα και τον εγκληματία, παρουσιάζοντας μία κατασκευασμένη πραγματικότητα για τη φαινομενολογία και την ερμηνεία του εγκληματικού φαινομένου.

4, 1991, Walby, S. Hay, A. and Soothill, K. *The social construction of rape*, Theory, Culture and Society 2/1, 1983, van Dijk, J.J.M. *L' influence des medias sur l' opinion publique relative à la criminalité. Un phenomene exceptionnel?* Deviance et société, 1980, IV, no 2, p. 107.

3. Αρτινοπούλου Βάσω, *Θυματολογία* (σημειώσεις) Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1995, van Dijk, J.J.M., Mayhew P., et Killias, M. *Crime Victimization in the Industrialized world*, The Hague, Netherlands: Ministry of Justice 1992, Zauberman, R. *Vic-times en France: Des Positions, interets et strategies diverses*. Deviance et Soci-ete 1991, vol.15, no 1, pp 27-49.

— Ο παραβάτης του ποινικού νόμου παρουσιάζεται πάντοτε σχεδόν **αρνητικά**. «Η αντίληψη για τον κακό εγκληματία που υπάρχει στα ΜΜΕ συμβάλλει στην αλλαγή του προσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού του παραβάτη και αυτά τα δύο στοιχεία ενδυναμώνουν και επιταχύνουν την διαδικασία απόρριψής του από την κοινωνία. Ο παραβάτης υιοθετεί και εσωτερικεύει την εικόνα που πιστεύει ότι η κοινωνία έχει για αυτόν. Επίσης η κατασκευασμένη απεικόνιση της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης θέτει το μέτρο, και συγκεκριμένα προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό τα όρια ανοχής απέναντι στους εγκληματίες και το επίπεδο της αποτελεσματικότητας του κοινωνικού ελέγχου, την αποτελεσματικότητα της ποινικής δικαιοσύνης. Έτσι, η κατασκευασμένη από τα ΜΜΕ πραγματικότητα μετατρέπεται στο μυαλό μας σε καθεαυτή πραγματικότητα, γιατί την πιστεύουμε και την προσαρμόζουμε ανάλογα με τη συμπεριφορά μας»⁴.

Μία σειρά κρίσεων και χαρακτηρισμών για την προσωπικότητα του εγκληματία στοχεύουν στο να τον στιγματίσουν ως περιθωριακό, τρελλό και αντικοινωνικό, ένα άτομο πέρα και έξω από εμάς. Παρατηρείται η διάκριση **αυτοί-εμείς**, η εγκληματικότητα θεωρείται ως κάτι ξένο προς τις «υγιείς» κοινωνίες, ο εγκληματίας εξοστρακίζεται.

Οι μυθοπλαστικές αυτές διεργασίες συσχετίζονται άμεσα με τις συλλογικές αναπαραστάσεις για το έγκλημα, που αντανakλώνται τόσο στο επίπεδο της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα από τις πρακτικές των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου⁵, όσο και στο συμβολικό - αξιολογικό επίπεδο (η εικόνα του εγκληματία μέσα από το μύθο, τη λογοτεχνία, την τέχνη). Έτσι, οι χαρακτηρισμοί που περιλαμβάνονται στους πηχιαίους τίτλους των ειδήσεων εμπεριέχουν ένα **συγκινησιακό στοιχείο** και στοχεύουν στον εντυπωσιασμό, ενδυναμώνοντας ταυτόχρονα τα στερεότυπα για το έγκλημα και τον εγκληματία.

— **Οι μηχανισμοί επιρροής** μεταξύ των ΜΜΕ γενικότερα και του τύπου ειδικότερα, με το κοινό έχουν επισημανθεί, χωρίς ωστόσο να τεκμηριώνονται σαφείς αιτιολογικές σχέσεις⁶, αφού η δυναμική της αλληλεπίδρασης παρεμβαίνει αποφασιστικά σε παρόμοιες διαδικασίες. Αν και μπορούμε να αναλύσουμε το είδος των μηνυμάτων- ερεθισμάτων που δε-

4. Schneider, H.J. op. c. σελ. 93.

5. Τσαλίκoglου, Φ., Αρτινοπούλου, Β., Ζαραφωνίτου, Χ. και Μαντόglου, Α. Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Έρευνα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Αθήνα 1994.

6. Ως παράδειγμα αναφέρω τη σχέση μεταξύ βίας και τηλεόρασης, ότι δηλ. τα τηλεοπτικά προγράμματα που περιέχουν βία διαμορφώνουν βίαιους τηλεθεατές. Για την προβληματική αυτής της αιτιακής σχέσης βλ. τις έρευνες που αναφέρει ο Schneider op.cit. σελ. 104 κ.ε. και γενικότερα Ν. Σαρρής, *Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση*, Εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992.

χόμαστε, δεν είναι εφικτό ν' αξιολογήσουμε την επίδρασή τους στην ατομική πράξη/δράση, αφού η βιωματική εμπειρία του κοινού, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο βιώνει, αποδέχεται ή απορρίπτει ο αναγνώστης τις προβαλλόμενες εικόνες ή σχόλια, τις αξιολογικές κρίσεις, τα συναισθήματα και τους χαρακτηρισμούς αποτελεί καθεαυτή μια πολυσύνθετη και δυναμική διαδικασία.

— Όπως συμβαίνει γενικότερα με την προβολή του εγκλήματος από τον τύπο, έτσι και στην περίπτωση του βιασμού ο αναγνώστης διαμορφώνει άποψη και στάση από τα αδικήματα εκείνα που έρχονται στη δημοσιότητα. Με δεδομένο ότι ο **σκοτεινός αριθμός** για το αδίκημα του βιασμού ανέρχεται στο 90% (μόνο 10 στις 100 περιπτώσεις δημοσιοποιούνται) είναι προφανές ότι η εικόνα που διαμορφώνεται είναι παραμορφωτική της πραγματικότητας και μη αντιπροσωπευτική του συνόλου των βιασμών που διαπράττονται. Πρόκειται δηλαδή για την προβολή μιας άλλης πραγματικότητας (όχι τόσο διαφορετικής από εκείνη των στατιστικών της αστυνομίας ή της δικαιοσύνης) η οποία όμως αποκλίνει από την πραγματική, ως προς την έκταση και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του εγκλήματος.

Η δημοσιογραφική εκμετάλλευση περιστατικών ακραίων και φρικιαστικών, όπως είναι οι ανθρωποκτονίες που συρρέουν με βιασμό, οι ομαδικοί βιασμοί ή βιασμοί ανηλίκων, είναι μια μορφή **δευτερογενούς θυματοποίησης** και κοινωνικού στιγματισμού των θυμάτων. Αποτελεί γενικότερη διαπίστωση ότι όσο πιο σπάνιο και ειδεχθές είναι το έγκλημα, τόσο περισσότερο προβάλλεται και ταυτόχρονα μυθοποιείται. Η διαδικασία της **«ψυχολογιοποίησης»**⁷ παρεμβαίνει καθοριστικά στην εικόνα και τα χαρακτηριστικά του δράστη ή/και του θύματος, ειδικά όταν αυτός περιγράφεται ως «ανθρωπόμορφο κτήνος» ή «ψυχοπαθής». Σε αυτό το σημείο αντικατοπτρίζεται η «άλλη» πραγματικότητα αφού οι έρευνες δεν επιβεβαιώνουν την υπόθεση του ψυχοπαθή βιαστή⁸.

— Σχετικά με τον τρόπο παρουσίασης του βιασμού από τον τύπο, οι έρευνες δείχνουν ότι η «διαφορά μεταξύ κίτρινων και σοβαρών εφημερίδων αφορά αποκλειστικά τον τρόπο παρουσίασης και όχι το περιεχόμενο της είδησης. Γενικά η ειδησεογραφία του τύπου εστιάζεται στη διάπραξη και την τιμωρία του παραβάτη. Δίνεται μεγάλη σημασία στην εξωτερική εμφάνιση του δράστη, ενώ και στις δύο εφημερίδες δεν δίνεται έμφαση στα εγκληματολογικά προβλήματα, ούτε στο θύμα, ούτε στην ποινική δικαιοσύνη, τον τυπικό κοινωνικό έλεγχο και την αστυνομία, και γενικότερα δεν επιχειρείται καμμία ανάλυση των αιτίων του εγκλήματος, της προσωπικότητας του δράστη και του θύματος, καθώς και της επίσημης

7. Παπαστάμου, Σ. *Ψυχολογιοποίηση*, Εκδ. Οδυσσέας 1989.

8. Τσαλίκου, Φ. *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, κεφ. 3. Η βία κατά των γυναικών: Ο βιασμός και η μυθολογία του, Εκδ. Παπαζήση 1989, σελ. 87-139.

κοινωνικής αντίδρασης. Οι πιο κίτρινες εφημερίδες απλώς παρουσιάζουν την είδηση με πιο συγκινησιακό τρόπο.»⁹.

Οι λόγοι επομένως που μας ωθούν στη μελέτη των αναπαραστάσεων για το βιασμό, μέσα από τον τύπο είναι: α. η ευρεία επικράτηση **μυθοπλασιών** σχετικά με το αδίκημα του βιασμού (συχνότητα, έκταση, δράστες, θύματα) που αντικατοπτρίζουν, διατηρούν και αναπαράγουν συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς, στάσεις και προκαταλήψεις και β. ο κρίσιμος **ρόλος του τύπου** στην απόδοση και περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας, τη διαμόρφωση συλλογικών στάσεων και αντιλήψεων για το βιασμό, το έγκλημα και την εγκληματικότητα ως κοινωνικά φαινόμενα.

Έτσι, η μελέτη της φαινομενολογίας του βιασμού μέσα από τις στήλες των εφημερίδων αποκτά ένα διαφορετικό νόημα. Εκτιμούμε ότι η χρησιμότητα της έρευνας δεν περιορίζεται μόνο στην απεικόνιση αυτής της φαινομενολογίας, αλλά θα θέσει γόνιμους προβληματισμούς για θεσμικές ή άλλου τύπου παρεμβάσεις, τουλάχιστον σε ότι αφορά την προβολή περιστατικών με τρόπο που να μη θίγει και προσβάλλει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια.

II. Η Έρευνα

A. Μεθοδολογία

1. Διαδικασία επιλογής του δείγματος - Προ-έρευνα

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από δημοσιεύματα του ημερήσιου τύπου της Αθήνας. Μια πρώτη επιλογή των δημοσιευμάτων είχε ήδη γίνει από ειδική υπηρεσία διαχείρισης των δημοσιευμάτων του ελληνικού τύπου, η οποία συνεργάζεται με το Κέντρο Τεκμηρίωσης και Μελετών (ΚΕΤΕΜΕ) του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας. Η γενικότερη κατηγορία των δημοσιευμάτων σύμφωνα με το σύστημα αρχειοθέτησής τους από το ΚΕΤΕΜΕ ήταν η «βία κατά των γυναικών-βιασμός». Έτσι, η ερευνητική ομάδα στηρίχθηκε σε αυτό το προ-επιλεγμένο ως ένα βαθμό δείγμα, ενώ προχώρησε και σε προ-έρευνα, προκειμένου να θέσει τα κριτήρια επιλογής του δείγματος. Μια σειρά φιλτραρισμάτων περιλαμβάνονται σε αυτό το προκαταρκτικό στάδιο της έρευνας και αφορούν το χρόνο δημοσίευσης, το έντυπο (εφημερίδα/περιοδικό), την κυκλοφορία (αθηναϊκός/επαρχιακός τύπος), τον τρόπο κάλυψης της είδησης (σχόλιο/είδηση), κ.α. Το γενικότερο πλαίσιο της μεθοδολογίας που επιλέξαμε στηρίζεται στη «θεωρία της βάσης» (grounded theory)¹⁰. Οι κατηγορίες

9. Schneider, H. J. op.cit. σελ. 98-99.

10. B. G. Glaser and A. L. Strauss, *The discovery of grounded theory*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.

δηλαδή και οι μεταβλητές της ανάλυσης προκύπτουν όχι από προκατασκευασμένες θεωρητικές τυπολογίες, αλλά από το ίδιο το πραγματολογικό υλικό.

Συγκεκριμένα:

Το **χρονικό διάστημα** που καλύπτει η έρευνα είναι τα 6 χρόνια και συγκεκριμένα από το 1987-1993. Το αρκετά μακρύ αυτό διάστημα επιλέχθηκε σκόπιμα, γιατί ο βιασμός αν και συμβαίνει συχνά καταγγέλεται σπάνια. Προκειμένου να εξευρεθεί ένα ικανό και αξιόλογο προς μελέτη δείγμα, έπρεπε να ανατρέξουμε σε δημοσιεύματα του παρελθόντος χρόνου.

Σχετικά με το **είδος του εντύπου** στο οποίο αναφέρεται η είδηση του βιασμού επιλέξαμε την εφημερίδα και όχι το εβδομαδιαίο ή μηνιαίο περιοδικό. Όχι μόνο η θεματική, αλλά και ο τρόπος κάλυψης της επικαιρότητας από τον ημερήσιο τύπο ήταν οι βασικοί λόγοι που μας οδήγησαν στην εξαίρεση των περιοδικών που είχαν αφιερώματα/αναλύσεις για το βιασμό ως κοινωνικό φαινόμενο. Έτσι, το δείγμα αποτελείται από δημοσιεύματα του ημερήσιου -και κυρίως του αθηναϊκού- τύπου, γιατί αυτές οι εφημερίδες έχουν τη μεγαλύτερη κυκλοφορία/αναγνωσιμότητα και καλύπτουν ειδησεογραφικά όλο τον ελλαδικό χώρο.

Ως προς την **επιλογή των εφημερίδων** δεν θέσαμε επιπλέον κριτήρια αναφορικά με τον πολιτικό χώρο που κάθε εφημερίδα καταλαμβάνει, αφενός γιατί δεν υπάρχουν σαφή πολιτικά κριτήρια επιλογής και αφετέρου γιατί τα περιστατικά/ειδήσεις βιασμού βρίσκονται πέρα από πολιτικές τοποθετήσεις. Εκείνο όμως που διαφοροποιείται στις εφημερίδες των διαφόρων πολιτικών χώρων είναι ο τρόπος κάλυψης της είδησης, αν δηλαδή και σε ποιο βαθμό «κιτρινίζεται» η είδηση. Εδώ παρατηρούνται διαφορές μόνο ως προς την έκταση παρά ως προς το είδος των χαρακτηρισμών που αφορούν το δράστη, το θύμα ή άλλα στοιχεία του βιασμού. Οι στόχοι της έρευνας που επικεντρώνονται στην αποτύπωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για το βιασμό επιβάλλουν την εξέταση και αυτών των «κίτρινων» στοιχείων της είδησης και γι αυτό το λόγο δεν φιλτραρίσθηκαν περαιτέρω οι εφημερίδες ευρείας κυκλοφορίας.

Μόνο οι **ειδήσεις** που καλύπτουν την επικαιρότητα περιλαμβάνονται στο δείγμα της έρευνας. Εκτιμήσαμε ότι τα σχόλια σε μόνιμες στήλες των εφημερίδων εκφράζουν προσωπικές θέσεις των κειμενογράφων/σχολιαστών/ειδικών επιστημόνων, χωρίς πάντοτε να αναφέρονται σε συγκεκριμένα περιστατικά βιασμού.

Η έρευνα καλύπτει στο μεγαλύτερό της μέρος τους **τετελεσμένους βιασμούς** και λιγότερο τις καταγγελίες για το αδίκημα. Εκτιμήσαμε ότι τα βεβαιωμένα από τις δικαστικές αρχές περιστατικά, αν και συρρεικνώνουν το δείγμα της έρευνας, ωστόσο το καθιστούν εγκυρότερο και πιο αξιόπιστο.

2. Η επιλογή της μεθόδου

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει το ίδιο το υλικό μας υπαγορεύει την επιλογή της ερευνητικής μεθόδου, που είναι η **ανάλυση περιεχομένου**. Η ποιοτική ανάλυση μας επιτρέπει να αποδομήσουμε την είδηση όχι μόνο στα εξωτερικά της χαρακτηριστικά (τίτλος, θέση, κ.α.) αλλά κυρίως στο περιεχόμενό της. Αυτοί ακριβώς είναι και οι δύο άξονες της ερευνητικής διαδικασίας: η φαινομενολογία και το περιεχόμενο της είδησης. Τα δεδομένα κατηγοριοποιούνται και κωδικοποιούνται με κριτήριο τη συχνότητα εμφάνισης και τη σταθερότητα της επανάληψής τους στο συνολικό δείγμα των ειδήσεων. Υπεισέρχεται δηλαδή και η ποσοτική διάσταση όχι όμως με τη μορφή των στατιστικών μετρήσεων, αλλά με τη συχνότητα εμφάνισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών της είδησης. Οι κατηγορίες των δεδομένων δεν πρέπει να είναι ούτε πολύ αναλυτικές, γιατί τότε δεν συνιστούν «κατηγορίες» και απλά γίνεται μία αναπαραγωγή του κειμένου της είδησης, ούτε όμως πολύ περιληπτικές γιατί τότε δεν αποτυπώνουμε τα χαρακτηριστικά της είδησης, απομακρυνόμαστε από τους στόχους της μελέτης και δεν αποδίδουμε πιστά το περιεχόμενο της είδησης. Έτσι, επιβεβαιώνεται για μια ακόμα φορά ότι το πραγματολογικό μας υλικό θέτει και τα όρια της μεθοδολογίας μας. Υπενθυμίζουμε ότι η ανάλυση του περιεχομένου θεωρείται η πλέον κατάλληλη μέθοδος για αυτή τη μορφή έρευνας και έχει επανειλημένως εφαρμοσθεί σε παρόμοιες έρευνες¹¹.

Παρ' όλα αυτά δεν έλειψαν τα μεθοδολογικά προβλήματα. Οι σοβαρότερες δυσχέρειες που αντιμετωπίσαμε αφορούσαν την κατηγοριοποίηση των σχετικών με τη φαινομενολογία της είδησης δεδομένων. Ειδικότερα η ανάλυση των τίτλων των ειδήσεων υπήρξε μια εξαιρετικά δυσχερής διαδικασία, αφού έπρεπε να βρεθεί μια τυπολογία ή ένα σύστημα κατηγοριοποίησης που να περιλαμβάνει όλους τους χαρακτηρισμούς που αφορούσαν το δράστη, το θύμα ή την ίδια την πράξη. Προκειμένου λοιπόν να περιορίσουμε την αυθαιρεσία στην κατηγοριοποίηση των υποκειμενικών χαρακτηρισμών, προτιμήσαμε να αποδώσουμε περιγραφικά το είδος και την ποιότητα των επιθετικών αυτών προσδιορισμών. Τέλος, είναι προφανές ότι πρόκειται για μια πρώτη πιλοτική ερευνητική προσέγγιση, με κύριο στόχο τη διατύπωση - όχι φυσικά λύσεων, αλλά - περαιτέρω ερευνητικών υποθέσεων και ερωτημάτων.

11. Κυρίως από την K. Soothill στην Αγγλία, *op.cit.*, βλ. επίσης Armand, M.F., Las-coumes P. *L'Image de la delinquance d'affaires dans la presse regionale*, Deviance et Societe, Geneve 1983, vol. VII, no 3, pp. 154-169. Kientz, A. *Pour analyser les media. L'analyse de contenu*, Coll. «Medium», Paris, Manne. 1971

Β.Υποθέσεις εργασίας

Οι βασικές υποθέσεις εργασίας είναι:

α. Υπάρχει μία έντονη διαφοροποίηση στον τρόπο με τον οποίο προβάλλονται τα αδικήματα του βιασμού από τον τύπο, που αφορά είτε την κάλυψη της ίδιας είδησης από έντυπο σε έντυπο, είτε διαφορετικές ειδήσεις του ίδιου εντύπου. Συγκεκριμένα υποθέτουμε ότι προβάλλονται περισσότερο (σε μεγαλύτερη έκταση) τα αδικήματα του βιασμού που συρρέουν με άλλα κακουργήματα (π.χ. ανθρωποκτονία, αιμομιξία κ.α.), οι ομαδικοί και κατ' εξακολούθηση βιασμοί.

β. Οι συνθήκες τέλεσης του αδικήματος, η συρροή του βιασμού με άλλες αξιόποινες πράξεις, το status του θύματος, οι παράγοντες θυματοποίησης καθώς και η σχέση θύματος-θύτη, η προηγούμενη εγκληματική δραστηριότητα του δράστη αποτελούν μερικές από τις παραμέτρους που σηματοδοτούν την έννοια των «**πραγματικών βιασμών**» (real rapes). Σε αυτή την περίπτωση η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος συγκροτείται όχι με βάση τη συναίνεση του θύματος αλλά με την ευχέρεια απόδειξης της υπόθεσης (αν δηλαδή υπάρχουν ατράνταχτα αποδεικτικά στοιχεία)¹². Αυτοί οι βιασμοί έχουν περισσότερες πιθανότητες προβολής από τον τύπο (έκταση και συχνότητα). Αντίστροφα, η απουσία αυτών των παραμέτρων δεν εγγυάται την προβολή της είδησης από τον τύπο. Όμως ακόμα και αν προβληθεί η είδηση, τότε οι δυσχέρειες απόδειξης του βιασμού συμβάλλουν στο να διατυπωθούν αόριστες υποθέσεις, υποκειμενικοί χαρακτηρισμοί και κρίσεις. Έτσι, είναι πιθανό να στιγματίζεται το θύμα και η «δευτερογενής θυματοποίηση» να επέρχεται μέσω της δημοσιογραφικής κάλυψης (π.χ. δημοσίευση φωτογραφίας ή ταυτότητας του θύματος όταν αυτό είναι ανήλικο).

Γ. Η γενική εικόνα των ευρημάτων – Διάγραμμα έρευνας

Στο χρονικό διάστημα που καλύπτει η έρευνα επισημάνθηκαν 80 περίπου δημοσιεύματα που καλύπτουν 45 περίπου περιστατικά βιασμών. Στο πρώτο μέρος της ανάλυσης των ευρημάτων περιλαμβάνεται η φαινομενολογία της είδησης και στο δεύτερο αναλύεται το περιεχόμενο της είδησης.

1. Η φαινομενολογία της είδησης

Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά ή η φαινομενολογία της είδησης εξετάζονται σε σχέση με τη θέση της στην εφημερίδα, την έκταση, την ύπαρξη φωτογραφιών κ.α.

12. σύμφωνα με την ορολογία της Soothill, K. *The changing face of rape*, British Journal of Criminology, 31,4, 1991

α. Θέση της είδησης: Οι περισσότερες ειδήσεις καλύπτονται στο εσωτερικό μέρος της εφημερίδας (45 περιστατικά). Η έκτασή τους ποικίλλει: αρκετές ειδήσεις που καλύπτουν το «σαλόνι» της εφημερίδας (2σέλιδο) συνοδεύονται από φωτογραφίες κυρίως του δράστη (σε 11 από τις 13 περιπτώσεις όπου υπάρχουν φωτογραφίες), ενώ στις υπόλοιπες η φωτογραφία είναι άσχετη με το συγκεκριμένο γεγονός, αλλά αναπαριστά μια μορφή βίας κατά των γυναικών.

Εκταση	Περιστατικά	Φωτογραφία
2σέλιδο σαλόνι	3	3
ολοσέλιδο	11	8
ημισέλιδο	11	3
δίστηλο/μονόστηλο	19	2

Όταν η είδηση φιλοξενείται στο σαλόνι της εφημερίδας συνοδεύεται από τίτλο με πολύ μεγάλα και έντονα γράμματα. Το περιεχόμενο του τίτλου αφορά αποκλειστικά χαρακτηρισμούς και επιθετικούς προσδιορισμούς για την προσωπικότητα του βιαστή, ο οποίος περιγράφεται ως «διάβολος», «δράκος» και «κτήνος». Παρατηρούμε ότι χρησιμοποιούνται όλα τα στοιχεία εκείνα (φωτογραφία, επιθετικοί προσδιορισμοί, μέγεθος γραμμάτων) προκειμένου να εντυπωσιάσουν, να διεγείρουν και να συγκινήσουν τον αναγνώστη.

Οι τίτλοι της είδησης: Ο βιασμός περιγράφεται σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του δράστη, του θύματος ή τις ιδιαιτερότητες/συνθήκες κάτω από τις οποίες συνέβη. Επιχειρείται πάντοτε να αποδοθεί μιά ιδιότητα ή ένα χαρακτηριστικό της περίπτωσης που να δηλώνει απόκλιση από το «κανονικό» και να εντυπωσιάζει τον αναγνώστη. Στους τίτλους των 45 ειδήσεων οι λέξεις «βιασμός», «βιάζω», «βιαστής» περιλαμβάνονται στις 24 περίπου ειδήσεις (βλ. αναλυτικά τους τίτλους στο παράρτημα).

Σχετικά με το δράστη, αναφέρεται συχνά η ηλικία του όταν είναι ανήλικος, ο αριθμός των δραστών όταν πρόκειται για ομαδικούς βιασμούς, το επάγγελμα (όπως ναυτικός, πρώην παλαιστής, που υποδηλώνει τη σωματική κατασκευή, τη δύναμη ή συγκεκριμένη κοινωνική θέση), η προέλευση όταν ο δράστης είναι αλλοδαπός (αλβανός) και άλλες ιδιότητες όπως τοξικομανής.

Άλλοι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται στους τίτλους των ειδήσεων είναι κατά συχνότητα: δράκος, κτήνος, υπάνθρωπος, εφιάλτης.

Σχετικά με το θύμα, στον τίτλο της είδησης αναφέρεται η ηλικία όταν είναι ανήλικο ή ηλικιωμένο και σπανιότερα το επάγγελμα (π.χ. νοσοκόμα, δικηγόρινα), η προέλευση, όταν πρόκειται για τουρίστριες χωρίς να αναφέρεται η συγκεκριμένη χώρα και τέλος άλλα χαρακτηριστικά, όπως η διανοητική ή σωματική αναπηρία του θύματος.

Από τα χαρακτηριστικά της πράξης, εκείνα που αναφέρονται συχνότερα στον τίτλο της είδησης, είναι η συρροή με άλλα αδικήματα (ληστεία), το είδος του όπλου και της απειλής (μαχαίρι) και χαρακτηρισμοί όπως κτηνώδης πράξη, κοινωνικό πρόβλημα, εφιάλτης κ.α.

Συμπερασματικά σε ότι αφορά το δράστη και το θύμα τονίζονται τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά που εντυπωσιάζουν, όπως ανήλικος -η, αλλοδαπός, δράκος. Το προφίλ του δράστη/βιαστή από τους τίτλους των ειδήσεων είναι ο **«δράκος που βιάζει ανήλικη με κτηνώδη τρόπο»**.

Έτσι, μέσα από την ανάλυση των τίτλων της είδησης διαπιστώνουμε ότι η εικόνα του δράστη/βιαστή κυριαρχεί. Αυτός περιγράφεται ως «ιδιαιτέρο είδος ανθρώπου» και ενίοτε ως υπάνθρωπος. Το θύμα του βιασμού δεν είναι ούτε αθώο, ούτε ένοχο, παραμένει ουδέτερο, ενώ καθεαυτή η πράξη του βιασμού περιγράφεται ως κτηνώδης και αποκρουστική. Ο βιασμός λοιπόν φαίνεται να αποτελεί μια σπάνια πράξη, που διαπράττεται μόνο από «ανθρωπόμορφα τέρατα». Πρόκειται για μια εικόνα που αποκλίνει από τα πορίσματα των θυματολογικών ερευνών, οι οποίες αποδεικνύουν ότι «ο μέσος βιαστής δεν ανταποκρίνεται καθόλου στην εικόνα του ψυχοπαθή περιθωριακού εγκληματία. Αντίθετα, όπως προκύπτει, υπάρχει ένας σημαντικά υψηλός αριθμός μη επισημασμένων βιαστών, που ανήκει στην κατηγορία των φυσιολογικών, ευηπόληπτων πολιτών...»¹³. Έχει επίσης επισημανθεί ότι «δεν είναι ούτε ο δράκος ούτε ο ψυχοπαθητικός βιαστής ο χαρακτηριστικός τύπος του μέσου βιαστή. Η ψυχοπαθολογική ερμηνεία συγκαλύπτει την κοινωνική πλευρά του θέματος. Η δραματοποίηση από τον τύπο μεμονωμένων περιστατικών, που ταυτίζουν στη συνείδηση του κοινού τον βιασμό με την ακραία παθολογία, εξυπηρετεί αυτή την λανθασμένη παραπλανητική αντίληψη»¹⁴.

2. Το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της είδησης

Εδώ θα εξετάσουμε τα αντικειμενικά στοιχεία της είδησης, δηλαδή τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά του δράστη, του θύματος, τις συνθήκες τέλεσης του βιασμού, κ.α. Η πληρότητα αυτών των στοιχείων ποικίλλει και συναρτάται προς την έκταση της είδησης. Έτσι, δεν έχουμε στοιχεία για το σύνολο του δείγματος, αλλά μια συνολική εκτίμηση των αντικειμενικών αυτών στοιχείων μας δείχνει τί εκτιμάται ως σημαντικό από το δημοσιογράφο ή από το δελτίου τύπου της αστυνομίας, που περιγράφει την είδηση του βιασμού.

α. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά

– Ηλικία

13. Τσαλίκου, *op.cit.* σελ.97

14. Τσαλίκου, σελ. 97.

Οι ηλικίες κατηγοριοποιήθηκαν στο μεγαλύτερό τους μέρος ανά δεκαετίες (εκτός από την εφηβική και μετεφηβική κατηγορία) προκειμένου να έχουμε σαφέστερη εικόνα για το δράστη και το θύμα.

ΗΛΙΚΙΑ	12 -17	18-21	22-30	31-40	41-50	50 και άνω
δράστη	2	7	14	7	1	—
θύματος	18	4	7	4	1	1

Παρατηρούμε ότι οι δράστες -βιαστές είναι νέοι από 22-40 ετών, ηλικίας 26 ετών κατά μέσο όρο, ενώ τα θύματα είναι στην πλειοψηφία τους ανήλικοι (έφηβοι και μετέφηβοι), από 12-21 ετών. Ειδικότερα τα θύματα βιασμών ανήκουν στην συντριπτική τους πλειοψηφία στην κατηγορία 12-17 ετών.

Με βάση αυτή τη διαπίστωση υποθέτουμε είτε ότι οι βιασμοί καταγγέλλονται συχνότερα όταν τα θύματα είναι ανήλικα είτε ότι πράγματι συμβαίνουν συχνότερα σε άτομα ολοένα και μικρότερης ηλικίας (ανήλικοι και παιδιά).

Για να τεκμηριώσουμε όμως αυτές τις δύο υποθέσεις, θα πρέπει να ανατρέξουμε σε στοιχεία των εγκληματολογικών ερευνών και σε αστυνομικές ή δικαστικές στατιστικές, οι οποίες όμως δεν φωτίζουν το σύνολο των διαπρατομένων βιασμών, παρά μόνο τα καταγγελλόμενα αδικήματα. Οι θυματολογικές έρευνες από την άλλη πλευρά, παρ' ότι μας δίνουν μια απεικόνιση της πραγματικότητας, ωστόσο δεν βοηθούν στη σύγκριση διαχρονικά.

– Εθνικότητα

Η εθνικότητα του δράστη ή/και του θύματος επισημαίνεται στο δημοσίευμα όταν αυτή δεν είναι ελληνική και αναφέρεται στον τίτλο της είδησης. Συγκεκριμένα οι βιασμοί από αλβανό δράστη σε βάρος ελλήνων γυναικών προβάλλονται σε μεγαλύτερη έκταση και με σαφή αναφορά στην προέλευση του δράστη. Υπήρξε επίσης μία είδηση όπου επισημαίνεται η εθνικότητα του δράστη και το θρήσκευμα των θυμάτων (δράστης: Πακιστανός, θύματα: μουσουλμάνες) και σε άλλη περίπτωση όπου επισημαίνεται η προέλευση του θύματος (Αγγλίδα).

– Επάγγελμα

Ο δράστης είναι συνήθως εργάτης ή ασκεί κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα. Η κατηγοριοποίηση των επαγγελματιών σε τέσσερις τάξεις: την Α (έμποροι, βιομήχανοι, ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων, ελεύθεροι επαγγελματίες και επιστήμονες), τη Β (βιοτέχνες, υπάλληλοι δημόσιου και ιδιωτικού τομέα), τη Γ (εργάτες, τεχνίτες, γεωργοί, αγρότες, μικρέμποροι, μικροπωλητές) και τέλος τη Δ (διάφοροι, χωρίς ειδική ένδειξη) δείχνει ότι η πλειοψηφία των δραστών ανήκει στη Γ τάξη. Τα επαγγέλματα των δραστών που περιγράφονται συχνότερα είναι: οικοδόμοι, ειδικευμέ-

νοι εργάτες (ηλεκτρολόγοι, βαφείς, οδηγοί, ναυτικοί, σερβιτόροι), ενώ μόνο σε δύο περιπτώσεις ο δράστης ανήκει σε άλλη επάγγελματική κατηγορία (καταστηματάρχης, δημόσιος υπάλληλος). Είναι προφανές ότι δεν μπορούμε να γενικεύσουμε σχετικά με το επάγγελμα του δράστη, αφού το δείγμα αφορά ένα μέρος των βιασμών που έχει καταγγεληθεί. Σχετικά με το επάγγελμα του θύματος αναφέρεται σε πολύ λιγότερες περιπτώσεις συγκριτικά με εκείνο του δράστη. Επειδή συχνά αναφέρεται η μικρή ηλικία του θύματος, τονίζεται και η ιδιότητά του, π.χ. μαθήτρια. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις όπου το θύμα είναι ενήλικο, αναφέρεται στο δημοσίευμα ότι είναι κομμώτρια, νοσοκόμα, σερβιτόρα. Παρατηρείται δηλαδή μία συνάφεια στο περιγραφόμενο από τα δημοσιεύματα επάγγελμα του δράστη και του θύματος. Η σταθερή πάντως επανάληψη των επαγγελματιών αυτής της κατηγορίας ενδέχεται να είναι **στερεοτυπική**, υποδηλώνοντας ότι ο δράστης προέρχεται από τα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα και προφανώς έχει χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Συμπερασματικά, όταν και όπου αναφέρεται το επάγγελμα του δράστη ή του θύματος αυτό υποδηλώνει ότι ο δράστης απασχολείται περιστασιακά και ανήκει σε χαμηλό κοινωνικοοικονομικό στρώμα.

— Άλλα στοιχεία που περιλαμβάνονται στην ειδήση και περιγράφουν το προφίλ του δράστη είναι η οικογενειακή κατάσταση που αναφέρεται μόνο όταν ο δράστης είναι παντρεμένος (4 περιπτώσεις). Σχετικά με το θύμα αναφέρεται σε τρεις περιπτώσεις ότι ήταν παντρεμένη, ενώ σε δύο ότι ήταν μνηστευμένη. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αναφορά στην οικογενειακή κατάσταση αφενός του δράστη υπονοεί ότι αυτός μπορεί είναι ο άνθρωπος της διπλανής πόρτας, και αφετέρου του θύματος ότι είναι αξιόπιστο ή ότι δεν προκάλεσε το βιασμό.

— Ο τόπος καταγωγής ή κατοικίας του δράστη αναφέρεται στις μισές περίπου περιπτώσεις, σε αντίθεση με τον τόπο διάπραξης του βιασμού που περιγράφεται στις περισσότερες ειδήσεις.

— Η διανοητική κατάσταση του θύματος ή του δράστη αναφέρεται μόνο όταν αφορά κάποιου είδους διαταραχή. Συγκεκριμένα, σε περιστατικό όπου το θύμα έπασχε από κάποια μορφή διανοητικής αναπηρίας αυτό αναφερόταν στον τίτλο του δημοσιεύματος. Εχουμε επίσης στο περιεχόμενο των ειδήσεων 4 περιστατικά όπου τα θύματα ήταν «μειωμένης διανοητικής ικανότητας» και 2 ειδήσεις όπου αμφισβητείται η διανοητική ικανότητα του δράστη.

Συμπερασματικά ο δράστης περιγράφεται ως εξής: **άνδρας νέος 26 ετών κατά μέσο όρο, έλληνας, ανύπαντρος, εργάτης** (ειδικευμένος ή ανειδίκευτος) ή που ασκεί κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα και κατ'επέκταση ανήκει στα χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Τα θύματα βιασμών καλύπτουν μια ευρεία γκάμα ηλικιών: από 12 έως και 82 ετών. Η μεγαλύτερη συχνότητα παρατηρείται στις ηλικίες από 12-17 ετών, όταν δηλαδή το θύμα είναι ανήλικο, ενώ ο μέσος όρος της ηλικίας των θυμάτων είναι περίπου 20 ετών. Αν και δεν αναφέρεται συχνά το

επάγγελμα ή η ιδιότητα του θύματος, ωστόσο ακριβώς επειδή είναι ανήλικο, συχνά πρόκειται για μαθήτρια γυμνασίου ή λυκείου. Στις περιπτώσεις όπου το θύμα εργάζεται και αυτό αναφέρεται στην είδηση (σπανίως) τότε ασκεί συνήθως κάποιο χειρονακτικό επάγγελμα. Είναι γυναίκα ανύπαντρη, ελληνίδα, χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

β. Το αδίκημα

Οι βιασμοί που προβάλλονται περισσότερο είναι εκείνοι που διαπράττονται είτε από πολλούς δράστες (ομαδικοί βιασμοί: 15 περιστατικά) είτε κατ' εξακολούθηση (ένας δράστης πολλά θύματα, 9 περιπτώσεις). Οι υπόλοιπες περιπτώσεις περιλαμβάνουν ένα δράστη και ένα θύμα.

Η ανάλυση της σχέσης μεταξύ δράστη και θύματος μας δείχνει ότι στις περισσότερες περιπτώσεις ο δράστης με το θύμα ήταν γνωστοί ή συγγενείς. Σε 15 περιπτώσεις ήταν άγνωστοι μεταξύ τους και αυτό συμβαίνει συχνότερα στους ομαδικούς βιασμούς, ενώ σε 10 περίπου περιπτώσεις δεν αναφέρεται η μεταξύ τους σχέση, ίσως γιατί δεν υπάρχουν οι σχετικές πληροφορίες.

Σχέση δράστη -θύματος

άγνωστοι	γνωστοί	συγγενείς
17	15	5

Οι πέντε ειδήσεις όπου οι δράστες είναι συγγενείς με το θύμα, αφορούν αναλυτικά 3 περιπτώσεις αιμομιξίας μεταξύ πατέρα και κόρης, 1 περίπτωση βιασμού από θείο σε ανηψιά και 1 περίπτωση όπου δράστης και θύμα ήταν εξάδελφοι.

Σχετικά με τις συνθήκες τέλεσης αναφέρεται ο τόπος διάπραξης του βιασμού, όπως δίνεται προφανώς από το αστυνομικό δελτίο. Στις περισσότερες περιπτώσεις είναι το σπίτι του δράστη (12 περιπτώσεις) και η ερημική τοποθεσία (10 περιπτώσεις), ενώ μόνο σε τρία δημοσιεύματα ο βιασμός έγινε στο σπίτι του θύματος και σε άλλα τρία ο βιασμός επήλθε σε κάποιο ίδρυμα όπου νοσηλευόταν ή φιλοξενείτο το θύμα. Σε αυτές τις τελευταίες περιπτώσεις είναι σαφές ότι ο βιασμός αποτελεί την ακραία έκφραση της ιδρυματικής κακοποίησης.

-Η χρήση βίας είναι άμεσα συνυφασμένη με το βιασμό και απαραίτητο στοιχείο της έννοιάς του. Σε όλα σχεδόν τα δημοσιεύματα αναφέρεται η χρήση βίας και απειλών (συνήθως με μαχαίρι) από το δράστη προς το θύμα.

-Ο βιασμός συρρέει και με άλλα αδικήματα, όπως είναι οι σωματικές βλάβες, η ληστεία και κλοπή.

-Οι συνθήκες καταγγελίας και το ποιός καταγγέλει το βιασμό δεν αναφέρονται, παρά μόνο εάν κάτι θεωρείται περίεργο, όπως π.χ. εάν το θύμα καθυστέρησε να καταγγείλει το βιασμό που υπέστη («άργησε να καταγγείλει το βιασμό τις 10 ημέρες!»). Κάτι τέτοιο υποδηλώνει ότι το θύμα αντιμετωπίζεται εξ αρχής με δυσπιστία ή με άλλα λόγια ότι το θύμα,

προκειμένου να είναι αξιόπιστο οφείλει ν' αντιδράσει άμεσα και να καταγγείλει το βιασμό.

— Η πλειοψηφία των περιπτώσεων που δημοσιεύονται αφορούν το προανακριτικό στάδιο της υπόθεσης. Οι φερόμενοι ως βιαστές έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις ομολογήσει τα εγκλήματά τους. Μόνο πέντε δημοσιεύματα περιέγραφαν τις λεπτομέρειες εκδίκησης της υπόθεσης, ενώ σε 4 περιπτώσεις αναφέρεται ότι παύει η ποινική δίωξη του δράστη για να αποφευχθεί ο ψυχολογικός τραυματισμός του θύματος.

Συνοψίζοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του αδικήματος του βιασμού, έτσι όπως προκύπτουν από την ειδησεογραφική κάλυψη του θέματος, διαπιστώνουμε ότι εκτός από τα κοινωνικοδημογραφικά χαρακτηριστικά που περιγράφουν το προφίλ περισσότερο του δράστη παρά του θύματος, προβάλλεται ό,τι περιλαμβάνει το αστυνομικό δελτίο, όπως είναι ο τόπος και τρόπος διάπραξης, η σχέση μεταξύ δράστη και θύματος, η συρροή με άλλα αδικήματα και εν γένει στοιχεία που περιγράφουν **επιφανειακά** τη διάπραξη των βιασμών, χωρίς να αναλύονται οι αιτιολογικοί παράγοντες, οι τρόποι αντιμετώπισης του θύματος και τα ουσιαστικά προβλήματα που προκύπτουν από το βιασμό, για το θύμα, το δράστη και γενικότερα την κοινωνία. Η είδηση καθεαυτή αποτελεί αναπαραγωγή του αστυνομικού δελτίου, μια αποτύπωση της πραγματικότητας, όπου προβάλλεται το προφίλ του βιαστή και του θύματος, με χαρακτηρισμούς και επίθετα που στοχεύουν στον εντυπωσιασμό του κοινού. Ο «κιτρινισμός» της είδησης στον τίτλο και το περιεχόμενό της αντανakλά το στερεοτυπικό χαρακτήρα της.

III. Τελικές παρατηρήσεις- Συμπεράσματα

-Οι βιασμοί παρουσιάζονται μέσα από τις εφημερίδες επιλεκτικά: δεν αναφέρονται όλοι οι καταγγελλόμενοι ή εκδικαζόμενοι βιασμοί, αλλά μόνο μερικές περιπτώσεις που έχουν «δημοσιογραφικό» ενδιαφέρον. Ο ίδιος ο τύπος λοιπόν λειτουργεί σαν ένα ακόμα **φίλτρο** στην απόδοση της πραγματικότητας και της επικαιρότητας. «Στους 100 διαπραττόμενους βιασμούς καταγγέλλονται μόνο 10-20. Από τους δράστες αυτών των 10- 20, συλλαμβάνονται μόνο οι μισοί, διώκονται δύο στους τρεις από αυτούς και τελικά καταδικάζονται μόνο το 60% από τους τελευταίους, δηλαδή δύο έως τέσσερις δράστες»¹⁵ Εάν λοιπόν, ο σκοτεινός αριθμός του αδικήματος και οι πρακτικές του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης συρρικνώνουν την εικόνα της πραγματικότητας για την έκταση και την ποιότητα του αδικήματος, τότε και ο τύπος αποτελεί έναν **«παρα-**

15. Φαρσεδάκης, Ι. *Η αντιμετώπιση της γυναίκας από το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης*, στο βιβλίο του ίδιου *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της*, Νομική Βιβλιοθήκη., 1991, σελ. 249-256, εδw 251.

μορφωτικό της πραγματικότητας καθρέφτη». Μέσα από αυτό το πολλοπλό φίλτράρισμα της πραγματικότητας επηρεάζεται και η διαμόρφωση της κοινής γνώμης (ή καλύτερα των κοινών γνώμων). Έτσι, οι αναπαραστάσεις για το έγκλημα γενικά και ειδικά για το βιασμό ανακυκλώνονται και αναπαράγονται μέσα από την καταγραφή και την ανάλυση της είδησης. Είναι προφανές ότι οι επιθετικοί προσδιορισμοί και οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τους πρωταγωνιστές του βιασμού, πέραν του εντυπωσιασμού εκφράζουν συγκεκριμένες στάσεις απέναντι στον εγκληματία, το θύμα, την ερμηνεία του βιασμού.

-Οι βιασμοί που προβάλλονται περισσότερο, καταλαμβάνοντας μεγαλύτερη έκταση στο εσωτερικό της εφημερίδας, δεν είναι οι «απλοί» βιασμοί που αφορούν ένα δράστη- ένα θύμα, αλλά οι «πραγματικοί», δηλαδή οι ομαδικοί, οι κατ' εξακολούθηση και κατά συρροή, η αιμομιξία κ.α. Το φίλτράρισμα συνεπώς της είδησης αντανakλά μια **αξιολογική κρίση** σχετική με την κοινωνική σημασία και τη βαρύτητα του εγκλήματος.

Οι περιπτώσεις που προβάλλονται περισσότερο, σε πιο περίοπτη θέση, είναι εκείνες που **αποκλίνουν** από την πλειοψηφία των εγκλημάτων που καταγγέλλονται. Όσο πιο σπάνιο και φρικιαστικό είναι το έγκλημα τόσες περισσότερες πιθανότητες έχει να φιλοξενηθεί στο σαλόνι της εφημερίδας. Αυτή η τρομολαγνεία του τύπου για το έγκλημα συμβάλλει στη δαιμονοποίηση του εγκλήματος και τον εξοστρακισμό του παραβάτη. Το έγκλημα αντιμετωπίζεται ως ξένο, ασυνήθιστο και απόμακρο γεγονός, πέρα και έξω από την ανθρώπινη κοινωνία. Ο δράστης προβάλλεται ως ιδιαίτερο είδος ανθρώπου: ακαταλόγιστος ή υπάνθρωπος. Υποθέσεις, που η επιστήμη της εγκληματολογίας έχει προ πολλού καταρρίψει. Έτσι λοιπόν, αν και η είδηση αποτυπώνει ένα γεγονός, μία πραγματικότητα, ο τρόπος παρουσιάσής της μέσα από τον τύπο την τοποθετεί στο επίπεδο του φανταστικού/συμβολικού. **Το έγκλημα αν και παρουσιάζεται ως καθημερινότητα, ταυτόχρονα εξορίζεται** (μέσω του τρόπου περιγραφής) **από την πραγματικότητα.** Ο εφησυχασμός της κοινής συνείδησης, η ενίσχυση της διχοτόμησης εμείς-αυτοί, η αναπαραγωγή των στερεοτύπων για τον εγκληματία και το θύμα, για τον άνδρα και τη γυναίκα, είναι μερικές από τις ιδεολογικές παραμέτρους του ζητήματος.

Αν και δεν έχουν επαρκώς διερευνηθεί οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του κοινού (ή των «διαφορετικών κοινωνιών») για το βιασμό, ωστόσο οι αναπαραστάσεις του βιασμού μέσα από τον τύπο παρουσιάζουν το έγκλημα αυτό ως σπάνιο, που διαπράττεται από δράστες τρελλούς ή πολύ χαμηλού κοινωνικού και πνευματικού επιπέδου που κυριαρχούνται από πρωτόγονα ένστικτα. Τα πορίσματα της εγκληματολογικής έρευνας απορρίπτουν αυτό το στερεότυπο. Με βάση αυτή τη διαπίστωση και αναγνωρίζοντας τον κρίσιμο ρόλο του τύπου στη διαμόρφωση των συλλογικών αναπαραστάσεων και εν γένει της κοινής γνώμης, προτείνουμε τέλος, τα θέματα της εγκληματικότητας γενικά και ειδικά ο βιασμός να παρουσιάζονται με στόχο όχι τον εντυπωσιασμό, αλλά την κατανόηση και την ανάλυση των

εγκληματογόνων παραγόντων, των τρόπων αντιμετώπισης ή/και πρόληψής του. -

Παράρτημα (τίτλοι δημοσιευμάτων)

- «βιασμός μετα μουσικής»
- «τη βίασε για την κάνει αθάνατη»
- «στη φυλακή ο Άσιμος για βιασμό»
- «στο παρα πέντε γλύτωσε το βιασμό»
- «τη βίασε τοξικομανής με μαχαίρι»
- «βίαζε κοπέλες που δεν μπορούσαν να μιλήσουν»
- «αγγελία -δόλωμα»
- «υπάνθρωποι κακοποίησαν δύο κοριτσάκια»
- «23 χρόνια φυλακή για ληστεία και βιασμό 70 χρονης»
- «Και 13χρονη»
- «Γλύτωσε από τα χέρια βιαστή»
- «Ένωσα να πεθαίνω στα 16»
- «Ούτε σε θάλαμο βασανιστηρίων»
- «ζούμε με εφιάλτες»
- «βιασμός: ο εφιάλτης των γυναικών έχει το δικό του όνομα»
- «Καημένες τουρίστριες»
- «Η κοινή γνώμη ρίχνει ευθύνες σε κάθε βιασμό συνήθως στην ίδια τη γυναίκα»
- «Κοινωνικό πρόβλημα ο βιασμός»
- «βιασμός»
- «Ομαδικό βιασμοί γυναικών με ληστεία»
- «Κατήγγειλέ με αν μπορείς»
- «Όταν η αθωότητα κακοποιείται»
- «Θα κουβαλάω για πάντα μέσα μου το σοκ του βιασμού»
- «ο συμπαθητικός νέος που έγινε κτήνος»
- «Όταν τα θέλεις δεν σου σπάνε τη μύτη»
- «Κτηνώδης πράξη»
- «δύο νεαρές δικηγόρινες αντιμετώπιες με τον αιμομίκτη»
- «Ανήλικος καταγγέλει βιασμό»
- «ναυτικός πήγε να βιάσει 14χρονη»
- «αθώωθηκαν 2 νεαροί που κατηγορήθηκαν για βιασμό 17χρονης ανάπηρης»

- «πρώην παλαιστής βίαζε με απειλή μαχαιριού».
- «μπαράζ βιασμών»
- «η ντροπή ενός δις εξαμαρτείν»
- «νοσοκόμα κατήγγειλε ότι βιάσθηκε από πέντε»
- «η αδελφοσύνη τους ένωσε στο βιασμό»
- «στον εισαγγελέα δύο ανήλικοι για βιασμό 13χρονης»
- «ο διάβολος είναι άγγελος μπροστά του»
- «ο εφιάλτης ήταν αλβανός»
- «Και στην Αλβανία είχε φυλακισθεί για βιασμούς»
- «Καταζητούνται 5 δράκοι»
- «Πιάστηκε ο αλβανός δράκος»
- «μεταμόρφωση από άνθρωπο σε κτήνος»
- «Άφεση αμαρτιών στους βιαστές της»

Βιβλιογραφία

- Armand, M.F., Lascoumes P.:** *L' Image de la delinquance d' affaires dans la presse regionale. Deviance et Societé, Genève 1983, vol. VII, no 3, pp. 154-169.*
- Αρτινοπούλου, Β.:** *Θυματολογία. Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1995.*
- Amir, M.:** *Patterns in forcible rape, Chicago: University Press 1971.*
- Burgess, A. and Holmstom, L.:** *Rape trauma syndrome, Amer. Journal of Phychiatry 131: 981-986, 1974.*
- Cohen, S.
and Young, J. (eds):** *The Manufacture of News, London: Constable 1973.*
- Farsedakis, J.:** *Medias et Justice Criminelle, Conseil de l' Europe, Les politiques criminelles dans un Etat de Droit - Problèmes de transition, Ljubljana 1995.*
- Φαρσεδάκης, Ι.:** *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.*
- Garofalo, J.:** *Crime and Mass Media: A selective review of Research, Journal of Research in Crime and Delinquency, 18 (1981), 319-350.*
- Glaser, B. G.
and Strauss A. L.:** *The discovery of grounded theory. Chicago: Aldine Publishing Company, 1967.*
- Gordon, M. and Heath, L.:** *The News Business, Crime and Fear, in Dan A. Lewis (ed) Reactions to crime, Beverly Hills-London, Sage 1981, 227-250.*

- Groth, N.A.:** Men who rape, New York, Plenum 1978.
- Hay, A., Soothill, K. and Walby, S.:** Seducing the public by rape reports, New Society, 53/924, 1980.
- Holmstrom, L., Burgess, A.:** The victim of rape: Institutional reactions, New York: Wiley 1978.
- Kientz, A.:** Pour analyser les media. L' analyse de contenu, Coll. «Medium», Paris, Manne, 1971.
- Killias, M.:** Mass medias, peur du crime et critique criminelle: une revue de la litterature recente, Revue Intern. De Criminologie et Police Technique, XXXVI, no 4, p. 60.
- Παπαστάμου, Σ.:** Ψυχολογιοποίηση, Εκδ. Οδυσσέας 1989.
- Robert, Ph., & Lambert, T. & Faugeron, C.:** Image du viol collectif et sa reconstitution d' object, Deviance et Societé, 1976.
- Russell, D.:** Sexual Exploitation: Rape, Child Sexual Abuse, Sexual Harrashment, Sage 1984.
- Σαππής, Ν.:** Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση, Εκδ. Γόρδιος, Αθήνα 1992.
- Schneider, H. J.:** Το έγκλημα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, τ. 3-4, 1989, σελ. 88-116.
- Schultz, L. G.:** Rape Victimology, Charles C. Thomas, 1980.
- Schwendinger, H and Schwendinger, J.:** Rape and Inequality, Sage 1983.

- Soothill, K.:** The changing face of rape? British Journal of Criminology, vol 31, no 4, 1991.
- Thomas, E.:** Le viol du silence, Paris, Aubier 1986.
- Τσαλίκογλου, Φ., Αρτινοπούλου, Β., Ζαραφωνίτου, Χ. & Μαντόγλου Α.:** Οι αναπαραστάσεις των αστυνομικών για το εγκληματικό φαινόμενο, Έρευνα του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης, Αθήνα 1994.
- Τσαλίκογλου, Φ.:** Μυθολογίες βίας και καταστολής, Έκδ. Παπαζήση 1989.
- Winich, C. (ed):** Deviance and the Mass Media, Beverly Hills - London, Sage 1978.
- Walby, S. Hay, A. and Soothill, K.:** The social construction of rape, Theory, Culture and Society 2/1, 1983.
- van Dijk, J.J.M.:** L' influence des medias sur l' opinion publique relative à la criminalité. Un phenomene exceptionnel? Deviance et societé, 1980, IV, no 2, p. 107.
- van Dijk, J.J.M., Mayhew P., et Killias, M.:** Crime Victimization in the Industrialized world, The Hague, Netherlands: Ministry of Justice 1992.
- Zauberman, R.:** Victimes en France: Des Positions, interets et strategies diverses. Deviance et Societé 1991, vol. 15, no 1, pp 27-49.

Φυλακή και τοπική κοινωνία

Από τη «σωφρονιστική» μεταρρύθμιση στα τοπικά κοινωνικά δίκτυα¹

ΓΙΩΡΓΟΥ Π. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ
Δικηγόρου - Δρ. Εγκληματολογίας
Καθολικού Πανεπιστημίου της Louvain

*Μιμνήσκεσθε των δεσμών ως συνδεδεμένοι,
των κακουχουμένων ως και αυτοί όντες εν σώματι.
Προς Εβραίους , ΙΓ', 3.*

Η εμπειρία δύο αιώνων «αποτυχίας της φυλακής» συμβαδίζει με την ανάπτυξη μιάς ολόκληρης μεταρρυθμιστικής ρητορικής γύρω απ' την «κρίση του σωφρονιστικού συστήματος». Ωστόσο, οι «αντικειμενικές λειτουργίες» της φυλακής υπονομεύουν στην πράξη κάθε παρέμβαση, που τείνει στην υλοποίηση των προγραμματικών στόχων της «αποκατάστασης» και της «επανεξέλιξης» των κρατουμένων. Απ' αυτή την άποψη, η φυλακή αποβλέπει περισσότερο στην καταστολή και τη διατήρηση της ιδεολογικής συνοχής ενός κοινωνικού σχηματισμού, παρά στη διευθέτηση των «προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων». Μπροστά σ' αυτό το μόνιμο αδιέξοδο, ως μοναδική λύση προβάλλει, αφ' ενός μεν ο δραστηκός περιορισμός της ποινικής παρέμβασης - η οποία άλλωστε τροφοδοτεί σταθερά την αύξηση του έγκλειστου πληθυσμού - και, αφ' ετέρου, η ανάπτυξη, σε τοπική βάση, «κοινωνικών δικτύων», ικανών να ενεργοποιήσουν τους διαθέσιμους «πόρους» της «κοινότητας» για την ουσιαστική στήριξη των «κοινωνικά ευάλωτων» πληθυσμών. Μέσα απ' την προοπτική της ιστορικής σχετικότητας του θεσμού της φυλακής αναδεικνύονται καινούργιες μορφές κοινωνικής εργασίας, οι οποίες διεκδικούν την ανάληψη απ' την «κοινότητα» της ευθύνης αλλά και του προνομιακού ρόλου στη διευθέτηση των «προβληματικών καταστάσεων».

1. Η μελέτη αυτή αποτελεί επεξεργασμένη μορφή της εισήγησης που παρουσιάστηκε στην ημερίδα του ελληνικού τμήματος της «Ευρωπαϊκής Ομάδας για τη Μελέτη της Απόκλισης και του Κοινωνικού Ελέγχου» με θέμα: «Το σωφρονιστικό σύστημα: η αυτοαναίρεση ενός θεσμού» (Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, 26.5.1995).

Αποτελεί πλέον κοινό τόπο ότι η κριτική του θεσμού της φυλακής εμφανίστηκε σχεδόν ταυτόχρονα με τη συστηματική καθιέρωση της στέρησης της ελευθερίας ως ποινής συμβατής με τις αρχές του κράτους δικαίου αλλά και ως ηθικής κατάκτησης σε σχέση με το προγενέστερο καθεστώς των σωματικών ποινών. Ουσιαστικά, επρόκειτο για την ιδιοποίηση από το ποινικό σύστημα των πρακτικών εγκλεισμού και των τεχνικών πειθάρχησης που εφαρμόζονταν ήδη εκτεταμένα σε άλλους «ολοκληρωτικούς θεσμούς» (E.Goffman, 1961). Ωστόσο, αυτός ο αποικισμός του τιμωρητικού πεδίου («réalité») από τη φυλακή έγινε αφορμή να αναπτυχθεί διαχρονικά μια ολόκληρη μεταρρυθμιστική ρητορική γύρω απ'το ζήτημα της «αποτυχίας της φυλακής» να εκπληρώσει τους στόχους της «αποκατάστασης» και της «επανένταξης» των παραβατών του νόμου (M.Foucault, 1975:236επ.).

Πρόκειται για μια μονότονη κριτική, που επαναλαμβάνεται αυτούσια εδώ και δύο περίπου αιώνες - όσο διαρκεί δηλαδή η ποινική χρήση της φυλακής - και επικεντρώνεται στην ανάγκη βελτίωσης των μέσων και των μεθόδων του «σωφρονιστικού» συστήματος. Ωστόσο, κάθε προσπάθεια μεταρρύθμισης του θεσμού της φυλακής απαιτεί όχι μόνο επαρκή ανάλυση και αξιολόγηση των συγκεκριμένων μηχανισμών που διέπουν τη λειτουργία της καθώς και των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο εσωτερικό της αλλά και μια γενικότερη παρέμβαση στο επίπεδο των νομοθετικών προβλέψεων και, κυρίως, των δικαστηριακών πρακτικών· ειδάλως, εκδηλώνονται αμυντικές αντιδράσεις² από την πλευρά του συστήματος της φυλακής, οι οποίες ακυρώνουν το νόημα κάθε μεταρρυθμιστικής προσπάθειας και την περιορίζουν σε μια περιστασιακή διαχείριση του μεγέθους του εγκλειστού πληθυσμού, χωρίς όμως να θίγονται ποτέ οι «αντικειμενικές λειτουργίες» της φυλακής.³ Σ'αυτή την περίπτωση, οι μεταρρυθμιστικές εξαγγελίες καταλήγουν να τροφοδοτούν και να αναπαράγουν την «αποτυχία της φυλακής», λειτουργώντας τελικά νομιμοποιητικά γι'αυτήν και τα αποτελέσματα που επιφέρει η χρήση της (M.Foucault, 1975:277επ.).

Η ιστορική ανάλυση της φυλακής αναπτύχθηκε συχνά μέσα από το πρίσμα της επίτευξης των στόχων της ποινής και παραμέλησε την πραγματική κοινωνική της χρήση. Αυτό που ονομάζουμε «κρίση του σωφρονιστικού συστήματος» φαίνεται να εντοπίζεται μονόπλευρα στην απόκλιση

2. Αυτές οι αμυντικές αντιδράσεις εμφανίζονται *mutatis mutandis* κατά την παρέμβαση μέσα σε οποιοδήποτε διοικητικό σύστημα- όταν αυτή παραβλέπει την εσωτερική λειτουργία και τις ισορροπίες που το διέπουν - και συνίστανται σε μια προσπάθεια επανεξισορρόπησης του εν λόγω συστήματος μέσω διαδοχικών προσαρμογών και συμβιβασμών, οι οποίοι φυσικά αλλοιώνουν τις αρχικές προθέσεις της παρέμβασης· βλ. σχετικά M.Crozier, E.Friedberg (1977:354-355).

3. Ο R.Castel (1968:11-13) αναφέρεται στις «αντικειμενικές λειτουργίες» («fonctions objectives») που επιτελούν οι «ολοκληρωτικοί θεσμοί», εισάγοντας έτσι στη μεθοδολογία της ανάλυσής τους μια επιβεβλημένη θεωρητική διάκριση ανάμεσα στις εκλογικεύσεις (*rationalisations*) που παρέχουν οι επίσημοι φορείς του κοινωνικού ελέγχου και στα πορίσματα της κοινωνιολογικής ανάλυσης.

που διαπιστώνεται ανάμεσα στις προγραμματικές διακηρύξεις της αντεγκληματικής πολιτικής («καταπολέμηση της εγκληματικότητας», «σωφρονισμός και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων») και τα αποτελέσματα των πρακτικών που αναπτύσσονται μέσα στις δομές της φυλακής, αλλά και ολόκληρου του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Ωστόσο, αν η φυλακή αποτελεί το «σκληρό πυρήνα» της ποινικής λειτουργίας του κράτους - έστω κι αν την πρώτη θέση κατέχουν οι χρηματικές ποινές - αυτό οφείλεται, αφ' ενός μεν στο γεγονός ότι μπορεί να αφομοιώνει και να αναπαριστά συμβολικά όλες τις ρητορικές που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς σχετικά με τους σκοπούς της ποινής - ανταποδοτικής ή ωφελιστικής κατεύθυνσης - και, αφ' ετέρου, στο ότι μπορεί να λειτουργεί παράλληλα με «κατά παρέκκλιση διαδικασίες» («*diversion*») και «εναλλακτικούς τρόπους μεταχείρισης». ⁴ Επιβεβαιώνεται έτσι η ανθεκτικότητα του θεσμού της φυλακής μέσα στο χρόνο και εμπεδώνεται κοινωνικά η αναγωγή της στην κατηγορία του αυτονόητου.

Αυτό όμως μπορεί εξίσου να αποτελέσει αφορμή για την αντιστροφή του ερωτήματος γύρω από την «αποτυχία της φυλακής» και να οδηγήσει στη διερεύνηση εκείνων των όψεων της ποινικής λειτουργίας του κράτους που αποκρύπτονται επιμελώς κάτω από την ιδεαλιστική θεώρηση των σκοπών της ποινής. Συγκεκριμένα, αντί να ανακυκλώνουμε ατέρμονα τις απορίες μας για την απόσταση που χωρίζει τους προγραμματικούς στόχους της αντεγκληματικής πολιτικής από τα γεγονότα, φαίνεται προσφορότερο να διερευνήσουμε εκείνες τις παραμέτρους που προσδιορίζουν τη χρήση και την κατανομή των ποινών, τον τρόπο δηλαδή που η ποινική λειτουργία του κράτους συναρθρώνεται με τη γενικότερη οργάνωση ενός δεδομένου κοινωνικού σχηματισμού. Με δυο λόγια, να εξετάσουμε την αντεγκληματική πολιτική έτσι όπως «γίνεται» και όχι όπως «λέγεται».

Απομακρυνόμαστε έτσι από την παραδοσιακή «σωφρονιστική» και επιχειρούμε να αναπτύξουμε μια «κοινωνιολογία της ποινικής πολιτικής» (C.Faucher, G.Houchon, 1985: 149), η οποία εξετάζει κριτικά την κατασταλτική λειτουργία του κράτους, τόσο στις μικροκοινωνικές διαστάσεις

4. Η βασική διάκριση ανάμεσα στις «κατά παρέκκλιση διαδικασίες» («*diversion*») και τους «εναλλακτικούς τρόπους μεταχείρισης» έγκειται στο ότι οι μεν πρώτες καλύπτουν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, εφόσον αποβλέπουν στη αποφυγή της εισόδου ή της περαιτέρω διέλευσης μιας υπόθεσης από τα διαδοχικά «φίλτρα» του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης - γι' αυτό και λειτουργούν συνήθως από τα πρώτα κιόλας στάδια της παραπομπής (αστυνομία, εισαγγελία) - αναθέτοντας τη ρύθμισή της, είτε σε διαδικασίες εκτός του ποινικού συστήματος (π.χ. σε αστικές ή διοικητικές δικαιοδοσίες), είτε σε τελειώς εξωδικαστικούς μηχανισμούς («*déjuridicisation*»): αντίθετα, οι «εναλλακτικοί τρόποι μεταχείρισης» εμπίπτουν εξ ολοκλήρου στην αρμοδιότητα του ποινικού συστήματος - εφόσον λειτουργούν ως ποινές και προϋποθέτουν την αναγνώριση της υπαιτιότητας του δράστη - αλλά αφορούν κυρίως στο είδος της επιβαλλόμενης κύρωσης και στον τρόπο έκτισής της, που συνίσταται συνήθως στη συμμετοχή του δράστη σε κάποιο πρόγραμμα παροχής υπηρεσιών στην κοινότητα.

της (δηλ. στο επίπεδο των αλληλοδράσεων που αναπτύσσονται κατά τη διέλευση μιας υπόθεσης από διάφορα φίλτρα του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης) όσο και στο ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο, εκεί δηλαδή όπου η ποινική λειτουργία του κράτους συναρτάται με άλλα κοινωνικά μεγέθη - κυρίως οικονομικής τάξεως, όπως η ανεργία - καθώς και με τις κρατούσες αντιλήψεις, τη γενικότερη κοινωνική και πολιτική συγκυρία κλπ. Πρόκειται για μια ερευνητική κατεύθυνση που εμφανίστηκε ήδη από τη δεκαετία του '30, με το κλασικό έργο των G.Rusche και O.Kirchheimer «*Punishment and social structure*», για να γνωρίσει στις μέρες μας την επιτυχία που όλοι ξέρουμε με την έκδοση, το 1975, του «*Surveiller et punir*» του M.Foucault, έργου που έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη των ιστορικών μελετών γύρω απ' τις ιδέες και τις πρακτικές των τιμωρητικών συστημάτων.

Αυτή η ιστορική και κοινωνιολογική προσέγγιση του ποινικού φαινομένου έδειξε ότι οι εκάστοτε επιλογές των τεχνικών τιμώρησης και των πληθυσμών-στόχων λειτουργούν ανεξάρτητα από τον αφηρημένο λόγο (discours<e>) που τις νομιμοποιεί. Άλλωστε, οι όροι που διέπουν το «*πέρασμα στην πράξη*» διαφέρουν ποιοτικά από τις διαδικασίες παραπομπής που ενεργοποιούν την επίσημη κοινωνική αντίδραση. Απ' αυτή την άποψη, οι ποινικές πρακτικές δεν πρέπει να αξιολογούνται αποκλειστικά σύμφωνα με την επιχειρησιακή τους αξία και την αποτελεσματικότητά τους σε σχέση με τις προγραμματικές διακηρύξεις της αντεγκληματικής πολιτικής αλλά και αναφορικά με τα ιδεολογικά αποτελέσματα που παράγουν στο επίπεδο της νομιμοποίησης του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης (π.χ. ενίσχυση των διαχωριστικών γραμμών ανάμεσα στο «κανονικό» και το «παρεκκλίνον», εμπέδωση του «αισθήματος ασφαλείας» των πολιτών, τόνωση της εμπιστοσύνης στην αποτελεσματικότητα του κράτους, κλπ.).⁵ Βέβαια, όταν η απόκλιση ανάμεσα σ' αυτά τα δύο

5. Πρβλ. στην Ε.Λαμπροπούλου (1990:26- 29) τη διάκριση ανάμεσα στη σύλληψη μιας οργάνωσης ως «κοινωνικού συστήματος» για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου σκοπού («*goal model*»/«μοντέλο σκοπού») και στη συστημική προσέγγιση («*system model*»), που είναι περισσότερο προσανατολισμένη στην ανάλυση των «περιβαλλοντικών όρων», οι οποίοι προσδιορίζουν αρνητικά ή θετικά την υλοποίηση των σκοπών της οργάνωσης. Πρβλ. επίσης την προοπτική ανάλυσης που προτείνουν οι D.Garland και P.Young (1983:16-17) για το «αναμορφωτικό» ιδεώδες της σωφρονιστικής πολιτικής: «*Analyses should not be content to ask whether or not penal practices do in fact produce the «rehabilitative effect», or whether or not they operate according to their rehabilitative claims. They should go on to deconstruct the term itself, asking what range of meanings and implications have been signified under the sign of «rehabilitation»? How has this term been employed in official and criminological discourses? What have been its social and ideological effects? In other words, the discursive and ideological elements of the penal complex must become objects of analysis in their own right. To analyze an institution in its own terms is always to limit radically the questions which can be asked of it and to predetermine the answers which will be given.*»

(σχετικά) αυτόνομα επίπεδα ανάλυσης φτάνει σε οριακό σημείο, επιχειρείται η αναδιάταξη των ισορροπιών με κρατικές παρεμβάσεις, που στοχεύουν στην αποκατάσταση της νομιμοποίησης του ποινικού συστήματος ως προνομιακού διαχειριστή των συγκρούσεων.

Αυτή την υπόθεση έρχεται να επιβεβαιώσει η ανάλυση μακροχρόνιων στατιστικών δεδομένων, που δείχνουν ότι οι τιμές φυλάκισης δεν μπορούν να θεωρηθούν εξαρτημένες μεταβλητές των τιμών της διαπιστωμένης εγκληματικότητας, εφόσον καθένα απ'αυτά τα δύο μεγέθη προσδιορίζεται από ποικίλους ενδιαμέσους παράγοντες μικροκοινωνικής και μακροκοινωνικής τάξεως. Η ελάττωση του αριθμού των κρατουμένων κατά την δεκαετία του '70 (περίοδος της λεγόμενης φιλελευθεροποίησης του ποινικού δικαίου και της χαλάρωσης των όρων «σωφρονιστικής μεταχείρισης») μαρτυρεί την αντιστρόφως ανάλογη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις τιμές εγκλεισμού και την αύξηση της εγκληματικότητας (Ε.Λαμπροπούλου, 1990-1992:119).

Οι επισημάνσεις αυτές οδηγούν στο συμπέρασμα ότι ο θεσμός της φυλακής συναρτάται με ένα ευρύτερο πλέγμα δομών, κοινωνικών σχέσεων και συλλογικών αναπαραστάσεων, το οποίο δεν μπορούν να αντιπαρέλθουν αζημίωτα οι αναλύσεις και παρεμβάσεις που επιχειρούνται στο θεσμό αυτό. Πράγματι, οι πολιτικές της «σωφρονιστικής» μεταρρύθμισης - έτσι όπως «γίνονται» - φαίνεται να περιορίζονται συχνά σε μία απλή διαχείριση της «εύρυθμης» λειτουργίας της φυλακής - με ιδιαίτερη έμφαση στον έλεγχο του μεγέθους του εγκλειστού πληθυσμού - χωρίς ωστόσο να μπορούν να προσφέρουν όχι μόνο ουσιαστικές και μακρόπνοες διεξόδους από τις εγγενείς αντιφάσεις και τα αποδεδειγμένα πλέον αδιέξοδα του «σωφρονιστικού» συστήματος αλλά ούτε καν την απαραίτητη κάλυψη (υλικοτεχνική, προσωπικό, πιστώσεις, αξιολόγηση) για την υλοποίηση των όσων εξαγγέλλουν.

Στην αφετηρία κάθε νομοθετικής παρέμβασης στο χώρο της φυλακής συναντάμε σχεδόν πάντα την ανάγκη ελέγχου του μεγέθους του εγκλειστού πληθυσμού. Τα μέτρα αυτά αποτελούν μεν το σπουδαιότερο συντελεστή για τη διατήρηση της ισορροπίας του συστήματος της φυλακής αλλά επηρεάζουν και τη γενικότερη νομιμοποίηση της ποινικής λειτουργίας του κράτους, εφόσον η δημιουργία του εγκλειστού πληθυσμού συνδέεται με βασικές επιλογές της αντεγκληματικής πολιτικής, ιδιαίτερα με την έκταση, την ένταση και την κατεύθυνση της ποινικής παρέμβασης (δηλαδή με το βαθμό χρήσης της φυλακής και την επιλογή της «πελατείας» της μέσα σ'ένα γενικότερο σύστημα κοινωνικού ελέγχου).

Το μέγεθος του «σωφρονιστικού» πληθυσμού μπορεί να εκφρασθεί γενικά ως συνάρτηση της αντικειμενικής χωρητικότητας των υφιστάμενων καταστημάτων εγκλεισμού με τον πραγματικό αριθμό των κρατουμένων σε μία δεδομένη χρονική διάρκεια· εξαρτάται από τρεις βασικές παραμέτρους: τη συχνότητα απαγγελίας του μέτρου της προσωρινής κράτησης, την πραγματική διάρκεια έκτισης της στερητικής της ελευθερίας

ποινήs και τη συχνότητα χορήγησης αδειών και απονομής του μέτρου της υφ'όρον απόλυσης.

Το πρόβλημα εμφανίζεται από τη στιγμή που ο μακροχρόνιος εγκλεισμός του υπόδικου και κατάδικου πληθυσμού οδηγεί στη δημιουργία ενός σχετικά σταθερού αποθέματος («stock») κρατουμένων για μεγάλο χρονικό διάστημα, γεγονός που οφείλεται στη συνδυασμένη επενέργεια της εκτεταμένης χρήσης του μέτρου της προσωρινής κράτησης, της μεγάλης διάρκειας των πράγματι εκτιόμενων ποινών⁶ και της φειδωλής χορήγησης αδειών και απονομής υφ'όρους απολύσεων. Οι λύσεις δεν μπορεί παρά να συνίστανται σε μια διπλή παρέμβαση τόσο στο επίπεδο της πρωτογενούς ποινικοποίησης όσο και στο επίπεδο των συγκεκριμένων πρακτικών που αναπτύσσουν οι αρμόδιοι φορείς του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τη διάρκεια κράτησης (π.χ. δικαστές, εισαγγελείς, δικαστικά συμβούλια, διευθυντικοί φορείς των καταστημάτων εγκλεισμού κλπ). Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο παίζουν εδώ η δικαστηριακή πρακτική σχετικά με το ύψος των επιβαλλόμενων ποινών⁷ αλλά και η επίδραση των μέσων μαζικής ενημέρωσης στη διαμόρφωση των ορίων ανοχής του κοινού.⁸

6. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι στη δημιουργία του έγκλειστου υπερπληθυσμού συντελούν κυρίως οι μακροχρόνιες και όχι οι βραχυχρόνιες στερητικές της ελευθερίας ποινές. Αυτό οφείλεται στο ότι οι μεν πρώτες τροφοδοτούν το «stock» των κρατουμένων, ενώ οι δεύτερες δημιουργούν μεγαλύτερη «ροή» σφραγιστικού πληθυσμού προς και από τη φυλακή. Κατά συνέπεια, από καθαρά ποινολογική σκοπιά, για τη δραστικότερη αντιμετώπιση του προβλήματος του υπερπληθυσμού των φυλακών συνιστάται περισσότερο η γενική μείωση κατά 10% του μέσου όρου της προβλεπόμενης διάρκειας έκτισης των στερητικών της ελευθερίας ποινών παρά η μη έκτιση των βραχυχρόνιων ποινών. Βλ. σχετική ανάλυση στους C.Faugeron, G.Houchon (1985:137επ.), όπου γίνεται αναφορά στις έρευνες των C.Fitz Maurice και K.Pease (1982), P.Softley (1983), D.Downes (1982) κ.λπ.

7. Οι C.Faugeron και G.Houchon (1985:147) θεωρούν ότι η μείωση του έγκλειστου πληθυσμού εξαρτάται περισσότερο απ'το βαθμό «ευκαμψίας» του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και του κοινωνικού περιβάλλοντος παρά απ'τη νομοθετική βούληση ή τη διαφοροποίηση των κυρώσεων. Αυτό βέβαια συναρτάται τόσο με ιδεολογικούς όρους και την ανάπτυξη εξωποινικών δομών μεταχείρισης όσο και με την εκτεταμένη εφαρμογή ορισμένων δικονομικών και ουσιαστικών ρυθμίσεων σε διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας (όπως π.χ. της αρχής της σκοπιμότητας κατά την άσκηση ποινικής δίωξης, της παροχής του ευεργετήματος της αναστολής εκτέλεσης της ποινής, της χορήγησης υφ'όρους απολύσεων, κλπ).

8. Ο T.Mathiesen (1996:12επ.) θεωρεί ότι οι αναπαραστάσεις της εγκληματικότητας που διοχετεύουν τα Μ.Μ.Ε. οδηγούν σε εμπορευματοποίηση των «προβληματικών καταστάσεων» - εφόσον η παρουσίασή τους υπακούει πρωταρχικά στη λογική της αγοράς του θεάματος («the rationality of the market place») - παράλληλα όμως ενισχύουν την κοινωνική συναίνεση στην κλιμάκωση της ποινικής κα-

Εκτός από τα παραπάνω μέτρα, για την αντιμετώπιση του υπερπληθυσμού των κρατουμένων προβάλλεται συχνά - ιδίως μετά από εξεγέρσεις - η λύση της ανοικοδόμησης καινούργιων φυλακών, με περισσότερες θέσεις από τις προβλεπόμενες στις παλαιότερες. Ωστόσο, το μέτρο αυτό δεν συνιστά σε καμμία περίπτωση ορθολογική αντιμετώπιση του προβλήματος του έγκλειστου υπερπληθυσμού, εφόσον, αν δεν μεταβληθεί αισθητά η ίδια η πολιτική τροφοδότησης της φυλακής, είναι βέβαιο πως και τα καινούργια καταστήματα θα καταστούν σύντομα υπερκορεσμένα. Επιπλέον, η ανοικοδόμηση καινούργιων φυλακών σχεδόν ποτέ δεν συνοδεύεται από το κλείσιμο των παλαιότερων και, κατ'αυτόν τον τρόπο, οι συνολικές τιμές του έγκλειστου πληθυσμού εξακολουθούν να παραμένουν υψηλές. Κατά συνέπεια, η παρέμβασή μας για τη μείωση του έγκλειστου υπερπληθυσμού δεν πρέπει να περιορίζεται στο στάδιο της έκτισης της ποινής αλλά να καλύπτει ολόκληρη τη διαδικασία «τροφοδότησης» του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ξεκινώντας από το στάδιο της παραπομπής και συνεχίζοντας καθ' όλη τη διάρκεια μιας υπόθεσης από τα διαδοχικά φίλτρα εισόδου - εξόδου του συστήματος.

Το συμπέρασμα από αυτή τη σύντομη αναφορά μας στο πρόβλημα του έγκλειστου υπερπληθυσμού συνοψίζεται στην ανάγκη μείωσης της χρήσης της φυλακής και, κατ'επέκταση, του βαθμού ποινικής παρέμβασης στη διευθέτηση των *«προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων»*⁹ που οδηγούν σε σύγκρουση με το νόμο. Στρεφόμεστε έτσι στην αναζήτηση εναλλακτικών στρατηγικών με πεδίο αναφοράς την *κοινότητα*. Δεν πρόκειται βέβαια για καινούργια θεματική στην προβληματική της εγκληματολογίας και του ποινικού συστήματος. Ήδη από τη δεκαετία του '70, η ιδέα της μεταχείρισης στην κοινότητα γνώρισε θερμή υποδοχή, ιδιαίτερα στις αγγλοσαξωνικές χώρες. Η χρήση της ωστόσο έδειξε γρήγορα τόσο την περιορισμένη συμβολή της στη μακροπρόθεσμη αποσυμφόρηση των

ταστολής, γεγονός που, κατά τον συγγραφέα αυτόν, συμβάλλει έμμεσα στην αύξηση του πληθυσμού των φυλακών.

9. Η έννοια αυτή προτείνεται στην εγκληματολογία απ'τον Ch.Debuyt (1975:862) αντί της «εγκληματικής πράξης». λόγω του μεγαλύτερου σημασιολογικού πεδίου που μπορεί να καλύψει αλλά και ενόψει των διαφορετικών επιστημολογικών προϋποθέσεων που διέπουν το ποινικό δίκαιο (κανονιστική επιστήμη) και την εγκληματολογία (κοινωνική επιστήμη): η έννοια του «προβλήματος» παραπέμπει τόσο στο συγκεκριμένο κοινωνικό περιβάλλον, όπου εκδηλώνεται μία ζημιογόνος συμπεριφορά, όσο και στην απάντηση που εκδηλώνεται από την πλευρά της κοινότητας- απάντηση, η οποία προκαλεί αυτό που ο E.Lemert (1951:76) ονομάζει *«δευτερογενείς παρεκκλίσεις»* (*«secondary deviations»*). Απ'την άλλη, η έννοια της «κατάστασης» (*«situation»*) μας βοηθεί στην πρόσληψη των «προβληματικών» επεισοδίων ως μικρο-συστημάτων οργανωμένων δραστηριοτήτων, που μπορούν να παράγουν τους δικούς τους ρυθμιστικούς κανόνες και νοήματα (G.Houchon, 1990-1992:81). γεγονός που μας προφυλάσσει μεθοδολογικά απ'το να ανάγουμε τα κοινωνικά φαινόμενα στις υποκειμενικότητες των φορέων τους.

καταστημάτων εγκλεισμού όσο και την εκτεταμένη παραγωγή «ανεπιθύμητων αποτελεσμάτων» (*«unintended consequences»/«effets pervers»*). Πράγματι, αφ' ενός μεν τα μέτρα μεταχείρισης στην κοινότητα οργανώθηκαν περισσότερο σαν ποινές και λιγότερο σαν μέτρα κοινωνικής επανένταξης – απ' αυτή την άποψη, λειτούργησαν μάλλον *συμπληρωματικά* παρά *εναλλακτικά* ως προς την φυλακή· αφ' ετέρου, ο συγκεκριμένος τρόπος υλοποίησής τους από τις δικαστικές αρχές οδήγησε στην *επέκταση του δικτύου του ποινικού ελέγχου* (*«widening the net»*) σε περιπτώσεις για τις οποίες, υπό το προηγούμενο καθεστώς, δεν θα ασκείτο δίωξη και πάντως δεν θα επιβαλόταν στερητική της ελευθερίας ποινή.¹⁰

Αυτές οι αρνητικές εμπειρίες απ' την εφαρμογή των μέτρων μεταχείρισης στην κοινότητα έδειξαν για μια ακόμη φορά τα όρια κάθε προσπάθειας μεταρρύθμισης του θεσμού της φυλακής: το μεταρρυθμιστικό αίτημα μπορεί μεν να οδήγησε στην εφεύρεση πρότυπων μεθόδων εξωποινικής παρέμβασης, ωστόσο η θέσπιση και λειτουργία τους παρέμεινε υπό τον έλεγχο και τη διαχείριση του ποινικού συστήματος και έτσι δεν μπόρεσαν να επενεργήσουν καταλυτικά στην «αποτυχία της φυλακής». Η παρέμβασή μας στο «σωφρονιστικό» πρόβλημα δεν πρέπει να διαμορφώνεται περιστασιακά, σύμφωνα με τις ανάγκες αποσυμφόρησης του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά με ευρύτερους κοινωνικούς όρους: αν επιθυμούμε πραγματικά να ανοίξουμε τη φυλακή στην κοινότητα, πρέπει να περιορίσουμε καταρχήν την παρέμβαση του ποινικού συστήματος στη ρύθμιση «*προβληματικών καταστάσεων*» και να αξιοποιήσουμε, όσο γίνεται περισσότερο, τους «*πόρους*»¹¹ που η ίδια η

10. Οι εμπειρίες απ' την εφαρμογή των «εναλλακτικών τρόπων μεταχείρισης» και γενικότερα απ' το «*αναδομικό*» πρότυπο σκέψης και δράσης (*«destructuring movements or ideologies»*) που κυριάρχησε στη δεκαετία του '60, οδήγησαν πολλούς ριζοσπάστες εγκληματολόγους σε αναθεώρηση της τακτικής που έπρεπε να ακολουθηθεί απέναντι στο ποινικό σύστημα. Ο S.Cohen (1990:23επ.) διακρίνει δύο βασικούς τύπους αντίδρασης: το «*ριζοσπαστικό πεσιμισμό*» και το «*ριζοσπαστικό ρεαλισμό*». Ο πρώτος εκφράζει τη δυσπιστία του σε κάθε πρόταση μεταρρύθμισης που δεν θα συνδυάζεται με ένα «*συνολικό μετασχηματισμό της κοινωνικής τάξης*», εφόσον η «*ενσωμάτωση και απορρόφηση στην ηγεμονική εμβέλεια του κράτους*» θεωρείται εκ των προτέρων μοιραία. Ο δεύτερος - αντλώντας τα επιχειρήματά του από τα αποτελέσματα των ερευνών θυματοποίησης - οχυρώνεται πίσω από ένα «*αμυντικό φορμαλισμό*», που αποδέχεται τη διατήρηση του υφιστάμενου προτύπου κοινωνικού ελέγχου, προκειμένου να προστατευθούν οι «*ανίσχυροι*» και να επεκταθεί ο έλεγχος στους «*ισχυρούς*».

11. Οι «*πόροι*» (*«ressources»*) αναφέρονται εδώ σε ένα συλλογικό κεφάλαιο, οργανωμένο σε τοπικό επίπεδο, το οποίο περιλαμβάνει υλικά και συμβολικά αγαθά (μονάδες παροχής υπηρεσιών, δίκτυα πληροφόρησης και επικοινωνίας, κλπ) και αποτελεί το πρωτογενές υλικό για τη δημιουργία «*κοινωνικών δικτύων*» ανάμεσα σε θεσμικούς ή άτυπους φορείς που εμπλέκονται στη διευθέτηση «*προβληματικών καταστάσεων*» (δημοτικές και κοινοτικές αρχές, εκπροσώπους κοι-

κοινότητα μπορεί να παράσχει, δημιουργώντας παράλληλα καινούργιους, στο μέτρο των αναγκών της κοινωνικής ζωής. Αυτό συνεπάγεται την ενεργοποίηση φορέων κοινωνικής δράσης (ατομικών ή συλλογικών, ιδιωτικών ή δημόσιων),¹² οργανωμένων σε τοπικό επίπεδο¹³ και ικανών να αναλάβουν τη διευθέτηση μιας «προβληματικής κατάστασης». Δημιουργείται έτσι ένα τοπικό κοινωνικό δίκτυο υποστήριξης, το οποίο λειτουργεί περισσότερο διαμεσολαβητικά απ' ό,τι το ποινικό σύστημα και βασίζεται στην ιδέα της συνδιαλλαγής και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Απ' αυτή την άποψη, η έννοια του κοινωνικού δικτύου επιχειρεί να αναδείξει τις συλλογικές διαστάσεις μιας «προβληματικής κατάστασης» - παρόλο που αυτές εκδηλώνονται *prima facie* ως ατομικές ενέργειες - και να ενθαρρύνει την ανάληψη της διαχείρισής τους απ' τους ίδιους τους εμπλεκόμενους φορείς.¹⁴

Σ' αυτή την προοπτική, τα τοπικά κοινωνικά δίκτυα κάθε άλλο παρά εκφράζουν «*“νεοφιλελεύθερες”* απόψεις που πρόσφατα υποστηρίζονται για *ιδιωτικοποίηση του ποινικού δικαίου*» και *«εντάσσονται στον ευρύτερο στόχο της υποκατάστασης της (ελεγχόμενης πάντως μέσα από τους συνταγματικούς μηχανισμούς της λαϊκής κυριαρχίας) κρατικής εξουσίας από την κοινωνική εξουσία (=λιγότερο κράτος), η οποία - πιο απρόσιτη στις*

ωνικών ομάδων, ομάδες υποστήριξης προς τα θύματα, φορείς του συστήματος απονομής ποινικής δικαιοσύνης, κλπ.).

12. Για την έννοια του «φορέα κοινωνικής δράσης» στην εγκληματολογία βλ. κυρίως τον τόμο «Acteur social et délinquance» (1990)· επίσης Γ.Π.Νικολόπουλο (1989).

13. Για το ζήτημα της ανάπτυξης πολιτικών πρόληψης της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο βλ. ενδεικτικά Χ.Ζαραφωνίτου(1995) και Ph.Robert (1992). Σ' αυτή την προοπτική εντάσσεται και η στρατηγική της «συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής» (Ch.Lazerges, 1992), που αποσκοπεί στην ανάπτυξη δεσμών «διεταυριότητας» (*«interpartenariat»*) ανάμεσα σε περισσότερους φορείς κοινωνικής δράσης, δημόσιους ή και ιδιωτικούς, οι οποίοι αποβλέπουν στη δημιουργία και ενεργοποίηση διαθέσιμων «πόρων» για την αντιμετώπιση «προβληματικών καταστάσεων» σε τοπικό επίπεδο. Βέβαια, εγχειρήματα αυτού του είδους εμφανίζουν έντονο τον κίνδυνο δημιουργίας καινούργιων εξωποινικών δομών κοινωνικού ελέγχου αλλά και προβλήματα συναντίληψης ανάμεσα σε φορείς που τοποθετούνται σε διαφορετικές λογικές και αναπτύσσουν εξειδικευμένες πρακτικές. Για τα ζητήματα π.χ. που ανέκυψαν στη Γαλλία από τη συμμετοχή φορέων της δικαστικής εξουσίας σε κοινοτικές επιτροπές πρόληψης βλ. την ανάλυση της A.Wynkens (1991). Βέβαια, η επιτυχία τέτοιου είδους εγχειρημάτων δεν πρέπει να εκτιμάται με βολονταριστικά κριτήρια, γιατί τότε καταλήγουμε αναπόφευκτα στο αδιέξοδο συμπέρασμα πως «τα μυαλά παραμένουν ανοιχτά αλλά τα συστήματα κλειστά». Εδώ πρόκειται κατ'εξοχήν για το κρίσιμο ζήτημα της συνάρθρωσης των διαδικασιών που συντελούνται σε μικροκοινωνική κλίμακα με τις σφαιρικότερες μετεξελίξεις σε μακροκοινωνικό θεσμικό επίπεδο.

14. Για μια ολοκληρωμένη πρόταση εφαρμογής της έννοιας της «δικτύωσης» στην Ελλάδα, ιδίως στο ζήτημα της νεανικής παραβατικότητας, βλ. Γ.Μόσχο (1995).

λαϊκές μάζες - εξασφαλίζει ευχερέστερα την ηγεμονική παρουσία της κυρίαρχης τάξης στον κοινωνικό χώρο.» (Ι.Μανωλεδάκης, 1992:32). Το ζητούμενο στην ανάπτυξη της στρατηγικής των τοπικών κοινωνικών δικτύων δεν είναι φυσικά η καταστροφή του δημοκρατικού προτάγματος ούτε η αποδυνάμωση της - σχετικής οπωσδήποτε¹⁵ - προστασίας που παρέχει το ποινικό σύστημα έναντι της κρατικής ή της ιδιωτικής αυθαιρεσίας. Εξάλλου, οι δικαιοκρατικές εγγυήσεις δεν παύουν να λειτουργούν ακόμη και μέσα σ'ένα πλαίσιο περιορισμού της ποινικής αξίωσης της πολιτείας, με τη μεταβίβαση της αρμοδιότητας ρύθμισης των συγκρούσεων σε μη ποινικές ή σε κοινοτικές δομές κοινωνικού ελέγχου.

Εκείνο όμως που πραγματικά αντιστρατεύεται η στρατηγική των τοπικών κοινωνικών δικτύων είναι η εξατομικευμένη προσέγγιση των «προβληματικών καταστάσεων» και η αποξένωση του πολίτη από συλλογικά δίκτυα παροχής κοινωνικής προστασίας και υποστήριξης. Βέβαια, είναι γνωστό ότι η εξατομίκευση των κοινωνικών προβλημάτων και η αναγωγή τους σε τυποποιημένες πράξεις αποτελεί μια αναδόμηση της πραγματικότητας, απαραίτητη για τη λειτουργία ενός δικαιοκρατικά θεμελιωμένου

15. Βλ. Ι.Μανωλεδάκη (1980) που ήδη απ' τον Πρόλογο διευκρινίζει ότι «*Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας προσδιορίζεται από πολλούς παράγοντες: από τις επιλογές του νομοθέτη και την κοινωνική δομή μέχρι την εφαρμογή του ποινικού δικαίου στη δικαστηριακή πράξη*». Ωστόσο, παρά τη σωστή παρατήρηση του συγγραφέα ότι στην «κοινωνιολογική σχετικότητα σε τελευταία ανάλυση ανάγεται και απ' αυτή πηγάζει η ιστορική και νομική σχετικότητα της αξίας» των «εννόμων αγαθών» (ό.π.,σελ.35), είναι αμφισβητήσιμο στην εγκληματολογία εάν τα όρια αυτής της προστασίας προσδιορίζονται «*από τους όρους της εμπειρικής παραγματικότητας*» (ό.π.,σελ.64), εφόσον, κατά τον ίδιο πάντα συγγραφέα, «*το έγκλημα, αν δεν θέλουμε να καταλήξουμε στην αυθαιρεσία, δεν μπορεί παρά να μετράται πάντοτε με τα «αγαθά του κόσμου της εμπειρίας», αφού και το ίδιο είναι εμπειρικό γεγονός!*» (ό.π.,σελ.64). Η πρόσφατη εγκληματολογική βιβλιογραφία δείχνει ότι η συζήτηση γύρω από την θεωρία του εγκλήματος παραμένει ανοιχτή (Βλ. ενδεικτικά Α.Pires, 1993, καθώς και τη σχετική συζήτηση στην επιθεώρηση *Déviance et société*, 1995, 19:3, 255-303, «*Discussions autour d'une théorie du crime*», με τη συμμετοχή των Ch.Debuyst, Ph.Robert, L.Van Outrive και Α.Pires). Ωστόσο, σε καμμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρήσουμε την «αντικειμενική υπόσταση» ενός εγκλήματος ως απλή αντανάκλαση μιας προϋπάρχουσας εμπειρικής κατάστασης, εφόσον: «*ο ρόλος του ποινικού νόμου στην παραγωγή του εγκλήματος είναι δημιουργικός και όχι απλά αναγνωριστικός. Ο ποινικός νόμος δημιουργεί το έγκλημα, δεν αναγνωρίζει απλώς μια προϋφιστάμενη κοινωνική πραγματικότητα. Το έγκλημα δεν είναι τίποτ' άλλο απ' ότι ορίζεται σαν τέτοιο από τον ποινικό νόμο.*» (Η.Δασκαλάκης, 1985:59). Οι διαφορές αυτές ανάμεσα στη νομική και την εγκληματολογική θεώρηση του εγκλήματος οφείλονται βέβαια στις διαφορετικές επιστημολογικές προϋποθέσεις που διέπουν καθεμιά απ' αυτές τις επιστήμες καθώς και στη διαφορετική μέθοδο που ακολουθούν για την κατασκευή του αντικειμένου μελέτης τους (επαγωγική η εγκληματολογία, απαγωγική η νομική). Γι' αυτό το λόγο, στο πλαίσιο της κοινωνιολογικής εγκληματολογίας έχει προταθεί ο όρος «*προβληματική κατάσταση*» (Βλ. παραπάνω, σημ.9).

ποινικού συστήματος, εφόσον, στο πλαίσιο των υφιστάμενων ποινικοποιήσεων, η υπαιτιότητα μιας συμπεριφοράς μόνο ατομικά μπορεί να αποδοθεί.¹⁶ Εντούτοις, στο σημείο αυτό, ελλοχεύει μια ασυνέχεια ανάμεσα στο κοινωνικό πεδίο - όπου λειτουργούν διάχυτα σχέσεις, υιοθετούνται ρόλοι και αναπαρίσταται συμβολικά το πραγματικό - και στον τρόπο, με τον οποίο η επίσημη κοινωνική αντίδραση προσλαμβάνει, τυποποιεί και διαχειρίζεται τις συγκρούσεις του κοινωνικού βίου. Αυτό ακριβώς το χάσμα επιχειρεί να γεφυρώσει η στρατηγική των τοπικών κοινωνικών δικτύων, η οποία αναπτύσσεται στις παρυφές των θεσμικών συστημάτων κοινωνικού ελέγχου και των άτυπων μορφών κοινωνικής διευθέτησης, εκεί όπου η κοινωνική εργασία μπορεί να διαλέγεται με τις δικαϊκές πρακτικές σε μια σχέση συμπληρωματικότητας, εναλλακτικότητας ή διαφοράς. Χωρίς να παρακάμπτουν τις αντιφάσεις και τις συγκρούσεις που διαπερνούν την κοινότητα, οι εξωποινικές μορφές κοινωνικής διευθέτησης αντιλαμβάνονται το υποκείμενο μέσα σ'ολόκληρο το πλέγμα των αλληλοδράσεων στις οποίες ενέχεται, οργανώνοντας μεθοδολογικά την παρέμβασή τους στο πλαίσιο της *συνολικής κοινωνικής κατάστασης* («*situationnisme méthodologique*»), εγκαταλείποντας την παραδοσιακή ατομοκεντρική αντιμετώπιση («*individualisme méthodologique*»). Εξάλλου, το έγκλημα εκφράζει συνήθως την όξυνση μιας μακροχρόνιας διαδικασίας αποδυνάμωσης των κοινωνικών αναφορών του υποκειμένου (συλλογικού ή ατομικού), τόσο σε μακροκοινωνικό όσο και σε μικροκοινωνικό επίπεδο· εκείνο που προέχει, επομένως, είναι η ενεργοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερων *πόρων* για την αποκατάσταση της «*θετικής εικόνας του εγώ*» και της θέσης του μέσα στον κοινωνικό ιστό.

Βέβαια, οι αμφισβητήσεις και οι αρνητικές εμπειρίες απ'την εφαρμογή του «*θεραπευτικού*» προτύπου μεταχείρισης διευκόλυναν την επικράτηση του ανταποδοτικού «*δικαϊκού προτύπου*» («*justice model*»). Παράλληλα όμως δημιούργησαν στον τομέα της «*σωφρονιστικής*» μεταχείρισης ένα ιδεολογικό και διαχειριστικό κενό, το οποίο όχι μόνο επέτεινε την κατασταλτική λειτουργία της ποινικής μηχανής αλλά αποθάρρυνε και την ανάληψη οποιασδήποτε μορφής ψυχολογική και κοινωνική υποστήριξη προς τους «*πελάτες*» του ποινικού συστήματος (G.Houchon κ.ά., 1991: 110-111).

16. Ωστόσο, αυτή η παραδοσιακή ατομοκεντρική αντίληψη για την ποινική ευθύνη κάμπτεται στο πλαίσιο ορισμένων σύγχρονων ποινικοποιήσεων και, παρά τα ερωτήματα που αναμφίβολα προκύπτουν σε δογματικό επίπεδο, φαίνεται να διαμορφώνεται τελευταία μια βαθύτερη δομική μετατόπιση του ποινικού κοινωνικού ελέγχου προς την εφαρμογή περισσότερο άτυπων και ιδιωτικών διαδικασιών ανάμεσα στους αντίδικους, με αντίστοιχο παραμερισμό της ποινικής αξίωσης της πολιτείας. Για τα θέματα αυτά βλ. χαρακτηριστικά τις εξής μελέτες που δημοσιεύθηκαν πρόσφατα στην Ελληνική βιβλιογραφία: Α. Eser (1994), Χ.Παπαχαράλαμπος (1994), Δ.Σπυράκος (1994), Μ. Walter (1994).

Ακόμα όμως και σ' αυτή τη συγκυρία, οι πολύπλοκες «προβληματικές καταστάσεις» που καλείται να αντιμετωπίσει σήμερα το ποινικό σύστημα παρουσιάζουν τόσο έντονα τα χαρακτηριστικά της συλλογικότητας, ώστε οι ρυθμίσεις που απαιτούνται υπερβαίνουν τα επιχειρησιακά του όρια. Πράγματι, οι επιπτώσεις της απορρύθμισης της αγοράς εργασίας στο γενικό πληθυσμό (ανεργία, φτώχεια) συντελούν στην εμφάνιση συλλογικών μορφών παραβατικότητας, οι οποίες όμως έχουν έντονα τα χαρακτηριστικά του «κοινωνικά ευάλωτου»¹⁷ των φορέων τους και επιβεβαιώνουν ακόμα περισσότερο την ανάγκη ανάπτυξης τοπικών δικτύων στήριξης, ως αναχωμάτων στον κίνδυνο του κοινωνικού αποκλεισμού. Επιπλέον, η υποβάθμιση του επιπέδου ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα αναδεικνύει ευκαιρίες εκδήλωσης προβληματικών καταστάσεων και προσφέρει ευκολίες διαφυγής απ' τον κοινωνικό έλεγχο, γεγονός που όχι μόνο οδηγεί σε άνοδο τις τιμές αντικειμενικής θυματοποίησης και, πολύ περισσότερο, το αίσθημα ανασφάλειας των πολιτών (Χ.Ζαραφωνίτου, 1995:698) αλλά που ωθεί, παράλληλα, στην ανάπτυξη μορφών αυτοάμυνας με αμφιλεγόμενη νομιμότητα και στόχους (C.Faugeron, 1981:176).

Οφείλουμε ωστόσο να παραδεχτούμε ότι, μέσα σ' αυτή τη συγκυρία, η ανάπτυξη πρωτοβουλιών κοινωνικής υποστήριξης καθίσταται περισσότερο αντίξοη, γιατί τα σημαντικότερα όπλα της κοινωνικής εργασίας (επαγγελματική σταθερότητα και κοινωνική ένταξη) γίνονται ολοένα και πιό επισφαλή. Κατά συνέπεια, παρατηρείται ο αναπροσανατολισμός των στρατηγικών πρόληψης σε μια κατεύθυνση περισσότερο αμυντική: ενώ στόχευαν παραδοσιακά στην επίδραση πάνω στη συμπεριφορά των πιθανών παραβατών, η κυρίαρχη σήμερα τάση ευνοεί την ανάπτυξη ενός «καταστασιακού» (*«situationnel»*) μοντέλου πρόληψης, το οποίο προβλέπει συλλογικές και πολυεπίπεδες παρεμβάσεις για τη μείωση των παραγόντων που ευνοούν την ανάπτυξη προβληματικών δραστηριοτήτων, όπως, για παράδειγμα, η, παράλληλα με την αστυνομική περιπολία, επιτήρηση μιας περιοχής απ' τους ίδιους τους κατοίκους της (*«neighbourhood watch»*) ή η ενθάρρυνση της αυτοπροστασίας των δυνάμει θυμάτων (Ph.Robert, 1992).

Σ' αυτό το πλαίσιο, η μοναδική προοπτική που απομένει για τη φυλακή, ύστερα από δυο αιώνες ζωής, είναι η μείωση της χρήσης της, το άνοιγμά της στην τοπική κοινωνία και η αποκατάσταση των διαταραγμένων δεσμών των κρατουμένων με την κοινότητα. Αυτό συνεπάγεται κα-

17. Η έννοια του «κοινωνικά ευάλωτου» (*«vulnérabilité sociétale»*) προτείνεται εδώ κατά τη σημασία που της αποδίδει ο L.Walgrave (1992), δηλ. ως έννοια αλληλοδρασιακή και δομική: αλληλοδρασιακή, γιατί παραπέμπει στη δυναμική των σχέσεων των φορέων, οι οποίοι εμπλέκονται σε μια δεδομένη κατάσταση και δομική, γιατί το «ευάλωτο» εξαρτάται άμεσα από την κοινωνική θέση αυτών των φορέων και απ' την αντίστοιχη ισχύ που διαθέτουν μέσα στο πλαίσιο ενός συγκεκριμένου κοινωνικού σχηματισμού.

ταρχήν την οργάνωση δικτύων επικοινωνίας των δομών της φυλακής με τις υποστηρικτικές ενέργειες που (πρέπει να) αναπτύσσονται στη κοινότητα. Πρωταρχικό μέλημα αποτελεί η διατήρηση των σημείων επικοινωνίας των κρατουμένων με αυτήν. Κάθε είσοδος στη φυλακή πρέπει να λειτουργεί σαν αφετηρία για τη συστηματική προετοιμασία της εξόδου. Άλλωστε, αν η μακρόχρονη παραμονή στη φυλακή αυξάνει τον κίνδυνο υποτροπής και ιδρυματισμού άλλο τόσο η επάνοδος στην κοινότητα χωρίς τις κατάλληλες υποστηρικτικές ενέργειες, πριν και μετά την απόλυση, μπορεί να αποβεί μοιραία. Πράγματι, από έρευνες που έγιναν σε ομάδες κρατουμένων, οι οποίοι είτε αποφυλακίστηκαν στο τέλος της έκτισης της ποινής τους είτε απολύθηκαν νωρίτερα με όρους, παρατηρήθηκε ότι η πρώτη ομάδα επέστρεφε συχνότερα στη φυλακή ενώ οι τιμές υποτροπής της δεύτερης ομάδας ήσαν ευθέως ανάλογες του χρόνου παραμονής στη φυλακή (δηλ. όσο αργότερα χορηγείτο υφ' όρον απόλυση στον κρατούμενο, τόσο συχνότερη ήταν η υποτροπή του). Αυτή η διαπίστωση αποδυναμώνει φυσικά την αξία εκείνων των εξηγητικών μεταβλητών της υποτροπής, με τις οποίες τροφοδοτείται συνήθως η «κοινή γνώμη», όπως π.χ. η βαρύτητα της πράξης, η «εγκληματική» προσωπικότητα κλπ. (G.Houchon, 1988: 5-6).

Η φυλακή δεν αποτελεί παρά έναν ιστορικά προσδιορισμένο θεσμό, συνυφασμένο με τις ανάγκες της κυρίαρχης ποινικής κουλτούρας και τις συγκεντρωτικές μορφές διακυβέρνησης που ανέδειξε η πορεία των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Ωστόσο, το κράτος- στον ευρωπαϊκό χώρο τουλάχιστον - βρίσκεται ήδη σ' ένα στάδιο μετεξέλιξης και καινούργιες δομές εξουσίας φαίνεται να προβάλλουν σε υπερεθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Παράλληλα, το ίδιο το ποινικό πεδίο μεταβάλλεται αργά αλλά αισθητά και τα καινούργια χαρακτηριστικά του υπακούουν περισσότερο στις ανάγκες διευθέτησης μιας πολύπλοκης κοινωνικής πραγματικότητας, εγκαταλείποντας τις «μεγάλες» δογματικές διαμάχες (M. Delmas-Marty, 1990:5). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η «επανακοινωνικοποίηση» των ίδιων των θεσμών κοινωνικού ελέγχου (Ph. Mary, 1991:165) αποτελεί το πρωταρχικό ζητούμενο και, σ' αυτή την κατεύθυνση, η ανάπτυξη εκτεταμένων διεισδυτικών δικτύων, με κατεξοχήν υποστηρικτικό χαρακτήρα, αποτελεί μία πραγματικά εναλλακτική απάντηση στη ζήτηση των σχέσεων της φυλακής με την τοπική κοινωνία.

Βιβλιογραφία

Acteur social et délinquance. Une grille de lecture du système de justice pénal. En hommage au Professeur Christian Debuyst, Liège- Bruxelles, Pierre Mardaga éditeur, 1990.

Castel, R.:

Présentation, στο E. Goffman, *Asiles. Etudes sur la condition sociale des malades mentaux et autres reclus*, Paris, Les éditions de minuit, Coll. «Le sens commun», 1968, 7-35.

Cohen, S.:

Κοινοτικός έλεγχος:
Απομυθοποίηση ή επαναβεβαίωση;
Εισαγ.- Μιτφρ. Τ. Σεράσης,
Σύγχρονα θέματα, 1990, τ. 41- 42,
σελ. 21- 25.

Crozier, M., Friedberg, E.:

L'acteur et le système. Les contraintes de l'action collective, Paris, Éditions du Seuil, 1977.

Δασκαλάκης, Η.:

Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Αθήνα - Κομοτηνή, Α. Ν. Σάκκουλας, 1985.

Debuyst, C.:

Les nouveaux courants dans la criminologie contemporaine. La mise en cause de la psychologie criminelle et de son objet, Revue de droit pénal et de criminologie, 1975, 10, 845- 870.

Delmas-Marty, M.:

Réformer: anciens et nouveaux débats, Pouvoirs, 1990, 55, 5- 21.

- Downes, D.:** The origins and consequences of dutch penal policy since 1945: a preliminary analysis, *The British Journal of Criminology*, 1982, XXII, 4, 325-362.
- Eser, A.:** Αλλαγή λειτουργίας των ποινικών δικονομικών αρχών: Προς την «επανιδιωτικοποίηση» της ποινικής δίκης; Απόδ. Αλ.Η.Δημάκης, *Δίκη*, 1994, 25, 3, 229-256.
- Faugeron, C.:** Le social divisé: la notion de dangerosité dans le champ idéologique, στο Ch.Debuyst (Dir.), *Dangerosité et justice pénale. Ambiguïté d' une pratique*, Genève, Masson-Médecine et Hygiène, 1981, 161-176.
- Faugeron, C., Houchon, G.:** Prison et pénalités: de la pénologie à une sociologie des politiques pénales, *L' Année sociologique*, 1985, 35, 115-151.
- Fitz Maurice, C., Pease, K.:** Prison sentences and population: a comparison of some European countries, *Justice of the Peace*, 1982, 146, 575-579.
- Foucault, M.:** *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Paris, Gallimard, 1975.
- Garland, D., Young, P.:** Towards a social analysis of penalty, στο Idem (ed.), *The power to punish. Contemporary penalty and social analysis*, London-Heinemann Educational Books; New Jersey - Humanities Press, 1983, 1-36.
- Goffman, E.:** *Asylums*, New York, Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., 1961.

Houchon, G.: Pratiques en réseau et décentralisation, εισήγηση στην ημερίδα με θέμα «*La prison, en sortir!*», 18-11-1988, Office de réadaptation sociale, C.P.A.S., Ville de Charleroi (πολυγραφημένο).

Houchon, G.: Μετα-μοντέρνα εγκληματολογία, κοινωνικά δίκτυα και κοινωνικά υποκείμενα, Μτφρ. Γ.Π.Νικολόπουλος, *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 1990-1992, τ. 5-10, σελ. 68-87.

Houchon, G., Devos, A., Reynart, P., Riguel, S., Vanneste, C.: L' aide sociale aux détenus. Cette aide vaut-elle la peine? στο Ph.Mary (Dir.), *L' aide sociale aux justiciables. Aspects criminologiques, sociaux et juridiques*, Bruxelles, École des sciences criminologiques Léon Cornil, Faculté de Droit de l' Université Libre de Bruxelles, Bruylant, 1991, 103-128.

Λαμπροπούλου, Ε.: Το σύστημα των κρατουμένων από την εποχή του Big House μέχρι τη σύγχρονη φυλακή, *Σύγχρονα θέματα*, 1990, τ.41- 42, σελ. 26- 46.

» Η «αντιμετώπιση» του σωφρονιστικού προβλήματος από την ελληνική σωφρονιστική πολιτική: more of the same or the same is different?, *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 1990-1992, τ. 5-10, σελ. 117-139.

- Lazerges, C.:** Une politique criminelle participative, *Annales de Politique Criminelle*, 1988,10, 91-106.
- Lemert, E.:** *Social pathology. A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*, New York-Toronto-London, McGraw-Hill Book Company Inc., 1951.
- Μανωλεδάκης, Ι.:** *Η σχετικότητα της ποινικής προστασίας*, Αθήνα- Κομοτηνή, Α.Ν.Σάκκουλας, 1980.
- Μανωλεδάκης, Ι.:** *Ποινικό δίκαιο (άρθρα 1-49)*, Θεσσαλονίκη, Α.Ν.Σάκκουλας, γ' έκδοση, 1992.
- Mary, P.:** Prison et droits de l'homme: resocialisation des détenus ou resocialisation de la justice pénale? στα Πρακτικά του 42ου Διεθνούς Σεμιναρίου της Διεθνούς Εταιρείας Εγκληματολογίας, *Η στέρση της ελευθερίας στο ποινικό σύστημα και τα δικαιώματα του ανθρώπου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991,143-165.
- Mathiesen, T.:** Driving forces behind prison growth: the mass media, *Fortress Europe?*, Circular letter, n° 41, February 1996, 9-14.
- Μόσχος, Γ.:** Νέες προοπτικές για την κοινωνική υποστήριξη περιθωριοποιημένων νέων στην Ελλάδα.
Αποκεντρωμένες δράσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα, στο «ΑΡΣΙΣ» Εταιρεία Κοινωνικής Υποστήριξης Νέων/ «NACRO» (εκδ.), *Νεανική Παραβατικότητα και Επαγγελματική Ενταξη*, Αθήνα, 1995, 135-141.

- Νικολόπουλος, Γ.Π.:** Η έννοια του φορέα κοινωνικής δράσης στην προβληματική της εγκληματολογίας: το Colloque της Louvain, *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 1989, τ. 3-4, σελ. 233-320.
- Παπαχαράλμπους, Χ.Ν.:** Στρατηγικό πρόταγμα στο ποινικό δίκαιο; στο Ν.Ε.Κουράκης (εκδ. επιμ.), *Αντεγκληματική πολιτική. Εικοσιέξι μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, 1994, 151-169.
- Pires, A.:** La criminologie et ses objets paradoxaux: réflexions épistémologiques sur un nouveau paradigme, *Déviance et société*, 1993, 17,2, 129-161.
- Robert, P.:** Comment prévenir la délinquance urbaine?, *Le Monde diplomatique*, Mars 1992, 13.
- Rusche, G., Kirchheimer, O.:** *Punishment and social structure*, New York, Morningside Heights, Columbia University Press, 1939.
- Softley, P.:** The use of custody: some european comparisons, *Research Bulletin*, Home Office Research and Planning Unit, 1983, 16, 49-50.
- Σπυράκος, Δ.:** Η ποινική ευθύνη των επιχειρήσεων: εξέλιξη ή παραμόρφωση του ποινικού δικαίου; *Ποινικά Χρονικά*, 1994, ΜΔ', 9, 1202-1213.

Walgrave, L.:

Délinquance systématisée des jeunes et vulnérabilité sociétale. Essai de construction d'une théorie intégrative, Genève, Editions Médecine et Hygiène, Librairie des Méridiens Klincksieck et Cie, Coll. «Déviance et Société», 1992.

Walter, M.:

Για τη σχέση της συνδιαλλαγής δράστη-θύματος προς το σύστημα του ποινικού δικαίου, Μτφρ. Α.Πιτσελά, *Αρμενόπουλος*, 1994, 15, 35-45.

Wyvekens, A.:

Justice pénale et environnement locale: le «milieu ouvert» et l'«insertion locale des juridictions», *Archives de Politique Criminelle*, 1991, 13, 43-60.

Ζαραφωνίτου, Χ.:

Πόλη και φόβος του εγκλήματος: παραγοντικές εμπειρικές προσεγγίσεις και τοπικές πολιτικές πρόληψης, *Μνήμη II*, Ι.Δασκαλόπουλου, Κ.Σταμάτη, Χ.Μπάκα, Αθήνα- Κομοτηνή, Εκδ. Α.Ν.Σάκκουλα, 1995, 695- 712.

Αποφυλακισθέντες και οικογένειες αποφυλακισθέντων

Κώδικες εκτίμησης της εγκληματικότητας και επικινδυνότητας ενός ατόμου

ΓΡΗΓΟΡΗ ΛΑΖΟΥ
Δρ. Κοινωνιολογίας

Τα άτομα που έχουν εκτίσει σχετικά μικρές ποινές φυλάκισης και οι οικογένειές τους χαρακτηρίζονται από έναν ιδιαίτερο εκτιμητικό κώδικα της εγκληματικότητας και επικινδυνότητας. Ο κώδικας αυτός:

- περιλαμβάνει τη διάκριση ανάμεσα στους «ανώμαλους», τους «επαγγελματίες» και τους «άσχετους», την θανατική καταδίκη στο ποινολόγιό του, και έννοιες όπως ο συλλογικός αναδρομικός βρασμός ψυχής.
 - προτείνει την ιδρυματική ψυχιατρική αντιμετώπιση των «ανώμαλων», την ποινική αντιμετώπιση των «επαγγελματιών» και την άποινη κοινωνιολογική-ψυχολογική φροντίδα των «άσχετων».
-

Όταν ένα άτομο φυλακίζεται, τόσο το ίδιο όσο και οι άλλοι θεωρούν ότι οι εκτιμήσεις τους για το χαρακτήρα και την προσωπικότητά του δεν ισχύουν, ότι πρέπει να επανεκτιμηθούν ώστε να διαμορφωθούν νέες στάσεις και γνώμες γι' αυτό. Το άτομο τυχαίνει μιας συνολικής επανεκτίμησης από την οικογένειά του και την ευρύτερη κοινωνία.¹ Σπάνια το προϊόν της συνολικής αυτής επανεκτίμησης είναι μία μόνιμη, τελική απόφαση. Άλλωστε, η επανεκτίμηση δεν αποτελεί μία αυστηρά αντικειμενική διαδικασία. Εξαρτάται από τους παράγοντες που ο εκτιμητής είναι διατεθειμένος να λάβει υπόψη, τον κώδικα εκτίμησης, την απόστασή του, τα συμφέροντά του. Από την άλλη πλευρά, η απουσία μιας αυστηρά αντικειμενικής διαδικασίας δεν σημαίνει ότι οι αποφάσεις που παίρνονται είναι

1. Για το ζήτημα αυτό από διάφορες οπτικές γωνίες δες E. Goffman *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1983, F. Tannenbaum, «The Dramatization of Evil», *Deviance: The Interactionist Perspective*, E. Rubington - M. S. Weinberg (επιμ.), Νέα Υόρκη: MacMillan, 1973, σσ. 214-16, και E. M. Schur, *Law and Society*, Ν. Υόρκη: Random House, 1968.

προϊόντα τυχαίων περιστάσεων και παροδικών διαθέσεων. Ένα άτομο αποφασίζει για το αν θα αλλάξει στάση με βάση ένα συλλογικό εκτιμητικό κώδικα. Ο κώδικας αυτός είναι εξίσου αντικειμενικός με δεδομένα όπως η οικονομική θέση ή η νομική απόφαση. Φαντάζει όμως σαν «λιγότερο αντικειμενικός» επειδή δεν τυχαίνει καθολικής κοινωνικής ισχύος.²

Εκτιμητικό κώδικα εγκληματικότητας και επικινδυνότητας διαθέτει κάθε άνθρωπος.³ Η συνοπτική παρουσίαση ορισμένων από τα αποτελέσματα μιας έρευνας που ακολουθεί, πρώτο, εστιάζει σ' ένα κεντρικό σημείο του εκτιμητικού κώδικα όσων έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης και της οικογένειάς τους: στον κώδικα εκτίμησης της εγκληματικότητας και επικινδυνότητας του αποφυλακισμένου από μέρους του και από μέρους της οικογένειάς του. Η σημασία της συμβολής στην αποσαφήνιση εννοιών που αναφέρονται σε «δυνάμει» καταστάσεις, στο «πραγματικό αλλά ανέκφραστο» ενός ατόμου υπογραμμίζεται από τη M. Delmas-Marty. Από τη μια βρίσκεται «το έγκλημα (που) ορίζεται νομικά, γεγονός που του προσδίδει μια κάποια σταθερότητα», ενώ, από την άλλη, βρίσκεται η «επικινδυνότητα, έννοια κατ' εξοχήν αόριστη».⁴ Δεύτερο, εδράζεται σε μία έρευνα με τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

– Αναφέρεται σε άνδρες. Εστιάζει στον κώδικα που ισχύει αναφορικά με άνδρες αποφυλακισμένους, αδιακρίτως του φύλου αυτών που εκτι-

2. Στην κοινωνία μας έχει επικρατήσει ως αντικειμενικός να θεωρείται ο απόμακρος, ο χωρίς άμεσα ή εμφανή προσωπικά συμφέροντα, και με γνωστό ή γνωστό κώδικα εκτιμητής. Στο πεδίο της εγκληματολογίας, το ανεπαρκές ή λαθεμένο της άποψης αυτής έχει τονιστεί με έμφαση από διάφορους κοινωνικούς επιστήμονες. Δες, για παράδειγμα, τους E. M. Lemert, *Social Action and Legal Change*, Σικάγο: Aldine Press, 1970, D. Matza (*Becoming Deviant*, Νέα Υόρκη: Prentice-Hall, 1969) και C. W. Mills, «The Professional Ideology of Social Pathologists», στο I. L. Horowitz (επιμ.), *Power, Politics and People*, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1967 σσ. 525-52, και άλλους.

3. Οι έννοιες επικινδυνότητας και εγκληματικότητας έχουν σχέση γενικού-ειδικού μεταξύ τους. Η επικινδυνότητα - είτε ως φυσιοψυχική κατάσταση, όπως την όρισε πρώτος ο Garofalo, είτε ως κοινωνική κατατακτική-ερμηνευτική κατασκευή ή υπαρκτή κατάσταση - αποτελεί κάποιο «δυνάμει», μια ολική ή μερική ικανότητα ή ανικανότητα ενός ατόμου ή μιας ομάδας. Συγχρόνως, ως εννοιολογικό εργαλείο η μεν επικινδυνότητα αξιοποιείται προγνωστικά, ενώ η εγκληματικότητα αξιοποιείται μεταγνωστικά. (Στ. Αλεξιάδης, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996, σσ. 144-52 κ.α.)

Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι τα βρέφη και τα νήπια δεν διακρίνουν μεταξύ επικινδύνου και εγκληματικού, ανάμεσα δε στα 5 και τα 10 τους χρόνια διακρίνουν μόνον βαθμούς επικινδυνότητας. Η έννοια του εγκλήματος διδάσκεται, σημαίνεται και χρησιμοποιείται μετά τα 10 ή 11 χρόνια. Δες, για παράδειγμα, N. H. Haimowitz, «Development Patterns: Birth to Five Years», στο *Human Development*, επιμ. M. L. Haimowitz-N.H. Haimowitz, Νέα Υόρκη: Crowell, 1966, σσ. 119-26.

4. Στο *Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 33.

μούν. Κι αυτό γιατί για τις γυναίκες που φυλακίζονται-αποφυλακίζονται ισχύει ένας άλλος, ριζικά διαφορετικός κώδικας.⁵

— Οι συζητήσεις έλαβαν χώρα αναφορικά (ή με αφορμή) άνδρες που εξέτισαν ποινές φυλάκισης ανάμεσα στους έξι μήνες και τα δύο χρόνια για αδικήματα όπως η χρήση ναρκωτικών, η κλοπή και η άσκηση βίας. Όμως - και αυτό είναι ένα συμπέρασμα που πρέπει να μεταφερθεί στην αρχή της παρουσίασης - η εκτίμηση των άλλων γι' αυτούς που έχουν εκτίσει κάποια ποινή δεν ταυτίζεται με την ποινή που τους καταδίκασε το δικαστήριο, δεν αναφέρεται στη συγκεκριμένη ποινή. Βρίσκεται, όπως θα έλεγε και ο Max Weber,⁶ σε σχέση εκλεκτικής συγγένειας μαζί της. Ο καθημερινός πρακτικός κώδικας εκτίμησης της εγκληματικότητας και της επικινδυνότητας αναφέρεται στο άτομο συνολικά. Η δε ποινή στον κώδικα αυτόν αποτελεί ισχυρή, ισχυρότατη ένδειξη, αλλά δεν αποτελεί ολοκληρωμένη ή τελική απόδειξη εγκληματικότητας ή επικινδυνότητας.

— Συνολικά, συζητήθηκαν 97 άτομα, 41 από τα οποία έχουν εκτίσει ποινή-ες φυλάκισης. Οι συζητήσεις έλαβαν χώρα αναφορικά με 35 άνδρες.⁷

5. Μία ταυτόχρονη παρουσίαση του κώδικα που ισχύει για τους άνδρες με αυτόν που ισχύει για τις γυναίκες θα προκαλέσει σύγχυση στο θέμα, και μάλιστα σύγχυση σε βάρος της γυναίκας.
6. «The Social Psychology of World Religions», From Max Weber, επιμ. H. H. Gerth και C. Wright Mills, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1958, σ. 284.
7. Οι 32 απ' αυτούς, έχουν φυλακισθεί από μία έως τέσσερις φορές, έχουν εκτίσει συνολικά ποινές από έξι μήνες έως έξι χρόνια, είναι δε από 22 έως 51 ετών. Από πλευράς εκπαίδευσης, 3 τελείωσαν το δημοτικό, 11 το γυμνάσιο, 5 το λύκειο, 10 φοίτησαν σε τεχνικές ή ανώτερες σχολές και 3 φοίτησαν στο - ή τελείωσαν το - πανεπιστήμιο. (Για άλλους τρεις τα στοιχεία είναι ελλιπή: φυλακίστηκαν με μικρές ποινές (κλοπή, φθορά ξένης περιουσίας) είναι δε περίπου 25 έως 30 ετών.) Οι 12 αντλούν ένα μέρος ή και το σύνολο των εισοδημάτων τους από το χώρο της πορνείας, 9 έχουν φιλικές επαφές ή είναι τακτικοί πελάτες (2 δε απ' αυτούς ασχολούνται με τη διακίνηση ναρκωτικών), και 14 εντοπίστηκαν μέσω γνωστών τους στο χώρο (δεν έχουν κάποια επαγγελματική σχέση με την πορνεία ή τα ναρκωτικά). Επίσης, συζητήθηκαν 62 μέλη οικογενειών τους: 12 μητέρες, 12 πατέρες, 20 αδελφές-οι, 1 μητριά, 2 πατριοί, 4 γιαγιάδες, 2 παππούδες και 9 θείοι-ες, εξάδελφοι-ες. Ας σημειωθεί ότι άλλα 6 μέλη των οικογενειών αυτών (5 άνδρες και 1 γυναίκα (πορνεία:)) έχουν εκτίσει ποινές φυλάκισης. Ως προς τα εισοδήματα, υπάρχουν πολύ μεγάλες διακυμάνσεις, της τάξης του 1 προς 28 και με γνωστό έλαχιστο τις 125.000 το μήνα. Πάντως, ο συγκεκριμένος χώρος που προμήθευσε τον κεντρικό πυρήνα των συνεντεύξεων, η πορνεία, συμβάλλει ιδιαίτερα στη δημιουργία μιας ιδιάζουσας αστάθειας στον τύπο αλλά και στο ύψος των εισοδημάτων. Συνολικά, έλαβαν χώρα 38 συζητήσεις ή διαδοχικές σειρές συζητήσεων. Οι ομαδικές συζητήσεις αποδείχτηκαν προσφορότερες των ατομικών: οι αντιπαραθέσεις που περιλάμβαναν επέτρεψαν την αποσαφήνιση ζητημάτων πάνω στα οποία μια ευθεία ερώτηση δεν είναι ερευνητικά δυνατή. Όταν κάτι από τα λεγόμενα που μεσολαβούν δεν συγκρατήθηκε στη μνήμη, την κασέτα ή το χαρτί με υψηλή ακρί-

Ο εκτιμητικός κώδικας επικινδυνότητας και εγκληματικότητας όσων έχουν εκτίσει σχετικά μικρές ποινές φυλάκισης και των οικογενειών τους αποτελεί ένα ιδιαίτερα πολύπλοκο οικοδόμημα, σύνθεση κανόνων της Ορθοδοξίας και της καθημερινής εμπειρίας διαδοχικών γενεών. Ουσιαστικά, το οικοδόμημα αυτό είναι άγραφο και απαλλαγμένο εσωτερικών αντιφάσεων. Αν και υπερτερεί του Δικαίου και της εγκληματολογικής θεωρίας στο ζήτημα της διαχείρισης και νοσηματοδότησης των μικρο-λεπτομερειών, υστερεί απέναντί τους ως προς το ότι δεν είναι γραπτό, αφηρημένο, καθολικό, γενικεύσιμο και συσσωρευτικό. Επίσης, είναι πλέον ιστορικά και κοινωνικά αναντίστοιχο. Πάντως, όσο η οικογένεια περιλαμβάνει και συναισθηματικούς δεσμούς, ο συγκεκριμένος εκτιμητικός κώδικας και το δίκαιο που τον περιλαμβάνει θα είναι κοινωνικά ενεργά, έστω και ως συμπληρώματα των νεότερων φιλελεύθερων-ωφελιμιστικών κωδίκων και πρακτικών δικαίων μέγιστης απόδοσης που εισάγονται με ταχύτητα και στο χώρο του εγκλήματος και μετατρέπουν την Τιμή σε τιμή.

Σύμφωνα με τη γνώμη του συνόλου των ατόμων που συζητήθηκαν, υπάρχουν τρεις βασικές κατηγορίες διάκρισης της επικινδυνότητας και εγκληματικότητας τουλάχιστον των ατόμων που έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης. Υπάρχουν οι «ανώμαλοι», οι «επαγγελματίες» και οι «άσχετοι». ⁸ Αξίζει ιδιαίτερης προσοχής το γεγονός ότι το σύνολο των συζητηθέντων όχι μόνο συμφώνησε με την τριπλή αυτή βασική διάκριση αλλά και επέδειξε ιδιαίτερη άνεση στη διαχείρισή της. Τη θεώρησε ως αυτονόητη. ⁹ Υπήρξαν μάλλον περιορισμένες διαφωνίες (θίγονται στη συνέχεια) και μόνον ως προς την κατηγορία που εντάσσεται ένα συγκεκριμένο άτομο, δηλαδή διαφωνίες ως προς την ερμηνεία ειδικών περιπτώσεων και όχι τον κώδικα καθεαυτό, όχι τα κριτήρια της ερμηνείας.

Επίσης, είναι ενδιαφέρουσα μία λέπτη διαφορά, μια διαφορά που δεν γίνεται αμέσως αντιληπτή: η τριπλή διάκριση σε «ανώμαλους», «επαγγελματίες» και «άσχετους» ισχύει για όλους - είτε έχουν εκτίσει ποινή είτε όχι - αλλά η οπτική γωνία είναι αυτή των «επαγγελματιών». Οι «επαγγελματίες»

βεια, ζητήθηκε να μη χρησιμοποιηθεί ευθέως ή δεν αφορά το συγκεκριμένο θέμα εμφανίζεται σαν [-].

8. Οι κατηγορίες αυτές δεν είναι απομονωμένες ή αυθύπαρκτες. Δεν είναι ούτε καν αυτόνομες. Αντίθετα, χαρακτηρίζονται από πολύπλοκες «εσωτερικές σχέσεις» μεταξύ τους. (Για την έννοια των «εσωτερικών σχέσεων» δες Β. Ollman, «The philosophy of internal relations», *Alienation*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1977, κεφ. 3.) Το αλληλένδετό τους γίνεται φανερό και από το δισταγμό πολλών από τα άτομα στο να παρέξουν μονοσήμαντες και τελικές κατατάξεις-αποφάσεις, καθώς και από τις διαφωνίες τους με άλλα άτομα.

9. Σ' ό,τι αφορά αναντιστοιχίες ή ασυμβατότητες της διάκρισης αυτής με τις διακρίσεις του τυπικού Δικαίου, η δήλωση 34χρονου προαγωγού είναι ενδεικτική την αντίληψης που επικρατεί στο σύνολο των ατόμων που συζητήθηκαν: «Άσε... άσε... Δεν καταλαβαίνουν αυτοί... είναι άσχετοι. Πολύ μακριά νυχτωμένοι.» (Η μετατροπή-προσωποποίηση του Δικαίου σε «αυτοί» (νομοθέτες, δικαστές) είναι δική του).

αποτελούν το μέτρο σύγκρισης όλων των υπολοίπων, η δε γνώμη τους βαρύνει περισσότερο από τη γνώμη των άλλων.¹⁰ Τέλος, ενδιαφέρουσα είναι και ταύτιση του κώδικα επικινδυνότητας και εγκληματικότητας όσων εξέτισαν ποινές και των οικογενειών τους. Ο κώδικας είναι ένας και ενιαίος.

α. Οι «ανώμαλοι»

Στην κατηγορία των «ανώμαλων» ή «άρρωστων» εντάσσονται τα άτομα που είναι φορείς κάποιας ιδιαιτερότητας τόσο σημαντικής ώστε να θεωρείται ειδοποιός. Πρώτ' απ' όλα, στην κατηγορία εντάσσονται οι παιδεραστές. Αποτελούν το πρώτο παράδειγμα που έρχεται στο μυαλό όποιου ρωτηθεί. Ακολουθούν οι συναφείς προαγωγοί παιδιών.¹¹ Στην κατηγορία εντάσσονται και οι άνθρωποι που «ψάχνουν για αφορμή...[-] που τους «αρέσει να κάνουν κακό».¹² Στους «ανώμαλους», τέλος, εντάσσονται και οι κτηνοβάτες.¹³

Η στάση όσων συζητήθηκαν απέναντι στους «ανώμαλους» είναι σαφώς απορριπτική. Όλες οι γυναίκες που συζητήθηκαν είναι απολύτως

10. Πιθανότατα, γιατί δεν παρέχουν απλά και μόνο τη γνώμη ή μια γνώμη στηριγμένη στην πείρα γενικά' παρέχουν τη γνώμη-βίωμα. Η γνώμη τους είναι και στάση, δεν παραπέμπει στην ηθική ή σε κάποια υπερατομική αξία αλλά στη χειροπιαστή εμπειρία, στο πλήθος των παραδειγμάτων.

11. Ακριβέστερα, δεν ακολουθούν τόσο σε σημασία όσο θεωρούνται ότι σπανίζουν συγκριτικά με τους παιδεραστές. Άλλωστε, οι προαγωγοί παιδιών είναι «μικτοί»: είναι και έμποροι και «ανώμαλοι».

12. Από καφετζή (καθώς επίσης έμπορο ναρκωτικών κ.λπ.), 37 ετών: «Μπαίνει η κοπέλλα στο μαγαζί... τι κοπέλλα δηλαδή... "εξ άλλης και προ άλλης". Τέλος πάντων, άλλο αυτό. Μπαίνει που λές στο μαγαζί, [-] γλιστράει, δεν πρόσεξε κιόλα. Πέφτει πάνω του... (ακολουθούν περιγραφές και γνώμες γι' αυτήν, αυτόν, πορνεία, ναρκωτικά, πολιτική, φυλακίσεις). Γ. Λ.: «Και με τη ... τί έγινε;» «Α, ναι. (Συνδυετικές επαναλήψεις.) Τη βάζει κάτω κι άρχισε να τη χαρακώνει... φώναζε αυτή. Παρακάλαγε. Αρχ..... Το άτομο είναι άρρωστο... ζώο... ζώο... τη χάραζε και καύ.....».[-]

13. Στην κατηγορία των κτηνοβατών εντάσσονται και οι ενοικιαστές πορνοκασσέτων με κτηνοβατικά θέματα. Η στάση του συνόλου εκφράζεται με ακρίβεια από 47χρονη: «την παίρνουν την κασέτα στο σπίτι. Και τί κάνουν; Θεωρία κάνουν; [Εσύ έχεις δει;] Γ. Λ.: «Έχω.» «Καλά, άλλο αυτό. Εσύ είσαι «άρρωστος».] Αυτοί; Τί κάνουν αυτοί;» Παρέμβαση 29χρονου γιού: «Τη παίζουν ρε μάνα! Τι κάνουν! Τι κάνουν; Τη βγάζουν και τη παίζουν!» Μητέρα: «Εμ, βέβαια. Αφού είναι ανώμαλοι. Άρρωστοι. Να τους χαίρεται η μάνα τους που τους έχει.» (Στο διάλογο αυτό γίνεται φανερή και η πολλαπλή χρήση της έννοιας του «άρρωστου». «Άρρωστος» δεν είναι μόνον ο «ανώμαλος». Είναι και οποιοσδήποτε εμφανίζει τέτοια εμμονή σ' ένα σκοπό ή μιαν απόλαυση, ώστε να απειλείται με αλλοιώσεις ο τρόπος ζωής και η προσωπικότητά του. Η «αρρώστεια» είναι ένταση. Ό,τι και να είναι, είναι «πολύ». Αν είναι πολύ καλό, προδιαθέτει για φροντίδα και στήριξη. Αν είναι πολύ κακό, προδιαθέτει για τιμωρία και απόρριψη.)

απορριπτικές απέναντί τους. Με άλλα λόγια, είναι αφοριστικές, θεωρούν ότι παιδευαστές, προαγωγοί παιδιών, σαδιστές, και κτηνοβάτες βρίσκονται εκτός του ανθρώπινου είδους, ότι είναι ζώα. Οι άνδρες μάλλον τείνουν προς μίαν άτονη και διστακτική διάκριση: ιεραρχούν τους «ανώμαλους» σε κλίμακες. Μόνον επτά από όσους συζητήθηκαν είναι απολύτως απορριπτικοί.¹⁴ Η μεγάλη πλειονότητα συμφωνεί με τις γυναίκες ως προς τους προαγωγούς παιδιών, τους ενεργούς παιδευαστές και τους σαδιστές, αλλά ανέχεται περιφρονητικά ή (αν δοθεί η ευκαιρία) τιμωρητικά τους ανενεργούς παιδευαστές και τους κτηνοβάτες.

Είναι όμως επικίνδυνοι οι «ανώμαλοι»; Καταρχήν, δηλαδή σε επίπεδο αρχών, ηθικής τάξης της κοινωνίας, ναι: οι «ανώμαλοι» είναι επικίνδυνοι. Άνδρες και γυναίκες τους προσεγγίζουν σαν να απειλούν τις διαχωριστικές γραμμές φύσης-κοινωνίας. Όπως το εξέφρασε εύστοχα 73χρονη, παραπέμποντας σε αρχέγονες δοξασίες, «Αυτοί δεν είναι άνθρωποι. Ανθρωπόμορφοι είναι.» Κατεβαίνοντας όμως από το ηθικό εποικοδόμημα προς το επίπεδο της καθημερινής ζωής, οι άνδρες απαιτούν και πράξη για να αποφασίσουν. Η κατάσταση ξεκαθαρίζει περισσότερο, με την προσέγγιση στο άτυπο ποινολόγιο των ατόμων που έχουν φυλακισθεί και των συγγενών τους.

Τι προβλέπει αυτό το ποινολόγιο για όλους όσους εμπίπτουν στην κατηγορία των «ανώμαλων»; Το ποινολόγιο αυτό είναι απλό και δεν επιτρέπει παρεξηγήσεις: «Οι ανώμαλοι "πρέπει να πεθάνουν"». Η σαφής αυτή δήλωση - χωρίς προϋποθέσεις, περιορισμούς, εξαιρέσεις - ακούστηκε από 23 γυναίκες σε σύνολο 24 και από 70 άνδρες σε σύνολο 73. Αποκτά δε ιδιαίτερο ενδιαφέρον όταν αναλύεται από πλευράς φυσικού αυτουργού. Η δήλωση «πρέπει να σκοτωθούν, να αυτοκτονήσουν» 47χρονου γονέα προαγωγού εκφράζει πληρέστερα τον εκτιμητικό κώδικα του συνόλου. «Λίγο αξιοπρέπεια, λίγο τσίπα νάχεις ρε παιδί μου, θα τινάξεις τα μυαλά σου στον αέρα...» Φυσικός αυτουργός οφείλει να είναι ο ίδιος ο «ανώμαλος».

Κι αν δεν αυτοκτονήσει ο «ανώμαλος»; Εδώ τα πράγματα αλλάζουν: παύουν τα απόλυτα. Η θανάτωση των «ανώμαλων» θεωρείται δικαιολογημένη από 22 γυναίκες και όλους (70) τους άνδρες. Όχι όμως κάθε θανάτωση: δικαιολογείται μόνον η «εν βρασμώ ψυχής» θανάτωση. «Αν μου πειράξει το παιδί, θα τον καθαρίσω. Ήρεμα όπως στο λέω. Θα πεθάνει. Στο γόνατο. Δε θα κοιμάμαι ήσυχος αλλιώς», ανέφερε 35χρονος πατέρας δύο ανηλίκων παιδιών.¹⁵

14. Οι πέντε απ' αυτούς είναι κάτω των 25 ετών, ο ένας είναι 31 και ο άλλος 56 ετών.

15. Έτσι γίνεται κατανοητό και γιατί οι άνδρες τείνουν να είναι ανεκτικότεροι απέναντι στους ανενεργούς παιδευαστές και τους κτηνοβάτες. Περισσότερο ρεαλιστές από τις γυναίκες - αφού αναμένεται απ' αυτούς μεγαλύτερη σύμπτωση λόγων και έργων - εμφανίζονται διατεθειμένοι να μη μετατρέπουν αμέσως την απέχθεια, εχθρότητα ή οργή τους σε κίνητρο δράσης, να προτιμούν τη διαβαθμισμένη αντίδραση.

Υπάρχει όμως και μία ιδιόζουσα δράση που εγκρίνεται και από τους άνδρες: είναι η προληπτική, προκαταβολική αντίδραση εφόσον υπάρχει υψηλός δείκτης βεβαιότητας για τη βλαπτική δράση του άλλου. Η προληπτική αντίδραση μπορεί να χαρακτηριστεί και ως προϊόν ενός συλλογικού αναδρομικού βρασμού ψυχής. Σ' αυτή την περίπτωση, το άτομο αισθάνεται ότι εκπροσωπεί τη συλλογικότητα, σε συνδυασμό με το ότι τιμωρεί αναδρομικά το δράστη ιδιαζόντως απεχθών αδικημάτων, χωρίς να περιμένει το επόμενο αδίκημα: «Πουλάει παιδιά το κτήνος, τα βγάζει στο κλαρί για λεφτά. Εσύ τον αφήνεις κι αυτός πουλάει. Πρέπει να περιμένω να πουλήσει και το δικό μου; Και τ' άλλα; Ατιμώρητα; Αλλά κρύβεται πίσω απ' τους μπάτσους και τις μαλακίες»¹⁶. [...] Δικαιώματα; Τι δικαιώματα μου λές ρε; Τώρα τα θυμήθηκες; Όταν σου καταστρέψει το δικό σου το παιδί για δέκα χιλιάδικα θάρθεις να μου λές για νόμους ή να βοηθήσω να τον φάμε; Ε;»

β. Οι «επαγγελματίες»

Τα άτομα που συζητήθηκαν εντάσσουν στην κατηγορία των «επαγγελματιών» όσους αποτελούν το οργανωμένο έγκλημα, όσους αντλούν το βασικό τμήμα των κοινωνικών απολαβών τους (χρήμα, φήμη, απολαύσεις) από το έγκλημα:¹⁷ έμποροι ναρκωτικών, προαγωγοί,¹⁸ ληστές.¹⁹

Οι «επαγγελματίες» έχουν κοινωνικές ιεραρχίες με βάση την ισχύ και τον αυστηρό καταμερισμό του χώρου δράσης τους. Ναρκωτικά δε και πορνεία δεν αποτελούν μεν ενιαίο εγκληματικό χώρο, αλλά οπωσδήποτε αποτελούν «συγκοινωνούντα δοχεία».²⁰ Μπορεί να υποτεθεί ότι, η πορνεία και τα ναρκωτικά παρέχουν τη δομή, το ρυθμό και το νόημα στο παραδοσιακό έγκλημα στη σύγχρονη Ελλάδα.

16. «Μαλακίες»: Η έννοια έχει πολλαπλή αλλά ακριβέστατη χρήση. Στην ειδική περίπτωση, αποτελεί γενίκευση που αναφέρεται στις επιμέρους πλευρές (στα δευτερεύοντα υπόλοιπα) ενός ζητήματος, πλευρές τις οποίες ο ομιλητής δεν εκτιμά ως άξιες αναφοράς.

17. Ας υπενθυμιστεί ότι τα άτομα που συζητήθηκαν αισθάνονται, νοσηματοδοτούν και χρησιμοποιούν την έννοια του εγκλήματος με μια δική τους κοινή λογική, ζήτημα που προσεγγίζεται στη συνέχεια.

18. Δήλωση 51 χρονου «πιασμένου» προαγωγού, απόφοιτου πανεπιστημίου, για την έννοια του προαγωγού: «Προαγωγός! Πλάκα έχει! Έλα ρε Γρηγόρη τώρα, μη μου λές μαλ..... Τάπαμε. [-] Αυτά είναι για δικηγόρους και τέτοια... άκου προαγωγοί... εγώ προαγωγός; Ανωτάτη Προαγωγική... Πτυχία δίνω;»

19. Δήλωση 28χρονου «έμπιστου» ενός προαγωγού για τους ληστές γενικά: «Εδω γύρω είναι κι αυτοί. [-] (Αλλά) είναι χαμένοι. Τη μισή τους ζωή θα τη βγάλουν «μέσα». Και τα κλεφτρόνια. Αυτοί θα βγάλουν την άλλη μισή. Ψοφίμια. Πλέμπα.»

20. Κρίνοντας από τη ροή της πληροφόρησης, αν η ροή της πληροφόρησης από το ένα χώρο στον άλλο είναι ανάλογη της συγγένειάς τους τότε πορνεία και ναρκωτικά αποτελούν αδελφούς εγκληματικούς χώρους.

Οι «επαγγελματίες» απορρίπτονται από τα άτομα που συζητήθηκαν. Ακόμα και οι ίδιοι αυτο-απορρίπτονται ως επαγγελματίες, ως έμποροι ηδονής και ψευδαίσθησης. Το λαϊκό ποινολόγιο είναι σαφές: «Πρέπει να πεθάνουν». Η θέση αυτή υποστηρίχθηκε έντονα από τρεις στις τέσσερις γυναίκες, άτομα από δύο στους τρεις άνδρες και αντιφατικά από δύο από τους πέντε προαγωγούς.²¹ Έμποροι ναρκωτικών και προαγωγοί αξιολογούνται με έναν ιδιόμορφο τρόπο: τυγχάνουν υψηλής (αυτο-)εκτίμησης αλλά χαμηλού (αυτο-)σεβασμού. Οι δε μεγαλύτεροι απ' αυτούς, ακριβώς επειδή έχουν παρελθόν έχουν και συνείδηση: «Εντάξει... αν πιαστείς και δε ντα φάς στα ναρκωτικά όπως κάνουν τα αντράκια, έχει λεφτά... καλά. Κι άλλα έχει. Όλοι σουζα. Ό,τι θές, όπως θές... Και; Δε λέω, καλά είναι. Αλλά μη κοιτάξεις προς τα πίσω. Μόνο μπρος και λίγο-λίγο. Έλα, χέσε τώρα, άστ' αυτά. Στο ψητό.»

Πάντως, δύο παράγοντες φαίνονται να μετριάζουν αυτή την αρχική εκτίμηση των ατόμων που συζητήθηκαν. Οι παράγοντες αυτοί μετριάζουν το άτυπο ποινολόγιο με τρόπον ώστε να ισχύει βασικά ως γενική θέση και σε ειδικές περιπτώσεις. Καταρχήν, η ισχύς των «επαγγελματιών» στο συγκεκριμένο κοινωνικό χώρο μετριάζει την έκφραση οργής των άλλων. Τους-ις υποχρεώνει να είναι μετριοπαθείς. Στη μετριοπάθεια οδηγεί και η συνηθισμένη οικονομική ενίσχυση των στενών συγγενών από τους «επαγγελματίες»: η συχνή ή και τακτική οικονομική ενίσχυση λυγίζει την προσήλωση στις αξιακές αρχές. Και βέβαια, ό,τι δεν εκφράζεται τείνει σταδιακά και να ατονεί.

Τον πρώτο παράγοντα έρχεται να ενισχύσει ιδεολογικά, ηθικά και συναισθηματικά η ταύτιση με την κοινωνία. Όλοι και όλες αναφέρουν ότι η πορνεία και τα ναρκωτικά δεν οφείλονται στους προαγωγούς και τους εμπόρους ναρκωτικών. Ας μιλήσουν οι ίδιοι: (48χρονος) «Δεν είμαι άγιος. Ναρκωτικά-ναρκωτικά. Αλλά, πες μου, ποιον ανάγκασα να τα πάρει;²² Στα ναρκωτικά τους ρίχνει η μάνα τους κι ο πατέρας τους κι η κοινωνία.

21. Θέση που ισχύει και για τους προαγωγούς παιδιών, με την έμφαση να δίνεται ανυποχώρητα στο παιδί. Οι προαγωγοί που συζητήθηκαν ήταν αδαμάντινοι: Άλλο προαγωγός ενηλίκων γυναικών και άλλο προαγωγός παιδιών. Ακόμα και ένας υπαινιγμός αμφισβήτησης της ασυνέχειας ανάμεσα στα δύο τους καθιστούσε εριστικούς και επιθετικούς. (Με μια σημαντικότητα απόκλιση από το νομικά και κοινωνικά αποδεκτό: «παιδί» από τους προαγωγούς και τους «εμπίστους» στο χώρο της πορνείας θεωρείται συνήθως η 15χρονη, συχνά η 14χρονη και σχεδόν πάντα ο 16χρονος. Κατά κανόνα, η 16χρονη πόρνη θεωρείται ενήλικη.)

22. [Γ. Λ.: «Γιατί, δεν γίνεται κι αυτό;» «Γίνεται αλλά όχι από μας. Από βαποράκια. [-] Τα πιο πολλά όμως γίνονται από φίλους κολλητούς. «Είδες τί άντρας είμαι;» και τα τοιαύτα. Γ. Λ.:»Εσύ δεν έχεις ρίξει κορίτσια της δουλειάς;» (Έκρηξη θυμού από μέρους του. Εκδηλώνεται με μια σειρά προστατευτικών ύβρεων, χωρίς επιθετική διάθεση. [-] Παλιά. Όχι. Μόνες κάνουν. Την άλλη [-] δεν την.....(σειρά εκφράσεων ενδεικτική πιέσεων).....και τόκοψε; Ε, είναι στον Πύργο τρελλαμένη απ' το «φτιάξιμο» (τη χρήση ηρωίνης).]

Εγώ τους ρίχνω;» (35χρονος) «Εγώ τις γ.....; Εγώ; Όλη η Ελλάδα τις γ.....». Άντρες και γυναίκες.» [-]²³

Όσον αφορά την επικινδυνότητα των «επαγγελματιών», όσοι έχουν εκτίσει ποινή και οι συγγενείς τους θεωρούν τους «επαγγελματίες» ως προσεκτικά και σκόπιμα ακίνδυνους στις καθημερινές τους δοσοληψίες.²⁴ Εάν όμως ένας «επαγγελματίας» πιστέψει ότι κάποιος απειλεί ζωτικά του συμφέροντα,²⁵ μεταβάλλεται όχι μόνο σε επικίνδυνο αλλά σε ιδιαίτερα επικίνδυνο άτομο.

Πέρα από τις καθημερινές πρόσωπο-με-πρόσωπο επαφές, τίθεται και το ερώτημα του αν ο «επαγγελματίας» είναι γενικά επικίνδυνος για την κοινωνία συνολικά. Η απάντηση σ' αυτό το ερώτημα είναι από μέρους όλων καταφατική. Ο «επαγγελματίας» είναι ένα κοινωνικό παράσιτο: εκμεταλλεύεται και βλάπτει ενσυνείδητα ανθρώπους και τις αδυναμίες τους, με μοναδικό νομιμοποιητικό της δράσης του επιχείρημα την προσφυγή στην κοινωνική αναγκαιότητα της ύπαρξής του. Σ' ό,τι αφορά το αν θα ήταν δυνατό σε κάποιες συνθήκες να αρθεί η επικινδυνότητά του αυτή, όσοι και όσες συζητήθηκαν απαντούν με σαφήνεια: Η επικινδυνότητα δεν αποτελεί κάποιο άθροισμα ατομικών επικινδυνοτήτων. Αποτελεί συστατικό στοιχείο, ιδιότητα, του εγκληματικού χώρου των «επαγγελματιών». Με άλλα λόγια, διακρίνουν ανάμεσα σε μία «δομική επικινδυνότητα» και μία «συγκυριακή επικινδυνότητα». Η εμπειρική αυτή διάκριση συνοδεύεται από άλλη μία εμπειρική διάκριση προγνωστικού χαρακτήρα: Όποιος έχει «μυηθεί» στο επαγγελματικό έγκλημα δεν αλλάζει. Το επαγγελματικό έγκλημα έχει αναβαθμιστεί σε τρόπο ζωής του, σε δεύτερη φύση του. Ο «επαγγελματίας» είναι δομικά εγκληματικός και επικίνδυνος, «έχει γλυκαθεί», «τόχει στο αίμα του» - και το γνωρίζει.

Ειδική περίπτωση «επαγγελματιών» αποτελούν οι Αλβανοί προαγωγοί. Πέρα από τη δομική επικινδυνότητα του συγκεκριμένου κοινωνικού χώρου, διαθέτουν και ισχυρή προσωπική επικινδυνότητα.²⁶ Είναι νέοι στην πορνεία στη σύγχρονη Ελλάδα, διαθέτουν δε περιορισμένη ικανότητα προσαρμογής στις αλλαγές των καταστάσεων γύρω τους. «Είναι άτομα

23. Και, βέβαια, το ότι η συγκεκριμένη θέση παρέχει ηθική στήριξη, «νομιμοποίηση», στο έγκλημα δεν σημαίνει και ότι είναι λαθεμένη. Άλλωστε, ως θέση, θα την αποδέχονταν εγκληματολόγοι όπως οι Taylor, Walton και Young. (Δες *The New Criminology. For a Social Theory of Deviance*, Λονδίνο: Routledge & Kegan, 1973.)

24. Αυτή η εκτίμηση διατυπώθηκε από την μεγάλη πλειονότητα των ατόμων που σχετίζονται μαζί τους..

25. Διεκδικεί τμήμα της αγοράς ή του χώρου τους, παίρνει πληροφορίες ανεξέλεγκτα, επιχειρεί να ασκήσει ή ασκεί βία, αποτελεί ενεργό όργανο του νόμου, ή επιχειρεί κάποιου είδους κινηματογραφική ηθική σταυροφορία.

26. Η οποία αποτελεί σύνθεση αγροτικής κοινωνικής καταγωγής από μία κοινωνία χωρίς Διαφωτισμό και ζωής σ' ένα άξενο έως και εχθρικό περιβάλλον.

απερίσκεπτα και επικίνδυνα», τόνισε πόρνη που τους ζει σε καθημερινή βάση. Επίσης, είναι ξένοι, φοβισμένοι, ιδιαίτερα απολίτιστοι και κοντόφθαλμοι, εκμεταλλευτικοί σε βαθμό που εξοργίζει ακόμα και τους Έλληνες προαγωγούς, αμήτοι σε σύμβολα και υπαινιγμούς, οργανωμένοι σε επίπεδο χαλαρής συμμορίας και, συνήθως, «φτιαγμένοι» από τα ναρκωτικά. Με άλλα λόγια, είναι απρόβλεπτοι, άμετροι, «over-reactive». ²⁷ Ο Αλβανός προαγωγός του 1995 είναι ο οριακά επικίνδυνος προαγωγός, ο προαγωγός του ελεύθερου ανταγωνισμού και της πρωταρχικής συσσώρευσης σε μian εποχή που έχουν χαθεί και τα δύο.

γ. Οι «άσχετοι»

Τελευταία κατηγορία στον κώδικα εκτίμησης της επικινδυνότητας και εγκληματικότητας από μέρους όσων έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης και των συγγενών τους είναι οι «άσχετοι». Στην κατηγορία αυτή εντάχθηκαν άτακτα χρήστες ναρκωτικών, χούλιγκανς, μικροκλέφτες, άστεγοι, αλήτες. Όλα τα άτομα, αδιακρίτως ηλικίας, φύλου ή όποιου άλλου χαρακτηριστικού ήταν σαφή και χωρίς την παραμικρή διάθεση διαπραγμάτευσης: οι «άσχετοι» δεν είναι ούτε επικίνδυνοι ούτε εγκληματικοί. Ακριβέστερα, καταρχήν δεν είναι δομικά επικίνδυνοι, κατά δεύτερο δε λόγο, δεν είναι ούτε προσωπικά επικίνδυνοι. Και εφόσον δεν είναι επικίνδυνοι δεν είναι ούτε εγκληματικοί. Με άλλα λόγια, οι «άσχετοι» είναι άσχετοι με το θέμα. ²⁸ Όσοι και όσες συζητήθηκαν, εκφράστηκαν γι' αυτούς με ύφος ανεκτικό ή/και περιφρονητικό, ακόμα και με συμπάθεια. Όπως το εξέφρασε 25χρονος με διάφορες ειδικεύσεις (κλοπές, βοήθεια σε προαγωγούς και εμπόρους ναρκωτικών, κλπ.), «Όλοι είναι άσχετοι. Καμμία σχέση. Ούτε εγκληματίες ούτε επικίνδυνοι, ούτε πράσινα άλογα. Τρίχες. Δύστυχοι, «γραμμένοι» από την οικογένεια, φουκαράδες. Μπορεί και ψευτόμαγκες που κάνουν το σκληρό στη γκόμενα. Μαλάκας. Ήμουν κι εγώ και ξέρω. Όταν ξύπνησα στα στενά ούτε που ξέρω από που μούρθε. Ήρθε κι ο στρατός μετά το «πανεπιστήμιο» κι έδεσα.» ²⁹

27. Με εξαίρεση τους δύο τελευταίους προσδιορισμούς, οι υπόλοιποι έχουν αποδοθεί στους Αλβανούς προαγωγούς από άλλους «επαγγελματίες».

28. Άλλωστε και η άτακτη, κυριολεκτικά σωρηδόν κατάταξή τους είναι ενδεικτική: τα άτομα που συζητήθηκαν - αν και (ή μήπως επειδή;) είναι ιδιαίτερα κοντά στο επικίνδυνο και εγκληματικό - αρνήθηκαν να αποδώσουν κάποια σημαίνουσα επικινδυνότητα και, συνεπώς, να διαφοροποιήσουν όλες αυτές τις περιπτώσεις. Έχουν τη γνώμη ότι όλες οι υποκατηγορίες των «άσχετων» δεν είναι ενταγμένες σε κοινωνικούς χώρους που εμπεριέχουν την επικινδυνότητα ως μόνιμο δομικό χαρακτηριστικό. Συνεπώς, έχουν τη γνώμη ότι οι «άσχετοι» είναι - ευκολότερα ή δυσκολότερα - καταρχήν επανεντάξιμοι στο ευρύτερο κοινωνικό σώμα.

29. «Στενά» και «πανεπιστήμιο»: η φυλακή.

Οι «άσχετοι» ταυτίζονται με τη νεαρή ηλικία ή/και την αδυναμία να είναι επικίνδυνοι. Δεν είναι παρά μόνο συγκυριακά πιο επικίνδυνοι από τον ευρύτερο πληθυσμό. Συγχρόνως όμως, θεωρούνται ως υποψήφιοι για το οργανωμένο έγκλημα. Συνειδητά ή ασυνείδητα, οδηγούμενοι από τις περιστάσεις ή σκόπιμα, είναι κάτω από ορισμένες περιστάσεις δυνατό να ενταχθούν στο οργανωμένο έγκλημα και τον «επαγγελματισμό». Οι 16 από τις 24 γυναίκες και οι 63 από τους 73 άνδρες που συζητήθηκαν εξέφρασαν τη βεβαιότητα ότι η σύλληψη, καταδίκη και φυλάκιση ενός «άσχετου» αποτελεί ισχυρό συγκαθοριστικό παράγοντα στην «επαγγελματικοποίηση» ή, έστω, στην παγίωση της θέσης που είχε την ημέρα της σύλληψής του. Η βεβαιότητά τους αυτή ενισχύεται και από ένα πλήθος βιογραφικών δεδομένων. Για παράδειγμα, οι 10 από τους 15 «επαγγελματίες» αποφυλακισμένους που συζητήθηκαν, βρέθηκαν στη φυλακή για μικρο-αδικήματα. Εκεί απέκτησαν βιώματα, γνώσεις και διασυνδέσεις απαραίτητες για την «επαγγελματική» μετεξέλιξή τους. Γι' αυτούς, η κατηγορία των «άσχετων» αποδείχτηκε μεταβατική, προσωρινή.

Αξίζει να τονιστεί ότι τα άτομα που εντάσσονται στην κατηγορία των «άσχετων» από τους αποφυλακισθέντες και τα μέλη των οικογενειών τους δεν είναι άγνωστα στην εγκληματολογική βιβλιογραφία. Συναντιώνται συχνά σε διάφορες μελέτες - αν και με διαφορετικές εμφάσεις στην κάθε μια.³⁰ Αυτό που ίσως δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό είναι ο τρόπος που τα συγκεκριμένα άτομα αξιολογούνται από όσους και όσες διατρέχουν - ή έχουν διατρέξει κατά το παρελθόν - μια εγκληματική τροχιά. Η αξιολόγηση δε αυτή έχει κάποια σημασία στο βαθμό που η εγκληματική τροχιά είναι δυνατό να αποτελέσει ένα πιθανό μέλλον των «άσχετων».

Από τα λεγόμενα των ατόμων που συζητήθηκαν, είναι σαφές ότι τα άτομα που έχουν έρθει σε συστηματική επαφή με τη φυλακή και χώρους όπως το οργανωμένο έγκλημα είναι ικανά να διακρίνουν ευκολότερα την επικινδυνότητα από την εγκληματικότητα. Απ' αυτή την οπτική γωνία, το έγκλημα δεν είναι σταθερό. Τα άτομα που συζητήθηκαν, τείνουν να κατανοούν το έγκλημα ως μία ενέργεια που, όταν λάβει χώρα, παραβιάζει ακόμα και τις πλέον βασικές ηθικές αρχές της κοινωνίας. Κάθε ενέργεια που προσβάλλει δευτερεύουσες ή περιφερειακές αρχές δεν κατανοείται ως έγκλημα. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τη γνώμη τους, είναι κοινωνικά ωφέλιμο να λάβει χώρα τόσο μια ευρεία αποποινικοποίηση στο επίπεδο των μικρο-εγκλημάτων όσο και μια αύξηση της ανοχής του νόμου στους μικρο-εγκληματίες.

30. Για παράδειγμα, δες μελέτες όπως αυτές του Α. Αστρινάκη (*Νεανικές Υποκουλτούρες. Παρεκκλίνουσες υποκουλτούρες της νεολαίας της εργατικής τάξης. Η βρετανική θεώρηση και η ελληνική εμπειρία*, Αθήνα: Παπαζήσης, 1991), των Κ.Δ. Σπινέλλη και Ζ. Λούτση («Κοινωνική ανισότητα και "ηθική παρεκτροπή" ανηλίκων», ΕΚΚΕ, *Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη*, Άνοιξη 1988, σσ. 607-24) και του Α. Δ. Καράμπελα («Ο σύγχρονος Έλληνας τοξικομανής», στο ίδιο, σσ. 239-269) που εμφανίζονται στο ίδιο, σσ. 239-269).

Η αστάθεια στον ορισμό του εγκλήματος μέσω της αναγωγής του σε έμπρακτη προσβολή των βασικών ηθικών αρχών της κοινωνίας παγιώνεται από τη θεώρηση του συνόλου όσων συζητήθηκαν ότι ο τρέχων νομικός ορισμός του εγκλήματος είναι τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά διαβλητός. Όλοι και όλες φρονούν ότι ο νόμος γενικά είναι «καλός» και «αναγκαίος» για τη λειτουργία μιας κοινωνίας. Οι άνδρες όμως αποφασιστικά και οι γυναίκες κάπως πιο διστακτικά προσάπτουν στον τρέχοντα νόμο δύο συμπληρωματικές αδυναμίες: την εκλεκτικότητα και τη δυσαναλογία αδικήματος-ποινής.

Σ' ό,τι αφορά την εκλεκτικότητα, οι αποφυλακισθέντες και τα μέλη των οικογενειών τους φρονούν ότι το ισχύον νομικό καθεστώς εστιάζει στους φτωχούς και αδιαφορεί για τα εγκλήματα των πλουσίων, ή, έστω, εφαρμόζεται με τρόπον ώστε να αδικεί τους φτωχούς και να απαλλάσσει τους πλούσιους. «Σώπα ρε», δήλωσε γονέας 22χρονου νεαρού που εξέτισε ποινή για χρήση ναρκωτικών. «Μου χώσανε το παιδί μέσα για «κάπνισμα». [-] Κι αυτούς που κλέβουν δισεκατομμύρια; Λούφα! «Ό,τι προβλέπει ο νόμος», «δυστυχώς δεν αποδεικνύεται»! Εμ, πώς ν' αποδειχτεί; Χαζοί είναι; Αφού θα πάνε όλοι μέσα».³¹

Σ' ότι αφορά τη δυσαναλογία αδικήματος-ποινής, στη μεγάλη τους πλειονότητα τα άτομα που συζητήθηκαν τείνουν να την αντιστοιχούν με τη διάκρισή τους των «άσχετων» κυρίως από τους «επαγγελματίες» και δευτερευόντως από τους «ανώμαλους». Σύμφωνα με τη γνώμη τους, οι «άσχετοι» είναι οι συνήθως αδικούμενοι από το νόμο. Πιστεύουν δε ότι κάθε δίκαιο, εφόσον εστιάζει στην πράξη, είναι άδικο, είναι «στημένο».

Μπορεί να ειπωθεί ότι, έστω και από διαφορετική οπτική, ο εκτιμητικός κώδικας των ατόμων που συζητήθηκαν συγγενεύει εκλεκτικά με τους θεωρητικούς προβληματισμούς κοινωνικών επιστημόνων όπως ο Turk, ο Becker και ο Erickson. Στιγμιαία δε, συμπίπτει με θέσεις όπως της Delmas-Marty ότι στο έγκλημα αποδίδεται κάποια σταθερότητα από τον νομικό ορισμό του και ότι «η νομική γλώσσα είναι παγωμένη, φτωχή,....έχει χάσει τις ουσιαστικές ιδιότητες της πραγματικότητας».³² Τέλος, τείνει να αποδίδει το έγκλημα στην κοινωνία. Όχι όμως την ταξική κοινωνία των μαρξιστικής έδρας εγκληματολόγων αλλά την κοινωνία γενικά.

Το έγκλημα, σύμφωνα με τον εκτιμητικό κώδικα όσων συζητήθηκαν, αποτελεί συστατικό, ιδιότητα της κοινωνίας γενικά. Είναι ελέγξιμο, είναι περιορίσιμο, είναι και αντιμετωπίσιμο, αλλά δεν είναι εξαφανίσιμο. Πάνω σ'

31. Αξίζει να τονιστεί ότι η μεγάλη πλειονότητα των αποφυλακισθέντων δεν διακατέχεται από κάποιο «αριστερό φρόνημα». Μπορεί να ειπωθεί ότι μάλλον κλίνει προς ακραίες συντηρητικές απόψεις και χαρακτηρίζεται από ένα υπερ-συντηρητικό weltanschauung. Άλλωστε, η ενοχοσυνειδησιακή και φιλανθρωποεδρεύουσα διάκριση «πλουσίων-φτωχών» είναι ξένη από κάθε έλλογο ριζοσπαστικό επιχείρημα.

32. Delmas-Marty, σ. 20.

αυτή τη βάση, ποιος θα ήταν ο κατάλληλος για να το ελέγξει, περιορίσει, αντιμετωπίσει; Από τις 20 γυναίκες και τους 56 άνδρες που ρωτήθηκαν πάνω σ' αυτό το ζήτημα, 16 γυναίκες και 44 άνδρες φαίνονται να αποδίδουν στη επιστήμη ένα σεβασμό που δεν αποδίδουν στο νόμο. Επίσης, στην επιστήμη αποδίδουν και έναν εγγενή ανθρωπισμό, που ούτε αυτόν αποδίδουν στο νόμο.³³ Ειδικότερα, πιστεύουν ότι η κατηγορία των «ανώμαλων» αποτελεί ευθύνη κυρίως μιας ψυχιατρικής-ψυχολογίας, η κατηγορία των «επαγγελματιών» ευθύνη του νόμου και της καταστολής, και η κατηγορία των «άσχετων» ευθύνη κυρίως μιας ειδικευμένης κοινωνιολογίας-κοινωνικής ψυχολογίας, μιας εγκληματολογίας. Με άλλα λόγια, υποστηρίζουν τη σαφή αποσυμφόρηση του νόμου, τη σαφή συρρίκνωση του νόμου υπέρ της επιστήμης και την επιστροφή στην κοινωνία μιας σειράς αδικημάτων.³⁴

Τέλος, εκτός από την αποσυμφόρηση των ποινών, τάσσονται και υπέρ της κοινωνικής επανένταξης όσων φυλακίζονται μέσω και της λήψης ουσιαστικών μέτρων κατά τη διάρκεια έκτισης της ποινής³⁵ αλλά και μετά την έκτισή της.

Συνολικά ειδωμένη και όπως αναδύεται μέσα από ποικίλες και ποικιλόμορφες εμπειρικές διατυπώσεις, η πρόταση για την αντιμετώπιση του εγκλήματος όσων έχουν εκτίσει ποινή φυλάκισης και των συγγενών τους περιλαμβάνει μία ασυστηματοποίητη ως παρουσίαση και εμπειριστική αλλά ισχυρή ως επιχείρημα σύνθεση μεταχείρισης, καταστολής και κοινωνικής επανένταξης. Η σύνθεση αυτή αντιστοιχεί στη διάκρισή μεταξύ «ανώμαλων», «επαγγελματιών» και «άσχετων». Η πρόταση αυτή είναι απορριπτική «στον «καθολικό πόλεμο» που έχει κηρύξει εδώ και αρκετά χρόνια ο M. Cusson ενάντια στο έγκλημα και τους υποστηρικτές των διάφορων «νεωτεριστικών τάσεων της Εγκληματολογίας».³⁶ Θεωρούν τις απόψεις αυτές άδικες, εμπαθείς και αναποτελεσματικές: το οργανωμένο έγκλημα, ο χώρος δράσης του «επαγγελματία», δεν κινδυνεύει από «καθολικούς πολέμους». «Εμάς τέτοια κόλπα δε μας αγγίζουν. Αυτοί που θα την πληρώσουν θα είναι οι «άσχετοι».

33. Πάντως όσοι έχουν εκτίσει κάποιες ποινές εξαιρούν τους κοινωνικούς λειτουργούς από την απόδοση επιστημονικού ανθρωπισμού. Ακριβέστερα, τους εξαιρούν τόσο από την απόδοση τόσο επιστημονικότητας όσο και ανθρωπισμού. Τρέφουν γι' αυτούς μιαν έντονη αντιπάθεια ή και εχθρότητα.

34. Χωρίς μάλιστα να μπορεί να τους αποδοθεί κάποιο ιδιαίτερο συμφέρον. Όλοι οι προαγωγοί υποστήριξαν ότι μία εστίαση του νόμου στους «επαγγελματίες» - αν και αντιβαίνει στα συμφέροντά τους - θα ήταν αποτελεσματικότερη και δεν θα δημιουργούσε τόσα προβλήματα στους «άσχετους» και τις οικογένειές τους.

35. Εκφράζοντας απόψεις όπως αυτές του B. Bouloc (έμφαση στις επαγγελματικές ποινές, στις εξόδους και άλλα μέτρα διατήρησης των οικογενειακών δεσμών), Penologie, Παρίσι: Precis Dalloz, 1991.

36. Αντώνης Μαγγανάς, «M. Cusson, Croissante et Decroissante du Crime», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 1992, τ. 5-10, σ. 316.

Βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης, Στ.:** Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1996
- Αστρινάκης:** Α. Νεανικές Υποκουλτούρες, Αθήνα: Παπαζήσης, 1991
- Becker, H. S:** Outsiders, Νέα Υόρκη: Free Press, 1963
- Bouloc, B.:** Penologie, Παρίσι: Precis Dalloz, 1991
- Δασκαλάκης, Η.:** Η Εγκληματολογία της Κοινωνικής Αντίδρασης, Αθήνα: Σάκκουλας, 1985.
- Delmas-Marty, M.:** Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
Glaser, D. «From Revenge to Resocialization», στο Ph. Whitten (εκδ.), Readings in Social Problems '73-'74, Γκίλφορντ: Annual Editions
- Ghodse, H.:** Drugs and Addictive Behavior, Οξφόρδη: Blackwell, 1989
- Goffman, E.:** Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963
- Haimowitz, N. H.:** «Development Patterns: From Birth to Five Years», στο Human Development, επιμ. M. L. Haimowitz - N. H. Haimowitz, Νέα Υόρκη: Crowell, 1966
- Καράμπελας, Λ. Δ.:** «Ο σύγχρονος Έλληνας τοξικομανής», Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ, Άνοιξη 1988

- Lemert, E. M.:** Social Action and Legal Change, Σικάγο: Aldine Press, 1970
- Μαγγανάς, Α.:** «M.Cusson, Croissante et Decroissante du Crime, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 1992
- Matza D.:** Becoming Deviant, Νέα Υόρκη: Prentice-Hall, 1969
- Mills, C. W.:** «The Professional Ideology of Social Pathologists», στο I. L. Horowitz (επιμ.), Power, Politics and People, Νέα Υόρκη: Oxford University Press, 1967
- Νόβα-Καλτσούνη, Χρ.:** «Σχολική Κοινωνικοποίηση και Αποκλίνουσα Συμπεριφορά», Χρονικά, 1993
- Olmann, B.:** Alienation, Καίμπριτζ: Cambridge University Press, 1977
- Shur, E. M.:** Law and Society: A Sociological View, Ν. Υόρκη: Random House, 1969 Tannenbaum, F.
«The Dramatization of Evil», στο E. Rubington - M. S. Weinberg (επιμ.), Νέα Υόρκη: MacMillan, 1974 Taylor, I, P. Walton και J. Young, The New Criminology: For a Social Theory of Deviance, Λονδίνο: Routledge και Kegan, 1973
- Σπινέλη, Κ. Α. και Ζ. Λούτση:** «Κοινωνική ανισότητα και “ηθική παρεκτροπή” ανηλίκων» Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ, Άνοιξη 1988
- Tannenbaum, F.:** «The Dramatization of Evil», στο E. Rubington - M.S. Weinberg (επιμ.), Νέα Υόρκη: MacMillan, 1974

Taylor, I., P.

Walton και J. Young:

The New Criminology: For a Social
Theory of Deviance, Λονδίνο:
Routledge και Kegan, 1973

Turk, A.:

T. Criminality and the Legal
Order, Σικάγο: Rand McNally,
1969

Weber, M.:

From Max Weber, H. H. Gerth -
C. W. Mills (εμπ.), Νέα Υόρκη:
Oxford University Press, 1958

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη

Αθήνα, Επτάλοφος, 1991, σελ. 1-764

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Ασφαλώς ο αριθμός των συμμετοχών στον Τιμητικό Τόμο για τον Ηλία Δασκαλάκη, που φτάνει τις 30, και η ποιότητά τους υποδηλώνει την εκτίμηση και αγάπη που έτρεφαν όλοι αυτοί οι άνθρωποι στον διακεκριμένο επιστήμονα. Η ποικιλία δε των θεμάτων δείχνει καθαρά πόσο πολύπλευρη προσωπικότητα υπήρξε ο Ηλίας Δασκαλάκης, ο ακούραστος αυτός εργάτης του πνεύματος «που διακρίθηκε από νωρίς για τη διεισδυτικότητα των θεωρητικών του αναλύσεων και την ικανότητά του να οδηγείται σε δημιουργικές συνθέσεις.»¹

Η προετοιμασία του Τιμητικού αυτού Τόμου πήρε αρκετό χρόνο πράγμα που οφείλεται κυρίως σε τεχνικούς λόγους και στην επιθυμία πολλών να συμμετάσχουν στο υπό κρίσιν έργο. Το Σύγγραμμα αποτυπώνει τις απόψεις των συγγραφέων όταν υπέβαλαν τα κείμενά τους. Συγχαρητήρια πάντως αξίζουν στον Καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη για τη γενική εποπτεία του έργου καθώς και τους συνεργάτες του Τομέα εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Β. Αρτινοπούλου, Α. Αστρινάκη και Τ. Σεράση για την επιμέλεια έκδοσης.

Και αυτή τη φορά θα προτιμήσουμε μία πολύ συνοπτική παρουσίαση των διαφόρων εργασιών προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα στους αναγνώστες να συμβουλευτούν τον Τόμο για τις εργασίες που τους ενδιαφέρουν ιδιαίτερα. Τα κείμενα παρουσιάζονται με αλφαβητική σειρά των ονομάτων των συγγραφέων (με βάση το ελληνικό αλφάβητο).

Ο Καθηγητής Στ. Αλεξιάδης στο άρθρο του: «ο φόβος του εγκλήματος», δείχνει καθαρά ότι ο φόβος του εγκλήματος είναι ένα συναίσθημα που μας αφορά όλους εφόσον άλλος λίγο άλλος περισσότερο διατηρούμε ζωντανό αυτό το συναίσθημα στην καθημερινή μας ζωή μέσω των διαφόρων προφυλακτικών μέτρων (π.χ. διάφοροι εξοπλισμοί και άλλα μέτρα ασφαλείας). Τα μέτρα αυτά επηρεάζουν με τη σειρά τους αρνητικά τόσο τη διαπροσωπική όσο και τη δημόσια ζωή του ατόμου. Ο φόβος του εγκλήματος έχει συνέπειες στην χωροταξική κατανομή του αστικού πληθυσμού (μετακινήσεις πληθυσμών από εγκληματογόνες περιοχές) και γενικά πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο.

1. Από το εισαγωγικό σημείωμα του καθηγητή Ιάκ. Φαρσεδάκη.

Στα σύγχρονα κράτη δικαίου, η λειτουργία της ποινής ως μέτρου γενικής πρόληψης, σε ατομικό επίπεδο αμβλύνει το φόβο θυματοποίησης και σε συλλογικό επίπεδο τροφοδοτεί και ενισχύει το συναίσθημα δημόσιας ασφάλειας.

Στο χώρο του δικονομικού δικαίου, η απάντηση της πολιτείας εκδηλώνεται με μία «αυστηροποίηση» της διαδικασίας (π.χ. η καθιέρωση το 1967 του μικτού κακουργιοδικείου).

Ο συγγραφέας, στην προσπάθεια του να καταστρώσει ένα ερευνητικό πρόγραμμα, δίνει στο τέλος του άρθρου ένα πολύ κατατοπιστικό πίνακα με τις κατευθύνσεις που πρέπει να μελετηθούν για μία αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική σχετική με το θέμα που πραγματεύεται.

Στο επόμενο δημοσίευμα, ο Καθηγητής Γ. Αντωνόπουλος πραγματεύεται για τη «μεγαλοψυχία», τη μεγίστη αριστοτελική αρχή, ως το «μέγιστο μάθημα» της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, το μεγαλείον του μεγαλόψυχου έγκειται στο ότι τελεί κάτω από την επιταγήν του μεγίστου, είναι μεγάλος, ολοκλήρωμα και αξιοί το μέγιστο. Η μεγαλοψυχία είναι ανοικτή δύναμη, δύναμη δημιουργικής ελευθερίας που υπερβαίνει συνεχώς τον εαυτόν της. Ο μεγαλόψυχος εκφράζει ένα σύμβολο, ένα σύμβολο μεγαλείου και δυνάμεως το οποίο περιλαμβάνει όλες τις αρετές και εκφράζει δημιουργικά μέσα στη ζωή το ήθος, τη γνώση, την ελευθερία, το λόγο σε ένα μέγιστο βαθμό.

Ακολουθεί η παρουσίαση της Κοινωνιολόγου Βάσως Αρτινοπούλου που αφορά τις δυσκολίες συσχετισμού ανάμεσα σε ορισμένες μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και εμπειρίας παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης.

Ένα από τα ευρύτερα διαδεδομένα παραδείγματα είναι εκείνο της πορνείας, όπου από διάφορες έρευνες που έγιναν τα τελευταία 15 χρόνια, αναφαίνεται ότι το μέσο ποσοστό των πορνών που κακοποιήθηκε σεξουαλικά κατά την παιδική ηλικία ανέρχεται σε 75%.

Παρ' όλα αυτά, τα υπάρχοντα δεδομένα δεν μπορούν να παράσχουν απολύτως σίγουρα συμπεράσματα καθιστώντας την αξιολόγηση των τραυματικών εμπειριών προβληματική. Όπως ορθά τονίζει η συγγραφέας «απλά, στο ιστορικό μερικών ατόμων που χαρακτηρίζονται ως παρεκκλίνοντα, εμφανίζονται περιπτώσεις σεξουαλικής κακοποίησης. Ωστόσο, παραμένει άγνωστος ο αριθμός των θυμάτων που δεν εκδηλώνουν παρόμοιες μορφές συμπεριφοράς.» Απαιτείται η διεξαγωγή κλινικών και θυματολογικών ερευνών μεθοδευμένων και ορθά σχεδιασμένων που δεν θα περιορίζονται σε ήδη στιγματισμένες ομάδες.

Γι' άλλη μια φορά βλέπουμε πως η εγκληματική ή παραβατική συμπεριφορά ξεφεύγει από κάθε προσπάθεια αυστηρής κατηγοριοποίησης δείχνοντας τη δυσκολία του προσδιορισμού ενός αιτιολογικού καθοριστικού παράγοντα μιας συγκεκριμένης εγκληματικής συμπεριφοράς. Ειδικά μάλιστα στις περιπτώσεις όπου τα θύματα είναι παιδιά.

Ο Λέκτωρ Α. Αστρινάκης, Δρ. Κοινωνιολογίας, πραγματεύεται για τη φύση και τους αντικτύπους των διαφόρων στερεοτύπων. Αξίζει να αναφέρουμε το παράδειγμα που ανακάλυψε ο *R. Merton* και το οποίο δείχνει πολύ παραστατικά τι είναι «στερεότυπο»:

«Για ποιο λόγο έχει ο Αβραάμ Λίνκολν τόσους θαυμαστές;

Επειδή έγινε πλούσιος, ήταν επιμελής, διψούσε για γνώσεις, σεβόταν πολύ το δίκαιο του μέσου ανθρώπου, ήταν ιδιαίτερα τολμηρός και η τόλμη τον οδήγησε σε εξαιρετικές επιτυχίες στην κοινωνική σκάλα.

Για ποιο λόγο αντιπαθούν τόσο τους Εβραίους;

Επειδή γίνονται πλούσιοι, είναι επιμελείς, διψούν για γνώσεις, σεβόταν ιδιαίτερα τα δίκαια του μέσου ανθρώπου, είναι τολμηροί και η τόλμη τους οδήγησε σε μεγάλες επιτυχίες στην κοινωνική σκάλα.

Κατά τον *Tajfel* η πιο έκδηλη ιδιότητα των «εχθρικών» στερεοτύπων συνίσταται αναμφίβολα στην ακαμψία τους, όπως επίσης και στην αντίσταση που παρουσιάζουν απέναντι στις πληροφορίες που (λογικά) τα ανατρέπουν.

Οι εχθρικές προκαταλήψεις και στερεοτυπίες διαμορφώνουν ένα φαύλο κύκλο: «η ύπαρξη της προκατάληψης όχι μόνον υποστηρίζει και επιβραβεύει την εχθρική κρίση, αλλά ταυτόχρονα κάνει αδύνατο τον έλεγχο της κοινωνικής «πραγματικότητας» πάνω στις κρίσεις αυτές. Οι τελευταίες ανατροφοδοτούνται και αποκτούν τη μορφή ενός όλο και πιο ολοκληρωμένου κοινωνικού μύθου.

Σε μία πολύ ενδιαφέρουσα παρουσίαση αλλά και κριτική της εξέλιξης της ιταλικής εγκληματολογικής επιστήμης προβαίνει ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου της Γένοας *Uberto Gatti* (στα αγγλικά). Και στην Ιταλία, η εγκληματολογία διήλθε από σοβαρή κρίση μετά την είσοδο των νέων, κοινωνιολογικής προέλευσης, εγκληματολογικών θεωριών (θεωρίες της αλληλόδρασης, συγκρουσιακές και άλλες).

Όσον αφορά την πανεπιστημιακή διδασκαλία της Εγκληματολογίας, παραδοσιακά, τα περισσότερα μαθήματα διδάσκονταν από τις Ιατρικές Σχολές. Η σημερινή εικόνα έχει κάπως αλλάξει. Ο αριθμός των εγκληματολογικών μαθημάτων αυξήθηκε όπως επίσης και ο αριθμός των καθηγητών με νομική κατάρτιση. Τέλος η διδασκαλία της εγκληματολογίας απλώνεται δειλά και έξω από τις Σχολές της Ιατρικής και Νομικής που παραδοσιακά την μονοπωλούσαν.

Όσον αφορά την έρευνα, μία πρόσφατη βιβλιογραφική συλλογή δείχνει ότι μετά το 1975 η ιταλική εγκληματολογική έρευνα φαίνεται να ευνοεί σε ποσοστό 55,2% των εργασιών, τις θεωρητικές προσεγγίσεις σε σχέση με την εμπειρική έρευνα.

Τα πλέον συχνά απαντώμενα θέματα αφορούν τη δυσπροσαρμοστικότητα και νεανική παραβατικότητα (25%) τις «φυλακές» και την ποινική με-

ταχείριση (21%) τα ναρκωτικά (14%). Η έρευνα γύρω από το οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα είναι εξαιρετικά περιορισμένη.

Μία γενική διαπίστωση είναι ότι η ιταλική εγκληματολογική θεωρία παρουσιάζει μία τάση προς τις αφηρημένες κατασκευές και έναν εκλεκτισμό των ειδικών επιστημόνων που συχνά στερούνται πραγματικής εξειδίκευσης.

Όσον αφορά την πρακτική είναι πολύ περιορισμένη και σχεδόν αποκλειστικά σε δύο τομείς: τις φυλακές και το σύστημα πρόληψης και μεταχείρισης της νεανικής παραβατικότητας. Στην Ιταλία, έγιναν στην πράξη πολύ λίγες αλλαγές στο απαρχαιωμένο σωφρονιστικό σύστημα που στηρίζεται στη φυλακή. Μερικές ελπίδες αναφαίνονται από την πρόσφατη ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών (κυρίως στις πόλεις της Β. Ιταλίας) που ευνοούν εναλλακτικές λύσεις στις παραδοσιακές πολιτικές και επικεντρώνονται στα προληπτικά και τα κατασταλτικά μέτρα για τους νέους παραβάτες.

Σημαντική υπήρξε η συμβολή των εγκληματολόγων στην κατάρτιση αυτών των προγραμμάτων.

Συμπερασματικά ο Καθηγητής *U. Gatti* διαπιστώνει ότι παρ' όλο που η Ιταλία θεωρήθηκε ως το λίκνο της Εγκληματολογίας, στην πράξη και για πολλές δεκαετίες, η επιστήμη εξακολούθησε να στηρίζεται σε αρχαϊκές και ξεπερασμένες έννοιες και παρουσίασε πολύ μικρή εξέλιξη. Μόνο πρόσφατα άρχισαν να πραγματοποιούνται ορισμένες αλλαγές οφειλόμενες κυρίως στην εξέλιξη της κλινικής εγκληματολογίας και στην ανάπτυξη της επιστήμης σε κοινωνικο - νομική βάση.

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ εγκληματολογίας και αντεγκληματικής πολιτικής, σημαντικά προβλήματα παραμένουν. Η επίδραση της εγκληματολογίας στη νομοθεσία εξακολουθεί να είναι πολύ περιορισμένη. Τα εμπειρικά στοιχεία των εγκληματολόγων πολύ σπάνια χρησιμοποιούνται για να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα των διαφόρων προγραμμάτων και νέων νομοθετημάτων. Ακόμα και στις λίγες περιπτώσεις όπου οι υποδείξεις των εγκληματολόγων βρίσκουν κάποια απήχηση αυτό γίνεται με σημαντική καθυστέρηση. Ως παράδειγμα αναφέρονται οι μεταρρυθμίσεις του 1975 σχετικές με το σωφρονιστικό σύστημα, μεταρρυθμίσεις που εισήγαγαν αρχές επηρεασμένες από την ιδεολογία της «μεταχείρισης» τη στιγμή που η ιδεολογία αυτή περνούσε τη μεγαλύτερη κρίση της.

Σήμερα υπάρχει ανάγκη για μία κριτική επεξεργασία των διαφόρων στοιχείων με τρόπο που δεν θα περιορίζεται στις θεωρητικές αναλύσεις αλλά θα αναφέρεται και στην ιταλική πρακτική.

Στο σημείο αυτό, ειδικά, βλέπομε μία σύγκλιση απόψεων με τους «οπαδούς» της «Εγκληματολογίας της πράξης» όρο που καθιέρωσε η Ly-

gia Negrier-Dormont,² υπέρμαχος των θεωριών του Maurice Cusson, που προσπαθεί να μετατρέψει σε πράξη, μέσω της νομοθεσίας ή της κοινωνικής πρακτικής, τα στοιχεία και συμπεράσματα που συνάγονται από τις διάφορες εγκληματολογικές έρευνες.

Και στην Ελλάδα, μόλις τα τελευταία χρόνια κλήθηκαν ειδικοί επιστήμονες να παρουσιάσουν τις απόψεις τους σε διάφορες προσπάθειες αναθεώρησης της ισχύουσας νομοθεσίας και πρακτικής.

Στην ουσία το φαινόμενο αυτό συνδέεται με τη δυσκολία εμφύτευσης ορισμένων καινούργιων αντιλήψεων που συνάγονται από τις έρευνες και τα στοιχεία και οι οποίες αντιμάχονται ορισμένα βαθιά ριζωμένα στερεότυπα. Οι άνθρωποι δεν μπορούν να τις αφομοιώσουν από τη μία μέρα στην άλλη. Αυτή η «αντίσταση» δεν μπορεί να καμφθεί παρά με το συντονισμό ενός συνόλου μέτρων και με κατάλληλη ενημέρωση. Ως παράδειγμα αυτής της αδυναμίας πρόσληψης νέων ιδεών και θέσεων μπορούμε ν' αναφέρουμε την περίπτωση της καναδικής νομοθεσίας που αφορά τη σεξουαλική επίθεση. Το 1983 έγιναν οι (ανάλογες με τις ελληνικές του 1984) μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν το βιασμό και διάφορες σεξουαλικές επιθέσεις. Έτσι δημιουργήθηκε το νέο αδίκημα της «σεξουαλικής επίθεσης» (agression sexuelle) που παρουσιάζεται σε τρεις μορφές διαφορετικής βαρύτητας: απλή σεξουαλική επίθεση, ένοπλη και βαρειά. Μετά από συντονισμένες ενέργειες και πληροφόρηση του κοινού από το Κράτος και τους ειδικούς οργανισμούς, διά μέσου εφημερίδων και Μ.Μ.Ε., ο αριθμός των παραπομπών στο ακροατήριο (renvois), ενώ για τα πέντε χρόνια προ των μεταρρυθμίσεων (1977-1982) παρουσίασε μία αύξηση της τάξης του 25%, στα πέντε επόμενα χρόνια μετά τις μεταρρυθμίσεις (1983-1989) η αύξηση ήταν της τάξης του 129% (σε επίπεδο Καναδά). Αυτό βέβαια δείχνει μια αλλαγή νοοτροπίας σε όλα τα επίπεδα.

Όμως, αν κοιτάξουμε στις λεπτομέρειες, θα δούμε ένα γλίστρημα που δείχνει, κατά τη γνώμη μας, την αντίσταση που υπάρχει απέναντι στην αλλαγή των στερεοτύπων. Έτσι, ενώ το 1983 ο αριθμός των καταγγελιών για αδικήματα της 1ης κατηγορίας (απλή σεξουαλική επίθεση) αντιπροσώπευε ένα ποσοστό 88% του συνόλου, τα αδικήματα της 2ης κατηγορίας (ένοπλη σεξουαλική επίθεση) ένα ποσοστό 7% και της τρίτης (βαρειά σεξουαλική επίθεση) ένα 5%, το 1989 τα αντίστοιχα ποσοστά έγιναν 96% για την 1η κατηγορία, 3% για τη 2η και μόλις 1% για την τρίτη.³ Φαίνεται λοιπόν καθαρά ότι, ακόμη και οι «ειδικοί» (αστυνομικοί, εισαγγελείς) έχουν στο μυαλό τους ένα σχήμα, μια ορισμένη εικόνα και ένα όριο

2. *Le crimologue dans la cite*, La Garenne Colombes, Editions europeennes Erasme, 1990 και η βιβλιοπαρουσίαση του συγγράμματος στην Ελλ. Επιθ. Εγκλημ. του 1992 (τ. 5-10).

3. Βλ. J. Roberts και A.Pires, «Le Renvoi et la Classification des infraction d'agression sexuelle», (1992) XXV. Criminologie, 27.

για την κάθε μορφή σεξουαλικής επίθεσης πράγμα που είχε διαπιστωθεί εξάλλου και πριν τις μεταρρυθμίσεις όταν οι περισσότερες περιπτώσεις βιασμών κατέληγαν σε απλή ασέλγεια ή απόπειρα βιασμού.

Βλέπομε λοιπόν ότι οι διάφορες εγκληματολογικές και κοινωνιολογικές έρευνες, πολύ λίγο επέδρασαν στην αλλαγή της νοοτροπίας των εκπροσώπων των διωκτικών μηχανισμών. Χρειάζεται απαραίτητα ένα χρονικό διάστημα που ποικίλλει ανάλογα με τις περιστάσεις για να «περάσει» στον κόσμο η αλλαγή που επιφέρει μια ποινική νομοθεσία. Πάντως οι έρευνες, σωστά παρουσιασμένες στο κοινό, μπορεί ν' αποτελέσουν ένα παράγοντα «συντόμευσης» του χρόνου που χρειάζεται αλλά και μια πιό ορθολογική εξήγηση των αλλαγών που στοχεύει η νέα νομοθεσία. Πρέπει όμως να συνοδεύονται από τον κατάλληλο σχεδιασμό για να μπορέσουν να υλοποιηθούν. Πολλές φορές αναρωτηθήκαμε αν ο εγκληματολόγος δεν πρέπει να έχει γνώσεις «κυβερνητικής» για να μπορέσει να συντονίσει την εφαρμογή μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής που άπτονται ταυτόχρονα πολλών και διαφορετικών τομέων. Πρέπει να αποφύγομε να φτάσουμε στο σημείο όπου οι επί μέρους ειδικοί μιας διεπιστημονικής ομάδας έρευνας θα μιλούν μια γλώσσα «ειδικών» που δεν θα είναι κατανοητή από τους άλλους.

Η επόμενη εργασία είναι η απόδοση στα ελληνικά του συγγράμματος της Καθηγήτριας Αλίκης Γιωτοπούλου Μαραγκοπούλου του σχετικού με τις ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας,⁴ συγγράμματος το οποίο παρουσιάσαμε σε εκτενή βιβλιοπαρουσίαση στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας όπου τονίζαμε:⁵ «Στο υπό κρίσιν βιβλίο [η συγγραφέας] μελετά το φαινόμενο της γυναικείας εγκληματικότητας μέσα στα πλαίσια του σεβασμού των βασικών δικαιωμάτων [...] Η κύρια αιτία της διαφοράς μεταξύ γυναικείας και ανδρικής εγκληματικότητας είναι κατά τη συγγραφέα η ξεχωριστή θέση και ο ξεχωριστός ρόλος της γυναίκας μέσα στην κοινωνία.

Πρόκειται για έργο ιδιαίτερα σημαντικό. Αποτελεί καρπό πολύχρονης πείρας και ενασχόλησης με το θέμα. Πεποίθησή μας είναι ότι θα αποτελέσει για τα επόμενα χρόνια σημείο αναφοράς σε διεθνές επίπεδο, σχετικά με τα ζητήματα που πραγματεύεται.»

Η Λέκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου Χρ.Ζαραφωνίτου πραγματεύεται στην επόμενη δημοσίευση το θέμα των (ανα)παραστάσεων του κοινού για το εγκληματικό φαινόμενο. Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι το κοινό αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα τόσο στην καταγραφή του εγκληματικού φαινομένου (καταγγελία εγκλημάτων) όσο και στην αντιμετώπισή

4. Alice Yotopoulos - Marangopoulos, *The peculiarities of female criminality and their causes*, London, Esperia Publications. 1992, σελ. 1-184.

5. (1990-1992) 5-10 ΕΛΛ. Επιθ. Εγκλ. 337 επ.

του (πρόληψη εγκλημάτων, επανακοινωνικοποίηση εγκληματία, βοήθεια στα θύματα).

Εξετάζοντας τους κυριότερους παράγοντες διαμόρφωσης των παραστάσεων του κοινού γύρω από το εγκληματικό φαινόμενο αναφέρει πρώτα το φόβο του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα απασχολεί έντονα ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού. Το 1985, εννέα στους 10 ερωτηθέντες απαντούν με βεβαιότητα ότι η εγκληματικότητα αυξήθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Αυτό είναι ακριβές για ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων, όπως εκείνα κατά της περιουσίας, δεν ανταποκρίνεται όμως στην πραγματικότητα όσον αφορά τη βαρεία εγκληματικότητα (ανθρωποκτονίες, βιασμοί).

Τις περισσότερες, πάντως, φορές ο φόβος του εγκλήματος βασίζεται σε μία αποσπασματική αντίληψη των πραγμάτων και διαφοροποιείται ανάλογα με την προσωπική και κοινωνική κατάσταση των υποκειμένων καθώς και το περιβάλλον μέσα στο οποίο εκδηλώνεται.

Υπάρχει ακόμη ο φόβος της θυματοποίησης ο οποίος παίρνει μεγαλύτερες διαστάσεις στο περιβάλλον των μεγάλων αστικών κέντρων. Το αστικό περιβάλλον παίζει καθοριστικό ρόλο αφού ο φόβος του εγκλήματος και η ανασφάλεια χαρακτηρίζουν ουσιαστικά τους κατοίκους των αστικών κέντρων. Πολύ σημαντικός είναι εξάλλου και ο ρόλος των ΜΜΕ στη διαμόρφωση των παραστάσεων του κοινού. Τα media παρέχουν συχνά μία συγκεχυμένη και ασαφή εικόνα του εγκληματικού φαινομένου. Το ίδιο το κοινό έχοντας αυτή την εικόνα καταφεύγει σε μεμονωμένες και σπασμωδικές αντιδράσεις χωρίς ένα ευρύτερο συντονισμό. Στην επίταση του φαινομένου συντελεί και η μικρή εμπιστοσύνη που τρέφει το κοινό στην Αστυνομία και τους μηχανισμούς της Ποινικής Δικαιοσύνης. Η αμφισβήτηση αυτή της δικαιοσύνης δείχνει μία κρίση αξιών και κοινωνικών θεσμών που θάπρεπε ν' απασχολήσει σοβαρά τους ασχολούμενους με το σχεδιασμό μιας αντεγκληματικής πολιτικής.

Τέλος πρέπει να προσέξουμε ώστε η κατασταλτική στάση του κοινού που βασίζεται κυρίως σε μία ανακριβή και ατελή γνώση της εγκληματικότητας και της ποινικής δικαιοσύνης, να μην εμποδίσει την επεξεργασία και εφαρμογή μιας αντεγκληματικής πολιτικής κοινωνικής επανένταξης.

Οι Λέκτορες Πανεπιστημίου Ν. Θεοτοκάς και Ν. Κοταρίδης, στη δημοσίευσή τους «Πολιτικό σύστημα και οριοθέτηση της νομιμότητας» εξετάζουν εμπεριστατωμένα τη λειτουργία της αμνηστίας κατά την οθωνική περίοδο. Στόχος της εργασίας είναι η συμβολή στη μελέτη των συμπεριφορών των ενόπλων της Επανάστασης του 1821, που ποινικοποιούνται βάσει των νέων προτύπων προσδιορισμού και επιβολής της έννομης τάξης στο ελληνικό βασίλειο. Ειδικότερα μελετάται η χρήση της αμνηστίας ως μέσο εκτόνωσης των εμπλοκών που δημιουργεί η «παράνομη» δράση των ενόπλων.

Η επόμενη δημοσίευση του εισαγγελέα εφετών Λ. Καράμπελα είναι μία συνοπτική και πολύ ενδιαφέρουσα παρουσίαση σκέψεων και συμπερασμάτων από την έρευνα που πραγματοποίησε σε 43 περιπτώσεις τοξικομανών και που δημοσιεύθηκε στο έργο του συγγραφέα: «Ο τοξικομανής εγκληματίας, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη 1988.

Πιστεύουμε ότι ο συγγραφέας πέτυχε το στόχο που είχε θέσει: Να δώσει μέσα από την παρουσίαση 40 περίπου υποθέσεων μία γενική άποψη για την εικόνα του σύγχρονου έλληνα τοξικομανή που έγινε και εγκληματίας. Ειδικότερα υπάρχουν στοιχεία σχετικά με το φύλο, την εμφάνιση, τη μόρφωση, την κατάσταση της οικογένειας, τη σωματική και ψυχική του υγεία, την προσωπικότητα, το επάγγελμα, το οικογενειακό του περιβάλλον, τις σεξουαλικές του σχέσεις, τον τρόπο που μεγάλωσε και έζησε, την ηλικία από την οποία άρχισε τα ναρκωτικά και άλλα στοιχεία όπως τις αιτίες που τον ώθησαν να περάσει στην κατανάλωση αυτών των ουσιών, τη σχέση ναρκωτικών και εγκληματικότητας, τις προσπάθειες θεραπείας, τη στάση του περιβάλλοντός του.

Πρόκειται για μία πρωτότυπη και ουσιαστική συμβολή στο τόσο λεπτό και καυτό θέμα των ναρκωτικών. Αξίζει ν' αναφέρομε ορισμένα γενικά συμπεράσματα στηριγμένα στη μελέτη των ατομικών περιπτώσεων:

«[Σ]τον τρόπο μας τοξικομανείς γίνονται συνήθως οι «διαφορετικοί» ή αλλιώς οι «προβληματικοί» νέοι [....].

Δηλαδή τοξικομανείς γίνονται οι λιγότερο ανθεκτικοί στις αντιξοότητες της ζωής, που δε νιώθουν ασφάλεια και σιγουριά, αλλά καταλαμβάνονται από άγχος.[....]

Επομένως αν δεν διαμορφώσουμε προσωπικότητες ισχυρές («μη προβληματικές»), που θα εμπνέονται και θα καθοδηγούνται από υψηλά ιδέωδη, δεν πρέπει να περιμένουμε μείωση της εξάπλωσης της χρήσης των ναρκωτικών, όσο αυστηροί και αν είναι οι νόμοι και η εφαρμογή τους.»

Ίσως μερικοί βιαστούν και θεωρήσουν τις απόψεις αυτές λίγο «ξεπερασμένες». Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι ο εισαγγελέας βρίσκεται πάντοτε στην πρώτη γραμμή. Οι δυνατότητες που του παρέχονται για μία βαθύτερη ανάλυση των ατομικών περιπτώσεων είναι μεγάλη. Αν δε προστεθεί και το στοιχείο της επιστημονικής κατάρτισης, της οξυδέρκειας και του ανθρωπισμού που χαρακτηρίζουν τον εισαγγελέα εφετών Λ. Καράμπελα, τότε πρέπει να δώσουμε μεγάλη προσοχή στις διαπιστώσεις του.

Εξάλλου, τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται και πάλι μια στροφή προς τις παραδοσιακές και διαχρονικές αξίες τόσο σε προσωπικό όσο και σε οικογενειακό και κοινωνικό επίπεδο.

Ο Καθηγητής G.Kellens στο κείμενό του «Ψυχική υγεία και ποινική δικαιοσύνη» (στα γαλλικά) με επίκεντρο την προσωπικότητα του μεγάλου Βέλγου Dr. Vervaeck, μας εκθέτει τη δυσκολία που δημιουργεί η προ-

σπάθεια ταυτόχρονης εξυπηρέτησης των στόχων του τομέα της υγείας (ψυχικής) και του κοινωνικού ελέγχου.

Από τη μία πλευρά, ως εκπρόσωπος των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, ο άνθρωπος εμφανίζεται όχι απλά ως συνεργάτης του συστήματος, αλλά ως πράκτορας. Από την άλλη πλευρά, στον τομέα της ψυχικής υγιεινής, εμφανίζεται να επιδιώκει την πρόοδο και τη χειραφέτηση του ατόμου.

Η διαπίστωση του Philippe Van Ermengen αποδίδει την πραγματικότητα και θα μπορούσε να εφαρμοσθεί κατ' αναλογία και για όλους τους κοινωνικούς επιστήμονες που εργάζονται στο χώρο της παραβατικότητας και της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς:

«Οι υπηρεσίες ψυχικής υγιεινής, όταν συνεργάζονται με τα δικαστήρια τελούν υπό καθεστώς εξαναγκασμού. Δέχονται ή οφείλουν να δεχθούν ασθενείς των οποίων η συμπεριφορά δεν πηγάζει από μια ελεύθερη επιλογή».

Το δίλημμα μεταξύ της θεραπείας και των προβλημάτων υγείας αφενός και της προστασίας του ατόμου και του κοινωνικού συνόλου αφετέρου, φαίνεται να οδηγεί σε αδιέξοδο καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη τη συνεργασία ανάμεσα στους εργαζομένους στις υπηρεσίες (ψυχικής) υγιεινής και εκείνους στις υπηρεσίες της δικαιοσύνης. Η γλώσσα που μιλούν τελικά δεν φαίνεται να είναι ίδια.

Μια άλλη πτυχή του προβλήματος είναι ότι δεν μπορεί να είσαι ταυτόχρονα «στρατευμένος» και «επαγγελματίας». Υπάρχει κίνδυνος να περάσεις τα προσωπικά σου όνειρα στην πελατεία, η οποία θάπρεπε να διαθέτει μια πληρέστερη πληροφόρηση για την «πολιτική» κατεύθυνση του συγκεκριμένου Κέντρου που επισκέπτεται.

Για το μέλλον, ο καθηγητής Kellens προτείνει μια προσέγγιση των δύο κατευθύνσεων εφόσον και ο τομέας ψυχικής υγιεινής και εκείνος της δικαιοσύνης στοχεύουν τελικά την εξεύρεση «εναλλακτικών λύσεων». Η παραδοσιακή «καταστολή» θα δώσει τη θέση της σε μία προσπάθεια επανένταξης πάντοτε μέσα στα πλαίσια του σεβασμού του ατόμου και των οικείων του.

Η Λέκτωρ του Παντείου Πανεπιστημίου Α. Κουκουτσάκη στη δημοσίευση που ακολουθεί εκφράζει τις απόψεις της για το Νόμο 1729/87 θεωρώντας τον ως μία προσπάθεια εκσυγχρονισμού της καταστολής στο χώρο των ναρκωτικών.

Κατ' αρχάς διαπιστώνει μία ποιοτική διαφορά με τις προηγούμενες «ηθικές εκστρατείες» και μία προσπάθεια επαναπροσδιορισμού του προβλήματος.

Οι «καινοτομίες» του νέου νόμου δεν αποτελούν, κατά τη συγγραφέα, παρά εφαρμογές μιας εκσυγχρονισμένης αντίληψης για την καταστολή στο χώρο των ναρκωτικών, που εκφράζεται μέσα από μία διαδικασία ια-

τρικοποίησης της εμπειρίας των ναρκωτικών. Όταν υπερισχύει ο ιατρικός χαρακτηρισμός του προβλήματος, υπερισχύει και ο ιατρικός έλεγχος ως κύρια μορφή κοινωνικού ελέγχου. Αντίστροφα όταν υπερισχύει η ηθική καταδίκη της συμπεριφοράς, οι μορφές που παίρνει ο κοινωνικός έλεγχος έχουν κυρίως κατασταλτικό χαρακτήρα. Οι δύο αυτές μορφές κοινωνικού ελέγχου άλλοτε συνυπάρχουν και άλλοτε εναλλάσσονται καθορίζοντας κάθε φορά το είδος της παρέκκλισης (έγκλημα ή ασθένεια).

Στην κριτική που ασκεί στον καινούργιο (τότε) νόμο, πιστεύει ότι θα μπορούσε να επιδειχθεί λιγότερη αυστηρότητα απέναντι στους λιανοπωλητές εμπόρους, τονίζοντας την ανάγκη διαχωρισμού του λιανοπωλητή από τον έμπορο έτσι ώστε να μην γίνεται ο χρήστης ναρκωτικών και πολύ περισσότερο ο τοξικομανής θύμα του πανικού μας.

Πεποίθησή της είναι ότι η «νόσος» (η τοξικοεξάρτηση) είναι περισσότερο ηθική παρά βιολογική πράγμα που αντικατοπτρίζεται και στις νέες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Όσον αφορά τον ορισμό των ναρκωτικών, ο έλληνας νομοθέτης προσπάθησε στην αρχή ν' αποφύγει το σκόπελο μη δίνοντας κάποιον. Τελικά όμως επελέγη ένας ορισμός, του οποίου τα κριτήρια (δράση στο ΚΝΣ και εξάρτηση) μπορούν κάλλιστα ν' αναφερθούν και σε ουσίες των οποίων η χρήση είναι νόμιμη όπως το τσιγάρο και το αλκοόλ. Εδώ η συγγραφέας θίγει το μεγάλο πρόβλημα της ασυνέπειας και της άνισης αντιμετώπισης ουσιών οι οποίες μπορεί να έχουν εξίσου βλαπτικά αποτελέσματα.

Πιστεύουμε ότι αν ο πολίτης δεν κατανοήσει γιατί υπάρχει η διαφορετική αντιμετώπιση (η χρήση στη μία περίπτωση είναι παράνομη, ενώ στην άλλη όχι μόνο δεν είναι, αλλά και ενισχύεται παντοιοτρόπως με μόνη εξαίρεση την εκστρατεία των τελευταίων χρόνων κατά του τσιγάρου), η αποτελεσματικότητα μιας νομοθεσίας κατά των ναρκωτικών είναι εξ' αρχής προβληματική.

Η συγγραφέας προτείνει μια αποποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση μιας πλουραλιστικής αντίληψης για την ιατρική αντιμετώπιση της τοξικομανίας (με τη δημιουργία π.χ. προγραμμάτων προαιρετικής θεραπείας που να μπορούν πράγματι ν' απορροφήσουν αυτούς που επιθυμούν και έχουν ανάγκη αποτοξίνωσης ή και προγραμμάτων χορήγησης ναρκωτικών κατόπιν ιατρικής συνταγής).

Ο Καθηγητής Ν.Κουράκης και οι συνεργάτες του παρουσιάζουν στη συνέχεια την έκθεση για τη βία στα ελληνικά γήπεδα που περιλαμβάνει τη σημαντική και εμπεριστατωμένη έρευνα γύρω από το θέμα αυτό. Πρόκειται για μια εκτεταμένη δημοσίευση που περιέχει μελέτες δικογραφιών, συμμετοχική παρατήρηση, ερωτηματολόγια, τις απαντήσεις και την επεξεργασία τους μαζί με τα τελικά πορίσματα.

Τα τελευταία χρόνια αρχίζουν να κάνουν την εμφάνισή τους και στην ελληνική θεωρία και επιστήμη τέτοιου είδους, σωστά δομημένες, έρευ-

νες που επιτρέπουν μία βαθύτερη ανάλυση των προβλημάτων διευκολύνοντας έτσι σημαντικά την επιλογή των προσφορότερων μέσων για την αντιμετώπισή τους.

Λόγω του ότι έχουμε ασχοληθεί στο παρελθόν με το θέμα της βίας στον αθλητισμό, θα παρουσιάσουμε ορισμένα σημεία που τράβηξαν ειδικότερα την προσοχή μας.

Το πρώτο σημείο αφορά τη διαπίστωση ότι ο αθλητικός δικαστής αντιμετωπίζει τις υποθέσεις των ΠΑΕ που ευθύνονται για τα επεισόδια οπαδών τους με όχι ιδιαίτερα αυστηρό τρόπο. Αν και οι αποφάσεις του είναι καταδικαστικές σε ποσοστό 94,4%, εν τούτοις οι ποινές που επιβάλλει εκτιμώνται ως μάλλον ήπιες: κυρίως χρηματικές (σε ποσοστό 82,1%) και ποινές «αποκλεισμού γηπέδου» (10,4%) ή και τα δύο (σε ποσοστό 7,5%).

Οι δημιουργοί επεισοδίων είναι σχεδόν όλοι άγαμοι (ποσοστό 95%) και ένα σημαντικό ποσοστό είχε προβλήματα στο «σχολείο». Ιδιαίτερα αποκαλυπτικές υπήρξαν οι απαντήσεις των ερωτηθέντων για την έκταση της αφοσίωσης προς την ομάδα τους: Θα μπορούσαν να χειροδικήσουν εναντίον οπαδών άλλης ομάδας (35%), ή και εναντίον αστυνομικών (16,8%), καθώς και να φθάσουν μέχρι καταστροφής ξένης περιουσίας (8,5%). Τα συλλεγόμενα στοιχεία δείχνουν ότι οι ερωτηθέντες - μέλη σκληροπυρηνικών «θυρών» εμφανίζουν μία ιδιαίτερη και λίγο πολύ σταθερή τάση προς βίαιες εκδηλώσεις, επιθετικότητα και περιθωριοποίηση.

Στα γενικά συμπεράσματα της έρευνας διαπιστώνεται η ύπαρξη προβλημάτων στο οικογενειακό περιβάλλον των ερωτηθέντων πέρα από τα όρια του συνήθως συμβαίνοντος.

Οι οπαδοί πηγαίνουν στο γήπεδο για την υποστήριξη της ομάδας. Περαισσότερο όμως για εκτόνωση. Οι τάσεις επιθετικότητας που χαρακτηρίζουν τη συμπεριφορά τους είναι η βαθύτερη αιτία ενώ μια φαινομενικά ή πραγματικά άδικη απόφαση του διαιτητού στη διάρκεια ενός κρίσιμου αγώνα είναι απλώς η θρυαλλίδα που πυροδοτεί την έκρηξη επεισοδίων. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι, κατά τη γνώμη των ερωτηθέντων, ο κυριότερος λόγος που συντελεί στη δημιουργία επεισοδίων είναι η «προκλητική συμπεριφορά των οπαδών της άλλης ομάδας» (25,8%) και όχι τόσο οι άδικες αποφάσεις των διαιτητών.

Επισημαίνεται επίσης ο ρόλος των επικεφαλής των ΠΑΕ οι οποίοι δεν κάνουν τίποτα για να συμβάλλουν στη δημιουργία «ηπιότερου κλίματος». Τονίζονται επίσης οι μεγάλες ευθύνες των αθλητικών συντακτών και του αθλητικού τύπου. Τέλος ευθύνες επιρρίπτονται στην κοινωνία ως σύνολο (αδιαφορία απέναντι στα προβλήματα των νέων) και την αθλητική πολιτική ηγεσία (παράλειψη θέσπισης των απαραίτητων μέτρων πρόληψης) ενώ τα υπάρχοντα κατασταλτικά - αστυνομικά μέτρα χαρακτηρίζονται από νομοθετική αυστηρότητα που όμως συνοδεύεται από μία δικαστική χαλαρότητα. Το τελευταίο όμως αυτό φαινόμενο οφείλεται, κατά τη γνώ-

μη μας, στο ότι οι περισσότερες κυρώσεις που προβλέπονται από το ν 1646/1986 «για την καταστολή της βίας στους αθλητικούς χώρους» είναι εξαιρετικά δύσκολο να εφαρμοστούν με αποτελεσματικότητα στην πράξη.

Στο κεφάλαιο των προτάσεων ενδιαφέρον παρουσιάζει το «Κύπελλο του καλώς αγωνιζέσθαι» που θα απονέμεται στις 3 καλύτερες ομάδες που διέπρεψαν στην αγωνιστική απόδοση, την ποιότητα του ήθους και την ποιότητα του θεάματος. Σημαντική βοήθεια θα προσέφερε αν η Πολιτεία αντιμετώπιζε με περισσότερο ενδιαφέρον και στοργή το πάθος αυτών των παιδιών για το ποδόσφαιρο. Τέλος, σε μακροπρόθεσμο και ευρύτερης εμβέλειας πλαίσιο, η ερευνητική ομάδα θεώρησε αναγκαίο να προγραμματισθεί η εισαγωγή μαθήματος αθλητικής αγωγής και η ανάπτυξη του σχολικού αθλητισμού.

Στο άρθρο του Επικ. Καθηγητή Μ. Μαδιανού, του Κέντρου Κοινωνικής Ψυχικής Υγιεινής, της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, με τίτλο «Η κοινότητα, ο ψυχικά αρρωστος και οι όψεις της επικινδυνότητας», γίνεται μία διαχρονική μελέτη των εκτάκτων ψυχιατρικών περιστατικών με εισαγγελική παραγγελία στους δήμους Βύρωνα, Καισαριανής και Ζωγράφου. Οι δύο πρώτοι δήμοι καλύπτονται από το Κέντρο Κοινωνικής Ψυχικής Υγιεινής, ενώ ο τρίτος δεν καλύπτεται για τα έκτακτα «εισαγγελικά» περιστατικά. Από την παράθεση των ευρημάτων φαίνεται ότι υπάρχει μία σαφής μειωτική τάση των ψυχιατρικών έκτακτων περιστατικών ατόμων που ήταν στην περιοχή ευθύνης του Κέντρου (Βύρωνα - Καισαριανή) που καλύπτονταν από τις υπηρεσίες του ΚΚΨΥ σε αντίθεση με το δήμο Ζωγράφου ο οποίος δεν καλύπτεται από καμία ψυχιατρική υπηρεσία.

Γίνεται φανερό ότι η ύπαρξη κοινοτικών υπηρεσιών ψυχικής υγιεινής, μπορεί να αποβεί αποτελεσματική στη μείωση της λεγόμενης κοινωνικής αντίδρασης με παράλληλη την απομυθοποίηση της «επικινδυνότητας» του ψυχικά αρρωστού.

Στο επόμενο άρθρο, γραμμένο από τον υποφαινόμενο, παρουσιάζεται το θέμα της σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών στον Καναδά. Το 1984 κατατέθηκε στην Κυβέρνηση του Καναδά το πόρισμα της Επιτροπής Badgley σχετικά με τα σεξουαλικά αδικήματα κατά των παιδιών και των νέων. Για την προετοιμασία του προσίματος αυτού, που έφτασε τις 1421 σελίδες συνεργάστηκαν επιστήμονες από διάφορους κλάδους και ακολουθήθηκε μία διαδικασία και μεθοδολογία που κάλυψε το θέμα κατά τρόπο εξαιρετικά πλήρη και ολοκληρωμένο αποτελώντας μία σπουδαία πηγή πληροφόρησης για μελλοντικές έρευνες. Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι 1 στις 2 γυναίκες και 1 στους 3 άνδρες υπήρξαν θύματα ανεπιθύμητων σεξουαλικών πράξεων σε μια κάποια στιγμή της ζωής τους.

Μπροστά στην ανησυχητική έκταση του φαινομένου η Επιτροπή κρούει τον κώδωνα του κινδύνου και προτείνει διάφορα μέτρα. Το πρώτο αφορά τις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν τόσο στο ποινικό όσο και στο αστικό δίκαιο εφόσον οι περισσότεροι νόμοι έχουν γραφτεί με πλαίσιο τα ενήλικα άτομα και όχι τους ανηλίκους. Μία σημαντική διαπίστωση, η οποία ισχύει διεθνώς, είναι η έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού ανάμεσα στις υπηρεσίες συμπαράστασης στα παιδιά - θύματα.

Η Επιτροπή διαλέγει καθαρά την «τιμωρητική» στάση απέναντι στα αδικήματα με θύματα παιδιά και προτείνει να προστεθούν νέα αδικήματα στον Ποινικό Κώδικα, να συμπληρωθούν με καινούργιες περιπτώσεις τα ήδη υπάρχοντα εγκλήματα και να αυξηθούν ορισμένες ποινές ενώ παράλληλα πρέπει να καταργηθούν όλοι οι κανόνες που αφορούν την (αν)ικανότητα ενός παιδιού να καταθέσει στο δικαστήριο και οι καταθέσεις των να κρίνονται όπως εκείνες των ενηλίκων.

Το θέμα που πραγματεύεται η εγκληματολόγος Γ. Μασουρή είναι: «Κριτική αξιολόγηση της ψυχολογικής έρευνας για την αποτυχία κοινωνικοποίησης των παιδιών μέσα στην οικογένεια».

Αν η κοινωνικοποίηση του ανθρώπου καθορίζεται από το οικογενειακό του περιβάλλον και η αποτυχία για κοινωνικοποίηση βαραίνει το ίδιο περιβάλλον, όπως δέχονται οι ψυχολόγοι, τότε το ζητούμενο είναι να ορίσουμε τις πλευρές εκείνες του οικογενειακού περιβάλλοντος που είναι υπεύθυνες για την αποτυχημένη κοινωνικοποίηση.

Οι έρευνες που έχουν ασχοληθεί με τη γονική διαπαιδαγώγηση διακρίνονται σε «φυσιοκρατικές» και «πειραματικές». Σύμφωνα με τις πρώτες, οι πατέρες των εγκληματιών χρησιμοποιούν χαλαρές, αλλοπρόσαλλες και υπεραυστηρές μεθόδους. Σύμφωνα με τις δεύτερες η φυσική τιμωρία συμβάλλει στην ανεπαρκή ηθική ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον Mannheim, η διαδικασία κοινωνικοποίησης του παιδιού εξαρτάται από τις σχέσεις που το παιδί συνάπτει με τους γονείς του νωρίς στη ζωή. Από τις έρευνες που έγιναν κατά την περίοδο 1950-1980, στην Αγγλία, συνάγεται ότι τα γεγονότα που έλαβαν χώρα νωρίς στη ζωή του παιδιού, όπως η διατάραξη του οικογενειακού περιβάλλοντος, η επιλογή ακατάλληλων μεθόδων διαπαιδαγώγησης απ' τους γονείς, η πλημμελής επίβλεψη του παιδιού, η εγκληματικότητα γονέα ή αδελφού, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας, επηρεάζουν την ικανότητα του παιδιού να ανταποκριθεί σε μεταγενέστερες καταστάσεις που περιέχουν υψηλό βαθμό έντασης. Από την άλλη πλευρά όμως, ο καταλογισμός ευθύνης στο ανώμαλο οικογενειακό περιβάλλον για την αντικοινωνική συμπεριφορά του ανθρώπου εμπεριέχει κινδύνους.

Ακολουθεί η εργασία του Δ/ρος Εγκληματολογίας Γ. Νικολόπουλου, επιστημονικού συνεργάτη του Μεταπτυχιακού Τμήματος του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου με τίτλο: «Η επιχείρηση

Baxtrom. Ένα παράδειγμα του κοινωνικού ελέγχου της επικινδυνότητας». Το άρθρο αναφέρεται στην παρατήρηση μιας ορισμένης κατηγορίας ασθενών που μεταφέρθηκαν μαζικά και εσπευσμένα από σωφρονιστικά σε πολιτικά καταστήματα, λόγω του ότι το Ανώτατο Δικαστήριο των Η.Π.Α. μετά από αρχική αίτηση του Johnie Baxtrom έκρινε κάποιο νόμο αντισυνταγματικό. Αυτή η μαζική μεταφορά τροφοδότησε έρευνες γύρω από την επικινδυνότητα αυτών των ασθενών. Όμως στην πράξη ένα χρόνο μετά τη μεταφορά:

α) Οι τιμές των εκδηλώσεων βίας στα πολιτικά νοσοκομεία ήταν κατώτερες από αυτές που αναμενόταν,

β) Τα πολιτικά νοσοκομεία ανταποκρίθηκαν ικανοποιητικά σ' αυτό το κύμα εισαγωγών,

γ) Στο τέλος του πρώτου χρόνου της «επιχείρησης» οι «ασθενείς Baxtrom» είχαν αφομοιωθεί πλήρως από τους υπόλοιπους ασθενείς και η μεταχείρισή τους δεν χαρακτηριζόταν από ιδιαίτερα φυλακτικά ή θεραπευτικά κριτήρια.

Τότε γιατί άραγε υπάρχει αυτή η εκτεταμένη αναφορά στα πορίσματα των ερευνών της «επιχείρησης Baxtrom» που συναντάμε σε εισηγητικές εκθέσεις αντεγκληματικής πολιτικής;

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι αποτελεί περισσότερο μία επιβεβαίωση της «αναγέννησης» που παρουσιάζει τα τελευταία χρόνια η έννοια της επικινδυνότητας παρά μια εμπειριστατωμένη διερεύνηση του θέματος τόσο στη μικροκοινωνιολογική διάσταση της βίαιης συμπεριφοράς, όσο και στο πλαίσιο μιας μακροσκοπικής θεώρησης της εγκληματικότητας. Οι ερευνητικές πρακτικές πρόγνωσης της εγκληματικής συμπεριφοράς, παράγοντας ένα σημαντικό αριθμό θετικών αποτελεσμάτων, εντάσσονται σε μια ατομοκεντρική σύλληψη του κόσμου που εξηγεί μονοσήμαντα την επικινδυνότητα σε ατομικό και ψυχογενετικό επίπεδο.

Για μια ακόμη φορά, σύμφωνα με τον A.Bottoms, ο εγκληματολόγος που διατηρεί την εντιμότητά του πρέπει να αναγνωρίσει την ανεπάρκειά του στο να αντιμετωπίσει όλες τις πλευρές αυτών των θεμάτων τόσο λόγω της ανομοιομορφίας της εγκληματολογικής γνώσης, όσο και λόγω του φτωχού επιπέδου συνεργασίας ανάμεσα στην εγκληματολογία και την κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία και τέλος, λόγω της αδυναμίας κάθε μεμονωμένου εγκληματολόγου να κατέχει όλες τις επιστήμες που απαιτούν άμεσα την προσοχή μας αν πρόκειται να αντιμετωπισθούν κατ'άλληλα τα εγκληματολογικά ζητήματα.

Για μια ακόμη φορά, η εγκληματική πραγματικότητα ξέφυγε από την προσπάθεια κατηγοριοποίησης. Η ευκαιρία που πρόσφερε η υπόθεση και οι «ασθενείς Baxtrom» για να μας βοηθήσουν να προσδιορίσουμε περισσότερο την «επικινδυνότητα» δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, από μερικούς, αποτελέσματα. Και τούτο γιατί όπου υπεισέρχεται ο ανθρώπινος

παράγοντας, δεν μπορούμε παρά να προσδιορίσουμε τάσεις και πιθανότητες και όχι βεβαιότητες.

Ακολουθεί μία πολύ ενδιαφέρουσα παρουσίαση των εγκληματολόγων Ν.Πανάγου, Μ.Ταβουλάρη και Σ.Τσόλκα σχετικά με την κρατούσα κατάσταση στα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων και το σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων Κορυδαλλού. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον έγκειται στο ότι για πολλούς και διάφορους λόγους δεν μπορούμε συχνά να έχουμε τέτοια αποτελέσματα παρατήρησης στα σωφρονιστικά ιδρύματα ανηλίκων αλλά και ενηλίκων.

Ως χώροι μελέτης επιλέχθηκαν

α) Το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Θηλέων

β) Το Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων

γ) Το Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων Κορυδαλλού

Ως μεθοδολογία χρησιμοποιήθηκαν, η παρατήρηση, οι ομαδικές συζητήσεις, οι συνεντεύξεις βάσει ερωτηματολογίου και η έρευνα των υπαρχόντων αρχείων. Μετά από την ιστορική προσέγγιση και τις νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν τα Ιδρύματα Ανηλίκων, παρουσιάζεται ξεχωριστά κάθε Ίδρυμα και στο τέλος υπάρχουν οι προτάσεις.

Την προσοχή μας τράβηξε η άρνηση των παιδονόμων να συμμετάσχουν στην Ομάδα αυτογνωσίας και αυτοκριτικής του Ιδρύματος Αγωγής Θηλέων. Η πρωτοβουλία είναι οπωσδήποτε αξιέπαινη και γίνεται με τη συμμετοχή των παιδιών, της ψυχολόγου, των κοινωνικών λειτουργών και όποιου άλλου από το προσωπικό θέλει. Τα θετικά αποτελέσματα της ομάδας είναι ήδη εμφανή και συνοψίζονται σε άμβλυνση των σχέσεων μεταξύ του προσωπικού και των παιδιών, ανάπτυξη πρωτοβουλίας, δημιουργικότητα, ανάληψη δραστηριοτήτων και υπευθυνότητας.

Με τη μη συμμετοχή τους οι παιδονόμοι υιοθετούν μία αρνητική στάση που αποτελεί φραγμό για την ομαλή λειτουργία της Ομάδας.

Τονίζεται επίσης η ανάγκη μέτρων πρόληψης με στόχο την ευαισθητοποίηση των γονέων στον τομέα της ανατροφής και διαπαιδαγώγησης και εφόσον βασικός παράγοντας της εγκληματικότητας των ανηλίκων είναι η ανευθυνότητα και η άγνοια των γονέων. Ως μέτρα πρόληψης αναφέρονται η ύπαρξη οικογενειακών συμβούλων, η σύσταση επιτροπών ανηλίκων στους δήμους, που θα απαρτίζονται από εγκληματολόγους, ψυχολόγους, γιατρούς, δασκάλους, κοιν. λειτουργούς και νοικοκυρές και η εκπόνηση ειδικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για το κοινό από την τοπική αυτοδιοίκηση.

Όσον αφορά το Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων, εντύπωση μας προκάλεσε η εξής φράση που τη δίνουμε αυτούσια και χωρίς σχολιασμό: «Λύση για τα περισσότερα προβλήματα αποτελεί το πειθαρχείο και ο ξυλοδαρμός που γίνεται από ομάδες φυλάκων απομονώνοντας τον κρατούμενο στο αρχιφυλακείο.»

Αν την αντιπαραθέσουμε με την πρωτοβουλία της «Ομάδας αυτογνωσίας» του ιδρύματος Αγωγής Ανηλίκων που προαναφέραμε βλέπουμε πόσο επιτακτική καθίσταται η πρόσληψη όλο και περισσότερων ειδικών επισημών στους χώρους αυτούς.

Ο Κοινωνιολόγος Ν. Παναγιωτόπουλος στο κείμενό του «Critique de la Raison Criminologique» θεωρεί ότι η «κρίση» που περνά σήμερα η εγκληματολογία είναι η κρίση μιας «ορθοδοξίας» και η είσοδος νέων ιδεών αποτελεί μια πρόοδο προς την επιστημοσύνη (Scientificite). Εξάλλου οι κατηγοριοποιήσεις αλλά και αυτή ακόμη η έννοια του εγκλήματος δεν θα αποτελούσε ένα τόσο σημαντικό αντικείμενο αντιπαραθέσεων αν δεν συντελούσε στην ύπαρξη της ίδιας της εγκληματικότητας.

Κάθε εγκληματική κατάσταση δεν είναι παρά μια πρόσκαιρη ισορροπία, ένα χρονικό σημείο της δυναμικής μέσω της οποίας διαλύεται και ξαναφτιάχνεται η προσαρμογή των δυνατοτήτων ύπαρξης μιας εγκληματικής συμπεριφοράς.

Αν η κοινωνιολογία της παραβατικότητας όπως και κάθε εγκληματολογία, αμφισβητείται ως επιστήμη κυρίως από όλους εκείνους που τρέφονται από τα σκοτάδια της γνώσης, οφείλεται στο γεγονός ότι φθάνει μέχρι το βάθος της συμβολικής βίας.

Στο επίκαιρο άρθρο του, ο Καθηγητής Γιάννης Πανούσης πραγματεύεται για την πληροφορική και το έγκλημα. Στο πρώτο μέρος βλέπουμε τις απεριόριστες δυνατότητες που μπορούν να προσφέρουν οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές τόσο στην έρευνα όσο και στη διδασκαλία των νομικών επιστημών. Η αρχειοθέτηση, επεξεργασία και μετάδοση της πληροφορίας, η κωδικοποίηση της νομοθεσίας και η καταγραφή της νομολογίας καθώς και η προετοιμασία δικαστικών αποφάσεων είναι μερικά από τα «οράματα», ή, ακόμη, τα προγράμματα της ηλεκτρονικής διοίκησης και απονομής της δικαιοσύνης. Στον τομέα της διδασκαλίας οι Η/Υ επιτρέπουν τη μαζική παιδεία και ταυτόχρονα διευκολύνουν την εξατομικευμένη επίδοση. Όσον αφορά την εγκληματολογική έρευνα, έχει συνήθως θεωρητικό χαρακτήρα και οι Η/Υ θα μπορούσαν να συμβάλλουν αποφασιστικά σε μία πιο «πρακτική» κατεύθυνση της έρευνας.

Η εγκληματικότητα με τη χρήση Η/Υ έχει λάβει ανησυχητικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια. Τεράστιες ευκολίες παρέχονται στους υποψήφιους παραβάτες, όταν μάλιστα τις περισσότερες φορές ο μόνος μάρτυς των πράξεών τους είναι ένα μηχανήμα.

Ενώ όμως στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι, πραγματικά μεγάλες δυνατότητες που προσφέρει η χρήση Η/Υ, στο δεύτερο μέρος βλέπουμε τις αναπόφευκτες επιφυλάξεις που γεννά η εκτεταμένη χρήση τους κυρίως στον τομέα μιας πιθανής προσβολής των βασικών δικαιωμάτων του ατόμου, αλλά και διότι ίσως οι «δικαστικές πλάνες» των ανθρώπων δικαστών είναι λιγότερο βλαβερές για το κοινωνικό σύνολο απ' ότι οι «λογικές αλήθειες» των ρομπότ-δικαστών.

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι ο προσδιορισμός των δυνατοτήτων αλλά και η χάραξη των ορίων μιας Κυβερνητικής Αντεγκληματικής Πολιτικής με εξειδικευμένα επιχειρησιακά προγράμματα θα αποτελέσει το «σταυρό» των εγκληματολόγων και των πολιτικών επιστημόνων του αύριο. Τέλος δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Η/Υ δεν συγκινείται από τα βιώματα του ανθρώπου - εγκληματία.

Ο Καθηγητής Σ. Παπαστάμου ασχολείται με την ψυχολογιοποίηση της εγκληματικότητας. Σε έρευνα πού έγινε, το ερωτώμενο δείγμα αρνείται κατηγορηματικά κάθε «ψυχιατρικοποίηση» της εγκληματικότητας. Αντίθετα μάλιστα, έχει την τάση να θεωρεί ότι η εγκληματική συμπεριφορά προέρχεται από τις κοινωνικές αδικίες που, στη συγκεκριμένη περίπτωση, καλλιεργούνται και αναπαράγονται από το σύστημα ποινικού δικαίου.

Οι κοινωνικές παραστάσεις ως προς τα πιθανά αίτια της εγκληματικότητας περνούν από την απλή και ριζική ψυχιατρικοποίηση της σε «ηπιότερα» στοιχεία ψυχολογιοποίησης για να καταλήξουν στην αντίληψη ότι στη ρίζα της εγκληματικότητας βρίσκεται η κοινωνία.

Σε τελευταία ανάλυση η λύση της ψυχολογιοποίησης των αιτίων χρησιμοποιείται για την «αποδραματοποίηση» της εγκληματικότητας η οποία αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο.

Ακολουθεί η παρουσίαση της Λέκτορος του Παντείου Πανεπιστημίου Ιω. Περαντζάκη - Καρατζόγλου, σχετικά με την κοινωνική ανομία και την ανθρώπινη αλλοτρίωση. Το άρθρο βασίζεται στο ρόλο της κοινωνικής καταπίεσης και στο γεγονός ότι η αντιψυχιατρική έχει ένα σημαντικό ρόλο να παίξει στο να απαλύνει το άτομο που έχει στιγματισθεί και απομονωθεί από τις διάφορες καταπιεστικές συνθήκες που έχει διαβιώσει (στρατός, κοινωνικές ομάδες κ.λ.π.).

Ο Κοινωνιολόγος Π.Α. Σινόπουλος προτείνει την ενδιαφέρουσα ιδέα ότι το να θρησκευεται κάποιος σε μια φυλακή αποτελεί ένδειξη αντικονφορμισμού. Από διάφορα στοιχεία και πληροφορίες που συνέλεξε, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι εφόσον το κοινωνικό σύνολο της ελληνικής φυλακής (διευθυντές - φύλακες, κρατούμενοι) έχει αρνητική στάση απέναντι στην αξία της θρησκευτικότητας και φαίνεται να απορρίπτει τις συμπεριφορές των φυλακισμένων που θρησκευονται οι τελευταίοι εμφανίζονται ως αντικονφορμιστές.

Η Καθηγήτρια Καλ. Σπινέλλη και η επιμελήτρια ανηλίκων Ζ. Λούτση, ασχολούνται, στη συνέχεια, με την «κοινωνική ανισότητα και «ηθική παρεκτροπή των ανηλίκων». Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας που διενεργήθηκε σε αριθμό ανηλίκων που απασχόλησαν, με τη δικαιολογία της πρόληψης, την Υπηρεσία Επιμελητών του Δικαστηρίου Ανηλίκων της Αθήνας κατά το 1985 και 1986 και που τελούσαν σε κατάσταση «ηθικής παρεκτροπής» σύμφωνα με τον αναγκ. νόμο 2724/1940.

Από τα ευρήματα της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι ανήλικοι για τους οποίους κρίθηκε αναγκαία η διοικητική παρέμβαση για λόγους πρόλη-

ψης μελλοντικής αντικοινωνικής ή και εγκληματικής συμπεριφοράς, προέρχονταν κατά μεγάλο ποσοστό από γονείς χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, επαγγελματών με μικρές απολαβές και χαμηλό κοινωνικό γόητρο. Πάντως τα αποτελέσματα αυτά πρέπει να ληφθούν υπόψη με επιφύλαξη και τούτο διότι είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι οι γονείς μεσαίου και ανώτερου επαγγελματικού και μορφωτικού επιπέδου δεν αντιμετωπίζουν προβλήματα φυγής και διανυκτερεύσεων έξω από το σπίτι ή ανεπιθύμητες συναναστροφές των παιδιών τους. Πιθανόν οι περιπτώσεις αυτές να καλύπτονται και να μη φθάνουν στην Υπηρεσία Επιμελητών.

Οι συγγραφείς προτείνουν την κατάργηση του αναγκ. ν 2724/1940. Το ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων πρέπει να εμπλουτιστεί με διατάξεις: α) που να περιέχουν σαφή κριτήρια σχετικά με τις περιπτώσεις που απαιτούν τη λήψη προληπτικών μέτρων (π.χ. όταν απειλείται η σωματική ή ψυχική υγεία του ανηλίκου) β) που να αναθέτουν σε δικαστική αρχή την απόφαση για την εφαρμογή τέτοιων μέτρων και γ) που να προβλέπουν ένα ευρύ φάσμα μέτρων (τοποθέτηση σε ανάδοχη οικογένεια, επιμέλεια, φιλοξενία του ανηλίκου σε ειδική στέγη).

Στην επόμενη δημοσίευση ο Καθηγητής D.Szabo μιλά για το ρόλο της εγκληματολογίας στην πρόληψη του εγκλήματος, τη μεταχείριση και την κοινωνική επανένταξη του εγκληματία (στα γαλλικά). Ο συγγραφέας, σε ένα μικρό αλλά ουσιαστικό κείμενο, παραθέτει το τι έχει ήδη γίνει στον τομέα της πρόληψης εφιστώντας την προσοχή στα προβλήματα που θέτουν τα διαφορετικά γλωσσικά ιδιώματα που χρησιμοποιούν οι ειδικοί που δουλεύουν στο χώρο της εγκληματολογίας (νομικοί, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, σωφρονιστικοί υπάλληλοι).

Ακολουθεί το κείμενο των καθηγητών Ευγένιου Τριβιζά και Chr. Davies με τίτλο «Disagreements about penal policy: Basic sentiments and Public Argument».

Το θέμα που τους απασχολεί είναι πώς μπορεί να λυθεί το πρόβλημα του συνδυασμού των στόχων του ποινικού δικαίου που επιδιώκουν ουσιαστικά τον αποκλεισμό του παραβάτη μέσω της ανταπόδοσης, της τιμωρίας και της εξουδετέρωσης του δράστη και των στόχων που επιδιώκουν να συμπεριληφθεί και πάλι ο εγκληματίας στην κοινωνία (αποκατάσταση, αναμόρφωση, επανόρθωση, απεγκληματοποίηση). Το πρόβλημα είναι ότι ορισμένοι από τους στόχους αυτούς όπως η τιμωρία έχουν κάποια αποτελέσματα υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Γνωρίζουμε σήμερα ότι ο εγκληματίας είναι κάποιος που προσπαθεί να κερδίσει κάτι από την παράβαση του νόμου. Όσο λοιπόν είναι μεγαλύτερο το κόστος για την απόκτηση αυτού του κέρδους τόσο λιγότερη θα είναι η ζήτηση κατά τις θεωρίες των οικονομολόγων.

Πιστεύουμε ότι οι δύο συγγραφείς συνέβαλαν θετικά στην προσπάθεια να μπει κάποια τάξη ανάμεσα στις αντίθετες και αντιμαχόμενες αρχές οι

οποίες διαδέχθηκαν και εξακολουθούν να διαδέχονται η μία την άλλη ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες.

Το άρθρο της Κας Τρωιάννου - Λουλά Διδάκτορος Νομικής αφορά τη νεανική παραβατικότητα και έχει ως τίτλο: Έφηβοι, μετέφηβοι και ελληνική Στατιστική.»

Η συγγραφέας εκθέτει το νομικό καθεστώς τονίζοντας ότι οι έφηβοι, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της ισχύουσας νομοθεσίας, κατ' εξαίρεση μόνο «καταδικάζονται» στην «ιδιάζουσα ποινή» του σωφρονιστικού περιορισμού και πάντως δεν καταδικάζονται σε κοινές ποινές. Τι γίνεται όμως με τις στατιστικές που αφορούν τους εφήβους και μετεφήβους; Κατά τη συγγραφέα υπάρχουν ελλείψεις και χρησιμοποιούνται αδόκιμοι όροι. Επιπλέον υπάρχουν τεχνικές δυσκολίες στο διαχωρισμό των κατηγοριών ανηλίκων και ενηλίκων.

Η καθηγήτρια Φωτεινή Τσαλικογλου μας δίνει, με παραστατικό τρόπο, μερικές διαπιστώσεις από έρευνα που διεξήγαγε σε μητροκτόνους (κείμενο στα γαλλικά). Η μητροκτονία ενέχει μία υψηλή συμβολική σημασία για το δράστη.

Μέσα από τις γραμμές του κειμένου βλέπομε πώς τα άτομα αυτά πέρασαν από μία έντονη καταπίεση από αυταρχικές ή πολύ «δυναμικές» μητέρες, οι οποίες είχαν αφήσει πολύ λίγες πρωτοβουλίες στους γιούς τους. Έτσι η μητροκτονία θα μπορούσε να ήταν μία απελπισμένη απόπειρα να ελευθερωθεί ο δράστης από ένα κύκλο κόλασης, να λύσει το δίλημμα, να σβήσει, ως διά μαγείας, την απειλή της καταστροφικής σύμπτυξης καταστρέφοντας τον ένα από τους δύο πόλους για να σώσει τον άλλο: «Τη σκότωση για να ζήσω» βεβαιώνει ένας μητροκτόνος με εκπληκτική καθαρότητα πνεύματος.»

Πάντοτε επίκαιρα τα γραπτά της Καθηγήτριας Αγλ. Τσίτσουρα, ίσως λόγω και της δυνατότητας που της προσφέρει η θέση της στο Συμβούλιο της Ευρώπης να συμβουλευέται μία πρόσφατη και πλούσια βιβλιογραφία. Στο κείμενό της αυτό: «Αντεγκληματική πολιτική και ιδιωτικός τομέας» (στα γαλλικά), αναφέρεται στα προβλήματα που δημιουργεί η συμμετοχή της ιδιωτικής επιχείρησης στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής. Πρόσφατες στατιστικές, σχετικές με το προσωπικό των ιδιωτικών εταιρειών φύλαξης και ασφάλειας δίνει για τον Καναδά 47.780 άτομα έναντι 65.000 κρατικών αστυνομικών και για τη Γερμανία 126.000 έναντι 94.000. Μία πρώτη συνέπεια είναι ότι το προσωπικό των ιδιωτικών αυτών εταιρειών μπαίνει στην υπηρεσία των πιο ευκατάστατων κοινωνικών στρωμάτων πράγμα που οδηγεί σε μία κοινωνική ανισότητα και στην πιθανότητα μετατόπισης της εγκληματικότητας προς τα λιγότερο ευνοημένα κοινωνικά στρώματα.

Σημαντικά προβλήματα θέτει η ιδιωτικοποίηση της εκτέλεσης των στερητικών της ελευθερίας μέτρων. Η ιδιωτικοποίηση των φυλακών, για παράδειγμα, μπορεί να ωθήσει τους δικαστές να αυξήσουν τον αριθμό

των επιβαλλομένων ποινών φυλάκισης αφού θα υπάρξουν νέες θέσεις και νέα καταστήματα. Το κίνημα αυτό θα θέσει ασφαλώς ένα φρένο στη χρήση των εναλλακτικών ποινών στις οποίες έχουν στηριχθεί τόσες ελπίδες από τα Ην. Έθνη και το Συμβ. της Ευρώπης. Ο κίνδυνος της κερδοσκοπίας είναι επίσης παρών. Ως παράδειγμα αναφέρεται μία επιχείρηση της Πενσυλβάνιας, η οποία ετοιμαζόταν να κτίσει μία φυλακή 720 θέσεων σε ένα οικόπεδο μολυσμένο από τοξικές ουσίες, οικόπεδο που είχε αποκτήσει για το ποσό του 1 δολαρίου (!).

Είναι φανερό ότι, στον τομέα της εκτέλεσης των ποινών έστω και αν, ως εξαιρετικές περιπτώσεις αναφέρθηκαν οι πιθανότητες να οργανωθούν προγράμματα επανένταξης των κρατουμένων, η ιδιωτικοποίηση εκπροσωπεί μία τάση αυστηροποίησης της καταστολής με την επιβολή μακροχρόνιων ποινών που θα στοχεύουν κυρίως την «εξουδετέρωση» του παραβάτη.

Δεκαετίες προσπαθειών με στόχο την ανάπτυξη των εναλλακτικών ποινών στη φυλάκιση κινδυνεύουν να παραμερισθούν προς όφελος μιας δρακόντειας πολιτικής της οποίας η αποτελεσματικότητα (όσον αφορά την υποτροπή) δεν έχει αποδειχθεί και η οποία παρουσιάζει σημαντικά μειονεκτήματα.

Μία ευχάριστη έκπληξη αποτελεί η εργασία (στα γαλλικά) του Καθηγητή Ιάκ. Φαρσεδάκη πάνω στην «κοινωνική αντίδραση στο αδίκημα της «μοιχείας» στην Αττική κατά την κλασσική περίοδο.» Η έκπληξη είναι ευχάριστη για δύο λόγους: α) διότι το αδίκημα εξετάσθηκε με πληρότητα και σφαιρικά και όσον αφορά την κοινωνική του διάσταση (προσβολή της οικογένειας) και όσον αφορά τη στοιχειοθέτησή του, τη δικονομία που ακολουθείτο και την ποινή που επεβάλλετο. Αυτός είναι, κατά τη γνώμη μας, ο ιδανικός τρόπος παρουσίασης ενός αδικήματος με την προσθήκη, στις μέρες μας των απαραίτητων στατιστικών στοιχείων β) διότι, η σφαιρική αυτή αντιμετώπιση αφορά ένα αδίκημα του αρχαίου ελληνικού δικαίου. Και όταν γνωρίζουμε την πτωχότητα των (άμεσων) πηγών στον τομέα, η εμπειριστατωμένη αυτή έρευνα γίνεται ένας πραγματικός άθλος. Ασφαλώς η βαθιά γνώση του συγγραφέα γύρω από το αρχαίο ελλ. δίκαιο αποτελούσε ήδη εγγύηση της ποιότητας και του ενδιαφέροντος που θα παρουσίαζε αυτή η εργασία.

Το τελευταίο κείμενο του Τιμητικού Τόμου είναι της Επικούρου Καθηγήτριας του Παντείου Πανεπιστημίου Ανθοζωής Χάϊδου. Πραγματεύεται για τη λειτουργία και τη σκοπιμότητα των βραχυχρόνιων στερητικών της ελευθερίας ποινών. Οι στατιστικές δείχνουν ότι γύρω στο 90% (κατά μέσον όρο) των ποινών που επιβάλλονται από το δικαστήριο είναι ποινές φυλάκισης μέχρι 12 μήνες. Η βραχυχρόνια ποινή εμφανίζει ασφαλώς τα γνωστά μειονεκτήματα αλλά δεν στερείται και πλεονεκτημάτων για ορισμένες περιπτώσεις όπου η χρηματική ποινή δεν μπορεί να επιτύχει το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Σε ποιες περιπτώσεις πρέπει λοιπόν να χρησιμοποιούνται; Αφού εξαντληθούν όλα τα άλλα εξωδιδυματικά μέτρα, και

αν τελικά επιβληθεί (λόγου χάρη σε περίπτωση υποτροπής) απαιτείται εξατομίκευση της ποινής και επανένταξη του δράστη στην κοινωνία.

Μετά την ανάγνωση αυτού του Τιμητικού Τόμου είχα μια αίσθηση ικανοποίησης και πληρότητας υπό την έννοια ότι είχα διαβάσει ενδιαφέροντα πράγματα που αφορούσαν τους περισσότερους τομείς αιχμής της σύγχρονης εγκληματολογίας.

Δεν είναι εύκολο να συλλέξει κανείς όλες αυτές τις συμμετοχές σε ένα τεύχος ειδικευμένης Επιθεώρησης. Καθίσταται λοιπόν εμφανής η χρησιμότητα τέτοιων συγγραμμάτων. Αποτελούν μια ξεχωριστή τιμή για τον επιστήμονα στον οποίο αφιερώνονται. Και είναι δίκαιο να συνδεθεί το περιεχόμενο του Τόμου αυτού με τον αείμνηστο Ηλ. Δασκαλάκη.

Ν. Κουράκη και Α. Τρωϊάννου-Λουλά,
Εγκληματολογικοί Ορίζοντες Β': Ειδικά εγκληματολογικά
θέματα, Αθήνα, Σάκκουλας 1991, σελ. 154.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το Β' κείμενο της σειράς «Εγκληματολογικοί Ορίζοντες» είναι αντάξιο του Α' που παρουσιάσαμε ήδη σε προηγούμενο τεύχος της Επιθεώρησης Εγκληματολογίας.

Αποτελεί πραγματικά ευχαρίστηση να διαβάζεις τα κείμενα του Ν. Κουράκη. Ειδικότερα οι αναλύσεις για τη βία και τα ναρκωτικά είναι γραμμένες με ένα εξαιρετικά εύληπτο, επεξηγηματικό και περιεκτικό τρόπο.

Το βιβλίο διαιρείται σε πέντε μέρη. Στο τέλος παρατίθεται ένα πολύ χρήσιμο παράρτημα με τις βασικές οδηγίες για τον υποψήφιο ερευνητή που επιθυμεί να εκπονήσει μια εγκληματολογική εργασία.

Στο πρώτο μέρος του συγγράμματος επιχειρείται να προσδιορισθεί η έννοια και τα κριτήρια του εγκλήματος από εγκληματολογική άποψη. Το δεύτερο μέρος στρέφεται γύρω από την έννοια και τις μορφές της βίας, το τρίτο αφορά τις περιθωριακές ομάδες, το τέταρτο την τρομοκρατία και το πέμπτο και τελευταίο τα ναρκωτικά σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα.

Όπως βλέπομε όλα τα θέματα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα και επίκαιρα. Θα μπορούσαμε να τα κατατάξωμε στο πεδίο της «Εμπειρικής Εγκληματολογίας», κλάδου πολλά υπόσχόμενου για το μέλλον, που έχει ξεφύγει από τις στείρες διαμάχες για καθαρά θεωρητικά ζητήματα και προσκολλάται στην «πράξη» («criminologie de l' acte» σύμφωνα με τον όρο που χρησιμοποιεί η Lygia Negrier-Dormont). Ήδη στα προλεγόμενα της πρώτης έκδοσης του βιβλίου, ο συγγραφέας είχε κάμει μια σημαντική διαπίστωση με την οποία δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε απόλυτα: « [...] η έρευνα ζητημάτων όπως η έκταση των εγκλημάτων βιασμού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, οι παράγοντες που ωθούν στην αυτοκτονία και ο τρόπος παράνομης διακίνησης των ναρκωτικών, παρουσιάζει το ίδιο τουλάχιστον ενδιαφέρον, όσο και η μελέτη των γενικών θεμάτων της εγκληματολογίας.»

Με τον τρόπο αυτό προσδιορίζεται το είδος και η κατεύθυνση των μελλοντικών ερευνών της «συνθετικής εγκληματολογίας» (κατά τον προσφιλή στο συγγραφέα όρο), μιας διεπιστημονικής, δηλαδή, θεώρησης των προβλημάτων. Δυστυχώς στην Ελλάδα, δεν υπάρχει ακόμη αυτή η συστηματική προσέγγιση.

Στόχος του συγγραφέα με το βιβλίο αυτό ήταν να παρουσιάσει ορισμένες πτυχές των σχετικών θεμάτων παρέχοντας έτσι ερεθίσματα για περαιτέρω επιστημονικό διάλογο.

Στην α' ενότητα που αφορά την έννοια και τα κριτήρια του εγκλήματος από εγκληματολογική άποψη τονίζεται ότι ο ουσιαστικός ορισμός του εγκλήματος σχετίζεται με τις γενικότερες ιδεολογικοπολιτικές και κοινωνικοηθικές εκτιμήσεις που επιδρούν τόσο στη θεσμοθέτηση των διαφόρων κανόνων του δικαίου όσο και στην εφαρμογή ή ερμηνεία αυτών των νόμων. Για παράδειγμα έντονη είναι η επίδραση των ιδεολογικών εκτιμήσεων στο θέμα της τρομοκρατίας καθώς και των κοινωνικοηθικών στο θέμα της άμβλωσης.

Σταθμίζοντας τους παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη για το αν μία πράξη πρέπει να χαρακτηριστεί ως εγκληματική, ο συγγραφέας αναφέρει πρώτα το είδος της προσβαλλόμενης αξίας καθώς και την ένταση της προσβολής. Εφόσον η πράξη χαρακτηριστεί ως εγκληματική τότε, σε ένα δεύτερο στάδιο, πρέπει να προσδιορισθεί η κατάλληλη ποινική κύρωση αφού ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως οι γενικοί στόχοι της ποινής, η κρατική ικανότητα απορρόφησης καθώς και η εναρμόνιση με το Σύνταγμα και τους υπέρτερους τυπικά νόμους.

Αναλύοντας την «προβληματική συμπεριφορά» υιοθετεί, κατά βάσιν, τις θέσεις του Durkheim και των άλλων εκπροσώπων της «παραδοσιακής εγκληματολογίας» υπό την έννοια ότι κύριο στοιχείο της εγκληματικής συμπεριφοράς είναι η έντονη προσβολή των βασικών κανόνων που στηρίζονται σε αξίες αναγκαίες για τη συντήρηση και προαγωγή των όρων της κοινωνικής συμβίωσης.

Προχωρεί όμως περισσότερο προτείνοντας και πάλι τη «συνθετική εγκληματολογία» που προσπαθεί να συγκεράσει την παραδοσιακή με τη νεωτεριστική εγκληματολογία. Οι σύγχρονες πλουραλιστικές κοινωνίες της Δύσης δεν έχουν τη συνοχή μιας αρχέγονης μονολιθικής κοινωνίας αλλά ούτε και αποτελούν αλληλοσπαρασσόμενες κοινωνίες καταδυναστευόντων και καταδυναστευομένων. Είναι μάλλον χωρισμένες σε πληθώρα μικρών αλληλοσυγκρουομένων ομάδων με ξεχωριστά συμφέροντα. Κοινός παρονομαστής των συγκρουομένων τάσεων είναι ο ποινικός νόμος που στοχεύει την αποτροπή των συγκρούσεων και την εξισορρόπηση των αντιθέσεων. Επομένως αν και δεν υφίσταται μονολιθική συναίνεση για τις προστατευτέες κοινωνικές αξίες, υπάρχει όμως πλουραλιστική συναίνεση με την έννοια της αμοιβαιότητας στη διαδικασία αποδοχής αυτών των αξιών.

Ακολουθεί η μελέτη που αφορά την έννοια, τις μορφές, τις διακρίσεις και την έκταση της βίας στη σύγχρονη εποχή. Διακρίνει τρεις κατηγορίες «εγκλημάτων βίας». Τα «εγκλήματα με χρήση βίας», τα «βίαια εγκλήματα» και τα «εγκλήματα βιαιοπραγίας» τα οποία μπορούν να στρέφονται κατά προσώπων ή πραγμάτων.

Έξω όμως από τα κυρίως εγκλήματα βίας που προβλέπονται από τον Ποινικό Κώδικα, ο συγγραφέας τονίζει τις καταστάσεις «καθημερινής βίας» (ενδοοικογενειακή βία, εκκωφαντικοί θόρυβοι από αυτοκίνητα ή μετάδοση μουσικής). Κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα των καταστάσεων αυτών είναι η απόλυτη περιφρόνηση και αδιαφορία για τα δικαιώματα και την προσωπικότητα του άλλου.

Όσον αφορά το θέμα αν τα εγκλήματα βίας έχουν αυξητική τάση τα τελευταία χρόνια, πρέπει να τονισθεί ότι τα εγκλήματα αυτά κατέχουν γενικά ένα περιορισμένο χώρο στο σύνολο της εγκληματικότητας. Αυτό όμως όσον αφορά τις στατιστικές των τελεσιδίκως καταδικασθέντων, ενώ, αντίθετα, υπάρχει μία σαφής ανοδική τάση αναφορικά με τις στατιστικές βεβαιωθέντων αδικημάτων. Εντυπωσιακό παράδειγμα αποτελεί η ληστεία. Από 25 βεβαιωμένες ληστείες το 1971 περνάμε στις 81 το 1980 και στις 840 το 1989. Η αυξητική αυτή τάση των τελευταίων χρόνων γίνεται ιδιαίτερα ανησυχητική αν ληφθούν υπόψη οι δυσκολίες στην εξιχνίαση και την αποτελεσματική τους αντιμετώπιση από την αστυνομία και τις αρμόδιες αρχές.

Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η σύγκριση της ελληνικής εγκληματικότητας με εκείνη των άλλων ευρωπαϊκών χωρών όπου φαίνεται ότι στην Ελλάδα η εγκληματικότητα κυμάνθηκε σε μάλλον χαμηλά επίπεδα σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης (διαπίστωση που πρέπει να ληφθεί υπόψη με επιφύλαξη).

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί ο συγγραφέας δίνει τους παράγοντες που επιδρούν στην τέλεση των εγκλημάτων βίας. Το κείμενο αυτό μαζί με εκείνο που αφορά τα ναρκωτικά είναι εξαιρετικό σε ποιότητα. Επιχειρείται μία διεπιστημονική προσέγγιση όλων των πτυχών του ζητήματος.

Προηγείται η βιολογική - ηθολογική προσέγγιση που στηρίζεται στα ιδιαίτερα οργανικά - βιολογικά στοιχεία που δημιουργούν μία προδιάθεση προς το βίαιο έγκλημα. Οι νεότερες βιολογικές προσεγγίσεις τοποθετούνται στο επίπεδο της γενετικής και της νευρολογίας του εγκεφάλου και ειδικότερα ως προς τη γενετική εστιάζονται στα χρωμοσώματα. Σε ένα άλλο επίπεδο κινείται η επιστήμη της ηθολογίας που μελετά τη συμπεριφορά των εμβίων όντων στο φυσικό τους περιβάλλον. Ο άνθρωπος είναι, ίσως, το μόνο έμβιον ον στο οποίο η επιθετικότητα συνοδεύεται από μίσος και σκληρότητα.

Στην ψυχολογική προσέγγιση εκτίθενται με σαφήνεια τα δύο βασικά ρεύματα της ψυχαναλυτικής ψυχολογίας και της ψυχολογίας της συμπεριφοράς, που το καθένα προσπαθεί να εξηγήσει με διαφορετικό τρόπο το φαινόμενο της επιθετικότητας. Ο συγγραφέας πιστεύει, πάντως, ότι οι ερμηνείες αυτές μένουν ελλιπείς αν δεν ληφθεί υπόψη η επιθετικότητα που συσσωρεύεται σ' ένα άτομο μακροπρόθεσμα όταν υποχρεώνεται συνεχώς από τα πράγματα να αναστείλει τις αντιδράσεις του απέναντι

στις απογοητεύσεις που το πλήττουν. Και εδώ αναφέρει, εύστοχα, ένα απόσπασμα από το βιβλίο της συναδέλφου Φωτεινής Τσαλικογλου:¹

«αντί να σπεύδουμε να καταδικάζουμε όσους, απαντώντας σε αφόρητες αποστερήσεις, αντιδρούν μέσα από τη βία, ας αναλογισθούμε πόσο στις μέρες μας οι διέξοδοι της ζωής τείνουν συνεχώς να εκλείπουν και να αντικαθίστανται από τις τόσο γνώριμες για ορισμένους, διεξόδους θανάτου. Μία τέτοια διέξοδος είναι και η βία. Ας το δούμε έτσι.»

Ακολουθεί η κοινωνιολογική προσέγγιση με αφετηρία τη θεωρία του υποπολιτισμού της βίας βασισμένη στο ομώνυμο έργο των Wolfgang και Ferracuti καθώς και τις θεωρίες που απορρέουν από αυτήν. Μεγάλη σημασία δίνει ο συγγραφέας, και σωστά, στον παράγοντα της δυσλειτουργίας των κοινωνικοποιητικών θεσμών (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, Μ.Μ.Ε.).

Το κυριότερο όμως πρόβλημα που βρίσκεται στη βάση των περισσότερων εκδηλώσεων βίας είναι ο σύγχρονος αλλοτριωτικός τρόπος ζωής με τη συντελούμενη απίσχναση της προσωπικότητας και την έλλειψη υπερατομικών σκοπών.

Υπάρχουν βέβαια και ορισμένοι ειδικότεροι παράγοντες όπως οι οργανωτικές αδυναμίες της Αστυνομίας και της Δικαιοσύνης, η προβληματική δομή των φυλακών, η αύξουσα καχεξία της οικονομίας καθώς και η αύξηση της χρήσης και διάδοσης των ναρκωτικών ουσιών.

Σαν επίλογος γίνονται ορισμένες προτάσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος, όπως ο εκσυγχρονισμός της ποινικής νομοθεσίας καθώς και νέα μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής (διαφορές «συμφιλιωτικές» διαδικασίες, η «διαμεσολάβηση» μεταξύ θύματος και δράστη, η εργασία για την κοινότητα που θεσμοθετήθηκε και στην Ελλάδα με το άρ. 61 του ν 1851/1989, βελτίωση της λειτουργίας των φυλακών, οργάνωση προγραμμάτων εκμάθησης και εργασιακής απασχόλησης για τους κρατούμενους και τους αποφυλακισμένους).

Σ' ένα άλλο επίπεδο προτείνεται η διεύρυνση της συνεργασίας των ελληνικών αρχών με ξένες για τα θέματα της διεθνούς εγκληματικότητας, η σωστή αντιμετώπιση του θέματος της εμπορίας και διακίνησης ναρκωτικών καθώς και η ουσιαστική προστασία των θυμάτων.

Κυρίως όμως πρέπει να αντιμετωπισθούν οι ίδιοι οι γενεσιουργοί παράγοντες αυτής της συμπεριφοράς όπως η ανισορροπία των οικονομικών μεγεθών και η γενικότερη καθίζηση θεσμών και αξιών που δυναμιτίζει τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Ο περιορισμός της εγκληματικότητας είναι θέμα που αφορά όλα τα μέλη του κοινωνικού συνόλου και σε όλα τα επίπεδα της δραστηριότη-

1. *Μυθολογίες Βίας και Καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης 1989, σελ. 73.

τας (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερη επαγγελματική και κοινωνική ζωή). Ο συγγραφέας τονίζει για μία ακόμη φορά, τη σημασία ενίσχυσης του οικογενειακού θεσμού ως φορέα επικοινωνίας και διαλόγου.

Η τρίτη ενότητα του βιβλίου, γραμμένη από την Κα Τρωϊάννου - Λουλά, αφορά τις περιθωριακές ομάδες. Ως περιθωριακές ομάδες έχει επικρατήσει να θεωρούνται οι τοξικομανείς, ψυχασθενείς φυλακισμένοι, ομοφυλόφιλοι, «πόρνες» κ.α. Το περιθώριο αποτελεί, κατά τη συγγραφέα, ένα παράγοντα ενισχυτικό της εγκληματικότητας.

Όσον αφορά τις συνέπειες της περιθωριοποίησης εμφανίζονται στο ατομικό επίπεδο (αλλοτρίωση) καθώς και στο ομαδικό (διατάραξη ή και πλήρης διακοπή του κοινωνικού ελέγχου).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται και αναλύονται συνοπτικά ορισμένες μορφές περιθωριακών ομάδων όπως οι τοξικομανείς, οι αναρχικοί και τρομοκράτες καθώς και διάφορες μορφές αυτόνομης (υπο)κουλτούρας όπως οι Teddyboys, οι Hippies κ.α.

Σαν συμπέρασμα στην ενότητα αυτή, η συγγραφέας τονίζει ότι η καλύτερη απάντηση στις «κραυγές» και τις προκλητικές προσπάθειες των περιθωριακών να τους προσέξουμε είναι η προσέγγιση με κύριο στόχο το μήνυμα «θετικότητας» και απεριόριστης παραδοχής.

Στο κεφάλαιο για την τρομοκρατία γραμμένο από την Κα Τρωϊάννου - Λουλά φαίνονται καθαρά όλες οι αντιφάσεις και τα προβλήματα που θέτει η έννοια της τρομοκρατίας είτε σε σχέση με τα πολιτικά αδικήματα είτε με εκείνα του κοινού δικαίου. Συχνά πράξεις «τρομοκρατίας» χάνουν το χαρακτήρα τους όταν τελούνται κάτω από ορισμένες συνθήκες και προϋποθέσεις. Συχνά παρατηρείται επίσης στις τρομοκρατικές οργανώσεις μία αντίθεση μεταξύ των συνθημάτων εναύσματος (π.χ. αγάπη, ειρήνη) και των τρομοκρατικών μεθόδων διάδοσής τους.

Η συγγραφέας τονίζει ότι η τρομοκρατία δεν είναι μία συγκεκριμένη ιδεολογία, όπως θα μπορούσε κακώς να εννοηθεί, αλλά μια στρατηγική με τη μορφή εγκληματικής δραστηριότητας.

Ως προς τις μορφές με τις οποίες εμφανίζεται μπορούμε να τη διακρίνουμε ανάλογα με

α) τα κίνητρα και τη σκοπιμότητα (τρομοκρατία του κοινού ποινικού δικαίου, κοινωνική, πολιτική).

β) το χώρο στον οποίο εκδηλώνεται (εθνική, διεθνής)

γ) τον τρόπο εκτέλεσης των πράξεων.

Στη συνέχεια αναλύεται η έννοια του πολιτικού εγκλήματος όπου φαίνεται καθαρά η δυσκολία διάκρισης από την τρομοκρατία.

Πάντως, κατά τη συγγραφέα, ηθικές αξίες όπως η ανθρωπινή ζωή και τα βασικά ατομικά δικαιώματα υπερέχουν απέναντι στα οποιαδήποτε ηθι-

κά και άλλου είδους δικαιολογητικά στοιχεία του πολιτικού εγκλήματος που καμιά πολιτική σκοπιμότητα δεν δικαιούται να καλύπτει.

Η τελευταία ενότητα του βιβλίου, γραμμένη από το Ν.Κουράκη αφορά άλλο ένα δύσκολο και λεπτό θέμα: τα ναρκωτικά σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα.

Αρχίζει με τη διαπίστωση ότι, μετά το 1974, η Ελλάδα παύει να είναι μόνο ένας διαμετακομιστικός σταθμός και γίνεται κέντρο κατανάλωσης. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70 σημειώθηκε μία ποιοτική αλλαγή (χαρακτηριστικά των χρηστών ή τοξικομανών, είδος ναρκωτικών, τρόπος διοχέτευσής τους, τρόπος αντιμετώπισης από την έννομη τάξη). Ενθαρρυντικό, πάντως, εμφανίζεται το γεγονός ότι ο αριθμός των νεαρών μαθητών ή σπουδαστών που έχουν δοκιμάσει ναρκωτικά κινούνται σε χαμηλότερα ποσοστά από ότι σε άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Εξαιρετικής ποιότητας είναι το τμήμα που εξηγεί και αναλύει τις διαφορές κατηγορίες ναρκωτικών καθώς και τις συνέπειες από τη χρήση (τουλάχιστον όπως προκύπτει από τα υπάρχοντα στοιχεία). Πιστεύει ότι όλα ανεξαιρέτως τα ναρκωτικά ασκούν επιβλαβή επίδραση στον οργανισμό διότι είναι εξ ορισμού τοξικές ουσίες των οποίων η επανειλημμένη κατανάλωση οδηγεί σε περιοδική ή χρόνια τοξίνωση δηλαδή σε δηλητηρίαση του οργανισμού.

Όσον αφορά τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στον τρόπο διοχέτευσης των ναρκωτικών στην αγορά, ο συγγραφέας παρατηρεί ότι λόγω των τεραστίων κερδών που αποφέρει το εμπόριο, στη διακίνηση υπεισέρχονται κολοσσιαίες επιχειρήσεις και συνδικάτα του οργανωμένου εγκλήματος με επιστημονικό προσωπικό, ειδικευμένους δικηγόρους, εργαστήρια, ιδιότητα μεταφορικά μέσα και εσμό πρακτόρων.

Στο σημείο αυτό τονίζει την αντίφαση που υπάρχει στη στάση των κρατών απέναντι σε ορισμένα ναρκωτικά ήπιας μορφής όπως ο καπνός και το αλκοόλ όταν για οικονομικούς λόγους ανέχονται ή ακόμη και ενθαρρύνουν τη διάδοσή τους.

Σημαντικά προβλήματα παρουσιάζονται εξάλλου στην αντιμετώπιση του θέματος των ναρκωτικών τόσο στο νομοθετικό πεδίο, όσο και στο πεδίο εφαρμογής της υπάρχουσας νομοθεσίας αλλά και της επιβολής και εκτέλεσης ποινών ή άλλων μέτρων υποκαταστάτων της ποινής. Συγκεκριμένα, στον τομέα της δίωξης, συνάγεται, από στατιστικά στοιχεία, ότι στη Δυτ. Ευρώπη γενικά μόνο το 5% των διακινουμένων ναρκωτικών επισημαίνεται από τις διωκτικές αρχές. Ο συγγραφέας εμφανίζεται πολύ σκεπτικός απέναντι στο μέτρο που προβλέπει την αντικατάσταση των ναρκωτικών με τη νόμιμη χορήγηση υποκαταστάτων όπως της μεθαδόνης. Σχετικά ενθαρρυντική είναι, πάντως, η διαπίστωση ότι σε ορισμένες χώρες, όπως η Δ. Γερμανία και η Σουηδία, ο αριθμός των ατόμων που έκαναν ή κάνουν χρήση ναρκωτικών έχει αρχίσει να υποχωρεί θεαματικά σε σχέση με τις αρχές της δεκαετίας του 1970.

Συμπερασματικά, ως προς τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, κατά το συγγραφέα, για την αντιμετώπιση του φαινομένου, πρέπει να έχουν οπωσδήποτε ένα γενικότερο κοινωνικό χαρακτήρα και να ενισχύουν τους παραδοσιακούς κοινωνικοποιητικούς θεσμούς (σχολείο, οικογένεια, εργασία).

Ως παράρτημα στο βιβλίο παρέχονται συνοπτικά οι βασικές οδηγίες για την εκπόνηση μιας εγκληματολογικής εργασίας. Πρόκειται για ένα πολύ χρήσιμο βοήθημα ιδίως για τους φοιτητές και γενικότερα τους νέους που σκοπεύουν ν' αρχίσουν μία έρευνα. Ακολουθεί ένα ευρετήριο της ύλης που βοηθά αποτελεσματικά στον εντοπισμό των θεμάτων.

Τέλος θάταν παράλειψη να μην αναφέραμε ότι τα κείμενα συνοδεύονται και από παραστατικές εικονογραφίες.

Ως γενικό συμπέρασμα για το υπό κρίσιν βιβλίο θα θέλαμε να τονίσουμε ότι, και εδώ όπως και στο τεύχος Α', τα προβλήματα αντιμετωπίζονται με τρόπο σφαιρικό και διεπιστημονικό κατά το μέτρο βέβαια που επιτρέπουν τα ελληνικά εμπειρικά δεδομένα.

Ο νέος αυτός τρόπος συγγραφής έχει μεγάλη σημασία για τον καθορισμό της μελλοντικής πορείας της εγκληματολογικής επιστήμης. Αντί οι προσεγγίσεις των θεμάτων να βασίζονται σε θεωρητικές αναλύσεις και κατασκευές, ο συγγραφέας ξεκινά από το συγκεκριμένο πρόβλημα και με μια σφαιρική προσέγγιση που περιλαμβάνει διάφορα στατιστικά, κοινωνιολογικά και νομικά στοιχεία, δίνει μία πολύ πιο ακριβή εικόνα του προβλήματος απ' ότι έδιναν οι προηγούμενες αναλύσεις.

Οπωσδήποτε τα δεδομένα (κυρίως εμπειρικά) που διαθέτομε σήμερα είναι πολύ πιο πολλά. Επίσης, στην προκειμένη περίπτωση βοηθά η διεπιστημονική προσέγγιση και η νομική κατάρτιση του συγγραφέα.

Πιστεύουμε ότι ο τρόπος αυτός ανάπτυξης των θεμάτων είναι ο σωστός τρόπος παρουσίασης και αντιμετώπισης των συγκεκριμένων προβλημάτων που απασχολούν την εγκληματολογική επιστήμη.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το τεύχος αυτό της *Revue Criminologie*, υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας Louise Biron της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal, αναφέρεται στις σχέσεις των γυναικών με τους μηχανισμούς του ποινικού ελέγχου είτε ως θύματα είτε ως δράστες μιας εγκληματικής πράξης. Τα θέματα είναι ποικίλα και αφορούν τα ιδιαίτερα προβλήματα που συναντούν οι γυναίκες με ένα μηχανισμό που από την προέλευσή του απευθύνεται κυρίως σε άνδρες.

Στην πρώτη μελέτη, αφιερωμένη στα αποτελέσματα που είχαν οι φεμινιστικοί αγώνες πάνω στον κοινωνικό έλεγχο, η L. Snider προτείνει την ακόλουθη υπόθεση: Ο αντικειμενικός στόχος των φεμινιστικών κινήματων ήταν να χρησιμοποιήσει το Κράτος ώστε να απλωθεί το δίκτυο του κοινωνικού ελέγχου σε όσο το δυνατό περισσότερους (άρρενες) παραβάτες με στόχο να τιμωρούνται συχνότερα και με αυστηρότερες ποινές. Κάνοντας το *mea culpa* της, τονίζει ότι μπροστά στην έκταση του φαινομένου της θυματοποίησης των γυναικών «καταφύγαμε» στον ποινικό μηχανισμό για ν' απαλλάξουμε τις γυναίκες από τους καταπιεστές τους». Θεωρήθηκαν λοιπόν, λανθασμένα, οι στρατηγικές εγκληματοποίησης ως τείνουσες προς τη λύση του προβλήματος και όχι ως μέρος του προβλήματος. Η θεώρηση αυτή ενίσχυσε, σε τελική ανάλυση, την ποινική απάντηση και είναι γνωστό ότι μία τυφλή επέκταση του ελέγχου δεν οδηγεί σε μέχρι σήμερα την κοινωνία να γίνει πιο δίκαια, πιο ανθρωπίνη ή πιο ασφαλής. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι μία τέτοια στρατηγική είναι κακή στην πράξη, στη θεωρία και από ηθική άποψη. Το να υποχρεώσεις τις γυναίκες να εξαρτώνται από την αστυνομία, τους δικηγόρους και τα δικαστήρια δεν οδηγεί παρά στην αποδυνάμωση και την απογοήτευση τους αφού γίνονται με τον τρόπο αυτό θύματα της Διοίκησης (όπως εξάλλου και εκείνοι που τις κακοποιούν).

Επί πλέον, η μόνη γνωστή «επιτυχία» του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης είναι να κάνει αυτούς που το υφίστανται πιο καχύποπτους, πιο επικίνδυνους, πιο οριακούς οικονομικά και πιο μισογύνεις. Ο ποινικός νόμος δεν αποτελεί λύση για τις γυναίκες. Το ενδιαφέρον της αστυνομίας και των δικαστηρίων για το θύμα είναι εξαρχής ελάχιστο και διαλύεται τελειώς από τη στιγμή που θα ληφθεί η κατάθεση του θύματος.

Για να υποστηρίξει την άποψή της αυτή, ο L. Snider παραθέτει μερικά παραδείγματα: Το πρώτο αφορά την περίπτωση του Law Enforcement Agency (L.E.A.A.) στις Η.Π.Α., το οποίο ίδρυσε 35 καταφύγια για κακοποιημένες γυναίκες καθώς και πληθώρα υπηρεσιών με σκοπό να βοηθήσει τα θύματα. Δυστυχώς το πρόγραμμα αυτό δεν απέδωσε στην πράξη.

Διότι το να θέσεις το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης να ασχοληθεί με την οικογενειακή βία σημαίνει ότι θα δεχθείς και τις προκαταλήψεις και προτεραιότητες του συστήματος αυτού. Για παράδειγμα, οι άνδρες μαύροι ή κατώτερης κοινωνικά τάξης που κακοποίησαν τις γυναίκες τους βρέθηκαν στη φυλακή ενώ εκείνοι των μέσων και ανώτερων τάξεων, οι οποίοι ούτως ή άλλως, είχαν λιγότερες πιθανότητες να διωχθούν, οδηγήθηκαν προς ιδιωτικούς οργανισμούς μεταχείρισης ή κλινικές counselling. Επί πλέον, τα θύματα γυναίκες των κατώτερων τάξεων είχαν περισσότερες πιθανότητες να υπαχθούν στην «κοινωνική μέριμνα», η οποία δεν εκτιμά ότι οι φτωχές εργατικές οικογένειες είναι ο καλύτερος τρόπος ανατροφής.

Από την άλλη πλευρά, οι νόμοι που αφορούν το βιασμό είναι έτοιμα φτιαγμένοι ώστε η απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου να γίνεται προβληματική. Τα τελευταία χρόνια, οι μεταρρυθμιστές της νομοθεσίας προτίμησαν να τονίσουν περισσότερο το βίαιο χαρακτήρα της πράξης από τη «σεξουαλική απόχρωση». Παρ' όλα αυτά τα αποτελέσματα υπήρξαν πενιχρά. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι μια αλλαγή στη νομοθεσία στοχεύει να φέρει αποτελέσματα τόσο στο συμβολικό όσο και στο πρακτικό (instrumental) επίπεδο. Στο συμβολικό πεδίο, ο νόμος μεταδίδει ένα μήνυμα στο όνομα μιας υποτιθέμενης λαϊκής συναίνεσης όσον αφορά την ηθική αξία ή απαξία μιας συγκεκριμένης πράξης. Στην περίπτωση της εγκληματοποίησης μιας συμπεριφοράς, το μήνυμα προς μετάδοση είναι ότι ο βιασμός αποτελεί μία πράξη ειδεχθή. Από αυτή και μόνο τη σκοπιά, ο αγώνας για την εγκληματοποίηση συμπεριφορών που ταπεινώνουν τις γυναίκες, είχε θετικά αποτελέσματα. Επομένως η προσφυγή στην ποινική νομοθεσία ως στρατηγική αντιμετώπισης δε θα πρέπει να εγκαταλειφθεί τελείως. Παρ' όλα αυτά είναι πολύ λίγο πιθανό ότι η νομοθεσία αποτελεί το πιο αποτελεσματικό μέσο για ν' αλλάξουν οι κοινωνικές συνήθειες οι τόσο βαθιά ριζωμένες στα στερεότυπα. Οι αλλαγές αυτές είναι εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθούν αφού προϋποθέτουν μία ανακατανομή της εξουσίας. Το να καταρρίψεις την ιδέα που δίνει στους άνδρες το δικαίωμα να κακοποιούν τις γυναίκες είναι εξίσου σημαντικό με το να δώσεις στις κακοποιημένες γυναίκες τα οικονομικά μέσα και την πολιτική εξουσία να απελευθερωθούν οι ίδιες από τέτοιους άνδρες.

Η λύση, κατά την συγγραφέα, βρίσκεται στο να αναπτυχθούν στρατηγικές βασισμένες στις επιτυχίες του φεμινιστικού κινήματος και οι οποίες θα έχουν τη δυνατότητα να ενισχύσουν τους ανθρωπιστικούς στόχους του φεμινισμού. Μέχρι τότε, το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί ένα σύμμαχο που το γυναικείο κίνημα πρέπει να αντιμετωπίζει με επιφυλάξεις.

Στο επόμενο άρθρο, οι συγγραφείς J.Roberts και A.Pires μελετούν τις επιπτώσεις της αλλαγής της καναδικής νομοθεσίας το 1983 που αφορούν το βιασμό. Κατ' αρχάς αντί του όρου βιασμός χρησιμοποιήθηκε εκείνος της σεξουαλικής επίθεσης και το αδίκημα μεταφέρθηκε στο τμή-

μα που αφορά τις σωματικές βλάβες, κρατώντας όμως τη σεξουαλική απόχρωση. Η «σεξουαλική επίθεση» (*agression sexuelle*) παρουσιάζει τρεις μορφές διαφορετικής βαρύτητας. Την σεξουαλική επίθεση, μορφή λιγότερο σοβαρή, την ένοπλη σεξουαλική επίθεση, και την βαρεία σεξουαλική επίθεση όταν ο δράστης τραυματίζει το θύμα. Για κάθε μία από τις τρεις αυτές μορφές προβλέπονται διαφορετικές κυρώσεις που μπορούν να φτάσουν τα ισόβια για την τρίτη περίπτωση. Οι λόγοι της τριμερούς διάκρισης δεν είναι σαφείς και παρουσίασαν ήδη προβλήματα στην πρακτική τους εφαρμογή. Για παράδειγμα, οι στατιστικές δείχνουν ότι τα δικαστήρια απαγγέλλουν, κατά μεγάλο ποσοστό, αποφάσεις που χαρακτηρίζουν την πράξη ως σεξουαλική επίθεση της πρώτης κατηγορίας αποφεύγοντας έτσι το βαρύτερο χαρακτηρισμό, εφόσον μάλιστα η ανώτατη ποινή που έχει ορίσει ο νομοθέτης για την πρώτη κατηγορία (κάθειρξη 10 χρόνια) είναι τέτοια που επιτρέπει στα δικαστήρια να χειριστούν σχεδόν όλες τις περιπτώσεις σεξουαλικής επίθεσης μέσα στα πλαίσια της πρώτης κατηγορίας.

Από την άλλη πλευρά, οι στατιστικές δείχνουν καθαρά ότι υπήρξε μία σημαντική αύξηση του αριθμού των υποθέσεων σεξουαλικής επίθεσης που απασχόλησαν το μηχανισμό της ποινικής δικαιοσύνης μετά τις μεταρρυθμίσεις του 1983. Έτσι ενώ για το σύνολο του Καναδά υπήρξε μία αύξηση 25% στις παραπομπές στο δικαστήριο μεταξύ 1977 και 1982, η αύξηση ήταν της τάξης του 129% μεταξύ 1983 και 1989 (μετά τις μεταρρυθμίσεις) πράγμα που αποτελεί μία σημαντική νίκη για το φεμινιστικό κίνημα.

Υπήρξαν ασφαλώς και άλλοι παράγοντες που έπαιξαν ρόλο στην αύξηση αυτή εκτός από τις μεταρρυθμίσεις της ποινικής νομοθεσίας, όπως για παράδειγμα, οι οδηγίες που δόθηκαν στην αστυνομία και την εισαγγελία, η δραστηριότητα των γυναικείων κινημάτων ή ακόμη η ευαισθητοποίηση του κοινού στις διάφορες μορφές βίας που έγινε από τα Μ.Μ.Ε. Όμως, είναι αναμφισβήτητο, ότι δεν θα είχαμε τέτοια αποτελέσματα χωρίς τις μεταρρυθμίσεις του 1983. Διότι προσέδωσαν, τουλάχιστον επιφανειακά, ένα διαφορετικό προσώπείο στο ποινικό δίκαιο που αφορά τα σεξουαλικά αδικήματα.

Συμπερασματικά, οι συγγραφείς καταγγέλλουν το γεγονός ότι στον Καναδά, μετά τις μεταρρυθμίσεις του 1983 υπήρξαν πολύ λίγες περιπτώσεις που θεωρήθηκαν ότι ανήκουν στις δύο βαρύτερες κατηγορίες (ένοπλη και βαριά σεξουαλική επίθεση). Ερμηνεύουν, λοιπόν, τις στατιστικές ως εξής: Η αστυνομία και τα δικαστήρια θεωρούν τη μεγάλη πλειοψηφία αυτών των περιπτώσεων ως πολύ απλές, και όχι αρκετά σοβαρές ώστε να καταταγούν στα επίπεδα II (ένοπλη σεξουαλική επίθεση) και III (βαρεία). Μήπως λοιπόν δεν έπρεπε να γίνει αυτή η τριμερής διάκριση αφήνοντας το δικαστή να κρίνει τη συγκεκριμένη περίπτωση στο επίπεδο της ποινής;

Για άλλη μια φορά τίθεται το ζήτημα του πόσο λεπτό και δύσκολο θέμα είναι η αλλαγή μιας ποινικής νομοθεσίας. Η σύνταξη ενός ποινικού νόμου που θα περιλαμβάνει όλες τις πιθανές περιπτώσεις και θα τις κατατάσσει ανάλογα με τη βαρύτητά τους αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο. Ο κίνδυνος ελλοχεύει πάντα μία προτεινόμενη μεταρρύθμιση να πηγάζει από περιστασιακές και συγκυριακές αντιδράσεις ή από την πίεση ορισμένων κοινωνικών ομάδων.

Στην περίπτωση του βιασμού, για παράδειγμα, ο καναδός νομοθέτης δεν είχε την τόλμη να ξεκαθαρίσει με σαφήνεια αν πρόκειται για ένα έγκλημα βίας ή ένα σεξουαλικό αδίκημα. Έκανε ένα πρώτο βήμα μεταθέτοντας το αδίκημα στο κεφάλαιο των σωματικών βλαβών, δεν τόλμησε όμως να εγκαταλείψει τη σεξουαλική απόχρωση, μία βαριά κληρονομιά του παρελθόντος, η οποία βασίζεται σε αρχές που δεν ισχύουν πλέον σήμερα (π.χ. η πάση θυσία προστασία της παρθενιάς μιας κοπέλας). Αυτό που θέλω να τονίσω, συγκεκριμένα, είναι ότι ο καναδός νομοθέτης δεν είχε το θάρρος να ορίσει ότι και ο βιασμός είναι μία μορφή βίας όπως οποιαδήποτε μορφή βίας. Εξάλλου η «σεξουαλική απόχρωση» που διατηρήθηκε στη νομοθεσία, είχε ανέκαθεν και εξακολουθεί να έχει για το θύμα ολέθριες συνέπειες. Αν συγκρίνομε, για παράδειγμα, αυτόν που υπέστη βασανιστήρια από ένα δικτατορικό καθεστώς με κάποιον που έπεσε θύμα βιασμού, θα δούμε ότι οι ψυχολογικές συνέπειες είναι δυσανάλογα μεγαλύτερες για τα θύματα βιασμού ενώ συχνά οι σωματικές βλάβες είναι πολύ σοβαρότερες στην περίπτωση των βασανιστηρίων.

Οι βαριές τραυματικές εμπειρίες των θυμάτων βιασμού πηγάζουν, εν πολλοίς, από το γεγονός ότι παραμένει η μυθοποίηση αυτής της πράξης ενώ τα πράγματα έχουν εξελιχθεί πολύ στο θέμα των σχέσεων ανάμεσα στα δύο φύλα. Αυτό αποδεικνύεται εξάλλου και από το γεγονός ότι ο Καναδός (όπως και ο Έλληνας) νομοθέτης διήυρνε την έννοια της σεξουαλικής επίθεσης (ή του βιασμού) με τρόπο ώστε το θύμα να μην είναι πλέον μόνον η γυναίκα, αλλά και ο οποιοσδήποτε ανεξάρτητα από το φύλο όπως επίσης περιέλαβε τις ασελγείς πράξεις μέσα στον ορισμό του βιασμού.

Το ερώτημα που τίθεται στην ουσία είναι αν η σεξουαλικότητα ενός ατόμου αποτελεί μία ιδιόζουσα αξία που χρειάζεται ιδιαίτερη προστασία από τον ποινικό νομοθέτη. Το θέμα είναι λεπτό και χρειάζεται να ερευνηθεί σε βάθος από ειδικούς επιστήμονες της ιατρικής, ψυχολογίας και κοινωνιολογίας. Για να πάρω ένα παράδειγμα, ακραίο, ο βιασμός μεταξύ συζύγων έχει τέτοια ιδιαιτερότητα ώστε να θεωρηθεί ως σεξουαλικό αδίκημα ή αποτελεί και αυτός μία μορφή σωματικής βίας; Μόνον αν οι ειδικοί μας απαντήσουν στο ερώτημα αν η σεξουαλικότητα αποτελεί μια ξεχωριστή αξία που χρήζει ιδιαίτερης προστασίας, μόνο τότε θαρχίσουν να ξεκαθαρίζουν ορισμένα πράγματα στον τομέα αυτό.

Τέλος, οι συγγραφείς τονίζουν το αδιέξοδο που υπάρχει εφόσον από τη μία πρέπει να καταγγείλλωμε τις επιθετικές και σεξιστικές συμπεριφο-

ρές των δραστών τέτοιων πράξεων ενώ από την άλλη πρέπει να ψάξουμε για τρόπους ρύθμισης της κατάστασης με λιγότερο κατασταλτικές μεθόδους. Αυτό μας θυμίζει το πρόβλημα της επαιτείας όπου από τη μία πλευρά πρέπει να καταγγέλλουμε αυτή την κατάσταση και από την άλλη να βάζουμε το χέρι στην τσέπη για να βοηθήσουμε το ζητιάνο. Μία τέτοια τακτική είναι εξαιρετικά δύσκολη στην εφαρμογή της και ισχύει γενικότερα με την αντιμετώπιση όλων των αδικημάτων.

Το επόμενο άρθρο, της M. Jacoud, είναι αφιερωμένο στο πώς αντιμετωπίζει η канаδική ποινική δικαιοσύνη τις «αυτόχθονες» γυναίκες.¹ Η πρώτη σημαντική διαπίστωση αφορά την «υπερεκπροσώπηση» αυτών των γυναικών στο γενικό ποσοστό του ποινικού πληθυσμού. Ενώ οι αυτόχθονες του Καναδά δεν αποτελούν παρά ένα 1,5% του συνολικού πληθυσμού, οι γυναίκες αυτόχθονες, αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό 14,2% από τις κρατούμενες της γυναικείας φυλακής του Kingston. Επί πλέον, έχουν σε μικρή ηλικία την πρώτη τους επαφή με την ποινική δικαιοσύνη² η συχνότητα των συλλήψεων και των καταδικών είναι μεγάλη,³ κάνουν υπερβολική χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ, η πλειονότης συνελήφθη για ελαφρά αδικήματα (όπως διατάραξη της ειρήνης), το μορφωτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό και οι περισσότερες είναι άνεργες.

Όλα αυτά τα στοιχεία φανερώνουν, κατά τη συγγραφέα, ότι οι δυσκολίες που συναντούν οι γυναίκες «αυτόχθονες», στην επαφή τους με την ποινική δικαιοσύνη οφείλονται κυρίως στις συνέπειες της υποδούλωσης που υπέστησαν μέσα από τη διαδικασία αποικιοποίησης καθώς και από την αφομοίωση με την κυρίαρχη κουλτούρα (acculturation).

Στο άρθρο που ακολουθεί, ο A. Fagnan περιγράφει το προφίλ χιλίων πεντακοσίων και πλέον γυναικών καθ' όλο το στάδιο της εμπειρίας τους με την ποινική δικαιοσύνη και μέχρι την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου. Η έρευνα έγινε για λογαριασμό της Εταιρείας Elizabeth Fry του Montreal. Η πρώτη διαπίστωση είναι ότι ο αριθμός των γυναικών που τελούν αδίκημα είναι μικρός. Επί πλέον χαμηλός είναι και ο συνολικός αριθμός των αδικημάτων τους τα οποία παρουσιάζουν μικρή βαρύτητα. Η έκφραση των Adelberg και Curri για τις γυναίκες: «Too few to count» (πολύ λίγες για να ληφθούν υπόψιν) αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα.

Ειδικότερα, τα στοιχεία δείχνουν ότι το profil των γυναικών της παραπάνω κατηγορίας, είναι μία γυναίκα κάτω των 30 ετών, που δεν έχει ποι-

1. «Αυτόχθονες», θεωρούνται, για τον Καναδά, εκείνοι που προέρχονται από κατοίκους που ήταν εγκατεστημένοι στη χώρα πριν την άφιξη των δυτικοευρωπαίων εποίκων. Πρόκειται δηλαδή για τους ινδιάνους της Αμερικής και τους Εσκιμώους (Inuit).
2. Οι περισσότερες από τις μισές κρατούμενες, συνελήφθησαν για πρώτη φορά μεταξύ 14 και 17 ετών.
3. Ένα ποσοστό 40% των γυναικών είχαν συλληφθεί 15 ή και περισσότερες φορές.

νικό μητρώο, κατηγορείται για εγκλήματα κατά της περιουσίας, προσφεύγει στις υπηρεσίες δικηγόρου για την υπεράσπισή της, διατελεί εν ελευθερία μέχρι την εμφάνισή της στο δικαστήριο, αποδέχεται την ενοχή της και της επιβάλλεται ως ποινή μία «*ordonnance de probation*».

Η επόμενη μελέτη αφορά τις «πολυ-υπότροπες» γυναίκες όπου και εδώ φαίνεται, σε σχέση με τον ανδρικό πληθυσμό, το μικρό ποσοστό (οι άνδρες είναι 32 φορές περισσότεροι). Γενικά, το *profil* των γυναικών που ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία δε φαίνεται να είναι διαφορετικό από εκείνο των γυναικών που εμφανίζονται για μία και μοναδική φορά στο δικαστήριο. Εξάλλου, οι «πολυυπότροπες» γυναίκες διακρίνονται καθαρά από τον κλασσικό τύπο του υπότροπου εγκληματία. Τελούν ασήμαντα αδικήματα που γίνονται σιγά σιγά ένας τρόπος ζωής και για τα οποία περνούν σχετικά μικρό χρονικό διάστημα στη φυλακή.

Στο τελευταίο άρθρο, η Louise Biron αποδεικνύει ότι η φυλακή εξακολουθεί να μην αποτελεί μία λύση για τις γυναίκες που καταδικάστηκαν. Ο μικρός αριθμός των γυναικών κρατουμένων δεν επιτρέπει τη διατήρηση φυλακών στις διάφορες περιοχές της χώρας. Επομένως, οι τρόφιμοι των φυλακών, βρίσκονται συχνά μακριά από τους τόπους κατοικίας. Ακόμα υπάρχει απουσία προγραμμάτων προσαρμοσμένων στις απαιτήσεις του καιρού μας και τα οποία να στοχεύουν τη χειραφέτηση των γυναικών αυτών, οι οποίες συχνά έχουν πολύ χαμηλή μόρφωση.

Στη συνέχεια αναφέρει την εμπειρία της ως μέλος μιας Επιτροπής που ορίστηκε το 1989 από την Καναδική Σωφρονιστική Υπηρεσία υπό την προεδρία ενός εκπροσώπου της Σωφρονιστικής Υπηρεσίας και μιας εκπροσώπου κοινοτικού οργανισμού. Η Επιτροπή εξεδήλωσε, κατ' αρχάς, την αντίθεσή της προς τη χρήση της φυλακής για τις γυναίκες, θεωρώντας ότι το είδος και το μέγεθος της γυναικείας εγκληματικότητας δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να δικαιολογήσουν μία τέτοια ακραία ποινή. Τα μέλη της Επιτροπής συμφώνησαν ότι δεν πρέπει να συγκρίνεται η κατάσταση των γυναικών κρατουμένων με τους άνδρες. Οι τελευταίοι δεν αποτελούν πλέον σημείο αναφοράς.

Οι προτάσεις που έγιναν από την Επιτροπή παρουσιάζουν ενδιαφέρον: Η Κεντρική φυλακή των γυναικών που συγκεντρώνει τις κρατούμενες στο Kingston πρέπει να αντικατασταθεί από πέντε καταστήματα μοιρασμένα στις κυριότερες εδαφικές περιφέρειες του Καναδά. Δίνονται επίσης οι κατευθυντήριες αρχές για τη διαμόρφωση του χώρου, το μέγεθος των σπιτιών, τον αριθμό, τη λειτουργία τους κ.λ.π. Τα μέλη της ερευνητικής ομάδας πιστεύουν ότι το αρχιτεκτονικό πρόγραμμα πρέπει να συνδέεται με μία νέα σύλληψη των άλλων προγραμμάτων που θα προσφέρονται και προς μία διαρρύθμιση του χώρου που θα διευκολύνει την επαφή της μητέρας με τα παιδιά της.

Η φροντίδα να ασχοληθεί η Επιτροπή με τις ειδικές ανάγκες των γυναικών έθεσε σε δεύτερη μοίρα το θέμα της ασφάλειας των χώρων που

αφορά κυρίως το ανδρικό πρότυπο. Στις προτάσεις, τονίζεται η ανάγκη να πάρει η γυναίκα στα χέρια της το πεπρωμένο της και τα μέσα που σκοπεύει να λάβει για να μπορέσει να προβεί σε πραγματικές και ουσιαστικές επιλογές.

Μεγάλη σημασία δίνεται στα προγράμματα που θα βοηθήσουν να αποκτήσει η γυναίκα την αυτονομία της. Η Επιτροπή δεν περιορίσθηκε στα προγράμματα υγείας, counselling ή αποτοξίνωσης αλλά και σ' εκείνα της επαγγελματικής εκπαίδευσης καθώς και της εθελοντικής συμμετοχής στην καθημερινή ζωή, την άσκηση, τη διασκέδαση, τις ομαδικές δραστηριότητες.

Η Επιτροπή δεν έλαβε θέση στο αν τα παιδιά πρέπει να συνηθίσουν να ζούν στο περιβάλλον της φυλακής με τη μητέρα τους. Με στόχο όμως να διατηρηθούν οι δεσμοί μητέρας και παιδιού, πρότεινε να διαμορφωθούν ιδιαίτεροι χώροι που διευκολύνουν την επαφή και να δοθεί συμπαράσταση στις μητέρες που θα το ζητήσουν.

Παρά ταύτα, η συγγραφέας ορθά τονίζει το παράδοξο ότι όλ' αυτά τα ενδιαφέροντα προγράμματα παραμένουν μέσα στα πλαίσια της φυλακής, έστω και αν η Επιτροπή κάνει την πρόταση: «η κοινωνία πρέπει, μακροπρόθεσμα, να υιοθετήσει μέτρα αποκαταστατικής δικαιοσύνης (reparatrice) που έχουν κοινοτικό χαρακτήρα».

Μπορούμε άραγε να ελπίζουμε ότι οι φεμινιστές θα προκαλέσουν αλλαγές προς την κατεύθυνση ηπιότερων λύσεων όσον αφορά την επίλυση των προβλημάτων και την αποκατάσταση των βλαβών; Η συγγραφέας πιστεύει ότι οι συνθήκες είναι ευνοϊκές για την ανάληψη τέτοιων πρωτοβουλιών.

Στη μελέτη αυτή, η έννοια της «μεταχείρισης» (traitement) επανέρχεται στο προσκήνιο όσον αφορά τις γυναίκες. Το γεγονός αυτό είναι ευχάριστο και αποτελεί το αντίβαρο στις απόψεις που άσκησαν μεγάλη επιρροή τα τελευταία χρόνια και που θεωρούν ότι το δόγμα της «μεταχείρισης» απέτυχε παταγωδώς. Κύριος εκφραστής των απόψεων αυτών υπήρξε ο M.Cusson.

Οι ιδέες που προτείνονται από την Καναδική Επιτροπή είναι οπωσδήποτε εξαιρετικά ενδιαφέρουσες. Προκύπτει όμως το ερώτημα για άλλη μία φορά. Σε εποχές οικονομικής κάμψης διαθέτει η καναδική κυβέρνηση την πολιτική βούληση για να τις εφαρμόσει;

Υπάρχουν βέβαια κάποιες ελπίδες εφόσον το πρόβλημα με τις γυναίκες κρατούμενες είναι πολύ πιο περιορισμένο από εκείνο με τους άνδρες (μικρότερος αριθμός, ελαφρύτερη εγκληματικότητα). Αυτό σημαίνει ότι είναι ευκολότερο στην πραγματοποίησή του. Άν τελικά υλοποιηθεί θα είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς το πώς θα εξελιχθεί και ενδεχομένως να το προτείνει με τις ανάλογες προσαρμογές και για τον ανδρικό πληθυσμό, ο οποίος βέβαια δεν πρέπει να βρεθεί στο σημείο να έχει μία δυσμενέστερη μεταχείριση απ' ότι ο γυναικείος.

Διότι, με τα νέα κοινωνικά δεδομένα δεν είναι κατανοητό γιατί η μητέρα κρατούμενη πρέπει να μπορεί να κρατά την επαφή με το παιδί της και όχι ο πατέρας κρατούμενος.

Εν κατακλείδι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το τεύχος αυτό εντάσσεται καθαρά στις φεμινιστικές μελέτες τονίζοντας έμμεσα τις διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στα δύο φύλα. Με τον τρόπο αυτό όμως δεν προωθείται η ισότητα υπό την έννοια του πνεύματος αμοιβαίας συμπαράστασης και συνεργασίας.

Η διάκριση ανάμεσα στα δύο φύλα γίνεται και όσον αφορά τη θυματοποίηση (βιασμοί, σεξουαλικά εγκλήματα) και όσον αφορά τη μεταχείριση του ατόμου τόσο πριν την καταδικαστική απόφαση όσο και μετά. Μπορούμε επομένως να αναρωτηθούμε πώς είναι δυνατό να μιλάμε για ίση μεταχείριση αφού υπάρχουν αυτές οι διαφορές;

Προσωπικά, θα δεχόμαστε αυτό το γεγονός με επιφυλάξεις αναγνωρίζοντας ότι οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα επιβάλλουν σε ορισμένες περιπτώσεις μία διαφορετική αντιμετώπιση, όντας όμως πεπεισμένοι ότι στο βάθος η ιδιότητα του ατόμου που εμπλέκεται με τον ποινικό μηχανισμό είναι η ίδια ανεξάρτητα από το φύλο του. Ένας υπόδικος, ένας κρατούμενος, ένας (πολυ)υπότροπος, κρατά την ιδιότητά του αυτή ανεξάρτητα από το αν είναι γυναίκα ή άνδρας.

Επομένως η προσπάθεια πρέπει να γίνει προς την κατεύθυνση της βελτίωσης των συνθηκών κράτησης ή μεταχείρισης ανεξάρτητα από το αν το άτομο είναι άνδρας ή γυναίκα. Το ότι η γυναίκα που είναι στη φυλακή έχει ορισμένες ειδικές ανάγκες (λόγω φύλου κ.λ.π.) δεν σημαίνει ότι παύει να είναι κρατούμενη. Αν πραγματικά επιθυμούμε την ισότητα θάπρεπε να δουλέψουμε προς αυτή την κατεύθυνση χωρίς εν τούτοις, να παραγνωρίζουμε τη σημασία μελετών όπως αυτών του υπό κρίσιν τεύχους, οι οποίες εκθέτουν με πειστικά επιχειρήματα τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η σχέση της γυναίκας με τον ποινικό μηχανισμό. Αν δούμε δε τις προτάσεις από τη θετική τους σκοπιά, μπορούμε να ελπίζουμε ότι πιθανές αλλαγές στις συνθήκες κράτησης των γυναικών θα επηρεάσουν και εκείνες των ανδρών.

Το τεύχος κλείνει με την αντιπαράθεση των απόψεων του D.Elie και του M.Cusson γύρω από το σύγγραμμα του τελευταίου «*Croissance et décroissance du crime*», σύγγραμμα που αποτέλεσε αντικείμενο βιβλιοκρισίας σε προηγούμενο τεύχος της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας.

Revue Criminologie, «Dossier: Nouvelles connaissances
et nouvelles questions en criminologie», (1992) T. XXV
No 2, σελ. 1-160, Montréal, Les Presses de l' Université de
Montréal

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το τεύχος αυτό της *Revue Criminologie*, υπό τη διεύθυνση του A.Pires, φιλοδοξεί να αποτελέσει μία προσπάθεια ανανέωσης του εγκληματολογικού τομέα. Το καταφέρνει όμως στην πραγματικότητα;

Ο Α. Pires στο Editorial του ξεκινά με την απαισιόδοξη διαπίστωση ότι, για τους εγκληματολόγους, η ευφορία της δεκαετίας του '60 αντικαταστάθηκε από το μαρασμό και την κακοφωνία της δεκαετίας του '80. Είναι δυνατόν να υπάρξουν καινούργιες προοπτικές βασισμένες στην υπάρχουσα εμπειρία;

Σε ένα σημαντικό άρθρο: «Vers un paradigme des interrelations sociales», ο Α. Pires και η F. Digneffe προτείνουν την έννοια της «κοινωνικής διασύνδεσης» (*interrelation sociale*) προς αντικατάσταση των κλασικών εννοιών που χρησιμοποιούν τόσο η εγκληματολογία του περάσματος στην πράξη όσο και η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης.

Είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι εγκληματολόγοι συμφωνούν ότι δεν μπορεί να υπάρξει έγκλημα χωρίς κάποιο κανόνα, ένα νόμο που να δείχνει ότι μία ορισμένη πράξη και όχι κάποια άλλη μπορεί να χαρακτηριστεί ως έγκλημα (αρχή της νομιμότητας).

Η εγκληματικότητα, γενικά, αναφέρεται σε δύο πράγματα. Μία συμπεριφορά αλλά και τον ορισμό της ως εγκληματικής. Το έγκλημα δεν είναι μόνο μία πράξη αλλά η σχέση ανάμεσα σ' ένα τρόπο ενέργειας (*maniere de faire*) και ένα τρόπο προσδιορισμού. Η λέξη κλειδί για ν' αντιληφθούμε τη σχέση αυτή είναι η λέξη «γίνεται» (*devient*). Το να οδηγή κάποιος το αυτοκίνητό του γρήγορα γίνεται ένα αδίκημα όταν προσδιορίζεται ως τροχαία παράβαση (υπερβολική ταχύτητα). Το να κτυπήσει κανείς κάποιον γίνεται έγκλημα όταν είναι προσδιορισμένο από το νόμο ως «σωματική βλάβη». Για να θεωρηθεί μία πράξη ως έγκλημα πρέπει να έχω στο μυαλό μου μία ποινική κατηγορία (π.χ. κλοπή) ικανή να περιλάβει το εν λόγω γεγονός, πρέπει να «διαβάσω» το γεγονός κάτω από το πρίσμα των «ποινικών γυαλιών» και να επιτύχω να πείσω το σύστημα ότι η ανάγνωση αυτή είναι η ορθή.

Δεν είναι επομένως αρκετό μία συμπεριφορά να είναι επιβλαβής για να θεωρηθεί έγκλημα. Υπάρχουν πολύ σοβαρές πράξεις οι οποίες όμως έχουν λίγες πιθανότητες να θεωρηθούν εγκλήματα όπως τα θανατηφόρα εργατικά ατυχήματα που οφείλονται σε αμέλεια του εργοδότη (*Illegalismes privileges*). Άρα το έγκλημα δεν είναι μόνο μια συμπεριφορά επι-

βλαβής ή απαράδεκτη. Αποτελεί επίσης μία μορφή δόμησης της πραγματικότητας. Ως παράδειγμα αναφέρεται η διαφορετική αντίδραση δύο αστυνομικών (του ενός πεπειραμένου με πολλά χρόνια στην υπηρεσία και του άλλου νέου και άπειρου) απέναντι σε μια συμπλοκή νέων στο δρόμο. Παρ' όλο που είναι μάρτυρες του ίδιου γεγονότος, ο καθένας θα το χαρακτηρίσει διαφορετικά με διαφορετικές συνέπειες (ο πρώτος θα το θεωρήσει σαν ένα συνηθισμένο καυγά ενώ ο δεύτερος μία συμπλοκή που αντιβαίνει στην ποινική νομοθεσία). Έτσι η ίδια κατάσταση θα χαρακτηριστεί διαφορετικά στην κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις. Μπορούμε λοιπόν να δούμε το αντικείμενο της εγκληματολογίας ως τη μελέτη των τρόπων προσδιορισμού και αντίδρασης απέναντι σε ορισμένες καταστάσεις.

Μέχρι σήμερα δύο ήταν τα βασικά ρεύματα για το χαρακτηρισμό του εγκληματικού φαινομένου: α) εκείνα που το προσδιόριζαν σαν ένα κοινωνικό γεγονός (*fait social*) και β) εκείνα που το θεωρούν ως ένα κοινωνικό ορισμό (*definition sociale*).

Τα δύο αυτά παραδείγματα δίνουν μία μονομερή και μονοδιάστατη εικόνα της πραγματικότητας μη λαμβάνοντας υπόψη σημαντικά στοιχεία. Εξάλλου η διαμάχη περιορίστηκε στις διαφορές μεταξύ των δύο αυτών θέσεων ξεχνώντας ότι υπάρχουν και άλλα σημεία διαφοροποιήσεων στον εγκληματικό τομέα. Έτσι έπρεπε να διαλέξει κανείς ανάμεσα στη θέση ότι το υποκείμενο είναι ελεύθερο ως προς τις επιλογές του (κλασσική θεωρία) ή αντίθετα ότι τα πάντα είναι προκαθορισμένα (θετικισμός). Ξεχνάμε όμως ότι υπάρχει και μία τρίτη επιλογή: Το υποκείμενο (και επομένως ο δράστης ενός εγκλήματος) δεν είναι ούτε ένα ον εντελώς ελεύθερο ως προς τη βούλησή του ούτε όμως και ένα ον του οποίου οι πράξεις είναι απόλυτα προκαθορισμένες, αλλά ένας «οριοθετημένος φορέας» (*acteur situe*) στο μέτρο που φέρει μαζί του τις προσωπικές του αντιλήψεις απόρροιες της θέσης που κατέχει στην κοινωνία, της προσωπικής του ιστορίας καθώς και των σχεδίων γύρω από τα οποία οργανώνονται οι δραστηριότητές του.

Ένα άλλο σημείο προστριβών υπήρξε η αντίθεση μεταξύ της κοινωνιολογικής εγκληματολογίας και της κλινικής. Η διαμάχη αυτή επικάλυψε τις διαφορετικές κατευθύνσεις στο εσωτερικό της κλινικής εγκληματολογίας.

Στη συνέχεια, οι συγγραφείς επιχειρούν μία ανάλυση και παρουσίαση των θέσεων της κλινικής εγκληματολογίας ξεκινώντας από τον De Greef, ο οποίος ασχολήθηκε περισσότερο με τη μελέτη μιας κοινωνικής σχέσης (στις ψυχολογικές της πλευρές) παρά με την εξεύρεση μίας μεταβλητής (χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, επικινδυνότητα) ικανής να εξηγήσει τη συμπεριφορά ενός ατόμου.

Η επιστημολογική προσέγγιση του De Greef αναιρεί τη διάκριση μεταξύ εγκληματικότητας και μη. Το πέρασμα στην πράξη θεωρείται ως το

αποτέλεσμα μίας κανονικής και πολύπλοκης διαδικασίας προσαρμογής του ατόμου στις συνθήκες της ζωής.

Όσον αφορά τον κλινικό παρατηρητή δεν μπορεί να περιοριστεί ούτε σε αυτά που αναφέρει το άτομο για τον εαυτό του ούτε σε αυτά που αναφέρουν οι άλλοι γύρω από το άτομο ως αντίδραση - άμυνα. Κατά τον Chr. Debuyt το αληθινό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η δικαιοσύνη είναι να καταφέρει ώστε να συναντηθούν αυτές οι δύο «πραγματικότητες». Η «αντικειμενική» ευθύνη βρίσκεται ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές χαρακτηρισμού και δεν μπορούμε να την φτάσουμε παρά κατά τρόπο ελλειπή και αβέβαιο.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι ο De Greef προτίμησε να προωθήσει τη «σχέση συμπαράστασης» προς τους ασθενείς του και όχι απλά της αποκατάστασης (rehabilitation) έννοια η οποία ενέχει μία θετικιστική απόχρωση και προϋποθέτει μία παθολογική κατάσταση.

Στη συνέχεια οι συγγραφείς επιχειρούν τη διασύνδεση των Σχολών της Louvain και του Chicago αφού και οι δύο σχολές υιοθετούν μία φαινομενολογική προσέγγιση θεωρώντας την παράβαση ως ένα «κανονικό» (normal) τρόπο προσαρμογής των ατόμων στις συνθήκες της ζωής. Από μεθοδολογική άποψη το «πώς έγινε κάποιος εγκληματίας» αντικαθιστά το «γιατί υπάρχει έγκλημα» των κλασσικών και το «ποιος είναι εγκληματίας» των θετικιστών. Με την προσθήκη και των φεμινιστικών ερευνών οι θέσεις των Σχολών της Louvain και του Chicago αποτελούν το κοινό υπόβαθρο για τη δημιουργία μίας νέας θεώρησης των πραγμάτων η οποία δεν είναι ούτε κλασσική ούτε θετικιστική.

Ο Chr. Debuyt, θα συνεχίσει τα ίχνη του De Greef ως εγκληματολόγος και κλινικός ψυχολόγος. Κατά τον Debuyt, ο παραδοσιακός ορισμός της εγκληματολογίας ως «μελέτης του εγκλήματος και του εγκληματία» είναι πολύ περιοριστικός. Μπορεί να ικανοποιεί τους εκπροσώπους της κλασσικής και θετικιστικής σκέψης όμως αποκλείει τις έρευνες τις σχετικές με τη δημιουργία και την εφαρμογή του νόμου οι οποίες ανήκουν στο παράδειγμα του «κοινωνικού προσδιορισμού» (definition sociale). Αυτό το παράδειγμα μας προσφέρει, εξάλλου, την έννοια του «κοινωνικού φορέα» (acteur social) ως μία θεωρητική σύλληψη που μπορεί να αποτελέσει τη βάση του τρίτου παραδείγματος. Με τη συνδρομή και των φεμινιστικών ερευνών οι οποίες τονίζουν ότι οι γυναίκες που παραβάτησαν δεν είναι ούτε εχθροί της κοινωνίας, ούτε άρρωστες, ούτε διαφορετικές από τις άλλες γυναίκες, οι συγγραφείς αναγγέλλουν τελικά τη βασική τους πρόταση που συνίσταται στη δημιουργία ενός παραδείγματος «κοινωνικών διασυνδέσεων» (interrelations sociales).

Όπως ήδη αναφέραμε, η βάση είναι η έννοια του «κοινωνικού φορέα». Το μεγάλο προτέρημα αυτής της έννοιας είναι ότι επιτρέπει να λάβουμε υπόψη όλες τις παραμέτρους και όλα τα επίπεδα ανάλυσης. Επειδή όμως παρουσιάζει ορισμένες δυσκολίες για να θεωρηθεί ότι εκπροσωπεί

το τρίτο εγκληματολογικό παράδειγμα, οι συγγραφείς προτιμούν την έννοια των «κοινωνικών διασυνδέσεων».

Υπάρχουν επομένως τρεις τρόποι για να συλλάβομε το αντικείμενο της εγκληματολογίας: α) ως ένα κοινωνικό γεγονός, β) ως ένα κοινωνικό προσδιορισμό και γ) ως μία κοινωνική σχέση, ως κοινωνικές διασυνδέσεις.

Ο τρίτος αυτός τρόπος είναι συνθετικός και περιλαμβάνει τους άλλους δύο ήτοι τη συμπεριφορά και τον ορισμό της συμπεριφοράς.

Οι συγγραφείς αναφέρουν ως ένα από τα παραδείγματα μέσα από τα οποία επιχειρήθηκε μια τέτοια προσέγγιση την έρευνα του J.Poupart τη σχετική με τη χρήση βίας στο άθλημα του χόκεϋ επί πάγου όπου, χάρη στο παιγνίδι των κοινωνικών διασυνδέσεων, το ποινικό δίκαιο κρατιέται μακριά από τη ρύθμιση τέτοιων επεισοδίων.¹ Αυτή η βία η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως έγκλημα, λαμβάνει χώρα δημοσίως (εφόσον συχνά μεταδίδεται από την TV) αλλά ρυθμίζεται από μηχανισμούς έξω από τον ποινικό. Ο Poupart μας δείχνει πώς αυτή η συγκεκριμένη μορφή βιαιότητας παράγεται (γένεσις) και διευθετείται (αντίδραση) από ένα σύστημα κανόνων που ρυθμίζει ειδικά το άθλημα του χόκεϋ επί πάγου.

Ασφαλώς η έννοια της κοινωνικής διασύνδεσης που προτείνεται από τον Debuyst και υποστηρίζεται από τους A. Pires και F.Digneffe αποτελεί ένα θετικό βήμα για τη σύλληψη και κατανόηση της εγκληματικής πραγματικότητας η οποία είναι κατ' εξοχήν σύνθετη και πολύπλοκη. Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι μηχανισμοί του ποινικού δικαίου, έστω και αν στηρίζονται κατά βάσιν στη συμπεριφορά, λαμβάνουν συχνά υπόψιν την κοινωνική πραγματικότητα μέσω της δυνατότητας διαφορετικής ερμηνείας από τα όργανα εφαρμογής του δικαίου. Επομένως, χάρις στους κανόνες ερμηνείας και εφαρμογής σπάνια η συμπεριφορά (πράξη, κοινωνικό γεγονός) αντιμετωπίζεται «εν κενώ». Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν οι λόγοι που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως ή τον καταλογισμό όπως και οι κανόνες που διέπουν τη συγκεκριμένη επιμέτρηση μίας ποινής.

Όσον αφορά τις περιπτώσεις βίας στο χόκεϋ που αναφέρει ο J. Poupart, πρέπει να τονίσουμε ότι είναι κυρίως η συναίνεση του παθόντος σε μία ορισμένη βία που οδήγησε, ως όρος ο οποίος αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως, στην ανεκτικότητα των αρχών μπροστά στα βίαια αθλητικά επεισόδια. Αυτό εξάλλου συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις όπως τις καθημερινές επαφές μέσα στο πλήθος και τις ιατρικές εγχειρίσεις.

1. Βλέπε επίσης, G. Letourneau και A. Manganas, «La tolerance des droits penal et sportif, source de violence dans les sports», (1976) 17 Cahiers de Droit, 741; των ιδίων, «La legalite des sports violents» (1977) 55 The Canadian Bar Review 256.

Ακόμη και στο παράδειγμα των αστυνομικών που μας δίνουν οι συγγραφείς στη σελ. 16 και οι οποίοι ερμηνεύουν διαφορετικά τα ίδια γεγονότα (ένα καυγά του δρόμου) δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι και οι δύο βρίσκονται μέσα στα πλαίσια της αρχής της νομιμότητας. Ο ένας δεν το θεωρεί ως ποινικό αδίκημα διότι τα όρια της συναίνεσης στη βία που συνεπάγεται ένας καυγάς είναι γι' αυτόν διαφορετικά από του άλλου αστυνομικού. Ασχέτως αν υπεισέρχεται και ο παράγων ότι οι συμπλεκόμενοι γνώριζαν τον ένα αστυνομικό, από την πλευρά του ποινικού δικαίου και οι δύο αστυνομικοί δεν ξέφυγαν από τα όρια της αρχής της νομιμότητας με την ερμηνεία που έδωσαν. Πολλές εξάλλου είναι οι περιπτώσεις όπου τα συγκεκριμένα περιστατικά προσδιορίζουν αν θα εφαρμοστεί ένας κανόνας που ποινικοποιεί μία συμπεριφορά (π.χ. άμβλωση - κατάσταση ανάγκης, εργατικό ή τροχαίο ατύχημα - βαριά ή ελαφρά αμέλεια, ανθρωποκτονία - υπέρβαση των ορίων της άμυνας).

Εν τούτοις επιθυμούμε και πάλι να τονίσουμε ότι η έννοια της κοινωνικής διασύνδεσης αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς μία διεπιστημονική, πλουραλιστική και συνθετική αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου. Υπό την έννοια αυτή μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην προσπάθεια που καταβάλλεται για να βγει η εγκληματολογία από το τέλμα των παραδοσιακών θέσεων.

Ο Chr. Debuyst στο άρθρο που ακολουθεί «*Les paradigmes du droit penal et les criminologies cliniques*» αναλύει τη σχέση ανάμεσα στο ποινικό δίκαιο και ορισμένες τάσεις της κλινικής εγκληματολογίας. Από την αρχή δείχνει την προτίμησή του προς την τάση που θεωρεί την εγκληματικότητα όχι απλά μία παράβαση του νόμου αλλά ως αποτελούμενη από συμπεριφορές που διαδραματίζονται μέσα σε συνθήκες και σ' ένα ψυχολογικο-κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο σαφώς οριοθετημένο.

Για παράδειγμα η κλοπή σε ένα πολυκατάστημα δεν είναι το ίδιο πράγμα με μία ένοπλη ληστεία έστω αν και οι δύο πράξεις αποτελούν παράβαση του νόμου. Όσον αφορά τις διαφορές δεν περιορίζονται μόνον στα επί μέρους περιστατικά αλλά επεκτείνονται και στο πλαίσιο των διασυνδέσεων μέσα στο οποίο συμβαίνουν.

Η άποψη όμως αυτή προσαρμόζεται δύσκολα προς το ποινικό δίκαιο εφόσον εκείνο που προέχει είναι η προβληματική των διασυνδέσεων και τα άτομα εμφανίζονται ως ενεργητικοί συμμετοχοί δηλαδή ως άτομα με σκέψη και δράση. Έτσι, όταν μιλάμε για «ευθύνη» (*responsabilite*) και «υπευθυνopoίηση» (*responsabilisation*) δεν πρέπει να περιοριζόμαστε στον παραβάτη αλλά να λαμβάνουμε υπόψιν όλους τους συμμετόχους (*acteurs*).

Ο συγγραφέας τονίζει τον αυταρχικό χαρακτήρα μιας εγκληματολογικής εξέτασης (*examen criminologique*) κάνοντας τον παραλληλισμό με μία ιατρική ή σχολική εξέταση. Από πρώτη άποψη και η εγκληματολογική εξέταση θάπρεπε να αποτελεί μία διαπίστωση των κοινωνικών χαρακτη-

ριστικών και αδυναμιών του υποκειμένου το οποίο οφείλει κανονικά να την αποδεχθεί όπως αποδεχόμαστε μία οποιαδήποτε διάγνωση. Δηλαδή το υποκείμενο πρέπει να αποδεχθεί (ή να υποχρεωθεί να δεχθεί) να θεωρηθεί ως «αντικείμενο» εξέτασης και στη συνέχεια ως «αντικείμενο» θεραπείας (ο παραλληλισμός γίνεται με μία ιατρική ή σχολική εξέταση).

Εν τούτοις, οι διαφορές που υπάρχουν είναι σαφείς: πρώτον το υποκείμενο πρέπει να δεχθεί να γίνει «αντικείμενο» πράγμα που αν μπορεί να γίνει εύκολα σε μία ιατρική εξέταση δεν μπορεί να γίνει σε μία εγκληματολογική. Δεύτερο, ο ασθενής ή πελάτης πρέπει να εμπιστεύεται τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται. Τέλος ο πελάτης ή ασθενής γνωρίζει ότι ο γιατρός ή ψυχολόγος φροντίζει για τα συμφέροντά του.

Στην περίπτωση της εγκληματολογικής εξέτασης καμία από τις παραπάνω προϋποθέσεις δεν μπορεί να υπάρξει εφόσον το άτομο δεν μπορεί να δεχθεί παρά περιορισμένα και με επιφύλαξη τον «αρνητικό» χαρακτήρα της πράξης του.

Αν τώρα σταθούμε σ' αυτά που ισχυρίζεται ο παραβάτης, βλέπουμε ότι η πλειονότητα από αυτούς υποστηρίζει ότι συνάντησε εξαιρετικές δυσκολίες και εμπόδια στη μέχρι τώρα πορεία του στη ζωή. Επομένως το άτομο αντιτίθεται καθαρά στην ευθύνη που του αποδίδει το ποινικό δίκαιο. Η υπόθεση της πραγματικής ευθύνης (*responsabilite vecue*) κινδυνεύει να μην βρει ποτέ μια ικανοποιητική απάντηση, εφόσον οι απόψεις του ποινικού δικαίου είναι αυτές που επιβάλλονται.²

Κάνοντας τον παραλληλισμό με τις θέσεις του A.Pires, ο Chr. Debuyst πιστεύει ότι το να τοποθετηθεί η πράξη σε ένα πλαίσιο που ενδιαφέρει τον καθένα από τους συμμετόχους (πιθανόν σε διαφορετικό βαθμό), θα επέτρεπε ν' αντιληφθούμε καλύτερα την ευθύνη του καθ' ενός και θα δημιουργούσε την εντύπωση στον παραβάτη ότι δεν γίνεται ένα αντικείμενο που μετατρέπεται αναγκαστικά σε ένοχο.

Και εφόσον σήμερα μιλάμε για «υπευθυνopoίηση» (*responsabilisation*) του υποκειμένου, αυτό δεν μπορεί να γίνει παρά μόνον εάν ληφθεί υπόψη και η άποψή του όπως και των άλλων συμμετόχων που πιθανόν να εμπλέκονται. Μόνο με τον τρόπο αυτό μπορεί κάποιος να συνειδητοποιήσει και να ενστερνισθεί την προσωπική του ευθύνη. Η δυσκολία έγκειται

2. Σε ένα διαφορετικό επίπεδο και σε μία έρευνα που είχαν πραγματοποιήσει οι φοιτητές μου σε κρατούμενους μιας φυλακής του Καναδά με στόχο να διαπιστωθεί αν η πραγματική ευθύνη αντιστοιχούσε με το ηθικό στοιχείο (*mens rea*) του αδικήματος, οι κρατούμενοι στη μεγάλη τους πλειοψηφία απεκδύθηκαν πάσης ευθύνης προφασιζόμενοι είτε μία υπερβολική κατανάλωση αλκοόλ ή / και ναρκωτικών ή άλλους περιστασιακούς παράγοντες που συνέτειναν στο να τελέσουν το αδίκημα. Στις περιπτώσεις αυτές η ευθύνη συνάγεται από την πράξη (*responsabilite imputee*) και αποδίδεται στο άτομο από το δικαστή και το νόμο, αλλά δεν μπορεί να είναι συνήθως η πραγματική κατάσταση που ζούσε το άτομο τη στιγμή της πράξης του.

στο να δημιουργηθούν διασυνδέσεις μεταξύ ατόμων με αντίθετες θέσεις (δράστης, δικαστής, κοινή γνώμη). Στο σημείο αυτό χρειάζεται φαντασία και μία νέα δυναμική εφόσον ουσιαστικά πρόκειται για «ανακάλυψη».

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να απορριφθεί όλη η μέχρι τώρα υπάρχουσα εμπειρία η οποία αντίθετα δεν πρέπει να υποτιμηθεί αλλά να υπάρξει μία αναθεώρηση της θέσης που κατέχει αυτή η εμπειρία.

Εν κατακλείδι ο Chr. Debuyst δείχνει καθαρά την ανάγκη συμμετοχής στη ρύθμιση μίας «προβληματικής κατάστασης» όλων των φορέων που άμεσα ή έμμεσα έχουν εμπλακεί στη δημιουργία της.

Προσωπικά, πάντοτε θεωρούσαμε αδιανόητη τη μη συμμετοχή του δράστη στη ρύθμιση της προβληματικής κατάστασης. Εξάλλου όλες οι προσπάθειες στον τομέα των εναλλακτικών μέτρων (διαμεσολάβηση, συμφιλίωση, εργασία κοινωνικού χαρακτήρα) στο σημείο αυτό τείνουν.

Η «υπευθυνοποίηση» (*responsabilisation*) του υποκειμένου δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά με μία ενεργό συμμετοχή του στη διαδικασία ρύθμισης της κατάστασης και στα συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν. Μία τέτοια «συναινετική» διαδικασία μπορεί να προσδώσει μία νέα συμβιβαστική και συμφιλιωτική μορφή στον ποινικό μηχανισμό ο οποίος έχει εμπλακεί στην χωρίς πραγματικό νόημα αντίθεση μεταξύ «δικαίου» και «αδίκου».

Η Colette Parent, στο άρθρο που ακολουθεί, ασχολείται με τη συμβολή του φεμινισμού στη μελέτη της παρέκκλισης και στην εγκληματολογία γενικότερα. Στρατευμένη φεμινίστρια, πιστεύει ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια η γυναικεία παραγωγή συμμετέχει ενεργά στην ανανέωση της γνώσης στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της εγκληματολογίας. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η φεμινιστική προσέγγιση στον τομέα αυτό είναι πολύ πρόσφατη και τούτο γιατί, σύμφωνα με τη θεωρία του Schur, πιστεύεται γενικά ότι οι άνδρες παρουσιάζουν την «κανονικότητα» (*normalite*) και το να είσαι γυναίκα θεωρείται ήδη ως μία παρέκκλιση. Οι γυναίκες εξάλλου κατέχουν λιγότερη εξουσία. Έπρεπε λοιπόν να αναμένει κανείς ότι οι φεμινιστικές εργασίες γύρω από τη γυναικεία εγκληματικότητα, θα υιοθετούσαν ανοικτά μία μεταρρυθμιστική τάση τόσο στον ποινικό τομέα όσο και στον τομέα των πολιτικών δομών τονίζοντας ιδίως τους κοινούς δεσμούς που ενώνουν τις γυναίκες άσχετα αν έχουν εμπλακεί ή όχι στα γρανάζια του ποινικού μηχανισμού.

Η φεμινιστική προσέγγιση υιοθετεί λοιπόν μία προοπτική που εμπλέκει τόσο τις ποινικές όσο και τις κοινωνικές πολιτικές. Ιδιαίτερα τονίζεται το σημείο ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ανάγκες των γυναικών συνολικά και όχι μόνο μέσα στα πλαίσια του ποινικού μηχανισμού.

Η συγγραφέας καταλήγει ότι η φεμινιστική παραγωγή παρουσιάζει σήμερα αρκετή σπουδαιότητα ώστε να μπορούμε να πούμε ότι η εγκληματολογία έχει ανάγκη από τη φεμινιστική προσέγγιση.³

Στο επόμενο άρθρο ο Dario Melossi θεμελιώνει την ακόλουθη υπόθεση: σε μία δεδομένη κοινωνία οι περίοδοι όπου γίνεται ευρέως προσφυγή στη φυλάκιση, συμπίπτουν με καταστάσεις που θεωρούνται ως κρίσιμες για τη διατήρηση της ηγεμονίας των «εκλεκτών» (elites) και αυτό ανεξάρτητα από το «μέγεθος της εγκληματικότητας».

Η προσπάθεια αυτή του συγγραφέα εντάσσεται στη συνέχεια των αναλύσεων των υποθέσεων του Georg Rusche σύμφωνα με τις οποίες το είδος και το μέγεθος των ποινών εξαρτάται από την κοινωνική δομή και ειδικότερα την αγορά εργασίας. Η Δυτική Ευρώπη αποτελεί ένα παράδειγμα που μπορεί να στηρίξει την υπόθεση ότι υπάρχει μία διασύνδεση μεταξύ οικονομίας και φυλάκισης.

Με τον τρόπο αυτό αποδεικνύεται ότι, έστω και αν πρόκειται για διαφορετικά δικαϊκά συστήματα, οι διαφορές στα ποσοστά φυλάκισης συνδέονται με τις μεταβολές που υφίστανται οι οικονομικοί δείκτες χωρίς (ή σχεδόν χωρίς) το συνολικό ποσοστό των (επίσημα καταγεγραμμένων) εγκλημάτων να παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Οι μεταβολές στους οικονομικούς δείκτες φαίνεται ότι παίζουν κάποιο ρόλο στο πώς ρυθμίζει τις υποθέσεις η ποινική δικαιοσύνη. Το γεγονός αυτό φαίνεται καθαρά στη διαφορετική ρύθμιση των υποθέσεων της «κλασσικής εγκληματικότητας» (ναρκωτικά, πορνεία) από τις «προνομιακές παρανομίες» (illegalismes *privileges*) (εργατικά ατυχήματα, προσβολές του περιβάλλοντος).

Συμπερασματικά επισημαίνει ότι οι ευαισθησίες μίας κοινωνίας ποικίλουν ανάλογα με την αίσθηση ευθύνης των «εκλεκτών» (elites). Τα μέλη της κοινωνίας μαθαίνουν έτσι ότι τα προβλήματα και οι εχθροί των «εκλεκτών» είναι και δικοί τους και τούτο όχι ως αποτέλεσμα μιας συνωμοσίας αλλά ως αναπόσπαστο τμήμα αυτού που ο συγγραφέας αποκαλεί «ηγεμονισμό».

Στο σημαντικό άρθρο που ακολουθεί ο William de Haan προτείνει την «επανόρθωση» στη θέση της «τιμωρίας» διά μέσου της «καταργητικής» θεωρίας (abolitionnisme). Οι «καταργητικές» θέσεις αποτελούν συγχρόνως ένα κοινωνικό κίνημα (κατάργηση των φυλακών και του ποινικού δικαίου), μία στρατηγική πολιτική (ανάλυση των μεταρρυθμίσεων στον ποινικό τομέα) και μία θεωρητική προοπτική και προσέγγιση (κριτική του ποινικού συστήματος με παράλληλο τονισμό των εναλλακτικών μέτρων).

Ως κοινωνικό κίνημα προτείνουν το πάγωμα της κατασκευής νέων φυλακών, την εξαίρεση ορισμένων κατηγοριών παραβατών από το σύστημα

3. Βλέπε το προηγούμενο τεύχος της *Revue Criminologie*, «Les femmes et le contrôle penal. Questions feministes», (1992) XXV, 1.»

εγκλεισμού και την αποφυλάκιση του μεγαλύτερου αριθμού κρατουμένων. Για τους οπαδούς της καταργητικής θεωρίας οι Η.Π.Α. αποτελούν το κατ' εξοχήν παράδειγμα χώρας που διακατέχεται από την έμμονη ιδέα της «τιμωρίας» (Chatiment) με συνέπειες μια αύξηση του ποσοστού των μακρόχρονων ποινών και έναν υπερπληθυσμό των φυλακών. Οι κρατούμενοι από 350.000 στα χρόνια του 1970 πέρασαν σε 850.000 στα τέλη του 1980. Εξάλλου το 80% περίπου της αύξησης του αριθμού των εισόδων στις φυλακές οφείλεται στα ναρκωτικά.

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι η τιμωρητική προσέγγιση των προβλημάτων που συνδέονται με την εγκληματικότητα έχει πολύ λίγα να προσφέρει στον τομέα της προστασίας της κοινωνίας. Πράγματι, στο σύνολό του, το σύστημα των φυλακών παράγει τα αντίθετα αποτελέσματα από εκείνα που περιμέναμε και είναι δύσκολο να μπει κάτω από έλεγχο αποτελώντας ένα από τα κύρια κοινωνικά προβλήματα.

Ως «στρατηγική πολιτική» η καταργητική τάση στοχεύει να δημιουργήσει μία νέα φιλοσοφία γύρω από τη δικαιοσύνη και την εγκληματικότητα με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός καλύτερου αύριο. Κατά συνέπεια, στηρίζεται σε μία κοινωνική πολιτική και όχι σε μία πολιτική ελέγχου της εγκληματικότητας. Για παράδειγμα τα ναρκωτικά θα θεωρηθούν ως ένα πρόβλημα που αφορά την ψυχική υγεία. Η βία την κοινωνική παθολογία και οι προσβολές κατά της περιουσίας τα οικονομικά θέματα. Με τον τρόπο αυτό οι οπαδοί των καταργητικών θεωριών προτιμούν τις εξωποινικές ή «αυτόνομες» λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα που περιέχουν μία παράβαση του νόμου.

Επί πλέον οι θεωρίες αυτές είναι ρεαλιστικές αφού θεωρούν τα προβλήματα και τις κοινωνικές συγκρούσεις κομμάτια της κοινωνικής ζωής και υποστηρίζουν ότι είναι ανέφικτο να σκέφτεται κανείς ότι το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να μας προστατεύσει αποτελεσματικά απέναντι σ' αυτού του τύπου τα περιστατικά. Φαίνεται λοιπόν πολύ πιο λογικό να αντιμετωπίσουμε τα προβλήματα αυτά κατά τρόπο πραγματιστικό παρά να τα βλέπομε κάτω από το πρίσμα της ενοχής και της τιμωρίας. Ακόμα και στις περιπτώσεις των τρελών και των πραγματικά κακών, τις μόνες περιπτώσεις όπου, κατ' εξαίρεσιν, ο εγκλεισμός φαίνεται αναπόφευκτος, μπορούμε να βρούμε πιο ήπιους τρόπους, οι οποίοι να στηρίζονται στην αλληλοβοήθεια, την καλή γειτονία και ένα κοινοτικό πνεύμα, παρά να επαφίεμεθα στις λύσεις που προτείνουν οι γραφειοκράτες, οι ειδικοί επαγγελματίες και ένα υπερβολικά συγκεντρωτικό κράτος.

Σε χώρες με πιο ανεπτυγμένα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, όπως οι Σκανδιναβικές και οι Κάτω Χώρες, οι στρατηγικές αυτές είναι δυνατό να εφαρμοστούν στην πράξη. Έτσι, μπορούμε να θέσουμε ως στόχο την κατάργηση του ποινικού δικαίου μακροπρόθεσμα στις χώρες όπου το ποινικό σύστημα είναι ηπιότερο και παρουσιάζει τάσεις συρρίκνωσης. Όμως, στις χώρες όπου ο αριθμός των κρατουμένων αυξάνεται με τρόπο αστρονομικό, όπου οι φυλακές χρησιμεύουν ως «αποθήκες» (entre-

rots) για να εμποδίσουν απλά μερικά άτομα από την υποτροπή αυτά τα σχέδια θέτουν αναμφισβήτητα σημαντικά προβλήματα στην πραγματοποίησή τους.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι οι καταργητικές θεωρίες ξεκινούν από την αρχή ότι τα προβλήματα ή οι κοινωνικές συγκρούσεις είναι αναπόφευκτα συνυφασμένα με την κοινωνική ζωή. Πρέπει επομένως να βρουν μία λύση. Αντί όμως να τα εμπιστευθούμε στους ειδικούς, θάπρεπε να τα αντιμετωπίσουμε με πνεύμα αμοιβαιότητας και αλληλεγγύης, συνθήκες που θα δημιουργηθούν από μία κοινωνική και πολιτική δράση.

Προτείνονται νέες μέθοδοι κοινωνικού ελέγχου. Ο αντικειμενικός στόχος είναι η αποζημίωση (compensation) και όχι η ανταπόδοση, η συμφιλίωση και όχι η απόδοση μομφής. Για το σκοπό αυτό, το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης πρέπει ν' αποκεντρωθεί και τα δικαστήρια των συνοικιών ν' αρχίσουν να λειτουργούν με στόχο να συμπληρώσουν ή αντικαταστήσουν τα άλλα δικαστήρια.

Τέλος οι καταργητικές θέσεις, ως θεωρητική προσέγγιση, στηρίζονται στην αποκατάσταση - επανόρθωση (redressement). Η έννοια του εγκληματία χρησιμεύει ως μύθος για να στηρίξει τις σχέσεις της πολιτικής εξουσίας και να νομιμοποιήσει την επέκταση του μηχανισμού ελέγχου της εγκληματικότητας καθώς και τον τονισμό και εντατικοποίηση της επιτήρησης. Οι οπαδοί όμως του καταργητικού δόγματος πιστεύουν ότι όταν συνηθιστοποιήσουμε πλήρως τον περίπλοκο χαρακτήρα του εγκλήματος, ως ενός φαινομένου κοινωνικά κατασκευασμένου, τότε η προσφυγή σε μία λύση τόσο απλοϊκή όπως η τιμωρία, γίνεται προβληματική.

Η έννοια του «εγκλήματος» κατέχει μία σημαντική θέση στην «κοινή λογική» και ασκεί αναμφισβήτητα μία επίδραση επάνω της. Όταν στρέψουμε την προσοχή του κοινού σε μία δεδομένη κατηγορία γεγονότων τα οποία χαρακτηρίζουμε ως «εγκλήματα» επιζητούμε σχεδόν αυτόματα την τιμωρία που θεωρείται ως μία αυτονόητη και ενδεδειγμένη αντίδραση στο «έγκλημα».

Ο συγγραφέας πιστεύει ότι πρέπει να αλλάξουμε την κατεύθυνση που δίνει η ποινική δικαιοσύνη με μία άλλη που στοχεύει να περιορίσει τον ανθρώπινο πόνο και τις ταλαιπωρίες. Και ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται αν αντικαταστήσουμε την έννοια της «τιμωρίας» μ' εκείνη της επανόρθωσης. Η προβολή της «επανόρθωσης» ισοδυναμεί με μία πρόσκληση για ένα «πραγματικό διάλογο» ή ακόμα για ένα «πρακτικό λόγο» (discours pratique). Σ' ένα «πρακτικό λόγο» η «σωστή» απάντηση σ' ένα πρόβλημα, δεν μπορεί ν' αποσπαστεί από το πλαίσιο των ατόμων που αφορά κατά κύριο λόγο. Ένας τέτοιος «λόγος» θα προωθούσε την έννοια της «κοινωνικής ευθύνης» και θάνοιγε το δρόμο σε ερμηνείες που θα έρριχναν την ευθύνη στα κοινωνικά συστήματα και όχι στα άτομα.

Οπωσδήποτε χρειάζονται ορισμένες προϋποθέσεις τόσο στο ατομικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο για να μπορέσει να λειτουργήσει ένας τέ-

τοιος μηχανισμός. Προς το παρόν και για λόγους «δικαιοσύνης» (fairness) είναι αναγκαία ακόμη η ρύθμιση από το δίκαιο. Όπως χρειάζεται μία κοινωνιολογική φαντασία για να εξασφαλισθεί μία ανοικτή συζήτηση έτσι πρέπει να υπάρχει και μία δικαιοσύνη φαντασία για να μπει τέρμα στις διαφορές, οι οποίες χωρίς αυτήν θα διαιωνίζονταν.

Με το άρθρο αυτό του W.De Haan κλείνει ο κύκλος των δημοσιεύσεων της *Revue Criminologie* που παρουσιάζουν μία νέα προοπτική για την Εγκληματολογία βασισμένη στο διάλογο και τις διασυνδέσεις ανάμεσα σε όλους τους «ηθοποιούς» του δράματος που αποκαλείται «έγκλημα».

Μπορεί άραγε ο ποινικός μηχανισμός στην παρούσα του μορφή να λύσει κατά τρόπο ικανοποιητικό αυτό το δράμα; Ασφαλώς δεν διαθέτει τα απαραίτητα μέσα και τούτο για διαφόρους λόγους: Περιορισμός στη νομική έννοια του εγκλήματος (έστω και αν τα ατομικά χαρακτηριστικά της πράξης λαμβάνονται υπόψιν σε ορισμένες περιπτώσεις όπως στους λόγους που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα ή τον καταλογισμό). Διωκτικοί μηχανισμοί που στοχεύουν την εξιχνίαση του εγκλήματος, τη σύλληψη του δράστη και την προσαγωγή του στη δικαιοσύνη. Μηχανισμοί απονομής της δικαιοσύνης που περιορίζονται στη γνώμη των επαγγελματιών δικαστών οι οποίοι θα αποφασίσουν για την ενοχή και την ποινή.

Τα δειλά βήματα της περιορισμένης συμμετοχής των ειδικών επιστημόνων (κοινωνιολόγων, ψυχολόγων, ψυχιάτρων) στη διαμόρφωση της απόφασης για την ενοχή (π.χ. πραγματογνωμοσύνη σε περίπτωση διανοητικής ασθένειας) καθώς και η πολύ περιορισμένη δυνατότητα προσφυγής στα εναλλακτικά μέτρα όπως και μία κάποια διακριτική εξουσία των εκπροσώπων του σωφρονιστικού μηχανισμού, είναι ασφαλώς τελείως ανεπαρκή.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει ήδη σε όλα σχεδόν τα κράτη ένας ποινικός μηχανισμός ο οποίος λειτουργεί με τον παραδοσιακό τρόπο πιθανώς προς λανθασμένη κατεύθυνση και με λάθος στόχους. Όμως η εμπειρία αυτών που κινούν το μηχανισμό δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Δεν έχουμε παρά να μελετήσουμε τις εκτενείς δικαστικές αποφάσεις των χωρών του αγγλοσαξωνικού δικαίου για να δούμε μέσα από τη λεπτομερή έκθεση των πραγματικών περιστατικών την προσπάθεια (ατελή ασφαλώς) του επαγγελματία δικαστή να δώσει μία σφαιρική παρουσίαση της ποινικής υπόθεσης.

Είναι λοιπόν δυνατόν, αντί να καταργήσουμε τελείως τον ποινικό μηχανισμό να τον στρέψουμε προς άλλη κατεύθυνση δημιουργώντας για παράδειγμα άλλους στόχους (διανεμητική δικαιοσύνη, συμφιλίωση, επανόρθωση) στη θέση των παραδοσιακών (τιμωρία, ανταπόδοση) και επιμορφώνοντας τους επαγγελματίες δικαστές και άλλους ειδικούς επιστήμονες με απώτερο στόχο τη δημιουργία ενός συλλογικού διεπιστημονικού οργάνου που θα αποφασίζει για τη ρύθμιση της προβληματικής κατάστασης;

Μόνο με τον τρόπο αυτό θα εκμεταλλευθούμε την ήδη υπάρχουσα εμπειρία ικανοποιώντας ταυτόχρονα το αίτημα για διάλογο και διασύνδεση όλων των συμμετόχων.

Η ύλη του τεύχους αυτού της *Revue Criminologie* συμπληρώνεται με ένα δημοσίευμα των D. Elie και P. Legendre για το χωροταξικό συσχετισμό και τη μετακίνηση της εγκληματικότητας. Οι συγγραφείς θέλησαν να μελετήσουν τη μετακίνηση της εγκληματικότητας στο κέντρο της πόλης του Montreal. Η κεντρική τους ιδέα είναι η εξής: Η γεωγραφική κατανομή των εγκλημάτων, το περιβάλλον, προσφέρουν ασφαλώς χρήσιμες πληροφορίες, όμως η μετατόπιση της εγκληματικότητας αποτελεί ένα στοιχείο που έχει γίνει πολύ λίγο αντικείμενο εκμετάλλευσης. Το ερώτημα είναι: «Η μετακίνηση της εγκληματικότητας ανταποκρίνεται στα οικονομικά ή κοινωνικά δεδομένα ή έχει τη δική της δυναμική;»

Για τη συγκεκριμένη περίπτωση διάλεξαν να μελετήσουν την κατανομή και χωροταξική διάρθρωση των ληστειών και των διαρρήξεων στο κέντρο του Montreal. Χρησιμοποιείται μία αυστηρή μεθοδολογία βασισμένη σε μαθηματικές εξισώσεις και περιγράμματα.

Για μία ακόμη φορά πρόκειται για ένα σημαντικό σε περιεχόμενο τεύχος της *Revue Criminologie* του Πανεπιστημίου του Montreal.

Η ποιότητα της ύλης και το *gabarit* των συγγραφέων δικαιώνουν την επιλογή που έγινε πριν μερικά χρόνια όσον αφορά τη θεματική κάλυψη. Έτσι κάθε τεύχος αναλύει και ένα τομέα επικαιρότητας. Δεν έχουμε παρά να θυμηθούμε τα τεύχη γύρω από τις «προνομιακές παραβατικότητες» (*illegalismes privilegies*), τις διαταραχές της νεαρής ηλικίας (*troubles a l'adolescence*), την επιμέτρηση της ποινής, τη γυναικεία παραβατικότητα.

Πρόκειται για θέματα επίκαιρα που κρατούν τη Σχολή Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal και τη *Revue Criminologie* στις πρώτες θέσεις της διεθνούς επιστημονικής κίνησης στον εγκληματολογικό τομέα.

**Revue Criminologie, La criminologie comparée, Hommage
à Denis Szabo, Vol. XXVI, No 2, σελ. 1-153**

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Δεν θα ήταν υπερβολή αν λέγαμε ότι η *Revue Criminologie* τοποθετείται, παγκόσμια, ανάμεσα στα καλύτερα περιοδικά όσον αφορά την εγκληματολογική έρευνα και τους σύγχρονους προβληματισμούς γύρω από το θέμα.

Το γεγονός αυτό, υπήρξε συνέπεια πολλών παραγόντων:

- Έχει την υποστήριξη του Διεθνούς Κέντρου Συγκριτικής Εγκληματολογίας το οποίο εδρεύει στη Σχολή Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal.

- Διαθέτει ερευνητικές ομάδες οι οποίες ανανεώνονται συνέχεια από τους πτυχιούχους εγκληματολόγους της Σχολής εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal.

- Στηρίζεται σε μία συμπαγή ομάδα επιστημόνων διαφόρων προελεύσεων οι οποίοι είναι ανοικτοί σε όλες τις νέες τάσεις και δεν διστάζουν οι ίδιοι να δημιουργήσουν νέα ρεύματα.

- Έχει το πλεονέκτημα να συνδυάζει πολλές φορές τον ηπειρωτικό με τον αγγλοσαξωνικό τρόπο σκέψης και δουλειάς.

Σε όλα τα παραπάνω προστίθεται και η πολιτική βούληση των κυβερνήσεων τόσο του Καναδά όσο και του Quebec να προωθήσουν την έρευνα στον εγκληματολογικό τομέα.

Υπεύθυνος, σε μεγάλο βαθμό, για το «χρυσό αιώνα» που διέρχεται η εγκληματολογία στο Montreal είναι, χωρίς αμφιβολία, ο Denis Szabo με την απεριόριστη ενεργητικότητά του, το κριτικό πνεύμα και τη διορατικότητά του.

Δεν αποτελεί λοιπόν υπερβολή το γεγονός ότι αυτό το τεύχος με τις σημαντικές δημοσιεύσεις είναι αφιερωμένο στο Denis Szabo και τη συγκριτική εγκληματολογία.

Την επιμέλεια του τεύχους είχαν οι Καθηγητές M.Cusson και M.Leblanc.

Προηγείται ένα *in memoriam* γραμμένο από το M.Cusson αφιερωμένο στην Καθ. M.Baril που χάθηκε τόσο νωρίς αφού όμως πέτυχε μία σημαντική συμβολή στην πρόοδο της θυματολογικής επιστήμης. Ενώ δηλαδή παλαιότερα περιοριζόμαστε απλά στη μελέτη του ρόλου του θύματος στην τέλεση ενός εγκλήματος, η M.Baril θεώρησε ότι είναι απαραίτητο να προχωρήσουμε βαθύτερα ερευνώντας τις απόψεις και τα συμφέροντα του θύματος. Σε ένα δικονομικό σύστημα, όπως το καναδικό, το οποίο δεν γνωρίζει το θεσμό της «πολιτικής αγωγής» πρότεινε μία πιο δίκαιη

κατανομή των δικονομικών δικαιωμάτων ανάμεσα στο δράστη και το θύμα. Υπήρξε υπέρμαχος της υποστήριξης και συμπαράστασης των θυμάτων και ιδιαίτερα των κακοποιημένων γυναικών σε όλα τα στάδια της διαδικασίας.

Στο Editorial που ακολουθεί ο Καθ. M.Cusson μας παρουσιάζει την αξία της συγκριτικής επιστήμης ειδικότερα στην εγκληματολογία την οποία, σωστά, θεωρεί ως μία διεθνή επιστήμη. Η συγκριτική εγκληματολογική έρευνα επιβάλλεται όλο και περισσότερο διότι η εγκληματικότητα παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά στις περισσότερες δημοκρατίες δυτικού τύπου και διότι διαγράφονται κοινές τάσεις στην αντίδραση στο έγκλημα.

Στο επόμενο άρθρο, ο Καθ. M.Leb Blanc μιλά για την σχέση νεανικής παραβατικότητας και κοινωνικών αλλαγών.

Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι, για τους νέους μια «κοινωνία σπανιότητας» (*societe de rarete*) διαδέχτηκε την κοινωνία της «μαζικής κατανάλωσης» (*societe de masse*) με κύριες συνέπειες την αύξηση της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης, τις οικονομικές κρίσεις, τον πολλαπλασιασμό των οικογενειών με ένα γονέα που φροντίζει για τα παιδιά.

Η βασική του υπόθεση είναι ότι στις κοινωνίες «μαζικής κατανάλωσης» υπάρχει ένας «ψυχο-πολιτιστικός» μηχανισμός εξαναγκασμού ο οποίος κρατά τις μορφές δυσπροσαρμοστικότητας στο ίδιο επίπεδο ανεξάρτητα από τις οποιεσδήποτε κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές.

Τι συμβαίνει όμως σήμερα με το πέρασμα στην «κοινωνία της σπανιότητας»; Συγκρίνοντας τις έρευνες αυτοομολογούμενης ενοχής της δεκαετίας του '70 με εκείνες της δεκαετίας του '80, διαπιστώνει μία σταθερότητα. Ένα ποσοστό 81% των νέων που ρωτήθηκαν το 1985 παραδέχθηκαν ότι είχαν τελέσει ένα αδίκημα, ενώ το 1974 το ποσοστό ήταν 84%.

Παρ' όλα αυτά υπήρξε μία μετατόπιση της εγκληματικότητας. Αυξήθηκαν τα σοβαρά αδικήματα κατά του προσώπου και της ιδιοκτησίας και ιδιαίτερα οι βανδαλισμοί.

Όσον αφορά τα ψυχο-πολιτιστικά χαρακτηριστικά των νέων:

α) Παρουσιάστηκε κυρίως μια αύξηση της καχυποψίας και μια αυξημένη επιθετικότητα. Αν και οι νέοι της δεκαετίας του '80 φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, είναι πιο αγχώδεις και πιο ανασφαλείς από εκείνους της δεκαετίας του '70. Η ανασφάλεια συνοδεύεται από μία αυξημένη επιθετικότητα.

β) Διαπιστώθηκε ότι οι νέοι που πέρασαν πρόσφατα από το δικαστήριο ανηλίκων έχουν μεγαλύτερη δυσκολία στο να ικανοποιήσουν τις κοινωνικές απαιτήσεις με κοινωνικά αποδεκτούς τρόπους. Χρησιμοποιούν ως πρότυπο τον κόσμο του εγκλήματος. Ασπάζονται τη φιλοσοφία του «σκληρού» και προσπαθούν να δείξουν ότι ενηλικιώθηκαν πριν την ώρα

τους. Έχουν αυτοπεποίθηση, δεν είναι παθητικοί και δεν υποφέρουν από κατάθλιψη.

Ο συγγραφέας υποστηρίζει την άποψη ότι, για κάθε γενεά, υπάρχει μία ισορροπία ανάμεσα στις κοινωνικές δομές και την «κυμαινόμενη» (modale) προσωπικότητα των νέων ώστε οι εγκληματικές δραστηριότητες να κρατηθούν σ' ένα σταθερό επίπεδο. Χρησιμοποιεί για την περίπτωση τον όρο του Walliser «ομοιορησία» (homeorhesie), την ικανότητα δηλαδή προσαρμογής ενός συστήματος στη διατήρηση μιας σταθερής διαδικασίας.

Οι απόψεις του Καθ. M.Lebanc είναι ενδιαφέρουσες, αλλά παραλείπεται ένας παράγων ο οποίος θα μπορούσε να επηρεάσει αυξητικά τη νεανική παραβατικότητα, οι περισσότερες δηλαδή ευκαιρίες που υφίστανται σήμερα για την τέλεση ενός αδικήματος από τους νέους.¹

Στο επόμενο άρθρο, οι Καθ. M.Felson και D.Van Dijk, ασχολούνται με τις θεωρίες που αφορούν τις ευκαιρίες τέλεσης ενός εγκλήματος και επισημαίνουν τους κινδύνους που ενέχει μία γενίκευση αυτών των θεωριών.

Για να γίνει ένα έγκλημα απαιτούνται τρία στοιχεία: 1) ένας δυνάμει εγκληματίας, 2) ένας προσιτός στόχος και 3) απουσία φυλακτικού προσωπικού. Σήμερα οι συνθήκες διαβίωσης αυξάνουν τις ευκαιρίες τέλεσης ενός εγκλήματος. Αναφέρουν το ενδιαφέρον παράδειγμα της Δυτ. Γερμανίας όπου η νομοθετική καθιέρωση υποχρεωτικού αντικλεπτικού συστήματος στα αυτοκίνητα (τόσο στα νέα όσο και στα παλαιά) οδήγησε σε μία σημαντική μείωση τις κλοπές αυτοκινήτων αφού οι υποψήφιοι κλέφτες δεν είχαν πλέον την ευκαιρία να βρουν εύκολα αυτοκίνητο για κλέψιμο. Τέτοια παραδείγματα οδήγησαν σε γενικεύσεις οι οποίες όμως δεν λαμβάνουν υπόψη ορισμένα στοιχεία όπως το φαινόμενο της μετατόπισης της παραβατικότητας προς στόχους περισσότερο ευάλωτους και προσιτούς.

Η δημοσίευση του Καθ. M.Cusson, που ακολουθεί αφορά τις διαρθρωτικές συνέπειες του κοινωνικού ελέγχου. Καταφέρεται, για μια ακόμη φορά, κατά των εκπροσώπων μιας «ακαδημαϊκής εγκληματολογίας» (θετικιστές και ιντεραξιονιστές) η οποία είναι αποκομμένη από την πράξη και ενδιαφέρεται όλο και λιγότερο για την ασφάλεια των πολιτών και την αποτελεσματική προστασία της κοινωνίας.

Αντίθετα μια άλλη κατηγορία εγκληματολόγων, στους οποίους ανήκει και ο ίδιος, επαναφέρουν στο προσκήνιο τον κοινωνικό έλεγχο ως ένα σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την εγκληματικότητα. Τα χαρακτηριστικά των θεωριών που υποστηρίζουν είναι:

1. Βλ. M.Cusson, *Croissance et décroissance du crime*, Paris P.U.F., 1990.

α) μια διευρυμένη έννοια του κοινωνικού ελέγχου που περιλαμβάνει το σύνολο των μέτρων για την περιστολή της εγκληματικότητας.

β) η διαπίστωση ότι οι επιλογές που κάνουν οι εγκληματίες εξαρτώνται από ορισμένες συνισταμένες του κοινωνικού ελέγχου όπως οι κοινωνικές κυρώσεις και ο περιορισμός των ευκαιριών τέλεσης ενός εγκλήματος.

Μπορούμε, επομένως, να υποθέσουμε ότι ο τρόπος αντίδρασης στο έγκλημα από το κράτος ή την κοινωνία επηρεάζουν τις επιλογές των εγκληματιών και κατά συνέπεια το μέγεθος της εγκληματικότητας.

Ως κοινωνικός έλεγχος θεωρείται το «σύνολο των ενεργειών που στοχεύουν να περιορίσουν την πιθανότητα τέλεσης ενός εγκλήματος».

Αναφέροντας, στη συνέχεια, τις συνιστώσες ενός αποτελεσματικού κοινωνικού ελέγχου, τονίζει το ρόλο που παίζει ο ιδιωτικός τομέας σε σχέση με το δημόσιο. Οι πολίτες πιέζουν όλο και περισσότερο, για τη λήψη μέτρων που θα αυξήσουν το κόστος του εγκλήματος και θα περιορίσουν τα οφέλη, με αποτέλεσμα οι εγκληματίες να συναντούν δυσκολίες στο να βρουν ένα στόχο που είναι ταυτόχρονα ενδιαφέρων και ευάλωτος.

Ο ιδιωτικός τομέας βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη. Ενώ οι δημόσιες αστυνομίες διατηρούν ένα σταθερό αριθμό προσωπικού υπάρχει μεγάλη και συνεχής αύξηση του αριθμού των ιδιωτικών αστυνομικών. Το κράτος εξάλλου, αρχίζει να εγκαταλείπει τον αγώνα κατά της μικρής και μεσαίας εγκληματικότητας (βλ. για παράδειγμα τον αυξανόμενο αριθμό των εγκαταλελειμμένων διώξεων) ενώ ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να δείξει μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στις ανάγκες προστασίας των ατόμων.

Τα μέτρα αυτά έχουν πιθανότητες επιτυχίας εφόσον θεωρηθεί ο εγκληματίας, κατά τον M.Cusson, ως ένα άτομο που μπορεί να προβεί σε επιλογές, να προσαρμοσθεί στις διάφορες καταστάσεις, να αδράχνει τις διάφορες ευκαιρίες και να επηρεάζεται από τις κυρώσεις.

Μπορούμε, όμως, να αναρωτηθούμε ποιο είναι το ποσοστό αυτών των «ψυχρών» και «υπολογιστών» εγκληματιών όταν γνωρίζουμε ότι ένας μεγάλος αριθμός νέων παραβατών δρουν παρορμητικά σε περιπτώσεις εγκλημάτων όπως οι βανδαλισμοί, ο χουλιγκανισμός και τα ναρκωτικά.

Κατά τον M.Cusson τέσσερις είναι οι μηχανισμοί μέσω των οποίων ο κοινωνικός έλεγχος επηρεάζει την επιλογή των παραβατών:

- Αυξάνει τις δυσκολίες πραγμάτωσης του εγκλήματος
- Αυξάνει τους κινδύνους στους οποίους εκτίθενται οι εγκληματίες
- Μειώνει τις προσδοκίες κέρδους
- Αποδοκιμάζει τις εγκληματικές πράξεις και προκαλεί αισθήματα ενοχής και ντροπής

Όταν μία πράξη απαγορεύεται από το νόμο και οι κοινωνικές πιέσεις, τα έθιμα, οι ανεπίσημες κυρώσεις την θεωρούν ως μία πράξη που αποδοκιμάζεται και τιμωρείται, τότε θα βρεθούν πολύ λίγα άτομα για ν' αντιταχθούν σ' αυτές τις κοινωνικές δυνάμεις.

Εξάλλου τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι ένας αποτελεσματικός κοινωνικός έλεγχος οδηγεί τα άτομα σε λιγότερο εγκληματικές λύσεις. Ως παράδειγμα, αναφέρονται οι δολοφονίες, οι οποίες είναι πιο σπάνιες από τις σωματικές βλάβες διότι, κατά τον M.Cusson, οι πρώτες αποδοκιμάζονται και τιμωρούνται πιο αυστηρά από τις δεύτερες. Έρευνες έχουν αποδείξει ότι όσο πιο σοβαρό είναι το έγκλημα τόσο πιθανότερο είναι να καταγγελλθεί στην αστυνομία, να συλληφθεί ο ύποπτος και ο δικαστής να επιβάλει μια αυστηρότερη ποινή.

Κατά τη γνώμη μας ο κανόνας αυτός δεν μπορεί να είναι γενικός. Αν πάρουμε για παράδειγμα το βιασμό ενώ η αντικειμενική βαρύτητα της πράξης θεωρείται αναμφισβήτητη, ο αριθμός, εν τούτοις, των καταδικαστικών αποφάσεων είναι εξαιρετικά μικρός.

Η αδυναμία καθιέρωσης γενικών κανόνων αναγνωρίζεται εξάλλου και από τον ίδιο το συγγραφέα, όταν παραδέχεται ότι η υπερβολική θυματοποίηση των πιο αδύναμων, αποτελεί μία σκληρή απόδειξη των ορίων της αντεγκληματικής πολιτικής. Το ιδανικό ότι όλοι οι πολίτες πρέπει να προστατεύονται εξίσου από το νόμο δεν μπορεί να προσφέρει τίποτε μπροστά στο γεγονός ότι τα μέσα και η επιθυμία να υπερασπίσει κάποιος τον εαυτό του είναι άνισα κατανεμημένα.

Ο ίδιος αναγνωρίζει στα συμπεράσματά του ότι το να ισχυρισθούμε ότι ο κοινωνικός έλεγχος προσδιορίζει το ύψος της εγκληματικότητας δεν σημαίνει ότι η τελευταία μπορεί να τεθεί υπό έλεγχο καθόσον υπάρχουν και πολλοί άλλοι παράγοντες που μπορούν να την επηρεάσουν.

Σε μία φιλελεύθερη δημοκρατία ο κοινωνικός έλεγχος δεν υπάγεται σ' ένα κεντρικό μηχανισμό αλλά παραμένει διάσπαρτος και αποσπασματικός. Οι κοινωνικοί φορείς που μπορούν να επηρεάσουν την εγκληματικότητα είναι πολυάριθμοι και δρουν ασυντόνιστα.

Ο ρόλος, επομένως, του εγκληματολόγου δεν πρέπει να συνίσταται στο να δίνει έτοιμες λύσεις στον ανώτατο άρχοντα αλλά να κατασκευάσει υπομονετικά τις θεωρίες οι οποίες θα βοηθήσουν την κοινωνία και την εξουσία στο να κατανοήσουν καλύτερα την εγκληματικότητα και τη λογική του κοινωνικού ελέγχου.

Και σε προηγούμενη βιβλιοκρισία μας² είχαμε τονίσει ότι ένας αυστηρός κοινωνικός έλεγχος μπορεί να έχει κάποια αποτελέσματα στο ύψος της εγκληματικότητας αλλά δεν συμβιβάζεται μ' ένα ελεύθερο δημοκρα-

τικό καθεστώς. Η υψηλή εγκληματικότητα είναι, εν μέρει, το τίμημα μιας δημοκρατικής διακυβέρνησης και του απόλυτου σεβασμού των ατομικών ελευθεριών και των δικονομικών δικαιωμάτων του ατόμου. Στις Η.Π.Α., για παράδειγμα, ισχυρές προσωπικότητες του οργανωμένου εγκλήματος καταφέρνουν να ξεφύγουν από το δίκτυ της ποινικής δικαιοσύνης χρησιμοποιώντας το Αμερικανικό Σύνταγμα και παραλύοντας, με τον τρόπο αυτό, το μηχανισμό απονομής της δικαιοσύνης. Η μεγάλη δυσκολία λοιπόν έγκειται στο να συνδυασθούν τα δύο στοιχεία (κοινωνικός έλεγχος και δημοκρατικά δικαιώματα) με στόχο μια αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική.

Τα προβλήματα αυτά τίθενται στο επίπεδο της καταστολής του εγκλήματος. Αντίθετα δεν υπάρχουν, σε τέτοιο βαθμό, στην πρόληψη. Για το λόγο αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό να επενδύει η κοινωνία στην προληπτική αντεγκληματική πολιτική.

Στη δημοσίευση που ακολουθεί, η S.Grenier παρουσιάζει την εξέλιξη των ανθρωποκτονιών στο Quebec από το 1954 έως το 1989.

Η πρώτη διαπίστωση είναι: οι ανθρωποκτονίες απόρροιας οικογενειακών διαφορών είναι εκείνες που επηρεάζονται λιγότερο από τις κοινωνικές και δημογραφικές αλλαγές παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν την αύξηση στα άλλα εγκλήματα.

Σημαντική αύξηση παρουσίασαν οι ανθρωποκτονίες «ξεκαθαρίσματα λογαριασμών». Από 4,9% για την περίοδο 1954-1967 ανέβηκαν σε 16,9% του συνόλου για την περίοδο 1977-1989. Η πολύ μεγάλη αύξηση μεταξύ 1968 και 1976 (1130%) οφείλεται, κατά τη συγγραφέα, σε μία διόγκωση (*gonflement*) του εγκληματικού περιβάλλοντος και μια αλλαγή του είδους της εγκληματικότητας (ναρκωτικά, πορνεία, κλοπές αυτοκινήτων). Αυτές οι νέες μορφές εγκληματικότητας προϋποθέτουν δίκτυα οργανωμένων εγκληματιών, οι οποίοι εν απουσία νομικής διευθέτησης των θεμάτων ρυθμίζουν μόνοι τους τα προβλήματα. Με τον τρόπο αυτό προκαλούνται περισσότερες διενέξεις οι οποίες καταλήγουν συχνά σε ανθρωποκτονία από πρόθεση.

Στη συνέχεια ο Καθ. M.Ouimet προβαίνει σε μία σύγκριση της γεωγραφικής κατανομής της εγκληματικότητας ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τον Καναδά, χώρες που γειτονεύουν.

Επιλέγει τα εγκλήματα που είναι συγκρίσιμα κυρίως διότι καταγγέλλονται συχνότερα στην αστυνομία: ανθρωποκτονία, ληστεία, διάρρηξη, κλοπή αυτοκινήτου.

Κατά τον πολιτοκόλογο S.M.Lipster ο μεγαλύτερος δείκτης βίας στις Η.Π.Α. οφείλεται στο ότι οι αμερικανοί είναι πιο ατομιστές από τους καναδούς και βλέπουν με δυσπιστία την παρέμβαση του κράτους στις ιδιωτικές υποθέσεις. Αντίθετα οι Καναδοί είναι πιο διατεθειμένοι να θυσιάσουν ένα μέρος της ελευθερίας τους για το καλό της πλειοψηφίας. Συμφωνούν πιο συχνά στο να περιορίσουν την οπλοφορία, το κάπνισμα

στους δημόσιους χώρους και την οδική κυκλοφορία μέσα στις πόλεις. Πιστεύει, πάντως, ότι ο Χάρτης των δικαιωμάτων του ατόμου του Καναδά, που επαναπατρίστηκε από την Αγγλία το 1982, θα προκαλέσει μία ταχύτερη «αμερικανοποίηση» μέσω της επίδρασης που θα έχει στις αστυνομικές και δικαστικές πρακτικές.

Ο συγγραφέας έχει δίκιο στην τελευταία του διαπίστωση. Η έναρξη ισχύος του Χάρτη (βασικά Συντάγματος) παρέλυσε συχνά την αστυνομική δράση και δημιούργησε πληθώρα νέων υποθέσεων. Θυμάμαι, χαρακτηριστικά, ότι μετά το 1982 αυξήθηκαν τόσο οι υποθέσεις που αφορούσαν τροχαία αδικήματα (αλκοο-τέστ κ.α.) ώστε δημιουργήθηκε, εκ του μηδενός μία ολόκληρη εξειδικευμένη Επιθεώρηση, η Motor Vehicle Report, για να καλύψει την ανάγκη πληροφόρησης των δικηγόρων γύρω από τις αμφισβητήσεις βασισμένες στο Χάρτη Δικαιωμάτων.

Από την πλευρά του ο Hagan πιστεύει ότι όσο σοβαρότερη είναι μια εγκληματική συμπεριφορά, τόσο η διαφορά μεταξύ Καναδά και Η.Π.Α. είναι σημαντική. Η εύκολη απόκτηση ενός όπλου στις Η.Π.Α. μπορεί να εξηγήσει γιατί τα βίαια εγκλήματα είναι τόσο πολλά. Γενικά πιστεύει ότι Αμερικανοί και Καναδοί χρησιμοποιούν διαφορετικούς μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος.

Ο Καθ. M.Ouimet εφιστά, πάντως, την προσοχή μας στον κίνδυνο των γενικεύσεων.

Αν και δέχεται ότι υπάρχει μία διαφορά στον τομέα των ανθρωποκτονιών, όπου οι Η.Π.Α. έχουν το υψηλότερο ποσοστό ανάμεσα στις βιομηχανικές κοινωνίες, υποστηρίζει εν τούτοις ότι το έγκλημα αυτό δεν υπακούει στους ίδιους νόμους όπως η ληστεία ή η διάρρηξη. Κατά το συγγραφέα, οι Βόρειες Πολιτείες των ΗΠΑ που συνορεύουν με τον Καναδά παρουσιάζουν ανάλογη εγκληματικότητα. Πάντως η μεγαλύτερη διαθεσιμότητα όπλων στις Η.Π.Α. μπορεί, πράγματι, να εξηγήσει τη μεγαλύτερη συχνότητα ανθρωποκτονιών όπως επίσης εξηγεί γιατί υπάρχουν περισσότερες διαρρήξεις στον Καναδά αφού οι ιδιοκτήτες δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν τόσο εύκολα το όπλο τους για να προστατεύσουν την περιουσία τους σε περίπτωση επίθεσης.

Πράγματι, όταν άρχισα τη διδασκαλία του Ποινικού δικαίου στον Καναδά, έμεινα κατάπληκτος μπροστά στην αυστηρότητα του Καναδικού Ποινικού Δικαίου σχετικά με τα όπλα. Υπάρχουν 100 (!) περίπου άρθρα στο κείμενο του ίδιου του Ποινικού Κώδικα που ρυθμίζουν το θέμα στις μικρότερες λεπτομέρειες. Η τακτική αυτή εκφράζει την ανησυχία του Καναδού νομοθέτη μπροστά στο φαινόμενο της ανεξέλεγκτης οπλοφορίας στις Η.Π.Α.³

3. Στο σημείο αυτό είχαμε στηριχθεί για να εκφράσουμε τις κριτικές μας για τον αποσπασματικό τρόπο γραφής του Καν.Ποιν.Κώδικα: G.Coté-Harper, A.Man-ganas, Droit Pénal Canadien, 2η έκδ., Montréal, Yvon Blais 1984, σελ. 31.

Οι μεγαλύτερες διαφορές παρατηρούνται, κατά τον M. Ouimet, στη σύγκριση της εγκληματικότητας των μεγάλων πόλεων. Η ύπαρξη «γκέτο» συντελεί, ασφαλώς, στο να έχουν περισσότερη βία και λιγότερη ασφάλεια οι αμερικανικές πόλεις σε σύγκριση με τις καναδικές.

Ακολουθεί η δημοσίευση του Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Genoa Uberto Gatti όπου αναφέρονται ορισμένα παράδοξα αποτελέσματα που είχε η εφαρμογή της «δικαιοσύνης» των ανηλίκων.

Τα πρώτα συστήματα αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας βασίστηκαν στο αμερικανικό πρότυπο της Cook Country Juvenile Court του Chicago το 1899. Η παρέμβαση είχε προνοιακό χαρακτήρα και στόχευε, κυρίως, να διερευνηθούν οι αιτίες της μη προσαρμογής του νέου με σκοπό να τον βοηθήσουμε, επιμορφώσουμε ή κοινωνικοποιήσουμε και όχι να προσδιορίσουμε την ευθύνη του ώστε να του επιβληθεί μία δίκαιη ποινή.

Τη δεκαετία του 1960 εκφράστηκαν οι πρώτες κριτικές κατά του συστήματος αυτού. Πολλές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Η.Π.Α. άρχισαν ν' αναγνωρίζουν στο νέο διαδικαστικά δικαιώματα που είχε στερηθεί χάριν του «προνοιακού» προτύπου όπως το δικαίωμα στις υπηρεσίες δικηγόρου, το δικαίωμα έφεσης και άλλα.

Με τον τρόπο αυτό, αρχικά στις Η.Π.Α. και τον Καναδά και μετά στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, υπήρξε μία απομάκρυνση από το σύστημα που βασιζόταν στην αποκατάσταση (rehabilitation) προς την κατεύθυνση ενός συστήματος στηριζόμενου στο δίκαιο των ενηλίκων. Όμως η κίνηση αυτή δεν έγινε παντού ομοιόμορφα και δεν ακολουθήθηκε με σταθερότητα και συνέπεια. Επί πλέον παρουσιάστηκαν ορισμένα παράδοξα αποτελέσματα αντίθετα προς το συμφέρον του ανηλίκου. Αποδείχθηκε, για παράδειγμα, στην πράξη, ότι η παρουσία δικηγόρων υπεράσπισης μπορούσε να οδηγήσει σε μια αυστηρότερη ποινή. Σε μερικές περιοχές του Καναδά και κυρίως στο Ontario παρουσιάστηκε, μάλιστα μία αύξηση των νέων που κρατούνται σε κλειστά ιδρύματα καθώς και αυστηρότερες ποινές φυλάκισης. Στην Ευρώπη η τάση αυτή ακολουθήθηκε μερικά και είναι δύσκολο να συνάγει κανείς ασφαλή συμπεράσματα.

Πάντοτε θεωρήθηκε ως αναπόσπαστο στοιχείο μιας ορθής αντεγκληματικής πολιτικής ο περιορισμός στο ελάχιστο της δικαστικής παρέμβασης στον τομέα της νεανικής παραβατικότητας. Στόχος ήταν η αποφυγή του στιγματισμού, της κοινωνικής απομόνωσης και της υποτροπής. Απτή απόδειξη αυτής της τάσης είναι η ύψωση του ορίου ηλικίας για την ποινική ευθύνη σε πολλές νομοθεσίες.

Τα τελευταία χρόνια, οι μεταρρυθμιστές επεδίωξαν να περιορίσουν τον αριθμό των ανηλίκων που κρατούνται σε κλειστά ιδρύματα. Παράλληλα αναπτύχθηκαν τα εναλλακτικά μέτρα. Έτσι στην Αγγλία χρησιμοποιήθηκε το σύστημα της «ενδιάμεσης θεραπείας». Οι νέοι βρίσκονται σε καθεστώς ελευθερίας υπό επιτήρηση. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της ημέρας ασχολούνται με διάφορες καλλιτεχνικές, επιμορφωτικές ή

αθλητικές δραστηριότητες ενώ το βράδυ το περνούν στο Ίδρυμα. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, επίσης, αναπτύχθηκαν διάφορα προγράμματα με στόχο την αντικατάσταση της δικαστικής παρέμβασης. Στην Ιταλία, ένα ειδικό πρόγραμμα, προέβλεψε τη μεταφορά αρμοδιοτήτων από την κεντρική διοίκηση στους δήμους.

Στην αρχή, τα προγράμματα αυτά αντιμετωπίστηκαν με σκεπτικισμό, στο τέλος όμως έγιναν ευρέως αποδεκτά και οδήγησαν σε μία σημαντική μείωση της ποινικής μεταχείρισης.

Υπάρχει όμως πάντοτε ο κίνδυνος να έχουμε και στην Ευρώπη τα αντίθετα αποτελέσματα όπως συνέβη στην Αμερική και τον Καναδά όπου αντί να περιοριστεί η δικαστική παρέμβαση κατέληξαν, αντίθετα, σε μια αυστηροποίηση των νόμων και των ποινών.

Γενικότερα, πολλά ερωτηματικά τίθενται ως προς την αποτελεσματικότητα και εξέλιξη αυτών των νέων συστημάτων.

Η αμηχανία αντιμετώπισης της νεανικής παραβατικότητας εμφανίσθηκε καθαρά στη νομοθεσία του Καναδά του 1985⁴ και αργότερα στο Βέλγιο, όπου, ενώ από τη μία πλευρά τονίσθηκε ότι οι νέοι χρειάζονται ιδιαίτερη μεταχείριση από την άλλη θεωρήθηκε αναγκαία μία «υπευθυνοποίηση» τους ότι, δηλαδή όφειλαν να αναλάβουν τις ευθύνες των πράξεών τους σε μία προσπάθεια εξισορρόπησης των συμφερόντων του νέου και προστασίας του κοινωνικού συνόλου.

Ο Καθ. U. Gatti εναποθέτει πολλές ελπίδες στην «επανορθωτική» δικαιοσύνη. Πρόκειται για την επανόρθωση των ζημιών που προκλήθηκαν από το έγκλημα, μέσω προγραμμάτων κοινωνικής εργασίας, διαμεσολάβησης, συμφιλίωσης. Μετά τα πρότυπα της «μεταχείρισης» και της «ανταπόδοσης» το σύστημα της «διαμεσολάβησης» μπορεί ν' αποτελέσει έναν τρίτο δρόμο. Σε περιοχές που λειτουργεί ήδη, το ποσοστό επιτυχίας ανέρχεται σε 70 έως 80% των νέων που το ακολούθησαν. «Αποδικαστικοποίηση» (dejudiciarisation), ελάχιστη παρέμβαση, έρευνα για εναλλακτικές μεθόδους, αποτελούν τα στοιχεία του νέου διαλόγου.

Τα προγράμματα αυτά παρουσιάζουν, ασφαλώς, εξαιρετικό ενδιαφέρον υπό την προϋπόθεση ότι θα συνοδεύονται από τους κατάλληλους μηχανισμούς που θα καταστήσουν δυνατή την πρακτική εφαρμογή.

Στην επόμενη δημοσίευση ο Καθ. Ezzat Fattah, ασχολείται με τη σχετικότητα της θυματοποίησης βασισμένης σε διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα. Η «ηγεμονία» του δυτικού πολιτισμού οδήγησε στο σημείο ώστε οι αξίες που επικρατούν στις χώρες αυτές να θεωρηθούν ως παγκόσμια αποδεκτές και ως οι ορθότερες σε παγκόσμια κλίμακα.

4. *Loi sur les jeunes contrevenants S.C. 1985.*

Ο συγγραφέας, όντας αντίθετος προς αυτή την «υποταγή» στις αξίες του δυτικού πολιτισμού, αναφέρει το παράδειγμα της περιτομής, πρακτικής αποδεκτής σε ορισμένες κοινωνίες αλλά όχι σε άλλες. Πολύ λίγες αξίες είναι παγκόσμια αποδεκτές. Αυτό που θεωρείται καλό για τους μεν δεν θεωρείται απαραίτητα καλό για όλους. Το δημοκρατικό καθεστώς μπορεί να είναι το ιδανικό για μία προηγμένη κοινωνία αλλά καταστροφικό για μια κοινωνία που ζει στην εποχή του χαλκού. Μπορεί να λειτουργήσει στο Πανεπιστήμιο αλλά όχι σε μια παιδική χαρά. Ως άλλο παράδειγμα της σχετικότητας της έννοιας της θυματοποίησης αναφέρει την αυτοκτονία η οποία, στις δυτικές κοινωνίες, θεωρείται γενικά ως μία πράξη «αυτο-θυματοποίησης» ενώ σε άλλες κοινωνίες θεωρείται ως μία γενναία πράξη.

Το ερώτημα που θέτει είναι: «Δεδομένης της σχετικότητας της έννοιας της θυματοποίησης, τι κερδίζουμε επιβάλλοντας σε άλλους λαούς τις δικές μας αντιλήψεις για το θύμα και τη θυματοποίηση»;

Υιοθετώντας αντιλήψεις που γειτονεύουν με τις θεωρίες της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης πιστεύει ότι δεν υπάρχει, κάποιο μέτρο, διεθνώς αναγνωρισμένο, για να κρίνει αν μία ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αποδεκτή ή όχι. Για να δούμε, για παράδειγμα, αν υπάρχει κακοποίηση ενός παιδιού πρέπει να αναφερθούμε στις πολιτισμικές αξίες της συγκεκριμένης κοινωνίας. Το ίδιο ισχύει και με την ευθανασία. Γι' αυτούς που αντιτίθενται θεωρείται ως προμελετημένος φόνος. Για εκείνους που την υποστηρίζουν θεωρείται ως μία πράξη με ανθρωπιστικά κίνητρα.

Αναφέρει επίσης το ενδιαφέρον παράδειγμα των παιδιών της Ταϋλάνδης και των Φιλιππίνων που εκδίδονται. Είναι εύκολο για έναν κάτοικο μιας κοινωνίας αφθονίας να τα θεωρήσει ως θύματα μιας άγριας σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Όμως, πρέπει να αναρωτηθούμε αν αυτά τα νέα παιδιά που προτίμησαν τη σχετική άνεση των οίκων ανοχής από τη μιζέρια, αθλιότητα και πείνα στις οποίες ήταν καταδικασμένα, θεωρούν τον εαυτό τους, ως θύμα. Και γιατί αυτή η ομόφωνη αποδοκιμασία για να σταματήσει αυτή η σεξουαλική εκμετάλλευση δεν εκτείνεται και στα παιδιά που πεινούν και υποφέρουν από αρρώστιες ή που κακοποιούνται σωματικά; Η σεξουαλική θυματοποίηση είναι χειρότερη από τις άλλες μορφές θυματοποίησης και γιατί;

Ο συγγραφέας αναφέρει, επίσης, την περίπτωση της εκδιδόμενης, όπου μία φεμινίστρια κοινωνιολόγος θα θεωρούσε ασφαλώς τη σχέση της με τον «προστάτη» ως εκμετάλλευση και θυματοποίηση ενώ η ίδια η εκδιδόμενη μπορεί να μην έχει αυτή την άποψη.

Το πρόβλημα όμως, κατά τη γνώμη μας, έγκειται στο εάν τα «θύματα» έχουν τη δυνατότητα ν' αποφασίσουν ή όχι αν πρόκειται για θυματοποίηση. Αν δηλαδή το παιδί ή η γυναίκα, υπό την αφόρητη πίεση διαφόρων παραγόντων, δρουν προς μία κατεύθυνση πώς μπορούμε να ισχυρι-

σθούμε ότι επιθυμούν αυτή την κατάσταση ελεύθερα και ηθελήμενα. Η σχετικότητα, επομένως, της έννοιας «θύμα» και «θυματοποίηση» βασίζεται στους διαφορετικούς κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες που υπάρχουν και όχι στο ότι ένα παιδί που το χτυπούν ή μία γυναίκα αντικείμενο σεξουαλικής εκμετάλλευσης αποδέχονται το γεγονός.

Υπάρχει και η κατηγορία των «θυμάτων» που «κατασκευάστηκαν» από τον ίδιο το νόμο. Όταν, για παράδειγμα, οι σεξουαλικές σχέσεις μ' ένα άτομο διανοητικά ανάπηρο θεωρούνται ως βιασμός με την πρόφαση ότι είναι ανίκανο να συναινέσει ελεύθερα, στην ουσία ο νόμος απαγορεύει τις σεξουαλικές σχέσεις στο άτομο αυτό για όλη του τη ζωή. Κάτι, δηλαδή, που ξεκίνησε ως προστασία του ατόμου κατέληξε να γίνει μία πραγματική θυματοποίηση. Το ίδιο ισχύει και για τα άτομα που τελούν υπό κηδεμονία.

Σημαντική είναι η διαπίστωση του συγγραφέα ότι οι ψυχολογικοί τραυματισμοί επουλώνονται ταχύτερα σε ορισμένες κοινωνίες απ' ότι σε άλλες. Θεσμοί όπως το Κισμέτ, η μοίρα, το πεπρωμένο, παίζουν σημαντικό ρόλο στην epούλωση των τραυμάτων, όπως και η κοινωνική διάρθρωση και οι εν γένει συνήθειες. Η μεγαλοποίηση των συνεπειών μιας θυματοποίησης μπορεί να καθυστερήσει την epούλωση ή να κάμει πιο δύσκολη των ανάρρωση. Η συμπαράσταση που προσφέρεται στα θύματα εγκληματικών πράξεων, ακόμα και αν γίνεται με τις καλύτερες προθέσεις, μπορεί να έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Μπορεί, δηλαδή, να δημιουργήσει την εντύπωση στα θύματα ότι είναι αδύνατο να ανακάμψουν στηριζόμενα στις δικές τους δυνάμεις.

Η διαπίστωση αυτή του συγγραφέα μπορεί να εφαρμοστεί στις περιπτώσεις των θυμάτων βιασμού. Για πολλούς λόγους, η σημασία ενός βιασμού έχει πάρει δυσανάλογες διαστάσεις με αποτέλεσμα να δημιουργεί στο θύμα αφόρητες καταστάσεις και σοβαρούς ψυχικούς τραυματισμούς. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται από την ύπαρξη και λειτουργία Συλλόγων προστασίας θυμάτων βιασμού. Η διαμεσολάβηση, συμφιλίωση, αποκατάσταση, αποζημίωση δεν θα μπορούσαν, άραγε, να παίξουν ένα πιο θετικό ρόλο απ' ότι οι ποινικές κυρώσεις, στην epούλωση των τραυμάτων;

Το άρθρο του Καθ. Ε. Fattah θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε ότι ασχολείται με μία θυματολογία της κοινωνικής αντίδρασης.

Οι αντιλήψεις των ισχυρότερων ομάδων που επικρατούν για το θύμα επιβάλλονται σε όλο το κοινωνικό σύνολο και δημιουργούν με τον τρόπο αυτό τα θύματα ή επιτείνουν ορισμένες καταστάσεις θυματοποίησης. Είναι άραγε η έννοια «θύμα» σχετική όσο και η έννοια «έγκλημα»; Η ερώτηση παραμένει ανοικτή κυρίως λόγω της σημασίας που έχουν προσλάβει ορισμένα αδικήματα όπου θύμα είναι ουσιαστικά το κοινωνικό σύνολο όπως τα περιβαλλοντικά εγκλήματα.

Στην τελευταία δημοσίευση ο υποψήφιος διδάκτωρ R.Lousignan ασχολείται με το ενδιαφέρον θέμα του επαγγελματικού απόρρητου σε κλινικές παρεμβάσεις για ενήλικους παραβάτες.

Υποχρεώνοντας ένα θεραπευτή ν' αποκαλύψει μυστικά που του εμπιστεύθηκε ο πελάτης του, τον βάζουμε στο εξαιρετικά λεπτό δίλημμα να διακόψει μία σχέση εμπιστοσύνης προς όφελος δήθεν του δημόσιου συμφέροντος.

Το ερώτημα που θέτει είναι: Μήπως υπάρχουν και άλλοι τρόποι απονομής της δικαιοσύνης έξω από τον επίσημο; Μπορεί άραγε να χρησιμοποιηθεί το επαγγελματικό απόρρητο ως παράγων που ευνοεί μία διαδικασία εσωτερικής αλλαγής στον παραβάτη με αποτέλεσμα να έχουμε λιγότερες περιπτώσεις υποτροπής, λιγότερα έξοδα, λιγότερες ζημιές απ' ότι στην περίπτωση της ανταποδοτικής δικαιοσύνης; Ο ίδιος πιστεύει ότι η απόλυτη εχεμύθεια πρέπει να προσφέρεται στον πελάτη σ' ένα πλαίσιο που θα τον βοηθήσει ν' αλλάξει υπεύθυνα και ουσιαστικά.

Το τεύχος αυτό της *Revue Criminologie*, πιστεύουμε ότι ανταποκρίθηκε απόλυτα στο ρόλο του να τιμήσει ένα μεγάλο όνομα της Εγκληματολογίας, τον D.Szabo. Η ποιότητα και ποικιλία των θεμάτων που αναπτύσσονται εκφράζουν τις ανησυχίες του μεγάλου αυτού επιστήμονα. Η συγκριτική εγκληματολογία υπήρξε ο κατ' εξοχήν τομέας όπου αισθανόταν άνετα εφόσον τα πάντα για κείνον αποτελούσαν μία σύγκριση. Το γεγονός αυτό, εξάλλου τον βοήθησε και τον βοηθά να θέσει σε επαφή το βορειοαμερικανικό τρόπο σκέψης και δουλειάς με τον Ευρωπαϊκό αλλά και να κρατά ζωντανές τις ανησυχίες του για τη δημιουργία μιας εγκληματολογίας που θα μπορεί να παρακολουθεί από κοντά τις εξελίξεις στον τομέα αυτό.

Dossier «Σεξ και εγκληματικότητα», **Criminologie**, Τόμος XXVII, No 2, Montréal, Presses de L' Université de Montréal, 1994, σελ. 1-209

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το δεύτερο τεύχος του εικοστού έβδομου Τόμου της έγκυρης επιθεωρήσεως *Criminologie* είναι αφιερωμένο στο θέμα «σεξ και εγκληματικότητα». Τα κείμενα παρουσιάζουν το θέμα με τρόπο διεπιστημονικό έχοντας ως επίκεντρο την ψυχολογική θεώρηση. Υπάρχει όμως και μια σημαντική μελέτη του M.Petrunik όπου ο συγγραφέας πραγματεύεται για τις νέες προσπάθειες προσδιορισμού της επικινδυνότητας ενός σεξουαλικά βίαιου εγκληματία.

Πίσω από το τεύχος αυτό πλανώνται οι ιδέες που καλλιεργούνται αυτή τη στιγμή στον Καναδά και στο Κεμπέκ, η σχέση δηλαδή κυριαρχίας του άνδρα πάνω στη γυναίκα και η αναχρονιστική αντιμετώπιση των σεξουαλικών αδικημάτων από το κοινωνικό σύνολο.

Ακόμη και αν δεν παρατίθενται με τρόπο εξαντλητικό τα σεξουαλικά προβλήματα που συνδέονται με την εγκληματικότητα, το περιεχόμενο του υπό κρίσιν δημοσιεύματος μας βυθίζει σ' έναν κόσμο ο οποίος, αν και μας απωθεί από πρώτη άποψη, παραμένει μία πρόκληση για νέες ανακαλύψεις στους πιο ευαίσθητους και νευραλγικούς τομείς του ανθρώπου.

Η πρώτη μελέτη της Καθ. N.Gonthier του Πανεπιστημίου της Lyon, Jean-Moulin Lyon III, ασχολείται με τα θύματα βιασμού και τη μεταχείρισή τους από τη δικαιοσύνη στα τέλη του Μεσαίωνα. Ιδέες όπως ο εξευτελισμός του θύματος και η αναξιοπιστία της γυναίκας επικρατούσαν τότε έντονα και μας θυμίζουν τους αγώνες που έκαναν οι γυναίκες για να γκρεμίσουν τα σεξιστικά πρότυπα.

Στα τέλη του μεσαίωνα ο βιασμός εθεωρείτο ως ένα κράμα κλοπής και χρήσης βίας. Οι συνέπειές του δεν πλήττουν μόνο το θύμα, αλλά και τους οικείους, τη γενεαλογική γραμμή, τους κατιόντες των οποίων νοθεύει την καθαρότητα και νομιμότητα.

Η αύξηση των βιασμών το XIV και XV αιώνα αποδίδεται στο μεγάλο αριθμό ταξιδευτών και στρατιωτών - μισθοφόρων που περιφέρονταν ανεξέλεγκτα στην ύπαιθρο.

Για να κινηθεί η διαδικασία εναντίον ενός βιαστή δεν απαιτείται πλέον μήνυση. Μία απλή καταγγελία, ή μία «φήμη» που κυκλοφορεί αρκεί. Τα θύματα διστάζουν να μιλήσουν αφού τα περισσότερα είναι νέα κορίτσια μέλη του υπηρετικού προσωπικού. Βρίσκονται σε μία κατάσταση πλήρους απομόνωσης. Δέχονται πιέσεις από την οικογένεια του δράστη που τα υποχρεώνει στη σιωπή για να διατηρηθεί η επίφαση νομιμότητας. Λί-

γα θύματα αποφασίζουν να διασπάσουν το τείχος της σιωπής, πράγμα που υποδηλώνει ότι δείχνουν μία σχετική εμπιστοσύνη στο μηχανισμό της δικαιοσύνης.

Κυριαρχεί επίσης ένας έντονος φόβος για τις «ψευδείς καταγγελίες». Βαρειές ποινές, όπως η μαστίγωση και η εξορία, απειλούν τα θύματα που προβαίνουν σε αναληθείς καταγγελίες βιασμών.

Η γυναίκα - θύμα βρίσκεται, στη συνέχεια, μπροστά στη δυσκολία απόδειξης του αδικήματος. Πρέπει πρώτα να πείσει τον ανακριτή ότι έβαλε τις φωνές ή τουλάχιστον προσπάθησε να φωνάξει. Εκτός του ότι, πολλές φορές, είναι οι φωνές που τη σώζουν αποτελούν και ένα πολύ σημαντικό στοιχείο της αθωότητας (sic) της. Ο ανακριτής εκτιμά αν και πώς το θύμα αντιστάθηκε εφόσον η παθητική στάση εκλαμβάνεται ως συναίνεση. Η προσπάθεια να διαφύγει, έστω και με κίνδυνο της ζωής της λαμβάνεται σοβαρά υπόψιν για την αξιοπιστία της: «Καλύτερα ένα σπασμένο πόδι παρά η προσβολή του βιασμού» λέει μία γυναίκα - θύμα που προσπαθώντας να ξεφύγει από ένα παράθυρο έπεσε κι έσπασε το πόδι της. Αν η γυναίκα δεν καταφέρει να ξεφύγει το μόνο που της μένει είναι ν' αντισταθεί.

Η καταγγελία της γυναίκας για να ληφθεί όμως σοβαρά υπόψιν πρέπει να γίνει το ταχύτερο δυνατόν, πράγμα που αντιστοιχεί προς τον κανόνα του «recent complaint» στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο. Στη συνέχεια πρέπει, το θύμα, να εξιστορήσει με κάθε λεπτομέρεια τα γεγονότα. Έστω και αν αυτό φαίνεται αφελές, οι ανακριτές επιμένουν στην «κλασική» ερώτηση: «Νοιώσατε πόνο ή ευχαρίστηση», ή ακόμη «Είχατε στο παρελθόν σεξουαλικές σχέσεις με έναν άνδρα;» Η πράξη αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα όταν γίνεται απέναντι σε μία παρθένο.

Το πορτραίτο του βιαστή ποικίλλει: Μπορεί να πρόκειται για ώριμους άνδρες που χάνουν κάθε ίχνος αιδούς μπροστά στη νεαρή υπηρέτριά τους. Μπορεί ακόμα να πρόκειται για περιπλανώμενους στρατιώτες ή άλλες συμμορίες που θεωρούν το βιασμό ως ένα παιχνίδι, κυνήγι ή πολεμική αποστολή. Μπορεί να πρόκειται τέλος για υπηρέτες ή συντρόφους οι πράξεις των οποίων είναι λιγότερο προμελετημένες από εκείνες των προηγούμενων κατηγοριών.

Ποια είναι όμως η τύχη που επιφυλάσσεται στους βιαστές; Η αυστηρότητα της δικαιοσύνης, ποικίλλει από το ένα δικαστήριο στο άλλο και από εποχή σε εποχή. Πάντως ο βιασμός θεωρείται ως ένα πολύ σοβαρό έγκλημα.

Η συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο χειρισμός αυτών των υποθέσεων από τη δικαιοσύνη δείχνει καθαρά τη θέση της γυναίκας σε μία κοινωνία που κατευθύνεται από άνδρες. Η γυναίκα που έκανε μία καταγγελία δεν είχε αναγκαστικά την απόλυτη εμπιστοσύνη των δικαστών οι οποίοι εξακολουθούσαν να τη βλέπουν σαν ένα ον κατώτερης

διανοητικής στάθμης, με μία υπερβολική σεξουαλικότητα, με άστατο πνευματικό κόσμο και έτοιμη για το ψέμα και τη διαφθορά.

Με τον τρόπο αυτό, η διαδικασία για μία περίπτωση βιασμού μας υπενθυμίζει την τραχύτητα μιας εποχής όπου αντιπαρά τίθενται αφενός μία άκαμπτη ηθικότητα που θέλει να ρυθμίσει την αρετή της γυναίκας και αφετέρου μία ελευθεριότητα όσον αφορά την ανδρική ηθική. Με την βαρύτητα των ποινών που επιβάλλει το δικαστήριο γίνεται μία προσπάθεια άμβλυνσης αυτής της αντιπαράθεσης χωρίς όμως επιτυχία αφού πολλοί δράστες ξεφεύγουν τελικά από τον ποινικό μηχανισμό επιτυγχάνοντας ένα ειρηνικό διακανονισμό με το θύμα ή μια αποζημίωση.

Η επόμενη δημοσίευση¹ ασχολείται με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (σωματικά, ψυχικά, χαρακτηρισιολογικά) του βιαστή και γενικότερα του σεξουαλικού εγκληματία. Οι διάφορες θεωρίες που αναπτύχθηκαν τα 30 τελευταία χρόνια (θεωρία της σεξουαλικής προτίμησης για το βιασμό και θεωρία της αντικοινωνικής προσωπικότητας) παρουσιάζουν μεγάλη πολυπλοκότητα και αφήνουν συχνά αναπάντητες διάφορες πτυχές του θέματος. Γίνεται μία προσπάθεια απομόνωσης ενός και μοναδικού μοντέλου, όσον αφορά τα αίτια του βιασμού ενώ έχει αποδειχθεί ότι υπάρχουν διάφοροι τύποι βιαστών. Δεν φαίνεται επομένως να υπάρχει ένα ξεχωριστό προφίλ προσωπικότητας για τους βιαστές. Εκείνο που παρατηρήθηκε για μία συγκεκριμένη κατηγορία σεξουαλικών εγκλημάτων είναι ότι παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά στην κλίμακα της σχιζοφρένειας. Πρόκειται για τους εγκληματίες που χρησιμοποιούν έντονη σωματική βία. Άλλες μελέτες απέδειξαν ότι ένα ποσοστό 90% των σεξουαλικών εγκλημάτων βρίσκονται αρκετά ψηλά τουλάχιστον σε μία από τις κλίμακες των διαταραχών της προσωπικότητας.

Στην έρευνα που διενήργησαν οι συγγραφείς αυτής της μελέτης βασίστηκαν σ' ένα δείγμα 55 βιαστών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι διαταραχές της προσωπικότητας είναι πολύ συχνές σ' αυτά τα άτομα. Το είδος της διαταραχής προσδιορίζει και το βαθμό φυσικής βίας που θα χρησιμοποιήσει ο βιαστής.

Η επόμενη μελέτη² είναι αφιερωμένη στην «πτωχότητα και τα προβλήματα που παρουσιάζουν οι σεξουαλικοί εγκληματίες στις στενές και ιδιαίτερες σχέσεις τους.»

Ο συγγραφέας υποστηρίζει τη θέση ότι οι δεσμοί των δραστών σεξουαλικών αδικημάτων με τους γονείς και συγγενείς είναι σχεδόν ανύπαρκτοι. Ως συνέπεια αυτών των ατυχών εμπειριών που έζησαν κατά την παιδική τους ηλικία, οι μελλοντικοί «σεξουαλικοί εγκληματίες» απομονώ-

1. Συγγραφείς είναι οι Καθηγητές J.Proulx, J. Aubut, L. Perron, A.M.Kibben.

2. W.L. Marshall, «Pauvreté des liens d' attachements et déficiences dans les Rapports intimes chez les agresseurs sexuels», *Criminologie*, σελ. 55.

νονται και υποφέρουν από την έλλειψη στενών προσωπικών δεσμών. Τα χαρακτηριστικά αυτά, θα τους καταστήσουν ευάλωτους στις επιρροές και επιθυμίες που θα τους οδηγήσουν τελικά στο έγκλημα. Επομένως η μελέτη και η φροντίδα για τα προβλήματά τους, είναι παράγοντες εξαιρετικά σημαντικοί για κάθε προσπάθεια ορθολογικής μεταχείρισης αυτών των εγκληματιών.

Στη μελέτη που ακολουθεί, ο Καθ. J.Dozois πραγματεύεται για τους σεξουαλικούς εγκληματίες νεαρής ηλικίας. Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει με τους ενήλικους, οι οποίοι έχουν γίνει αντικείμενο πολυάριθμων μελετών, η βιβλιογραφία για τους νέους δράστες σεξουαλικών πράξεων είναι πολύ φτωχή. Και όμως το πρόβλημα έχει σημαντικές διαστάσεις. Στις Η.Π.Α., ένα μεγάλο ποσοστό σεξουαλικών επιθέσεων και συγκεκριμένα 20% των βιασμών και 30 έως 50% των παιδοφιλικών πράξεων γίνονται από νέους. Επί πλέον, το 50% των ενήλικων σεξουαλικών εγκληματιών άρχισαν την «καριέρα» τους όταν ήταν νέοι.

Με βάση αυτά τα στοιχεία δημιουργήθηκε, το 1989, μία ερευνητική ομάδα για να εξετάσει το πρόβλημα στην επαρχία του Κεμπέκ.

«Οι ερευνητές στηρίχθηκαν σε 10 δομημένες συνεντεύξεις και σε 50 φακέλλους ψυχο-κοινωνικής ανάλυσης της προσωπικότητας. Οι συνεντεύξεις έγιναν σε νέους ηλικίας 13,9 χρόνων κατά μέσον όρο, κατά την τέλεση της πράξης. Ένα ποσοστό 60% των αδικημάτων ήταν ασελγείς πράξεις με χρήση πολύ ελαφράς σωματικής βίας, πάνω σε κορίτσια μέσης ηλικίας 6 χρόνων, τα οποία γνώριζε ήδη ο δράστης σε 60% των περιπτώσεων. Γενικά επρόκειτο για συμπεριφορές οι οποίες επαναλήφθηκαν πολλές φορές και για μεγάλο χρονικό διάστημα προτού το θύμα αποφασίσει να τις καταγγείλει.

Σε 9 στις 10 περιπτώσεις οι νέοι δράστες αναγνωρίζουν ότι, πράγματι, τέλεσαν την πράξη. Όμως μόνον 4 στους 10 είχαν συνείδηση του εγκληματικού χαρακτήρα της συμπεριφοράς τους. Οι μισοί δεν δίνουν και μεγάλη σημασία στην πράξη τους και οι 7 στους 10 πιστεύουν ότι το θύμα συναινούσε. Όσον αφορά το κοινωνικό τους περιβάλλον, οι μισοί προέρχονται από οικογένειες με μέσο ή χαμηλό κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο. Οι περισσότεροι έχουν δυσκολίες στις σχέσεις με τους γονείς. Στο σχολείο δεν είχαν φίλους και υπήρξαν οι ίδιοι θύματα φυσικής ή σεξουαλικής κακομεταχείρισης.

Τα στοιχεία αυτά προέκυψαν από τις δέκα συνεντεύξεις. Η ανάλυση των ψυχοκοινωνικών φακέλων έδωσε παραπλήσια αποτελέσματα. Όσον αφορά τα θύματα προκύπτει, ότι τα περισσότερα ήταν γυναίκες (40 στα 55) με μέση ηλικία 8,2 χρόνων ενώ ένα ποσοστό 66% ήταν κάτω των 8 χρόνων.

Στα τελικά του συμπεράσματα, ο Καθ. Jean Dozois καταλήγει ότι αυτή η εγκληματική συμπεριφορά σεξουαλικής υφής εκδηλώνεται αρκετά νωρίς. Τα δύο τρίτα περίπου (42 στους 60) τέλεσαν το αδίκημα πριν το

150 έτος και για 23 στους 60 αυτή η συμπεριφορά αποτελεί μέρος μιας πολύμορφης εγκληματικής δραστηριότητας.

Οι προσπάθειες επανένταξης αυτών των νέων έχουν λίγες πιθανότητες επιτυχίας τουλάχιστον για ένα ποσοστό 60% των περιπτώσεων που προσπαθούν να μειώσουν τη σημασία της πράξης. Ούτε όμως μόνη η δικαστική παρέμβαση είναι αρκετή για να τους κάμει να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της συμπεριφοράς τους. Πρέπει να συνοδεύεται, οπωσδήποτε από την κατάλληλη μεταχείριση.

Η επόμενη μελέτη η οποία αποτελεί, ίσως, και την πιο σημαντική δημοσίευση του τεύχους αφορά ένα θέμα το οποίο χρόνια τώρα, απωθεί και ελκύει ταυτόχρονα τους εγκληματολόγους: την πρόγνωση της επικινδυνότητας του σεξουαλικού εγκληματία.³ Στις μέρες μας όλο και περισσότερες νομοθεσίες υιοθετούν το νέο πρότυπο της «κοινωνικής προστασίας» ως αντίδραση στην αύξηση της σεξουαλικής παραβατικότητας.

Ο συγγραφέας ξεκινά με μια ενδιαφέρουσα προς πάθεια προσδιορισμού της έννοιας της επικινδυνότητας στην οποία υπάγονται τα άτομα που παρουσιάζουν ένα υψηλό ποσοστό πιθανότητας πρόκλησης φυσικού, ψυχολογικού ή ηθικού κινδύνου για τον εαυτό τους ή για τους άλλους. Η έννοια αυτή στοχεύει το δράστη και όχι τη συμπεριφορά. Όχι όμως το δράστη μιας οποιασδήποτε βίαιης πράξης αλλά ορισμένων κατηγοριών και ιδιαίτερα των σεξουαλικών αδικημάτων με θύμα παιδιά. Και αναφέρει ενδεικτικά, ότι, σπάνια θεωρούμε ως επικίνδυνους εγκληματίες τους πυρομανείς ή τους πολιτικούς τρομοκράτες. Τέλος η έννοια της επικινδυνότητας αναφέρεται σε μία κατάσταση η οποία προδιαθέτει το άτομο και στοχεύει προς το μέλλον. Το παρελθόν δεν ενδιαφέρει παρά μόνο για να προβλεφθεί και τεθεί υπό έλεγχο η μέλλουσα συμπεριφορά ενός ατόμου.

Οι ανθρώπινες κοινωνίες, ανέκαθεν, χαρακτηρίζαν ως επικίνδυνους ορισμένα πρόσωπα που ξεκινούσαν από τις μάγισσες, τους διανοητικά ασθενείς, τους σεξουαλικά βίαιους εγκληματίες και εκείνους που παρουσίαζαν διαταραχές της προσωπικότητας. Όσον αφορά την ποινική νομοθεσία, περιλάμβανε στην κατηγορία των επικίνδυνων τα ακόλουθα άτομα: τους σεξουαλικούς εγκληματίες, τα βίαια άτομα, τους υπότροπους και τους ψυχικά ή διανοητικά ασθενείς.

Η στάση της κοινωνίας απέναντι στα άτομα αυτά χαρακτηρίζεται από ένα ανεξέλεγκτο φόβο μπροστά σε μία απειλή που δεν μπορεί να προσδιορισθεί και να προβλεφθεί.

Για την αντιμετώπιση αυτών που παρουσίαζαν μία επικινδυνότητα αναπτύχθηκαν διάφορα πρότυπα. Ιστορικά, προηγήθηκε το κλινικό μο-

3. M.Petrunik, «Modèles de dangerosité des contrevenants sexuels et la loi», σ. 87.

ντέλο, ακολούθησε το «νομικό» και σήμερα προσετέθη και το μοντέλο της κοινοτικής προστασίας.

Το κλινικό μοντέλο θεωρεί ότι τα σεξουαλικά και βίαια εγκλήματα καθώς και η τάση για υποτροπή οφείλονται σε ατομική παθολογία και καθίστούν το άτομο ανεύθυνο. Κατά συνέπεια αντιτίθεται σε οποιαδήποτε μορφή τιμωρίας. Απλά, σε περίπτωση κινδύνου για την κοινωνία προβλέπει εγκλεισμό αόριστης διάρκειας. Η θεραπευτική επιλογή αποτελεί την κατ' εξοχήν επιλογή του κλινικού προτύπου.

Οι κριτικές που εκφράζονται για το πρότυπο αυτό αναφέρονται κυρίως α) στο ότι δεν μπορούμε να στηριχθούμε με σιγουριά στη διάγνωση των διαταραχών της προσωπικότητας, β) στη δυσκολία πρόβλεψης των βίαιων συμπεριφορών και γ) στο μικρό ποσοστό επιτυχίας των θεραπευτικών προγραμμάτων. Μελέτες που έγιναν στις Η.Π.Α. έδειξαν ότι το ποσοστό υποτροπής ήταν το ίδιο ανάμεσα στους βίαιους σεξουαλικούς εγκληματίες που υπέστησαν θεραπευτική αγωγή και στον υπόλοιπο ποινικό πληθυσμό.

Το «νομικό» πρότυπο που αναπτύχθηκε στις δεκαετίες του '60 και του '70 στηρίχθηκε στη φιλοσοφία του κοινωνικού ελέγχου και στην ασφάλεια του κοινού, τονίζοντας την προτεραιότητα των ατομικών δικαιωμάτων. Το σύστημα αυτό που βασίζεται στις κυρώσεις υπήρξε συνέπεια της καταγγελίας από διάφορα κοινωνικά κινήματα των καταχρήσεων και της αναξιοπιστίας του κλινικού μοντέλου. Όλοι οι διανοητικά υγιείς είναι υπεύθυνοι των πράξεών τους συμπεριλαμβανομένων και των σεξουαλικών εγκληματιών. Το νομικό σύστημα βασίζεται πρωτίστως στην πράξη και όχι στο δράστη. Η ποινή πρέπει να αναλογεί προς τη βαρύτητα του αδικήματος και το παρελθόν του παραβάτη.

Σε αντίθεση με το κλινικό πρότυπο που προβλέπει απροσδιόριστες κυρώσεις με δυνατότητα εγκλεισμού για θεραπεία, το νομικό πρότυπο προβλέπει ποινές προσδιορισμένου χρόνου. Η εξέλιξη αυτή βοηθήθηκε και από την ανάπτυξη των διαφόρων κινήματων για την προστασία των ατομικών ελευθεριών.

Όμως περνώντας από το κλινικό στο νομικό μοντέλο αφήσαμε στην άκρη τη θεραπεία του εγκληματία, τα δικαιώματα του θύματος και την ασφάλεια των πολιτών, δείχνοντας την προτίμησή μας προς τα βασικά δικαιώματα των παραβατών και των διανοητικά ασθενών. Ως συνέπεια, οι έννοιες των σεξουαλικά επικίνδυνων προσώπων και της σεξουαλικής ψυχopaθείας αμφισβητήθηκαν με το σκεπτικό ότι παραβίαζαν τις βασικές αρχές της δικαιοσύνης και συγκεκριμένα την ισότητα ενώπιον του νόμου και το δικαίωμα να αποδεχθεί ή να αρνηθεί κάποιος μία θεραπεία. Στην πράξη, πολυάριθμες ήταν οι καταγγελίες για περιπτώσεις ατόμων που, χωρίς να παρουσιάζουν κίνδυνο, έμειναν εγκλεισμένα για χρονικό διάστημα πολύ μεγαλύτερο απ' όσο προέβλεπε ο ποινικός νόμος για την περίπτωση τους.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι αν το κλινικό πρότυπο κατηγορήθηκε για το ότι δεν ασχολήθηκε με τα δικαιώματα του δράστη, το νομικό δεν προσπάθησε να διαφυλάξει την ασφάλεια του κοινού. Παράλληλα, το μικρό ποσοστό των γυναικών - θυμάτων που κατήγγειλαν βίαια επεισόδια, η προβολή, από τα ΜΜΕ, των σεξουαλικών εγκλημάτων και ιδιαίτερα εκείνων με θύματα παιδιά καθώς και ο μεγάλος κίνδυνος υποτροπής⁴ για τους δράστες αυτών των εγκλημάτων οδήγησαν στην ανάγκη προστασίας του κοινού και των θυμάτων.

Πρόκειται για το πρότυπο της «κοινοτικής προστασίας», που άρχισε να υλοποιείται στο τέλος της δεκαετίας του '80 στις Η.Π.Α. και Αυστραλία και ασχολήθηκε κυρίως με την απειλή που αποτελούν οι σεξουαλικοί εγκληματίες για τα πιο ευάλωτα μέλη της κοινωνίας και ιδιαίτερα τις γυναίκες και τα παιδιά. Σε πολιτικό επίπεδο η Κυβέρνηση έθεσε ως προτεραιότητες την προστασία του νόμου και της τάξης.

Το πρότυπο της «κοινοτικής προστασίας» στηρίχθηκε στα ακόλουθα σημεία:

(1) Οι σεξουαλικοί και βίαιοι εγκληματίες αποτελούν ένα σοβαρό και πραγματικό κίνδυνο για τις γυναίκες και τα παιδιά. Έστω και αν ο αριθμός τους είναι σχετικά μικρός, είναι υπαίτιοι για σημαντικές σωματικές και ψυχολογικές βλάβες.

(2) Οι πολιτικοί και γραφειοκράτες έδωσαν υπερβολική σημασία στα δικαιώματα των παραβατών και όχι στα θύματα των βίαιων και σεξουαλικών εγκλημάτων.

(3) Το μικρό ποσοστό επιτυχίας των προγραμμάτων θεραπείας και αποκατάστασης για τις παραπάνω κατηγορίες εγκληματιών σημαίνει ότι, μετά την απελευθέρωσή τους, εξακολουθούν ν' αποτελούν ένα μεγάλο κίνδυνο για το κοινό. Οι σεξουαλικοί και βίαιοι εγκληματίες θάπρεπε να παραμένουν έγκλειστοι μέχρις ότου δεν συνιστούν πλέον κίνδυνο για το κοινό.

(4) Οι δικαστικές και ιατρικές αρχές δεν κατάφεραν να επιτηρήσουν ικανοποιητικά τα άτομα αυτά μετά την απελευθέρωσή τους.

Ο φόβος του κοινού για τους σεξουαλικά βίαιους εγκληματίες καλλιεργήθηκε από τα media και οδήγησε ορισμένα κράτη να ψηφίσουν νόμους με ειδικές ρυθμίσεις. Η εξέλιξη πυροδοτήθηκε από την υπόθεση Shriner ενός «περίεργου τύπου» ελαφρά καθυστερημένου που βίασε και ακρωτηρίασε το 1989 ένα αγοράκι 7 χρόνων. Παρ' όλο που είχε ένα φάκελο με αρκετές σεξουαλικές επιθέσεις δεν είχε καταδικασθεί παρά μόνο μία φορά. Λόγω απουσίας συντονισμού της δράσης των κρατικών

4. Για παράδειγμα σέ 197 περιπτώσεις δραστήων εγκλημάτων κατά μικρών παιδιών, μεταξύ 1965 και 1973, βρέθηκε ότι ένα ποσοστό 42%, είχαν ήδη καταδικασθεί για ένα βίαιο ή σεξουαλικό έγκλημα.

υπηρεσιών ο Shriner, την εποχή του εγκλήματος κυκλοφορούσε χωρίς επιτήρηση διότι η ποινή του είχε τελειώσει και ένας δικαστής είχε αποφανθεί ότι δεν παρούσαζε «άμεσο κίνδυνο» για να εγκλεισθεί σύμφωνα με το νόμο.⁵

Το ειδικό έγκλημα του Shriner, οδήγησε στη δημιουργία ενός Ομίλου προστασίας των θυμάτων που ονομάστηκε «Τάγμα του παπουτσιού του τένις» αφού ένα παπούτσι του τένις οδήγησε την αστυνομία στα ίχνη του σαδιστή εγκληματία.

Ακολούθησε η δημιουργία ενός δεύτερου ομίλου. «Οι φίλοι της Ντιάνας» στη μνήμη του κοριτσιού που βιάστηκε και δολοφονήθηκε από το Gene Kane.

Μετά από πιέσεις, η Κυβέρνηση της Πολιτείας του Washington, όρισε μία επιτροπή για την κοινοτική προστασία (Task Force on Community Protection) που πρότεινε το Νόμο για την Κοινοτική Προστασία (The community Protection Act) του 1990. Ανάμεσα στα μέτρα που προβλέπει αυτός ο νόμος είναι:

1) Η επέκταση της λίστας των σεξουαλικών εγκλημάτων ώστε να περιλάβει τη διάρρηξη κατοικίας και την πυρομανία με σεξουαλικά κίνητρα.

2) Μία μεγαλύτερη αυστηρότητα των ποινών για τα περισσότερα σεξουαλικά αδικήματα.

3) Την υποχρεωτική θεραπεία των ανηλίκων σεξουαλικών εγκληματιών.

4) Την επιμήκυνση του χρόνου επιτήρησης μετά την απελευθέρωσή τους για ορισμένους εγκληματίες.

5) Μία υποχρέωση για τους καταδικασθέντες που εξέτισαν την ποινή τους ν' αναφέρονται στην αστυνομία.

6) Τη δημοσίευση πληροφοριών για τις κινήσεις των εγκληματιών αυτών.

7) Μία ειδοποίηση στην εισαγγελία 90 μέρες πριν την απελευθέρωση και τέλος.

5. Αξίζει να δώσουμε περισσότερες λεπτομέρειες γι' αυτή την υπόθεση. Ο Shriner στα 16 του χρόνια είχε σκοτώσει ένα κορίτσι 15 χρόνων. Εγκλείστηκε σε άσυλο ως «εγκληματίας διανοητικά ασθενής» χωρίς όμως να βρεθεί ένοχος εγκλήματος. Μεταξύ 1977 και 1987, εξέτισε ποινή κάθειρξης 10 χρόνων για απαγωγή και βιασμό δύο κοριτσιών 16 ετών. Μόλις εξέτισε την ποινή του, προσπάθησαν να τον κλείσουν σε Ίδρυμα, χωρίς όμως επιτυχία και παρά το γεγονός ότι είχαν ανακαλύψει συγκεκριμένα σχέδιά του που εξέθεταν τους τρόπους που χρησιμοποιούσε για να απαγάγει και βασανίζει τα θύματά του. Μεταξύ 1987 και 1989 (ημερομηνία της σύλληψής του) εξέτισε δύο ποινές φυλάκισης για επίθεση και παράνομη κατακράτηση. Κατά τη σύλληψή του για απαγωγή και σεξουαλική επίθεση περίμενε να δικαστεί για μια άλλη κατηγορία.

8) Το πιο αμφιλεγόμενο μέτρο: τη ρήτρα απροσδιόριστου εγκλεισμού μετά την έκτιση της ποινής για τους δράστες που θεωρούνται ως βίαιοι άρπαγες σεξουαλικοί εγκληματίες (Sexual Violent Predators (SVP)).

Η δημιουργία της κατηγορίας του βίαιου άρπαγα σεξουαλικού εγκληματία παρουσιάζει, κατά τη γνώμη μας, εξαιρετικό ενδιαφέρον, γιατί αποτελεί μία από τις πρόσφατες προσπάθειες προσδιορισμού της «επικινδυνότητας» ενός ατόμου.

Έτσι ως βίαιος άρπαγας σεξουαλικός εγκληματίας (SVP) θεωρείται εκείνος που έχει ήδη καταδικασθεί ή που κατηγορείται για ένα ή περισσότερα εγκλήματα σεξουαλικής βίας, που είναι διανοητικά ανώμαλος (abnormal) ή ανισόρροπος, πράγμα που καθιστά δυνατή την υποτροπή του.

Ένα τέτοιο άτομο κλείνεται για απροσδιόριστο χρόνο στο ειδικό κέντρο εγκλεισμού της πολιτείας χωρίς δυνατότητα υφ όρον απόλυσης. Δεν μπορεί να αφεθεί ελεύθερος παρά με απόφαση δικαστηρίου από δικαστές ή ενόρκους που θ' αποφασίσουν ότι δεν συντρέχουν πλέον οι παραπάνω προϋποθέσεις. Πράγμα πολύ σημαντικό το Ακυρωτικό της Πολιτείας του Washington έκρινε τη νομοθεσία συνταγματική με ψήφους 6 εναντίον 3.

Προσωπικά προτιμούμε τη λύση της αυστραλιανής νομοθεσίας, η οποία δεν περιορίστηκε στους σεξουαλικά βίαιους εγκληματίες. Ο νόμος *Community Protection Bill (Violent Offenders)*, στοχεύει να προστατεύσει το κοινό από τα επικίνδυνα άτομα χωρίς να προσδιορίζει το σεξουαλικό χαρακτήρα. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να προστατευθούν τα πολυάριθμα θύματα ένδοικογενειακής βίας όταν δεν υφίσταται ο σεξουαλικός χαρακτήρας της συμπεριφοράς.

Η αυστραλιανή νομοθεσία θεωρεί ως βίαιους εγκληματίες εκείνους που έχουν εκτίσει μία στερητική της ελευθερίας ποινή και θεωρούνται ως επικίνδυνοι. Πρέπει ο φάκελος τους να περιέχει τουλάχιστον ένα υποχρεωτικό ψυχιατρικό εγκλεισμό και να παρουσιάζουν, σύμφωνα με τη μαρτυρία δύο ψυχιάτρων, μία σοβαρή διαταραχή της προσωπικότητας που τους προσδίδει με μεγάλες πιθανότητες, τη δυνατότητα να τελέσουν ένα άλλο έγκλημα κατά του προσώπου.

Η διαφορά μεταξύ των νομοθεσιών του Washington και της Victoria δεν περιορίζεται στο σεξουαλικό χαρακτήρα της συμπεριφοράς. Η αμερικανική τάση, που έχει εκδηλωθεί και στον τομέα της πορνογραφίας, προτιμά να προσδιορίσει συγκεκριμένες περιπτώσεις και καταστάσεις, ώστε να μην υπάρξει δυνατότητα διαφυγής κάποιου επικίνδυνου εγκληματία που θα στηριχθεί στην αοριστία της νομοθεσίας.

Αντίθετα, η αυστραλιανή νομοθεσία, υιοθετεί μία γενική ρήτρα για τον προσδιορισμό του «επικίνδυνου» εγκληματία, λύση που προσιδιάζει περισσότερο προς τις νομοθεσίες του ηπειρωτικού δικαίου.

Πάντως και η αμερικανική νομοθεσία δεν μπορεί να αποφύγει τις αοριστίες της προσφυγής στην έννοια (αρκετά αόριστη) του «σεξουαλικού βίαιου άρπαγα εγκληματία».

Και τα δύο πρότυπα, έγιναν, στη συνέχεια αντικείμενο κριτικής από τους οπαδούς του νομικού μοντέλου αφού προβλέπουν μία απροσδιόριστη κράτηση που προσβάλλει πολλά βασικά ατομικά δικαιώματα.

Όσον αφορά την καναδική νομοθεσία, τα τελευταία χρόνια, υπήρξε μια εξέλιξη προς το πρότυπο της κοινοτικής προστασίας. Η πολιτική βούληση εκδηλώθηκε καθαρά το 1993 όταν ο Γενικός Εισαγγελέας Doug Lewis, προτείνοντας μία σειρά μέτρων τόνισε μεταξύ άλλων:

«Το κοινό έχει κουραστεί μ' ένα σύστημα που ελευθερώνει τους βίαιους εγκληματίες που παρουσιάζουν ένα υψηλό κίνδυνο υποτροπής. Αναρωτιέται, και με το δίκιο του, που είναι τα δικαιώματά του [του κοινού], τα δικαιώματα των θυμάτων και ιδιαίτερα των παιδιών να μη δολοφονούνται ή βιάζονται από αυτούς τους εγκληματίες [...].

Οι Καναδοί συμφωνούν χωρίς ενδοιασμούς στο εξής: Η κυβέρνηση πρέπει να μπορεί να έχει υπό κράτηση τους βίαιους εγκληματίες για όσο διάστημα αποτελούν μία απειλή για την κοινωνία.»

Υπάρχουν όμως και άλλες απόψεις, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η βία δεν είναι παρά ευκαιριακά η αντίδραση ατόμων ιδιαίτερα παθολογικών ενώ τις περισσότερες φορές είναι το προϊόν βασικών κοινωνικών δομών και πολιτιστικών συνθηκών. Η κοινωνιοποίηση (socialisation) των φύλων, η εικόνα της βίας στη λαϊκή κουλτούρα, η προβληματική πειθαρχία στο σχολείο και το σπίτι καθώς και η εμποριοποίηση της γυναικείας σεξουαλικότητας, φαίνεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνία και να βοηθούν την εκδήλωση βίας και τις σεξουαλικές επιθέσεις.

Ο συγγραφέας καταλήγει σε μία σημαντική διαπίστωση: Οι κυβερνήσεις που θέτουν λιγότερο βάρος στην προστασία του κοινού και περισσότερο στα δικαιώματα των παραβατών, κινδυνεύουν, λόγω του γενικού κλίματος φόβου και ανασφάλειας που επικρατεί, να χάσουν την υποστήριξη του εκλογικού σώματος. Για το λόγο αυτό προβλέπει ότι τα διάφορα συστήματα θα συνεχίσουν ν' απομακρύνονται από το κλινικό και νομικό πρότυπο και θα προτιμούν όλο και περισσότερο τις λύσεις που προσφέρει το μοντέλο της κοινοτικής προστασίας.

Η επόμενη δημοσίευση συνδέεται έμμεσα με το θέμα της σεξουαλικής εγκληματικότητας. Ο τίτλος της είναι: «Φυλακές - AIDS και δημοσιοποίηση των ιατρικών πληροφοριών. Νομική και δεοντολογική ανάλυση».⁶

6. Το άρθρο είναι των Ralf Jurgens και N. Gilmore, Γενικό Συντονιστή και Πρόεδρο αντίστοιχα της καναδικής επιτροπής εμπειρογνομόνων για το AIDS στις φυλακές.

Οι συγγραφείς ξεκινούν με μία διαπίστωση που πραγματικά εντυπωσιάζει: Ένας κρατούμενος στους 138 (ποσοστό 0,7%) ήτοι 95 στους 13,110 κρατούμενους των καναδικών φυλακών είναι φορέας του AIDS. Στην περίπτωση μιας γυναικείας φυλακής του Μόντρεαλ μεσαίας ασφαλείας το ποσοστό ανέρχεται σε 7,2%.

Τα πολύ υψηλά αυτά ποσοστά σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού οφείλονται κυρίως στην αλόγιστη χρήση ναρκωτικών και ειδικότερα για τις γυναίκες στην ύπαρξη πολλών από αυτές που εξασκούσαν την πορνεία.

Μπροστά στα ανησυχητικά αυτά ποσοστά υιοθετήθηκε μία «ρεαλιστική λύση» από το δεκέμβριο του 1991: Να προσφέρονται προφυλακτικά στους κρατούμενους των ομοσπονδιακών φυλακών.

Στις 15 Ιουνίου 1992 ιδρύθηκε μία Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για το AIDS στις φυλακές (CESP) με αντικειμενικό στόχο να βοηθήσει την Κυβέρνηση του Καναδά να προστατέψει την υγεία των κρατούμενων και του φυλακτικού προσωπικού και να προλάβει τη μετάδοση του ιού και άλλων μολυσματικών ασθενειών.

Αμέσως ετέθη το θέμα του εμπιστευτικού χαρακτήρα των πληροφοριών που κατέχουν οι γιατροί. Πρόσφατα, το Καναδικό Ακυρωτικό αναγνώρισε τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των πληροφοριών που έδωσε κάποιος ασθενής ή που τον αφορούν: «Όποιος ασθενής δίνει προσωπικές πληροφορίες στα πλαίσια μιας σχέσης γιατρού - ασθενή, το κάνει περιμένοντας εύλογα ότι ο γιατρός [θα σεβαστεί το καθήκον διατήρησης του εμπιστευτικού χαρακτήρα των πληροφοριών]»⁷

Τα μέλη της Επιτροπής πιστεύουν ότι οι κρατούμενοι έχουν τα ίδια δικαιώματα όπως και το ευρύ κοινό όσον αφορά τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των πληροφοριών που δόθηκαν στο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Ορισμένες εξαιρέσεις αναγνωρίστηκαν, πάντως στο καθήκον εχεμύθειας, όταν η ανακοίνωση καθίσταται αναγκαία για την προστασία τρίτου προσώπου. Στις Η.Π.Α. ορισμένα δικαστήρια θεώρησαν υπεύθυνους τους γιατρούς απέναντι στα μέλη της οικογένειας ενός ασθενή γιατί δεν τους είχαν πληροφορήσει ότι έπασχε από μεταδοτική ασθένεια. Σε μία υπόθεση του 1976 τα δικαστήρια καθιέρωσαν, για πρώτη φορά, την υποχρέωση ειδοποίησης των πιθανών θυμάτων από τις πράξεις ενός ασθενούς.⁸

Το 1987, ο Ιατρικός Σύλλογος του Καναδά αποφάσισε ότι δεν είναι αντιδεοντολογικό για ένα γιατρό, να ανακοινώσει με διακριτικό τρόπο, στο ενδεχόμενο πρόσωπο και εν γνώσει του ασθενούς έστω και χωρίς τη συναίνεσή του, ότι ο ασθενής αυτός είναι φορέας του ιού του AIDS.

7. *Mc Inerney V. Mac Donald*, [1992] 2 R.C.S. 138.

8. *Tarasoff V. Regents of the University of California*, 131 Cal. Rptr 14 (1976).

Πρέπει όμως το δημόσιο συμφέρον να υπερτερεί καταφανώς του συμφέροντος του ασθενούς.

Όσον αφορά ειδικότερα τους κρατούμενους, η Σωφρονιστική Υπηρεσία του Καναδά αναγνώρισε ότι το καθήκον εχεμύθειας των γιατρών δεν είναι απόλυτο όταν υπάρχει λόγος να πιστεύουμε ότι ένας κρατούμενος παρουσιάζει κίνδυνο για την ασφάλεια των άλλων.

Η Επιτροπή, βασιζόμενη στους τρόπους μετάδοσης του AIDS, πρότεινε διάφορους τρόπους πρόληψης που αφορούν κυρίως την αποφυγή των επεισοδίων βίας,⁹ και την πρόληψη ατυχημάτων όπως για παράδειγμα να χρησιμοποιούνται ανθεκτικά γάντια όταν γίνεται έρευνα με βελόνες στα στρώματα των κρατούμενων.

Για το θέμα των σεξουαλικών σχέσεων και στηριζόμενοι σε έρευνες στις Η.Π.Α., που έδειξαν ότι ένα ποσοστό 10 έως 30% των κρατουμένων διατηρούν ομοφυλοφιλικές σχέσεις, η επιτροπή πρότεινε να χορηγείται στους κρατούμενους κατά την είσοδό τους στη φυλακή, βαλιτσάκι που να περιέχει προφυλακτικά, κλωστή καθαρισμού για τα δόντια και λιπαντικό (lubrifiant) ώστε να μη φοβούνται να τα ζητήσουν από την υπηρεσία. Δεδομένου επίσης ότι οι έρευνες έχουν καταδείξει ότι ένα 50% περίπου των κρατουμένων κάνουν χρήση ναρκωτικών, η επιτροπή προτείνει σε μια ρεαλιστική αντιμετώπιση τη χορήγηση συρίγγων μιας χρήσεως για την αποφυγή μετάδοσης του ιού του AIDS.

Κλείνοντας το δημοσίευμα για τη δημοσιοποίηση των ιατρικών πληροφοριών οι συγγραφείς καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι μία τέτοια πρακτική δικαιολογείται σε σπάνιες και εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν μετά από μία εκτίμηση της συγκεκριμένης κατάστασης, εμφανίζεται ως αναγκαίο, αποτελεσματικό και ως το μέτρο το λιγότερο εξαναγκαστικό για την πρόληψη βλάβης.

Η μελέτη του τμήματος αυτού της Επιθεώρησης *Criminologie*, που αφορά τους βίαιους σεξουαλικούς εγκληματίες προβληματίζει. Η αποτυχία μιας αποτελεσματικής θεραπευτικής αγωγής μέσω του εγκλεισμού, η ανάγκη προστασίας των βασικών δικαιωμάτων αυτών των εγκληματιών, η δυσκολία προσδιορισμού της «επικινδυνότητας» που παρουσιάζουν, αλλά και η ανάγκη προστασίας των θυμάτων και του κοινού πρέπει να μας οδηγήσουν προς νέες λύσεις.

Ο σεξουαλικός βίαιος εγκληματίας, ενώ είναι εξαιρετικά επικίνδυνος όταν εκδηλώνει την επιθετικότητά του μπορεί να λειτουργήσει σχετικά κανονικά τον υπόλοιπο χρόνο. Θα μπορούσε άραγε αυτή η κατάσταση να ελεγχθεί με τη χορήγηση κατασταλτικών φαρμάκων για την επιθετικό-

9. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση ενός ποδοσφαιριστή στην Αυστραλία που μολύνθηκε όταν υπέστη σοβαρές κακώσεις μετά τη σύγκρουσή του με άλλο παικτη φορέα του ιού σελ. 143.

τητα; Η πρόοδος της ιατρικής επιστήμης και ιδιαίτερα της ενδοκρινολογίας μπορεί να μας βοηθήσει προς την κατεύθυνση αυτή. Ο βίαιος εγκληματίας (και όχι μόνον ο σεξουαλικά βίαιος) θα μπορεί να παρουσιάζεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα για να υφίσταται αυτή τη φαρμακευτική αγωγή. Τα πλεονεκτήματα μιας τέτοιας λύσης είναι εμφανή. Με μια ελάχιστη προσβολή των βασικών του δικαιωμάτων (εφόσον βέβαια η συμμετοχή στο πρόγραμμα θα είναι εθελούσια) το άτομο θα εξακολουθήσει να είναι κοινωνικά ενεργό στην οικογένεια και την εργασία του ενώ ταυτόχρονα θα εξοικονομούνται σημαντικά ποσά από τη μη υποχρέωση εγκλεισμού σε ίδρυμα.

Το τεύχος κλείνει με δύο δημοσιεύσεις έξω από τη θεματική «σεξ και εγκληματικότητα». Η πρώτη αφορά μία μελέτη των ανθρωποκτονιών μεταξυ συζύγων στο Montreal¹⁰ που ανέρχονται σε 10 περίπου κατ' έτος μεταξύ 1985 και 1989. Το αδίκημα αυτό αποτελεί την ύστατη μορφή συζυγικής βίας. Υπάρχει όμως μία μικρή βιβλιογραφία για το θέμα σε σύγκριση με τα δημοσιεύματα που αφορούν τις γυναίκες θύματα βίας.

Οι περισσότερες έρευνες που έχουν γίνει γύρω από το θέμα αυτό, δείχνουν ότι η αστάθεια στις σχέσεις και οι οικονομικές δυσκολίες είναι συνήθως οι παράγοντες ή τα «αίτια» της συζυγικής ανθρωποκτονίας. Πολλοί συγγραφείς αποδίδουν μεγάλη σημασία στην ανδρική ζήλια υπό την ευρεία έννοια, τη θέληση δηλαδή του άνδρα να κυριαρχεί αποκλειστικά σε κάποιον άλλο. Στη συγκεκριμένη έρευνα που διεξήγαγαν ο M.Cusson και η R.Boisvent, στις 77 συζυγοκτονίες τουλάχιστον οι 42 (ποσοστό 54,5%) οφείλονται στην παραπάνω αιτία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι 3 από τις 77 αποτελούν περιπτώσεις ευθανασίας όπου ηλικιωμένοι άνδρες σκότωσαν τις γυναίκες τους που υπέφεραν από σοβαρές αρρώστιες και αυτοκτόνησαν στη συνέχεια.

Επίσης ενδιαφέρουσα είναι η διαπίστωση ότι οι διαταραγμένες σχέσεις όπου η γυναίκα φεύγει από το σπίτι και ξαναγυρίζει ύστερα από υποσχέσεις του συζύγου ότι θα διορθωθεί η κατάσταση, παρουσιάζουν περισσότερες πιθανότητες να έχουν άσχημο τέλος εφόσον επιτρέπουν στον άνδρα ν' αφήσει να ωριμάσει το σχέδιο εξόντωσης της συζύγου του.

Στην τελευταία μελέτη του ιστορικού M.Renneville: «Η ανθρωπολογία του εγκληματία στη Γαλλία», ο συγγραφέας ασχολείται με τη γέννηση και εξέλιξη της εγκληματολογικής ανθρωπολογίας στη Γαλλία η οποία προηγήθηκε σε πολλά σημεία της ιταλικής θετικής σχολής.

Το τεύχος της Επιθεώρησης *Criminologie*, που αναλύσαμε, είναι επίκαιρο, ενδιαφέρον και, κυρίως, έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα αφού οι

10. Συγγραφείς είναι ο M.Cusson και η R.Boisvert.

επιστήμονες που συμμετέχουν προέρχονται από τους ψυχιάτρους, ψυχολόγους, νομικούς, κοινωνιολόγους και εγκληματολόγους. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η σφαιρική ανάλυση των θεμάτων και δεν πέφτει το βάρος και η προτίμηση, σε μία μονόπλευρη εξέταση της εγκληματικής πραγματικότητας. Ο αναγνώστης έχει μπροστά του τις διάφορες απόψεις και μπορεί ο ίδιος να κατανοήσει και συνηδητοποιήσει ορισμένα φαινόμενα ώστε να μπορέσει να συμμετάσχει με πιο ενεργό τρόπο στη χάραξη μιας σωστής αντεγκληματικής πολιτικής.

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Το υπό παρουσίαση τεύχος της Επιθεώρησης *Criminologie* είναι, κυρίως, αφιερωμένο στο θέμα της προφυλάκισης και της προσωρινής κράτησης. Είναι ένα ζήτημα που προκαλεί δυσφορία στους ειδικούς επιστήμονες, αφού η «κράτηση» πριν την έκδοση δικαστικής απόφασης δεν είναι κανονικά μία ποινή, παρά ένα μέτρο ασφαλείας. Δυστυχώς στην πράξη και όπως εκτελείται είναι εξαιρετικά δύσκολο να την διακρίνομε από την ποινή της φυλάκισης. Έτσι δημιουργείται η υποψία για επιβολή ποινής χωρίς να υπάρχει ένοχος.¹

Στην πρώτη παρουσίαση, σχετική με την προφυλάκιση στην Επαρχία του Quebec, η συγγραφέας τονίζει τον αυθαίρετο χαρακτήρα αυτού του μέτρου. Γενικά ο σωφρονιστικός πληθυσμός των φυλακών του Quebec αποτελείται κυρίως από δύο κατηγορίες ατόμων: α) εκείνους που δε μπόρεσαν να πληρώσουν ένα πρόστιμο στις περιπτώσεις, για παράδειγμα, των τροχαίων αδικημάτων και β) εκείνους που παραμένουν έγκλειστοι για ένα διάστημα ή και για όλη τη διάρκεια της διαδικασίας μέχρι την έκδοση της απόφασης του δικαστηρίου. Στην τελευταία αυτή περίπτωση πρόκειται για τη χρησιμοποίηση της φυλακής για τους πιο ενδεείς και απροστάτευτους. Βρίσκονται εκεί όχι γιατί το αδίκημα που τέλεσαν αποτελεί κίνδυνο για την κοινωνία αλλά διότι δεν μπόρεσαν να καταβάλλουν ή να προσφέρουν επαρκείς εγγυήσεις ότι θα είναι παρόντες στη δίκη τους.

Στην έρευνα που διεξήγαγε η Marie-Marthe Cousineau απεδείχθη ότι οι υπεύθυνοι που θα επιβάλλουν την προφυλάκιση λαμβάνουν υπόψη όχι μόνον στοιχεία που αφορούν τη φύση του εγκλήματος και την εγκληματική «προϊστορία» του ύποπτου, αλλά και στοιχεία που αφορούν την κοινωνική θέση και σταθερότητα του ατόμου (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, οικογενειακή κατάσταση). Μπροστά στη δυσκολία να προβλέψουν τη μελλοντική συμπεριφορά του ατόμου, οι υπεύθυνοι προτιμούν την προσωρινή κράτηση από τη στιγμή που η κατάσταση του υπόπτου εμφανίζεται, έστω και στο ελάχιστο προβληματική.

Και όμως η περίοδος αυτή της προφυλάκισης που φαίνεται ν' αποτελεί την εύκολη λύση, ενέχει σημαντικές συνέπειες για τα άτομα που θα την υποστούν. Ήδη από το 1969 η Καναδική Επιτροπή Ποινικής και Σωφρονιστικής Μεταρρύθμισης είχε τονίσει ότι η περίοδος κράτησης μπορεί να σηματοδέψει για πάντα τον κατηγορούμενο «έστω και αν κηρυχθεί αθώος

1. Η Marie-Marthe Cousineau αναφέρεται στα λόγια του Ph. Robert, *Criminologie*, σελ. 3.

στη συνέχεια». Από την πλευρά της η Επιτροπή Μεταρρύθμισης του Δικαίου του Καναδά ανέφερε το 1988 ότι «η αρχή της δικαισύνης απαιτεί η προσωρινή κράτηση να μη χρησιμοποιείται παρά ως ύστατο μέτρο.»²

Και όμως η πρακτική εφαρμογή του μέτρου της προφυλάκισης δείχνει ότι δεν αποτελεί την εξαίρεση αφού, στις αρχές του 1990, οι προφυλακισμένοι αποτελούσαν το 60% των εισαγωγών στις φυλακές του Quebec.

Ο Καναδικός Ποιν. Κώδικας (άρ. 515 (10) προβλέπει δύο περιπτώσεις όπου μπορεί να επιβληθεί κράτηση πριν και κατά την διάρκεια της δίκης.

«1) Για να εξασφαλισθεί η παρουσία του υπόπτου ενώπιον του δικαστηρίου και

2) Όταν το επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας, ιδίως όταν υπάρχει πιθανότητας τέλεσης ενός άλλου εγκλήματος.»

Η πρώτη περίπτωση είναι δύσκολο να στοιχειοθετηθεί αφού ο ύποπτος θα πρέπει να μη μπορεί να δώσει μία διεύθυνση πράγμα μάλλον απίθανο. Αποτελεί επομένως τη μειοψηφία των περιπτώσεων. Αντίθετα η δεύτερη, η προστασία δηλαδή της δημόσιας ασφάλειας, χρησιμοποιείται συχνότερα και αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος των προσωρινών κρατήσεων. Υπάρχουν όμως πολλές δυσκολίες για να προσδιορισθεί αν υπάρχει αυτός ο κίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια. Και τούτο γιατί η απόφαση δεν αφορά μία πραγματική και υπάρχουσα συμπεριφορά, η οποία, επί πλέον, πρέπει να προσδιορισθεί με τη συνδρομή σε απροσδιόριστα και ασαφή στοιχεία όπως το δημόσιο συμφέρον, ο κίνδυνος για το κοινό ή για το ίδιο το άτομο.

Στα γενικά αυτά κριτήρια προστίθενται και άλλες περιπτώσεις από το νόμο όπως όταν πρόκειται για εξαιρετικά σοβαρό αδίκημα, για εισαγωγή και εμπορία ναρκωτικών ή για άτομο που διατελεί ήδη υπό καθεστώς κράτησης. Για τις λιγότερο σοβαρές περιπτώσεις όπως τα εγκλήματα κατά της περιουσίας, που αποτελούν παρ' όλα αυτά το 51,8% των υποθέσεων, λαμβάνονται υπόψιν κυρίως τα προσωπικά χαρακτηριστικά και η «δικαστική» προϊστορία του υπόπτου για ν' αποφασισθεί αν θα προφυλακισθεί. Ας πάρουμε για παράδειγμα το αδίκημα της χρήσης ακάλυπτων επιταγών ή τις σωματικές βλάβες. Αυτός που παρουσιάζει μια καλή εικόνα, ένα σίγουρο επάγγελμα, σταθερές οικογενειακές σχέσεις ικανοποιητικό εισόδημα και λευκό ποινικό μητρώο θα έχει όλες τις πιθανότητες με το μέρος του για να παρουσιασθεί ελεύθερος μπροστά στο δικαστή, ενώ κάποιος άλλος νεότερος, χωρίς δουλειά, χωρίς σύζυγο, έχει πολλές πιθανότητες να μείνει κρατούμενος καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας και ακόμη περισσότερες αν διαθέτει ποινικό μητρώο ή είναι «γνωστός» στην αστυνομία.

2. Commission de reforme du Droit du Canada, *Les mesures assurant la comparution, la mise en liberte provisoire et la detention avant le proces*, Document de travail, No 57, Ottawa, 1988.

Εκτός από τα προσωπικά χαρακτηριστικά, ορισμένες συμπεριφορές οδηγούν συχνότερα σε καθεστώς κράτησης. Για παράδειγμα, η κλοπή με χρήση απειλής σε εμπορικό κατάστημα οδηγεί κατ' ευθείαν στην αστυνομία και σε ένα 75% των περιπτώσεων επιβάλλεται προφυλάκιση από το δικαστήριο έστω και αν τα κέρδη ήταν μικρά και δεν υπήρξαν σωματικές βλάβες. Η αυστηρότητα αυτή μπορεί να οφείλεται στις πιέσεις του κοινού για μια μεγαλύτερη αυστηρότητα στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Συμπερασματικά, οι πιο ενδεείς και «ποινικά» βεβαρυμένοι, κινδυνεύουν περισσότερο να βρεθούν υπό κράτηση για ένα μέρος ή για όλη τη διάρκεια των διαδικασιών.

Όσον αφορά την απόφαση της αστυνομίας να διατάξει την κράτηση παρά το γεγονός ότι ο νομοθέτης επιτάσσει με σαφήνεια ότι η σύλληψη πρέπει ν' αποφεύγεται κατά το δυνατό, τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν ότι σε 43,9% των περιπτώσεων ο ύποπτος θα παρουσιαστεί στο δικαστήριο ως κρατούμενος.

Η έρευνα της Marie-Marthe Cousineau απέδειξε και άλλα ενδιαφέροντα σημεία. Ενώ πιστεύαμε ότι η εμπλοκή του ατόμου στα δίχτυα της ποινικής καταστολής γινόταν κυρίως όσο προχωρούσε η ποινική διαδικασία, στην πραγματικότητα γίνεται πολύ νωρίτερα. Ένα προσδιοριστικό σημείο είναι η απόφαση του αστυνομικού να συλλάβει ή όχι τον ύποπτο για να τον οδηγήσει στο Τμήμα. Από το σημείο αυτό τα 3/4 των υπόπτων που συνεληφθήσαν και κρατήθηκαν στο Τμήμα θα παραμείνουν υπό κράτηση μέχρι την πρώτη εμφάνιση ενώπιον του δικαστηρίου. Θ' αποτελέσουν δε μαζί το *reservoir* απ' όπου θα ληφθούν εκείνοι που θα παραμείνουν κρατούμενοι καθ' όλη τη διαδικασία (ποσοστό 95%).

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός είναι ότι υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στο ότι κάποιος είναι υπό κράτηση και στην έκβαση της δίκης του. Οι ύποπτοι που εμφανίζονται υπό κράτηση ενώπιον του δικαστηρίου κρίνονται ένοχοι πιο συχνά και τους επιβάλλονται αυστηρότερες ποινές. Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι, ενώ ένα ποσοστό 62% από τους ύποπτους εν ελευθερία κρίθηκαν ένοχοι, το ποσοστό ανέρχεται σε 86,2% όταν πρόκειται για ύποπτους υπό κράτηση. Πολλοί μάλιστα προφυλακισθέντες μη αντέχοντας την κατάσταση αυτή παραδέχονται την ενοχή τους με μόνο στόχο να λήξει αυτό το καθεστώς.

Όσον αφορά την ποινή που επιβάλλεται τελικά η διαφορά είναι ακόμη πιο εντυπωσιακή. Το ποσοστό των υπόπτων υπό κράτηση που θα καταδικασθούν σε φυλάκιση ανέρχεται σε 83,20%, ενώ το ποσοστό των υπόπτων εν ελευθερία μόνον 17,3%. Μερικοί μπορούν ν' αντιτάξουν ότι οι διαφορές αυτές οφείλονται ακριβώς στο ότι λειτουργεί σωστά ο κατασταλτικός μηχανισμός και τελικά κρατούνται οι πραγματικά επικίνδυνοι. Πιθανόν ν' αληθεύει για ορισμένες περιπτώσεις. Όμως πώς εξηγούνται τα υψηλά ποσοστά προφυλάκισης για εγκλήματα όχι σοβαρά (48,8% υπό κράτηση για απλή κλοπή 39,8% για βανδαλισμούς, 37,5% για κλεπταπο-

δοχή και 54,6% για προσβολή της δημόσιας τάξης). Πολλοί από αυτούς θα κηρυχθούν ένοχοι και θα τους απαγγελθεί ποινή φυλάκισης. Και τι να πει κανείς για το 27,7% των προφυλακισμένων εναντίον των οποίων δεν θα απαγγελθεί τελικά ποινή φυλάκισης;

Τέλος αναφέρονται τρεις ειδικές περιπτώσεις προσφυγής στην προφυλάκιση.

α) Ορισμένοι εισαγγελείς τη χρησιμοποιούν μόνο και μόνο για να περάσει το άτομο κάποιο διάστημα *minimum* στη φυλακή ιδίως σε περιπτώσεις σεξουαλικών επιθέσεων ή ενδοοικογενειακής βίας όπου δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι στο τέλος της δίκης θα υπάρξει καταδικαστική απόφαση ή φυλάκιση.

β) Οι αστυνομικοί τη χρησιμοποιούν συχνά ως μέτρο ασφαλείας. Η «υποχρέωση» που έχουν να παρουσιαστεί ο ύποπτος ενώπιον του δικαστηρίου τους ωθεί να είναι εξαιρετικά προσεκτικοί και φειδωλοί ως προς τα πρόσωπα που θ' αφήσουν ελεύθερα (εφαρμογή του ρητού «σε περίπτωση αμφιβολίας «απέχομε» εδώ «βάζομε υπό κράτηση»).

γ) Είναι αλήθεια ότι ορισμένα άτομα χωρίς κατάλυμα προτιμούν το καθεστώς της κράτησης για να έχουν ορισμένες ευκολίες που δε μπορούν να βρουν διαφορετικά; ζεστασιά, κανονική διατροφή, υγειονομική περίθαλψη. Αυτά τα άτομα δεν επιθυμούν να διαβιώσουν ελεύθερα περιμένοντας τη δίκη τους. Θάπρεπε όμως να βρούμε άλλους τρόπους για να τους βοηθήσουμε.

Η συγγραφέας καταλήγει ότι παρ' όλη την έντονη πολεμική κατά του θεσμού της προφυλάκισης και παρά τις συστάσεις για να χρησιμοποιείται με μέτρο, η έρευνα απέδειξε ότι οι αρχές εξακολουθούν να καταφεύγουν σ' ένα μεγάλο αριθμό περιπτώσεων.

Στην επόμενη δημοσίευση ο Pierre Tournier ασχολείται με το θεσμό της προσωρινής κράτησης και της προφυλάκισης όπως εφαρμόζονται στη Γαλλία. Διαπιστώνουμε ότι η χώρα αυτή βρίσκεται, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στις πρώτες θέσεις, όσον αφορά τη χρήση και την προσφυγή στα μέτρα αυτά.³

Ακολουθεί μια ενδιαφέρουσα συγκριτική παρουσίαση των συνθηκών λειτουργίας δύο καναδικών γυναικείων φυλακών, της «παραδοσιακής» *Tanguay* στο Montreal και της σύγχρονης φυλακής Burnaby στη Βρετ. Κολομβία. Η συγγραφέας ενώ στην αρχή της έρευνάς της σκόπευε να μη διακρίνει ανάμεσα σε κρατούμενες και προφυλακισμένες διεπίστωσε στην πορεία ότι οι διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης ανάμεσα στις δύο

3. Βλ. για το ίδιο θέμα: The Papatheodorou «Le recours judiciaire a des mesures dites d' anticipation» ..., (1992) *Χρονικά* σελ. 105 Ενδιαφέρον παρουσιάζει για το Γαλλικό Δίκαιο ο θεσμός του «δικαστικού ελέγχου» (*controle judiciaire*) *Ibid*.

ομάδες ήταν τέτοιες που επέβαλαν μία ξεχωριστή αντιμετώπιση του θέματος.

Για να γίνει η σύγκριση παρουσιάζονται οι συνθήκες κράτησης και των δύο σωφρονιστικών καταστημάτων. Η Julia Mc Lean ξεκινά με τη διαπίστωση ότι, στο επίπεδο του Καναδά, οι προφυλακισμένοι αποτελούν ένα 46% του συνολικού πληθυσμού κρατουμένων (ανδρών και γυναικών). Εκείνο που συνάγεται από τις στατιστικές είναι ότι όσο προχωρεί η ποινική διαδικασία τόσο ο αριθμός των γυναικών μειώνεται. Έτσι ενώ αποτελούν ένα 15% του συνολικού αριθμού των συλλαμβανόμενων δεν είναι παρά ένα 10% εκείνων που θα προφυλακισθούν και ένα 7% που θα καταδικασθούν σε φυλάκιση. Από το 1988 παρατηρείται στον Καναδά μία σημαντική αύξηση του αριθμού των γυναικών που περιμένουν τη δίκη τους υπό καθεστώς κράτησης, ενώ ταυτόχρονα η διάρκεια παραμονής τους στο σωφρονιστικό κατάντημα μειώνεται.

Ένα μείζον πρόβλημα για τις προφυλακισμένες είναι ότι δεν γνωρίζουν πόσο καιρό ακριβώς θα παραμείνουν υπό κράτηση για να μπορέσουν να ρυθμίσουν κυρίως το θέμα των παιδιών τους εφόσον στον Καναδά δεν έχει ακόμη αναγνωρισθεί το καθεστώς όπου η μητέρα μπορεί να κρατήσει το παιδί μαζί της στη φυλακή.

Στην «παραδοσιακή» φυλακή Tangway οι προφυλακισμένες διαβιούν υπό καθεστώς «αυξημένης» ασφάλειας.

Συχνά πρέπει να προστατευθούν από τις άλλες κρατούμενες. Σύμφωνα με το σωφρονιστικό προσωπικό η πελατεία αυτή είναι πολύ απαιτητική στο θέμα της ασφάλειας.

Απομονωμένες, στερημένες από το δικαίωμα εργασίας και από άλλες δραστηριότητες (όπως η χρήση του τροχόσπιτου για τις συζυγικές επισκέψεις) οι προφυλακισμένες της φυλακής Tangway θα περάσουν ένα διάστημα γεμάτο άγχος και ανία περιμένοντας τη διεξαγωγή της δίκης τους.

Οι συνθήκες διαβίωσης στη σύγχρονη φυλακή Burnaby της Βρετ. Κολομβίας είναι βέβαια τελείως διαφορετικές. Χτίστηκε το 1991 για 170 κρατούμενες σύμφωνα με τις πιο σύγχρονες προδιαγραφές. Οι κρατούμενες, ως εργασία, έχουν την καλλιέργεια φυτών και λουλουδιών καθώς και την εκπαίδευση σκύλων με σύμβαση από ιδιωτική εταιρεία.

Ο έλεγχος της ασφάλειας γίνεται με ηλεκτρονικά μέσα και το συναίσθημα της διαρκούς παρακολούθησης δημιουργεί μία κατάσταση έντονου stress. Αντίθετα με τη γενικώς κρατούσα τακτική, η Διευθύντρια της φυλακής προσπαθεί να ενώσει τις κρατούμενες με τις προφυλακισμένες γιά την επίτευξη μιας πιο «ανθρώπινης» διαβίωσης.

Για μία ακόμη φορά διαπιστώνουμε όπως είχαμε κάνει όταν επισκεφθήκαμε, το 1976, για πρώτη φορά μία καναδική σύγχρονη «ηλεκτρονική» φυλακή, ότι τα προβλήματα δεν λείπουν, αλλά εμφανίζονται με δια-

φορετική μορφή. Ανία, απομόνωση, έλλειψη ανθρώπινης επαφής είναι οι αναπόφευκτες συνέπειες μιας «τεχνολογικά» προηγμένης φυλακής.

Στο Burnaby, για παράδειγμα, υπάρχουν σοβαροί εξαναγκασμοί αναφορικά με το διαθέσιμο χώρο, χρόνο, διαπροσωπικές σχέσεις και ελευθερία έκφρασης. Μία κρατούμενη οφείλει ν' ακολουθήσει ένα αυστηρότατο ωράριο. Οι διαπροσωπικές σχέσεις γίνονται κάτω από διαρκή παρακολούθηση σε ένα κεντρικό ειδικά διαρρυθμισμένο μοντέρνο χώρο. Υπάρχουν ασφαλώς πολλά προγράμματα οργανομένων δραστηριοτήτων. Όμως μπορεί ν' αναρωτηθεί κανείς αν όλες αυτές οι δυνατότητες και δραστηριότητες μπορούν ν' αντισταθμίσουν αυτή την ατμόσφαιρα συνεχούς ελέγχου.

Τελικό συμπέρασμα είναι ότι δεν υπάρχουν μεγάλες διαφορές ως προς το καθεστώς κράτησης μεταξύ προφυλακισμένων και κρατουμένων γυναικών και όπου υπάρχουν είναι εις βάρος των προφυλακισμένων (π.χ. μη δυνατότητα εργασίας).

Η επόμενη δημοσίευση είναι αφιερωμένη στις πρόσφατες μετατροπές του Καναδικού Ποιν. Κωδ. σχετικά με τις ψυχικές διαταραχές και την επίδρασή τους στην κράτηση ενός ατόμου. Επικεντρώνεται σ' ένα πρόγραμμα του δικαστηρίου του Montreal που ονομάζεται «γιατρός στο δικαστήριο». Σκοπός του προγράμματος είναι μία πρώτη και γρήγορη εκτίμηση αν το άτομο παρουσιάζει ψυχιατρικά προβλήματα. Η εμπειρική έρευνα στηρίχθηκε στη μελέτη 117 περιπτώσεων. Διαπιστώθηκε κατά πρώτον ότι εκείνοι που διαθέτουν την πληρέστερη πληροφόρηση για την ψυχική υγεία του ατόμου είναι οι αστυνομικοί πράγμα φυσικό αφού είναι εκείνοι που έρχονται πρώτοι σε άμεση επαφή μαζί του. Από τις 117 περιπτώσεις που αποτέλεσαν αντικείμενο ψυχιατρικής εξέτασης διαπιστώθηκε ότι ο μέσος όρος ηλικίας ήταν 36,5 χρόνια. 68,4% ήταν άγαμοι. Περισσότεροι από τους μισούς (66,7%) ζούσαν από την κυβερνητική βοήθεια και μόνο 13,3% δήλωσαν εισόδημα. Ένα ποσοστό 55,6% έχουν «ψυχιατρικά» προηγούμενα και το ίδιο συμβαίνει περίπου με το ποινικό τους μητρώο (56,7%).

Τα άτομα αυτά τέθηκαν υπό κράτηση από την αστυνομία διότι ανήκαν σε μία από τις δύο κατηγορίες: α) Σ' εκείνους που έπρεπε να εξασφαλισθεί ότι θα παρουσιαστούν ενώπιον του δικαστηρίου και β) σ' εκείνους που παρουσιάζουν ένα πιθανό κίνδυνο για τους άλλους. Η πιθανότητα κινδύνου αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο και πολύπλοκο κριτήριο για να εκτιμηθεί. Περιορίζεται στον κίνδυνο που παρουσιάζει το άτομο για τους άλλους; Στη δυνατότητα τέλεσης ενός άλλου αδικήματος; Της ίδιας κατηγορίας;

Πάντως εκείνο που εκπλήσσει είναι το μεγάλο ποσοστό των ατόμων που κατηγορούνται για εγκλήματα κατά της περιουσίας και θα τεθούν υπό κράτηση. Εξάλλου η ύπαρξη «ψυχιατρικού» παρελθόντος επηρεάζει άμεσα την απόφαση. Από τα 59 άτομα αυτής της κατηγορίας, τα 42 θα

μείνουν υπό κράτηση μέχρι να διακριβωθεί η ικανότητά τους να υποστούν δίκη.

Εδώ τελειώνουν οι δημοσιεύσεις που αφορούν την προφυλάκιση. Το κείμενο που ακολουθεί έχει ιστορικό χαρακτήρα και αφορά τη μελέτη των σωφρονιστικών καταστημάτων για ανήλικους στο Βέλγιο από το 1840 έως το 1914. Το ίδιο ισχύει και για το επόμενο άρθρο που αναφέρεται στο ρόλο των «υγειονολόγων» μεταρρυθμιστών των φυλακών στο Montreal κατά τη διάρκεια του μισού του XIX αι.

Θα επιμείνω λίγο στην παρουσίαση του τελευταίου άρθρου σχετικού με τις εμπειρίες που ζούν οι γονείς των νέων παραβατών.⁴

Παραδοσιακά στην βιβλιογραφία (ψυχολογική και κοινωνιολογική) οι γονείς των νέων παραβατών γίνονταν αντικείμενο μελέτης κάτω από ένα πρίσμα αιτιότητας. Η βασική ερώτηση είναι: Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της οικογένειας που μπορεί να συνετέλεσαν στην εγκληματικότητα ή τα προβλήματα των παιδιών; Με άλλα λόγια ποια είναι τα προβλήματα ή οι ανωμαλίες που παρουσιάζουν αυτοί οι γονείς; Λίγοι συγγραφείς αντιμετώπισαν ως τώρα το ζήτημα υπό το πρίσμα της αντίστροφης ή αμοιβαίας αιτιότητας ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά.

Δύο είναι κυρίως οι λόγοι που εξηγούν την απουσία επιστημονικού ενδιαφέροντος για το θέμα. Πρώτον η εγκληματικότητα είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα του οποίου η μελέτη κοστίζει πολύ. Δεύτερον, η κλασσική βιβλιογραφία με θέμα την ανάπτυξη των παιδιών είναι επικεντρωμένη στο ρόλο των γονιών στη ζωή των παιδιών.

Αυτή η μονόπλευρη προσέγγιση της αιτιότητας εξακολουθεί να υφίσταται, παρά το γεγονός ότι εδώ και πολλές δεκαετίες τα θεωρητικά μοντέλα τόσο στην ψυχολογία όσο και την κοινωνιολογία έχουν προχωρήσει σε τέτοιο σημείο ώστε τα παιδιά να θεωρούνται πλέον ως «συμπαράγωγοί» της προσωπικής τους ανάπτυξης.

Ξεκινώντας από τη θέση αυτή οι συγγραφείς προτείνουν την ακόλουθη υπόθεση. Οι γονείς των νέων παραβατών υφίστανται τις συνέπειες σε τέσσερις τομείς: το άγχος, την ευτυχία γενικά, την κόπωση και τη γενική κατάσταση της υγείας. Για τους σκοπούς της έρευνας χρησιμοποιήθηκαν 116 ερωτηματολόγια που αφορούσαν νέους 12 έως 18 ετών. Τα αποτελέσματα παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Όσον αφορά το βαθμό του *striess*, 85% των γονιών αισθάνονται περισσότερο αγχωμένοι (50 γονείς πολύ περισσότερο και 49 περισσότερο). Στο κεφάλαιο της κόπωσης, 60% των γονιών θεωρούν ότι είναι περισσότερο κουρασμένοι, 43% ότι η γενική κατάσταση της υγείας τους έχει χειροτερεύσει και 74% ότι αισθάνονται πιο δυστυχισμένοι.

4. Συγγραφείς είναι η Anne-Marie Ambert και η Louise Gugnon.

Οι γονείς αυτών των παιδιών προσπαθούν απεγνωσμένα, να περισώσουν την τιμή της οικογένειάς τους, αλλά και τη δική τους αξιοπρέπεια κρύβοντας (συχνά χωρίς μεγάλη επιτυχία) το αδίκημα από την οικογένεια (τα άλλα παιδιά και τη σύζυγο), τους συγγενείς, φίλους, γείτονες, προϊσταμένους και συναδέλφους στη δουλειά. Διαπιστώνομε λοιπόν ότι η τέλεση του αδικήματος απομονώνει κοινωνικά τους γονείς. Φοβούνται πολύ τον κοινωνικό στιγματισμό και το ετικεττάρισμα.

Οι μελέτες τέτοιου είδους έγιναν παραδοσιακά αντικείμενο παραμέλησης από τους συγγραφείς διότι θέτουν ερωτηματικά για τις ίδιες τις ιδεολογίες και πεποιθήσεις μας γύρω από το παιδί και τη νεότητα. Οι θέσεις αυτές έβλεπαν μονόπλευρα το παιδί να επηρεάζεται από τους γονείς του. Αντίθετα η παρούσα μελέτη τόνισε την αμοιβαία αιτιότητα στις σχέσεις των γονιών με τα παιδιά τους.

Η εξέλιξη αυτή ήταν αναμενόμενη. Μετά τα θύματα μιας εγκληματικής πράξης το έδαφος προσφέρεται για τη διεύρυνση των ερευνητικών ενδιαφερόντων και στους γονείς αλλά και την οικογένεια των παραβατών. Με τον τρόπο αυτό προχωρεί ακόμη περισσότερο η σφαιρική αντιμετώπιση του εγκληματικού φαινομένου. Προσωπικά πιστεύομε ότι και η οικογένεια των παραβατών έχει ανάγκη κοινωνικής υποστήριξης και δεν πρέπει να υφίσταται το στίγμα της συμπεριφοράς ενός από τα μέλη της.

Όσον αφορά την προφυλάκιση αποτελεί την εύκολη λύση που προσφέρει στο κοινό μία ψευδαίσθηση ασφάλειας. Θα μπορούσε ίσως ν' αντικατασταθεί μερικά από έναν ενδιάμεσο θεσμό μεταξύ ελευθερίας και κράτησης όπως τον γαλλικό του *contrôle judiciaire* (δικαστικού ελέγχου).⁵

Προσομοιάζει προς εκείνον της probation (δοκιμασία) και ο δικαστής (ή ο ανακριτής) επιβάλλει ορισμένους όρους που το άτομο πρέπει να σεβαστεί.

Όμως ένας τέτοιος θεσμός απαιτεί τη συνεργασία διαφόρων ειδικών επιστημόνων για να επιλεγεί και εφαρμοσθεί ένα πρόγραμμα προσαρμοσμένο σε κάθε άτομο. Χρειάζεται επομένως συνεργασία και συντονισμός πράγματα που αντίκεινται στην παραδοσιακή ακινησία των κρατικών μηχανισμών. Χρειάζεται επίσης ικανός αριθμός υπαλλήλων που να επιβλέπουν την εκτέλεση του μέτρου.

Τέλος και κυρίως χρειάζεται φαντασία και τόλμη μπροστά στο καινούργιο. Η μακαριότητα της απραξίας και της εξουσίας εξηγεί στο βάθος την ατολμία προσφυγής σε τέτοιες λύσεις. Η ανησυχία των δικαστών απέναντι στο θεσμό του *contrôle judiciaire* (δικαστικού ελέγχου) υπάρχει κυρίως για να μη σπάσει η ρουτίνα γιατί είναι δύσκολο να επαναπροσδιορίσει (ο δικαστής) τον ίδιο του το ρόλο και να πολλαπλασιάσει

5. Βλ. Th. Papatheodorou, *Supra*, υποσ. 3.

τις διασυνδέσεις όταν τα κενά στην επικοινωνία εξασφαλίζουν «τόσο ζεστά την αυτονομία και την ταυτότητα του καθενός.»⁶

Γι' άλλη μια φορά το τεύχος της Επιθεώρησης *Crimionologie* κατάφερε να παρουσιάσει επίκαιρα και ενδιαφέροντα θέματα όπως εκείνο της προφυλάκισης. Η ποιότητα της ύλης είναι ασφαλώς αποτέλεσμα της συνύπαρξης και συνεργασίας ειδικών των κοινωνικών επιστημών όπως επανειλημμένα έχουμε τονίσει. Μόνο με τον τρόπο αυτό προσεγγίζονται πολύπλευρα τα σύνθετα θέματα που απασχολούν τη σύγχρονη εγκληματολογική έρευνα.

6. Ο Th. Papatheodourou, *Supra*, σημ. 3 αναφέρεται στον J.Faget.

Ministère de la Sécurité publique du Québec, Portrait de la clientèle correctionnelle du Québec, Québec 1994

Αντώνη Δ. Μαγγανά

Ο κίνδυνος κορεσμού που ελλοχεύει και στον τομέα των εγκληματολογικών επιστημών είναι πάντοτε παρών παρά το γεγονός ότι είναι μια επιστήμη σχετικά πρόσφατη. Εμφανίζονται τότε, ευτυχώς, πρωτοβουλίες που χαράζουν νέες κατευθύνσεις όπως το παρόν κείμενο.

Το Quebec αποτελεί, όπως έχουμε ήδη τονίσει σε άλλες δημοσιεύσεις, γόνιμο έδαφος για την διενέργεια πειραμάτων και διεπιστημονικών συνεργασιών στον τομέα των εγκληματολογικών επιστημών. Η Σχολή Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montreal έχει ήδη προσφέρει στην αγορά εργασίας ικανό αριθμό πτυχιούχων. Η συνύπαρξη στο Πανεπιστήμιο με το Διεθνές Κέντρο Συγκριτικής Εγκληματολογίας και η διεπιστημονική προσέγγιση των θεμάτων είχαν ήδη προετοιμάσει το έδαφος για πρωτοβουλίες όπως αυτό το κείμενο.

Επίσημα «Το πόρισμα [...] παρουσιάζει και αναλύει τα στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια έρευνας που πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1993 γύρω από τις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά του σωφρονιστικού πληθυσμού.»

Στην πραγματικότητα πρόκειται για εργασία με μεγάλη σημασία λόγω των καινοτομιών και των πρωτοτυπιών που περιέχει. Τα στοιχεία που αφορούν το σωφρονιστικό πληθυσμό (κατάδικους, υπόδικους, υπό δοκιμασία (probation) δεν περιορίζονται στα κλασσικά δεδομένα (ηλικία, φύλο, ύπαρξη ποινικού μητρώου), αλλά επεκτείνονται και σε στοιχεία που προέκυψαν από τις σύγχρονες έρευνες, όπως η κατανάλωση αλκοόλ ή ναρκωτικών, η ενδοοικογενειακή βία, η σεξουαλική κακοποίηση. Ξεκινώντας από το ιστορικό αυτής της προσπάθειας, βλέπουμε ότι το πράσινο φως δόθηκε από τους κυβερνητικούς μηχανισμούς που είχαν αντιληφθεί τα τελευταία χρόνια τη σημασία, για κάθε οργανισμό, να δίνει προσοχή στην πελατεία του γνωρίζοντας σε βάθος τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της. Η σωφρονιστική διοίκηση έθεσε λοιπόν ως προτεραιότητα για την περίοδο 1991-93:

«Να τελειοποιήσουμε τη γνώση της πελατείας και να συνεχίσουμε την προσπάθεια που στοχεύει στην καλύτερη κατανόηση των αναγκών της, και αυτό προσδιορίζοντας τα στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη».

Η εργασία βασίστηκε σ' ένα εκτεταμένο ερωτηματολόγιο 147 ερωτήσεων φτιαγμένο από τους στατιστικούς Mario Montegiani και Nicole Soucy.

Από τις απαντήσεις που δόθηκαν όσον αφορά τα ατομικά στοιχεία και ειδικότερα την ηλικία, βλέπουμε ότι οι πολυπληθέστερες κατηγορίες κρα-

τουμένων είναι ηλικίας 24 ως 29 χρόνων (μέσος όρος τα 31 χρόνια),¹ ανύπαντροι (63,78%) και όπως και στις επίσημες εγκληματολογικές στατιστικές το ποσοστό των γυναικών ανέρχεται σε 8% περίπου.

Στο κεφάλαιο των εγκλημάτων που τέλεσαν οι ερωτηθέντες, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι πρώτα έρχονται τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας (34%) ενώ ακολουθούν τα τροχαία (19%). Εντύπωση προκαλεί το υψηλό ποσοστό των υπαίτιων ενδοοικογενειακής βίας και σεξουαλικής κακοποίησης που διαβιούν υπό καθεστώς δοκιμασίας (probation). Αναρωτιέται κανείς μήπως το δικαστικό σύστημα δεν ευνοεί αυτά τα άτομα που εκτίουν την ποινή τους σε ανοικτό περιβάλλον.

Όσον αφορά την προηγούμενη εμπειρία με το δικαστικό μηχανισμό, 44% απάντησαν ότι είχαν ήδη έλθει σε επαφή με το σύστημα της δικαιοσύνης όταν ήταν νέοι, και 77% με το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης ως ενήλικοι. Τα ποσοστά αυτά είναι παραπλήσια με εκείνα της υποτροπής γενικότερα.

Ένα ποσοστό 82% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι έχουν σταθερό τόπο διαμονής. Στους τελούντες υπό καθεστώς δοκιμασίας, το ποσοστό ανέρχεται σε 97%.

Σχετικά με τη μόρφωση των κρατουμένων 25% έφτασαν στη 2η Λυκείου και 15% στο Κολεγιακό ή το Πανεπιστήμιο. Όμως ένα ποσοστό 70% εγκατέλειψε πρόωρα τις σπουδές. Το αντίστοιχο ποσοστό για το γενικό πληθυσμό που δίνει το Υπουργείο Παιδείας είναι 32%.

Στο κεφάλαιο της εργασίας, 92% των κρατουμένων θεωρούν τον εαυτό τους ικανό για εργασία. 51% δουλεύουν σε κανονική βάση. Οι κρατούμενοι που είχαν κάποια δουλειά, πίστευαν σε ένα ποσοστό 90% ότι είχαν την εκτίμηση των προϊσταμένων τους. Ένα ποσοστό 32% απολύθηκε για λόγους όπως: δυσαρέσκεια του εργοδότη (31%), έλλειψη εργασίας (27%) και προβλήματα με τη δικαιοσύνη (11%).

Η οικονομική τους κατάσταση ήταν η εξής: 60% εξασκούσαν μία αμοιβόμενη εργασία, 25% ήταν στην κοινωνική πρόνοια, ή στη μαύρη αγορά, 9% εξασκούσαν μία παράνομη εργασία και 2% έπαιρναν επίδομα ανεργίας.

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση ένα ποσοστό 58% είχε ζήσει σε οικογένεια με δύο γονείς, 25% με ένα γονέα (κυρίως τη μητέρα) και 15% χωρίς γονείς. Δηλώνουν περισσότερο ικανοποιημένοι (72%) από τη σχέση τους με τη μητέρα, απ' ότι με τον πατέρα (49%). Στο 83% των περιπτώσεων οι γονείς τους είχαν μια αμοιβόμενη εργασία. Το στοιχείο

1. Μια έρευνα του 1992 δείχνει ότι τα τελευταία χρόνια ο ποινικός πληθυσμός γερνάει. Το 1986 το ποσοστό των εγκλειστων κάτω των 30 χρόνων ήταν 64,1% του συνόλου, ενώ το 1992 δεν ήταν παρά ένα 51,6% του γενικού πληθυσμού. Το φαινόμενο πάντως αυτό συμβαδίζει με την τάση που παρουσιάζεται γενικότερα στον πληθυσμό.

αυτό είναι σημαντικό διότι καταρρίπτει τη θεωρία ότι η πλειοψηφία των κρατουμένων έχει ζήσει σ' ένα περιβάλλον αποδιοργανωμένο όσον αφορά την εργασία των γονέων. Παρεμπιπτόντως, 60% των ερωτωμένων πέρασαν κάποιο χρονικό διάστημα μακριά από την οικογένειά τους, 34% σε ανάδοχη οικογένεια ή κέντρο υποδοχής, 33% σε διαμέρισμα και 12% στο σπίτι ενός άλλου μέλους της οικογένειας.

Στο σημαντικό κεφάλαιο της ενδοοικογενειακής βίας ένα ποσοστό 30% περίπου δήλωσαν ότι υπήρξαν από συχνά έως σπάνια θύματα της βίαιης συμπεριφοράς των γονέων τους και 12% των αδελφών. Με τη σειρά τους χρησιμοποίησαν, από συχνά έως σπάνια, βία ενάντια στον πατέρα τους σε ποσοστό 12% και ενάντια στ' αδέρφια τους σε ποσοστό 18%.

Στον τομέα των συζυγικών σχέσεων ένα 65% της πελατείας είχε μία ερωτική σχέση κατά την είσοδό τους στο σωφρονιστικό σύστημα. Το 80% από αυτούς δήλωσαν ικανοποιημένοι από τη σχέση τους. Ένα ποσοστό 49% έχουν παιδιά και έχουν χρησιμοποιήσει βία (φυσική ή με λόγια) απέναντι στη (στο) σύζυγό τους σε ποσοστό 30%.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία που αφορούν τη σεξουαλική κακοποίηση. Ένα ποσοστό 2,52% παραδέχονται ότι έχουν καταχρασθεί σεξουαλικά έναν ανήλικο και ένα 2% έναν ενήλικο. Οι ίδιοι έχουν πέσει θύματα μιας τέτοιας συμπεριφοράς σε ποσοστό 18,22%.

Όσον αφορά τους φίλους, ένα 55% δήλωσαν ότι είχαν φίλους όταν ήλθαν σε επαφή με το σωφρονιστικό μηχανισμό (58% ανέφεραν ότι οι φίλοι είχαν επάνω τους «θετική επιρροή» και 40% «αρνητική»). Όμως, πρέπει να σημειωθεί το γεγονός ότι στο 66% των περιπτώσεων, οι φίλοι είχαν προηγούμενα με τη δικαιοσύνη.

Για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου (*loisirs*), ένα 55% δήλωσε ότι προτιμά τα σπορ ενώ οι υπόλοιποι ήταν μοιρασμένοι με ένα ποσοστό 10% για το διάβασμα.

Τα στοιχεία που αφορούν την ψυχική υγεία καταδεικνύουν το εύθραυστο και ευάλωτο αυτής της πελατείας. Ένα ποσοστό 27% δήλωσε ότι είχε ακολουθήσει θεραπεία που του υπέδειξε ειδικός της ψυχικής υγείας ενώ ένα 30% είχε αποπειραθεί να αυτοκτονήσει.

Αναφορικά με την κατανάλωση αλκοόλ, ναρκωτικών ή φαρμάκων, βλέπουμε ότι ένα 77% κατανάλωνε περισσότερο ή λιγότερο κανονικά αλκοόλ, ενώ το ποσοστό για τα ναρκωτικά ή τα φάρμακα είναι 55,58%. Η κατανάλωση αυτών των ουσιών επηρέασε τις συζυγικές σχέσεις σε ένα 44% των περιπτώσεων και τις επαγγελματικές σε ποσοστό 34%.

Ποια όμως υπήρξε η επίδραση του αλκοόλ και των ναρκωτικών στις πράξεις των ατόμων αυτών; 34% των κρατουμένων είχαν τελέσει αδίκημα για να προμηθευτούν τα χρήματα για τη «δόση» τους και 51,91% πα-

ραδέχθηκαν ότι όταν τέλεσαν το αδίκημα για το οποίο εκτίουν την ποινή, ευρίσκοντο υπό την επήρεια του αλκοόλ ή των ναρκωτικών.²

Πάντως, ένας μεγάλος αριθμός κρατουμένων (42,72%) θα ήθελε τη βοήθεια μιας εξειδικευμένης αρχής ή προσώπου για να τους βοηθήσουν στη λύση των προβλημάτων τοξικομανίας και αλκοολισμού.

Τέλος, ίσως ο πιο ενδιαφέρον πίνακας είναι εκείνος όπου οι κρατούμενοι βαθμολογούν (από 1 έως 5) τις διάφορες αξίες. Στο σημείο αυτό υπάρχουν εκπλήξεις. Πρώτης σε ποσοστό 87,90, ήρθε η αξία «Να αισθάνεται κανείς άνετα με τον εαυτό του.» Δεύτερη (86,61%). «Να διαχειρίζεται σωστά την ελευθερία του (να είναι υπεύθυνος, να εκτελεί τις υποχρεώσεις του). Τρίτη (83,56%): «Να έχει ένα επάγγελμα, μία δουλειά.» Τέταρτη (82,67%), «Να τον σέβονται οι άλλοι». Πέμπτη (80,69%) «Να έχει μία (ένα) σύντροφο στη ζωή που να τον εμπιστεύεται». Εκτη (77,47%) «Να αισθάνεται ότι τον αγαπούν και τον εκτιμούν». Εβδομη (68,89%) «Να έχει φίλους». Όγδοη (66,25%) «Να έχει δραστηριότητες που τον εξυψώνουν». Έννατη (56,16%) «Να μπορεί να ζητήσει βοήθεια χωρίς να αισθάνεται μειωμένος». Μόνο 49,59% θεωρούν ως πολύ σημαντικό «το να έχεις αυτοκίνητο» και 47,78% «να έχει χρήματα».

Το κείμενο που παρουσιάσαμε έχει ασφαλώς σημεία που επιδέχονται κριτική. Το κυριότερο είναι ότι ζητείται το όνομα του συνεντευξιαζομένου με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος κατευθυνομένων απαντήσεων. Χρειάζεται ασφαλώς αλλαγή.

Παρ' όλα αυτά πρόκειται για σημαντικό κείμενο για τους παρακάτω λόγους:

1) Αποτελεί ένα θετικό βήμα προς τα εμπρός υπό την έννοια ότι χρησιμοποιήθηκαν τα πορίσματα των πιο πρόσφατων ερευνών (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλικά αδικήματα) για να συμπληρωθούν και βελτιωθούν οι εγκληματολογικές στατιστικές.

2) Αποτελεί έτοιμο υλικό και ερέθισμα για να χρησιμοποιηθεί και σε άλλες χώρες αλλά και για πληθυσμούς άλλους εκτός του σωφρονιστικού. Θα μπορούσε για παράδειγμα να ερευνηθούν τα σημεία σύγκλισης και διαφοράς ανάμεσα στους κρατούμενους και το γενικό πληθυσμό.

Συμπερασματικά, πιστεύουμε πως το κείμενο αυτό μας δείχνει καθαρά το δρόμο που πρέπει ν' ακολουθήσει η σύγχρονη εγκληματολογική έρευνα γι' αυτόν τον τομέα.

2. Το σημείο αυτό θέλει ασφαλώς περαιτέρω επεξεργασία διότι απειλεί να τινάξει στον αέρα τη βασική αρχή της ελευθερίας της βούλησης και της ικανότητας προς καταλογισμό.

D.Szabo, M.Lebanc (επιμ.), «La criminologie empirique au Québec. Phénomènes criminels et justice pénale», 1985, 451σελ. και των ιδίων «Traité de criminologie empirique. Phénomènes criminels, justice pénale et mesures pénales», 2η έκδοση 1994, 465 σελ., Les presses de l' Université de Montréal, Canada.

Χριστίνας Ζαραφωνίτου

Η πρώτη έκδοση της «εμπειρικής εγκληματολογίας στο Québec» κυκλοφόρησε το 1985, υπό τη διεύθυνση των D.Szabo και M.Lebanc και μετά την πάροδο μιας δεκαετίας (το 1994), πραγματοποιήθηκε και η δεύτερη (αναθεωρημένη) έκδοσή της, υπό τη διεύθυνση των ιδίων, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης των 25 ετών από την ίδρυση της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montréal.

Το σκεπτικό που υπαγόρευσε την αναγκαιότητα της δεύτερης έκδοσης αναλύουν οι ίδιοι οι επιμελητές της στην εισαγωγή του *«Συστήματος εμπειρικής εγκληματολογίας»*. Ο σημαντικότερος λόγος είναι το ίδιο το αντικείμενο του βιβλίου, το οποίο ανανεώνεται διαρκώς μέσα από νέα ερευνητικά πορίσματα και νέες μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Στο εγχείρημα αυτό δόθηκε ο χαρακτηρισμός του *«συστήματος»* επειδή επιθυμεί να αποτελέσει έναν αξιόπιστο επιστημονικό οδηγό για το χώρο της εμπειρικής εγκληματολογίας, τον οποίο θέτουν στη διάθεση τόσο των φοιτητών όσο και των εφαρμοστών του ποινικού νόμου. Η προσέγγιση, αντίθετα, της πρώτης έκδοσης έχει ένα χαρακτήρα περισσότερο περιγραφικό παρά συστηματικό, όπως επισημαίνεται από τους ίδιους. Συνέπεια των παραπάνω είναι η διαφορετική διαχείριση της ύλης, η οποία αν και αναφέρεται στις ίδιες (πλην ορισμένων εξαιρέσεων) θεματικές ενότητες, ακολουθεί διαφορετικές προσεγγίσεις οι οποίες απορρέουν αρκετά συχνά και από τη διαφορετική συγγραφική ευθύνη.

Οι **επιστημονικές σκοπιμότητες** του εγχειρήματος αυτού είναι, ωστόσο, κοινές. Οι συγγραφείς επιθυμούν να αναδείξουν την αυτονομία της εγκληματολογίας μέσα στο ευρύ πεδίο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Η χρήση του όρου «εμπειρική» παραπέμπει στη μελέτη του εγκληματικού φαινομένου μέσα από την εφαρμογή επιστημονικών μεθόδων.

Και στις δύο εκδόσεις η **ύλη κατανέμεται σε τρία μέρη**. Το πρώτο μέρος αφιερώνεται στην εμπειρική διερεύνηση του εγκληματικού φαινομένου, το δεύτερο στην ποινική δικαιοσύνη και το τρίτο μέρος στις ποινικές κυρώσεις.

Το **πρώτο κεφάλαιο** προσεγγίζει τις **τάσεις της εγκληματικότητας στο Québec**, για το μετά το 1960 χρονικό διάστημα. Στην πρώτη έκδοση, οι

συγγραφείς (A.Normandeau & J.M.Rico) παρουσιάζουν την ποσοτική φαινομενολογία της εγκληματικότητας μέχρι το 1985, ενώ στη δεύτερη έκδοση (M.Ouimet) τα στοιχεία συμπληρώνονται μέχρι το έτος 1991. Η προσέγγιση αυτή γίνεται με το σκεπτικισμό που απορρέει από τα μεθοδολογικά προβλήματα των επίσημων στατιστικών δεδομένων, τα οποία κρίνονται, ωστόσο, αντιπροσωπευτικά για ορισμένες κατηγορίες αδικημάτων (π.χ. τα εγκλήματα βίας). Η μελέτη των τάσεων της εγκληματικότητας συγκεκριμενοποιείται μέσα από τις ιδιαίτερες κατηγορίες αδικημάτων και η γενική εικόνα που απορρέει οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι κλοπές και οι πράξεις βίας είναι πολύ συχνότερες τα τελευταία τριάντα χρόνια. Για την ερμηνεία της σχετικής σταθερότητας που παρατηρείται μετά το 1980, οι συγγραφείς παραπέμπουν στην εξήγηση που είχε ήδη δώσει ο Quételet, τον 19ο αιώνα, ότι δηλαδή «οι αιτίες που επηρεάζουν το κοινωνικό μας σύστημα μεταβάλλονται με αργούς ρυθμούς». Στη βάση αυτή επιχειρείται η πρόγνωση ότι αν δεν μεσολαβήσουν τόσο σημαντικές αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις όπως εκείνες της δεκαετίας του 1960, η σημερινή φυσιογνωμία της εγκληματικότητας θα συνεχιστεί και μετά το 2000.

Το κεφάλαιο αυτό εκτός από τη λεπτομερειακή και συστηματοποιημένη παρουσίαση της ποσοτικής αλλά και της ποιοτικής φαινομενολογίας της εγκληματικότητας επιχειρεί και την ερμηνεία των παρατηρούμενων τάσεων μέσα από δημογραφικούς παράγοντες (baby boom) ή μέσα από τον προληπτικό ρόλο της ποινής (ποσοστά φυλακίσεων). Ο εμπεριστατωμένος χαρακτήρας του δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την κατανόηση των εξειδικευμένων προσεγγίσεων που ακολουθούν.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** (τρίτο στην έκδοση του 1985), ο *M.LeBlanc* προσεγγίζει τη **νεανική παραβατικότητα**, η οποία αποτελεί ένα τομέα με πλούσια και πολύπλευρη ερευνητική εμπειρία. Η μορφή της παραβατικής συμπεριφοράς απορρέει από την εμπειρική διερεύνηση τόσο της εμφανούς όσο και της αφανούς εγκληματικότητας. Προς αυτή την κατεύθυνση τα επίσημα στατιστικά δεδομένα συνδυάζονται με τα πορίσματα των μακρόχρονων ερευνών παρατήρησης ομάδων εφήβων και νέων παραβατών. Οι έρευνες αυτές εντάσσονται στην προοπτική πρόγνωσης των ομάδων εκείνων που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο κίνδυνο εμπλοκής στην εγκληματικότητα. Μία άλλη κατηγορία εμπειρικών ερευνών στρέφεται προς τη μελέτη της προσωπικότητας των ανηλίκων παραβατών, μέσα από μία καθαρά κλινική προσέγγιση και με τη βοήθεια των περιγραφών των ίδιων, διαφόρων tests και συγκρίσεων μεταξύ παραβατών και μη. Για την πληρέστερη κατανόηση των σύνθετων όψεων του φαινομένου, παρουσιάζονται σε μία τρίτη ενότητα και οι σχετικές με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον έρευνες, οι οποίες αναζητούν τη σχέση αυτών των φορέων κοινωνικοποίησης με την παραβατική συμπεριφορά.

Είναι γεγονός ότι η канаδική εμπειρία έχει να επιδείξει σημαντικότατο έργο στον τομέα της νεανικής παραβατικότητας. Η αναλυτική και συστηματοποιημένη παρουσίαση του κεφαλαίου προσφέρεται για μία σφαιρική

προσέγγιση αλλά και για τη σύγκριση με τα αντίστοιχα εμπειρικά ευρωπαϊκά και αμερικανικά δεδομένα. Τα θέματα των ανηλίκων επανέρχονται στη συνέχεια μέσα από την δικαστική και σωφρονιστική τους αντιμετώπιση.

Εναν κατ' εξοχήν ισορροπημένο συνδυασμό θεωρητικής και εμπειρικής προσέγγισης αποτελεί το **τρίτο κεφάλαιο** του βιβλίου (το οποίο αποτελεί καινοτομία του *Traité de criminologie empirique*, 1994), σχετικά με «**το έγκλημα μέσα από την οπτική μιας στρατηγικής ανάλυσης**». Οι συγγραφείς του (*M.Cusson, G.Cordeau, R.Boisvert*) προσεγγίζουν το έγκλημα τόσο ως μία σύγκρουση όσο και ως μία σκοπιμότητα ενώ ιδιαίτερη έμφαση αποδίδουν στις σχέσεις του δράστη με το θύμα και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Η δεύτερη ενότητα του κεφαλαίου αφιερώνεται στον ερευνητικό απολογισμό σχετικά με μία σειρά κατηγορίες αδικημάτων (κλοπές, ληστείες κλπ.), από τις οποίες συνάγονται, τελικά, τα παραπάνω χαρακτηριστικά (patterns). Πρόκειται ουσιαστικά για μία «τυπολογική» προσέγγιση της εγκληματικότητας, η οποία προσφέρει μία πλήρη και σφαιρική εικόνα του συνολικού φαινομένου.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** του ίδιου βιβλίου (1994) ο *S.Brochu* προσεγγίζει ένα αρκετά εξειδικευμένο θέμα (**τη χρήση ναρκωτικών και τα εγκληματολογικά ζητήματα**). Η ανάλυση αυτή πραγματοποιείται στη βάση της διάκρισης μεταξύ νόμιμων και παράνομων ναρκωτικών, οι έννοιες των οποίων προσδιορίζονται με σαφήνεια στην εισαγωγή του κεφαλαίου. Τα ποσοτικά δεδομένα σχετικά με τη χρήση των ουσιών αυτών καθώς και τα χαρακτηριστικά των χρηστών τους, αναφέρονται τόσο στο γενικό πληθυσμό όσο και στους εγκλειστούς (όπου θίγεται το σοβαρό ζήτημα της χρήσης ναρκωτικών μέσα στα σωφρονιστικά καταστήματα), ενώ τα στοιχεία ιδιαίτεροποιούνται ανάλογα με το φύλο και την ηλικία των τελευταίων. Από την προσέγγιση αυτή δεν απουσιάζει η προσπάθεια συσχέτισμού της χρήσης ναρκωτικών με την εγκληματικότητα, ενώ μεγάλο μέρος της αφιερώνεται στο ισχύον νομικό πλαίσιο.

Το παραπάνω κεφάλαιο αποτελεί μία επίσης καινοτομία της δεύτερης έκδοσης του βιβλίου, από το οποίο απουσιάζουν τα **κεφάλαια 4 και 5 της πρώτης έκδοσης**. Δεν συμπεριελήφθηκε, έτσι, «**η μελέτη της παρέκκλισης: τα παραδείγματα της πορνείας και της αλητείας**» των *M.M.Brault, Ch. Cabana-Renaud, J.Poupard*, το οποίο εντάσσεται στο θεωρητικό προβληματισμό της βορειο-αμερικανικής κοινωνιολογίας σχετικά με τη μελέτη του κοινωνικού ελέγχου της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και παρουσιάζει τις σχετικές канаδικές εμπειρικές προσεγγίσεις στον τομέα αυτό. Δεν συμπεριελήφθηκε, επίσης, το σχετικό με τη **θυματολογία** κεφάλαιο (*M.Baril*), το οποίο μέσα από την 25ετή εμπειρία της χώρας παρουσιάζει τόσο τη φαινομενολογία των θυμάτων και των θυματοποιήσεων όσο και το ρόλο των θυμάτων στην αντεγκληματική πολιτική.

Το **δεύτερο μέρος** του βιβλίου ξεκινάει με τη μελέτη των **κοινωνικών αναπαραστάσεων σχετικά με την ποινική δικαιοσύνη**. Το κεφάλαιο αυτό ήταν στην επιμέλεια των *Y.Brillon & Ch. Louis-Guerin*, στην έκδοση του

1985 και του *P. Tremblay* στην αναθεωρημένη έκδοση του 1994. Πρόκειται για αλληλοσυμπληρούμενες θεματικές ενότητες, των οποίων διαφοροποιείται, όμως, η οπτική μέσα στην οποία επιχειρούνται. Στην πρώτη μορφή τους, η αξιολόγηση και ερμηνεία των πορισμάτων των εμπειρικών διερευνήσεων των στάσεων του κοινού απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης επιχειρείται κάτω από το πρίσμα της αξιοποίησής τους στη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής, ώστε να βελτιωθεί η εικόνα της στις αντιλήψεις του κοινού και να μειωθεί το παρατηρούμενο χάσμα μεταξύ των καταγραφόμενων κοινωνικών απαιτήσεων και του παρεχόμενου από την ποινική δικαιοσύνη έργου. Η προσέγγιση αυτή αντανakλάται και στο έργο της κυβερνητικής επιτροπής Prévost (*La société face au crime: Principes fondamentaux d'une nouvelle action sociale*), στην οποία μετείχαν και οι παραπάνω συγγραφείς.

Η προσέγγιση των στάσεων του κοινού γίνεται με εντονότερη κριτική διάθεση από τον *P. Tremblay* (1994), ο οποίος αφιερώνει μεγάλο μέρος του προβληματισμού του στην αντιπροσωπευτικότητα των μεθοδολογικών εργαλείων των μετρήσεων της «κοινής γνώμης». Πρόκειται για μία επιστημονική προσέγγιση έντονου κριτικού χαρακτήρα, η οποία καταλήγει στην αναδιατύπωση των έως τώρα ερευνητικών υποθέσεων μέσα από την ευρύτερη χρήση της στατιστικής επεξεργασίας των ποσοτικών δεδομένων.

Το **έκτο κεφάλαιο** (έβδομο στην πρώτη έκδοση) του βιβλίου αναφέρεται στη **δικαστική αντιμετώπιση των ανηλίκων** και υπογράφεται από τους *L. Biron & J. Trépanier* (1994) και *B. Marceau & J. Trépanier* (1985). Στο πλαίσιο αυτό προσεγγίζονται οι ιδιαιτερότητες της αντιμετώπισης των ανηλίκων παραβατών από την ποινική δικαιοσύνη, μέσα από μία ιστορική αναδρομή της εξέλιξης του νομοθετικού πλαισίου, η οποία ανατρέχει στις αρχές του αιώνα μας καθώς και μέσα από τη λογική που τη διέπει και η οποία συνοψίζεται στη διάκριση ή στην αντίθεση μεταξύ ποινικής και εξωποινικής αντιμετώπισης των ανηλίκων. Τα ερευνητικά δεδομένα αντανakλούν τη σύγχυση που κυριαρχεί στο παραπάνω πλαίσιο και η οποία πολύ συχνά καταλήγει στην διεύρυνση του πεδίου άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Σημαντικός είναι ο ρόλος της αστυνομίας στο εσωτερικό του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης και ως τέτοιος προσεγγίζεται από τον *J.P. Brodeur*, στο **έβδομο κεφάλαιο** του βιβλίου με τίτλο **«Αστυνομία και εμπειρική έρευνα»**. Τις **«έρευνες για την αστυνομία στο Québec»** είχε προσεγγίσει το 1985 η *Th. Limoges*, μέσα από μία αναλυτική παράθεση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας και των έως τότε ερευνητικών πορισμάτων. Η ανάλυσή της εντοπίστηκε, κύρια, στα δεδομένα των κυβερνητικών επιτροπών διερεύνησης του τομέα αυτού, όπως προέκυψαν από τις έρευνες στάσεων και τις εκτιμητικές της αποτελεσματικότητας της αστυνομίας έρευνες. Το κυριότερο συμπέρασμα, το οποίο συνάγεται αφορά το προβληματικό πλαίσιο των σχέσεων κοινού-αστυνομίας.

Η ανάλυση του Brodeur, στη δεύτερη έκδοση του βιβλίου συνδυάζει τον έντονο επιστημολογικό προβληματισμό με τη συστηματική κατάταξη των θεματικών κατηγοριών και την πλήρη ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων. Η εισαγωγή του κεφαλαίου θα μπορούσε να αποτελεί και εισαγωγή ολόκληρου του βιβλίου, εφόσον πραγματεύεται τα κεφαλαιώδη ζητήματα της εμπειρικής εγκληματολογίας, οριοθετώντας την εννοιολογικά μέσα από τη σχέση της με τη θεωρητική έρευνα και τη διασαφήνιση των σημαντικότερων παρανοήσεων που απορρέουν. Στο πλαίσιο αυτό εντοπίζονται, επίσης, τα ελάχιστα κριτήρια επιστημονικότητας, προκειμένου να θεωρηθεί μία εμπειρική προσέγγιση ως επιστημονική έρευνα και αποδίδεται ιδιαίτερη έμφαση στη χρήση και την έννοια της μεθόδου. Η επιστημονική βαρύτητα της εισαγωγής δεν αφαιρεί τίποτα από την ανάπτυξη του κεφαλαίου, η οποία γίνεται μέσα από μία κατ' εξοχήν συστηματοποιημένη οργάνωση της ύλης και καταλήγει στην τυπολογική ανάλυση των χαρακτηρισμών της εμπειρικής έρευνας αυτού του τομέα στο Québec.

Στην πρώτη έκδοση του βιβλίου (1985), το δεύτερο μέρος του περιελάμβανε και το κεφάλαιο 9 για «**τη δίκη και τα δικαστήρια: σκέψεις πάνω στην εμπειρική έρευνα στο καναδικό ποινικό δίκαιο**» του P.Robert. Επρόκειτο για μία ανάλυση ενταγμένη το επιστημονικό πεδίο της κοινωνιολογίας του δικαίου και για ένα τομέα, ο οποίος έχει ελάχιστα διερευνηθεί στη χώρα αυτή σε σύγκριση με την αστυνομία και την εγκληματικότητα. Στο παραπάνω πλαίσιο, αναφέρονται οι σχετικές με το ρόλο όλων των πρωταγωνιστών της ποινικής δίκης έρευνες και επισημαίνεται ο ρόλος του περιβάλλοντος το οποίο συνθέτουν οι παραπάνω παράγοντες στην έκβαση της ποινικής δίκης και στη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης.

Το **τρίτο μέρος** του βιβλίου αναφέρεται στις **ποινικές κυρώσεις**, οι οποίες αποτελούν και το αντικείμενο του **όγδου κεφαλαίου** (10ου στην πρώτη έκδοση). Οι συγγραφείς (P.Landreville & G.Lemire) επιχειρούν έναν απολογισμό των ερευνών που έχουν γίνει στο Québec, μία παρουσίαση των κυριότερων πορισμάτων τους και μία σύνδεση της εμπειρικής διερεύνησης του τομέα αυτού με τα θεωρητικά ρεύματα της εγκληματολογίας και της σωφρονιστικής. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάζονται οι ποινικές κυρώσεις και η συχνότητα με την οποία απαγγέλλονται από τα δικαστήρια, τα χαρακτηριστικά των ατόμων στα οποία επιβάλλονται καθώς και η εκτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους. Η προσέγγιση αυτή δεν παραβλέπει τις στιγματιστικές συνέπειες της επιβολής των ποινικών κυρώσεων και καταλήγει με την επισήμανση του σημαντικού ρόλου που έχει διαδραματίσει η μελέτη των ποινικών κυρώσεων στην προώθηση της πανεπιστημιακής έρευνας και της εγκληματολογικής επιστήμης γενικότερα.

Στην ιδιαιτερότητα των κυρώσεων που απευθύνονται στους νεαρούς παραβάτες του ποινικού νόμου αναφέρεται ο M.LeBlanc στο **ένατο κεφάλαιο** του βιβλίου (11ο στην πρώτη έκδοση), μέσα από την οπτική της «**επανεξέταξης των νεαρών εγκληματιών**» (1994). Το κεφάλαιο αυτό αποτελεί συνέχεια του σχετικού με τη νεανική παραβατικότητα κεφαλαίου

(κεφ.2), του ίδιου συγγραφέα, ο οποίος λόγω της μακρόχρονης ενασχόλησής του με το θέμα, χειρίζεται με ιδιαίτερη άνεση και επιστημονική επάρκεια τα ζητήματα που ανακύπτουν. Οι εμπειρικές έρευνες είναι πολυάριθμες, στον τομέα αυτό και επιχειρούν να καταγράψουν αφενός, τη φαινομενολογία του είδους και της συχνότητας με την οποία επιβάλλονται οι κυρώσεις και αφετέρου την αποτελεσματικότητά τους (εκτιμητικές έρευνες). Ο συγγραφέας αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στις σχετικές με την ψυχο-παιδαγωγική παρέμβαση έρευνες, τις οποίες αξιολογεί μέσα από τον καινοτόμο χαρακτήρα τους. Οι έρευνες αυτές προσφέρουν μία εναλλακτική προοπτική στη μελέτη της αποτελεσματικότητας των στερητικών της ελευθερίας ποινών, η οποία επιχειρείται, κατά κύριο λόγο, μέσα από τη μέτρηση του ιδιαίτερα αμφιλεγόμενου δείκτη της υποτροπής. Το νέο εκτιμητικό μοντέλο που θεμελιώνουν στηρίζεται στην πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον εγκλεισμό μελέτη της συμπεριφοράς του παραβάτη καθώς και στην εξέταση της προσωπικότητας των εφαρμοστών των μέτρων αυτών (κοινωνικοί λειτουργοί), του πλαισίου στο οποίο υλοποιούνται και των χαρακτηριστικών της ομαδικής ζωής που αναπτύσσεται στο παραπάνω πλαίσιο. Παρουσιάζονται, τέλος, τα σχετικά με τις εναλλακτικές του εγκλεισμού κυρώσεις και την πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας ερευνητικά πορίσματα.

Η αντιμετώπιση των ψυχικά πασχόντων εγκληματιών από την ποινική δικαιοσύνη (Sh.Hodgins) αποτελεί το θέμα του **δέκατου κεφαλαίου** (12ου στην πρώτη έκδοση). Αρχικά παρουσιάζεται η επίσημη και ανεπίσημη ποσοτική φαινομενολογία της εγκληματικότητας των ατόμων αυτών και στη συνέχεια εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά της διαφορετικής τους αντιμετώπισης από τους φορείς άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται και οι σχετικές με τη φυλάκιση των ψυχικά ή διανοητικά πασχόντων δραστών αξιόποινων πράξεων έρευνες και αναδεικνύεται η αντιφατικότητα του θεσμικού πλαισίου το οποίο αν και εξαιρεί, κατ' αρχήν, τα άτομα αυτά από τη δυνατότητα ποινικού καταλογισμού δεν τα αποκλείει τελικά στην πράξη από την επιβολή του. Τα πολύ σημαντικά ζητήματα που ανακύπτουν από τη μεταχείριση αυτή, εξετάζονται μέσα από μία εμπειρική έρευνα στα σωφρονιστικά καταστήματα του Québec (Hodgins, Côté), της οποίας τα πορίσματα περιγράφονται αναλυτικά. Είναι, πάντως, γεγονός ότι πρέπει να γίνουν πολλά ακόμα στον τομέα αυτό, ώστε να προσδιοριστεί η σχέση των ψυχικών και διανοητικών προβλημάτων με την εγκληματικότητα, να διασαφηνιστούν οι συγκεχυμένες έννοιες της επικινδυνότητας και του επικίνδυνου και να οριοθετηθεί το πεδίο της ποινικής παρέμβασης.

Ο σχετικός με τις ποινικές κυρώσεις προβληματισμός άπτεται των γενικότερων εγκληματολογικών και ποινικο-φιλοσοφικών ρευμάτων. Για το λόγο αυτό η σχετική με την **«Η εγκληματολογία στο Κεμπέκ: 1940-1991»** προσέγγιση του J.Laplante εντάχθηκε στο τρίτο αυτό μέρος του βιβλίου (1994), ενώ η αντίστοιχη μελέτη του ίδιου συγγραφέα με τίτλο **«Η εγκλη-**

ματολογία στο Κεμπέκ απέναντι στον ενήλικο δράστη», αποτελούσε τμήμα του πρώτου μέρους της προηγούμενης έκδοσης του βιβλίου (1985). Ο συγγραφέας επιχειρεί μέσα από την επιλογή αυτού του θέματος να οριοθετήσει θεωρητικά την εγκληματολογία στη χώρα του, της οποίας η ιστορία είναι πολύ μικρότερη σε σύγκριση με το ευρωπαϊκό ή βορειο-αμερικανικό επιστημονικό προηγούμενο. Ο προβληματισμός του εστιάζεται στη δυνατότητα σύνθεσης των δεδομένων της κλινικής εγκληματολογίας με τα αντίστοιχα της κοινωνιολογικής προσέγγισης του εγκληματικού φαινομένου και στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται στα εμπειρικά δεδομένα των ερευνών που αντιπροσωπεύουν τα δύο αυτά κυρίαρχα επιστημονικά ρεύματα. Η προσέγγιση αυτή ολοκληρώνεται μέσα από τη διατύπωση του ερωτήματος αν οι νέες τάσεις της εγκληματολογίας που εμφανίστηκαν μετά το 1980 έχουν τη δυνατότητα να οδηγήσουν σε μια αναδόμηση της επιστήμης ικανή να λάβει υπόψη της τις πραγματικές διαστάσεις του χαρακτηρισμού κάποιου ως εγκληματία και τις ακόμα πιο επιζήμιες συνέπειες που επιφέρει ο χαρακτηρισμός αυτός.

Το **τελευταίο κεφάλαιο** αποτελεί έναν «**οδηγό ανάγνωσης της γαλλόφωνης εγκληματολογίας**» και το έχει επιμεληθεί ο A. Normandeau (1994). Ένα αντίστοιχο έργο είχε αναλάβει το 1985, η J. DePlaen (*sources d'informations documentaires*), το οποίο περιοριζόταν, όμως, στο πλαίσιο του Québec. Αντίθετα, το έργο του Normandeau είναι διεθνούς εμβέλειας, εφόσον μπορεί να χρησιμοποιηθεί από όλους τους γαλλόφωνους εγκληματολόγους ή και όσους ενδιαφέρονται για τη γαλλόφωνη βιβλιογραφία. Οι πληροφορίες κατανέμονται σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες:

- Τα εισαγωγικά στην εγκληματολογία συγγράμματα
- Τα επιστημονικά περιοδικά
- Τις ερευνητικές επιτροπές του Καναδά και του Québec
- Τα επιστημονικά συγγράμματα των καθηγητών και ερευνητών (Montréal).

Το βιβλίο (1994) ολοκληρώνεται μέσα από την παράθεση μιας πολύ **αναλυτικής βιβλιογραφίας** (68 σελίδων).

Η γενική εικόνα που δημιουργούν τα παραπάνω συγγράμματα στον αναγνώστη τους-μελετητή, είναι η εικόνα της επιστημονικής πληρότητας και επάρκειας, της συνέπειας και της σοβαρότητας αλλά κυρίως του ενδιαφέροντος με το οποίο προσεγγίζονται τα θέματά τους. Το εγχείρημα αυτό είναι αντιπροσωπευτικό της έκτασης και της ποιότητας των επιστημονικών ερευνών που πραγματοποιούνται στο Québec μέσα στο πλαίσιο της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου του Montréal. Το εύρος και η εγκυρότητα της πλειοψηφίας των εμπειρικών αυτών προσεγγίσεων κάνει τα συγγράμματα αυτά χρήσιμα και εκτός των εθνικών ορίων τους, ενώ το συνολικό αποτέλεσμα συνιστά ένα σημαντικό κίνητρο και παράδειγμα προς μίμηση.

Greenberg, M.S. & Ruback, R.B. (University of Pittsburgh). «After the crime: Victim decision making». (N.Y.: Plenum, 1992, Perspectives in Law and Psychology series, τομ. 9, σελ. 293).

Άγγελου Α. Τσιγκρή

Το βιβλίο αυτό, που βασίζεται στα αποτελέσματα ενός ερευνητικού προγράμματος δεκατριών ετών, αναφέρεται στη διαδικασία λήψης απόφασης του θύματος αμέσως μετά το έγκλημα που υπέστη. Κατ' αρχήν, θα πρέπει να τονίσω ότι πρόκειται για μια πολύ σημαντική μελέτη πάνω σ' ένα ερευνητικό πεδίο που δεν έχει επαρκώς μελετηθεί. Ο βασικός στόχος αυτού του βιβλίου είναι να αποδείξει το ρόλο και τη σημασία που έχει η κοινωνική επίδραση στις αποφάσεις του θύματος μετά το έγκλημα και να προτείνει μια θεωρητική κατασκευή που να περιγράφει με σαφήνεια τα στάδια λήψης αυτών των αποφάσεων.

Η απόφαση του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία είναι, ίσως, ο καθοριστικότερος παράγοντας ενεργοποίησης των μηχανισμών του Συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης, και αυτό γιατί ο ρόλος της αστυνομίας στην επισήμανση της εγκληματικότητας είναι σχετικά περιορισμένος. Η επισήμανση της εγκληματικότητας, για τις περισσότερες κατηγορίες εγκλημάτων, γίνεται στη συντριπτική της πλειοψηφία από τις αναφορές των πολιτών και σ' αυτές τον πρώτο λόγο έχουν οι αναφορές των θυμάτων. Συνεπώς, η παρούσα μελέτη προσφέρει σημαντική γνώση σ' έναν καθοριστικής σημασίας, αλλά και παραγνωρισμένο συνάμα, τομέα της εγκληματολογικής έρευνας.

Η μελέτη αυτή αποτελείται από είκοσι επιμέρους έρευνες που διεξήχθησαν με διαφορετικές ερευνητικές μεθόδους. Η πολυμεθοδική αυτή προσέγγιση μας δίνει την δυνατότητα για έγκυρα και αξιόπιστα αποτελέσματα και συμβάλλει στην εξάλειψη των πιθανοτήτων σφάλματος που θα μπορούσαν να πηγάζουν από τη μεροληψία της κάθε επιμέρους ερευνητικής μεθόδου. Οι ερευνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν ήσαν: η πειραματική προσέγγιση σε εργαστηριακές συνθήκες, έρευνες με υποτιθέμενα θύματα, η μελέτη και η ανάλυση αρχείων και οι αυτο-αναφορές των θυμάτων μέσω συνεντεύξεων.

Το δείγμα των είκοσι ερευνών συγκροτήθηκε, είτε από πραγματικά (από εγκλήματα που έχουν πραγματικά τελεστεί), είτε από υποτιθέμενα (από εγκλήματα που σκηνοθετήθηκαν για τις ανάγκες της έρευνας) θύματα ληστείας, κλοπής, διάρρηξης, κακοποίησης και βιασμού (τα θύματα των δύο τελευταίων ομάδων ήσαν αποκλειστικά και μόνο γυναίκες). Αυτός ο πλουραλισμός, όσον αφορά την εκπροσώπηση των διαφόρων ομάδων θυμάτων, έχει ως αποτέλεσμα τη δυνατότητα γενίκευσης των συμπερασμάτων, της μελέτης αυτής, σε όλα τα θύματα όλων ανεξαιρέτως

των εγκλημάτων, αρκεί να έχουν θύμα και το θύμα τους να είναι πρόσωπο και όχι κάποιος οργανισμός, π.χ. κάποια επιχείρηση.

Η μελέτη αυτή είναι η πρώτη συστηματική προσπάθεια διερεύνησης των μηχανισμών και των διαδικασιών λήψης απόφασης του θύματος μετά το έγκλημα και προέρχεται από το χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας. Επίσης, είναι μοναδική σε σχέση με την πολυμεθοδολογική της προσέγγιση και όσον αφορά τη δυνατότητα γενίκευσής της σ' όλα τα θύματα εγκλημάτων. Τέλος, ένα τρίτο στοιχείο που την καθιστά πρωτοπόρο στο χώρο της, είναι το γεγονός ότι δεν ασχολείται αποκλειστικά και μόνο με την απόφαση του θύματος για αναφορά του εγκλήματος στην αστυνομία, αλλά με όλες τις αποφάσεις που καλείται να πάρει το θύμα αμέσως μετά το έγκλημα που υπέστη (π.χ. η απόφαση του θύματος να ορίσει το περιστατικό ως έγκλημα, η απόφασή του για τον προσδιορισμό της σοβαρότητας του εγκλήματος, κ.λπ.).

Στα οκτώ πρώτα κεφάλαια του βιβλίου παρουσιάζονται αναλυτικά οι είκοσι έρευνες της μελέτης και τα αποτελεσματά τους. Στο πρώτο κεφάλαιο, οι συγγραφείς περιγράφουν τις έρευνες που διεξήχθησαν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και οι οποίες ήταν σχετικές με την κατανόηση της διαδικασίας λήψης απόφασης από τα θύματα εγκλήματος. Στο κεφάλαιο αυτό υποστηρίχθηκε ότι: 1) τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του θύματος δεν είναι σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης της απόφασής του για αναφορά, 2) η κοινωνική επίδραση είναι ένας σημαντικός παράγοντας για τη λήψη απόφασης από τους παριστάμενους στο έγκλημα και 3) η σοβαρότητα του εγκλήματος είναι ένας σοβαρός παράγοντας πρόβλεψης της αναφοράς. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται η ανάπτυξη ενός πειραματικού μοντέλου το οποίο οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν για να μελετήσουν τη διαδικασία λήψης απόφασης των θυμάτων κλοπής σε ελεγχόμενες εργαστηριακές συνθήκες, επίσης παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του πρώτου πειράματος στο οποίο εφαρμόστηκε αυτό το μοντέλο. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφονται πέντε ερευνητικές μελέτες που είχαν ως στόχο τους να μελετήσουν τη διαδικασία λήψης απόφασης των θυμάτων κλοπής και να ερευνήσουν το ρόλο που παίζει η κοινωνική επίδραση στην διαδικασία αυτή. Για τις ανάγκες αυτών των μελετών, χρησιμοποιήθηκαν θύματα σκηνοθετημένων κλοπών, που έλαβαν χώρα σε απόλυτα ελεγχόμενες εργαστηριακές συνθήκες. Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται ο σημαντικός ρόλος που παίζει το θύμα στην επαφή του με το ποινικό σύστημα, δηλαδή η αφήγηση του εγκλήματος από το θύμα ως αυτόπτης μάρτυρας. Το κεφάλαιο αυτό παρουσιάζει στοιχεία που σχετίζονται με την ακρίβεια των αναμνήσεων του θύματος σχετικά με το έγκλημα, για μια περίοδο πάνω από 15 μήνες μετά τη θυματοποίησή του. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τα έξι πειράματα που παρουσιάστηκαν στα δύο προηγούμενα κεφάλαια. Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρει τα αποτελέσματα και αποτελείται από τρία μέρη: 1) εξέταση της εσωτερικής και της εξωτερικής εγκυρότητας των πειραματικών αποτελε-

σμάτων, 2) ανάλυση των παραγόντων που συνδέονται με την αναφορά του εγκλήματος και 3) εξέταση των σχέσεων ανάμεσα στην απόφαση για αναφορά και την ανάμνηση του γεγονότος, καθώς και των μεταγενέστερων αντιδράσεων του θύματος.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τρεις μελέτες όπου τα άτομα που συμμετέχουν υποθέτουν ότι έχουν πέσει θύματα εγκλήματος. Με τις μελέτες αυτές οι συγγραφείς προσπαθούν να διερευνήσουν την επίδραση που έχουν οι κοινωνικές προσδοκίες στην απόφαση του υποτιθέμενου θύματος για αναφορά. Οι συγγραφείς μελέτησαν φυλετικά διαφορετικούς πληθυσμούς προκειμένου να αποκαλύψουν πολιτισμικές και υπο-πολιτισμικές διαφορές, στην επίδραση που έχουν οι κοινωνικές προσδοκίες στην απόφαση του θύματος για αναφορά. Στα κεφάλαια εφτά και οκτώ, ερευνάται η δυνατότητα γενίκευσης των πειραματικών αποτελεσμάτων σε πληθυσμούς όχι εργαστηριακά ελεγχόμενους, καθώς και σε άλλα εγκλήματα εκτός της κλοπής. Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα τριών ερευνών που βασίστηκαν σε αναλύσεις αρχείων που αφορούσαν τα εγκλήματα της κακοποίησης, του βιασμού και της διάρρηξης. Για να ερευνήσουν περαιτέρω την δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων, οι συγγραφείς έλαβαν αυτο-αναφορές από θύματα βιασμού, κλοπής, ληστείας και διάρρηξης. Το κεφάλαιο οκτώ, περιέχει τα αποτελέσματα από πέντε μελέτες που χρησιμοποίησαν αυτή την τεχνική.

Στο ένατο κεφάλαιο, οι συγγραφείς παρουσιάζουν ένα θεωρητικό μοντέλο για την εξήγηση της διαδικασίας λήψης απόφασης του θύματος, το οποίο ενοποιεί τα αποτελέσματα των ερευνών τους, με τα αποτελέσματα άλλων ερευνητών, πάνω σ' αυτό το ζήτημα. Σύμφωνα μ' αυτό το μοντέλο, η διαδικασία λήψης απόφασης από το θύμα, αποτελείται από τρία στάδια: 1) τον ορισμό του περιστατικού ως εγκλήματος από το θύμα, 2) τον προσδιορισμό της σοβαρότητάς του και 3) την απόφαση του θύματος για το τι πρέπει να κάνει. Σε καθ' ένα από τα παραπάνω στάδια, σύμφωνα με το μοντέλο, η κοινωνική επίδραση (η οποία εκδηλώνεται με διάφορες μορφές) παίζει σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις του θύματος. Τέλος, στο δέκατο και τελευταίο κεφάλαιο, αυτού του βιβλίου, παρουσιάζονται, εν συντομία, τα αποτελέσματα της μελέτης καθώς, και οι συνέπειές της, τόσο στη θεωρία, όσο και στην κοινωνική πολιτική.

Η μελέτη αυτή κατέληξε σε τρία σταθερά συμπεράσματα, όσον αφορά την απόφαση του θύματος για αναφορά στην αστυνομία, τα οποία αποδείχτηκαν από τις είκοσι έρευνες της μελέτης: (i) οι παράγοντες που σχετίζονται με το έγκλημα (π.χ. τραυματισμός του θύματος, χρήση όπλου από το δράστη, κ.λπ.), είναι σημαντικότεροι παράγοντες πρόβλεψης της απόφασης του θύματος για αναφορά, απ' ότι είναι οι παράγοντες που αφορούν στα δημογραφικά χαρακτηριστικά του θύματος (π.χ. φύλο, ηλικία, φυλή, κ.λπ.). Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να θεωρηθούν προσδιοριστικοί της σοβαρότητας του εγκλήματος, και άρα θα μπορούσε κάποιος να πει ότι όσο σοβαρότερο είναι ένα έγκλημα, τόσο μεγαλύ-

τερες είναι οι πιθανότητες του να αναφερθεί στην αστυνομία. (ii) Η κοινωνική επίδραση είναι ένας σημαντικός παράγοντας που ωθεί το θύμα στην απόφαση για αναφορά. Βρέθηκε ότι τα θύματα πολύ συχνά συμβουλευονται άλλα πρόσωπα, πριν αποφασίσουν να αναφέρουν και ότι πολύ συχνά ακολουθούν τις συμβουλές τους. (iii) Τα συναισθήματα του φόβου και του θυμού που βιώνουν τα θύματα, βρέθηκε να επηρεάζουν τη βραχυπρόθεσμη συμπεριφορά και τις μακροπρόθεσμες αντιδράσεις του θύματος προς το έγκλημα, καθώς και τις πρακτικές του θύματος σε σχέση με την αναφορά του εγκλήματος. Η έρευνα αυτή, τέλος, καταρρίπτει την μέχρι σήμερα κρατούσα άποψη, ότι το θύμα είναι ο «φύλακας» του συστήματος της Ποινικής Δικαιοσύνης, και προτείνει ότι ο «φύλακας» του συστήματος είναι τα άτομα εκείνα που συμβουλευούν το θύμα αμέσως μετά το έγκλημα.

Η παρούσα μελέτη πληρεί όλες τις προϋποθέσεις μιας άρτιας επιστημονικής εργασίας, όμως, παραγνωρίζει ή αγνοεί ορισμένους καθοριστικούς, κατά τη γνώμη μου, παράγοντες που ωθούν ή αποτρέπουν το θύμα του εγκλήματος να αναφέρει το περιστατικό στην αστυνομία. Ετσι, πιστεύω πως νομιμοποιούμαι να προτείνω ένα διαφορετικό μοντέλο εξήγησης της απόφασης του θύματος για αναφορά στην αστυνομία, το οποίο αποτελείται από τρεις υποκειμενικούς και από έναν αντικειμενικό παράγοντα. Οι υποκειμενικοί παράγοντες είναι: 1) οι παραστάσεις του θύματος για το έγκλημα, 2) οι παραστάσεις του θύματος για τον εγκληματία, και 3) οι παραστάσεις του θύματος για το σύστημα της ποινικής δικαιοσύνης. Ο αντικειμενικός παράγοντας του μοντέλου μου, για την εξήγηση της αναφοράς, είναι οι δυνατότητες εξωποινικής διευθέτησης της κρίσης ή εξωποινικού συμβιβασμού ανάμεσα στο δράστη και το θύμα. Το παραπάνω μοντέλο, πιστεύω πως είναι ικανό να εξηγήσει τη διαδικασία με βάση την οποία το θύμα παίρνει την απόφαση να αναφέρει ή όχι ένα οποιοδήποτε έγκλημα, που τελέστηκε σε βάρος του, στην αστυνομία. Όμως, υπάρχουν και ορισμένα εγκλήματα, τα οποία είναι δύσκολο να προσεγγιστούν με βάση το παραπάνω θεωρητικό μοντέλο και αυτό λόγω της ιδιαιτερότητας που παρουσιάζουν. Ένα τέτοιο έγκλημα είναι ο βιασμός.¹ Η μελέτη της αναφοράς του βιασμού στην αστυνομία δεν είναι δυνατό να περιοριστεί μόνο στο παραπάνω μοντέλο και αυτό γιατί στην απόφαση του θύματος βιασμού για αναφορά στην αστυνομία επισέρχονται και άλλοι παράγοντες όπως για παράδειγμα, οι στάσεις του θύματος απέναντι στο ενδεχόμενο της κοινωνικής απόρριψης, οι στάσεις του θύματος απέναντι στο ρόλο του γυναικείου φύλου, ο βαθμός της ενοχής του θύματος για το βιασμό του, κ.λπ.

Τέλος, η μελέτη αυτή παρουσιάζει την κοινωνική επίδραση ως τον σημαντικότερο παράγοντα αναφοράς των εγκλημάτων, πράγμα που έχει ως

1. Βλ. Τσιγκρής, Αγγ. (1996): «Βιασμός: Το αθέατο έγκλημα». (Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή).

αποτέλεσμα να παρουσιάζεται το θύμα σαν ένα αδύναμο άτομο, μειωμένης έως μηδαμινής ικανότητας να αποφασίσει για την τύχη του. Όμως, παρά την οποιαδήποτε ασήμαντη αδυναμία της, η έρευνα αυτή αποτελεί ένα χρήσιμο οδηγό για τη χάραξη νέων ερευνών πάνω στον τομέα της απόφασης του θύματος για αναφορά των εγκλημάτων στην αστυνομία που παραμένει ακόμη σκοτεινός και ανεξερεύνητος.

ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

- **Διεθνής Επιστημονική κίνηση**
- **Ελληνική Επιστημονική κίνηση**
- **Νέες Εκδόσεις**

Όροι συμμετοχής

Τα κείμενα πρέπει να υποβάλλονται δακτυλογραφημένα σε τέσσερα (4) αντίτυπα, και να είναι σε ελληνική γλώσσα.

Πρέπει να υποβάλλεται επίσης και μια περίληψη – μέχρι 150 λέξεις – τόσο στα ελληνικά όσο και στα αγγλικά και γαλλικά.

Η βιβλιογραφία μπαίνει στο τέλος του κειμένου. Για τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία θα πρέπει να ακολουθείται κάποιο από τα διεθνώς καθιερωμένα συστήματα (κατά προτίμηση το σύστημα Harvard βλ. *British Journal of Criminology* ή *Déviance et Société* για παράδειγμα).

Τα κείμενα πρέπει να αποστέλλονται στον Καθηγητή Ι. Φαρσεδάκη στη διεύθυνση:

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Συγγρού
136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα Fax: 9223690, 9223678

Βιβλιοπαρουσιάσεις

Όσοι συγγραφείς ή εκδοτικοί οίκοι επιθυμούν να παρουσιάσουν από τις στήλες της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας τα βιβλία τους, παρακαλούνται να τα στέλνουν σε δύο (2) αντίτυπα στη διεύθυνση:

Τομέας Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Συγγρού
136, 17671 Καλλιθέα, Αθήνα
(Καθ. Ιάκ. Φαρσεδάκης) Fax: 9223690, 9223678

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ*

Η διεθνής επιστημονική κίνηση στον χώρο της Εγκληματολογίας ήταν και κατά τα τρία τελευταία χρόνια σημαντική. Είναι αδύνατο, βέβαια, να περιγραφούν όλα όσα συνέβησαν διεθνώς, κατ' αυτή την περίοδο. Περιοριζόμαστε στη συνοπτική αναφορά των εργασιών των διεθνών οργανισμών και οργανώσεων στις οποίες είχαμε την ευκαιρία να συμμετάσχουμε.

1. Οι δραστηριότητες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών

9ο Συνέδριο Ο.Η.Ε. για την πρόληψη του εγκλήματος και τη μεταχείριση των δραστών εγκλημάτων (Κάιρο, 29.4 έως 8.5.1995)

Για την ευόδωση των εργασιών του ανά πενταετία συνερχομένου Παγκοσμίου Εγκληματολογικού Συνεδρίου του Ο.Η.Ε. υπήρξε, όπως πάντοτε, εργώδης προετοιμασία.

Οι βάσεις είχαν τεθεί στη συνάντηση της Διεθνούς Συντονιστικής Επιτροπής στο Courmayeur (20-21/9/1992, βλ. Επιθ. Εγκληματολογίας, 2.5-10, σελ. 424 επ.) στην οποία αποφασίσθηκε η ημερήσια διάταξη και η οριοθέτηση του θέματος του Συνεδρίου.

Ακολούθησαν οι ετήσιες Σύνοδοι της ειδικής Επιτροπής στη Βιέννη και οι περιφερειακές Συναντήσεις των χωρών-μελών του οργανισμού. Στην Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Συνάντηση (28 Φεβρουαρίου έως 4 Μαρτίου 1994) της Βιέννης η Καθηγήτρια κυρία Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου εξελέγη Αντιπρόεδρος, μετά από πρόταση των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μέσα στα πλαίσια της τρίτης Συνόδου της Επιτροπής αποφασίσθηκε η δημιουργία μιας μεσογειακής ομάδας η οποία ανέλαβε την κάλυψη των δύο από τα έξι συνολικά επιστημονικών εργαστηρίων, εκείνων που αφορούσαν την πρόληψη της εγκληματικότητας στις πόλεις και την πρόληψη της βίαιης εγκληματικότητας. Η χώρα μας έλαβε ενεργό μέρος σ' αυτή την ομάδα δραστηριοποιήθηκε έντονα καθ' όλα τα στάδια.

Η Μεσογειακή Ομάδα είχε αλληπάλληλες επιστημονικές συναντήσεις στο Παρίσι (Μάρτιος 1994) στη Μάλτα (Ιούνιος 1994) και στην Τύνιδα (Σεπτέμβριος 1994), σε συνεργασία πάντα με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Ο.Η.Ε. στη Βιέννη, με το Διεθνές Κέντρο Πρόληψης του Εγκλήματος (C.I.P.C.) που εδρεύει στο Μόντρεαλ και με το Ευρωπαϊκό Forum για την

* Επιμέλεια: Ιάκωβος Φαρσεδάκης

ασφάλεια των πόλεων που εδρεύει στο Παρίσι. Κατένειμε μεταξύ των χωρών της Μεσογείου τα διάφορα θέματα και αποφάσισε για τον τρόπο αντιμετώπισής τους και παρουσίασής τους στο Συνέδριο. Η χώρα μας ανέλαβε να εξετάσει το ζήτημα της πρόληψης της ενδοοικογενειακής βίας, ειδικότερα εκείνης κατά ανηλίκων, και παρουσίασε σχετική εισήγηση στο Κάιρο στις 5 Μαΐου 1995. Παράλληλα, η Ελλάδα παρενέβη και στις συζητήσεις του Καΐρου που αφορούσαν τον πρόληψη της βίας στις πόλεις και ζήτησε να υιοθετηθεί το Σχέδιο Αποφάσεως 27/1993 του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του Ο.Η.Ε. «Οι κατευθύνσεις για τον αγώνα κατά της εγκληματικότητας στις πόλεις», όπως είχε τροποποιηθεί από την Επιτροπή το 1994, και να περιληφθεί στη Συλλογή των Κανόνων του Ο.Η.Ε. Η χώρα μας θεώρησε πως το κείμενο αυτό, που περιγράφει με όρους απλούς και αποτελεσματικούς τη μέθοδο για το σχεδιασμό και την υλοποίηση, τοπικών στρατηγικών πρόληψης της εγκληματικότητας, μπορεί να χρησιμεύσει ως μέθοδος αναφοράς για την ανάπτυξη προγραμμάτων πρόληψης τόσο σε κρατικό επίπεδο, όσο και μέσα στα πλαίσια της διεθνούς συνεργασίας.

Παράλληλα, η χώρα μας μετείχε ενεργώς σε όλες τις κατά καιρούς συναντήσεις των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είχαν ως στόχο τη συναγωγή κοινών θέσεων.

Στο Συνέδριο του Καΐρου τέσσερα ήταν τα κύρια θέματα:

α) Η Διεθνής συνεργασία και τεχνική βοήθεια για την υλοποίηση του προγράμματος του Ο.Η.Ε. για την πρόληψη των εγκλημάτων.

β) Η μάχη κατά του οργανωμένου εγκλήματος και του οικονομικού εγκλήματος εθνικού και διεθνούς και για την προστασία του περιβάλλοντος.

γ) Τα συστήματα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και

δ) Οι στρατηγικές πρόληψης του εγκλήματος, ιδιαίτερα στις αστικές ζώνες, στους ανηλίκους, στη βίαιη εγκληματικότητα και στην πρόληψη της θυματοποίησης

Υπήρχαν έξι επιστημονικά εργαστήρια που αφορούσαν: 1) Την έκδοση και διεθνή συνεργασία

2) Τα ΜΜΕ και την πρόληψη του εγκλήματος

3) Την Πολιτική στις πόλεις και την πρόληψη εγκλήματος

4) Την προστασία του περιβάλλοντος

5) Την πρόληψη της βίαιης εγκληματικότητας

6) Τη συνεργασία και βοήθεια για τη διαχείριση του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.

(πληροφορική, χρήση πληροφοριών κ.λπ.)

Οι συζητήσεις οργανώθηκαν μέσα στα πλαίσια δύο βασικών Επιτροπών, αρκετών ομάδων εργασίας και, βέβαια, της Ολομέλειας. Η πρώτη επιτροπή είχε ως κύριο αντικείμενο διαπραγμάτευσης τα Συστήματα Ποινικής Δικαιοσύνης και την παρακολούθησε ο καθηγητής κ. Στέργιος Αλεξιάδης, ενώ η Δεύτερη, στην οποία μετείχε ο γράφων, την Πρόληψη του Εγκλήματος. Ειδικότερα για τις εργασίες αυτές της Επιτροπής θα μπορούσε, κανείς, να αναφέρει:

Τα κείμενα στη διάθεση της Επιτροπής ήταν:

- Κείμενο εργασίας προετοιμασμένο από τη Γραμματεία (A/CONF 169/7)

- Κείμενα στήριξης των εργαστηρίων πάνω στην έκδοση και τη διεθνή συνεργασία (A/CONF 169/8)

Τα ΜΜΕ και την πρόληψη εγκληματικότητας (A/CONF 169/9),

Την αστεακή πολιτική και πρόληψη της εγκληματικότητας (A/CONF 169/10),

Την πρόληψη της βίαιης εγκληματικότητας (A/CONF 169/11)

- Οδηγό συζητήσεων (A/CONF 169/RPM 1 και Corr 1)

- Οδηγό συζητήσεων στα εργαστήρια (A/CONF 169 RPM 1/Add. 1)

- Εκθέσεις των περιφερειακών Διασκέψεων (Ασίας και Ειρηνικού A/CONF 169/RPM 1/Rev. 1 και Rev. 1/Corr 1)

Αφρικής (A/CONF 169/RPM 2), Ευρώπης (A/CONF 169/RPM 3), Λατινικής Αμερικής και Καραϊβικής (A/CONF 169/RPM 4) και Δυτικής Ασίας (A/CONF 169/RPM 5).

Η πρόληψη του εγκλήματος στις αστικές περιοχές, το ζήτημα των θυμάτων του εγκλήματος και η ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας για την πρόληψη συγκλίνουν ως μέρη του ευρύτερου προβλήματος. Αν δεν καθιερυθούν κατανοητές και ολοκληρωμένες προληπτικές πολιτικές, οι τρέχουσες τάσεις αστικοποίησης καθώς και οι δημογραφικές οδηγούν προς χειροτέρευση της κατάστασης. Η προληπτική δράση, που περιλαμβάνει τόσο γενικά, όσο και ειδικά μέτρα, περιστασιακή πρόληψη, αλλά και κοινωνική πρόληψη, προσφέρει θετικές προοπτικές, ιδιαίτερα εκεί όπου τα κατασταλτικά πρότυπα ελέγχου του εγκλήματος έχουν πλήρως αποτύχει.

Συζητήθηκαν διάφορα θέματα, όπως λ.χ. το θέμα της μικρής εγκληματικότητας, αλλά και της πιο σοβαρής εγκληματικότητας, που μπορούν να αφορούν τον κάθε πολίτη, ως υποψήφιο θύμα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ανασφάλειας που διαταρράσσει την καθημερινή ζωή. Η βία καθίσταται ένα γεγονός που προξενεί φόβο, όχι μόνο σε περιοχές εθνικών συγκρούσεων, αλλά και στις αποκαλούμενες πολεμικές «ζώνες των πόλεων» (urban war zones), μέσα στις πόλεις, σε περιθωριακούς τομείς ή περιοχές κοινωνικού αποκλεισμού, όπου η αδυναμία νόμιμης ικανοποίησης

ακόμη και στοιχειωδών αναγκών μπορεί να οδηγήσει στη χρήση παρανόμων μέσων γι' αυτό. Οι σχετικές αποστερήσεις ως μείζων λόγος βίας και εγκληματικότητας έχουν την τάση ενδυνάμωσης, εξαιτίας της αυξανόμενης αποστάσεως μεταξύ εχόντων και μη εχόντων, μέσα στις ίδιες χώρες, αλλά και ανάμεσα στις διάφορες χώρες. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της κοινωνικής δικαιοσύνης ως στρατηγικής πρόληψης.

Οι σύνεδροι σημείωσαν ότι τα υπο-θέματα του κυρίου θέματος συνδέονταν μεταξύ τους. Αντιπροσώπευαν, απλώς διαφορετικές του όψεις.

- Η ταχεία αστικοποίηση, ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, καθιστούσε σοβαρότερο το εγκληματικό πρόβλημα, τώρα, μάλιστα, που συμβάδιζε με οικονομικούς περιορισμούς.

- Η συγκέντρωση μειονεκτούντων ατόμων σε ορισμένες αστικές περιοχές, χωρίς μέσα συντήρησης ή κοινωνική βοήθεια, οδηγούσε στην ανασφάλεια και στην εγκληματικότητα.

- Η ταχεία, χωρίς προγραμματισμό, ανάπτυξη αποτελεί ένα μείζονος σημασίας παράγοντα χειροτέρευσης της ζωής στις πόλεις. Οι αλλαγές που ακολουθούν, η απώλεια των παραδοσιακών δεσμών και η εξασθένηση των ηθικών αξιών τείνουν να δημιουργήσουν ανομικές καταστάσεις.

- Η ανωνυμία και η αλλοτρίωση σ' ένα αστικό περιβάλλον, οδηγούν σε εκρήξεις βίας.

- Τα οικονομικά εγκλήματα αποτελούν, κατ' εξοχήν φαινόμενο των πόλεων, τόπο εμπορικής, οικιστικής, επικοινωνιακής δραστηριότητας.

- Η μεγάλης κλίμακας μετανάστευση αποτελεί, επίσης, ένα παράγοντα περιορισμού της σταθερότητας. Οι μετανάστες κινδυνεύουν να γίνουν δράστες και θύματα εγκλημάτων. Τείνουν να συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιοχές, και η θεατότητα τους καθιστά εύκολο στόχο για την επισημάνσή.

Πολλοί σύνεδροι εξέφρασαν την ανησυχία τους για το γεγονός ότι πολύς κόσμος φονεύεται, τραυματίζεται ή αυτοκτονεί με χρήση ποροβόλων όπλων. Θεωρήθηκε σημαντικό, ανάμεσα στα άλλα, να ρυθμισθούν τα σχετικά με αυτό το ζήτημα, μια που βαρεία εγκλήματα, όπως η ανθρωποκτονία και η ληστεία, τελούνται με τη χρήση τους. Οι ρυθμίσεις από χώρα σε χώρα διαφέρουν. Τα υπέρογκα κέρδη από το παράνομο εμπόριο όπλων καθιστά αναγκαία τη διεθνή συνεργασία.

Οι σύγχρονες δημογραφικές τάσεις, οι υψηλοί ρυθμοί αστικοποίησης και η εξάπλωση της φτώχειας επιτείνουν τη δυσλειτουργία των αστικών συγκεντρώσεων. Μπορεί να οδηγήσουν σε ανεξέλεγκτες καταστάσεις, αν δεν ληφθούν εγκαίρως προληπτικά μέτρα. Και σε άλλα βήματα του Ο.Η.Ε. (Διεθνής Διάσκεψη για τον πληθυσμό και την ανάπτυξη, Διεθνής Διάσκεψη για την κοινωνική ανάπτυξη) ασχολήθηκαν με αυτά τα ζητήματα. Οι πολλαπλοί και δυναμικά αλληλεπιδρώντες παράγοντες που οδηγούν στην εγκληματικότητα και, ιδιαίτερα, στη βία, στις πόλεις, έχουν

ανάγκη πολυδιάστατων προληπτικών πολιτικών και μιας σφαιρικής προσέγγισης. Περιλαμβάνει διεθνείς, εθνικές και τοπικές στρατηγικές. Η τάση είναι προ την αποκέντρωση. Η ενεργοποίηση των τοπικών κοινωνιών η καλύτερη και δημιουργικότερη λύση, ιδίως όπου υπάρχει θεατότητα και διαφάνεια.

Για την επίτευξη των καλύτερων αποτελεσμάτων, είναι αναγκαία η συμμετοχή όλων των αρμοδίων υπηρεσιών (υγείας, εκπαίδευσης, οικισμού, κοινωνικής προστασίας κ.λπ.). Η συμμετοχή του κοινού, μη κυβερνητικών οργανώσεων, εθελοντών, ΜΜΕ, ιδιωτικού τομέα, εκπροσώπων σωμάτων κ.λπ. είναι ευκατά. Μια τέτοια γιγαντιαία προσπάθεια απαιτεί συντονισμό. Διαπιστώθηκε ότι σε ορισμένες χώρες τοπικά συμβούλια πρόληψης της εγκληματικότητας, σε συνεργασία με αντίστοιχα εθνικά, έδωσαν θετικές λύσεις.

Η δυναμική αυτών των στρατηγικών και προγραμμάτων που βασίζονται στην ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας τονίσθηκε με έμφαση από πολλούς συνέδρους. Παράλληλα, έγιναν αναφορές σε ομάδες επιτήρησης γειτονιών, επιτροπές διαμεσολάβησης και συμφιλίωσης κ.λπ. σε διάφορες χώρες. Η εξοικείωσή τους με τα τοπικά προβλήματα και τις συγκρούσεις τους επέτρεψε να έχουν μια υπολογίσιμη αποτελεσματικότητα.

Η προσέγγιση που στηρίζεται στην κοινοτική δράση αποτέλεσε, την κατευθυντήρια αρχή, ακόμη και για την επίλυση προβλημάτων που συνδεόταν με την εφαρμογή του νόμου. Διευκόλυνε τη συνεργασία και το διάλογο, μεταξύ οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και πολιτών. Ταυτόχρονα, επέτρεψε, την αλλαγή στάσης αυτών των οργάνων. Η παραδοσιακή κατασταλτική λογική συμπληρώθηκε από μια πιο πολύπλοκη προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τη δυναμική του εγκληματικού προβλήματος και προσφέρει ένα ευρύ φάσμα προληπτικής παρέμβασης.

Η αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος παροχής ασφάλειας στους πολίτες ενισχύεται από την επαγγελματική εκπαίδευση των αστυνομικών, τη χρήση ειδικών ομάδων σε «καυτά σημεία» της πόλης, τη διαθεσιμότητα σύγχρονης τεχνολογίας, που επιτρέπουν στην αστυνομία να ασκήσει προληπτικές λειτουργίες. Αναγκαία είναι, βέβαια, η θεσμοθέτηση ενός νομικού πλαισίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη δράση των οργάνων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για την καταπολέμηση του εγκλήματος.

Ειδική έμφαση δόθηκε στην εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, τόσο μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, όσο και, γενικότερα στην κοινωνία. Αντιμετωπίσθηκε ως αντανάκλαση της δομικής ανισότητας στην κοινωνία (εις βάρος των γυναικών), αλλά και ως μέσο διατήρησης αυτής της ανισότητας. Παράλληλα προς ένα νομικό πλαίσιο που εξασφαλίζει την ισότητα των γυναικών, είναι αναγκαία η ύπαρξη και λειτουργία ενός πλέγματος υπηρεσιών αιχμής (κέντρων για κακοποιημένες γυναίκες, στε-

γών φιλοξενίας κ.λπ.) και προγραμμάτων νομικής βοήθειας, ως βασικών στοιχείων πρόληψης της βίας κατά των γυναικών.

Η κοινωνία παίζει σημαντικό ρόλο στην υιοθέτηση στάσεων και συμπεριφορών και μπορεί και πρέπει να λειτουργήσει ως θετικός παράγων. Κοινωνικές υπηρεσίες, κρατικές και κοινοτικές, μπορούν να συμβάλουν πολύ στην πρόληψη του ζητήματος. Όπως, επίσης, οι εναλλακτικοί τρόποι μεταχείρισης, που βασίζονται στην κοινότητα (εργασία ...), επιτρέπουν την κοινωνική αποκατάσταση, τη σύσφιγξη των δεσμών του υποκειμένου με τους άλλους.

Τέλος, «η περιστασιακή» πρόληψη χρειάζεται. Αρκετοί σύνεδροι αναφέρθηκαν στη σχετική δράση στις χώρες τους. Ένα ευρύ φάσμα σχετικών προγραμμάτων αναπτύχθηκε για την πρόληψη στα εμπορικά κέντρα και στους χώρους στάθμευσης, για την εξασφάλιση «ασφαλών σπιτιών» για τα παιδιά, τους ηλικιωμένους κ.λπ.

Προσοχή δόθηκε, εξάλλου, σε βασικούς θεσμούς, όπως η οικογένεια, τα σχολεία, η ευρύτερη κοινωνία. Το Διεθνές Έτος Οικογένειας έδωσε ορισμένες κατευθύνσεις, μέσω σχετικών Συστάσεων τονίσθηκε, ιδιαίτερα ο ρόλος της εκπαίδευσης. Αλλά και των ΜΜΕ που, αν εγκαταλείψουν την τάση τους για δραματοποίηση και τον υπερπρογραμματισμό της βίας, μπορούν αυξάνοντας την επαγρύπνηση του κοινού, ενημερώνοντάς το σωστά κ.λπ. να παίξουν ένα αξιόλογο προληπτικό ρόλο.

Μέσα στα πλαίσια των θεμάτων που απασχόλησαν την Επιτροπή II διεξήχθησαν ορισμένα εργαστήρια, (3 από τα 6 συνολικά) ιδιαίτερα αξιόλογα. Όπως λ.χ.

– Εκείνο που αφορούσε τα ΜΜΕ και την πρόληψη της Εγκληματικότητας

– Εκείνο που αφορούσε την πολιτική για τις πόλεις και την πρόληψη της εγκληματικότητας

– Εκείνο που αφορούσε την πρόληψη της βίαιης εγκληματικότητας

Στο τελευταίο, όπως αναφέρθηκε, έλαβε μέρος και η Ελλάδα.

Περιλάμβανε τις ακόλουθες επιμέρους θεματικές

– Βία και οικογένεια

– Βία και Σχολείο

– Βία και αθλητικές εκδηλώσεις

– Βίαιη εγκληματικότητα και τρομοκρατία

– Βιαιότητες ρατσιστικές και ξενοφοβία

– Βία και παθολογίες

– Έλεγχος των πυροβόλων όπλων

– Μορφές συνεργασίας

Τέσσερις από τις εννέα εγκριθείσες από το Συνέδριο Αποφάσεις, προήλθαν από τις συζητήσεις της Επιτροπής II:

- αυτή που αφορούσε τις στρατηγικές πρόληψης της εγκληματικότητας

- αυτή που αφορούσε τους ανηλίκους ως δράστες και θύματα εγκλημάτων

- αυτή που αφορούσε την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών

- αυτή που αφορούσε την ρύθμιση για τα πυροβόλα όπλα

Το 9ο Συνέδριο του Ο.Η.Ε. έλαβε τελικά μόνο εννέα αποφάσεις, από τις πολλές που είχαν προταθεί. Αυτές αφορούν:

- Συστάσεις πάνω στα τέσσερα βασικά θέματα του Συνεδρίου

- Τη Διεθνή Συνεργασία και πρακτική βοήθεια για την ενίσχυση του Κράτους Δικαίου: Ανάπτυξη των Προτύπων Κειμένων του Ο.Η.Ε.

- Διεθνή Κείμενα, όπως η Σύμβαση ή οι Συμβάσεις κατά του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος

- Την πρακτική εφαρμογή των Τυποποιημένων ελαχίστων Κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων

- Τη διαχείριση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης

- Τα παιδιά ως θύματα και δράστες εγκλημάτων και το πρόγραμμα ποινικής δικαιοσύνης του Ο.Η.Ε.: από τη θέσπιση κανόνων στην εφαρμογή και δράση

- Την εξάλειψη της βίας κατά γυναικών

- Τη ρύθμιση για τα πυροβόλα όπλα για σκοπούς πρόληψης του εγκλήματος και δημόσιας ασφάλειας.

2. Οι δραστηριότητες του Συμβουλίου της Ευρώπης (1993-1995)

Κατά την παρελθούσα τριετία οι κύριες δραστηριότητες του Σ.τ.Ε. στον χώρο της Εγκληματολογίας μπορούν να συνοψισθούν ως ακολούθως:

α. Μεταξύ 22 και 25 Νοεμβρίου 1993 συνήλθε στο Στρασβούργο η **Εικοστή Διάσκεψη Εγκληματολογικών Ερευνών** με θέμα:

«Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης».

Τις εξαιρετικά ενδιαφέρουσες εισηγήσεις παρουσίασαν οι κύριοι Ch. Debuyt, (Βέλγιο), («Ψυχοκοινωνική παρέμβαση πριν και μετά την καταδίκη»), J. M. Elchardus, (Γαλλία), («Προβλήματα θεραπευτικής παρέμβασης αναφορικά με ορισμένες κατηγορίες δραστών λ.χ. στο πεδίο των σεξουαλικών αδικημάτων, της ενδοοικογενειακής βίας και της τοξικοεξάρ-

τησης.), F. Lösel, (Γερμανία), («Η εκτίμηση των ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων στη φυλακή») και οι κυρίες A. Snare, (Δανία), («Ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις που έτειναν να ενισχύσουν τη σύγκρουση μεταξύ εγκληματία και θύματος λ.χ. στο πλαίσιο προγραμμάτων διαμεσολάβησης και αποκατάστασης»), και J. Roberts, (Αγγλία), («Η εφαρμογή των ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων που συνδέονται με κυρώσεις σε ανοικτό περιβάλλον»). Γενικός εισηγητής ήταν ο Άγγλος καθηγητής R. Hood.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η κατακλείδα των συμπερασμάτων της Διάσκεψης: «Μέσα στα πλαίσια μιας αυξανόμενης πολιτικής υποστήριξης για περισσότερο τιμωρητικά και αυστηρά ποινικά μέτρα, η Διάσκεψη απέδειξε ότι δεν θα πρέπει να απορρίπτεται ως αναποτελεσματική και αστήρικτη μια πιο εποικοδομητική απάντηση στην εγκληματικότητα και στα προβλήματα των δράστων και των θυμάτων. Το Συμβούλιο της Ευρώπης θα ενισχύσει την ανάπτυξη τέτοιων μέτρων».

β. Το **11ο Εγκληματολογικό Συμπόσιο** που οργάνωσε στο Στρασβούργο, μεταξύ 28 και 30 Νοεμβρίου 1994, το Συμβούλιο της Ευρώπης είχε ως θέμα: «Εγκλημα και Οικονομία».

Πρόεδρος του Συμποσίου ήταν το μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου Ch. Nuttall και Γενικός Εισηγητής ο Φιλλανδός M. Joutsen.

Κύριοι Εισηγητές ήταν:

– Ο Ελβετός M. P. Eisner, με θέμα: «Τα αποτελέσματα των οικονομικών δομών και των φάσεων ανάπτυξης στο έγκλημα».

– Ο Άγγλος S. Field, με θέμα: «Οικονομικοί κύκλοι και τάσεις εγκληματικότητας».

– Ο Ιταλός D. Melossi, με θέμα: «Τα αποτελέσματα της οικονομικής συγκυρίας στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης».

– Ο Ολλανδός J. Van Dijk, με θέμα: «Οι ευκαιρίες για διάπραξη εγκλημάτων: μια δοκιμή του ορθολογικού - αλληλεπιδραστικού προτύπου».

Τα γενικά συμπεράσματα συνήγαγε ο γενικός εισηγητής M. Joutsen.

Όπως γίνεται πάντοτε, μετά κάθε εισήγηση επακολούθησαν εκτεταμένες συζητήσεις και ανταλλαγές απόψεων.

Το ενδιαφέρον του Εγκληματολογικού Συμποσίου ήταν σημαντικό, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που παρουσιάζεται σε πολλές χώρες της Ευρώπης και της αξιολογής, ταυτόχρονα, αύξησης της εγκληματικότητας.

γ. Η **Πέμπτη Διάσκεψη Αντεγκληματικής Πολιτικής** συνήλθε στο Στρασβούργο μεταξύ 27 και 29 Νοεμβρίου 1995. Κύριοι εισηγητές ήταν οι κκ. M. Killias (Ελβετία), με θέμα «Η αντεγκληματική πολιτική έναντι της εξέλιξης της εγκληματικότητας μέσα στα νέα ευρωπαϊκά πλαίσια», M. Ken Pease (Αγγλία) με θέμα «Το μέλλον της φυλάκισης και τα εναλλακτικά της μέτρα»

και H. Schöler - Springorum (Γερμανία), με θέμα: «Η εξέλιξη των συστημάτων της ποινικής δικαιοσύνης». Γενικός εισηγητής ήταν ο J. D. Schouney (Ελβετία), Πρόεδρος του CDPC, ο οποίος και συνήγαγε τα συμπεράσματα της Διάσκεψης. Ο επικεφαλής της Διεύθυνσης Εγκληματικών Ζητημάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης H.J. Bartsch ανέλυσε τον ρόλο του Συμβουλίου κατά την παρελθούσα πενταετία 1990-1995. Η Ευρώπη του 1995 είναι πολύ διαφορετική από εκείνη του 1990, χρόνο συνόδου της προηγούμενης Διάσκεψης αντεγκληματικής πολιτικής.

δ. Συνήλθε στην Αθήνα (16-18/11/1992) **Συνάντηση των Προέδρων/Διευθυντών των Εθνικών Συμβουλίων Πρόληψης** και εμπειρογνώμων των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σ' αυτήν μετά μια γενική εισήγηση για τη δράση του Συμβουλίου στο πεδίο της πρόληψης, της κυρίας Αγλαΐας Τσητσουρα, επικεφαλής της Διεύθυνσης για τα Εγκληματικά Προβλήματα του Σ.τ.Ε., οι αντιπρόσωποι των διαφόρων χωρών ανέπτυξαν τη δομή, τους στόχους και τις δραστηριότητες αναφορικά με την πρόληψη της εγκληματικότητας, των εθνικών τους Συμβουλίων ή Επιτροπών.

ε. Το Σ.τ.Ε., σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Εγκληματολογίας και το Πανεπιστήμιο της Λουμπλιάνα, οργάνωσαν **Πανευρωπαϊκό Σεμινάριο** με θέμα Οι αντεγκληματικές πολιτικές σ' ένα κράτος δικαίου - Προβλήματα μετάβασης. (17-19 Οκτωβρίου 1994). Μετά από μία εισαγωγή του εκπροσώπου του Σ.τ.Ε. κ. Wolfgang Rau, έγιναν οι ακόλουθες εισηγήσεις, ακολουθείσες από ενδιαφέρουσες συζητήσεις: M. Joutsen, «Τάσεις εγκληματικότητας στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη», F. Sclafani, «Έλεγχος του οργανωμένου εγκλήματος: κοινωνική πρόληψη και ποινική καταστολή», D. Krpac, «Κράτος Δικαίου, ανθρώπινα δικαιώματα και αποτελεσματική αντεγκληματική πολιτική», I. Φαρσεδάκη, «ΜΜΕ και ποινική δικαιοσύνη», M. Levi «Αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας: κοινωνική πρόληψη και ποινική καταστολή», L. Bavcon «Η γένεση ενός νέου ποινικού δικαίου στα μέτα-σοσιαλιστικά κράτη», R. Miklau «Τάσεις ποινικής ρύθμισης στη Δυτική Ευρώπη» και H. M. Willemse «Πολιτικές πρόληψης της εγκληματικότητας στην Ευρώπη, ειδικά στην Ολλανδία». Τα πρακτικά του Σεμιναρίου εκδόθηκαν από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 1995.

3. Παγκόσμια Διάσκεψη κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη, Κοπεγχάγη, 6-12 Μαρτίου 1995

I. Η σημασία της Διάσκεψης

Η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης είναι η μεγαλύτερη που έχουν οργανώσει έως σήμερα τα Ηνωμένα Έθνη. Η συμμετοχή 117 αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων, αντιπροσωπειών από 182 κράτη, και πάνω από 2.000 μη κυβερνητικών οργανώσεων αποτελεί πράγματι μοναδικό γεγονός στην ιστορία του ΟΗΕ.

Βασική καινοτομία της Διάσκεψης ήταν η τοποθέτηση των κοινωνικών προβλημάτων, όπως η φτώχεια, η ανεργία και ο κοινωνικός αποκλεισμός, στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Μετά τη Διάσκεψη του Ρίο για το περιβάλλον και την ανάπτυξη (1992), τη Διάσκεψη του Καίρου για τον υπερπληθυσμό και την ανάπτυξη (1994), η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης επιβεβαιώνει το γεγονός ότι το πρόβλημα της ανάπτυξης αποτελεί πλέον μια από τις βασικές προτεραιότητες του ΟΗΕ, όπως τόνισε, εξάλλου, ο Γενικός Γραμματέας κ. Μπούτρος - Γκάλι στην τελευταία ετήσια έκθεσή του προς τη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού με τίτλο «Χτίζοντας για την ειρήνη και την ανάπτυξη» (1994) και την πιο πρόσφατη έκθεσή του με τίτλο «Οδηγός για την Ανάπτυξη» (1995).

Η σημαντικότερη (ίσως συμβολή της Διάσκεψης της Κοπεγχάγης είναι ότι προωθεί μια νέα αντίληψη για την ίδια την έννοια της ανάπτυξης. Δεν πρόκειται πλέον απλά και μόνο, όπως στο παρελθόν, για οικονομική ανάπτυξη. Όπως τόνισε ο Πρόεδρος Μιτεράν στην ομιλία του, η οποία προκάλεσε μεγάλη αίσθηση, η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός δεν είναι, ούτε πρέπει να αντιμετωπίζονται ως μοιραία γεγονότα. Η πείρα των τελευταίων ετών αποδεικνύει ότι το κράτος πρόνοιας, η διεθνής συνεργασία για την κοινωνική ανάπτυξη - τόσο σε οικουμενικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο - καθώς και η συμβολή των κοινωνικών φορέων και των μη κυβερνητικών οργανώσεων αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για την καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων που μαστίζουν τον πλανήτη.

II. Η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης

Η Διακήρυξη της Κοπεγχάγης διαπνέεται σε σημαντικό βαθμό από το κοινωνικό μοντέλο των σκανδιναβικών χωρών. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι τοποθετήσεις της πρωθυπουργού της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland και των πρωθυπουργών της Σουηδίας, της Φιλλανδίας και της Δανίας αποτέλεσαν σημείο αναφοράς καθ' όλη τη διάρκεια της Διάσκεψης.

Η Διακήρυξη περιέχει σειρά από 10 πολιτικές «δεσμεύσεις» (commitments) οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση για την προσπάθεια της διεθνούς κοινότητας να αντιμετωπίσει κατά προτεραιότητα τα προβλήματα της φτώχειας, της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Από πολιτική και διπλωματική άποψη είναι πολύ σημαντικό το ότι τα 10 αυτά σημεία διατυπώνονται υπό μορφή δεσμεύσεων των κρατών και όχι απλώς υπό μορφή «στόχων» ή «αρχών» όπως συμβαίνει συνήθως με τις διακηρύξεις του Ο.Η.Ε.

Η σημαντικότερη δέσμευση, είναι η 8η η οποία αφορά στην ανάγκη αλλαγής πολιτικής των διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών όπως η Διεθνής Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Οι οργανισμοί αυτοί θα πρέπει στο μέλλον να ενισχύσουν προγράμματα με σημαντική κοινωνική διάσταση και να λάβουν υπόψη τους όχι μόνο οικονομικές παρα-

μέτρους ανάπτυξης, αλλά και δείκτες (indicators) κοινωνικής ανάπτυξης. Η στροφή αυτή έχει ήδη αρχίσει και πρόκειται να ενισχυθεί.

Άλλες δεσμεύσεις αφορούν:

- την ενίσχυση της οικονομικής βοήθειας προς την Αφρική και τις ελάχιστα αναπτυγμένες χώρες.

- την εξάλειψη της φτώχειας και την προώθηση του στόχου της πλήρους απασχόλησης,

- την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης στο γενικό πλαίσιο σταθερών κοινωνικών δομών που θα βασίζονται στην προστασία όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος στην ανάπτυξη,

- την ανάγκη σεβασμού της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και της ισότητας ανδρών-γυναικών,

- την ενίσχυση των τομέων της παιδείας και της υγείας,

- τη σημαντική αύξηση και την αποτελεσματικότερη χρησιμοποίηση των πόρων που διατίθενται για την κοινωνική ανάπτυξη.

III. Οι τρεις βασικοί στόχοι της Διάσκεψης της Κοπεγχάγης είναι:

1. Εξαφάνιση φτώχειας

2. Προώθηση παραγωγικής εργασίας και κατάργηση της ανεργίας

3. Κοινωνική ένταξη όλων (Social integration)

Αν η Διακήρυξη αναφέρει τους στόχους, το Πρόγραμμα Δράσης αναφέρει τους τρόπους πραγματοποίησής τους. Έτσι το δεύτερο αυτό μέρος σε συνδυασμό με τους λόγους των εκπροσώπων των χωρών, προπαντός των αρχηγών και πρωθυπουργών Κρατών, δείχνουν τις πραγματικές προθέσεις και τις πιθανότητες πραγματοποίησης των στόχων.

Το δεύτερο αυτό μέρος δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητικό, χωρίς να είναι απογοητευτικό, όταν ληφθούν υπ' όψη οι σχετικές δυσχέρειες αφ' ενός μεν λόγω του μεγαλεπήβολου και τεραστίων διαστάσεων του εγχειρήματος, αφ' ετέρου λόγω των διαφορετικών πολιτικών κατευθύνσεων των διαφόρων χωρών. Έτσι η Γερμανία, οι ΗΠΑ, η Ιαπωνία π.χ. απέχουν πολύ από τις τοποθετήσεις και τη διάθεση εφαρμογής - τουλάχιστον άμεσης και ουσιαστικής - που δείχνουν οι Σκανδιναβικές χώρες.

IV. Ειδικά και συχνά (μόνο στο Πρόγραμμα Δράσης, 39 φορές) αναφέρονται τα κείμενα της Κοπεγχάγης στη θέση της Γυναίκας. Ο λόγος είναι ότι έχει γίνει καταληπτό ότι κανένας από τους τρεις βασικούς στόχους δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την πλήρη αλλαγή της θέσης της Γυναίκας.

Συγκεκριμένα:

— Πώς θα κατανικηθεί η παγκόσμια φτώχεια αν δεν κατανικηθεί η φτώχεια της γυναίκας, αφού το 70% των φτωχών της γης είναι γυναίκες; Όταν η γυναίκα εκτελεί τα 2/3 της παγκόσμιας εργασίας έχει το 5% του παγκόσμιου εισοδήματος και το 1% της παγκόσμιας περιουσίας; Οι γυναίκες είναι οι φτωχοί των φτωχών.

— Αλλά η φτώχεια της Γυναίκας δεν θα κατανικηθεί όταν στην αμειβόμενη εργασία παραγκωνίζεται (οι άνεργες γυναίκες υπερβαίνουν κατά πολύ τους άντρες), όταν σε όλες τις περιοχές της Γης - σε πολύ διαφορετικούς βαθμούς, βέβαια - είναι δεύτερης κατηγορίας και ουσιαστικά περιθωριοποιημένη κοινωνική κατηγορία. Επίσης χωρίς την ενεργό συμμετοχή της Γυναίκας δεν θα λυθεί το πληθυσμιακό πρόβλημα, προϋπόθεση της κατανίκησης της φτώχειας.

Έτσι η ανύψωση της θέσης της Γυναίκας - δηλαδή η ισότητα των φύλων - είναι βασική για την επίτευξη και των τριών στόχων της Διάσκεψης, για την αποκατάσταση βασικής δικαιοσύνης και ευημερίας στην ανθρωπότητα.

V. Τι πράγματι προσθέτει η Διάσκεψη της Κοπεγχάγης για την ουσιαστική βελτίωση της θέσης της Γυναίκας;

Μόνο την ενίσχυση της ευαισθητοποίησης των μαζών (δια μέσου των μη κυβερνητικών οργανώσεων και των ΜΜΕ) και την πίεση των κυβερνήσεων με στοιχεία σοβαρά και προτεινόμενα μέτρα.

Τα τελευταία δεν είναι ούτε πιο αποτελεσματικά ούτε νέα σε σχέση με τα προταθέντα από προηγούμενα διεθνή κείμενα.

Κατ' εξαίρεση, νέα είναι η ρητή αναγνώριση της οικονομικής αξίας της μη αμειβόμενης γυναικείας εργασίας και ο στατιστικός υπολογισμός της. Λάθος όμως και αντιφατική προς άλλες παραγράφους του ίδιου προγράμματος είναι η σύσταση για ενθάρρυνση των Γυναικών στην εκτέλεση μη αμειβόμενης εργασίας (παράβαλε III 46 με III B 53c και III C 56c,d,e).

Επίσης στο Πρόγραμμα Δράσης δεν αναφέρονται καθόλου η εξυπηρέτηση της αναπαραγωγικής ελευθερίας και ειδικότερα του οικογενειακού προγραμματισμού.

Όσο για τη βία κατά των Γυναικών, δεν τοποθετείται ορθά ούτε αναφέρεται καν στη σημαντική Αμερικανική Σύμβαση του 1994 για την καταπολέμηση της. Αλλά και για τις πρακτικές που ο φονταμελισμός υπαγορεύει κατά των γυναικών (σεξουαλικό ακρωτηριασμό κ.λ.) ούτε απαγόρευση, ούτε καταδίκη υπάρχει (μόνο: «να δοθεί προσοχή», παρ. 79β). Γενικά - και αυτό αποτελεί οπισθοχώρηση έναντι της Διακήρυξης της Βιέννης (1993) δεν καθιερώνει την υπεροχή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έναντι των θρησκευτικών και πολιτισμικών παραδόσεων. Για την οικογένεια μιλάει για συντροφικότητα (partenariat) με βάση την ισότητα, αλλά δεν την καθορίζει - σε αντίθεση με προηγούμενα διεθνή κείμενα (βλ.

partenariat και σε παρ. 82) - δηλαδή ότι αυτή πρέπει να αναφέρεται στην από κοινού λήψη αποφάσεων και στις ευθύνες και φροντίδες παιδιών και σπιτικού. Εξ' άλλου και η Κοπεγχάγη - όπως και το Κάιρο - δεν καθιερώνει την υποχρέωση συνένωσης των οικογενειών των μονίμων μεταναστών.

VI. Παρ' όλα αυτά ο εξαναγκασμός από τα συγκεντρωθέντα στοιχεία, τις σοβαρές έρευνες κ.λ., όλων των αντιπροσώπων των χωρών του κόσμου να αναγνωρίσουν για άλλη μια φορά το σημαντικότατο συμφέρον της ανθρωπότητας να επιτευχθεί κοινωνική δικαιοσύνη και ανάπτυξη στηριζόμενη στην ευημερία των ανθρώπων του κόσμου, χωρίς διάκριση, και όχι στο οικονομικό κέρδος, ασφαλώς αποτελεί θετικό βήμα.

VII. Ένα βασικό ερώτημα που κυριάρχησε στη Διάσκεψη ήταν αν η οικονομία θα στραφεί κατά της κοινωνίας ή αν θα τεθεί στην υπηρεσία της ανθρωπότητας. Κι έτσι, όπως ήταν φυσικό, παρότι το κύριο θέμα της Διάσκεψης αφορούσε ειδικά την κοινωνική ανάπτυξη, ένα σημαντικό μέρος της αφιερώθηκε και σε γενικότερα ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η καλή συνεργασία εκπροσώπων των μη κυβερνητικών οργανώσεων Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Προέδρου της ειδικής επιτροπής της Διάσκεψης κ. Batler επέτρεψε, τελικώς, να περιληφθούν, τόσο στη Διακήρυξη (Δεσμεύσεις υπ' αριθμ. 1, 4 και 5), όσο και στο Πρόγραμμα Δράσης (Ληπτέα μέτρα, υπ' αριθμ. 15), οι περισσότερες από τις διεκδικήσεις τους.

Οπωσδήποτε οι μη κυβερνητικές οργανώσεις προσπάθησαν, ανεπιτυχώς, να προωθήσουν ορισμένα ζητήματα που έθεσαν με σχετική πολιτική δήλωσή τους. Πιο σημαντικό απ' αυτά ήταν το αίτημα για υιοθέτηση από τη Διάσκεψη της σχετικής πρόσκλησης της Διάσκεψης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου της Βιέννης του 1993 για τη σύνταξη ενός προαιρετικού πρωτοκόλλου (στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα) που θα επέτρεπε σε άτομα και ομάδες να προσφεύγουν στην αρμόδια Επιτροπή Ο.Η.Ε., σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται από το Σύμφωνο.

VIII. Μέσα στα πλαίσια της Παγκόσμιας Διάσκεψης για την κοινωνική ανάπτυξη εξετάσθηκαν και θέματα που αφορούσαν την εγκληματικότητα, ιδιαίτερα την οργανωμένη σε διεθνές επίπεδο και προτάθηκαν τρόποι διεθνούς συνεργασίας για την αντιμετώπισή της.

4. Οι δραστηριότητες της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας

11ο Παγκόσμιο Συνέδριο (Βουδαπέστη, 22 έως 27 Αυγούστου 1983)

49η, 50η και 51η Διεθνείς Σειρές Μαθημάτων Εγκληματολογίας

Α. Το 11ο Παγκόσμιο Συνέδριο της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας έλαβε χώρα στη Βουδαπέστη μεταξύ 22 και 27 Αυγούστου 1993. Συμμετείχαν περισσότεροι από 1000 εγκληματολόγοι προερχόμενοι από 57 χώρες.

Το κεντρικό θέμα του Συνεδρίου ήταν «Κοινωνικοπολιτικές αλλαγές και έγκλημα: μια πρόκληση για τον 21ο αιώνα». Στόχος του Συνεδρίου ήταν να μελετηθούν οι συνέπειες στην εγκληματικότητα των αλλαγών στις σύγχρονες κοινωνίες και ειδικότερα στην Ευρώπη. Αποτελούσε συνέχεια των προβληματισμών που αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο παγκόσμιο Συνέδριο της Εταιρίας, το 10ο, στο Αμβούργο (1988). Αυτό της Βουδαπέστης επέτρεψε να εκτιμηθούν καλύτερα οι απαντήσεις που μπορεί να δώσει η Εγκληματολογία στις νέες τάσεις της εγκληματικότητας. Αποτέλεσε, εξάλλου, την ευκαιρία για μια ευρεία ανταλλαγή απόψεων, ιδεών, εμπειριών και ερευνητικών δεδομένων.

Το πρόγραμμα των εργασιών του Συνεδρίου είχε κατανεμηθεί σε παρουσιάσεις και συζητήσεις στην ολομέλεια (τα πέντε πρωινά), με ενασχόληση σε θέματα γενικά και επίκαιρα, και σε συναντήσεις σε εργαστήρια και σε ειδικές συνόδους (τα απογεύματα και τα βράδια), με αναφορά σε πορίσματα ερευνών, σε θέματα εξειδικευμένα. Περί τις εκατό τέτοιες ειδικές συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν. Συνολικά 174 διαφορετικά ζητήματα εξετάστηκαν στις εργασίες του Συνεδρίου και έδωσαν λαβή σε εποικοδομητικές συζητήσεις μεταξύ των εγκυροτέρων ειδικών που είχαν συρρεύσει από τις διάφορες περιοχές του κόσμου.

Μεταξύ των κυριότερων ζητημάτων που συζητήθηκαν, θα μπορούσαν να αναφερθούν το θέμα της εγκληματοποίησης και της απεγκληματοποίησης συμπεριφορών, ιδιαίτερα αναφορικά με την οικονομική εγκληματικότητα και τις προσβολές του περιβάλλοντος, οι διάφορες όψεις της πρόληψης, ο ρόλος του κοινωνικού ελέγχου, η οργάνωση της ποινικής δικαιοσύνης, της διαμεσολάβησης, τα δικαιώματα των θυμάτων, η ενδοοικογενειακή βία, οι φεμινιστικές προσεγγίσεις στην Εγκληματολογία, τα οικονομικά εγκλήματα, οι διεθνείς προοπτικές ελέγχου των ναρκωτικών, ο έλεγχος των οδικών αδικημάτων, τα προβλήματα της αστυνομίας κ.λπ.

Με την ευκαιρία των εργασιών του Συνεδρίου, απονεμήθηκαν και τα βραβεία της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας. Το βραβείο Emile Durkheim που τιμά το επιστημονικό έργο ενός εγκληματολόγου που αφιέρωσε το έργο του στην κοινωνιολογική Εγκληματολογία απονεμήθη-

κε στην Αμερικανίδα Joan McCord, ενώ το αντίστοιχο για την κλινική εγκληματολογία στον Γερμανό Wilfried Rasch.

Το βραβείο Denis Carroll που στοχεύει στη διάκριση μιας πρωτο εκδομένης πρωτότυπης έρευνας δόθηκε στο νέο Ιταλό Adolfo Ceretti για το έργο του «Ο Τεχνητός ορίζων. Επιστημολογικά προβλήματα της Εγκληματολογίας.» Τέλος, το βραβείο Hermann Mannheim απονεμήθηκε από το Διεθνές Κέντρο Συγκριτικής Εγκληματολογίας στον Ισπανό Antonio Beristain για τη συμβολή του στη Συγκριτική Εγκληματολογία.

Ο καθηγητής H. J. Kerner, πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής, κατά τη διεξαγωγή του Συνεδρίου και, στη συνέχεια, πρόεδρος της Διεθνούς Εταιρίας Εγκληματολογίας, στο τέλος των εργασιών παρουσίασε μια σύνοψη των θεωρητικών και ερευνητικών ενδιαφερόντων της Εγκληματολογίας. Σε ελαφρά βελτιωμένη εκδοχή οι θέσεις του καταχωρήθηκαν στο 32ο τεύχος των Annales Internationales de Criminologie, 1994 σελ. 11-37. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συγκρίσεις που επιχείρησε μεταξύ των Συνεδρίων του Αμβούργου (10ου), Βουδαπέστης (11ου) και Νέας Ορλεάνης (1992, της Αμερικανικής Εταιρίας Εγκληματολογίας), όπως αποτυπώνονται σε έξι πίνακες που κατασκεύασε.

Β. Κατά την παρελθούσα τριετία έλαβαν χώρα και τρεις Διεθνείς Σειρές Μαθημάτων που οργάνωσε η Διεθνής Εταιρία Εγκληματολογίας:

α. Με θέμα «Αλλαγές κοινωνίας, έγκλημα και ποινική δικαιοσύνη στην Ευρώπη: Μια πρόκληση για τη διδασκαλία και την έρευνα στην Εγκληματολογία» (49η), οργανώθηκε στο Leuven (Βέλγιο) μεταξύ 16 και 20 Μαΐου 1994.»

β. Η επομένη (50η) με θέμα «Δικαιοσύνη και θύματα εγκλημάτων» έλαβε χώρα στο Mexico City μεταξύ 3 και 7 Απριλίου 1995.

γ. Η 51η συγκλήθηκε στη Βαρσοβία (Πολωνία) μεταξύ 12-16 Σεπτεμβρίου 1995 και ασχολήθηκε με την «Επίδραση των συνταγματικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών στην εγκληματικότητα».

Και οι τρεις αυτές σειρές μαθημάτων σημείωσαν αξιοσημείωτη επιτυχία.

5. Οι δραστηριότητες της Διεθνούς Εταιρίας Γαλλοφώνων Εγκληματολόγων

Τέταρτο επιστημονικό Συμπόσιο (Πόρτο, 29-30 Απριλίου 1994)

Συνήλθε στις 29-30 Απριλίου 1994 στο Πανεπιστήμιο του Porto το Τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο της A.I.C.L.F., υπό την αιγίδα του Πορτογαλικού Υπουργείου Δικαιοσύνης, με τη συνεργασία του πανεπιστημίου Porto και Coimbra και του Κέντρου Δικαστικών Μελετών της Λισσαβώνας.

Την έναρξη των εργασιών κήρυξε ο Υπουργός Δικαιοσύνης κ. Alvaro Labarinho Lúcio, μέλος της Διεθνούς Εταιρίας Γαλλοφώνων Εγκληματο-

λόγων. Τα κύρια θέματα που απασχόλησαν τους συνέδρους ήταν: «Η γαλλόφωνη Εγκληματολογία: διδασκαλία, εκπαίδευση, έρευνες, η θέση της στη διεθνή επιστημονική κοινότητα» (Εισηγητής: I. Φαρσεδάκης, Σχολιαστές: J. de Figueiredo Dias, Coimbra και J. Picca, Paris), «Νέες στρατηγικές παρέμβασης στην Κλινική Εγκληματολογία» (κοινωνικοπάθειες, τοξικοεξάρτηση, μεταχείριση σε κλειστό περιβάλλον και σε ελευθερία), με εισηγητή τον H. Duncker, Lippstadt και σχολιαστές τους J.-M. Elchardus, Lyon και C. Da Agra, Porto, «Σύγχρονα προβλήματα της προστασίας της νεότητας» (εισηγητής: Y. Borricand, Aix-Marseille και σχολιαστές τους P. - H. Bolle, Neuchâtel, A. Gomes Leandro και E. Gersao, Lisbonne), «Οι αναμονές των νέων εγκληματολογικών ερευνητών» (Εισηγητής: Ph. Mary, Bruxelles και σχολιαστές οι P. Caeiro και A. Seica, Coimbra και Y. L. Fernandes και C. Queirós, Porto), «Ο ρόλος της Εγκληματολογίας και των Κοινωνικών Επιστημών στην εκπαίδευση των αστυνομικών» («Εισηγητές: M. Watin-Augouard, Paris και E. Ferreira, Loures και σχολιαστές οι J. de Faria Costa, Coimbra και G. di Marino, Aix-Marseille»), «Σύγχρονα προβλήματα της φυλακής και της μεταχείρισης μακράς διάρκειας των εγκληματιών». (Εισηγητές: Ph. Mary, Bruxelles, A. Rodrigues και M. J. Antunes, Coimbra και σχολιαστές οι D. Szabo, Montreal και Y. de Faria Costa, Coimbra).

Το βραβείο Beaumont-Tocqueville απονεμήθηκε μετά θάνατον στον καθηγητή Fernand Boulan. Το παρέλαβε η χήρα του, ενώ το εγκώμιο του εκλιπόντος τιμωμένου έπλεξε ο καθηγητής G. di Marino.

Στο περιθώριο των εργασιών του Συμποσίου, οι σύνεδροι είχαν τη δυνατότητα να επισκεφθούν την παλιά φυλακή του Porto που, μετά από υποδειγματική συντήρηση, μετατράπηκε σε ένα εξαιρετικό πολιτιστικό κέντρο. Είχαν, επίσης, τη μοναδική ευκαιρία να διαπιστώσουν το υψηλό επίπεδο πολιτιστικής καλλιέργειας και ιδιαίτερα μουσικής παιδείας των φοιτητών της Πορτογαλίας, μια που οι εργασίες του Συμποσίου συνέπεσαν με τη «φοιτητική εβδομάδα» που σημειώνει το πέρας του ακαδημαϊκού έτους. Οι παντοειδείς πολιτιστικές εκδηλώσεις των φοιτητών ήταν, πράγματι, εντυπωσιακές.

6. Οι δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Forum για την ασφάλεια στις πόλεις

Το Forum ιδρύθηκε το 1987, μετά το πέρας των εργασιών του δευτέρου Ευρωπαϊκού Συμποσίου για την πρόληψη της ανασφάλειας στις πόλεις, που είχε συγκληθεί στη Βαρκελώνη, υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πρωτεργάτης ήταν ο G. Bonnemaison.

Οργανώνει την Πρώτη Διεθνή Διάσκεψη για το ίδιο θέμα στο Montreal (10-13 Οκτωβρίου 1989) και συγκεντρώνει 900 συνέδρους από 31 χώρες. Όλοι μαζί επεξεργάζονται τη Διακήρυξη για «Ασφαλέστερες Πόλεις», η

ουσία χαράσσει τις μεγάλες γραμμές των Στρατηγικών που πρέπει να ακολουθηθούν στην πρόληψη, σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Το 8ο Συνέδριο του Ο.Η.Ε (Αβάνα, 1990) αποδέχεται μια Απόφαση για την πρόληψη της εγκληματικότητας στις πόλεις εμπνευσμένη από τη Διακήρυξη του Montreal. Στη συνέχεια, η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. υιοθετεί στις 14 Δεκεμβρίου 1990 την υπ' αριθμ. 45/108 Απόφαση με την οποία συνιστάται μια Διακυβερνητική Ομάδα Εργασίας για τη σύνταξη Έκθεσης, μέσα στην οποία έπρεπε να διατυπωθούν προτάσεις για την επεξεργασία ενός αποτελεσματικού προγράμματος πρόληψης του εγκλήματος.

Με βάση τις συστάσεις της Διάσκεψης του Μόντρεαλ, οργανώνεται στο Παρίσι η Δεύτερη Διεθνής Διάσκεψη για την Ασφάλεια, τα Ναρκωτικά και την Πρόληψη της Εγκληματικότητας στις πόλεις (18-20 Νοεμβρίου 1991). Συγκεντρώνει 1600 συνέδρους από 65 χώρες.

Η Σύνοδος Κορυφής του Ο.Η.Ε. για την πρόληψη της εγκληματικότητας και την Ποινική Δικαιοσύνη (Versailles, 21-23 Νοεμβρίου 1991) ακολουθεί αμέσως μετά. Της υποβάλλονται οι Συστάσεις της Διάσκεψης και εμπνέεται απ' αυτές. Ένα μήνα αργότερα η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε., με την υπ' αριθμ. 46/152 Απόφασή της, εγκρίνει το πρόγραμμα Δράσης που καταρτίσθηκε στη Σύνοδο των Βερσαλλιών.

Το Ευρωπαϊκό Forum για την Ασφάλεια στις Πόλεις ιδρύθηκε βασιζόμενο στην αρχή της άρνησης του αποκλεισμού που καθιστά το περιθωριοποιούμενο άτομο ένα εν δυνάμει εγκληματία. Οι ρίζες της εγκληματικότητας βρίσκονται στις δυσλειτουργίες της κοινότητας στην καθημερινή ζωή. Γι' αυτό το Forum συνενώνει τις Ευρωπαϊκές τοπικές κοινότητες (πόλεις, επαρχίες, περιφέρειες) που προσπαθούν να εξεύρουν μια δημοκρατική απάντηση στην ανασφάλεια των πόλεων. Αποτελεί τόπο διαλόγου μεταξύ των πόλεων που συμμετέχουν και ευνοεί τη συνεργασία και την ανταλλαγή θετικών εμπειριών που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του προβλήματος της ανασφάλειας στις πόλεις. Ταυτόχρονα αποτελεί τόπο αναλύσεων και ανταλλαγής απόψεων μεταξύ επαγγελματιών που έρχονται αντιμέτωποι με την εγκληματικότητα.

Το Δεκέμβριο του 1992 σε ειδική επιστημονική Συνάντηση στο Παρίσι ιδρύεται από το Forum το Collège Analytique για την Ασφάλεια στις Πόλεις. Αποτελεί το Επιστημονικό Συμβούλιο του Ευρωπαϊκού Forum. Μετέχουν σ' αυτό δεκαπέντε μέλη, μεταξύ των οποίων και ο γράφων.

Σε επανειλημμένες επιστημονικές συναντήσεις σε πολλές χώρες της Ευρώπης (Βαρκελώνη - Μάρτιος 1993, Βερολίνο - Μάιος 1993, Λονδίνο - Σεπτέμβριος 1993, Τορίνο - Νοέμβριος 1993 κ.λπ.) εξετάστηκαν η εξέλιξη της παραβατικότητας των νέων στις πόλεις και η εξέλιξη των τρόπων αντιμετώπισής τους.

Παράλληλα, σχεδιάσθηκαν εμπειρικές έρευνες για την εξέταση ειδικών ζητημάτων, όπως η βία στο σχολείο, η εγκληματικότητα στα συγκοι-

νωνιακά μέσα, η υπόγεια οικονομία στις διάφορες συνοικίες των πόλεων, οι τόποι διασκέδασης των νέων, η βία στα γήπεδα, η ενδοοικογενειακή βία, η λειτουργία του θεσμού της διαμεσολάβησης, κ.λπ. Ολοκληρώθηκε συγκριτική μελέτη της οργάνωσης υπηρεσιών των χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναφορικά με την πρόληψη της μικρής και μέσης εγκληματικότητας, την κοινωνική ένταξη των νέων, την αντιμετώπιση της τοξικοεξάρτησης. Και υποβλήθηκαν σχετικές εκθέσεις δραστηριότητας, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία χρηματοδότησε ορισμένα απ' αυτά τα προγράμματα.

Μέσα στα πλαίσια του Forum αναπτύχθηκε και το Δίκτυο Sécu - Cités που λαμβάνει πρωτοβουλίες στον χώρο των ναρκωτικών, της διαμεσολάβησης, της προστασίας των θυμάτων, της κοινωνικής ένταξης κ.α. Στα διάφορα προγράμματά του έχουν ενταχθεί και ελληνικές πόλεις, όπως η Αθήνα, η Θεσσαλονίκη, ο Πειραιάς, το Ρέθυμνο και η Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Κρήτης.

Εκτός από διάφορα κείμενα που κυκλοφορούν για εσωτερική χρήση των μελών, το Forum έχει εκδώσει και ορισμένα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα βιβλία, όπως: Sécurité et Démocratie, S.E.P.C. 1994, Nouvelles formes de criminalité urbaine, nouvelles formes de justice, Paris, 1995, Personnes âgées et sécurité urbaine, Paris 1996 και Justices, villes, pauvretés, Paris 1996.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ*

Εκδηλώσεις Ε.Ε.Ε. 1993

- 23.3.1993 Πάντειο Πανεπιστήμιο (Τομέας Εγκληματολογίας) και Ε.Ε.Ε. Διάλεξη του Dr. W. J. Morrison της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Λονδίνου με θέμα: «Η αύξηση των περιθωριοποιημένων κοινωνικών στρωμάτων και οι επιπτώσεις τους στον κοινωνικό έλεγχο».
- 2.4.1993 Ι.Μ.Δ.Α., Ε.Ε.Ε., Πάντειο Πανεπιστήμιο (Τομέας Εγκληματολογίας) Διάλεξη Καθηγητή G. Kaiser, Δ/ντού Ινστιτούτου Max Plank με θέμα: «Τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά την έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής από διεθνή συγκριτική σκοπιά».
- 3.11.1993 Πανεπιστήμιο Αθηνών (Εργαστήριο Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών) Συζήτηση με θέμα: «Η διεθνής έρευνα αυτομολογούμενης παραβατικής συμπεριφοράς και το ελληνικό παράδειγμα». Ομιλητές: Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Κ. Σπινέλλη, Μ. Κρανιδιώτη, Γ. Συμιγιάννη, Α. Αγγελοπούλου, Ε. Κεχρουτίνη.
- 13.5.1993 Ε.Ε.Ε. Πάντειο Πανεπιστήμιο (Τομέας Εγκληματολογίας). Διάλεξη G. Houchou (Καθηγητή στο Καθολικό Παν/μίο της Λουβαίν) στο Πάντειο Πανεπιστήμιο με θέμα: «Ναρκωτικά και Φυλακή».
- 20.5.1993 Ε.Ε.Ε. Διάλεξη Μαρία Κοντογιάννη (Δικηγόρος) «Η ημελεύθηρη έκτιση της ποινής».
- 27.5.1993 Ι.Μ.Δ.Α. Ν. Δημητράτος (Δικηγόρος Δρ. Παν. Μονάχου) «Αντεγκληματική Πολιτική και συμβολικό Ποινικό Δίκαιο» Διάλεξη στο ΙΔ-ΜΑ.

Εκδηλώσεις 1994

- 14.1.1994 Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας Δελτίο Τύπου για τις εφημερίδες.
- 16.3.1994 Ε.Ε.Ε. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου Συζήτηση με θέμα: «Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, ανθρώπινα δικαιώματα και βία». Ομιλητές: Ε. Κρουσταλλάκη, Αρεοπαγίτη, Α. Γιωτοπούλου, Ν. Κουράκης, Δημ. Καστριώτης.

* Επιμέλεια: Πέτρος Κακκαλής

- 5.4.1994 Ε.Ε.Ε. Τομέας Εγκλ/γίας Παντείου Παν/μίου. Εργαστήρια Ποινικών και Εγκλ/κών Ερευνών Παν/μίου Αθηνών. Συζήτηση με θέμα: «Η μέριμνα για τους αποφυλακιζομένους, προβλήματα και προοπτικές» Ομιλητές: Α. Τσήτσουρα, Ν. Παρασκευόπουλος, Ν. Κουράκης, Α. Μαγγανάς

Εκδηλώσεις 1995

- 7.2.1995 Ε.Ε.Ε. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου, Συζήτηση στον Δ.Σ.Α. με θέμα «Πέντε χρόνια εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης κατά των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης». Εισήγηση: Α. Τσήτσουρα, τ. Διευθύντριας του Εγκληματολογικού Τμήματος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ομιλητές: Καθ. Κ. Οικονομίδης μέλους της Επιτροπής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου κατά των βασανιστηρίων. Εκπρόσωποι των υπουργείων Δικαιοσύνης, Υγείας κ' Πρόνοιας, Δημ. Τάξης.
- 24.2.1995 Ίδρυμα Μαραγκοπούλου - Ε.Ε.Ε. στο Δ.Σ.Α. Συζήτηση στο Δ.Σ.Α. με θέμα: «Το πρόβλημα των Φυλακών» Ομιλητές: Κ. Σπινέλλη, Α. Μαγγανάς, Ν. Παπαδόπουλος (τ. Διευ/ντής Φυλακών Κορυδαλλού, Ι. Αγγελής (Αντ/λεύς Πρωτοδικών Αθηνών) Π. Μπρακουμάτσης, (Αντ/λεύς Πρωτοδικών Ναυπλίου)
- 31.3.1995 Ε.Ε.Ε. Συζήτηση στον Δ.Σ.Α. με θέμα: «Αιμομιξία, θεωρητικές προσεγγίσεις, και ερευνητικά δεδομένα» Ομιλήτρια: Β Αρτινοπούλου, (Δρ. Εγκληματολογίας), Σχολιαστές: Α.. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, (Καθηγήτρια, Πρόεδρος Ι.Μ.Δ.Α.), Ι. Φαρσεδάκης (Καθ. Παντείου Πανεπιστημίου).
- 14.12.1995 Ε.Ε.Ε. Συζήτηση στον Δ.Σ.Α. με θέμα: «Το έγκλημα του βιασμού: Η διαδικασία και τα στάδια λήψης αποφάσεων του θύματος και των εφαρμοστών του νόμου». Ομιλητές: 1) Μ. Κρανιδιώτη (Λέκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών). 2) Αγγ. Τσιγκρής (Δρ. Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου). Σχολιαστές: Ιακ. Φαρσεδάκης (Καθ. Παντείου Πανεπιστημίου), Αντ. Μαγγανάς (Καθ. Παντείου Πανεπιστημίου).

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Σε ελληνική γλώσσα*

ANCEL MARC (Μετάφραση Η. Δασκαλάκη),. Η νέα κοινωνική άμυνα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995

Την αναφορά στη νέα κοινωνική άμυνα ακολουθεί αυτή στις πηγές του κινήματος, στα στάδια και στη δράση της αντεγκληματικής πολιτικής κοινωνικής άμυνας πάνω στα σύγχρονα συστήματα δικαίου. Τα τελευταία κεφάλαια περιλαμβάνουν μια κριτική οπτική των θετικών (και αρνητικών) πλευρών των σχετικών θεωριών και εν γένει της κοινωνικής άμυνας.

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ ΣΤ. Ανακριτική, Αφοί Π. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1993. Έκδοση 3η.

Τον συγγραφέα απασχολεί το τεκμήριο αθωότητας του κατηγορούμενου, η οργάνωση της ανάκρισης, η εξακρίβωση της ταυτότητας, ο τόπος του εγκλήματος και οι ενδείξεις, η ανάκριση των μαρτύρων και η εξέταση του κατηγορούμενου κατά το στάδιο της ανάκρισης.

- Σωφρονιστική. Αφοί Π.Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1993. Έκδοση Β΄

Στο πρώτο μέρος γίνεται αναφορά στις διεθνείς κατευθύνσεις σχετικά με την οργάνωση των φυλακών, στη σωφρονιστική επιστήμη, την εξέλιξη της σωφρονιστικής, γενικά και εξετάζεται η ιδιωτικοποίηση, ως πρόβλημα, και οι πλωτές φυλακές, ως λύση στον υπερπληθυσμό των φυλακών. Στο δεύτερο μέρος γίνεται αναφορά στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα, την υλικοτεχνική υποδομή του, τα καταστήματα κράτησης, το σωφρονιστικό προσωπικό, τη μεταχείριση των κρατουμένων, τα εναλλακτικά μέτρα στη στερητική της ελευθερίας ποινή, τον δικαστικό έλεγχο στη λειτουργία του συστήματος. Στο τρίτο μέρος εξετάζεται η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και οι περιπτώσεις μειωμένης και αυξημένης προστασίας τους κατά την έκτιση της ποινής. Στο τέταρτο μέρος εξετάζεται η προοπτική της αναμόρφωσης του συστήματος.

- Η ιδιωτικοποίηση των φυλακών. Α. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1995.

Αρχικά αντιπαράτίθεται ο θεσμός των ιδιωτικών σε αυτόν των δημόσιων φυλακών, αναφέρονται ευρωπαϊκά προγράμματα ιδιωτικοποίησης (γαλλικό-βρετανικό), στη συνέχεια γίνεται ο προσδιορισμός του προβλήματος και τέλος μια κριτική θεώρηση του θεσμού, μετά την παράθεση των προβαλλόμενων πλεονεκτημάτων και των συναφών αντιρρήσεων.

ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ ΣΤ.-ΚΟΥΡΑΚΗΣ Ν.-ΠΑΝΟΥΣΗΣ Ι., Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1993.

Ευρωπαϊκά κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής και ειδικότερα αποφάσεις και συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (Επιλογή, σχολιασμός, απόδοση.)

ΑΝΔΡΕΟΥ Φ., Ναρκωτικά., Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήνα, 1994.

Αναφέρεται ο ισχύον νόμος περί ναρκωτικών(σχολιασμένος) και ο σχετικός νόμος του ΟΗΕ (όπως κυρώθηκε από τον ν. 1990/1991). Μετά από μια αναφορά στα δικαιώματα του κατηγορουμένου παρατίθενται υποδείγματα υπεράσπισης και παρουσιάζονται γνωστά, (από ιατρική και φαρμακολογική άποψη), ναρκωτικά.

ΑΝΑΠΛΩΤΗ-ΒΑΖΑΙΟΥ.Ε., Γενικές αρχές ιατρικού δικαίου, Αφοί Π.Σάκκουλα, 1993.

Την συγγραφέα απασχολεί η ιατρική σχέση και η λειτουργία της, τα χαρακτηριστικά της (όπως η εξουσιαστική της φύση) και η παρουσία της στη κοινωνική ασφάλεια. Η ιατρική αμοιβή εν γένει, σαν στοιχείο της ιατρικής σχέσης εξετάζεται από δεοντολογική και νομοθετική άποψη, στα πλαίσια της εθνικής συλλογικής σύμβασης εργασίας. Μετά από αναφορά στις διακρίσεις της ιατρικής σχέσης και τον τομέα της υγείας στην Ευρώπη, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην ιατρική ευθύνη από άποψη αστική και ποινική.

ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗΣ Ν., Θεμελιώδεις έννοιαι της ποινικής δίκης, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994 (2η έκδοση)

Στη εισαγωγή δίνεται η έννοια και η αποστολή του Δικονομικού δίκαιου. Στο πρώτο μέρος εκτίθενται τα θεμελιώδη προβλήματα της ποινικής Δίκης και οι δικονομικές «Αρχές». Στο δεύτερο μέρος παρατίθενται τα στοιχεία της Ελληνικής Ποινικής Δίκης.

ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ Β., Αιμομιξία. Θεωρητικές προσεγγίσεις και ερευνητικά δεδομένα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1995.

Στο πρώτο μέρος γίνεται ανάλυση και κατηγοριοποίηση των σχετικών με την αιμομιξία προσεγγίσεων. Προσεγγίζεται θεωρητικά το ταμπού της αιμομιξίας και ακολουθεί κριτική επεξεργασία των θεωρητικών και εμπειρικών προσεγγίσεων της αιμομικτικής πρακτικής και της ενδοοικογενειακής σεξουαλικής κακοποίησης των παιδιών. Τέλος δίνονται θεωρητικές και εμπειρικές διαστάσεις των προσδιοριστικών παραγόντων και της δυναμικής στη διαμόρφωση των αιμομικτικών καταστάσεων. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται εμπειρική διερεύνηση της αιμομικτικής σχέσης μεταξύ πατέρα-κόρης. Μετά την περιγραφή και την παράθεση της μεθοδολογίας της έρευνας, δίνεται η γενική εικόνα των ευρημάτων.

ΒΑΣΙΛΑΚΗ Ε., Η καταπολέμηση της εγκληματικότητας μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.

Αρχικά περιγράφεται η αντιμετώπιση του προβλήματος, ιδιαίτερα μετά την εισαγωγή του ν. 1805/88: το φαινομενολογικό-εμπειρικό τμήμα των καταχρήσεων της πληροφορικής και η απάντηση του έλληνα νομοθέτη στις νέες εγκληματολογικές συμπεριφορές. Ακολουθεί το Ποινικό Δίκαιο Πληροφορικής, ως γενικό μέρος και οι νέες αξιόποινες συμπεριφορές, ως ειδικό. Στο τέλος υπάρχει επεξήγηση των τεχνικών όρων που χρησιμοποιούνται στην εργασία.

ΓΚΟΥΡΜΠΑΤΣΗΣ Α., Ο εμπρησμός στο ισχύον δίκαιον, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993

Μελετάται η διαχρονική εξέλιξη των διατάξεων για τον εμπρησμό, η ένταξή του στα κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα, οι νομοτυπικές μορφές εμπρησμού, από πρόθεση, από αμέλεια και ο εμπρησμός σε δάσος. Εξετάζεται η απαλλαγή από την ποινή από προσωπικό λόγο και τέλος ο εμπρησμός ως πταισματική παράβαση.

GOFFMAN Ε., Άσυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων (μετ. Ξ. Κομνηνός), Ευρύαλος, Αθήνα 1995.

Οι βασικοί θεματικοί άξονες του βιβλίου είναι: τα χαρακτηριστικά των ολοπαγών ιδρυμάτων, η ηθική σταδιοδρομία των ασθενών του ψυχιατρείου, η λαθροβίωση σε ένα δημόσιο ίδρυμα, το ιατρικό μοντέλο και η ψυχιατρική νοσηλεία.

ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ ΧΡ., Εμπειρική εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Στο πρώτο μέρος, από την οπτική του περάσματος στη πράξη, παρατίθενται έρευνες μετρήσεων εγκληματικότητας και παραγοντικές εμπειρικές προσεγγίσεις. Στο δεύτερο μέρος, από την οπτική της κοινωνικής αντίδρασης, εξετάζονται έρευνες σχετικές με τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο, οι συνέπειες της ποινής και ο ρόλος του κοινού στη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής.

ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ., LAUDATIO. Οριοθέτηση πεδίου εγκληματολογίας, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995. Σειρά Εγκληματολογικά.

Η «LAUDATIO» και «η οριοθέτηση του πεδίου της εγκληματολογίας», κείμενα που εκφώνησαν ο καθηγητής Γ.Πανούσης και ο καθηγητής Δημήτρης Καλογερόπουλος, κατά την αναγόρευσή του δεύτερου ως επίτιμου Διδάκτορα του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, στις 9/3/1994.

ΚΑΤΡΑΝΗ-ΚΡΙΑΡΗ ΙΣΜ., Βιοιατρικές εξελίξεις και συνταγματικό δίκαιο, Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήνα 1994.

Συνταγματικά θέματα σχετικά με τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και τις εφαρμογές της γενετικής. Μετά από μια γενική προσέγγιση στις βιοιατρικές εξελίξεις από συνταγματική άποψη, παρατίθεται η συνταγματική προβληματική σχετικά με την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και το έμβρυο.

ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ Γ., Το δικαίωμα στη ζωή και στο θάνατο, Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήνα, 1993.

Το φαινόμενο της ζωής, σύμφωνα με το σύνταγμα, το περιεχόμενο και η ρύθμιση του σχετικού δικαιώματος απασχολούν το συγγραφέα. Αντίστοιχα εξετάζεται το δικαίωμα στο θάνατο, σαν συνταγματικό δικαίωμα και όψεις αυτού, όπως το δικαίωμα στην αυτοκαταστροφή και η επιλογή του θανάτου και οι τρίτοι. Στη προβληματική παρεμβαίνει το θέμα της βιοιατρικής μεθόδου.

ΚΟΚΚΟΛΑΚΗΣ Γ. - ΕΙΡΗΝΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΚ. επιμ., Ο θεσμός της υφ' όρον απολύσεως του καταδίκου, Α.Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1994.

Στο παρόν περιλαμβάνονται,μεταξύ των άλλων: ένα ιστορικό του θεσμού της υφ' όρον απολύσεως, ο σκοπός της υφ' όρον απολύσεως, οι προϋποθέσεις της, σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, η δοκιμασία του υφ' όρον απολυομένου. Τα ζητήματα που ανακύπτουν από την πράξη και η στατιστική διερεύνηση των αποτελεσμάτων του θεσμού, είναι οι τελικές θεματικές που εξετάζονται ως προκύπτουσες από την εφαρμογή της υφ' όρον απολύσεως.

Π.ΚΑΚΑΛΗΣ - Ν.ΚΟΥΡΑΚΗΣ - Α.ΜΑΓΓΑΝΑΣ - Ι.ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ, Ποινικός Κώδικας, Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 1995.

Σχόλια - Νομολογία - Βιβλιογραφία - Απιολογικές εκθέσεις και Σύνταγμα του 1975/86. Στο πρώτο τόμο περιλαμβάνονται τα άρθρα 1-206 Π.Κ. και στο δεύτερο τα άρθρα 207- 473Π.Κ.

ΚΟΥΡΑΚΗΣ Ν., Αντεγκληματική πολιτική(εκδοτική επιμέλεια 1994), 26 μελέτες για τα θεωρητικά της ζητήματα και τις αστοχίες κατά την εφαρμογή της, Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα 1994. Σειρά Ποινικά, 42.

Μεταξύ των άλλων περιλαμβάνονται: Σ.Αλεξιάδη, Η Αντεγκληματική Πολιτική., Α.Τσίτσουρα, Σχέσεις μεταξύ Αντεγκληματικής πολιτικής και εγκληματολογικής έρευνας., Ι.Φαρσεδάκη, Η «ποινή» του θανάτου., Κ.Δ Σπινέλλη, Αντεγκληματική πολιτική για ανήλικα άτομα.

— Βάσεις και τάσεις της σύγχρονου αντεγκληματικής πολιτικής.

ΚΟΥΡΑΚΗΣ Ν. ΜΗΛΙΩΝΗ Φ., ερευνητική ομάδα φοιτητών Νομικής Αθηνών, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995. Σειρά Ποινικά, 44. Έρευνα στις ελληνικές φυλακές.

Η έρευνα έχει διεξαχθεί στα σωφρονιστικά καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας. Περιλαμβάνει έκθεση για την κατάσταση με τα πρώτα πορίσματα και συμπεράσματα.Αναλύει και σχολιάζει 37 περιπτώσεις ανηλίκων κρατουμένων. Σε τρία παραρτήματα που ακολουθούν αναφέρονται η κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και οι δυνατότητες βελτίωσης, έκθεση προς τη κυβέρνηση της Ελλάδας σχετικά με την επίσκεψη που πραγματοποίησε η ευρωπαϊκή επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων από 14-26/3/93 και η απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης στη παραπάνω.

ΛΑΜΠΙΡΗ - ΔΗΜΑΚΗ Ι. - ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΥ ΑΘ., Κοινωνία-δίκαιο-ηθική., Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1993

Στη θεματική «Ηθική και Κοινωνία» ο D.Bourdieu πραγματεύεται το θέμα «για μια πολιτική ηθικής στη πολιτική». Στη θεματική «Κοινωνιολογία» η Ι.Λαμπίρη-Δημάκη τη ζωή της Κοινωνιολογίας για ενάμισυ αιώνα. Στη θεματική «Κοινωνιολογία του Δικαίου» περιλαμβάνεται συνομιλία με τον J.Carbonnier για την Κοινωνιολογία του Δικαίου και τη κρίση του Δικαίου, αναφορά του R.Treves στις δύο Κοινωνιολογίες του Δικαίου και του Θ.Παπαχρίστου στον ένα αιώνα Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Στο τέλος του τεύχους της παρούσας σειράς γίνεται αναφορά στο ποιοί είναι οι παραπάνω συγγραφείς.

- Κοινωνικές έρευνες με στατιστικές μεθόδους, Θεσμοί της ελληνικής κοινωνίας (σειρά), Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995

Μεταξύ των άλλων περιλαμβάνονται: αναφορά στα είδη, την εξέλιξη, τη μεθοδολογία, τη χρησιμότητα και τα προβλήματα ηθικής των κοινωνικών ερευνών με στατιστικές μεθόδους και κύρια των ερωτηματολογίων, προβληματική για την υποβάθμιση της ερευνητικής συνείδησης και πρακτικής στην Ελλάδα και η κοινωνιολογική έρευνα στη Γαλλία. Στο δεύτερο μέρος ο Χ.Κελεπέρης αναλύει πώς γίνεται μια κοινωνική έρευνα με στατιστικές μεθόδους και ερωτηματολόγια και αναφέρεται στη ποιότητα και αξιολόγηση όπως και στη παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Στα παραρτήματα 1 και 2 παρουσιάζεται μια κοινωνική έρευνα με στατιστικές μεθόδους από την ελληνική βιβλιογραφία.

ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ Ε., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994.

Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος παρατίθεται, αρχικά, στο γενικότερο κοινωνικό έλεγχο. Μετά από αναφορά στην ιστορία και τη θεωρία του κοινωνικού ελέγχου, εξετάζεται η σχέση του με το Δίκαιο και η σύγχρονη εγκληματολογική προβληματική γι αυτόν. Στους φορείς του ελέγχου, τη Ποινική Δικαιοσύνη, την Αστυνομία και τα σωφρονιστικά καταστήματα είναι αφιερωμένο το δεύτερο μέρος του βιβλίου.

LUHMANN NIKLAS, Θεωρία των κοινωνικών συστημάτων, Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1995. Εισαγωγή-Επιμέλεια: Αντ. Μακρυδημήτρης - Π. Καρκατσούλης.

Μετά από την εισαγωγή στη συστηματική θεωρία του N. Luhmann γίνεται μια επιλογή από την βιβλιογραφία του. Οι θεματικές που αναφέρονται είναι: Λειτουργία και αιτιότητα, Γενική θεωρία των οργανωμένων κοινωνικών συστημάτων, Δομή και αποκλίνουσα συμπεριφορά, Απώλεια «παραδείγματος», Η παγκόσμια κοινωνία ως κοινωνικό σύστημα, Το Κράτος του Πολιτικού Συστήματος, «Βλέπω εκείνο που εσύ δεν βλέπεις». Στο τέλος περιλαμβάνεται συνέντευξη με τον N. Luhmann.

ΜΑΓΓΑΝΑΣ Α. Τα εκδιδόμενα άτομα. Πορνεία: παρέκλιση ή παράβαση, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1994. Συλλογή εργασιών φοιτητών του Παντείου Πανεπιστημίου υπό την διεύθυνση του καθηγητή Α.Δ. Μαγγανά.

Το πρόβλημα της πορνείας παρουσιάζεται μέσα από τα ίδια τα άτομα που εκδίδονται αλλά και το κοινό γενικότερα. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη δυνατότητα επίτευξης κοινωνικής συναίνεσης γύρω από το λεπτό αυτό θέμα.

ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗ Ι., Πρακτικά θέματα για εμβάθυνση στο Ποινικό δίκαιο, Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 1993.

Μετά από μια αναφορά στη άσκηση λογικής εξετάζονται, μεταξύ των άλλων, η αντικειμενική και η υποκειμενική αιτιότητα και οι ανήλικοι εγκληματίες στο γενικό μέρος και είδη προσβολών, όπως προσβολές κατά της πολιτειακής εξουσίας, εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, σωματικές βλάβες, εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας κ.α.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ Λ. ΔΗΜΗΤΡΑΙΝΑ Γ., Απόλυση ενηλίκων και εφήβων υπό όρο. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Στο παρόν περιλαμβάνονται οι τελευταίες σχετικές νομοθετικές τροποποιήσεις για το θεσμό μέχρι το ν. 2207/94 και παρουσιάζεται ο θεσμός όπως ισχύει στη περίοδο της συγγραφής του βιβλίου. Επίσης εξετάζεται η απόλυση καταδίκου κατά αρ.110 Α Π.Κ.

MARVIN E. WOLFAGANN - FRANCO FERRACUTI (Μεταφρ. Μηλιώνη), Η υποκουλτούρα της βίας, Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 1995.

Με αφορμή την έννοια της ολοκλήρωσης παρουσιάζεται η εγκληματολογία ως ολοκληρωμένος επιστημονικός κλάδος και η υποκουλούρα της βίας ως ολοκληρωμένη αντίληψη. Επίσης εξετάζονται οι βιολογικές, ψυχιατρικές και ψυχομετρικές προοπτικές της υποκουλούρας της βίας, με βάση μελέτες για την ανθρωποκτονία η οποία προσεγγίζεται κοινωνικά και από την άποψη της αντιμετώπισής της. Στο τέλος παρουσιάζεται έρευνα σχετικά με την υποκουλούρα της βίας.

ΜΠΕΝΒΕΝΙΣΤΕ Ρ., Η Ποινική καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας τον 19ο αιώνα 1833-1911, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994.

Μετά από ορισμένες οριοθετήσεις του θέματος, παρουσιάζονται, μεταξύ των άλλων, η νεανική εγκληματικότητα και οι ερμηνείες της στο 19ο αιώνα. Μέσα από την πραγματικότητα των αριθμών προσεγγίζεται ποσοτικά η δικαστηριακή πρακτική και η εγκληματικότητα και περιγράφονται οι τάσεις της στην Ευρώπη. Στο τελευταίο μέρος περιέχεται ο σωφρονισμός των νέων και η οπτική των Ελλήνων λογίων για το σωφρονιστικό σύστημα.

ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗΣ Ν.Ε., Τα υπηρεσιακά εγκλήματα: γενική θεωρία και ανάλυση των διατάξεων του ΙΒ κεφ. Π.Κ (αρ.235-263α), Αφοί Π. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1993.

Μετά από παράθεση της γενικής θεωρίας του υπηρεσιακού εγκλήματος, αναλύονται τα επί μέρους υπηρεσιακά εγκλήματα που εξειδικεύονται σε προσβολές συγκεκριμένων στοιχείων και λειτουργιών της υπηρεσίας, είτε κοινωνικών εννόμων αγαθών (και λειτουργιών), είτε ατομικών.

ΠΑΝΟΥΣΗΣ Γ. Έγκλημα και τοπική κοινωνία, 11 Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993

Θεωρώντας ότι έχει φθάσει η ώρα της κινητοποίησης για τη πρόληψη του εγκλήματος, εξετάζεται η σχέση εγκληματολογικών επιστημών και Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης από την άποψη του κοινού προγράμματος δράσης ή, αλλιώς, του κοινού στρατού κορυφής. Επίσης, η κινητοποίηση εξετάζεται ως στοιχείο του τρίπτυχου: πρόληψη, πόλη-πολίτης, κινητοποίηση, καθώς και σε ότι αφορά την τοπική κοινωνία και την αντιμετώπιση του προβλήματος των ναρκωτικών. Τέλος, γίνεται μια πρώτη προσέγγιση στους επαγγελματίες που παρεμβαίνουν σε υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας.

- Το μήνυμα στην εγκληματολογία, Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995 (δημοσιευμένα άρθρα, με διάφορα θέματα).

Οι θεματικές που περιλαμβάνονται είναι, μεταξύ των άλλων: Χουλιγκανισμός: ένα κοινωνικό φαινόμενο με δύο πρόσωπα, Πληροφορική και έγκλημα, Η εγκληματολογική έρευνα στην Ελλάδα, Εγκληματολογία και λογοτεχνία, Στοχασμός για μια εγκληματολογική προθεωρία, Η διδασκαλία της εγκληματολογίας ενώπιον των κριτών της, Εγκληματολογικές επιστήμες και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, Θυματολογία και θυματολόγοι κ.α.

ΠΑΥΛΟΥ Σ. Ναρκωτικά: η πορεία προς τη νέα ρύθμιση, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, Μελέτες/ΔΠΘ Νομική Σχολή, εργαστήριο Ποινικού, 1994.

Κεντρικές, μεταξύ των άλλων, θεματικές είναι «οι συζητούμενες νομοθετικές πρωτοβουλίες για την τροποποίηση της νομοθεσίας περί ναρκωτικών» και η αναγκαιότητα μιας αναθεώρησης σήμερα. Σχετικά με το προστατευόμενο έννομο αγαθό, παρατίθενται οι βασικές και διακεκριμένες μορφές διακίνησης. Το ενδιαφέρον του συγγραφέα επικεντρώνεται επίσης, στις βασικές κατηγορίες του απλού (μη εξαρτημένου), του εξαρτημένου χρήστη και του εξαρτημένου διακινητή εμπόρου και στη κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

- Η δήμευση στο Ποινικό Κώδικα και στους ειδικούς ποινικούς νόμους., Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994.

Η διαχρονική παρουσία της δημεύσεως, η δήμευση στις παλιότερες νομοθεσίες, στο προισχύσαν δίκαιο, στο εν γένει κυρωτικό σύστημα, στον Ποινικό Κώδικα, σε βασικούς ειδικούς Ποινικούς νόμους και οι δικονομικές πτυχές της δημεύσεως, είναι ορισμένες από τις βασικές θεματικές του παρόντος.

ΣΤΑΘΕΑΣ Γ., Ερμηνεία του νόμου περί ναρκωτικών, Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1993, (ιστορική εξέλιξη, θεωρητική έρευνα, νομολογική πρακτική).

Το παρόν αναφέρεται, μεταξύ των άλλων, στην έννοια των ναρκωτικών, την μετάβαση από την ανοχή στον εθισμό, τη διάκριση μεταξύ ελαφρών και σκληρών, τα προβλεπόμενα αδικήματα με το αρ.5 του ν. 1729/87 και 2161/93, τις επιβαρυντικές περιστάσεις, την υποτροπή, την έννοια της τοξικομανίας, τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών και τους ανήλικους δράστες. Επίσης, αναφέρεται στο ρόλο του οικογενειακού περιβάλλοντος και των ψυχολογικών τεστ προσωπικότητας. Τέλος, το θέμα

εξετάζεται από την πλευρά της σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της σχέσης της με το νόμο και το Σύνταγμα.

ΣΤΑΜΑΤΗΣ Μ.Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων. Εισαγωγή στη μεθοδολογία του δικαίου. Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα, 1995 (Β' έκδοση).

Οι θέσεις του συγγραφέα επικεντρώνονται στη θεώρηση της νομικής ως κανονιστικής, κοινωνικής επιστήμης. Προηγείται ιστορική επισκόπηση της μετάβασης από την τυποκρατική μεθοδολογία του Νομικού θετικισμού στη σχολή της ελεύθερης αναζητήσεως του δικαίου. Ακολουθεί αναφορά στις σύγχρονες τάσεις μεθοδολογίας του δικαίου. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται, συστηματικά, ζητήματα μεθοδολογίας του δικαίου. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη δημιουργική ερμηνεία και την ιδιότητα του δικαίου για ερμηνευτική διάπλαση.

ΣΥΛΙΚΟΣ Γ., Η υλικότητα των εννόμων αγαθών στο Ποινικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

Με εκκίνηση από τη προβληματική του έννομου αγαθού, γίνεται ιστορική αναφορά στην έννοια του αγαθού, από φιλοσοφική άποψη. Η υλικότητα των αγαθών θεωρείται βασικό προαπαιτούμενο στη θεώρησή τους ως ιστορικών, κοινωνικών, έννομων.

SNOW C .P, Οι δύο κουλτούρες, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

Μετά από μια ιστορική προσέγγιση, ο συγγραφέας αναπτύσσει την ιδέα για τις δύο κουλτούρες. Εντόπισε το χάσμα ανάμεσα στους δύο πολιτισμούς τον επιστημονικό και το λογοτεχνικό και επεσήμανε την έλλειψη επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους των τεχνών και των γραμμάτων. Επίσης η ανάπτυξη της εκβιομηχάνισης και η ανισότητα ανάμεσα σε πλούσιες και φτωχές χώρες, ως προβλήματα, ο προσανατολισμός της εκπαίδευσης και η ανάδυση ενός νέου συνδυαστικού πολιτισμού, ως στόχοι, απασχολούν το συγγραφέα.

ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ Ι. (επιμέλεια) Ποινικός κώδικας (ασχολ), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1994.

Περιέχονται οι τροποποιήσεις των Ν.2145 και 2172 του 1993.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ Α, Ιατρική ευθύνη και Ιδεοντολογία (Πρώτοι προβληματισμοί), Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993. (Βιβλιοθήκη υπεράσπισης).

Στά πλαίσια της θεματικής, Η ιατρική ευθύνη γενικά, εξετάζονται, μεταξύ των άλλων, η εκτίμηση της ιατρικής επεμβάσεως από το ποινικό δίκαιο, η υποχρέωση διαφωτίσεως του ασθενούς και παροχής βοήθειας σ' αυτόν. Στα πλαίσια της θεματικής, Ιατρική ευθύνη και δεοντολογία, εξετάζονται, μεταξύ των άλλων, το ιατρικό απόρρητο, η ευθανασία, η άμβλωση, οι μεταμοσχεύσεις, η γενετική.

- Διάγραμμα Ποινικού Δικαίου, Α. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1995.

Μετά από ένα προσδιορισμό του Ποινικού Δικαίου ακολουθεί, μεταξύ των άλλων, ανάλυση της έννοιάς του, η ιστορική του εξέλιξη, αναφορά στον ποινικό νόμο και το αξίωμα, ουδεμία ποινή άνευ νόμου και αναφορά στην αξιόποινη πράξη και την έννοια του εγκλήματος. Εξετάζονται, επίσης, οι σημαντικές θεματικές του Ποινικού Δικαίου, όπως το άδικο, το ασύγγνωστο της Πράξεως, η ποινή καθώς και ιδιαίτερες μορφές της αξιόποινης πράξεως.

Σε αγγλική γλώσσα*

- ABADINSKY, H.: «Drug Abuse», Chicago: Nelson-Hall, 1993
- ANDREWS, D. A. AND BONTA, J.: «The Psychology of Personal Conduct», Cincinnati, O.H. Anderson, 1994
- BARAK, G. (ed): «Media Process and the Social Construction of Crime - Studies in Newsmaking Criminology», New York, NY, Garland, 1994
- BARAK, G. (ed): «Varieties of Criminology - readings from Dynamic Discipline», Westport, CT: Praeger, 1994
- BART, P.B. AND MORAN, E.G. (eds): «The Bloody Footprints», Newbury Park: Sage, 1993
- BART, P.B. AND MORAN, E.G. (eds): «Violence Against Women», Beverly Hills and London: Sage, 1993
- BEIRNE, P.: «Inventing Criminology: Essays on the Rise of Homo Criminals», Albany: State University of New York Press, 1993
- BENYON, J., TURNBULL, L., WILLIS, A., WOODWARD, R. AND BECK, A.: «Police Co-operation in Europe: An Investigation», University of Leicester: Centre for the Study of Public Order, 1993
- BERRY, G. L. AND ASAMEN, J. K. (eds): «Children and Television: Images in a Changing Socio-Cultural World», Sage publications, 1993
- BLACKBURN, R.: «The Psychology of Criminal Conduct», Chichester: Wiley, 1993
- BOWMAN, G. W., HAKIM, S. AND SEIDENSTAT, P. (eds): «Privatising Correctional Institutions», New Brunswick: Transaction Books, 1993

* Επιμέλεια: Ιωάννα Ν. Διονυσίου

- BRADLEY, C. M.: « The failure of the Criminal Procedure Revolution», Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993
- BROGDEN, M. AND SHEARING, C.: «Policing for a New South Africa», London: Routledge, 1993
- BROWN, A. AND CADDICK, B. (eds): «Groupwork with Offenders», London: Whiting and Birch, 1993
- CHAMPION, D. J.: «Measuring Offender Risk - A Criminal Justice Sourcebook», Westport, CT: Greenwood, 1994
- CHENEY, D.: «Into the Dark Tunnel: Foreign Prisoners in the British Prison System», London: Prison Reform Trust, 1993
- CHRISTIE, N.: «Crime Control as Industry», London: Routledge, 1993
- CLARKE, R. (ed): «Crime Prevention studies I», Monsey: Criminal Justice Press, 1993
- CONKLIN, J. E.: «Art Crime», Westport, CT: Praeger, 1994
- COOK, D. AND HUDSON, B. (eds): «Racism and Criminology», Sage publications, November, 1993
- CRAEF, R.: «Living Dangerously: Young Offenders in their Own Words», London: HarperCollins, 1993
- CULLIVER, C. C. (ed): «Female Criminality: The State of the Art», New York and London: Garland Publishers, 1993
- DAVIS, M.: «Punishing Criminals - Developing Community - Based Intermediate Sanctions», Westport, CT: Greenwood, 1993
- DECALMER, P. AND GLENDENNING, F. (eds): «The Mistreatment of Elderly People», Sage publications, March 1993
- DEL FRATE, A. A., ZVEKIC, U. AND VAN DIJK, J. J. M. (eds): «Understanding Crime: Experiences of Crime and Crime Control», Rome: UNICRI, 1993
- DENNIS, N.: «Rising Crime and the Disembersed Family: How Conformity Intellectuals have Campaigned Against Common Sense», London: Institute of Economic Affairs, 1993

- DOLLING, D. AND FELTES, T. (eds): «Community Policing: Comparative Aspects of Community Oriented Police Work», Holzkirchen: Felix Verlag, 1993
- DOUZINAS, C., WARRINGTON, R. AND MC VEIGH, S.: «Postmodern Jurisprudence: The Law of the Text in the Text of the Law», Bernard Jackson, Legal Studies, Routledge, January 1993
- DOWNES, D.: «Controls in Tolerance: Post-War Penal Policy in the Netherlands and England and Wales», Oxford: Oxford University Press, 1993
- DUFF, A. AND GARLAND, D. (eds): «Punishment: A Socio-Legal Reader», Oxford Readings in Socio-Legal Studies, 1994
- ELIAS, R.: «Victims Still: The Political manipulation of Crime Victims», Newbury Park: Sage, 1993
- FARRINGTON, D., SAMPSON, R. J. AND WIKSTROM, P.-O. H. (eds): «Integrating Individual and Ecological Aspects of Crime», Stockholm: National Council for Crime Prevention, 1993
- FELDMAN, P.: «The Psychology of Crime», Cambridge: Cambridge University Press, 1993
- FELSON, M.: «Crime and Everyday Life: Issues and Insights for Society», A Pine Forge Press publication, October 1993
- FERRARO, K. F.: «Fear of Crime - Interpreting Victimization Risk», Albany, NY: State University of New York Press, 1995
- FIJNAUT, C. (ed): «The Internationalisation of Police Co-operation in Europe», Deventer: Kluwer, 1993
- FILKELSTEIN, E.: «Prison Culture: An Inside View, Aldershot: Avebury, 1993
- FLETCHER, B. R., SHAVER, L. D. AND MOON, D. G. (eds): «Women Prisoners - A Forgotten Population», Westport, CT: Praeger, 1993
- FOSTER, J., HOPE, T., DOWDS, L. AND SUTTON, M.: «Housing, Community and Crime: The Impact of the Priority Estates Project», Home Office Research Study, No. 131, London: HMSO, 1993

- GAMBETTA, D.: «The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection», Cambridge, MA and London: Harvard University Press, 1993
- GEIS, G. AND JESILOW, P. (eds): «White-Collar Crime», Special Issue of the Annals of the American Academy of Political and Social Science, Newbury Park: Sage, Jan. 1993
- GELLES, R. J. AND LOSEKE, D. R. (eds): «Current Controversies on Family Violence», Sage publications, December 1993
- HALL, J. G. AND MARTIN, D. F.: «Child Abuse: Procedure and Evidence, Barry Rose Law Publishers Limited Chichester, 1993
- HAMM, M. S. (ed): «Hate Crime: International Perspectives on Causes and Control», Cincinnati, Ohio: Anderson, 1994
- HAMPTON, L. R., GULLOTTA, T. P., ADAMS, G. R., POTTER, E. H. AND WEISSBERG, R. (eds): «Family Violence: Prevention and Treatment», Issues in Children's and Families' Lives series, Volume 1, Sage publications, June 1993
- HARDING, R. W. (ed): «Repeat Juvenile Offenders: The failure of selective Incapacitation in Western Australia», University of Western Australia: Crime Research Centre, 1993
- HAWKINS, K. (ed): «The uses of Discretion», Oxford: Oxford University Press, 1993
- HAWKINS, D. F. (ed): «Ethnicity, Race and Crime - Perspectives Across Time and Place», Albany, NY: State University of New York Press, 1995
- HEIDENSOHN, F. AND FARRELL, M. (eds): «Crime in Europe», London: Routledge, 1993
- HENDERSON, J. H. AND SIMON, D. R.: «Crimes of the Criminal Justice System», Cincinnati, Ohio: Anderson, 1994
- HILL, M. (ed): «The Policy Process: A reader», Harvester Wheatsheaf, 1993
- HINCH, R. (ed): «Readings in Critical Criminology», Scarborough, ON: Prentice - Hall, 1994

- HUDSON, B. A.: «Penal Policy and Social Justice» Toronto, ON: University of Toronto Press, 1993
- HUNTER, R. F. (ed): «Justice and Crime: Essays in Honour of the Right Hon. The Lord Emslie», Edinburgh: T. and T. Clark, 1993
- INCIARDI, J. A. (ed): «Drug Treatment and Criminal Justices», Newbury Park: Sage, 1993
- JACOBY, J. E (ed): «Classics of Criminology», Prospect Heights: Waveland Press, 1994
- JONES, H. (ed): «Crime and the Urban Environment: The Scottish Experience», Aldershot: Avebury, 1993
- KEITH, M.: «Race, Riots and Policing: Law and Disorder in a Multi – Racist Society», London: UCL Press, 1993
- KELLY, L., REGAN, L. AND BURTON, S.: «Sexual Abuse in Childhood», Sage publications, July 1994
- KING, M. AND TROWELL, J.: «Children's Welfare and the Law: The Limits of Legal Intervention», Sage publications, 1992
- KING, R. D. AND MAGUIRE, M.: «Prisons in Context», Clarendon Paperbacks, 1994
- KRISBERG, B. AND AUSTIN, J. F.: «Reinventing Juvenile Justice», Newbury Park: Sage, 1993
- LEPS, M. C.: «Apprehending the Criminal: The Production of Deviance in Nineteenth Century Discourse», Durham NC, Duke University Press, 1993
- LIEBLING, A. AND KRARUP, H.: «Suicide Attempts and Self-Injury in Male Prisons», London: Home Office Research and Planning Unit, 1993
- LIGHT, R., NEE, C. AND INGHAM, H.: «Car Theft: The Offender's Perspective», London: HMSO, 1993
- LINZ, D. AND MALAMUTH, N.: «Pornography», Volume 5, Sage publications, May 1993
- LIVINGSTONE, S. AND OWEN, T.: «Prison Law: Text And Materials», Oxford: Oxford University Press, 1993

- LUNDMAN, R. J.: «Prevention and Control of Juvenile Delinquency», 2nd ed, New York, Oxford: Oxford University Press, 1993
- MACKENZIE, D. L. AND UCHIDA, C. D. (eds): «Drugs and Crime: Evaluating Public Policy Initiatives», Sage publications, March 1994
- MACQUEEN, H. (ed): «Money Laundering», Edinburgh: Edinburgh University Press, Hume Papers on Public Policy 1:2, 1994
- MAGUIRE, M., MORGAN, R. AND REINER, R. (eds): «The Oxford Handbook of Criminology», Clarendon Press - Oxford, 1994
- MATOESIAN, G. M.: «Reproducing Rape: Domination Through Talk in the Courtroom, Oxford: Polity Press, 1993
- MAWBY, R. I. AND WALKATE, S.: «Critical Victimology» London: Sage, 1994
- MAYHEW, P., AVE MAUNG, N. AND MIRRLEES-BLACK, C.: «The 1992 British Crime Survey», Home Office Research Study 132, London: HMSO, 1993
- MCMAHON, M. W.: «The Persistent Prison? Rethinking Decarceration and Penal Reform», Toronto, 1993
- MCNAMARA, R. P. (ed): «Crime Displacement - The Other Side of Prevention», East Rockaway, NY: Cunnings and Hathaway, 1994
- MOORE, M.: «Act and Crime: The Philosophy of Action and its Implications for Criminal Law» Oxford: Oxford University Press, 1993
- MORTON, J.: «Bent Coppers: A Survey of Police Corruption», London: Little, Brown, 1993
- MUNRO, C. AND WASIK, M. (eds): «Sentencing, Judicial Discretion and Training», Sweet & Maxwell, November 1992
- MYERS, J. E. B.: «Legal Issues in Child Abuse and Neglect», Interpersonal Violence: The Practice Series, Sage publications, 1992
- OHLIN, L. E. AND REMINGTON, F. J. (eds): «Discretion in Criminal Justice: The Tension Between Individualization and Uniformity», Albany: State University of New York Press, 1993
- O'MAHONEY, P.: «Crime and Punishment in Ireland», Dublin: The Round Hall Press, 1993

- O'REILLY - FLEMING, T. AND CLARK, B. (eds): «Youth Injustice - Canadian Perspectives», Toronto: Canadian Scholars Press Inc., 1993
- PALETZ, D. L AND SCHMID, A. P (eds): «Terrorism and the Media», Sage publications, 1992
- PATTON, M. Q. (ed): «Family Sexual Abuse: Frontline Research and Evaluation», Sage publications, 1991
- PERRY, N. W. AND WRIGHTSMAN L. S.: «The Child Witness: Legal Issues and Dilemmas», Sage, 1991
- PLAYER, E. AND JENKINS, M. (eds): «Prisons after Woolf: Reform Through Riot», London: Routledge, 1994
- RAINE, J. W. AND WILSON, M. J.: «Managing Criminal Justice», Hemel Hempstead: Wheatsheaf, 1993
- RAINE, A.: «The Psychopathology of Crime: Criminal Behaviour as a Clinical Disorder», San Diego: Academic Press, 1993
- REICHEL, P. L.: «Comparative Criminal Justice Systems: A Topical Approach», Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1994
- REINER, R. AND SPENCER, S. (eds): «Accountable Policing: Effectiveness, Empowerment and Equity», London: IPPR, 1993
- ROBERTS, J. V AND MOHR, R. M. (eds): «Confronting Sexual Assault – A Decade of Legal and Social Change». Toronto, ON: University of Toronto Press, 1994
- RUSSELL, D. E. H. (ed): «Making Violence Sexy: Feminist Views on pornography», Buckingham: Open University Press, 1993
- RUSSEL, J.: «Alcohol and Crime», London: Mental Health Foundation, 1993
- RUTHERFORD, A.: «Criminal Justice and the Pursuit of Decency», Oxford: Oxford University Press, 1993
- SACCO, V. F. AND KENNEDY, L. W.: «The Criminal Event – an Introduction to Criminology», Scarborough, ON: Nelson Canada, 1994
- SAMPSON, A.: «Acts of Abuse: Sex Offenders and the Criminal Justice System», Routledge, 1994

- SAMPSON, R. J. AND LAUB, J. H.: «Crime in the Making: Pathways and Turning Points Through Life», Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1993
- SCHABAS, W. A.: «The Abolition of the Death Penalty in International Law, Grotius Publications Limited, 1993
- SCHISSEL, B. AND MILLS, D.: «Social Dimensions of Canadian Youth Justice», ON: Oxford University Press, 1993
- SCHLESINGER, P. AND TUMBER, H.: «Reporting Crime: The Media Politics of Criminal Justice», Clarendon Studies in Criminology, Clarendon Press, 1994
- SCHMID, A. P. AND CRELINSTEIN, R. D. (eds): «Western responses to Terrorism», London: Frank Cass, 1993
- SELKE, W. L.: «Prisons in Crisis», Bloomington: Indiana University Press, 1993
- SHEPTYCKI, J.: «Innovations in Policing Domestic Violence», Aldershot: Avebury, 1993
- STACEY, W. A., HAZLEWOOD, L. R. AND SHUPE, A.: «The Violent Couple», Westport, CT: Praeger, 1994
- STIMMEL, B.: «The facts about Drug Use», New York: Haworth Medical Press, 1993
- TARLING, R.: «Analysing Offending: Data, Models and Interpretations», London: HMSO, 1993
- THORPE, D.: «Evaluating Child Protection», Open University Press, 1994
- TONRY, M. (ed): «Crime and Justice: A Review of Research Volume 17, Chicago: Chicago University Press, 1993
- TOWNSHEND, C.: «Making Peace: Public Order and Public Security in Modern Britain», Oxford: Oxford University Press, 1993
- TROJANOWICZ, R. AND BUCQUEROUX, B.: «Community Policing - How to Get Started», Cincinnati, Ohio: Anderson, 1994
- UMBREIT, M. S.: «Victim Meets Offenders - The Impact of Restorative Justice and Mediation», Monsey, NY: Criminal Justice Press, 1994

- VAGG, J.: «Prison Systems: A Comparative Study of Accountability in England, France, Germany, and The Netherlands», Clarendon Studies in Criminology, Clarendon Press, 1994
- VIGH, J. AND KATONA, G. (eds): «Social Changes, Crime and Police», Budapest: Eotvos Lorand University Press, 1993
- VON HIRSCH, A. AND ASHWORTH, A. (eds): «Principled Sentencing», Edinburgh: University Press, 1993
- WALKER, C. AND STARMER, K. (eds): «Justice in Error», London: Blackstone Press, 1993
- WASIK, M.: «Emmins on Sentencing», Blackstone Press Limited, 1993
- WEAVER, J. C.: «Crimes, Constables and Courts - Order and Transgression in a Canadian City, 1816-1970», Kingston, ON: McGill - Queen's University Press, 1995
- WELLS, C.: «Corporations and Criminal Responsibility», Oxford: Oxford University Press, 1993
- WILLIAMS III, F. P. AND MCSHANE, M. D. (eds): «Criminology Theory: Selected Classic Readings», Cincinnati: Anderson Publishing, 1993
- WILLIS, G. C.: «Unspeakable Crimes: Prevention Work with Perpetrators of Child Sexual Abuse», London: The Children's Society, 1993
- WILKIE, M.: «Sentencing Women: Pre-Sentence Reports and Constructions of Female Offenders», University of Western Australia: Crime Research Centre, 1993
- WINDLESHAM (LORD): «Responses to Crime», Vol. 2: Penal Policy in the Making, Oxford: Oxford University Press, 1993
- WHITFIELD, R. AND SCOTT, D. (eds): «Paying Back: Twenty Years of Community Service», Winchester: Waterside Press, 1993

Σε γαλλική γλώσσα*

BAWIN B.: *Sociologie de la famille*, De Boeck Université, Bruxelles, 1995.

BROCHU S.: *Drogues et questions criminelles*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

CARAPON A., SALAS D. (επιμ. εκδ.): *La justice des mineurs*, Bruylant, Bruxelles, 1995.

CARBONNIER J.: *Sociologie juridique*, PUF, Paris, 1994.

DEBUYST CH., DIGNEFFE F., LABADIE J-M., LASCOUMES P., PIRÈS A-P.: *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

DECOURRIERE A.: *Les drogues*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

DELMAS-MARTY M., (επιμ. εκδ.): *Quelle politique pénale pour l' Europe?*, Economica, Paris, 1993.

DESMET B.: *La criminologie, Cahier d' information du CID no9*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

GRAWITZ M.: *Lexique des sciences sociales*, Dalloz, Paris, 6η έκδοση, 1994.

GASSIN R.: *Criminologie*, Précis-Dalloz, Paris, 3η έκδοση, 1994.

KAMINSKI D.: *Entre criminologie et droit pénal*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

LABADIE J-M.: *Les mots du crime*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

MUCCHIELLI L. (επιμ. εκδ.): *L' histoire de la criminologie française*, L' Harmattan, Paris, 1994.

NEGRIER-DORMONT L.: *Criminologie de l' acte*, Litec, Paris, 1995.

* Επιμέλεια: Χριστίνα Ζαραφωνίτου

ROBERT PH., VAN OUTRIVE L. (επιμ. εκδ.): *Crime et justice en Europe*, L' Harmattan, Paris, 1995.

ROBERT PH., AUBUSSON DE CAVARLAY B., POTTIER M-L.,
TOURNIER P.: *Les comptes du crime*, L' Harmattan, Paris, 2η
έκδοση αναθεωρημένη, 1994.

SZABO D., LEBLANC M. (επιμ. έκδ.), *Traité de criminologie empirique*, Les presses de l' universite de Montréal, Canada, 1994.

TERRE F.: *Le suicide*, PUF, Paris, 1994.

TRÉPANIÉ J., TULKENS F.: *Délinquance et protection de la jeunesse*, DeBoeck Université, Bruxelles, 1995.

TREVES R.: *Sociologie du droit*, PUF, Paris, 1994.

Σε γερμανική γλώσσα*

ALBRECHT, P.-A.: Informalisierung des Rechts. Empirische Untersuchungen zur Handhabung und zu den Grenzen der Opportunität im Jugendstrafrecht, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1990.

ALBRECHT, P.-A.: Jugendstrafrecht, 2η έκδ., Beck, München 1993.

ALBRECHT, P.-A. κ.ά.: Rechtsgüterschutz durch Entkriminalisierung. Vorschläge der Hessischen Kommission «Kriminalpolitik» zur Reform des Strafrechts, Nomos, Baden-Baden 1992.

ALBRECHT, P.-A. κ.ά.: Strafrecht - Ultima Ratio. Empfehlungen der Niedersächsischen Kommission zur Reform des Strafrechts und des Strafverfahrensrechts, Nomos, Baden- Baden 1992.

ARMANSKI, G.: Maschinen des Terrors. Das Lager (KZ und GULAG) in der Moderne, Westfälisches Dampfboot, Münster 1993.

BARABAS, F.K./ERLER, M.: Die Familie. Einführung in Soziologie und Recht, Juventa, Weinheim 1994.

BEHR, R.: Polizei im gesellschaftlichen Umbruch - Ergebnisse der teilnehmenden Beobachtung bei der Schutzpolizei in Thüringen. Reihe Empirische Polizeiforschung, εκδ. από Feltes, T./Kerner, H.-J./Rebscher, E., τόμ. 6, Felix Verlag, Holzkirchen/Obb. 1993.

BÖLLINGER, L./STÖVER, H.: Drogenpraxis, Drogenrecht, Drogenpolitik. Ein Leitfaden für Drogenberater, Drogenbenutzer, Ärzte, Juristen, 3η βελτιωμένη έκδοση. Materialien zur Sozialarbeit und Sozialpolitik, τόμ. 12, Fachhochschulverlag 1992, Frankfurt 1992. Bossong, H./Stover, H. (εκδ.): Methadonbehandlung. Ein Leitfaden, Campus, Frankfurt, New York 1992.

BROWNING, C.R.: Ganz normale Männer. Das Reserve- Polizeibataillon 101 und die «Endlösung» in Polen, Rowohlt, Reinbek 1993.

* Επιμέλεια: Έφη Λαμπροπούλου

CARL, D./KLOS, J.: Regelungen zur Bekämpfung der Geldwäsche und ihre Anwendung in der Praxis, Erich Schmidt Verlag, Bielefeld 1994.

LE CARRÉ: Ein guter Soldat, Kiepenheuer & Witsch, Köln 1991.

DAINAT, H. (εκδ.): Kriminalgeschichten aus dem 18. Jahrhundert, Cordula Haux, Bielefeld 1990.

DEUTSCHES JUGENDINSTITUT (εκδ.): Bibliographie Jugendhilfe, DJI Verlag, Weinheim 1992.

DEUTSCHES JUGENDINSTITUT (εκδ.): Gewalt gegen Fremde, DJI Verlag, München 1993.

DÖBLER, J.: Gezähmte Jugend. Regulierungsprozesse in der Strafkammer des Hamburger Werk- und Armenhauses (1828-1842), Lit. Verlag, Münster, Hamburg 1992.

ENGEL, U./HURRELMANN, K.: Was Jugendliche Wagen, Juventa, Weinheim 1993.

FISHER-JEHLE, P.: Frauen im Strafvollzug. Eine empirische Untersuchung über Lebensentwicklung und Delinquenz strafgefanger Frauen, Forum, Bad Godesberg 1991.

FREHSEE, D./LÖSCHPER, G./ SCHUMANN, K.F. (εκδ.): Strafrecht, soziale Kontrolle und soziale Disziplinierung, Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtsstheorie, τόμ. 15, Westdeutscher Verlag, Opladen 1993.

GANGELBERGER, M./GÜLTEKIN, A./GÜSCHELBAUER, H./KÜBLER, C./PARRER, C. (εκδ.): Brennpunkt Strafvollzug. Erweiterte Dokumentation der «Häfen-Film-Reihe». Wien 1989

GOLDENBAUM, C. κ.ά.: Totgesagte leben länger. Materialien zur Sicherungsverwahrung, Kamalatta Flugschrift Nr. 3, Kiel 1992.

GRANSEE, C./STAMMERMAN, U.: Kriminalität als Konstruktion von Wirklichkeit und die Kategorie Geschlecht. Versuch einer feministischen Perspektive. Hamburger Studien zur Kriminologie, Centaurus, Pfaffenweiler 1992.

HAFERKAMP, H. (εκδ.): Der Wohlfahrtsstaat und seine Politik des Strafens, Westdeutscher Verlag, Opladen 1990.

- HEILAND, H.-G./SHELLEY, L.I./KATOH, H. (εκδ.): Crime and Control in Comparative Perspectives, de Gruyter, Berlin, New York 1991.
- HEITMEYER, W./HURRELMANN, K./TREUMANN, K.: Gewalt. Schattenseiten der Individualisierung bei Jugendlichen aus unterschiedlichen Milieus, Juventa, Weinheim 1995.
- HERING, E.: Mechanismen justizieller Eskalation im Jugendstrafverfahren, Centaurus, Pfaffenweiler 1993.
- HEUER, H.-J.: Geheime Staatspolizei. Über das Töten und die Tendenzen der Entzivilisierung, de Gruyter, Berlin, New York 1995.
- HOFFMANN, R.: Verfahrensgerechtigkeit. Studien zu einer Theorie prozeduraler Gerechtigkeit, Ferdinand Schöningh, Paderborn κ.α. 1992.
- HOPF, C./SANDEN-MARCUS, M./SCHMIDT, C.: Familie und Rechtsextremismus. Familiäre Sozialisation und rechtsexterne Orientierungen junger Männer, Juventa, Weinheim 1995.
- HÜBNER, G.-E./QUEDZUWEIT, M.: Prognose anhand von Kriminalakten. Eine Auswertung von Akten der Hamburger Kriminalpolizei, Holzkirchen 1992.
- JEHLE, J.-M./KAISER, G. (εκδ.): Politisch-gesellschaftlicher Umbruch, Kriminalität, Strafrechtspflege, Kriminalistik Verlag, Heidelberg 1993.
- JUNG, S.: Die Rechtsprobleme der Nürnberger Prozesse - dargestellt am Verfahren gegen Friedrich Flick. Beiträge zur Rechtsgeschichte des 20. Jahrhunderts, τόμ. 8, Mohr/Paul Siebeck, Tübingen 1992.
- KÖRNER, H.-H.: Betäubungsmittelgesetz. Beck'scher Kurzkommentar, 3η βελτιωμένη έκδ., Beck, München 1990.
- KÖRNER, H.-H./DACH, E.: Geldwäsche. Ein Leitfaden zum geltenden Recht, Beck, München 1994.

KRIMINOLOGISCHES SEMINAR DER UNIVERSITÄT BONN, FORSCHUNGSGRUPPE UMWELT: Forschungsprojekt: Die behördliche Praxis bei der Entdeckung und Definition von Umweltstrafsachen - unter besonderer Berücksichtigung des «Zusammenarbeits-Erlasses» von 1985 - Abschlusbericht, Bonn: Eigenverlag, Juni 1991.

KÜHNEL, W./MATUSCHEK, I.: Gruppenprozesse und Devianz. Risiken jugendlicher Lebensbewältigung in großstädtischen Monstrukturen. Σε συνεργασία με τους Fechner, M., Feist, M. και Ratz, R., Juventa, Weinheim 1995.

KUNZ, K.-L.: Kriminologie. Eine Grundlegung, (UTB) Paul Haupt, Bern, Stuttgart, Wien 1994.

LAU, T.: Die heiligen Narren. Punk 1976-1986, de Gruyter, Berlin 1992.

LEFFLER, N.: Zur polizeilichen Praxis der Entdeckung und Definition von Umweltstrafsachen. Ein empirische Untersuchung im Land Nordrhein-Westfalen, Umwelt, Kriminalität, Recht, εκδ. από Marquardt, H./Rüther, W., τόμ. 1, Forum Verlag Bad Godesberg, Bonn 1993.

LINDENBERG, M.: Überwindung der Mauern. Das elektronische Halsband, Materialien der AG SPAK, München 1992.

LINDER, J. (εκδ.): Kriminalgeschichten aus dem 19. Jahrhundert, Cordula Haux, Bielefeld 1990.

LINDLAU, D.: Der Lohnkiller. Eine Figur aus dem Organisierten Verbrechen, Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1992.

LÜDERSEN, K.: Der Staat geht unter-Das Unrecht bleibt? Regierungskriminalität in der ehemaligen DDR, Frankfurt/M. 1992, Suhrkamp 1992.

LÜDERSEN, K.: Abschaffen des Strafens? Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1995.

LUHMANN, N.: Das Recht der Gesellschaft, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1993.

MARQUARDT-MAU, B. (εκδ.): Schulische Prävention gegen sexuelle Mißhandlung. Grundlagen, Rahmenbedingungen, Bausteine und Modelle, Juventa Materialien, Weinheim 1995.

MILLET, K.: Entmenslicht. Versuch über die Folter, Junius, Hamburg 1993.

NIX, C.: Die Vereinigungsfreiheit im Strafvollzug, Focus, Gießen 1990.

OESTERREICH, D.: Autoritäre Persönlichkeit und Gesellschaftsordnung, Juventa, Weinheim 1993.

PETERS, H. (εκδ.): Muß Strafe sein? - Zur Analyse und Kritik strafrechtlicher Praxis, Westdeutscher Verlag, Opladen 1993.

PIETH, M. (εκδ.): Bekämpfung der Geldwäscherei. Modelfall Schweiz?, Helbig & Lichtenhahn/Schafer-Poeschel Verlag, Basel 1992.

PONGRATZ, L.: Prostituiertenkinder. Umwelt und Entwicklung in den ersten acht Lebensjahren, Juventa, Weinheim und München 1988 (1η έκδ. 1964).

PONGRATZ, L.: Herkunft und Lebenslauf. Längsschnittuntersuchungen über Aufwuchsbedingungen und Entwicklung von Kindern randständiger Mütter, Juventa, Weinheim, München 1988.

REICHERTZ, J.: Aufklärungsarbeit. Kriminalpolizisten und Feldforscher bei der Arbeit, Enke, Stuttgart 1991.

REUBAND, K.-H.: Drogenkonsum und Drogenpolitik. Deutschland und die Niederlande im Vergleich, Leske und Budrich, Opladen 1992.

SCHLÜCHTER, E.: Wahrunterstellung und Aufklärungspflicht bei Glaubwürdigkeitsfeststellungen, C.F. Müller Jurist. Verlag, Heidelberg 1992.

SCHRECKLING, J.: Täter-Opfer Ausgleich nach Jugendstraftaten in Köln, εκδ. από Bundesministerium der Justiz, Bonn 1990.

SCHRECKLING, J. κ.ά.: Bestandsaufnahmen zur Praxis des Täter-Opfer-Ausgleichs in der Bundesrepublik Deutschland, εκδ. από Bundesministerium der Justiz, Bonn 1991.

SCHUBERT-WELLER, C.: Hitlerjugend. Materialien zur historischen Jugendforschung, Juventa, Weinheim 1993.

SCHWARZER, R./JERUSALEM, M. (εκδ.): Gesellschaftlicher Umbruch als kritisches Lebensereignis, Juventa, Weinheim 1994.

- SIEMONSEN, K./ZAUCKE, G. (εκδ. από την φεμινιστική οργάνωση σχεδιαστριών και αρχιτεκτόνων FOPA e.V., Dortmund): Sicherheit im öffentlichen Raum. Städtebauliche und plänerische Maßnahmen zur Verminderung von Gewalt. Zürich, Dortmund 1991.
- SOFSKY, W.: Die Ordnung des Terrors. Das Konzentrationslager, Fischer, Frankfurt 1993.
- WALTER, M./ROTTHAUS, K.-P./GEITER, H. (εκδ.): Bruchstücke - Strafvollzugsprobleme aus der Sicht der Beteiligten, Centaurus, Pfaffenweiler 1992.
- WALZER, M.: Sphären der Gerechtigkeit - Ein Plädoyer für Pluralität und Gleichheit, Campus, Frankfurt a.M., New York 1992.
- WILLKE, H.: Die Ironie des Staates. Grundlinien einer Staatstheorie polyzentrischer Gesellschaft, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1992.
- WISSENSCHAFTLICHE EINHEIT KRIMINALPOLITIKFORSCHUNG (εκδ.): Total Institutions and Prisoners' Rights. Internationales Symposium an der Universität Bremen, Bremen 1993.
- WOLFF, S.: Text und Schuld. Die Rhetorik psychiatrischer Gerichtsgutachten, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1995.
- WOLLENBERG, H.-W.: ... und der Alptraum wurde zum Alltag. Autobiographischer Bericht eines jüdischen Arztes über NS- Zwangsarbeiterlager in Schlesien (1942-1945), εκδ. από Brusten, M., Centaurus, Pfaffenweiler 1992.

HELLENIC REVIEW OF CRIMINOLOGY

- **Summaries**
- **The activity of the H.S.C.
(1993-1995)**

Notes for contributors

Manuscripts should be submitted in four (4) copies. They should be double spaced and typewritten.

An abstract of no more than 150 words should also be included.

Footnotes and references, should be in an internationally accepted format (see the British Journal of Criminology or the American Sociological Review for example), and annexed to the text.

Contributors in languages other than greek are notified that their article will be translated and only the abstract will appear in English and French.

Manuscripts and abstracts should be sent to:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political
Sciences 136 Sygrou Avenue, Gr-17671 Athens, Greece,
Fax: 9223690, 9223678

Additional information can be obtained from the above address.

(Professor James Farsedakis)

Book reviews

Authors and/or publishers interested in having their books reviewed in the Hellenic Review of Criminology are requested to send two (2) copies at the following address:

Section of Criminology, Panteion University of Social & Political
Sciences 136 Sygrou Avenue, Gr-17671 Athens, Greece,
Fax: 9223690, 9223678

(Professor James Farsedakis)

SUMMARIES*

Human rights and prison sentence from an international comparative point of view

G. KAISER

*Professor of Criminology, Zurich Honorary Prof. of Crim.
University of Freiburg - i. Br. Director of Max-Planck
Institute for Foreign and International Penal Law*

*(translation: Effie Lambropoulou, Reader in Criminology
at Panteion University, Athens)*

The article examines the human rights issues affecting confined persons, thus stressing the problems concerning the effective protection of such rights in today's prisons. It refers to the length of confinement and in particular to the indefinite prison sentence and the life sentence, and identifies the danger of human rights infringements arising from prison overcrowding, solitary confinement, incapacitation sentence and the privatisation of prisons. A series of matters relating to the planning, organisation and enforcement of the prison sentence are then discussed. The possibilities of creating links between prison and the outside world are also explored. Thus, work and education programmes, the exercise of religious duties, as well as the maintenance of bonds with families, are all seen as fundamental elements contributing towards the improvement of confinement conditions. Finally, there is an emphasis in the contribution of the European Commission to the protection of human rights during imprisonment in the European countries.

Emergency measures in a crisis of a long-term illness

A. YOTOPOULOS - MARANGOPOULOS

*Professor of Criminology, President of the Marangopoulos
Foundation for Human Rights*

Noting a general concern for the deteriorating conditions of detention in Greek prisons, the article examines the main causes of this crisis and suggests a number of immediate measures to alleviate it. Prison over-

* Περίληψεις στα Αγγλικά των άρθρων της Ελληνικής Επιθεώρησης Εγκληματολογίας (επιμέλεια: Ήβη Καρατζά).

crowding is identified as a key issue in this respect. It precludes the categorisation and consequent grouping of inmates and impedes efforts to protect them against the spread of contagious diseases. Moreover, the possibilities for work within the prison are far too limited, while the prison staff is both numerically insufficient and inadequately trained. Among the short-term measures proposed to deal with the crisis are: 1. The abolition of detention for debtors defaulting on contractual obligations; 2. The abolition of the prison sentence for a number of offences relating to the use of hallucinatory drugs; 3. The application of the sentence of expulsion from Greek territory for serious non-national offenders and the immediate trial of others so as to avoid their provisional detention; 4. The application of probation schemes; 5. The transfer of a number of inmates to open agrarian prisons; and 6. The encouragement of judges to get into closer contact with the prison service so that they can better appreciate the negative consequences of imprisonment.

Fundamental principles on the role of lawyers

S. ALEXIADIS

Professor of Criminology at the University of Thessaloniki

In 1950 the United Nations agreed to organise quintennial international conferences on the general subject of «Crime Prevention and the Treatment of Delinquents». The seventh such conference (Milan, 1985) issued Decision E. 18 on the «role of lawyers», which calls upon member-states to ensure lawyers can pursue their vocation under conditions of freedom, to improve the infrastructural and technical facilities at their disposal, and encourage international co-operation in legal research and training. The eighth conference adopted, as Decision B. 3, a «Draft Project» (White Paper) entitled «Fundamental Principles on the Role of Lawyers» proposed by the United Nations Committee on Crime Prevention and the Treatment of Delinquents at its ninth session (Vienna, 1990). Appearing in a preamble and 29 Articles, such principles are grouped in eight sections relating to: access to lawyers and legal services; guarantees for the practice of the legal profession; special guarantees in matters of penal justice; lawyers' qualifications and training; duties and responsibilities; freedom of expression and association; professional associations; and disciplinary sanctions.

The pre-menstrual syndrome and female criminality

E. TRIVIZAS

Lecturer of Criminology at the University of Reading, U.K.

An examination of hormonal explanations of female delinquency. To this effect the interrelationship between a series of psychological and physical symptoms appearing before or at the start of menstruation, generally referred to as the pre-menstrual syndrome, and different forms of female criminality needs to be probed into. A number of studies on the behavioural consequences of hormonal disturbance on delinquent and non-delinquent women are thus presented and critically evaluated, as are court cases in which the defence invokes the syndrome as a mitigating circumstance. Biological/hormonal explanations of the syndrome are then contrasted to alternative explanatory models emphasizing psychological, social and cultural factors. It is noted that a positivist reliance on biological factors to achieve a more lenient treatment for female offenders by the penal justice system may well contribute to a confirmation of the negative stereotypes and pathologisation of womanhood. Further research on the social factors behind the syndrome needs to be pursued, as are preventive measures in terms of education and information programmes aiming at a change of public perceptions and attitudes towards it.

Recent decisions of the Canadian Supreme Court concerning basic human rights in criminal procedure

A. MANGANAS

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

The author presents a number of Canadian Supreme Court verdicts relating to basic human rights. First, are examined verdicts vindicating the representatives of the State. In one case the Court considers lawful the intrusion of a private house when it occurs as part of a police pursuit operation. In another, it argues that the principle of trial within reasonable delay could be applied less strictly in cases involving sexual offence against a minor. In the third, the right to legal representation is denied to an applicant for refugee status who refuses to complete a «routine» questionnaire at the airport. Then are examined verdicts vindicating the citizen. The first confirms the illegality of breathalyser tests occurring without the consent of the testee. Another, vindicates the act of fly-posting to transmit a message which contributes to limit state arbitrariness; while the third refers to the special treatment accorded to the confession of a young

delinquent accused of murder, robbery and rape. It is thus attempted to present a general overview of the operation of Canadian law, ranking among the most advanced in the world when it comes to the defence of human rights.

Is the death penalty a solution for the serious juvenile delinquency?: The U.S. case

A. MANGANAS

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

The article examines the United States Supreme Court's consideration of the issue of capital punishment imposed on young offenders. In the first case looked at, involving a 15-year-old, the judges concluded that such a measure was unconstitutional as representing a cruel and immoral punishment. However, in the other two cases, involving 16- and 17-year-olds, the majority of the judges deemed the measure constitutional. The author points out that capital punishment represents the «easy solution» to cases where responsibility for the tragic outcome of the young offender's development can be attributed to a failure on the part of the relevant institutions in charge of his/her socialisation.

Additional problems for the victims of intra-familial violence: The case of Article 309 of the greek Penal Code

A. MANGANAS

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

The article examines the problems arising from the application of the provisions of Article 309 of the Greek Penal Code on grievous bodily harm. The disjunctive enumeration of the means whereby g.b.h. is committed (danger to life or serious injury) has led the Supreme Court to annul convictions pronounced by lower courts on the ground that the latter had not specified upon which of the two admissible means they were basing their verdict so that it could be considered in relation to the passing of sentence (Art. 70 P.C.). Yet through such a procedure a number of victims of domestic violence had been denied the protection of the law. The interpretation given by the Supreme Court is here criticised since the law envisages the same sentence for either of the means invoked.

The difficulty of the judicial system to resolve problems of euthanasia: The Rodriguez case

A. MANGANAS

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

An analysis of the important Canadian Supreme Court Rodriguez verdict on the right of a patient at terminal stage to have installed the necessary equipment that would enable her, at the moment of her choice, to put an end to her life. The majority of judges refused to accede to her request, invoking the sanctity of human life. Some in the minority, however, would have granted it, basing their argument on the principle of equality under the law and/or that of human dignity. The author points out at the difficulty the judicial system has in dealing with euthanasia-related issues.

The evaluation of the character of the author of a sexual crime in Canada

A. MANGANAS

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

A commentary on an interesting case where a person, beaten and raped as a child, decided to report the events 24 years later. During the trial, the issue of an evaluation of the «morality» of the accused was raised. The majority of Supreme Court judges ruled out any questions pertaining to the «evil character» of the accused. The author however argues that, given all other incriminating evidence, the Court could have applied the reparative provision to Article 386 of the Greek Penal Code, in the sense that its application did not imply significant injury to the offender or represent a serious judicial error. If such a procedure had been adopted, both the rule precluding questions on the «morality» of the accused would have been abode by, and the victim spared the inconvenience of a second trial.

The crime of robbery: An empirical approach

A. MANGANAS,

Professor of Criminology at Panteion University, Athens

N. KATSAREA, M. PAGALIDOU, A. PASSARIS

B.A. in Sociology, Panteion University

The crime of robbery is here examined from an empirical perspective. The presentation of the findings of a sociological research project is preceded by a comparative analysis of the relevant legislation in six countries (Italy, France, Austria, Germany, Canada and Greece) revealing considerable similarity in the legislation in force in different countries. Consequently, it is not the weakness of legislation that is at issue when it comes to tackling the crime of robbery, but rather its non-application. The research project involved the interview of 21 shopkeepers and police officers. The data concerning the profile of the offender, the applied security measures, the role of the police (private and state) are similar to those arrived at by the research project on robbery carried out by the Government of Quebec.

The granting of methadone to heroin users and the protection of their personal records

CH. ZARAPHONITOU,

Section of Criminology, Panteion University

In 1995 the European Forum for Urban Security set up a scientific committee to study «the risks facing users of hallucinatory drugs by the establishment of personal files on the part of socio-medical services in the context of public health policies and, especially, the prevention of HIV infection and drug addiction». The main conclusions of the ensuing study, the outcome of an exchange of knowledge and experience from ten European countries (Germany, Belgium, Spain, France, Great Britain, Ireland, Italy, The Netherlands, Portugal and Greece), are presented by a member of the committee in question. The need for scientific research in the subject at issue is dictated by the considerable increase in the number of socio-therapeutic programmes and measures addressed to drug users and by the wide application of information technology which enables easier and faster access to electronic files containing confidential information on the individuals concerned. This need is all the greater, given the special status of drug users who fall under the remit of both socio-therapeutic and penal institutions.

Anomic factors which could lead to the use of drugs

I. PERANTZAKI - KARATZOGLOU

Lecturer in Criminology at Panteion University, Athens

The article presents the findings of a research project aiming to identify the factors leading individuals to drug addiction. Adopting Lindesmith and Gagnon's hypothesis that drug addiction may be the product of an anomic social situation, the author establishes the anomic moment at the level of an individual's social environment. Her conclusions follow to a large extent those of Lindesmith and Gagnon confirming the initial hypothesis. It thus becomes imperative to examine the work of Durkheim, Merton and other sociologists who developed the concept of anomie, so as to specify its constitutive elements and clarify in greater detail the anomic situation's emergence and development.

Court council decisions on rape cases examined from the traditional, critical and pragmatic perspectives

M. KRANIDIOTI

Lecturer in Criminology at the University of Athens

The presentation of the results of a research project on court verdicts in rape cases aiming to evaluate the consequences on judicial practices and the operation of the criminal justice system of rape law reform in Greece. The sentences pronounced by judges and public prosecutors in court councils were examined in relation to three criminological theories: the traditional, the critical (sub-divided into the general-critical and the feminist), and the pragmatic-instrumental. What was sought was not a verification of the theories but an assessment of their predictions. The project was based on 69 court council orders (13% of the orders regarding rape cases during the ten-year period between 1979-1989). Results: In comparing the two periods - before and after rape law reform - no change was observed in the judges' evaluation of the socio-economic status of offenders or in their use of available judicial evidence. Prejudicial attitudes relating to an assumed licentious behaviour on the part of the victim were however less striking during the latter period. It was also observed that more reliable types of evidence (such as coroner reports) gained in significance and judicial delays increased after law reform was enacted. Though these final observations are quite interesting, their

further evaluation was not possible given the lack of more general data as to the operation of Greek penal justice.

The crime of rape: The process and stages through which a victim decides to report the offence to the police

A. TSIGRIS
PhD in Criminology

A brief presentation of the results of a research project on the decision-making processes through which rape victims decide whether or not to report to the police the crime committed against them. Material was drawn from a) data collected from a questionnaire on victimisation completed by 1000 female students at Panteion University, b) 312 court sentences regarding rape offences pronounced by the Athens Court of Appeal, and c) 230 important rape cases reported to the police in 1993. The study concludes that the decision of rape victims is reached in three stages: First, they have to define the sexual attack as an offence and more especially as rape. Then they have to appreciate the seriousness of the offence. Finally, if they consider the offence to be particularly serious, they have to decide on the type of response to it. Reporting it to the police is one possible option. The most important factors affecting the victim's decision-making at every stage are: i) the victim's family and immediate social environment, ii) the characteristics and seriousness of the rape committed, iii) the victim's demographic characteristics, iv) the victim's emotional state immediately after the rape, v) the fear of social rejection, vi) out-of-court settlement with the offender, and vii) the degree of discrepancy between the social and legal definition of rape.

The social representations of rape through the newspapers: Prolegomena of a research

V. ARTINOPOULOU
Ph.D., Panteion University, Dept. of Psychology

The article refers to a research, which is about the construction of the image of rape from the newspapers. The social representations about the rapist, the rape victim and the rape as crime are reflected to the form and the context of the piece of news. The more rare and horrible is the crime the more space of the newspaper is covered. The press filters the cases of rape. The cases who are published are a small piece of these who are reported (to the police or to the social services) and even a smaller piece

of these which in fact happen. The subjective judgements and characteristics which describe the profile of the rapist or the victim are usually myths and prejudices; often very different from the criminological research data. Rapist look as a special kind of man (beast, killer), the victim as neutral and non participant in the criminal act, the rape as a rare crime. Rape as evil in the society is the prevalent representation which is reproduced through the press. We suggest that -due to the crucial role of the press in public influence the image of crime in general and specifically of rape through the newspapers should be «rationalized», without myths and prejudices about crime and criminal behavior.

The prison and local society: from the reform of the penitentiary to local social networks

G. NIKOLOPOULOS
PhD in Criminology

The experience of two centuries of «failure of the prison» goes hand in hand with the development of a whole reform rhetoric concerning «the crisis of the penitentiary system». However, the «objective functions» of the prison counteract, in practice, any intervention on the carceral system that would tend towards a realisation of its proclaimed objectives, such as the «rehabilitation» and «reintegration» of the detained. Clearly therefore, the functioning of prisons pertains more to pure repression and the strengthening of the ideological cohesion of the given social formation than to any regulation of «problematic social situations». Consequently, criminological practices should be organised so as to aim, on the one hand, at a drastic reduction of penal intervention in social life - since, in any case, it is such intervention that keeps pushing upwards the rate of detention in a given society - and, on the other, at the establishment, at local level, of the kind of social networks able to mobilise available «resources» within the «community» to assist the «socially vulnerable» population strata. With this perception of the «crisis of the penitentiary», we can stress as much the historicity of the penitentiary institution, as the necessity to establish new forms of social work based on the assumption by the «community» of the regulation of «problematic social situations».

**Released prisoners and their families: Evaluation
codes of criminality and dangerousness**

GR. LAZOS
PhD in Criminology

Individuals who have been subjected to short-term imprisonment, as well as their families, are characterised by a particular evaluative code establishing their criminality and dangerousness. It includes the distinction between the «abnormals», the «professionals» and «those who had no connection with the crime», as well as the death sentence in its penal code and concepts such as that of collective and retrospective fit of anger. It proposes institutional psychiatric treatment of the «abnormals», penal measures against the «professionals» and non-penal socio- psychological care for «those who had no connection with the crime».

ACTIVITIES OF THE GREEK CRIMINOLOGICAL ASSOCIATION*

1993

- 23.3.1993 Panteion University (Criminology Division) and Greek Criminological Association, (G.C.A.), Lecture of the: «Increase of Marginalised Social Strata and its Consequences in Relation to Social Control». Speaker: Dr. W.J. Morrison (Law School, University of London).
- 2.4.1993 Marangopoulos Foundation for Human Rights (M.F.H.R.) and Panteion University (Criminology Division). Lecture on the: «Human Rights during Confinement from an International and Comparative Perspective». Speaker: Prof. G. Kaiser (Director of the Max Plank Institute).
- 3.11.1993 Workshop of Penal and Criminological Research, Athens University. Discussion on the: «International Research on Self Report Delinquent Behaviour and the Greek Experience». Speakers: Prof. Prof. A. Yotopoulos - Marangopoulos, Prof. K. Spineli, M. Kranidioti, P. Simigiani, A. Agelopoulou.
- 13.5.1993 Panteion University (Criminology Division Lecture) at Panteion University on the: «Narcotics and Prison». Speaker: Prof. G. Houchon Gatholic University of Louvain.
- 20.5.1993 G.C.A. Lecture at the M.F.H.R. on the: «Crime Policy and the Symbolic Penal Law». Speakers: Dr. N. Dimitratos.

1994

- 14.1.1994 G.C.A. News bulletin in the newspapers
- 16.3.1994 G.C.A. and M.F.H.R. Discussion on the: «Mass Media, Human Rights and Violence». Speakers: E.Kroustalakis (High Court Judge) Prof. A. Yotopoulos-Marangopoulos, Prof. N. Kourakis, D. Kastriotis.
- 5.4.1994 G.C.A. Criminology Division, Panteion University and Workshop of Penal and Criminological Research, Athens University. Discussion on the: «Social Care for the Released Prisoners: Issues and Prospects». Speakers: A. Tsitsoura (f. Director of the criminological Division of the European Council,) Prof. N. Paraskevopoulos, Prof. N. Kourakis, Prof. A. Maganas.

* Μετάφραση στα Αγγλικά: Ήβη Καρατζά

1995

- 7.2.1995 G.C.A. and M.F.H.R. Discussion in the Greek Lawyers Association on: «Five Years since the Application of the European Convention against Torture and Degrading Treatment». Speaker: A. Tsitsoura (f. Director of the Criminological Division of the European Council). Participants in the discussion: Prof. K. Economidis (Member of the European Council's Committee against Torture and Maltreatment). Representatives of the Ministries of Justice, Health and Social Care and Public Order.
- 24.2.1995 M.F.H.R. and G.C.A. Discussion in the Greek Lawyers Association on the: «Incest: Theoretical Perspectives and Research Data». Speaker: V. Artinopoulou, PhD in Criminology, Panteion University Commentators: Prof. A. Yotopoulos-Marangopoulos Prof. J. Farsedakis
- 14.12.1995 G.C.A. Discussion in the Greek Lawyers Association on the: «Crime of Rape: The Process of Decision Making and Law Enforcement». Speakers: M. Kranidioti (Lecturer at Athens University), A. Tsigris (PhD in Criminology), Panteion University Commentators: Prof. A. Maganas, Prof. J. Farsedakis

REVUE HELLÉNIQUE DE CRIMINOLOGIE

- **Résumés**

- **L' activité de la H.S.C.
(1993-1995)**

Conditions de contribution

Les articles doivent être dactylographiés et envoyés en quatre (4) exemplaires.

Chaque article doit être accompagné d'un résumé de 150 mots maximum.

La bibliographie doit être placée à la fin du texte. En ce qui concerne les références et la bibliographie, les auteurs sont priés de suivre un des systèmes internationaux. (si possible, celui de Havard: voir, par exemple, «Annales internationales de Criminologie» ou *Déviance et Société*).

Les articles écrits dans une autre langue que le grec seront traduits et seulement leur résumé sera publié en anglais et en français.

Les manuscrits et les résumés sont à adresser à:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques «Panteion» Avenue Sygrou 136, Gr-17671 Athènes, Grèce, Fax: 9223690, 9223678

(Professeur Jacques Farsédakis)

Pour toute information supplémentaire on peut se référer à cette adresse.

Revue bibliographique

Les auteurs ou les éditeurs qui s'intéressent à la présentation de leurs livres dans la revue *Hellénique de Criminologie* sont priés de les envoyer en deux (2) exemplaires à l'adresse suivante:

Section de Criminologie, Université des Sciences Sociales & Politiques «Panteion» Avenue Sygrou 136, Gr-17671 Athènes, Grèce, Fax: 9223690, 9223678

(Professeur Jacques Farsédakis)

RÉSUMÉS*

Les droits de l' homme dans le cadre de l' exécution de la peine privative de liberté d' un point de vue comparatif

G. KAISER

*Professeur de Criminologie, Université de Zurich,
Université de Fribourg i.Br., Institut Max-Planck pour le droit
étranger et le droit pénal international*

L' article porte sur les détenus et prévenus en tant que bénéficiaires des droits de l' homme et souligne que même de nos jours le bénéfice effectif des droits de l' homme est liée à plusieurs problèmes.

Plus particulièrement dans l' article sont abordés les problèmes de la durée des peines, notamment, la peine privative de liberté indéterminée ainsi que la réclusion à vie. Une définition est donnée des dangers d' empiètement sur le droit en cas de peine d' emprisonnement et de détention préventive, en cas de surpopulation des prisons et de recours à des mesures d' isolement; à cela s' ajoutent les dangers qu' inclut l' idée de protéger la société en incapacitant les auteurs ainsi que ceux provenant de la privatisation des prisons.

L' article se réfère également aux problèmes de planification, d' organisation et d' exécution de la peine privative de liberté. Enfin sont abordés des problèmes liés au contact des détenus avec le monde extérieur, au travail, à l' éducation, à l' exercice des devoirs religieux et au maintien des liens des détenus avec leur famille.

On souligne enfin la contribution essentielle de la Commission Européenne à la protection des droits de l' homme dans le cours de l' exécution de la peine privative de liberté.

* Επιμέλεια: Χριστίνα Ζαραφωνίτου.

Secours immédiats à une crise intense d' une maladie chronique

Prof. A. YOTOPOULOS-MARANGOPOULOS

*Présidente de la Fondation Marangopoulos pour les Droits
de l' Homme*

Dans cet article, l' auteur exprime le souci général de notre société pour l' aggravation aigüe de la situation des prisons, elle présente les causes principales et propose quelques mesures urgentes pour faire face immédiatement à cette crise.

La surpopulation des prisons est considérée comme cause principale de cette situation critique. Cette surpopulation empêche la détention séparée, du moins pour certaines catégories de détenus, ainsi que leur protection de maladies contagieuses. En outre, les possibilités de travail dans les prisons deviennent très limitées, tandis que le personnel pénitentiaire est quantitativement et qualitativement insuffisant.

Pour faire face immédiatement à cette situation, l' auteur propose:

1. L' abolition de la loi prévoyant la possibilité de détention des personnes qui ne sont pas en mesure d' exécuter une obligation contractuelle.
2. L' abolition de l' emprisonnement prévu par un grand nombre de lois administratives spéciales ainsi que de celui concernant les usagers de stupéfiants.
3. L' application de l' expulsion dans les cas d' infractions graves commises par des étrangers et la saine immédiate du reste des infractions commises par ceux-ci afin d' éviter leur détention provisoire prolongée.
4. L' application immédiate de la probation.
5. Le transfert d' un nombre de détenus dans les prisons agraires.
6. Le contact des juges avec les prisons pour qu' ils puissent connaître un peu plus concrètement ce que sont en fait l' emprisonnement et les conséquences négatives de celui-ci.

Principes fondamentaux pour le rôle des avocats

S. ALEXIADIS

Professeur de Criminologie, Faculté de Droit, Université de Thessalonique

Les Nations Unies ont décidé, en 1950, l'organisation des congrès internationaux, tous les cinq ans, dont le sujet permanent sera «La prévention de la criminalité et le traitement des délinquants». Dans ce cadre, le septième Congrès de l' O.N.U. (Milan, 1985) a circulé la Décision E. 18 concernant «le rôle des avocats», qui recommande aux Etats-Membres de prendre soin pour la libre exercice des fonctions des avocats, à l' amélioration de l' infrastructure technique et à l' encouragement de la coopération internationale en ce qui concerne la recherche et la formation des avocats.

La comité de la Prévention du crime et le traitement des délinquants, au cours de sa neuvième réunion (Vienne, 1990), a établi un «Projet de Décision» sous le titre «Principes fondamentaux pour le rôle des avocats», qui a été adopté par le huitième Congrès des Nations Unies, avec la Décision B. 3. Ces principes comprennent un préambule et 29 articles répartis à huit unités. Les sujets de ces unités sont: Accès aux avocats et aux services juridiques, garanties spéciales à des questions de juridiction pénales, aptitudes et formation, devoirs et responsabilités, garanties pour l' exercice des fonctions de l' avocat, liberté d' expression et d' association, associations professionnelles des avocats et sanctions disciplinaires.

Le syndrome pré-menstruel et la criminalité féminine

E. TRIVIZAS

Professeur de Criminologie, Université de Reading

Les interprétations hormonales de la criminalité féminine constituent l' objet de cet article. Dans ce cadre, il est examiné la corrélation entre une série des symptômes physiques et psychologiques qui sont apparus avant ou après les règles menstruelles et qui constituent le syndrome pré-menstruel, avec les différentes formes de la criminalité féminine. L' écrivain présente et évalue un nombre de recherches relatives aux conséquences des perturbations hormonales sur le comportement des femmes délinquantes et non-délinquantes. Il examine aussi des affaires pénales auxquelles les avocats de défense ont fait appel à l' indulgence des juges à cause de ce syndrome pré-menstruel.

Ces interprétations biologiques-hormonales sont juxtaposées, ensuite, aux modèles alternatives fondés sur les facteurs psychologiques et socio-culturels qui se trouvent à la base de l' étiologie de ce syndrome. Il est souligné que l' utilisation des interprétations positivistes par le système pénal, visant à un traitement plus favorable des femmes-délinquantes, présente le risque de confirmation des préjugés négatifs et de la pathologisation du sexe féminin.

Il est suggéré, en outre, la nécessité de poursuivre les recherches sur le rôle des facteurs sociaux à l' étiologie du phénomène et de prendre des mesures préventives à travers des programmes de formation et d' information qui peuvent contribuer à un changement des perceptions et des attitudes sociales.

Quelques décisions récentes de la Cour Suprême du Canada touchant les droits fondamentaux au cours de la procédure pénale

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

L' auteur présente quelques décisions de la Cour Suprême du Canada touchant les droits fondamentaux.

Il y a, en premier lieu, les décisions donnant raison aux représentants de l' Etat. Dans la première affaire, le tribunal a accepté l' intrusion dans une maison privée lorsqu' il s' agit de poursuite immédiate de la police. Dans la seconde le principe de pouvoir subir son procès dans un délai raisonnable subit quelques accrocs lors qu' il s' agit d' infraction sexuelle contre un jeune. Dans la troisième, le droit à l' assistance d' un avocat est refusé à une personne qui demande le statut de réfugié, et subit un interrogatoire de «routine» à l' aéroport.

Les décisions qui donnent raison au citoyen, viennent par la suite. La première concerne le caractère illégal de l' alcootest qui a eu lieu sans le consentement de la personne. La deuxième donne raison aux citoyens qui procèdent à un affichage public pour transmettre un message et met ainsi un frein à l' exercice de l' autorité de l' Etat. Il y a, enfin, le cas du traitement spécifique de la confession d' un jeune délinquant accusé de meurtre et de vol qualifié.

Avec cette publication, l' auteur a voulu donner un aperçu général de la façon dont fonctionne le droit canadien qui constitue un des droits les plus avancés dans le domaine de la protection des droits de la personne.

Peut - on appliquer la peine capitale dans le cas de la délinquance juvénile grave?

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

Dans cette publication, l' auteur expose la façon dont la Cour Suprême des Etats-Unis envisage le problème de la peine capitale auprès des jeunes délinquants.

Le premier cas concerne un jeune de 15 ans où les juges ont estimé que cette mesure était inconstitutionnelle constituant une peine cruelle.

Par contre, dans les deux autres cas, qui concernent des jeunes de 16 et 17 ans la majorité des juges ont jugé la mesure constitutionnelle.

L' auteur souligne que la peine capitale constitue la «solution facile» dans des cas où la responsabilité pour l' aboutissement tragique du jeune incombe surtout aux institutions qui n' ont pas joué leur rôle auprès du jeune.

Une difficulté supplémentaire pour les victimes de la violence intra-familiale

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

Dans ce texte sont exposés les problèmes causés par la disposition de l' art. 309 C.P. concernant les lésions corporelles dangereuses.

L' énumération disjonctive des moyens pouvant provoquer une telle lésion (danger pour la vie ou blessure grave) a emmené la Cour Suprême à casser des décisions prononçant une condamnation au motif que le tribunal inférieur n' a pas précisé quelle forme de mise en danger a eu lieu de sorte que le juge puisse en tenir compte au moment de l' imposition de la peine (art. 79 C.P.)

De cette façon, cependant, certaines victimes de violence intra-familiale ont été privées de la protection de la loi.

L' interprétation donnée par la Cour Suprême devient ici objet de critique puisque dans les deux cas nous faisons face à la même peine.

La difficulté du mécanisme juridique à résoudre des problèmes touchant l' euthanasie ou qui va prendre la responsabilité de la décision?

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

Il s' agit d' une analyse de l' importante décision de la Cour Suprême du Canada sur l' affaire Rodriguez concernant le droit d' une patiente en phase terminale de demander l' installation d' un appareil qui lui permettra de mettre fin à ses jours lorsqu' elle le voudra. La majorité des juges n' ont pas accepté sa demande se fondant sur le caractère sacré de la vie. Par contre la minorité aurait accepté la demande se fondant sur l' égalité de tous les citoyens devant la loi ainsi que sur le principe de la dignité de la personne.

L' auteur souligne la difficulté du mécanisme juridique de résoudre des problèmes touchant l' euthanasie.

L' évaluation de la «moralité» de l' accusé d' un crime sexuel au Canada

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

Il' agit d' un cas intéressant où une personne violée et battue lorsqu' elle était enfant a décidé de porter plainte 24 ans après les incidents. Lors du procès fut soulevé le problème de l' évaluation de la «moralité» de l' accusé. La majorité des juges de la Cour Suprême n' ont pas accepté que des questions ayant trait au «mauvais caractère» de l' accusé soient posées.

L' auteur estime, cependant que, devant tous les éléments incriminants existants le tribunal aurait pu appliquer la disposition corrective de l' art. 386 C.P. dans le sens qu' il n' y a pas eu de véritable dommage causé à l' auteur de l' infraction.

De cette façon, premièrement la règle interdisant les questions sur la «moralité» de l' accusé, serait respectée et deuxièmement la victime ne subirait pas les désagréments d' un nouveau procès.

Une approche empirique du crime de vol qualifié

A. MANGANAS

Professeur de Criminologie, Université Panteion

M. KATSAREA, M. PANGALIDOU, A. PASSARI,

Etudiants de l' Université Panteion

Il s' agit d' une approche empirique du crime de vol qualifié. La recherche sociologique est précédée d' une analyse comparative de six législations (Italienne, Française, Autrichienne, Allemande, Canadienne et Hélienne), d' où on voit clairement qu' elles ressemblent sur plusieurs points. Par conséquent, le problème n' est pas l' impuissance de la législation pour résoudre la question mais la non application de cette législation.

Dans la seconde partie sont exposés les résultats de la recherche par interview de 21 propriétaires de magasins et policiers.

Les données concernant le profil de l' auteur de l' infraction, les mesures de sécurité, le rôle de la police (privée, publique) sont proches à ceux de la recherche du Gouvernement du Québec sur le vol qualifié.

Procuration de méthadone aux usagers de l' heroine et protection de leurs informations personnelles

CH. ZARAPHONITOU

Chargée d' Enseignement, Université Panteion

Le Forum Européen pour la sécurité urbaine a constitué, en 1995, un comité scientifique afin d' étudier «les risques qu' entraîne, pour les usagers de stupéfiants, la constitution de fichiers par les services médico-sociaux, dans le cadre des politiques de santé publique, et particulièrement, de prévention du VIH et de la toxicomanie».

Cet article, (l' écrivaine a fait partie du comité scientifique ci-dessus), présente les points les plus importants de l' étude, qui est basée à un échange d' expérience et de connaissance entre dix pays européens (Allemagne, Belgique, Espagne, France, Grande Bretagne, Irlande, Italie, Hollande, Portugal et Grèce).

La nécessité d' examen scientifique de ce sujet est suggérée, d' un côté par la multiplication des mesures sociothérapeutiques destinées aux usagers des stupéfiants et de l' autre, par la vaste application de l' informatique, qui permet un accès plus facile et rapide aux fichiers contenant

des informations personnelles. Cette nécessité est renforcée par le statut particulier des usagers des stupéfiants qui intéressent tant les services socio-médicaux que pénaux.

Désignation des facteurs anoniques qui pourraient conduire à l' usage des drogues

I. PERANTZAKI

Chargée de Cours, Université Panteion

Cet article tente de déterminer et d' examiner les facteurs possibles qui ont conduit les personnes examinées à l' usage des drogues.

L' hypothèse formulée était celle de la recherche de Lindesmith et Gagnon. Selon ces chercheurs, la création des facteurs qui déterminent une situation anonique, dépend des conditions sociales dans lesquelles les individus vivent. Aux mêmes résultats, a aboutit aussi cette enquête.

La référence à Durkheim et Merton, ainsi qu' aux autres sociologues qui se sont occupés de la notion de l' anomie sociale a été indispensable pour éclaircir cette notion, à travers sa corrélation avec les facteurs concrets qui désignent la situation anonique.

Le crime du viol aux conseils judiciaires, sous l'angle de trois modèles théoriques: Du traditionnel, du critique et du pragmatique-instrumental

M. KRANIDIOTI

Chargée de Cours, Sections des études pénales, Université d' Athènes

Cet article se réfère aux résultats d' une recherche relative à l' infraction du viol qui est appuyée aux ordonnances des conseils judiciaires. Le but général de cette recherche était l' évaluation des conséquences de la réforme législative, en Grèce, en ce qui concerne le viol, sur la pratique judiciaire et le fonctionnement de la justice pénale. On a examiné les sentences des procureurs et des juges de la chambre de conseil sur la base de trois modèles théoriques criminologiques: du traditionnel, du critique (général et féministe) et du pragmatique- instrumental. On n' a pas essayé de vérifier ces modèles mais de tester leur capacité de prédiction. La recherche est réalisée se basant sur 69 ordonnances des chambres de conseil (13% du total des ordonnances prononcées à sur des affaires de viol, pendant la décennie 1979-1989.)

Résultats: en comparant les deux périodes -avant et après la réforme- on n' a pas constaté de différenciations aux évaluations des juges en ce qui concerne le statut socio-économique des inculpés ni à leur pratique en ce qui concerne la disponibilité des moyens de preuve. Les préjugés relatifs à une liberté présumée de comportement de la victime, ont diminué pendant la deuxième période. On a constaté aussi, que les preuves les plus constantes (par exemple, l' expertise médico-légale) ont pris une plus grande importance et que la durée de la procédure a augmenté, pendant cette période où les nouvelles mesures sont entrées en vigueur.

Bien que ces constatations présentent un intérêt scientifique, leur évaluation n' était pas possible à cause de l' absence de données générales relatives au fonctionnement de la justice pénale en Grèce.

Le crime du viol: Le processus et les stades de prise de décision par la victime pour dénoncer le crime à la police

A. TSIGRIS

Dr. en Criminologie

Le présent article se réfère brièvement aux résultats d' une recherche sur la procédure de la prise de décision de la part de la victime de viol à dénoncer ou non cette infraction à la police. A ce but, on a utilisé: a) des données collectées par un questionnaire de victimisation accompli par 1.000 étudiantes de l' Université de Panteion, b) 312 sentences judiciaires relatives aux crimes de viols, prononcées par la cour d' assises de la circonscription de la cour d' appel d' Athènes, qui concernaient les années 1980-1993, et c) 230 cas graves des viols qui ont été dénoncés à la police pendant l' année 1993.

La recherche a montré que la décision de la victime se compose de trois phases: Premièrement, la victime doit définir l' agression sexuelle comme infraction et plus concrètement, comme viol. Ensuite il faut apprécier la sévérité de l' infraction. Elle passe, finalement, au dernier stade du modèle où elle doit choisir le mode que la situation sera envisagée. La dénonciation à la police consiste un des choix existants.

Les facteurs les plus importants qui influencent les décisions de la victime à chaque stade, sont: i) le milieu familial et social, ii) les caractéristiques et la gravité du viol, iii) les caractéristiques de la victime, iv) la situation psychique de la victime après le viol, v) la peur du rejet social, vi) la transaction extrapénale.

Les représentations sociales du viol dans la presse: Prolegomena d' une recherche

V. ARTINOPOULOU

Chargée d' Enseignement, Université Panteion

L' article traite des «discours du viol» tels qu' ils découlent de la couverture des incidents par les journaux. Les représentations sociales concernant l' auteur, la victime où l' infraction elle-même se reflètent dans le contenu et la forme des nouvelles. La presse constitue un filtre et du même coup un miroir qui déforme la réalité en présentant l' incident du viol de façon sélective. Les qualifications agressives données au violeur, à la victime et à l' acte incluent des éléments de mythe qui divergent de la réalité et reflètent l' attirance de la presse par les crimes horribles. Le violeur paraît comme quelqu' un de spécial (brute, etc), la victime comme neutre et n' ayant pas participé à l' acte criminel, le crime comme un acte rare. Cette «démonstration» du viol qui constitue la principale forme de représentation collective est reproduite dans un cercle et forme les croyances du public sur le crime et le criminel. En prenant pour acquise la contribution de la presse à la formation des attitudes, nous constatons qu' il faut rationaliser l' image du crime et plus spécialement du viol en lui enlevant tous les éléments émotionnels et mythoplastiques.

Prison et société locale: de la réforme pénitentiaire aux réseaux sociaux locaux

G. P. NICOLOPOULOS

Dr. en Criminologie

L' expérience de deux siècles d' «échec de la prison» va de pair avec le développement de toute une rhétorique réformatrice qui tourne autour de la «crise du système pénitentiaire». Cependant, les «fonctions objectives» de la prison contrarient, en pratique, toute intervention au système carcéral qui tend à la réalisation de ses objectifs proclamés comme la «réhabilitation» et la «réintégration» des détenus. Il est clair donc que les implications du fonctionnement de la prison se produisent plutôt aux niveaux de la répression pure et de l' affermissement de la cohésion idéologique d' une formation sociale donnée qu' au niveau de la régulation des «situations sociales problématiques». Par conséquent, les pratiques criminologiques doivent s' organiser de manière à viser, d' une part la réduction drastique de l' intervention pénale à la vie sociale - puisque, de toute façon, c' est elle qui alimente constamment les taux de

la population incarcérée - et, d' autre part, la mise sur place, au niveau local, des réseaux sociaux capables de mobiliser des «ressources» disponibles de la «communauté» pour assister aux couches de population «socialement vulnérables». Dans cette perspective d' analyse de la «crise pénitentiaire», on peut mettre en exergue aussi bien l' historicité de l' institution pénitentiaire que la nécessité de création des nouvelles formes de travail social, axées sur la prise en charge par la «communauté» de la régulation des «situations sociales problématiques».

Ex-prisonniers et familles des ex-prisonniers; Codes d' évaluation de criminalité et de dangérosité d' un individu

GR. LAZOS
Dr en sociologie

Les individus qui ont subi de courtes peines d' emprisonnement, ainsi que leurs familles, se caractérisent par un code estimatoire particulier de criminalité et de dangérosité. Ce code:

- comprend la distinction entre les «anormaux», les «professionnels» et ceux «qui n' ont aucun rapport» avec l' infractrion, il comprend aussi la peine de mort ainsi que des notions comme l' état d' emportement collectif et rétrospectif,

- propose le traitement psychiatrique des «anormaux», la poursuite pénale des «professionnels» et le soin sociopsychologique de ceux «qui n' ont aucun rapport».

ACTIVITÉS SCIENTIFIQUES* **DE L'ASSOCIATION CRIMINOLOGIQUE GRECQUE** **(A.C.G.)**

1993

- 23.3.1993 Université Panteion (Domaine de Criminologie) et A.C.G. Conférence de Dr. W. J. Morrison (Faculté de Droit de l' Université de Londres) sur «l'augmentation des couches sociales marginales et leur conséquences sur le contrôle social».
- 2.4.1993 Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme (F.M.D.H.), A.C.G., Université Panteion (Domaine le Criminologie). Conférence du Professeur G. Kaiser, Directeur de l'Institut Max Planck, sur «les droits de l'homme lors l'exécution de la peine privative de liberté, sous l'angle comparatif international».
- 3.11.1993 Université d'Athènes (Laboratoire des recherches pénales et criminologiques). Débat sur le sujet: «La recherche internationale de la criminalité auto-reportée: l'exemple grec».Rapporteurs: A. Giotopoulou - Marangopoulou, K. Spinelli, M. Kranidioti, M. Simigianni, A. Aggelopoulou.
- 13.5.1993 A.C.G. et Domaine de Criminologie de l'Université Panteion. Conférence du Professeur G. Houchon (Université Catholique de Louvain) sur la «Drogue et la prison», à l'Université Panteion.
- 20.5.1993 A.C.G. Conférence de Mme M. Kontogiannis (Avocat) sur «l'exécution semi-libérale de la peine» à la Fondation Marangopoulos pour les Droits de l'Homme (FMDH).
- 27.5.1993 Conférence à la FMDH de M. N. Dimitratos (Avocat-Dr. de l'Université de Munich) sur la «Politique criminelle et droit pénal symbolique».

1994

- 14.1.1994 A.C.G. Bulletin de la presse pour les journaux.
- 16.3.1994 A.C.G. et F.M.D.H. Débat sur «Mass-média, droits de l'homme et violence». Rapporteurs: E. Kroustallakis (membre de la Cour de Cassation), A. Giotopoulou-Marangopoulou, N. Kourakis, D. Kastriotis.

* Μετάφραση στα Γαλλικά: Χριστίνα Ζαραφωνίτου

- 5.4.1994 A.C.G. Domaine de Criminologie de l'Université Panteion, Laboratoire des recherches pénales et criminologiques de l'Université d'Athènes. Débat sur «La préoccupation pour les détenus libérés: problèmes et perspectives». Rapporteurs: A. Tsitsoura, N. Paraskevopoulos, N. Kourakis, A. Manganas.

1995

- 7.2.1995 A.C.G. et F.M.D.H. Débat au Barreau d'Athènes sur le sujet: «Conséquences de l'application de la Convention Européenne contre les tortures et le Traitement inhumain et humiliant». Conférence de Mme A. Tsitsoura, ex-directrice du département criminologique du Conseil de l'Europe. Rapporteurs: Prof. K. Economidis, Membre du Comité du Conseil de l'Europe contre les tortures. Délégués des Ministères de la Justice, de la Santé et de l'Ordre Public.
- 24.2.1995 F.M.D.H. et A.C.G. Débat au Barreau d'Athènes sur le sujet: «Le problème des prisons». Rapporteurs: K. Spinelli, A. Manganas, N. Papadopoulos (ex-directeur de l'établissement pénitentiaire de Korydallos), I. Aggelis (vice-procureur général d'Athènes), P. Brakoumatsos (vice-procureur général de Nauplie).
- 31.3.1995 A.C.G. Conférence de Mme V. Artinopoulou (Dr de Criminologie) au Barreau d'Athènes sur le sujet «Inceste: approches théoriques et données empiriques». Commentateurs: A. Giotopoulou-Marangopoulou et J. Farsedakis.
- 14.12.1995 A.C.G. Débat au Barreau d'Athènes sur le sujet: «Le crime du viol: la procédure et les étapes de la prise des décisions par la victime et par les organes de la justice pénale». Rapporteurs: M. Kranidioti (Chargée de Cours à l'Université d'Athènes), A. Tsigris (Dr de Criminologie de l'Université Panteion). Commentateurs: J. Farsedakis (Professeur à l'Université Panteion) et A. Manganas (Professeur à l'Université Panteion).